

I S T O R I A

ΕΛΛΗΝΙΚΗ & ΡΩΜΑΪΚΗ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΝ ΙΨΩ ΜΑΧΗΣ
ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

ΔΙΑ ΤΗΝ Β'. ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΟΝ ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΛΟΠΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΤΗΣ
ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΜΕΤΑ ΠΟΛΛΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

Έγκριθείσα κατά τὴν ὑπ' ἀριθ. 40120 τῆς 25 Οκτωβρίου 1918
κοινοποίησιν τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας.

Τιμάται μετά τοῦ βιβλίος, καὶ φόρ. Δρ. 24.80
Βιβλιόσ. Δρ. 9.25 Φόρος ἀναγ. Δαν. > 1.80
'Αριθ. ἀδ. κυκλοφορίας 748—17—S—925

ΕΚΔΟΣΙΣ ΠΕΜΠΤΗ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

ΔΗΜ. Ν. ΤΖΑΚΑ, Σ. ΔΕΛΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑ & ΣΙΑ
ΑΘΗΝΑΙ - 81Α Πανεπιστημίου 81Α.

1925

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ι. ΒΡΑΖΑΝΟΥ

ΕΠΙΦΡΑ

ΣΙΔΗΝΗ ΡΩΜΑΓΚΗ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΣ ΚΑΙ ΗΛΛΑΣ
ΤΗΣΥΡΙ ΓΟΥ ΣΙΔΗΝΗ ΜΕΘΟΣΙΟΥ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΑΙΓΑΙΟ ΤΗΣ ΣΙΔΗΝΗ ΣΥΜΒΑΣΙΑ
ΑΙΓΑΙΟ ΑΝΤΕΡΙΧΟΝ ΣΙΔΗΝΗ ΛΙΘΗΝ ΕΓΓΕΝΕΣ ΟΙΚΟΥ
ΑΙΓΑΙΟ ΣΙΔΗΝΗ ΣΙΔΗΝΗ ΣΙΔΗΝΗ

ΑΙΓΑΙΟ ΣΙΔΗΝΗ ΣΙΔΗΝΗ ΣΙΔΗΝΗ
ΑΙΓΑΙΟ ΣΙΔΗΝΗ ΣΙΔΗΝΗ ΣΙΔΗΝΗ

ΕΚ ΑΓΓΙΟΣ ΕΙΚΟ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ι. ΒΡΑΧΝΟΥ

1925

BPA

15T

Άργυρος Αδαμάντιος.

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ & ΡΩΜΑΪΚΗ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΝ ΙΨΩΙ ΜΑΧΗΣ

ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

ΔΙΑ ΤΗΝ Β'. ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΟΝ ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΤΗΣ
ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΜΕΤΑ ΠΟΛΛΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

Έγκριθείσα κατόπιν τὴν ὑπὸ ἀριθ. 40120 τῆς 25 Οκτωβρίου 1918
κοινοποίησιν τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΠΕΜΠΤΗ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

ΔΗΜ. Ν. ΤΖΑΚΑ, Σ. ΔΕΛΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑ & ΣΙΑ
ΑΘΗΝΑΙ - 81Α Πανεπιστημίου 81Α.

1925

Τμῆμα Γ' ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ
Αριθ. πρωτοζόλου 40120 Έν Αθήναις τῇ 25 Οκτωβρίου 1918

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ
ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς

τὸν κ. N. Βραχνόν, συγγραφέα διδακτικῶν βιβλίων.

Γνωστὸν ποιοῦμεν ὅμιν ὅτι διὸ ἡμετέρας πρᾶξεως, τῇ 7ῃ τοῦ ισταμένου μηνὸς ἐκδοθείσης καὶ τῇ 18ῃ τοῦ αὐτοῦ καταχωρισθείσης ἐν τῷ ὑπὸ λόγιθ. 75 φύλλῳ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως, ἐνεργίη διὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1918—1919 καὶ ἐφεξῆς τὸ ἐν χειρογράφῳ πρὸς κοίσιν ὑποβληθὲν ὑφ' ὑμῶν βιβλίον «Ἐλληνικὴ καὶ Ρωμαϊκὴ Ἰστορία» διὰ τὴν Β' τάξιν τῶν Γυμνασίων καὶ τὰς ἀντιστοίχους τάξεις τῶν λοιπῶν σχολείων τῆς Μ. ἐκπαιδεύσεως.

Ο. Υπουργὸς
Δημ. Δέγκας

P. Ζαγανιάς

Τὰ γνήσια ἀντίτυπα φέρουν ἐνταῦθα τὴν ὑπογραφὴν τοῦ συγγραφέως καὶ τὴν σφραγίδα τῶν ἐκδοτῶν.

Τύποις «Αστεως» — B. G. ΤΣΕΚΟΠΟΥΛΟΣ & Σια
Πειραιεύς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ & F..... ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΝ ΙΨΩ ΜΑΧΗΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΤΑ ΕΝ ΕΥΡΩΠΗ, ΑΣΙΑ & ΑΦΡΙΚΗ ΕΛΛΗΝΙΚΑ & ΕΛΛΗΝΙΖΟΝΤΑ ΚΡΑΤΗ
ΜΕΧΡΙ ΤΕΛΟΥΣ ΤΟΥ Γ' ΠΡΟ ΧΡΙΣΤΟΥ ΑΙΩΝΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΔΙΑΔΟΧΩΝ

1. Έπακολουθήματα της ἐν Ιψῷ μάχης.

Εἰς τὴν ἐν Ιψῷ μάχην (301 π. Χ.) ἐνικήθη καὶ ἐφονεύθη ὁ ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἰσχυρότατος Ἀντίγονος, ὅστις διενοήθη καὶ ἐπεζείρησε νὰ ὑπαγάγῃ ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του ὅλας τὰς χώρας τὰς ἀποτελούσας τὸ ἀχανὲς κράτος τοῦ Μακεδόνος κατακτήτον. Οἱ νικηταὶ τοῦ Ἀντιγόνου Σέλευκος, βασιλεὺς τῆς Βαβυλωνίας, Λυσίμαχος, βασιλεὺς τῆς Θράκης, καὶ Κάσσανδρος, βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, ἀμέσως μετὰ τὴν νίκην προέβησαν εἰς τὴν διανομὴν τῶν χωρῶν τοῦ Ἀντιγόνου καὶ ὁ μὲν Σέλευκος ἔλαβε τὴν μερίδα τοῦ λέοντος, ἥτοι ὅλην τὴν Συρίαν καὶ τὰ ἀνατολικότερα μέρη τῆς Μικρᾶς Ασίας (τὰς πέραν τοῦ Ταύρου χώρας), ὁ δὲ Λυσίμαχος ἔλαβε τὰ δυτικότερα μέρη τῆς χερσονήσου ταύτης, ἥτοι τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Ταύρου χώρας. Οἱ Κάσσανδρος ὡς ἐκ τῆς θέσεως τῶν χωρῶν του δὲν ἦδύνατο νὰ λάβῃ ἐπέκτασίν τινα εἰς τὴν Ασίαν. Διὰ τοῦτο ἐδόθη εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Πλείσταρχον ἡ Κιλικία. Ο Πτολεμαῖος, βασιλεὺς τῆς Αιγύπτου, συνεμάχει μετὰ τῶν νικητῶν τοῦ Ἀντιγόνου, ἀλλ᾽ ἐπειδὴ δὲν μετέσχε τῆς ἐν Ιψῷ μάχης, οὐδὲν ἔλαβεν ἐκ τῆς διανομῆς.

Διὰ τῆς ἐν Ιψῷ μάχης ἀποσυνετέθη καὶ διεμελίσθη δριστικῶς τὸ κράτος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Οἱ μεταξὺ τῶν διαδόχων ἀγῶνες, οἱ ὅποιοι ἤχισαν εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀπέβλεπον κυρίως εἰς ἓνα σκοπόν, εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ εἰς ἐκ τῶν διαδόχων τὴν ὅλην κληρονομίαν τοῦ μεγάλου κατακτητοῦ. Ή ἐν Ιψῷ μάχῃ ἐπεφερε τὴν δριστικὴν ἐγκατάλειψιν τῆς ἱδέας ἐνὸς ἐνιαίου μακεδονικοῦ καὶ ἀσιατικοῦ κράτους. Εἰς τὸ ἔπει τῆς μάχης ἐν Ιψῷ μάχης

ἀλλήλων βασίλεια, τὸ Συριακὸν τοῦ Σελεύκου, τὸ Αἰγυπτιακὸν τοῦ Πτολεμαίου, τὸ Θρακικὸν τοῦ Λυσιμάχου, καὶ τὸ Μακεδονικὸν τοῦ Κασσάνδρου. Τὰ βασίλεια ταῦτα ἄλλοτε μὲν διέκειντο πόλεμίως πρὸς ἄλληλα, ἄλλοτε δὲ συνεδέοντο διὰ κοινῶν συμφερόντων.

2. Οἱ διάδοχοι καὶ ὁ Δημήτριος ἢ Πολιορκητής.

Οὐ νίος τοῦ Ἀντιγόνου Δημήτριος ὁ Πολιορκητής, ὅστις ἡρωϊκῶς ἥγωνισθη μετὰ τοῦ πατρός του ἐν Ἰψῷ, ἐσώθη εἰς τὴν Ἐφεσον μὲ τὰ λείφανα τῆς ἡττημένης στρατιᾶς. Ἐκ τῆς Ἐφεσον διεπεραιώθη εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐλπίζων ἐν τῇ παρούσῃ ἀτυχίᾳ του νὰ εῦρῃ ὑποστήριξιν παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις. Ἄλλὰ πρεσβεία τῶν Ἀθηναίων ἀπήντησεν αὐτὸν κατὰ τὰς Κυκλαδας καὶ τοῦ ἀνήγγειλεν ὅτι ὁ δῆμος ἐψήφισε νὰ μὴ δεχθῇ κανένα ἐκ τῶν βασιλέων. Οὐ Δημήτριος ὁργίσθη διὰ τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν Ἀθηναίων, διότι ἄλλοτε εἶχε εὑρεγετήσει αὐτοὺς ἀποκαταστήσας ἐν Ἀθήναις τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα, τὸ δποῖον εἶχε καταλύσει ὁ Κάσανδρος. Ἄλλος δὲ Δημήτριος κατεῖχεν εἰσέτι πόλεις τινὰς τῆς Πελοποννήσου καὶ μάλιστα τὴν ἀξιόλογον Κόρινθον ὡς καὶ τὰ Μέγαρα κατεῖχε καὶ τὰς Κυκλαδας καὶ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν λιμένας τινάς· δισαύτως τὴν Τύρον, τὴν Σιδῶνα καὶ τὴν Κύπρον· ἐπὶ πλέον δὲ εἶχε καὶ μέγαν στόλον. Ως ἐκ τούτου ἔξηκολούθει νὰ θαλασσοκρατῇ καὶ ἀπέβῃ πάλιν φοβερὸς εἰς τοὺς ἀντιπάλους του. Στραφεὶς δὲ πρὸς βορρᾶν ἐλεημάτησεν ἀκωλύτως τὰς ἀκτὰς τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς Προποντίδος, χώρας ἀνηκούσας εἰς τὸν Λυσίμαχον.

Οὐ Λυσίμαχος ἀφ' ἐνὸς μὲν πιεζόμενος ὑπὸ τοῦ Δημητρίου, ἀφ' ἑτέρου δὲ φοβιούμενος μήπως ὁ Σέλευκος ἐπιχειρήσῃ νὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ τὰς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ χώρας του, ἐπόρτειγε συμμαχίαν εἰς τὸν Πτολεμαῖον. Οὐ Πτολεμαῖος ἐδέχθη προθύμως τὴν προταθεῖσαν συμμαχίαν, διότι καὶ κατὰ τοῦ Σελεύκου ἥτο δυσηρεστημένος ὡς μὴ παραχωροῦντος εἰς αὐτὸν τὴν Κούλην Συρίαν, τὴν δποίαν ἐθεώρει ὡς ἀπαραίτητον συμπλήρωμα τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ἀρχῆς του, καὶ κατὰ τῆς θαλασσοκρατίας τοῦ Δημητρίου ἐδυσανασχέτει, ἐνεκα τῆς δποίας δὲν ἦδύνατο νὰ καταλάβῃ τὴν τόσον ποθητὴν εἰς αὐτὸν Κύπρον. Συνεπάγησε λοιπὸν δὲ Πτολεμαῖος μετὰ τοῦ Λυσίμαχου καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν σύζυγον τὴν θυγατέρα του Ἀρσινόην. Ἄλλος δὲ συμμαχία αὕτη ἀνησύχησε τὸν Σέλευκον καὶ παρώρμησεν αὐτὸν νὰ συνδεθῇ μετὰ τοῦ ἐχθροῦ του Δημητρίου τὸν Πολιορκητοῦ καὶ νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν νεαρὰν θυγατέρα ἐκείνου Στρατονίκην.

“Αλλ’ αἱ τοιαῦται ἐπιγαμίαι, γενόμεναι διὰ πολιτικούς λόγους, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συντελέσουν εἰς τὴν διατήρησιν τῆς φιλίας τῶν συνδεομένων δι’ ἀγχιστείας. Πρῶτος δὲ ὁ Πτολεμαῖος, ὃς ἔμαθε τὸν σύνδεσμον Σελεύκου καὶ Δημήτριου, ἐσπευσε νὰ συμφiliωθῇ μὲ τὸν Δημήτριον, ἔδωκε δὲ εἰς αὐτὸν σύζυγον τὴν ψυγατέρα του Πτολεμαΐδα καὶ πιθανῶς τὸν ἀνεγγνώρισε βασιλέα Κύπρου, Φοινίκης καὶ Κιλικίας, τὴν δόπιαν ὁ Δημήτριος ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπὸ τὸν Πλείσταρχον.

3. Κατακτήσεις τοῦ Δημητρίου ἐν Ἑλλάδi.— Διάλυσις τοῦ ἐν Ἀσίᾳ κράτους αὐτοῦ.

Ο Δημήτριος ἡσθάνετο ὅτι τὸ ἐν Ἀσίᾳ κράτος του δὲν εἶχεν ἀσφαλεῖς βάσεις. Η Κιλικία καὶ ἡ Φοινίκη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μείνουν ἐπὶ μακρὸν χωρισμέναι ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Σελεύκου, τὴν δὲ Κύπρον ἐπωφημαλμία πάντοτε ὁ Πτολεμαῖος. Τούτου ἑνεκα ὁ Δημήτριος ἐστράφη πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐπιθυμῶν νὰ προσελκύῃ πρὸς τὸ μέρος του τὴν χώραν ταύτην. Ἐλαβε δὲ ὡς πρόφασιν τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Κασσάνδρου εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπῆλθε κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, δπου ὁ δημαγωγὸς Λαζάρης κατὰ παρακίνησιν τοῦ Κασσάνδρου εἶχε σφετερισθῆ τὴν τυραννικὴν ἀρχήν. Ο Λαζάρης ἡθέλησε νὰ ὑπερασπισθῇ τὰς Ἀθήνας κατὰ τοῦ Δημήτριου καὶ ἀφήρεσε μάλιστα ἀπὸ τὸ ἄγαλμα τῆς Πολιούχου Ἀθηνᾶς τοῦ Φειδίου τὸν κρυστόν, ὅστις ἦτο περιαιρετός. Ἀλλ’ ὁ Δημήτριος ἐπολιόρκησε στενώτατα τὰς Ἀθήνας καὶ τὰς ἡνάγκασεν διὰ τῆς πείνης νὰ παραδοθῶν· προσηνέχθη ὅμως ἐπιεικῶς καὶ εἰς τὴν λιμοκτονοῦσαν πόλιν ἐδώρησεν ἑκατὸν χιλιάδας μεδίμνους σίτου, Οἱ Ἀθηναῖοι ἔξαλλοι ἐκ τῆς γαρῆς ἐδώρησαν εἰς τὸν Δημήτριον τὴν Μουνιζίαν καὶ τὸν Πειραιᾶ, δπου οὗτος ἐγκατέστησε φρουράς του.

Μετὰ ταῦτα ὁ Δημήτριος ἐπεχείρησε νὰ κατακτήσῃ τὴν Σπάρτην. Κατατρόπωσας δὲ τοὺς Λακεδαιμονίους εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Εὐρωτα προέβη ἔπειτα εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς τειχισμένης ἥδη Σπάρτης. Ἀλλὰ τότε ἐκλήθη οὗτος εἰς βοήθειαν ἐκ τῆς Μακεδονίας. Ἀλλ’ ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Σέλευκος καὶ ὁ Λυσόμαχος συμμαχήσαντες ἐκ νέου ἀφήρεσαν ἀπὸ τὸν Δημήτριον ὁ μὲν πρῶτος τὴν Κύπρον, ὁ δὲ δεύτερος τὴν Κιλικίαν καὶ τὴν Φοινίκην καὶ ὁ τρίτος τὰς κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν παραλίους κτήσεις αὐτοῦ.

4. Ὁ Δημήτριος βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας.—Συνασπισμὸς
κατὰ τοῦ Δημητρίου καὶ θάνατος αὐτοῦ.

Ο βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Κάσσανδρος ἀπέθανεν, οἱ δὲ δύο υἱοὶ αὐτοῦ Ἀντίπατρος καὶ Ἀλέξανδρος ἥριζον περὶ τοῦ θρόνου. Ὁ Ἀντίπατρὸς ἐδολοφόνησε τὴν μητέρα τον Θεσσαλονίκην ὡς εὑνοοῦσαν δῆθεν τὸν ἔτερον υἱόν της ἔξεγείρας δὲ καθ' ἑαυτοῦ τὴν κοινὴν ἀγανάκτησιν διὰ τὸ φοβερὸν ἀνοσιούργημα κατέφυγε πρὸς τὸν πενθερόν του Λυσίμαχον. Ὁ Ἀλέξανδρος φοβηθεὶς μῆπως διφυγάς ἀδελφός του ἐπανέλθη διὰ τῆς βοηθείας τοῦ πενθεροῦ του, ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν τοῦ Δημητρίου καὶ τοῦ Πύρρου, βασιλέως τῆς Ἰπείρου. Ἄμφοτεροι ἐσπευσαν νὰ ἔλθουν εἰς βοήθειαν. Ἀλλ' ὁ μητροκτόνος Ἀντίπατρος φωραθεὶς ὅτι ἐπεβούλευε τὴν ζωὴν τοῦ πενθεροῦ του ἐφονεύθη ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ Ἀλέξανδρος ἄμα ἀπηλλάγη ἀπὸ τὸν ἀδελφόν του, ἥθέλησε ν' ἀπομακρύνῃ τὸν ἔνοντας βοηθούς. Καὶ πρὸς μὲν τὸν Πύρρον συνεβίβασθη παραχωρήσας εἰς αὐτὸν τμῆμά τι τῆς Μακεδονίας, ἀπὸ δὲ τὸν Δημήτριον διενοήθη ν' ἀπαλλαγῇ διὰ δολοφονίας. Ἀλλ' ὁ Δημήτριος μαθὼν τὴν ἐπιβούλην τοῦ μοχθηροῦ νεανίου ἐπρόλαβε καὶ ἐφόνευσεν αὐτὸν κατά τινα συνέντειξιν ἐν Λαρίσῃ. Οἱ Μακεδόνες τότε μετέστησαν πρὸς τὸν Δημήτριον καὶ ἀηγόρευσαν αὐτὸν βασιλέα, ἀφοῦ μᾶλιστα καὶ ἡ πρώτη σύζυγος τοῦ Δημητρίου, ἡ χοηστὴ Φύλα, ἥτο ἀδελφὴ τοῦ Κασσάνδρου.

Ο Δημήτριος ὅμως δὲν ἤρκειτο εἰς τὸ νέον κράτος του. Καὶ ὑπέταξε μὲν τὴν Ἑλλάδα ὅλην πλὴν τῆς Λακεδαιμονος καὶ τῆς Αἰτωλίας, ἀλλὰ καθ' ὅλου περιεφρόνει τὴν Μακεδονίαν καὶ πρὸς τὸν ὑπηκόους του ἐφέρετο ἀλαζονικῶς καὶ τυραννικῶς. Ὡνειροπόλει, δπως ὁ πατήρ του, νὰ καταλάβῃ τὴν ὅλην κληρονομίαν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, παρεσκεύαζε δὲ στόλον καὶ στρατὸν μέγαν, ἵνα ἀνακτήσῃ τὸ ἀσιανὸν κράτος τοῦ πατόρος του, καὶ πρὸς τοῦτο κατέθλιψε διὰ βαρυτάτης φορολογίας τὸν Μακεδόνας καὶ τὸν ἄλλον τῆς Ἑλληνας.

Οἱ τρεῖς βασιλεῖς, Πτολεμαῖος, Σέλευκος καὶ Λυσίμαχος, μαθόντες τὰς μεγάλας παρασκευὰς τοῦ Δημητρίου συνησπίσθησαν κατ' αὐτοῦ, παρέλαβον δὲ ὡς σύμμαχον καὶ τὸν νεαρὸν τῆς Ἰπείρου βασιλέα Πύρρον, καὶ εἰσέβαλον εἰς τὸν Μακεδονίαν δὲ μὲν Λυσίμαχος ἀπὸ βιορρᾶ, δὲ Ηύρρος ἀπὸ δυσμῶν, ἐνῷ δὲ Πτολεμαῖος ἐπειμψε τὸν στόλον του εἰς τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος. Ὅταν ἐπλησίασαν οἱ ἔχθροί, οἱ Μακεδόνες στρατιῶται ητομόλησαν πρὸς τὸν Πύρρον, τοῦ δποίου ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ προσήνεια ἐγοήτευεν. Ὁ Δημήτριος ἐγκαταλειπμένος ὑπὸ πάντων

κατέφυγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ή δὲ σῦνγος του Φίλα, ή διόπια τοσάκις εἶχε περινθρισθῆ ύπ' αὐτῷ, μή ἀνεδομένη τὴν καταισχύνην τοῦ ἀνδρός της ηύτοκτόνησεν. Ο Λυσίμαχος καὶ ὁ Πύθοος διένειμαν πρὸς ἄλλήλους τότε τὴν Μακεδονίαν.

Ο Δημήτριος, ἀφῆσας τὰς ἐν Ἐλλάδι κτήσεις του εἰς τὸν ἐκ τῆς Φύλας υἱὸν του Ἀντίγονον τὸν Γονατᾶν, αὐτὸς μετ' ὀλίγων χιλιάδων ἀνδρῶν κατέφυγεν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ἐκεῖ ἐπεχείρησε νὰ καταλάβῃ τὰς χώρας τὰς ἀνηκούσας εἰς τὸν Λυσίμαχον, ἀλλὰ νικηθεὶς υπὸ τοῦ Ἀγαθοκλέους, υἱοῦ τοῦ Λυσιμάχου, ἀπεσύρθη εἰς τὰ ὅρη τῆς Κιλκίας. Μετὰ πολλὰς δὲ καὶ ματαίας περιπλανήσεις παρεδόθη εἰς τὸν γαμβρόν του Σέλευκον καὶ ἐνεκλείσθη εἰς τοὺς κήπους τῆς Ἀπαμείας, ὅπου μετὰ τοία ἔτη ἀπέθανε.

5. Τὸ Θρακικὸν βασίλειον ἐπὶ Λυσιμάχου.—Τὸ τέλος τῶν διαδέχων.

Ο Λυσίμαχος εἶχεν ἀσφαλίσει τὴν ἐν Θράκῃ ἀρχήν του καὶ διὰ συνετῆς πολιτείας εἶχεν ἐπεκτείνει τὴν ἔξουσίαν του πέραν τοῦ Αἴμου καὶ μέχρι τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τοῦ Πόντου. Εἶχε κτίσει τὴν πρωτεύουσάν του Λυσιμάχειαν ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ τῆς θρακικῆς χερσονήσου καὶ τοιουτορόπως ἡδύνατο νὰ ὑπερασπίζῃ τὸ κράτος του ἀπὸ νότου. Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Δημητρίου ἀπὸ τοῦ μακεδονικοῦ θρόνου ὁ Λυσίμαχος εἶχε προσαποκτήσει, ὡς προείπομεν, τὸ ἥμισυ τῆς Μακεδονίας, μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀφῆρεσεν ἀπὸ τὸν Πύρρον καὶ τὸ ἔτερον ἥμισυ τῆς χώρας ταύτης. Ἀλλὰ π:οὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του ὁ Λυσίμαχος ἐδοκίμασε πολλὰς θλίψεις.

Η τετάρτη σύνγοι αὐτοῦ Ἀρσινόη, θυγάτηρ τοῦ Πτολεμαίου, ἐμίσει σφοδρῶς τὸν Ἀγαθοκλέα, υἱὸν τοῦ Λυσιμάχου ἐκ τοῦ πρώτου γάμου καὶ διάδοχον τοῦ θρόνου, διενοήθη δὲ νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ἐκποδών. Συμμέτοχον τῶν βδελυρῶν τῆς σχεδίων προσέλαβε καὶ τὸν ἑτεροθαλῆ ἀδελφόν της Πτολεμαῖον τὸν Κεραυνόν, ὃστις ἐκδιωχθεὶς υπὸ τοῦ πατρός του ἐκ τῆς Αἰγύπτου εἶχε καταφύγει εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Λυσιμάχου. Ἀμφότεροι λοιπόν, ή Ἀρσινόη καὶ ὁ Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνός, διέβαλον εἰς τὸν Λυσίμαχον τὸν υἱὸν του Ἀγαθοκλέα ὅτι δῆθεν ἐπιβούλεύει τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ὁ δὲ Λυσίμαχος πεισθεὶς παρέδωκε τὸν υἱὸν του εἰς οἰκτῷν θάνατον διενεργηθέντα διὰ χειρῶν τοῦ Κεραυνοῦ.

Ο θάνατος τοῦ εὐγενοῦς καὶ ἀνδρείου Ἀγαθοκλέους ἐπροξένησε μεγάλην δυσαρέσκειαν πρὸ πάντων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, τὴν διόπιαν

ἐπὶ μακρὸν εἶχε διοικήσει ὁ Ἀγαθοκλῆς. Ἡ χῆρα τοῦ Ἀγαθοκλέους μετὰ τῶν τέκνων της κατέφυγε πρὸς τὸν Σέλευκον, ὅστις ἀπὸ καιροῦ ἐμελέτα νὰ περιλάβῃ εἰς τὸ κράτος του τὰς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ χώρας τοῦ Λυσιμάχου. Ὁ Σέλευκος ἐθεώρησε τώρα εὔθετον τὴν περίστασιν καὶ ἐπῆλθε μετὰ μεγάλης δυνάμεως. Ὁ Λυσιμάχος διαβαίνει εἰς τὴν Ἀσίαν ἵνα ὑπερασπίσῃ τὰς κτήσεις του. Οἱ δύο ἀντίπαλοι συνηντήθησαν ἐν Κύρου πεδίῳ τῆς παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον Φρυγίας, μάχης δὲ γενομένης (281) ἐνικήθη καὶ ἐφονεύθη ὁ ὄγδοηκοντούτης Λυσιμάχος. Ὁ Σέλευκος, ἀφοῦ διερρύθμισε τὰ ἐν Ἀσίᾳ πράγματα, διέβη τὸν Ἑλλήσποντον μὲ τὸν σκοπὸν νὰ πορευθῇ διὰ τῆς Θράκης εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ μετὰ πεντηκονταετῆ ἀποσύναντας νὰ στήσῃ τὸν θρόνον του εἰς τὴν πάτριον γῆν. Ἄλλ’ ἐνῷ διηυθύνετο πρὸς τὴν Λυσιμάχειαν, ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Κεραυνοῦ, ἄγον τὸ 72ον ἔτος τῆς ἡλικίας.

Διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Λυσιμάχου καὶ τοῦ Σελεύκου ἐξέλιπον ἐκ τῆς ἴστορικῆς σκηνῆς οἱ τελευταῖοι τῶν μεγάλων συμπολεμιστῶν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξανδρου, διότι δλίγα ἔτη πρότερον εἶχεν ἀποθάνει καὶ ὁ Πτολεμαῖος τῆς Αἰγύπτου.

6. Ὁ Πτολεμαῖος Κεραυνὸς βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας.

Ο Πτολεμαῖος Κεραυνὸς ἥτο πρωτότοκος υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαίου Α', ἐπωνομάσθη δὲ Κεραυνὸς διὰ τὸν δέξιν καὶ βίαιον χαρακτῆρά του. Διὰ τὸν χαρακτῆρά του τοῦτον ἀπεκλείσθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς του ἀπὸ τῆς διαδοχῆς τοῦ αἰγυπτιακοῦ θρόνου καὶ ἐξεδιώχθη ἐκ τῆς Αἰγύπτου, κατέφυγε δέ, ὡς προείπομεν, εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἐπ' ἀδελφῆ γαμβροῦ του Λυσιμάχου.

Ο Πτολεμαῖος Κεραυνὸς μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Σελεύκου ἀναβὰς ἐπὶ ἵππου ἐσπευσεν εἰς τὴν Λυσιμάχειαν καὶ περιβλήθη εἰς τὸ διάδημα παρουσιάσθη εἰς τὸ στράτευμα τὸ δὲ στράτευμα μεῖναν ἄνευ ἀρχηγοῦ καὶ τεθορυβημένον ἀνεκήρυξε τὸν Κεραυνὸν βασιλέα. Ο Κεραυνός, ὀφελούμενος ἐκ τῆς ἀπονομασίας τοῦ βασιλέως τῆς Ἡπείρου Πύρρου, ἐκστρατεύσαντος κατὰ τῶν Ρωμαίων εἰς τὴν Ἰταλίαν, κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν καὶ ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῶν Μακεδόνων βασιλεὺς (280). Θέλων δὲ νὰ στερεώσῃ τὴν ἀρχήν του ἐπεισε τὴν χῆραν τοῦ Λυσιμάχου καὶ ἐτεροθαλῆ ἀδελφῆν Ἀρσινόην, ἡ ὁποία διέμενεν εἰς τὴν Κασσάνδρειαν, ὅπως ἔλθῃ εἰς γάμον μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἐνόρκῳ ὑποσχέσει ὅτι θὰ συμβασιλεύῃ μετὰ τῶν υἱῶν αὐτῆς. Ἄλλὰ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τοῦ γάμου ὁ θηριώδης βασιλεὺς φονεύει τὰ ἀθῆρα παιδία εἰς

τὰς ἀγκάλας τῆς μητρός των. Ἡ μήτηρ κατώρθωσε νὰ σωθῇ δραπετεύσασα εἰς τὴν νῆσον Σαμοθράκην. Ὁ Κεφαννὸς ἡδύνατο πλέον νὰ θεωρῇ ἀσφαλῆ τὸν θρόνον του ἀλλ' αἴφνης ἐπεφάνη κατ' αὐτοῦ ἀποσδόκητος καὶ φοβερὸς πολέμιος, οἱ Γαλάται.

7. Εἰσβολὴ τῶν Γαλατῶν.—'Αντίγονος ὁ Γονατᾶς βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων.

Οἱ Γαλάται ἦ Κελτοὶ ἥσαν ἀρχαιότατον ἔθνος τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἥσαν ὑψηλοὶ καὶ εὐπαγεῖς τὸ σῶμα, ἔφερον βαρέα ξίφη καὶ εἰς τοὺς πολέμους ἐπετίθεντο κατὰ τῶν ἐχθρῶν μὲ ἀκάθεκτον ὅρμήν ἔξιν βίον πλάνητα καὶ ἀνευ νόμιμων, μόνον δὲν πολέμῳ ἀνεγνώριζον στρατιωτικοὺς ἀρχηγούς. Ἀπὸ τοῦ τετάρτου π. Χ. αἰῶνος εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰς παρὰ τὴν Ἰλλυρίαν καὶ τὸν Δούναβιν χώρας.

Ἐν ἔτει 280 πολιαριθμα στίφη Γαλατῶν ὑπὸ τὸν Βόλγιον ἐξεγύθησαν εἰς τὴν Ἰλλυρίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ διήρπασαν τὰ πάντα. Ὁ Κεραυνὸς καταφρονήσας πλέον τοῦ δέοντος τοὺς βαρβάρους τούτους ἀντεπεξῆλθε κατ' αὐτῶν ἀγερόχως, ἀλλ' ἐνικήθη καὶ ἐφονεύθη μετὰ τοῦ πλείστου τῆς στρατιᾶς του. Τοὺς Γαλάτας κατώρθωσε νὰ ἐκδιώξῃ ἐκ τῆς Μακεδονίας δὲν πατρίδης Μακεδὼν Σωσθένης. Οἱ Μακεδόνες εὑγνωμονοῦντες προσέφεραν εἰς τὸν Σωσθένην τὸ στέμμα, ἀλλ' οὔτος ἀπετοιήθη, προτιμήσας νὰ ὀνομάζηται στρατηγὸς τῶν Μακεδόνων.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος πολυαριθμίστερα στίφη Γαλατῶν, περὶ τὰς διακοσίας χιλιάδας ἐνόπλων, μετὰ γυναικῶν καὶ παίδων ὑπὸ τὸν Βρέννον εἰσέβαλον εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἀποκρουσθέντες δὲ ὑπὸ τοῦ Σωσθένους ἐτράπησαν πρὸς τὴν κυρίως Ἐλλάδα. Τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου ἦνωσε τοὺς Ἑλληνας καὶ πάντες, πλὴν τῶν Λακεδαιμονίων, ὑπὸ τὸν Ἀθηναῖον στρατηγὸν Κάλλιππον καταλαβόντες τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν ἀπέκρουσαν τοὺς Γαλάτας. Ἀλλ' οἱ Ἡρακλεῖται καὶ οἱ Αἰνιᾶνες θέλοντες νῦν ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τοὺς βαρβάρους ὑπέδειξαν εἰς τὸν Βρέννον τὴν ἀτραπόν, διὰ τῆς ὁποίας πρὸ διακοσίων ἐτῶν δὲν Ἐφιάλτης εἶχεν ὄδηγήσει τοὺς Πέρσας. Οἱ Βρέννος τότε ὑπερκάμψας τὸ στενὸν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Φωκίδα καὶ διηυθύνθη πρὸς τοὺς Δελφούς, διόπου ἦλπιζε νὰ εῦρῃ μεγάλους θησαυρούς. Ἀλλ' ἐνταῦθα οἱ Γαλάται περιπεσόντες εἰς δρεινὸν πόλεμον δὲν ἥδυνήθησαν νὰ ἐπιτύχουν τοῦ σκοποῦ. Τετρακισχίλιοι Φωκεῖς, μὲ τοὺς ὄποιονς ἥνωθησαν καὶ ἵκανοι Λοκροὶ ἔξι Ἀμφίσσης, ἐμπνεόμενοι ὑπὸ θρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἐπέπεσαν κατὰ τῶν Γαλατῶν καὶ ἐπροξένησαν εἰς αὐτοὺς μεγάλας ζη-

μίας. Οἱ Γαλάται, ἀφοῦ εἶδον πίπτοντα καὶ τὸν ἀρχηγόν των, ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Μέγα μέρος τῶν Γαλάτων διεβῆ εἰς τὴν Ἀσίαν προσκληθὲν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Βιθυνίας Νικομήδους, ὅστις ἐπολέμει κατὰ τῶν γειτόνων του. Κατόπιν οἱ διαβάντες εἰς τὴν Ἀσίαν Γαλάται ἔγκατε στάθμησαν μονίμως εἰς τὴν παρὰ τὴν Ἀγκυραν χώραν, τὴν ἀπ' αὐτῶν ὄνομασθεῖσαν Γαλατίαν, καὶ ἐμέστιζον τὰ πέριξ Ἑλληνικὰ κράτη.

Μετὰ τὸν θάντον τοῦ Σωσθέντος ἐπεκράτει εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀναρχία. Τότε ὁ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς, υἱὸς Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, ὁ ὅποιος ἦρχε πόλεων τινῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατέπλευσε μετὰ στόλου εἰς τὴν Λισιμάχειαν τῆς Θράκης. Μισθώσας δὲ γαλατικόν τι στίφος καὶ ὀφελούμενος ἐκ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ἐπικρατούσης ἀναρχίας ἥδυνήθη νὰ καταλάβῃ τὸν μακεδονικὸν θρόνον (277).

8. Ὁ Πύρρος καὶ τὸ βασίλειον τῆς Ἡπείρου.

Οἱ Πύρρος ἦτο υἱὸς τοῦ Αἰακίδου, βασιλέως τῆς Ἡπείρου καὶ ἀδελφοῦ τῆς μητρὸς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου Ὀλυμπιάδος. Ἄφοῦ μετὰ πολὺλας περιπτείας κατέλαβε τὸν πατρικὸν θρόνον καὶ ἐστερεώθη ἐν αὐτῷ, ἐπεχείρησε κατόπιν μακροὺς πολέμους, διὰ τῶν διοίων ηὗρηνε καὶ πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς νότον τὰ ὅρια τοῦ Ἡπειρωτικοῦ βασιλείου, περιορίζομένου κατ' ἀρχὰς εἰς μόνην τὴν Μολοσσίδα, ἐκαλλώπισε δὲ τὴν παρὰ τὸν Ἀραχθὸν πρωτεύουσαν Ἀμβρακίαν. Οἱ Ηύρρος ἦτο δὲ ἀνδρειότατος τῶν συγχρόνων βασιλέων, ἀλλὰ καὶ δὲ ἀγαθώτατος. Οἱ ὑπήκοοί του τὸν ἐλάτοενον καὶ διὰ τὰ πολεμικά του κατορθώματα τὸν προσηγόρευον **Αετόν**.

Ἄλλ' ὁ Πύρρος ἦτο καὶ εἰς ἀκρον φιλόδοξος καὶ διφοκίνδυνος, ἐστερεῖτο δὲ καὶ πολιτικῶν προτερημάτων, διὰ τῶν διοίων κυρίως παγιοῦνται αἱ ἡγεμονίαι. Ως θὰ ἴδωμεν ἀλλαχοῦ, ἐπεχείρησε τολμηροτάτην ἐκστρατείαν εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τῶν Ρωμαίων, ἥτις ἀπέτυχε τελείως. Ἐπανελθὼν ἐξ Ἰταλίας εἰς Ἡπειρον ἐτράπη εἰς νέας ἀκάρπους ἐπιχειρήσεις. Ἐστράτευσε κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ καὶ νικήσας αὐτὸν τὸν ἔξεδίωξεν ἐκ τῆς Μακεδονίας. Ἐνῷ δὲ ἥδυνατο νὰ περιβληθῇ τὸ μακεδονικὸν στέμμα, τὸ ἀνήσυχον πνεῦμα του τὸν ὄμησε πρὸς κατάκτησιν τῆς Πελοποννήσου. Προοβαίνει νικητὴς μέχρι τῆς Σπάρτης, ἀλλ' ἀποκρούεται ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν μαθῶν δὲ ὅτι ἐπέρχεται κατ' αὐτοῦ δὲ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς ἀνέζευξε καὶ ἥλθεν εἰς τὸ Ἀργος. Ἐκεῖ εὑρίσκεται ἀντιμέτωπος πρὸς τὸν καταφθάσαντα Γονατᾶν. Εἰς τὰς ὄδοις τῆς πόλεως συγκροτεῖται μάχη καὶ δὲ Πύρρος φο-

νεύεται διὰ κεραμίδος, τὴν δποίαν ἔρριψε κατ' αὐτοῦ ἀπό τίνος στέγης γινή Ἀργεία. Μετὰ τὸν Ηὔρον παρῆλθε καὶ ἡ ἀκμὴ τοῦ Ἡπειρωτικοῦ βασιλείου, δὲ Ἀντίγονος δ Γονατᾶς ἐγκατεστάθη δοισικῶς ἐπὶ τοῦ μακεδονικοῦ θρόνου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΤΑ ΕΝ ΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΦΡΙΚΗ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΖΟΝΤΑ ΚΡΑΤΗ

9. Τὸ Συριακὸν βασίλειον τῶν Σελευκιδῶν.

Ο ἔνδοξος στρατηγὸς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου Σέλευκος, δ ἐπικαλούμενος Νικάτωρ ὡς δ κυρίως νικητὴς τοῦ Ἀντιγόνου εἰς τὴν Ἰφόν, ὑπῆρξεν δ ἰδρυτὴς τῆς ἐν Συρίᾳ δυναστείας τῶν Σελευκιδῶν. Οὗτος ἔξετεινε τὰ δρια τοῦ κράτους του ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ καὶ τοῦ Ἱαξάρτου. Διέδωκεν εἰς τὸ ἀχανὲς κράτος τοῦ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ πρὸς τοῦτο ἔκτισε πολλὰς πόλεις, αἱ δποῖαι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔφερον τὰ δόνύματα τοῦ πατρός, τῆς μητρὸς καὶ τῶν συζύγων τοῦ Σελεύκου, Ἀντιόχεια, Λαοδίκεια, Στρατονίκεια, Ἀπάμεια. Ἐπιφανέστατοι ἐκ τῶν πόλεων τούτων ἀπέβησαν ἡ παρὰ τὸν Τίγρητα, πλησίον τῆς Βαβυλῶνος, Σελεύκεια εἰς λίαν ἐπίκαιον θέσιν ἐν σγήματι ἀετοῦ ἀναπεταννίοντος τὰς πτέρυγας, καὶ ἡ παρὰ τὸν Ὁρόντην Ἀντιόχεια. Πρωτεύουσα τοῦ βασιλείου κατ' ἀρχὰς ἦτο ἡ Σελεύκεια. Ο Σέλευκος ἐπράξε πολλὰ ὑπὲρ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐμπορίου, ἵδιως δὲ ἐπεμελήθη καὶ αὐτὸς καὶ οἱ διάδοχοί του τὴν μεγάλην ἐμπορικὴν ὁδὸν, ἡ δποία ἥγεν ἀπὸ τῆς βορείου Ἰνδικῆς εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον. Η Σελεύκεια κατέστη σημαντικώτατον κέντρον ἐμπορίου.

Γό βασίλειον τοῦ Σελεύκου είχε τεραστίαν ἔκτασιν καὶ ἀπετελεῖτο ἐκ χωρῶν καὶ λαῶν ἀνομοίων. Οἱ λαοὶ οὗτοι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συγχωνευθοῦν εἰς ἓν ἔθνος. Διὰ τοῦτο αἱ δυσκολίαι εἰς τὴν διοίκησιν ἦσαν μεγάλαι. Ἐκάστη ἐπαρχία ἔζη χωριστὰ ἀπὸ τὴν ἄλλην. Ο μόνος δεσμὸς τῶν ἐπαρχιῶν ἦτο δ στρατός, δ δποῖος ἀπετελεῖτο ἐκ Μακεδονῶν καὶ Ἐλλήνων καὶ ἐκ πολλῶν ἐπίσης Ἀσιανῶν, διότι οἱ Ἐλλήνες δὲν ἐπήρχονταν διὰ τὴν στρατολογίαν. Ο Σέλευκος διετήρησε τὸ κυβερνητικὸν σύστημα τῶν βασιλέων τῆς Περσίας. Ἐκάστη ἐπαρχία διφεύτητο ὑπὸ σατράπου. Ἄλλοι αἱ σατραπεῖαι τοῦ συμιακοῦ βασιλείου ἦσαν πολὺ μικρότεραι τῶν σατραπειῶν τοῦ περσικοῦ κράτους. Ἀνήρχοντο εἰς 72. Μόνη ἡ Συρία ἀπετέλει δικτὸ σατραπείας.

Οταν ἀκόμη ἔζη δ Σέλευκος παρεχώρησεν εἰς τὸν νίόν του Ἀντιόχειον τὰς πρὸς δυσμὰς τοῦ Τίγρητος σατραπείας. Οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν

τούτων διμίλουν σχεδὸν πάντες τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, τὴν καλούμενην **συριακήν**. Μεταξὺ τῶν κατοίκων ἡσαν καὶ πλεῖστοι Ἕλληνες. Ὁ Ἀντίοχος γενόμενος βασιλεὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του κατέστησε τὰς χώρας ταύτας κέντρον τοῦ βασιλείου του. Ἐγκατέλιπε τὴν παρὰ τὸν Τίγρητα Σελεύκειαν καὶ μετέφερε τὴν ἔδραν του εἰς τὴν παρὰ τὸν ποταμὸν Ὁρόντην Ἀντιόχειαν, ἥτις ἔκτοτε παρέμεινεν ὡς πρωτεύουσα τοῦ κράτους,

Οἱ Σελευκίδαι ἐβασίλευσαν δύο καὶ ἥμισυν αἰώνας. Ἄλλὰ τὸ μέγα συριακὸν κράτος ἥχισε νὰ παρακμάζῃ εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἰδρυτοῦ του. Πᾶσαι αἱ ἐπαρχίαι, αἱ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Τίγρητος, κατοικούμεναι ὑπὸ λαῶν, οἵτινες διετήρησαν τὴν περισικὴν θρησκείαν, ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τὸ συριακὸν κράτος καὶ ἀπετέλεσαν ἀνεξάρτητα βασίλεια, τὸ τῆς Βακτριακῆς καὶ τὸ τῆς Παρθίας. Ωσαύτως καὶ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἀπεσπάσθησαν αἱ χῶραι τῆς Καππαδοκίας, τῆς Βιθυνίας καὶ τοῦ Περγάμου καὶ ἀπετέλεσαν ἵδια βασίλεια.

Καὶ προσεπάθησε μὲν ὁ Ἀντίοχος Γ' (222—187) νὲ ἀνορθώσῃ τὸ συριακὸν κράτος, ἄλλὰ περιπλακεὶς εἰς πολέμους πρὸς τοὺς Ρωμαίους ἥναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς πάσις τὰς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐντεῦθεν τοῦ Ταύρου χώρας του. Ἐπὶ τέλους τὸ συριακὸν κράτος περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν Συρίαν καὶ τῷ 64 π. Χ. περιῆλθεν εἰς τὴν διωματικὴν κυριαρχίαν.

10. Τὸ βασίλειον τοῦ Περγάμου.

Τὸ κράτος τοῦ Περγάμου ἴδρυθη τῷ 281 ὑπὸ τοῦ Φιλέταιρού. στρατηγοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Θράκης Λυσίμαχου. Καθ' ὃν χρόνον ἐπολέμει πρὸς τὸν Σέλευκον ὁ Λυσίμαχος μετέφερε τὸ βασιλικόν του ταμείον εἰς τὸ Ηέργαμον, φρούριον ὅχνον τῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Μυσίας, φύλακα δὲ τοῦ ταμείου καὶ φρούραοχον τοῦ Περγάμου ἐγκατέστησε τὸν στρατηγὸν Φιλέταιρον. Ἄλλ' ὅταν δὲ Φιλέταιρος εἶδεν ὅτι ἡ νίκη ἔκλινε πρὸς τὸν Σέλευκον, ἀπεστάτησε πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Συρίας. Ἐπειτα δὲ ὥφελούμενος ἐκ τῶν ἀνωμαλιῶν, αἱ δποῖαι ἐπῆλθον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Σέλευκιδῶν, ἐκῆρυξε τὸν ἑαυτόν του ἀνεξάρτητον, συνάμα δὲ κατέλαβε πολλὰς παραλίους πόλεις. Τὰς κτήσεις ταύτας ἐπεξέτεινεν ἀκόμη περισσότερον δὲ ἀνεψιὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Εὑμένης Α'.

Τὸν Εὑμένην Α' διεδέκθη δὲ ἔξαδελφός του Ἀτταλος Α' (241—197), ὃστις πρῶτος προσέλαβε τὴν προσωνυμίαν βασιλέως. Ἐπειδὴ δὲ

καὶ οὗτος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ Εὑμένης Β', Ἀτταλος Β' καὶ Ἀτταλος Γ' ἔγιναν σύμμαχοι τῶν Ρωμαίων κατὰ τοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολέμους αὐτῶν, τὸ Περγαμηνὸν βασίλειον ἐπροστατεύθη ὑπὸ τῶν Ρωμαίων τόσον πολύ, ὥστε ἔγινε τὸ ἴσχυρότατον τῶν ἐν Ἀσίᾳ κρατῶν περιλαβὸν πλὴν τῆς Μυδίας τὴν Φρυγίαν, τὴν Λυδίαν καὶ ἄλλας χώρας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀτταλοῦ Γ' περιήλθεν εἰς τοὺς Ρωμαίους κληροδοτηθὲν εἰς αὐτοὺς διὰ διαθήκης ὑπὸ τοῦ τελευταίου τούτου βασιλέως.

11. Τὰ βασιλεῖα τῆς Βακτριανῆς καὶ τῆς Παρθίας.

Τὸ κράτος τοῦ Σελεύκου, ὃς γνωρίζομεν, κατ' ἀρχὰς περιελάμβανεν ὅλον τὸ ἀχανὲς δροπέδιον τοῦ Ἰράν μέχρι τῶν δρέων τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῶν ἐρήμων τῆς λίμνης Ἀράλης. Ἀλλ' εἰς τὰς ἀπομεμακρυσμένας χώρας οἵ Ἑλληνες δὲν ἤσαν πολλοὶ καὶ διάγαι πόλεις είχον ἰδρυθῆ ἐκεῖ. Οἱ λαοὶ τοῦ Ἰράν Πέρσαι, Μῆδοι, διετήρησαν τὴν παλαιὰν θρησκείαν των καὶ τὴν γλωσσάν των καὶ οἱ σατράπαι ἐπιφελήθησαν ἐκ τῶν περισπασμῶν τῶν Σελευκιδῶν ἵνα καταστοῦν ἀνεξάρτητοι. Ἐπὶ Ἀντιόχου Β' διατάραπτης τῆς Βακτριανῆς Ἐλλην Διόδοτος ἀπεστάτησε καὶ ἰδρυσεν ἴδιον ἀνεξάρτητον βασίλειον (254), τὸ δποῖον ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἀπέβη ἴσχυρότατον καὶ ἀνήλθεν εἰς μεγάλην ἀκμήν. Οἱ Ἑλληνες βασιλεῖς αὐτοῦ ἔξετειναν τὰ ὅρια μέχρι τῆς Ἰνδικῆς καὶ αὐτῆς τῆς Σινικῆς καὶ προήγαγον εἰς τὰς διαφόρους αὐτοῦ χώρας τὸν ἔλληνικὸν πολιτισμόν. Ἐπίσημος τοῦ κράτους γλώσσα ἦτο ἡ ἔλληνική. Ἀπὸ τῆς 2ας π. Χ. ἐκατονταετηρίδος ἥρχισεν ἡ παρακμὴ τοῦ Βακτριανού βασιλείου, τὸ δποῖον κατὰ μικράν ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Σάκκας, φυλὴν τουρανικήν.

Οὐίγον μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Βακτριανῆς, περὶ τὸ 250, εἰς Σκύθης, ὁνόματι Ἀρσάκης, ἔφθασε μετὰ στίφους νομάδων ἵππεων, πιθανῶς ἐκ τῶν ἐρήμων τοῦ Τουρκεστάν, καὶ ἐκίνησεν εἰς ἐπανάστασιν τὴν Παρθίαν, κειμένην πρὸς ἀνατολὰς τῆς Κασπίας θαλάσσης: ἰδρυσε δὲ βασίλειον, τὸ δποῖον πρωτεύουσα κατ' ἀρχὰς ἦτο ἡ Ἐκατόμπυλος ἐν Παρθίᾳ. Εἰς τὸ παρθικὸν βασίλειον περιελήφθησαν μετ' διάγονοι οἱ Πέρσαι καὶ οἱ Μῆδοι καὶ κατόπιν ἡ Ἀσσυρία καὶ ἡ Βαβυλωνία. Οἱ βασιλεῖς αὐτοῦ μετέφεραν τότε τὴν ἔδραν των εἰς τὴν Κτησιφῶντα, πλησίον τῆς Βαβυλῶνος. Τὸ βασίλειον ὅμως διετήρησε τὸ ὄνομα «βασίλειον τῶν Πάρθων». Καὶ παρέμειναν μὲν οἱ Πάρθοι νομάδες, ὡς ἤσαν καὶ πρότερον, ἀλλ' οἱ Ἀρσακίδαι βασιλεῖς ὑπεστήριξαν πολὺ τὸν

έλληνισμὸν καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Περσίᾳ.

Οἱ Πάρθοι ὑπῆρξαν λαὸς πολεμικός· διεξήγαγον μακροὺς πολέμους κατὰ τῶν Φωμαίων, ἔμαχοντο δὲ ἔφιπποι δίπτοντες βέλη καὶ φεύγοντες ἐν καλπασμῷ εὐθὺς ὡς ὑπεχώρουν. **Τὸ πάρθιον βέλος** κατέστη παροιμιῶδες.

12. Τὰ κράτη τῆς Βιθυνίας καὶ τοῦ Πόντου.

Ἡ Βιθυνία εἶχε κατακτημῆ ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀλλ᾽ ὁ ἐπὶ τῆς περσικῆς κυριαρχίας ἐγκώφιος κληρονομικὸς αὐτῆς σατράπης δύναμι τίς Βίας ἀντεστάθη καταφυγῶν εἰς τὰ ὅρη. Ὁ νίδις αὐτοῦ Ζιποίτης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου κατέλαβεν ἐκ νέου τὴν χώραν καὶ διετήρησε τὴν ἀνεξαρτησίαν. Ὅταν δὲ ὁ Λυσίμαχος κατέστρεψε τὴν πρωτεύουσαν τῆς Βιθυνίας Ἀστακὸν, ὁ Ζιποίτης ἔκτισεν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς νέαν πρωτεύουσαν, τὴν δποίαν ὄντομασεν ἐκ τοῦ νίοῦ του Νικομήδους Νικομήδειαν καὶ σχεδὸν ἐξ ὅλοκλήρου κατώκισε μὲν Ἑλληνας. Ὡς ἐκ τούτου αὐλὴ καὶ κυβέρνησις τῶν βασιλέων τῆς Βιθυνίας ἀπέβησαν δλως ἑλληνικά, καθ' ὅλην δὲ τὴν ἀρχαιότητα ἡ Νικομήδεια παρέμεινε μία ἐκ τῶν λαμπροτέρων ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Ἀσίας.

Ἡδη ἐπὶ τῆς περσικῆς κυριαρχίας ὑφίστατο κατὰ τὸν Πόντον ἀνεξάρτητον βασίλειον ὑπὸ ἐγκώφιους ἥγεμόνας, οἵ δποῖοι ἐκαυχῶντο ὅτι κατήγοντο ἐκ τοῦ Κύρου, βασιλέως τῶν Περσῶν. Ἡ δυναστεία αὕτη τοῦ Πόντου ἀνέλαβε νέαν ζωὴν ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, μετὰ δὲ τὴν ἐν Ἰψῷ μάχῃ ὁ Μιθραδάτης Γ' ἀνεγνωρίσθη ὡς κύριος τοῦ Πόντου ὑπὸ τῶν νικητῶν τοῦ Ἀντιγόνου. Οἱ βασιλεῖς τοῦ Πόντου μετεφύτευσαν εἰς τὸ κράτος των τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ δίαιταν. Πολὺ ὅμως συνετέλεσαν εἰς τὸν ἑελληνισμὸν τοῦ Ποντικοῦ βασιλείου αἱ ἀρχαιόταται καὶ ἀξιολογώταται ἑλληνικαὶ πόλεις Ἡράκλεια, Σινώπη, Ἀμισός, Τραπεζοῦς καὶ Κερασσοῦς, αὕτινες προϊόντος τοῦ χρόνου ὑπετάχθησαν εἰς τὸν βασιλεῖς τοῦ Πόντου. Ἀφ' ἡς δ' ἐποκῆς ὁ Φαρονάκης Α' κατέστησε πρωτεύουσαν τὸν κράτους τὴν μεγάλην καὶ πλουσίαν ἑλληνικὴν πόλιν Σινώπην (183) ἀντὶ τῆς πρόην μεσογείου Ἀμασείας, τὸ βασίλειον τοῦ Πόντου προήχθη εἰς ἴσχυρὰν ναυτικὴν δύναμιν καὶ ἐθαλασσοκράτει ἐν τῷ Ευξείνῳ Πόντῳ.

13. Τὸ βασίλειον τῶν Λαγιδῶν ἐν Αἰγύπτῳ.

Τδρυτῆς τοῦ βασιλείου τῆς Αἰγύπτου μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὑπῆρξεν δι Πτολεμαῖος δ νίδις τοῦ Λάγου, εἰς ἐκ τῶν στρα-

τηγῶν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὁ Πτολεμαῖος Α' διεκρίνετο διὰ τὴν λεπτότητα τῶν τρόπων καὶ διὰ τὴν σύνεσιν. Διώργανώσε τὰς πεζικὰς καὶ ναυτικὰς δυνάμεις καὶ ἔξέτεινε τὰ δῖαι τοῦ κράτους του διὰ τῆς ὑποταγῆς τῆς Κυρηναϊκῆς, τῆς Κοίλης Συρίας καὶ τῆς Κύπρου. Ἐπροστάτευσε καὶ προήγαγε τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας. Ἰδουσε τὴν περιόνυμον βιβλιοθήκην καὶ τὸ Μουσεῖον, καὶ καθ' ὅλου ἐπεμελήθη νὰ ἔξελληνίσῃ τὴν Αἴγυπτον. Ἐπὶ τῆς νήσου Φάρου, ἡ δοιά συνεδέετο μετὰ τῆς ἀκτῆς τῆς Ἀλεξανδρείας διὰ προχώματος 1300 μέτρων καὶ ἐσχημάτιζε τὸν λιμένα, ἀνίγειοε πύργον ἐκ μαρμάρου, ὅστις ἔφερε τὸ δόνομα τῆς νήσου. Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ πύργου ὑπῆρχε λαμπτήρ ἀνημένος διὰ νὰ φωτίζῃ τὴν εῖσοδον τοῦ λιμένος καὶ προφυλάσσῃ τοὺς ναυτιλλούμενους ἀπὸ τὸν κίνδυνον κατὰ τὰς θυελλώδεις καὶ ἀφεγγεῖς νύκτας. Ὁ Πτολεμαῖος Α' ἀποθανὼν ἀφῆκεν εἰς τὸν νεόν του καὶ διάδοχον Πτολεμαῖον Β' τὸν Φιλάδελφον τὸ κράτος πλουσιώτατον καὶ ἰσχυρότατον.

Ὁ Πτολεμαῖος Β' (285—247) ἐκλήθη Φιλάδελφος ἔνεκα τοῦ γάμου αὐτοῦ μετὰ τῆς ἀδελφῆς του Ἀρσινόης. Καὶ δὲν ἦτο μὲν ὁ Φιλάδελφος στρατηγός, ὃς ὁ πατέρος του, εἶχεν ὅμως πολιτικὴν σύνεσιν, διὰ τῆς δποίας ἥδυνήθη νὰ διατηρήσῃ τὴν γοητείαν τοῦ κράτους του καὶ νὰ προαγάγῃ αὐτὸ ἀκόμη περισσότερον ἐσωτερικῶς καὶ ἔξωτερικῶς. Διὰ τῶν στρατηγῶν του διεξήγαγεν ἐπιτυχεῖς πολέμους κατὰ τῶν Σελευκιδῶν.

Οὐδὲς καὶ διάδοχος τοῦ Φιλαδέλφου Πτολεμαῖος Γ' ὑπῆρξε βασικὲν πολεμικός. Ἐπεχείρησεν οὕτος μακρὰν καὶ τολμηρὰν ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ Σελεύκου Β' τῆς Συρίας, κατέκτησε πλείστας αὐτοῦ χώρας καὶ σχεδὸν κατέλυσε τὸ συριακὸν βασίλειον.

Τὸ βασίλειον τῆς Αἴγυπτου ἐπὶ τῶν τοιῶν πρώτων Πτολεμαίων ἀνῆκεν εἰς τὴν ὑψίστην ὄψην. Ὁ πλοῦτος καὶ ἡ λαμπρότης αὐτοῦ ἦμιλλατο πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν δυνάμεων καὶ πρὸς τὴν καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων. Ἐπὶ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου αἱ πολεμικαὶ δυνάμεις τῆς Αἴγυπτου ἀνήρχοντο εἰς 200,000 πεζούς, 40,000 ἵππεῖς, 300 πολεμικοὺς ἐλέφαντας, καὶ 3,500 πολεμικὰ πλοῖα μικρὰ καὶ μεγάλα. Εἰς τὸ βασιλικὸν ταμεῖον ὑπῆρχε ἀποταμίευμα 740,000 αἴγυπτιακῶν ταλάντων ἦτοι 29 δισεκατομμύρια σημερινῶν δραχμῶν. Ἐπὶ τοῦ Φιλαδέλφου ἡ Ἀλεξανδρεία ἦτο τὸ μέγιστον ἐμπορεῖον τοῦ κόσμου.

Τὸ πολίτευμα τῶν Πτολεμαίων ἦτο τελείως μοναρχικόν. Ηᾶσα ἔξουσία ἀπέρρεεν ἐκ τοῦ βασιλέως. Ὁ διοικητικὸς καὶ οἰκονομικὸς ὁρ-

γανισμὸς τοῦ κράτους ἵτο σοφώτατος. Οἱ ίθαγενεῖς δὲν ἐπιέζοντο διόλου. Οἱ Πτολεμαῖοι δὲν ἐπεδίωξαν τὸν ἔξελληνισμὸν τῆς Ἀἰγύπτου διὰ τῆς ἰδρύσεως πόλεων, ὅπως ἐπράξαν οἱ Σελευκίδαι εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τῆς μίξεως καὶ τῆς συγχωνεύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ μὲ τὰς ἔξεις καὶ τὰς παραδόσεις τῶν ίθαγενῶν. Διὰ τοῦτο ἐσέβοντο τὰ ἔθιμα καὶ τὴν θρησκείαν αὐτῶν, ἔλαβον τοὺς τίτλους τῶν ἀρχαίων Φαραώ, διετήρησαν τοὺς ἀρχαίους νόμους, τὰς Ἱεροτελεστίας καὶ τὴν διαίρεσιν τῆς χώρας εἰς νομούς. Ὁ στρατὸς ἀποτελούμενος ἐξ Ἑλλήνων παρέμειεν εἰς τὰς μεγάλας πόλεις ὡς φρουρὰ καὶ εἰς τὰς παραμεθοδίας φυλακάς. Ἐλλήνες ὑπῆρχον μόνον εἰς τὰς πόλεις, εἰς δὲ τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰ χωρία οἱ κάτοικοι ἦσαν δῆλοι Αἰγύπτιοι. Ὄλιγον κατ' ὀλίγον οἱ δύο λαοὶ ἥρχισαν νὰ συμφιλιώνωνται. Ἐλληνές τινες ἔμαθον τὴν αἰγυπτιακὴν γλῶσσαν. Καὶ οἱ Αἰγύπτιοι ἥρχισαν νὰ μανθάνουν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ οὕτω ἡδύναντο νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν. Ὁ Πτολεμαῖος Α' ἐπεδίωξε πρὸ πάντων τὴν συγχώνευσιν τῶν δύο θρησκειῶν. Δι² ὁ καὶ ἀνήγειρε μεγαλοπρεπέστατον ναὸν εἰς τὸν Αἰγύπτιον θεὸν Σέραπιν ἢ Ὁρισιν, τὸ καλούμενον Σεράπειον. Εἰς τὸ Σεράπειον ἀπὸ κοινοῦ ἐλατρεύοντο ὁ Σέραπις μετὰ τῆς συζύγου του Ἰσιδος καὶ ὁ Ἐλλην θεὸς Ζεὺς Ἀδης, ὅστις ἐταυτίσθη μὲ τὸν Σέραπιν. Ἀπὸ τοῦ Πτολεμαίου Δ' ἥρχισεν ἡ παρακμὴ τοῦ αἰγυπτιακοῦ κράτους, τὸ δρόπον ἐπὶ τέλους ἐν ἔτει 30 π. Χ. ὑπετάχθη εἰς τοὺς Ρωμαίους.

14. Τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι κατὰ τὸν Γ' π. Χ. αἰῶνα.

Διὰ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ διὰ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία διεδόθη εἰς τὰς ἀπεράντους χώρας τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα κατέστη τὸ ὅργανον πάσης διανοητικῆς ἐνεργείας καὶ ἀναπτύξεως καὶ τῶν σχέσεων τῶν ἀνθρώπων μεταξύ των προσλαβοῦσα ὅμως νέους ἴδιωτισμοὺς ἀπέβαλε σὺν τῷ χρόνῳ τὸ ἀρχαῖον κάλλος της ἔξειλημέτισα εἰς τὴν κοινὴν καλούμενην **διάλεκτον**. Ἀλλ' ὅμοι μὲ τὴν πολιτικὴν ἀνεξαρτησίαν οἱ Ἐλληνες ἀπόλεσαν καὶ τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος. Τὰ ἑλληνικὰ γράμματα κατέπεσαν ἐκ τοῦ ὄψιους, εἰς τὸ δρόπον εἰχον ἀνυψωθῆ κατὰ τοὺς ἀπὸ τῶν Περσικῶν πολέμων μέχρι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου χρόνους. Τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἔχασε τὴν προτέραν δημιουργικήν του δύναμιν καὶ περιωρίσθη ἥδη εἰς τὸ νὰ μιμῆται ἀπλῶς καὶ νὰ ἐρμηνεύῃ τὰ ἐγνωσμένα καὶ εἰς τὸ νὰ μανθάνῃ ὅσον τὸ δυνατὸν

περισσότερα. "Οθεν ή πολυμάθεια ἐνομίσθη ὁ πρῶτος σκοπὸς τῶν γραμμάτων.

Ἡ ἔδρα τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀπὸ τὰς Ἀθήνας μετετέθη εἰς τὴν Ἀλεξανδρειαν. Διὰ τοῦτο καὶ ὅλη ἡ φιλολογικὴ περίοδος ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ τρίτου μέχρι τῶν μέσων τοῦ δευτέρου αἰώνος π. Χ. ὄνομάσθη Ἀλεξανδρινὴ φιλολογία. Οἱ τρεῖς πρῶτοι βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖος Α', Πτολεμαῖος Β' καὶ Πτολεμαῖος Γ', ώς προείπουν, ἐπροστάτευσαν εἰς μέγιστον βαθμὸν τὰ γράμματα, τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστῆμας δι' ὃ καὶ πολλοὶ πεπαιδευμένοι κατέφυγον εἰς τὴν Ἀλεξανδρειαν. Ὁ Πτολεμαῖος Α' ἤδην πλησίον τῶν μεγαλοπρεπῶν ἀνακτόρων του περικάλλες καὶ ἀπέραντον οἰκοδόμημα, καλούμενον **Μουσεῖον**, τὸ δποῖον, ώς καὶ τὸ ὄνομά του δηλοῦ, ἵτοι ἴερὸν ἀφιερωμένον εἰς τὰς Μούσας, θεὰς τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Τὸ Μουσεῖον ἵτοι τεράστιον οἰκοδόμημα ἐκ μαρμάρου, περιέχον πολλὰς εὐρυζόδους αἰθουσας, μαρκὰς στοὺς καὶ ἔξεδρας. Τὸ Μουσεῖον περιελάμβανε καὶ παραρτήματα ἐπιστημονικά, οἷον βοτανικὸν κήπον, εἰς τὸν δποῖον ὑπῆρχον τὰ φυτὰ ὅλων τῶν χωρῶν, ζωολογικὸν κήπον, ἀστεροσκοπεῖον, ἀνατομεῖον καὶ ἄλλα, ὥστε τὸ ὅλον καθίδρυμα ἥδυνατο νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰ σημερινὰ Πανεπιστήμια καὶ τὰς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν. Μετὰ τοῦ Μουσείου συνείχετο ἡ περιώνυμος βιβλιοθήκη. Ταύτης τὰς ἀρχὰς ἔθεσεν ὁ Πτολεμαῖος Α', συνεπλήρωσε δὲ καὶ ἐτελειοποίησεν ὁ Πτολεμαῖος Β'. Περιελάμβανε δὲ αὕτη ἐπὶ Πτολεμαίου Β' πεντακοσίας χιλιάδας χειρογράφων βιβλίων * ὅχι μόνον Ἑλληνικῶν, ἀλλὰ καὶ αἰγυπτιακῶν καὶ γαλαταϊκῶν καὶ ἐβραϊκῶν. Ως παράρτημα τῆς βιβλιοθήκης ταύτης ἐχρησίμευε τὸ Σεράπειον, ἐν τῷ δποίῳ ἦσαν ἀποτεθειμένα 42,000 βιβλία. Τὰ βιβλία ἦσαν γεγραμμένα εἰς παπύρους, οἱ δποῖοι τυλισσόμενοι εἰς κυλίνδρους ἐφυλάσσοντο ἐντὸς θηκῶν.

Εἰς τὸ Μουσεῖον κατέφουν καὶ συνέτρωγον φιλόλογοι ἄνδρες, λαμβάνοντες παρὰ τοῦ βασιλέως ἀξίαν λόγου ἀντιμισθίαν. Ἐνίστε ὁ βασιλεὺς ἥρχετο καὶ συνέτρωγε μετ' αὐτῶν. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἔργον είχον νὰ συζητούν περὶ διαφόρων ἐπιστημονικῶν ζητημάτων, συνάμα δὲ νὰ διορθώνουν, ἔρμηνεύοντας καὶ σχολιάζοντας τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς. Ωσαύτως οἱ ἄνδρες οὗτοι μετέφραζον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τὰ ἔνα συγγράμματα. Τότε κατ' ἐντολὴν τοῦ Πτολεμαίου Β'

* Ἡ βιβλιοθήκη αὕτη ἐκάπι τῷ 47 π. Χ. ὑπὸ τοῦ Καίσαρος κατὰ τὸν Ἀλεξανδριανὸν αὐτοῦ πόλεμον.

ζέγινεν ή τῆς Ηαλαιᾶς Διαθήκης μετάφρασις τῶν Ἐβδομήκοντα. Οἱ φιλόλογοι ἔκαμπον διαλέξεις καὶ ἐδίδασκον. Οἱ νέοι ἥρχοντο παρ' αὐτοῖς καὶ ἐδιδάσκοντο. Λέγεται ὅτι εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὑπῆρχον 14,000 σπουδασταί. Τὸ Μουσεῖον ὑπῆρχε τὸ πρώτον ἐπιστημονικὸν ἵδρυμα καὶ ἡ Ἀλεξάνδρεια ἡ ἐπιστημονικὴ πρωτεύουσα τοῦ κόσμου, ἡ πόλις τῶν λογίων καὶ τῶν σοφῶν.

Ἐπὶ τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων ἔλαβον μεγάλην ἐπίδοσιν αἱ καλούμεναι πραγματικαὶ ἐπιστῆμαι. Τόρα διὰ πρώτην φορὰν διεμορφώθη ἡ γραμματικὴ τέχνη, ὁρίσθησαν δηλαδὴ οἱ κανόνες τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ. Ἐπιφανεῖς δὲ γραμματικοὶ καὶ κοιτικοί, οἵτινες ἐκάθισαν τὰ κείμενα τῶν συγγραφέων ἀπὸ τῶν σφαλμάτων καὶ παρεμβολῶν καὶ ἥρμηνευσαν τὰ σκοτεινὰ χωρία, ἥσαν δὲ Ζηνόδοτος, δὲ Καλλίμαχος, δὲ Ἐρατοσθένης, δὲ Ἀριστοφάνης δὲ Βυζάντιος, καὶ δὲ Ἀρίσταρχος. Πάντες οὗτοι ἐχοημάτισαν καὶ ἐπιστάται ἦτοι διευθυνταὶ τῆς Ἀλεξανδρινῆς βιβλιοθήκης. Ὁ Ἀριστοφάνης δὲ Βυζάντιος εἰσήγαγε τὴν τελείαν καὶ ἄνω στιγμὴν καὶ διέκρινε τὰ πνεύματα καὶ τοὺς τόνους. Ὁ Ἀρίσταρχος, δὲ κορυφαῖος τῶν γραμματικῶν, διήρεσε τὸν Ὄμηρον εἰς 24 ὁμοφωδίας. Ὁ Ἐρατοσθένης, ὃστις πρῶτος ἔλαβε τὸ ὄνομα φιλόλογος, ἥτο ἄνηρ πολυμαθέστατος ἔχων παντοίας γνώσεις γραμματικάς, φιλολογικάς καὶ μαθηματικάς. Ἡσζολήθη οὗτος πρὸ πάντων εἰς τὴν γεωγραφίαν καὶ πρῶτος συνέγραψεν ἐπιστημονικῶς τὴν φυσικήν, μαθηματικὴν καὶ πολιτικὴν γεωγραφίαν μετὰ τῆς ἐθνολογίας, ἐστήριξε δὲ τὴν χρονολογίαν ἐπὶ ἐπιστημονικῆς βάσεως.

Αἱ μαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι προϊγμῆσαν διὰ τοῦ Εὐκλείδου τοῦ Ἀλεξανδρέως καὶ τοῦ Ἀρχιμήδους τοῦ Συρακουσίου, ὃστις ἐκλήθη μηχανικός· ἡ δὲ ἀστρονομία προϊγμῆ διὰ τοῦ Ἰππάρχου.

Πρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἡμιλλῆτο ὡς πρὸς τὴν καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν τὸ Πέργαμον, πρωτεύουσα τοῦ Περγαμηνοῦ βασιλείου. Οἱ φιλόμουσοι καὶ φιλόκαλοι βασιλεῖς αὐτοῦ Ἀτταλος Α', Εὐμένης Β' καὶ Ἀτταλος Β' ἐπροσιάτευσαν παρὰ πολὺ τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας καὶ ἴδρυσαν ἐν Περγάμῳ σχολὰς καὶ βιβλιοθήκην, ἵτις περιελάμβανε διακοσίας χιλιάδας βιβλία. Ὅταν δὲ οἱ Πιτολεμαῖοι ἀπηγόρευσαν ἐξ ἀντιζηλίας, ὡς λέγεται, τὴν ἔξαγωγὴν παπύρου ἐκ τῆς Αἴγυπτου, οἱ Περγαμηνοὶ ἐτελειοποίησαν πρὸς γραφὴν τὴν κατασκευὴν τῶν διφθερῶν, δερμάτων κατειργασμένων. Ὡνομάσθησαν δὲ αἱ διφθέραι αὗται ἀπὸ τῆς πόλεως Περγάμου **περγαμηναί**.

Αἱ καλαὶ τέχναι κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς χρόνους ἦσκοῦντο καὶ εἰς

ἄλλας μὲν πόλεις, πρὸ πάντων δὲ εἰς τὸ Ηέργαμον καὶ εἰς τὴν Φόδον. Εἰς τὸ Ηέργαμον κατεσκευάσθη ὁ περίφημος μέγας Βωμὸς τοῦ Σωτῆρος Διός, τὸν δποῖον ἐπεκόσμει ζῳοφόρος ἐκτύπων ἀναγλύφων παριστῶσα γιγαντομαζίαν. Εἰς τὴν Φόδον κατεσκευάσθη τὸ περιώνυμον Σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόντος θυνήσκοντος μετὰ τῶν δύο οὐδῶν του ἐκ τῶν δηγμάτων τῶν δύο δρακόντων, οἵτινες περιετυλίσσοντο περὶ αὐτούς. Ὁσαύτως κατεσκευάσθη καὶ ὁ περίφημος Κολοσσός, δοτις ἐθεωρεῖτο ὡς ἐν τῶν ἑπτὰ θαυμάτων τοῦ κόσμου. Ἡτο δὲ ὁ Κολοσσός χαλκοῦν ἄγαλμα τοῦ Ἡλίου ἐβδομηκοντάπηχες τὸ ὄψος, τὸ δποῖον κατέπεσε τῷ 227 π. Χ. ὑπὸ σεισμοῦ καὶ συνετρίβη.

Ἐργα ἀρχιτεκτονικῆς είχον νὰ ἐπιδεῖξον καὶ ἡ Ἀλεξάνδρεια καὶ ἡ Ἀντιόχεια. Ἄλλος ἡ ἔλληνική τέχνη κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινοὺς χρόνους ἐπεκταθεῖσα εἰς ὅλην σχεδὸν τὴν οἰκουμένην ἀπέβαλε τὸν ἔθνικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα. Λὲν ἐνεψυχοῦτο πλέον ὑπὸ τοῦ προτέρου ἐνθυσιασμοῦ, ἀλλὰ γενομένη κοσμοπολιτικὴ ἐσκόπει μόνον νὰ ἴκανοποιήσῃ τὴν φιλοδοξίαν καὶ τὰς δράσεις τῶν ἐκάστοτε ἥγειμόνων. Λίγος ὁ ἀπειμαρτύρητος ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ καὶ χαρίεντος καὶ ἔτεινεν εἰς τὴν δημιουργίαν κολοσσιάών ἔργων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΙ ΕΜΦΥΛΙΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

15. Κατάστασις τῆς Ἐλλάδος κατὰ τῶν μετὰ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον χρόνους.

Ἡ κυρίως Ἐλλὰς κατὰ τοὺς μετὰ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον χρόνους ενδισκετο εἰς οἰκτρὰν κατάστασιν. Ὁλοι οἱ πόλεμοι, οἱ δποῖοι ἔγιναν μεταξὺ τῶν ἀνταγωνιζομένων διὰ τὸν μακεδονικὸν θρόνον, διεξήχθησαν κυρίως εἰς τὴν Ἐλλάδα, καὶ αὐτὴ δὲ ἡτο διηρημένη εἰς δύο ἀντιμαχόμενα μέρη. Ἐνεκα τῆς μεγάλης ταύτης ἀνωμαλίας εἰς τὰς περισσοτέρας πόλεις τῆς Ἐλλάδος είχον ἐγκαθιδρυθῆ τύραννοι. Οἱ τύραννοι οὗτοι, ὑποστηριζόμενοι καὶ ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας, κατεπίεῖσαν δεινῶς τὸν δρομένους, ἔνεκα δὲ τούτου πολλοὶ ἔφευγον ἀπὸ τὰς πατρίδας των. Ὁλη λοιπὸν ἡ Ἐλλὰς τότε ἡτο πλήρης φυγάδων. Καὶ ἄλλοι μὲν ἐκ τῶν φυγάδων μὴ ἔχοντες πόρον ζωῆς ἐγίνοντο μισθοφόροι στρατιῶται, ἄλλοι δὲ ἐνούμενοι μὲ τοὺς ἐκ τῆς ἐκστρατείας ἀπολυομένους μισθοφόρους ἀπετέλουν ληστρικὰς συμμορίας καὶ περιήρχοντο τὴν χώραν χλευάζοντες πᾶσαν τάξιν καὶ πάντα νόμον. Αὐτὴν τὴν εἰκόναν πα-

ρουσιάζει ἡ κυρίως Ἑλλὰς κατὰ τὸν τοίτον π. Χ. αἰῶνα, εἰκόνα γενικῆς παραλυσίας.

Οἱ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Ἀντίγονος δὲ Γονατᾶς, ἀφοῦ ἥσφαλισε τὴν ἀρχήν του, ἐπεχείρησε νὰ κυριαρχήσῃ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ κατ’ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴν ἐνεφανίσθησαν δύο συμπολιτεῖαι, ἡ Ἀχαική καὶ ἡ Αἰτωλική, ἐκ τῶν δποίων ἡ μὲν πρώτη ἔξεβαλε τὸν Ἀντίγονον ἐκ τῆς Πελοποννήσου, ἡ δὲ δευτέρα ἀπέκρουσε πᾶσαν ἐπέμβασιν αὐτοῦ εἰς τὰ πράγματα τῆς ἕκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδος. Ἡ Αἰτωλική καὶ ἡ Ἀχαική συμπολιτεία ἦσαν δὲ τελευταῖς σπινθῆρι τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας. Ὡς βάσιν αἱ συμπολιτεῖαι αὗται εἶχον τὴν ισοπολιτείαν καὶ ὡς σκοπὸν τὴν διατήρησιν τῆς αὐτονομίας των. Ἄλλος δὲ σκοπὸς αὐτῶν δὲν ἐπετεύχθη, ως θὰ ἔδωμεν κατωτέρῳ.

16. Αἰτωλικὴ συμπολιτεία.

Οἱ Αἰτωλοὶ ἀνέκαθεν ἦσαν τραχεῖς κατὰ τὰ ἥμη καὶ σχεδὸν βάρβαροι, μὴ παρακολουθήσαντες τοὺς ἄλλους Ἑλλήνας εἰς τὸ στάδιον τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐζων κατὰ κώμιας ἀτειχίστους δόπλοφοροῦντες καὶ ἐκτρεπόμενοι εἰς ληστείας. Ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων ὑπῆρχαν ὄνομαστοι· ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρχαν ἀφανεῖς. Ἀνεφάνησαν δὲ πάλιν ἐπὶ τῶν μακεδονικῶν χρόνων καὶ εἰς τὸν Λαμιακὸν πόλεμον συνεπολέμησαν μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων κατὰ τῶν Μακεδόνων. Καὶ εἶχον μὲν ἀνέκαθεν οἱ Αἰτωλοὶ συμπολιτείαν τινά, ἀλλ’ ἡ συμπολιτεία αὕτη ἥρχισε νὰ λαμβάνῃ κανονικάτερον τύπον περὶ τὸ 280 π. Χ.

Κατὰ τὸν δργανισμὸν τῆς συμπολιτείας ταύτης ἀπαντες οἱ Αἰτωλοὶ πολῆται συνήρχοντο κατ’ ἔτος πανηγυρικῶς εἰς τὸ Θέρμον τῆς Αἰτωλίας εἰς κοινὴν σύνοδον, καλούμενην Παναιτώλιον. Ἡ σύνοδος αὕτη συνεσκέπτετο καὶ ἀπεφάσιζε περὶ τῶν κοινῶν συμφερόντων τῆς συμπολιτείας ἥτοι περὶ πολέμου, περὶ ἐργάνης, περὶ συμμαχῶν καὶ τῶν τοιούτων, καὶ ἔξελεγε τὰς ἐνιαυσίους ἀρχάς, αἴτινες διφέρουν τὰ τῆς συμπολιτείας. Ἡσαν δὲ αἱ ἀρχαὶ αὗται δὲ στρατηγός, δὲ ἵππαρχος, δὲ δημόσιος γραμματεύς, οἱ ταμίαι καὶ τὸ συμβούλιον, οὕτινος τὰ μέλη ἐκαλοῦντο **ἀπόκλητοι**. Ἐνίστε συνήρχοντο καὶ ἔκτακτοι σύνοδοι εἰς τὴν Ναύπακτον ἢ εἰς τὴν Υπάτην ἢ καὶ ἄλλαχοῦ.

Ἡ Αἰτωλικὴ συμπολιτεία διὰ τῆς πειθοῦς ἢ διὰ τῆς βίας περιέλαβε καὶ ἄλλας πολλὰς ἑλληνικὰς πόλεις καὶ χώρας, ἐπεκταθεῖσα ἀνὰ τὴν

Ακαρνανίαν, τὴν Φωκίδα, τὴν Βοιωτίαν, τὴν Λοκρίδα καὶ μέχρι Θεσσαλίας καὶ πρὸς δυσμάς μέχρι Κεφαλληνίας. Ἀλλὰ τὴν μεγάλην δύναμίν της μετεχειρίσθη μᾶλλον πρὸς βλάβην τῆς Ἑλλάδος, διότι ἀντὶ ἐν συμμαχίᾳ μετὰ τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας νὰ στρέψῃ τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Μακεδόνων ἔστρεψεν αὐτὰ ἐξ ἀντιζηλίας κατὰ τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας, συμπράττουσα ἄλλοτε μὲν μετὰ τῶν Μακεδόνων, ἄλλοτε δὲ μετὰ τῆς Σπάρτης.

17. Ἀχαικὴ συμπολιτεία.

Οἱ Ἀχαιοὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς ἡρωϊκῆς αὐτῶν βασιλείας ἀπετέλεσαν χαλαράν τινα συμπολιτείαν, ή δοπία συνέκειτο ἐκ δώδεκα αὐτονόμων πόλεων· ἀλλ᾽ ή συμπολιτεία αὕτη ἐπὶ πολλοὺς αἰδνας ἦτο ἀσθενεστάτη, κατελύθη δὲ ἐντελῶς κατὰ τοὺς μακεδονικοὺς χρόνους καὶ Ἰδίως μετὰ τὸν Ααμιακὸν πόλεμον καὶ τινες ἐκ τῶν πόλεων αὐτῆς κατελήφθησαν ὑπὸ μακεδονικῶν φρουρῶν. Ἀλλ᾽ ἀντὶ τῆς ἀρχαίας ἐκείνης συμπολιτείας προέκυψεν ἀπὸ τοῦ 281 νέα συμπολιτεία, τῆς δοπίας τὸ πολίτευμα εἶχε κατὰ τύπους διοιούτητα πρὸς τὸ πολίτευμα τῆς Αἰτωλικῆς συμπολιτείας. Πρῶται αἱ πόλεις Δύμη, Ηάτζαι, Τούταια καὶ Φαραὶ ἐκδιώξασαι τὰς μακεδονικὰς φρουρὰς καὶ ἀνακτήσασαι τὴν ἐλεύθερίαν τῶν Ἰδρυσαν νέαν συμπολιτείαν, εἰς τὴν δοπίαν κατὰ μικρὸν προσῆλθον καὶ ἄλλαι ἐξ ἀχαικῶν πόλεις, τὸ Λέγιον, ή Βοῦρα, ή Κερύνεια, ή Πελλήνη, ή Αἴγειρα καὶ τὸ Λεόντιον.

Τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας προσταντο κατ’ ἀρχὰς δύο στρατηγοὶ καὶ εἰς γραμματεύς, ἀπὸ δὲ τοῦ 253 εἰς μόνον στρατηγός. Παρὰ τῷ στρατηγῷ ὑπῆρχε καὶ εἰς ἵππαρχος, εἰς ναύαρχος καὶ συμβούλιον ἐκ δέκα ἀνδρῶν, οἵτινες ἔξεπροσώπουν τὰς δέκα διμοσπόνδους πόλεις καὶ ἐκαλοῦντο δημιουργοὶ ή πρόσθουλοι. Τὸ δεκατριμελὲς τοῦτο συνέδριον συνεσκέπτετο καὶ ἀπεφάσιζε περὶ τῶν κοινῶν συμφερόντων τῆς συμπολιτείας, ἀλλ᾽ οὐδεμία ἀπόφασις αὐτοῦ ἥδυνατο νὰ ἐκτελεσθῇ, ἐὰν προηγουμένως δὲν ἐνεκρίνετο ὑπὸ τῆς κοινῆς συνόδου τῶν Ἀχαιῶν.

Ἡ κοινὴ σύνοδος τῶν Ἀχαιῶν συνήρχετο δύο φοράς τὸ ἔτος εἰς τὸ Αἴγιον, ἐκτάπτως δὲ καὶ ἄλλαχοῦ, καὶ ἀπεφάσιζε περὶ ὅλων τῶν μεγάλων ζητημάτων, τὰ δοπία τὸ δεκατριμελὲς συνέδριον ὑπέβαλλεν εἰς αὐτὴν καὶ τὰ δοπία ἀνεφέροντο εἰς τὰς ἔξωτερικὰς ὑποθέσεις τῆς συμπολιτείας, οἷον περὶ πολέμου, περὶ εἰρήνης, περὶ συμμαχιῶν καὶ τῶν τοιούτων προσέτι δὲ ή σύνοδος ἔξελεγε καὶ τοὺς ἀρχοντας τῆς συμπολιτείας, οἵτινες ἦσαν ἐνιαύσιοι.

Ψυχὴ καὶ δεξιὸς βραζίων τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας ἦτο ὁ Ἀράτος, ὅστις ἐλευθερώσας τὴν πατρίδα του Σικυῶνα ἀπὸ τοῦ τυράννου Νικοκλέους προσέθηκεν αὐτὴν εἰς τὴν Ἀχαικὴν συμπολιτείαν. Ὁ Ἀράτος διεκρίνετο διὰ τὰς πολιτικὰς ἀρετὰς του καὶ διὰ τὴν μεγάλην του δραστηριότητα, ἐκλεγόμενος δὲ ἐπὶ τριακονταετίαν ἀνὰ πᾶν δεύτερον ἔτος στρατηγὸς τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας κατώρθωσε νὰ ἐνώσῃ μετ' αὐτῆς τὸ Ἀργος, τὴν Κόρινθον, τὰ Μέγαρα, τὴν Ἐπίδαυρον καὶ ἄλλας πόλεις. Ὁ μέγας σκοπὸς τοῦ Ἀράτου ἦτο νὰ ἐλευθερώσῃ ἀπασαν τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τῶν τυράννων καὶ ἀπὸ τῆς Μακεδονικῆς ἐπιρροῆς καὶ νὰ ἐνώσῃ τὸν Πελοποννησίους εἰς ἓνα σταθερὸν καὶ συμπαγὲς πολιτικὸν σῶμα, τὸ δποῖον νὰ ἔχῃ ταῦτα νόμιμα, ταῦτα ἥθη καὶ ταῦτα συμφέροντα. Ἄλλος σκοπὸς οὗτος τοῦ Ἀράτου δὲν ἐπραγματοποιήθη διὰ τὸν κατωτέρῳ λόγους.

18. Οἱ βασιλεῖς τῆς Σπάρτης Ἅγις Δ' καὶ Κλεωμένης Γ'.

— Κλεωμενικὸς πόλεμος

Ἀπὸ τῶν μέσων τῆς τετάρτης π. Χ. ἐκατονταετηρίδος τὰ πράγματα εἰς τὴν Σπάρτην ἤχισαν νὰ φέρωνται εἰς τὸ χειρότερον. Ἡ κυριαρχία αὐτῆς είχε περιορισθῆ εἰς μόνην τὴν Λακωνικήν. Τὸ Λυκούργειον πολίτευμα μόνον τοὺς τύπους διετήρησε, κατὸ δὲ τὰ ἄλλα παρεβιάσθη ἐντελῶς. Ἡ διαίρεσις τῆς γῆς εἰς κλήρους ἀνετράπη, πᾶσαι δὲ αἱ γαῖαι περιῆλθον εἰς δλίγους, οἱ δὲ περισσότεροι κατετρύχοντο ὑπὸ τῆς πενίας καὶ ὑπὸ τῶν χρεῶν. Ἐπὶ πλέον δὲ οἷον τῶν Σπαρτιατῶν ἡλαττώθη εἰς ἐπτακοσίους καὶ ἐκ τούτων μόνον ἐκατὸν κατεῖχον τὰς γαίας. Οἱ ἐκατὸν οὗτοι ἐκυβέρνων τὴν πόλιν καὶ παρ' αὐτοῖς ἐπεκράτει μεγάλη τρυφηλότης καὶ ἥμικὴ ἔξαρσείωσις.

Ἐν ἔτει 244 ἔγινε βασιλεὺς ὁ μόλις εἰκοσαετὴς Ἅγις Δ'. Ὁ Ἅγις λυπούμενος διὰ τὴν νοσηρὰν κατάστασιν τῶν πραγμάτων τῆς Σπάρτης διενοήθη ν^τ ἀποκαταστῆσῃ τὴν ἴσοτητα τῶν περιουσιῶν καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ τὰ ἀρχαῖα ἀπλᾶ καὶ αὐστηρὰ ἥθη. Ἐπρότεινε λοιπὸν τὴν ἀφεσιν ὅλων τῶν χρεῶν καὶ τὸν ἀναδασμὸν τῆς γῆς, πρῶτος δὲ ἔθεσεν εἰς τὸ μέσον τὴν περιουσίαν του ἀνερχομένην εἰς ἔξακόσια τάλαντα. Ἄλλοι οἱ πλούσιοι ἔχοντες ὑποστηρικτὴν τὸν ἔτερον βασιλέα Λεωνίδαν ἤναντιώθησαν. Ὁ Ἅγις συλλαμβάνεται καὶ ἀπάγεται εἰς τὴν φυλακὴν καὶ ἔκει ἀπαγχονίζεται, μετ' αὐτοῦ δὲ ἀπαγχονίζονται ἡ μήτηρ του καὶ ἡ μάμη του, αἴτινες προθυμότατα εἶχον συνδράμει τὸν Ἅγιν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων του.

Ο Λεωνίδας ἔβασιλενεν ἥδη μόνος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐνάρετος χῆρα τοῦ Ἀγιδος ἦτο νέα καὶ πλουσιωτάτη, δ Λεωνίδας ἥναγκασεν αὐτὴν νὰ συζευχθῇ τὸν μόλις ἔφηβον γενέν του Κλεομένην. Ἄλλ' ὁ Κλεομένης ἀκούών τὴν μεγαλόφρονα συζυγόν του διμιλοῦσαν συνεχῶς περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν εὐγενῶν σχεδίων τοῦ Ἀγιδος τοσοῦτον ἐνεθουσιάσθη, ὥστε, ὅταν παρέλαβε τὴν βασιλείαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του τῷ 235, ἀπεφάσισε νὰ ἔκτελέσῃ αὐτὸς τὰ μεγαλεπήβολα σχέδια τοῦ Ἀγιδος. Βλέπων δὲ ὅτι δ βασιλεὺς εἰς τὴν Σπάρτην ἦτο ἄπλη σκιά, ὅλη δὲ ἡ δύναμις ἦτο εἰς χεῖρας τῶν ἔφρονων, κατενόησεν ὅτι πρὸς ἔκτελεσιν τῶν σχεδίων του ἔπειτε νὰ μεταχειρισθῇ βίαν. Καὶ πρῶτον ἔξεστρατευσεν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν καὶ ἐκυρίευσε τὸ Ἀθήναιον, τὸ δροῖον ἔκειτο εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μεγάλης πόλεως. Ο Ἀρατος ἐπεχείρησε νὰ κυριεύσῃ αὐτό, ἀλλ' ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ Κλεομένους. Ἐντεῦθεν ἔξερράγη πόλεμος μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἀχαικῆς συμπολιτείας, πόλεμος δλέθριος δι' ἀμφότερα τὰ μέρη, δστις ὠνομάσθη «Κλεομενικὸς πόλεμος».

Αφοῦ δ Κλεομένης ἐκυρίευσε καὶ ἄλλας τινας ἀρκαδικὰς πόλεις καὶ ἔγινεν οὕτω πολὺ δημοτικώτερος τῶν ἔφρονων, ἐπιστρέψει εἰς τὴν Σπάρτην καὶ διατάσσει νὰ συλλάβουν ἐν καιρῷ νυκτὸς τοὺς ἔφρονος καὶ νὰ φρονεύσουν αὐτούς. Τὴν πρωΐαν συγκαλεῖ τὸν λαὸν εἰς ἐκκλησίαν, δικαιολογεῖ τὴν διαγωγὴν του καὶ ἔξηγει τοὺς σκοπούς του. Ἀμέσως λοιπὸν πρῶτος αὐτὸς καὶ ἔπειτα οἱ διμοφρονοῦντες φύλοι του παραχωροῦν τὰς γαίας των. Ή χώρα διενεμήθη εἰς κλήρους, τὰ χρέη ἐμεωρήθησαν ὡς ἀποσβεσθέντα καὶ τὰ συσσίτια ἐπανελήφθησαν, ηὑξήθη δὲ καὶ δ ἀριθμὸς τῶν πολιτῶν διὰ τῆς εἰς τὴν τάξιν αὐτῶν παραδοχῆς τῶν χρηστοτέρων Περιοίκων.

Εὐθὺς μετὰ ταῦτα δ Κλεομένης, θέλων ν ἀποδώσῃ εἰς τὴν Σπάρτην τὴν ἱγειμονίαν ὅλης τῆς Πελοποννήσου, εἰσέβαλε καὶ πάλιν εἰς τὴν τὴν Ἀρκαδίαν καὶ κατέλαβε τὴν Μαντίνειαν. Τότε δ Ἀρατος κινούμενος ὑπὸ φθόνου πρὸς τὸν Κλεομένην ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Ἀντίγονον τὸν Δάσωνα, προτιμήσας νὰ καταστρέψῃ τὸ ἔργον του καὶ νὰ ὑποβάλῃ πάλιν τὴν Πελοπόννησον ὑπὸ τὸν μακεδονικὸν ζυγόν. Ο Ἀντίγονος εἰσέβαλε τότε εἰς τὴν Πελοπόννησον μετὰ εἴκοσι χιλιάδων πεζῶν καὶ χιλίων τριακοσίων ἵππεων. Εἰς τὰ στενὰ τῆς Σελλασίας τῷ 222 συνεκροτήθη κρίσιμος μάχη. Κατὰ ταύτην δ Κλεομένης ἐνικήθη ἔνεκα τῆς ἀνικανότητος τοῦ ἀδελφοῦ του Εὐκλείδα, τὸν δροῖον εἶχεν προσλάβει ὡς συμβασιλέα καὶ δστις διηγήθυνε τὸ ἀριστερὸν κέρας. Ο Κλεομένης μετὰ τὴν ἥτταν ἔφυγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον

πρὸς τὸν Πτολεμαῖον Γ' ἔλπιζων παρ' αὐτοῦ βοήθειαν. Ἄλλ' ὁ τὸν Πτολεμαῖον Γ' διαδεχθεὶς μετ' ὀλίγον Ητολεμαῖος Δ' ἔφερε τὸν Κλεομένην εἰς τοιαύτην ἀπόγνωσιν, ὥστε ηὗτοκτόνησεν οὗτος.

Ο νικητὴς Ἀντίγονος δ' Δώσων εἰσελθὼν εἰς τὴν Σπάρτην ἀνέτρεψε τὸ ἔργον τοῦ Κλεομένους, ἐγκαταστήσας δὲ ἐν αὐτῇ μακεδονικὴν φρουρὰν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Μακεδονίαν.

19. Συμμαχικὸς πόλεμος.

Δύο ἦτη μετὰ τὴν ἐν Σελλασίᾳ μάχην ὁ Ἀντίγονος δ' Δώσων ἀπέθανε, διεδέχθη δὲ αὐτὸν ὁ ἀνεψιός του Φίλιππος Ε', ἀνὴρ τολμηρὸς καὶ στρατηγικός. Ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔξερχάγη καταστρεπτικώτατος πόλεμος μεταξὺ τῆς Ἀχαικῆς καὶ τῆς Αἰτωλικῆς συμπολιτείας, ὃστις ὀνομάσθη συμμαχικὸς (220—217). Ο Φίλιππος Ε' προσκληθεὶς εἰς βοήθειαν ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν εἰσέβαλε κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ κατερρόπισε τοὺς συμμάχους τῶν Αἰτωλῶν Ἡλείους καὶ ἐλεημάτησε τὴν χώραν αὐτῶν. Ἐπειτα δὲ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Αἰτωλίαν, ἐκυρίευσε πολλὰς πόλεις καὶ κατέστρεψε τὸ Θέρμον. Ἄλλ' ἀντὶ νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ὄλοσχερη ὑποταγὴν τῶν Αἰτωλῶν, συνωμολόγησε μετ' αὐτῶν εἰρήνην, διότι ἐν τῷ μεταξὺ συνεμάχησε πρὸς τὸν Ἰταλίᾳ κατὰ τῶν Ρωμαίων πολεμοῦντα στρατηγὸν τῶν Καρχηδονίων Ἀννίβαν. Εἰς τὴν εἰρήνην ταύτην ἥναντιώθη δὲ Ἀράτος. Ἐνεκα δὲ τούτου δριγισθεὶς δ' Φίλιππος διέταξε νὰ δηλητηριάσουν αὐτόν. Οἱ Σικιώνιοι ἐπένθισαν τὸν ἄνδρα καὶ ἐψήφισαν εἰς αὐτὸν θυσίας καὶ ἡρωϊκὰς τιμάς.

Διάδοχος τοῦ Ἀράτου ἔξελέχθη δὲ ἐκ τῆς Μεγάλης πόλεως ἀνδρεῖος καὶ μεγαλόφρων Φίλοποιμην, ὃστις ὑπὸ τῶν ιστορικῶν ὀνομάσθη ἔσχατος τῶν Ἑλλήνων, διότι μετ' αὐτὸν ἡ Ἑλλὰς δὲν ἀνέδειξε κανένα μέγαν ἄνδρα.

Ο Φίλοποιμην δικάιος ἔξελέχθη στρατηγὸς τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας. Ἄλλὰ τώρα εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος ἀναμιγνύονται οἱ Ρωμαῖοι καὶ αὐτοὶ σχεδὸν διευθύνονται αὐτά. Διὰ τοῦτο τὴν περαιτέρῳ ιστορίαν τῆς Ἑλλάδος μέχρι τῆς ὑποταγῆς αὐτῆς εἰς τοὺς Ρωμαίους θέλομεν διηγηθῆ κατωτέρῳ ἐν οἰκείῳ τόπῳ.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΡΩΜΑΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

1. Σύντομος χωρογραφία τῆς ἀρχαίας Ἰταλίας.

Η Ἰταλία είναι ἐπιμήκης χερσόνησος ἐν σχήματι ὑποδήματος καὶ περιβλέπεται ἀνατολικῶς μὲν ὑπὸ τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους, δυτικῶς

Εἰκ. 1. Ἡ ἀρχαία Ἰταλία.

ὑπὸ τοῦ Τυρρηνικοῦ καὶ νοτίως ὑπὸ τοῦ Ιονίου πελάγους· πρὸς βορρᾶν δὲ ἔκτείνεται εἰς ἡμικύκλιον, τοῦ δποίου τὴν περιφέρειαν ἀποτελεῖ ἡ δροσειρὰ τῶν Ἀλπεων.

Τὴν Ἰταλικὴν χερσόνησον διασχίζουν κατὰ μῆκος τὰ Ἀπέννινα δόρη, ἀτινα κατὰ τὸ κέντρον ἀποκλίνουν πρὸς τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος. Καὶ τὸ μὲν πρὸς ἀνατολὰς μέρος εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον δρεινόν, ἡ δὲ παραλία καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν εἶναι ἀλιμενος· ὥστε τὸ τιμῆμα τοῦτο τῆς Ἰταλίας εἶναι κατάλληλον μόνον πρὸς κτηνοτροφίαν. Τούτωντίον πρὸς δυσμὰς τῶν Ἀπεννίνων ἀπλούνται μεγάλαι καὶ εὔφοροι πεδιάδες, αὗτινες ἀρδεύονται ὑπὸ ἡρέμων ποταμῶν. Κατὰ δὲ τὰς ἀκτὰς τῆς Τυρρηνικῆς θαλάσσης σχηματίζονται εὐρύτατοι κόλποι καὶ φυσικοὶ λιμένες, οἵ διόποι διευκολύνουν τὰ ιεράστα τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸ ἐμπόριον. Καὶ πρὸς τὸ Ἰόνιον πέλαγος διανοίγεται ὁ μέγας κόλπος τοῦ Τάραντος.

Ἡ Ἰταλία διῃρεῖτο τὸ πάλαι εἰς τοία μέρη, α') εἰς τὴν ἄνω ἡ βόρειον Ἰταλίαν, β') εἰς τὴν μέσην Ἰταλίαν, γ') εἰς τὴν κάτω ἡ νότιον Ἰταλίαν, ἣτις μετὰ τῆς Σικελίας καὶ Μεγάλης Ἑλλὰς ἐκαλεῖτο ἔνεκα τοῦ πλήθους τῶν ἐν αὐταῖς ἐλληνικῶν ἀποικιῶν.

Ἡ ἄνω Ἰταλία ἐκαλεῖτο καὶ ἐντὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατία (Cisalpina Gallia) δις κατοικουμένη ὑπὸ γαλατικῶν φύλων κατὰ τοὺς ιστορικοὺς χρόνους, περιελάμβανε δὲ αὕτη τὴν Λυγιστικὴν πρὸς δυσμὰς καὶ τὴν Ἐνετίαν πρὸς ἀνατολὰς. Ἡ ἐντὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατία διαρρεομένη ὑπὸ τοῦ Ήδου, τοῦ μεγίστου τῶν ποταμῶν τῆς Ἰταλίας, εἶναι εὐφοριωτάτη.

Ἡ μέση Ἰταλία ἔξετείνετο ἀπὸ τοῦ Μάκρα καὶ τοῦ Ρούβίκωνος ποταμοῦ μέχρι τῶν ποταμῶν Φλέρου καὶ Σιλάρου, περιελάμβανε δὲ ἐπὶ μὲν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῶν Ἀπεννίνων τὴν Ἐιρονορίαν ἡ Τυρρηνίαν πρὸς βορρᾶν, τὸ Λάτιον εἰς τὸ μέσον, καὶ τὴν Καμπανίαν πρὸς νότον· ἐπὶ δὲ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῶν Ἀπεννίνων πρὸς βορρᾶν τὴν Ομβρικήν, εἰς τὸ μέσον τὴν Πικεντίνην, καὶ πρὸς νότον τὴν Σαννīτιν.

Ἡ κάτω Ἰταλία περιελάμβανε ἐπὶ μὲν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῶν Ἀπεννίνων τὴν Ἀπουλίαν καὶ τὴν Καλανορίαν, ἐπὶ δὲ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τὴν Δευκανίαν καὶ τὴν Βρεττίαν.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀνῆκον ὡς ἐπαρχίαι καὶ αἱ νῆσοι Σικελία, Σαρδὼ καὶ Κορσική. Ἡ Σικελία τὸ πάλαι θαυμασίως κυλλιεργουμένη ἦτο εὐφοριωτάτη· δι' ὅ καὶ ταμεῖον τῆς Ἰταλίας ὠνομάζετο. Χωρίζεται δὲ ἡ Σικελία ἀπὸ τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου διὰ τοῦ Σικελικοῦ πορθμοῦ, ὃπου τὰ διεύματα τῆς Μεσογείου συγκρουόμενα ἀποτελοῦν φοβερὰν δίνην, γνωστὴν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὑπὸ τὸ ὄνομα Σκύλλα καὶ Χάρυβδις.

2. Ἀρχαιότατοι κάτοικοι τῆς Ἰταλίας.

Πολλοὺς αἰῶνας πρὸν ἡ ἐμφανισθῆ τὸ διωματικὸν ἔθνος, ἡ Ἰταλικὴ χερσόνησος καὶ διὰ τὸ ἐπίκαιον τῆς θέσεώς της καὶ διὰ τὴν πλουσίαν φύσιν της κατοκήθη ὑπὸ διαφόρων λαῶν, οἱ ὅποιοι ἥλθον κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἄλλοι μὲν ἀπ' ἀνατολῶν, ἄλλοι δὲ ἀπὸ βρορᾶς διὰ τῶν παρόδων τῶν Ἀλπεων. Πλὴν τῶν ἔνεων τούτων λαῶν ὑπῆρχον καὶ οἱ θαγενεῖς (aborigines) τῆς κεντρικῆς Ἰταλίας. Ήάντες οὗτοι οἱ λαοὶ διαφόρου καταγωγῆς καὶ γλώσσης ἀπετέλεσαν πολλὰς πολιτείας ἀνεξαρτήτους ἀπ' ἄλλήλων, τὸ μὲν ἔνεκα τῆς διαφορᾶς περὶ τὴν γένοςσαν, τὰ ἥθη καὶ τὸν χαρακτῆρα, τὸ δὲ ἔνεκα τῆς διαπλάσεως τοῦ ἐδάφους τῆς Ἰταλίας. Ἡ Ἰταλία, ὡς προείπομεν, διασχίζεται κατὰ μῆκος ὑπὸ τῶν Ἀπεννίνων ὁρέων. Ἀνὰ πᾶν βῆμα διαυλακοῦται ὑπὸ ἐγκαρδίων δροσειρῶν, αἱ ὅποιαι σχηματίζουν πολλὰς κοιλάδας καθ' ἄπασαν τὴν χερσόνησον. Ἐκάστη κοιλάς ἥτο οὕτως εἰπεῖν ἡ μόνη ἐδαφικὴ ἔκτασις ἐνδὲ λαοῦ, τοῦ ὅποιου τὸ κράτος περιωρίζετο ἐντὸς τῶν φυσικῶν ὁρίων.

Ἐκ τῶν ἀρχαίων κατοίκων τῆς Ἰταλίας κυριώτεροι ἦσαν οἱ Ἰάπυγες, οἱ Ἰταλοὶ καὶ οἱ Ἐτρούσκοι ἢ Τυρρηνοί.

α') Οἱ Ἰάπυγες διαπεραιωθέντες ἐκ τῆς Ἰλλυρίας κατόκουν τὰ νότια μέρη τῆς χερσόνησου καὶ μάλιστα τὴν Ἀπουλίαν καὶ τὴν Καλαυρίαν. Οὗτοι διετήρησαν τὴν ἐθνικότητά των μέχρι τινός, ἐπειτα δὲ συνεχωνεύθησαν μὲ τοὺς ἐκεῖ ἐγκατασταθέντας Ἑλληνας καὶ παρέλαβον καὶ τὴν γένοςσαν αὐτῶν.

β') Οἱ Ἰταλοὶ ἦσαν συγγενεῖς πρὸς τοὺς Ἑλληνας, κατελθόντες δὲ ἐκ βρορᾶς καὶ εἰσχωρήσαντες εἰς τὴν κεντρικὴν Ἰταλίαν ἀπεσχίσθησαν εἰς πολλὰς φυλάς, αἱ δοποῖαι διεκρίνοντο δι' ἴδιων δονομάτων. Αἱ φυλαὶ αὗται ἀνέπτυξαν κατ' ὕδιον τρόπον τὴν γλῶσσάν των καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέβαλον τὴν συνείδησιν τῆς κοινῆς αὐτῶν καταγωγῆς.

Αἱ διάφοροι ἵταλικαὶ φυλαὶ δύνανται νὰ διακριθοῦν εἰς δύο διμάδας, εἰς τοὺς Ὀπικοὺς ἢ Ὀσκούς καὶ εἰς τοὺς Σαβέλλους. Εἰς τὴν δυτικὴν ἢ δυσκικὴν διμάδα ἀνήκον τὰ φῦλα Δατῖνοι, Αἴκουνοι, Ούβλσκοι, Ρούτουλοι Ἐρνικες καὶ ἄλλοι, κατοικοῦντες ἀπαντες εἰς τὸ Λάτιον. Εἰς τὴν σαβελλικὴν διμάδα ἀνήκον αἱ δρειναὶ φυλαὶ τῶν Ὀμβρων, Σαβίνων, Σαννιτῶν, Μάρσων, Πικεντίνων, Πελιγρῶν καὶ ἄλλων, αἵτινες πᾶσαι κατόκουν ἐπὶ τῶν Ἀπεννίνων ὁρέων κατὰ τὰς ἀνατολικὰς αὐτῶν κλιτῆς. Ἄλλ' ἐκ τῶν φυλῶν τούτων ἡ τῶν Σαβίνων κατὰ μικρὸν ἐπεξετάθη πρὸς δυσμὰς πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Τιβέρεως καὶ οἱ δυτικοὶ Σαβῖνοι

ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Κύριν, κειμένην εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Τίβερεως πρὸς βιορῶν τοῦ ποταμοῦ Ἀνίητος.

Ἐκ τῶν ὀσκικῶν φυλῶν ἡ μᾶλλον ἀξία λόγου ἦτο ἡ τῶν Λατίνων. Οὗτοι ἔζων κατὰ κοινότητας ἀνεξαρτήτους ἀπὸ ἀλλήλων, συνεδέοντο ὅμις διὰ συνελεύσεων καὶ πανηγύρεων. Ἡ πόλις Ἀλβα Λόγγα ἐθεωρεῖτο μητρόπολις τοῦ Λατίου. Ἐκ τοῦ Λατίου βραδύτερον οἱ Λατῖνοι ἔξηπλώθησαν καὶ εἰς τὰ νότια τῆς χερσονήσουν.

Εἰκ. 2.

Ἐτρουσκικὸν ἄγγεῖον παριστάνον τὴν
"Αλκηστιν ἀποχαιρετῶσαν τὸν Ἀδμητον." 1

Καταλαβόντες δὲ καὶ τὰς μικρὰς νήσους κατὰ μῆκος τῆς Ἰταλίας καὶ αὐτὴν τὴν Κορσικὴν καὶ Σαρδώ, ἀπέβησαν εἰς τῶν ἐμπορικωτέρων καὶ βιομηχανικωτέρων λαῶν τῶν ἀκτῶν τῆς Μεσογείου διαγνοντές μενοὶ πρὸς τοὺς Ἑλληνος καὶ τοὺς Καρχηδονίους ἐν τῇ ναυτιλίᾳ καὶ τῷ ἐμπορίῳ.

Οἱ Ἐτροῦσκοι, τῶν διοίσιν ἡ γῆδσσα καὶ τὰ ἥμηρ δὲν ὅμοιαζον πρὸς τὰ τῶν ἀλλῶν λαῶν τῆς Ἰταλίας, ἀνέπτυξαν εὐδὺν πολιτισμόν, δστις προήχθη ἀκόμη περισσότερον δι' Ἑλλήνων ἀποίκων ἐλθόντων εἰς τὴν Τυρρηνίαν καὶ πρὸ πάντων διὰ τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῆς Κορίνθου. Οἱ Ἐτροῦσκοι διεκρίνοντο πρὸ πάντων εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικήν,

γ') Οἱ Ἐτροῦσκοι ἡ Τυρρηνοὶ κατὰ τὸν Ἡρόδοτον ἦλθον ἐκ τῆς Λυδίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· ἀλλὰ τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι οὗτοι κατῆλθον ἐκ τῆς Παιτίας, χώρας μεταξὺ τοῦ ἄνω Δουνάβεως καὶ τοῦ Ρήνου, ἐγκατεστάθησαν δὲ εἰς τὴν παρὰ τὸν Ηάδον χώραν καὶ ἴδρυσαν ἐνταῦθα δώδεκα πόλεις δημοσπόνδιον. Βραδύτερον ὑπερβάντες τὰ Ἀπέννινα ἦλθον καὶ κατέλαβον τὴν ἀπὸ αὐτῶν κληθεῖσαν Ἐτρουρίαν ἡ Τυρρηνίαν καὶ ἴδρυσαν ἐν αὐτῇ δευτέραν δημοσπονδίαν ἐκ δώδεκα πόλεων. Εἰς χρόνους νεωτέρους 800 π. Χ. προέβησαν μέχρι Καμπανίας, ὅπου ἴδρυσαν τρίτην δημοσπονδίαν ἐκ δώδεκα ἐπίσης πόλεων.

τὴν γλυπτικὴν καὶ τὴν ζωγραφικὴν. Ἀλλ᾽ ἡ ἴδρυσις χωριστῶν διμοσπονδῶν εἰς τὴν χώραν τοῦ Πάδου, εἰς τὴν Τυρρηνίαν καὶ εἰς τὴν Καμπανίαν, ἐπέφερε τὴν διάσπασιν τῆς πολιτικῆς ἐνότητος τῶν Ἐπούσκων· διὸ καὶ ὁ λαὸς οὗτος πολὺ ἐνωψίς παρήκμασε.

Ηλիγν τῶν τριῶν τούτων κυριωτέρων λαῶν τῆς Ἰταλίας ἦσαν καὶ οἱ ἔξης:

α') Οἱ Δέγγρες καὶ οἱ Ἐνετοί. Καὶ οἱ μὲν Λίγυρες, πιθανῶς ἴβηρικῆς καταγωγῆς, κατόφουν τὴν ἀπ' αὐτῶν ὀνομασθεῖσαν Λυγιστικὴν κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος τῆς ἄνω Ἰταλίας, παρὰ τὸν σημερινὸν κόλπον τῆς Γενούης· οἱ δὲ Ἐνετοί, πιθανῶς ἥλυρικῆς καταγωγῆς, κατόφουν τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς ἄνω Ἰταλίας, παρὰ τὸν Ἀδρίαν, τὸ διποῖν ἀπ' αὐτῶν ὀνομάσθη Ἐνετία.

β') Οἱ Γαλάται κελτικῆς καταγωγῆς. Οὗτοι κατὰ διαφόρους ἐποχὰς μεταξὺ τοῦ ἔκτου καὶ τοῦ τετάρτου π. Χ. αἰῶνος διαβάντες τὰς Ἀλπεις ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν, ἥτις ἀπ' αὐτῶν ὀνομάσθη Γαλατία (Cisalpina Gallia).

γ') Οἱ Ἑλληνες, οἵτινες ἀπὸ τοῦ δύγδου π. Χ. αἰῶνος ἴδρυσαν πολυπληθεῖς ἀποικίας εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν· διὸ καὶ ἡ κάτω Ἰταλία μετὰ τῆς Σικελίας ὀνομάσθη Μεγάλη Ἑλλάς.

Οὗτοι ἦσαν οἱ κυριώτεροι λαοὶ οἱ κατοικήσαντες τὴν ἵταλικὴν χερσόνησον κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους, λεσὶ διάφοροι κατὰ τὰ ἥμη καὶ τὴν γλῶσσαν, λαοὶ ἀπομεμονωμένοι καὶ ἀσύντακτοι. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν λαῶν τούτων ἀνεφάνη ἀπὸ τοῦ δύγδου π. Χ. αἰῶνος λαὸς ἄλλος, ὁ δυνατικός, διτις δομώμενος ἐκ τῆς μικρᾶς καὶ ἀσημάντου κατ' ἀρχὰς παρὰ τὸν Τίβεριν ποταμὸν πόλεως, τῆς Ρώμης, κατέβαλε διαδοχικῶς πάντας τοὺς ἄλλους λαοὺς καὶ ἔγινε κύριος ὅλης τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου, προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου ὑπῆγαγεν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν του ὅλου τὸν τότε γνωστὸν κόσμον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Η ΡΩΜΗ ΕΠΙ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ

3. Τὸ Λάτιον.— Η ἀρχὴ τῆς Ρώμης.

Κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἀπὸ ὅλας τὰς ἵταλικὰς χώρας ὑπὸ ἴστορικὴν ἔποφιν ὑπερεῖχε τὸ Λάτιον. Εἰς τὸ βορειοδυτικὸν ἀκρον τοῦ Λατίου πλησίον τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ Τίβερεως ἐκτείνεται μία πεδιὰς διακοπομένη ὑπὸ λόφων κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποκρύμνων. Οἱ ὑψηλότε-

ρος ἐκ τῶν λόφων αὐτῶν, δὲ Παλατῖνος, ὃς οὐς 51 μέτρων, ἀπεῖχεν ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς ὅρμης τοῦ Τιβέρεως 300 μέτρα. Εἰς τὸν λόφον αὐτὸν κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα ἐκτίσθη μία μικρὰ πόλις ἡ μᾶλλον εἰς μικρὸς συνοικισμός. Καὶ εἰς ἄλλους ἐξ πέριξ λόφους ἐσχηματίσθησαν μικροὶ συνοικισμοί. Οἱ συνοικισμοὶ οὗτοι ὀλίγον κατ’ ὀλίγον ἥνωθησαν μὲ τὸν συνοικισμὸν τοῦ Παλατίνου λόφου, καὶ οὕτω ἀπετελέσθη μία πόλις ἑπτάλοφος, ἡ ὁποίᾳ ὀνομάσθη **Ρώμη**. **Ρώμη** δὲ σημαίνει πόλις παραπταμία. Ἐκ τῶν ἑπτὰ λόφων τῆς **Ρώμης** σπουδαιότερος καὶ μᾶλλον ἀπόρρημνος ἦτο ἡτο δὲ **Καπιτωλῖνος**, ὅστις ἔχρησμενεν ὡς ἀκρόπολις. Ὁλίγαι λοιπὸν καλύψται καὶ εἰς τόπον ἔρημον ὑπῆρξεν ἡ ταπεινὴ ἀρχὴ τῆς **Ρώμης**.

Ἡ τοποθεσία λοιπὸν τῆς **Ρώμης** καὶ ὑπὸ ἐμπορικὴν καὶ ὑπὸ στρατηγικὴν ἔποφιν ἦτο σπουδαιοτάτη. Ὑπὸ ἐμπορικὴν ἔποφιν ἡ **Ρώμη** ὑπῆρξε τὸ κέντρον τοῦ Λατίου, ὑπὸ στρατηγικὴν δὲ ἔποφιν ὑπῆρξε τὸ προπούργιον τῶν λατινικῶν πόλεων κατὰ τῆς γειτονικῆς Ἐτρουρίας. ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐχωρίζετο διὰ τοῦ Τιβέρεως ποταμοῦ. Ως τοιαύτη ἡ **Ρώμη** εἴλκυσεν εὐκόλως ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς τὰς λατινικὰς πόλεις καὶ ἀπετέλεσεν ἐξ αὐτῶν τὸν πυρῆνα τοῦ ὁμοιαίκου κράτους, τὸ διποίον ἔμελλε νῦν ἀναπτυχθῆναι κράτος παγκόσμιον.

Ἡ **Ρώμη** διὰ τῆς ἀρετῆς τοῦ λαοῦ τῆς ἀνῆλθεν ἐνωρὶς εἰς μέγαν βαθμὸν δυνάμεως. Ὄταν δὲ ἔγινε κυρία ὅλης τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου καὶ ἀνέλαβεν ἔπειτα πρὸς τὴν Καρχηδόνα, τὴν βασίλισσαν τῆς Μεσογείου, μέγαν ἀγῶνα, δὲ διποίος ἔμελλε νῦν διανοίξῃ εἰς αὐτὴν τὴν ὁδὸν τῆς κοσμοκρατορίας, δὲν ἥδυνατο νῦν ἀρκεσθῆναι τὴν ταπεινὴν καταγωγὴν τῆς, τῆς ὁποίας ἀβεβαίας μόνον καὶ πενιχρᾶς ἀναμνήσεις διέσωζε. Τότε λοιπὸν οἱ **Ρωμαῖοι**, θέλοντες νῦν δώσουν εἰς τὴν πόλιν των ἀρχὴν ἐπιφανῆ, ἀνήγαγον τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς τὸ περιφανὲς γένος τοῦ Αἰνείου, τοῦ ἐκ θεῶν καταγομένου, καὶ ἐπλασαν τὸν μῆνον περὶ τοῦ **Ρωμύλου**.

Ἐν γένει αἱ ἀρχαὶ τῆς ὁμοιαίκης ἴστορίας καλύπτονται ὑπὸ σκότους, ὅσα δὲ περὶ αὐτῆς γνωρίζομεν εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον μυθώδη καὶ ἐπινοήματα τῶν μεταγενεστέρων. Καὶ τὰ περὶ κτίσεως λοιπὸν τῆς **Ρώμης** καὶ τὰ περὶ τῶν πρώτων αὐτῆς βασιλέων εἶναι ὅλως μυθώδη.

4. Παραδόσεις περὶ Λατίου καὶ περὶ κτίσεως τῆς **Ρώμης**.

Κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ Αἰνείας διασωθεὶς ἐκ τῆς καταστροφῆς τῆς Τροίας μετὰ πολλὰς περιπλανήσεις καὶ κινδύνους ἥλθε μετὰ πολλῶν φυγάδων εἰς τὸ Λά-

τιον, ὅπου ἐβασίλευεν ὁ Λατίνος, λαβὼν δέ σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Λατίνου Λαβινίαν ἔγινε βασιλεὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πενθεροῦ του.

Τὸν Αἰνείαν διεδέχθη ὁ νιός αὐτοῦ Ἀσκάνιος ἢ Ἰουλός, ὅστις ἔκτισε τὴν Ἀΐβαν Λόγγαν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ἀλβανοῦ ὄφους καὶ κατέστησεν αὐτὴν πρωτεύουσαν τοῦ Λατίου. Μετὰ τὸν Ἀσκάνιον ἐβασίλευεν δώδεκα βασιλεῖς ἐκ τοῦ γένους τοῦ Αἰνείου, τῶν διοίσιν τελευταῖος ἦτο ὁ Νουμίτωρ. Τοῦτον ἔξειθροντεν ὁ ἀδελθός του Ἀμούλιος καὶ ἡρωπασεν αὐτὸς τὴν βασιλείαν. Ἰνα δὲ ἔξασφαλισθῆ ἐπὶ τοῦ θρόνου, κατέστησε τὴν θυγατέρα τοῦ Νουμίτωρος Ῥέαν Σιλβίαν ἵέρειαν τῆς Ἑστίας διὰ νὰ μείνῃ κατὰ τὸν νόμον ἄγαμος.

Ἄλλ' ἡ Ῥέα Σιλβία ἔτεκεν ἐκ τοῦ Ἀρεως δίδυμα τέκνα, τὸν Ῥωμύλον καὶ τὸν Ῥέμον. Τοῦτο μαθὼν ὁ Ἀμούλιος τὴν μὲν Ῥέαν Σιλβίαν ἐφόνευσε, τὰ δὲ παιδία διέταξε νὰ ὁμοίουν εἰς τὸν Τίβεριν ποταμόν. Ἀλλὰ κατὰ σύμπτωσιν ὁ ποταμὸς εἶχε πλημμυρήσει τότε, ἡ δὲ σκάφη, ἐντὸς τῆς δούιας εἰχον τεθῆ τὰ βρέφη, ἐφέρετο ἥρεμά ἐπὶ τῶν ὑδάτων. "Οταν δὲ μετ' ὀλίγον ἀπεσύρθησαν τὰ ὑδατα, ἡ σκάφη ἐστάθη εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Παλατίνου λόφου. Ποιημήν τις, ὀνόματι Φαυστύλος, διερχόμενος ἐκεῖθεν καὶ ἰδὼν τὰ παιδία παρέλαβεν αὐτὰ καὶ τὰ ἀνέθρεψεν.

Ο Ῥωμύλος καὶ ὁ Ῥέμος ἥλικιωθέντες καὶ μαθόντες ἐκ τύχης τὴν ἀληθῆ καταγωγὴν των τὸν μὲν Ἀμούλιον ἐφόνευσαν, τὸν δὲ πάπτων των ἀποκατέστησαν ἐπὶ τοῦ θρόνου. Ἐπειτα δὲ λαβόντες παρὰ τοῦ πάπτου των τὴν ἀδειαν ἥλθον μὲ δίλιγον διπαδούς καὶ ἔκτισαν πόλιν εἰς τὸ μέρος, διοτούς ἐσώθησαν, ἦτοι ἐπὶ τοῦ Παλατίνου λόφου εἰς τὴν ἀριστερὰν ὅχμην τοῦ Τίβερεως. Κατὰ τὴν χάραξιν τοῦ περιβόλου (ρομοερίου) δι' ἀρότρους συρρομένους ὑπὸ βιῶν ὁ Ῥωμύλος φίλονικήσας προς τὸν ἀδελφόν του ἐφόνευσεν αὐτὸν. Ή πόλις ὀνομάσθη ὑπὸ τοῦ Ῥωμύλου Ῥώμη, ἐκτίσθη δέ αὐτῇ, ὡς ὠρισαν οἱ μεταγενέστεροι χρονογράφοι, τῷ 754 π. Χ.

5. Ρωμύλος.

Ἐπειδὴ ἐν ἀρχῇ ἡ Ῥώμη ἐστερεῖτο κατοίκων, ὁ Ῥωμύλος ἐκήρυξεν αὐτὴν ἀσύλον εἰς τοὺς φυγάδας καὶ τοὺς κακούργους πάσης πόλεως. Διὰ τοῦ μέτρου τούτου ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων ηὔξηθη. Ἀλλὰ δὲν εἶχον γυναῖκας, ἐκτὸς ὀλίγων, οἱ δὲ γειτονικοὶ λαοί, παρὰ τῶν δούιας ἐξήτησαν τοιαύτας, ἡρνήθησαν νὰ δώσουν τὰς θυγατέρας των εἰς ληστὰς καὶ κακούργους. Τότε διὰ πανουργίας τοῦ Ῥωμύλου οἱ Ῥωμαῖοι ἡρωπασαν τὰς θυγατέρας τῶν Σαβίνων τῆς γειτονικῆς πόλεως Κύρεως. Ἀλλ' ἐκ τούτου ἐξήφθη πόλεμος μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Σαβίνων. Ο Ῥωμύλος εἶχεν δχρωθεῖ τὸν πρὸ τοῦ Παλατίνου λόφον, τὸν καλούμενον Καπιτώλιον, καὶ εἰχε θέσει εἰς αὐτὸν φρουράν. Ο βασιλεὺς τῶν Σαβίνων Τίτος Τάτιος ἔγινε κύριος τοῦ Καπιτωλίου διὰ προδοσίας κόρης τινός, ὀνόματι Ταρπηίας. Ἀλλὰ διὰ τῆς παρεμβάσεως καὶ τῶν παρακλήσεων τῶν ἀρπαγεισῶν θυγατέρων τῶν Σαβίνων οἱ δύο λαοὶ συνεφίλιοθησαν. Τότε οἱ Σαβῖνοι ἐγκατέλειψαν τὴν πόλιν των Κύρων καὶ μετενάστευσαν εἰς τὴν Ῥώμην, κατέφκησαν δὲ ἐπὶ τοῦ Κυρναλίου λόφου καὶ ἐπὶ τῆς μιᾶς κορυφῆς τοῦ Καπιτωλίου λόφου, τῆς ἐτέρας κατεζομένης ὑπὸ τῶν Ρωμαίων. Οἱ δύο λαοὶ ἀπετέλεσαν συμπολιτείαν, ἐν τῇ δούιᾳ συνεβασίλευον ὁ Ῥωμύλος καὶ ὁ Τίτος Τάτιος. Σύγκλητος δὲ ἦτοι βιουλὴ ἐξ ἐκατὸν Ρωμαίων καὶ ἑκατὸν Σαβίνων συνεσκέπτετο περὶ τῶν κοινῶν τῆς πολιτείας

πραγμάτων. Μετά τινα ἔτη ἀπέθανεν ὁ Τάτιος. Τότε αἱ δύο κοινότητες συνεχο-
νεύθησαν εἰς μίαν καὶ ἀνεγνώρισαν ὡς μόνον βασιλέα τὸν Ῥωμύλον.

Οὐτοί οἱ Ἀρχαιοτέροι προσωποί τῆς Ἰταλίας, οἵτινες οὐδὲν πάλιν
συγκλητικούς, οὗτοι ἐδολοφόνησαν αὐτὸν· ἵνα δὲ καθησυχάσουν τὸν λαόν, διέ-
δωκαν ὅτι ἀνηρπάγη εἰς τοὺς οὐρανοὺς ὑπὸ τοῦ πατρὸς του Ἀρεως. Οὐδὲν
τούτοις ἀντίστησε τοῦτο καὶ ἐλάτευσε τὸν Ῥωμύλον ὡς θεὸν ὑπὸ
τὸ ὄνον Κυρῖνον.

6. Νεομάρκος Πεμπίλιος.

Ἄλλος οὐδεὶς προσωπός τοῦ Ῥωμύλου ήταν σύγκλητος διεκειρίσθη τὴν βασιλικὴν ἔξουσίαν
ἐπὶ ἓν ἔτος. Ἐπειτα δὲ ἔξελέχθη βασιλεὺς ὁ Σαβῖνος Νουμᾶς Πομπύλιος, ἀνὴρ
δικαιοτάτος καὶ εὐσεβέστατος. Οὐδὲν δὲ τοῦ Νουμᾶτος ἦτο εἰρηνικὸς βασιλεὺς. Οὐλην τὴν
προσοχήν του ἐπέστησεν εἰς τὰ θρησκευτικὰ πράγματα, ἐπιθυμῶν διὰ τῆς θρη-
σκείας νὰ ἔξημερώσῃ τὰ ἄγρια ἥμη τῶν Ῥωμαίων. Ἐκανόνισε λοιπὸν τὰ τῆς
λατρείας τῶν θεῶν διαιρέσας τὸ ιερατεῖον εἰς διαφόρους τάξεις. Τούτων ἀνωτέρα
ἦτο ἡ τῶν ποντιφήκων ἥτοι ἀρχιερέων, τῶν ὅποιων ὁ προϊστάμενος ἐκαλεῖτο
ἄρχος «ἄρχος ἀρχιερέων» (pontifex maximus). Ηὔησεν εἰς τέσσαρας τὸν ἀριθμὸν
τῶν Ἑστιάδων, αἱ δόποιαι ἐκλεγόμεναι ἐκ τῶν εὐγενεστάτων παρθένων ἔργον
είχον νὰ διατηροῦν ἀσβεστον τὸ πῦρ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἑστίας καὶ ἥσαν προσ-
έτι ὑποχρεωμέναι γὰρ διαιμένουν ἄγαμοι. Ἰδρυσε ναὸν εἰς τὸν ἀμφιπρόσωπον
Ιανόν, τοῦ ὅποιου αἱ θύραι ἐν καιρῷ μὲν εἰρήνης ἥσαν κλεισταί, ἐν καιρῷ δὲ
πολέμου ἀνοικταί. Ἰνα, δὲ δώσῃ μεγαλείτερον κῦρος εἰς τοὺς νόμους του καὶ
καταστήσῃ αὐτοὺς μᾶλλον σεβαστοὺς παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, διέδωκεν ὅτι ὑπηρό-
γευσεν εἰς αὐτὸν τούτους ἡ νύμφη Ἡγερία, μετὰ τῆς ὅποιας δῆθεν ἐλάμιβανε
συνεντεῦξεις εἴτε τι ἄλλος πλησίον τῆς Ῥώμης.

7. Τύλλος Ὁστίλιος.—Ἀγκος Μάρκιος.

Τὸν Νουμᾶν Πομπύλιον διεδέχθη ὁ Λατίνος τὴν καταγωγὴν Τύλλος Ὁστίλιος,
ὅστις ἦταν λίαν φιλοπόλεμος. Ἐπ' αὐτοῦ ἔξερράγη ἔνεκεν ἀντιζηλίας πόλεμος
μεταξὺ Ῥώμης καὶ Ἀλβας Λόγγας. Η Ἀλβα Λόγγα ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Ῥω-
μαίων καὶ κατεσκάψη, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς ἥλθον καὶ κατώκησαν εἰς τὴν Ῥώμην
ἐπὶ τοῦ Καιλίου λόφου.

Τέταρτος βασιλεὺς τῆς Ῥώμης ἦτο ὁ Ἀγκος Μάρκιος ἔγγονος τοῦ Νουμᾶ.
Εἰς αὐτὸν ἀποδίδεται ἡ κτίσις τῆς Ὁστίας, ἐπινείου τῆς Ῥώμης εἰς τὸ στόμιον
τοῦ Τιβέρεως. Οὐτοῦ δὲ πόλεμης πρὸς τὸν Λατίνον καὶ κατέστρεψε
τέσσαρας πόλεις, τοὺς δὲ κατοίκους μετέφερεν εἰς τὴν πόλιν καὶ κατώκισεν ἐπὶ
τοῦ Ἀβεντίνου λόφου. Τὸ ἀληθές ὄμως εἶναι ὅτι ὁ Ἀβεντίνος λόφος κατορκήθη
ὑπὸ τῶν πλησίων ἔνα αἰῶνα μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας.

8. Ταρκύνιος ὁ Πρεσβύτερος.

Μετὰ τὸν Ἀγκον Μάρκιον βασιλεὺς τῆς Ῥώμης ἔγινεν ὁ Ταρκύ-
νιος ὁ Πρεσβύτερος, Ἐτροῦνος τὴν καταγωγὴν. Οὐτοῦ δὲ προσωπού
γαγγένειαν εἰς τὴν Ῥώμην ἐτρουσκακὸς συνηθείας καὶ ἔξωράϊσεν αὐτὴν διὰ

μεγαλοπρεπῶν ἀρχιτεκτονικῶν ἔργων. Κατεσκεύασε τὴν μέχρι σήμερον σφιζομένην μεγίστην ὑπόνομον (*cloaca maxima*), διὰ τῆς ὅποιας διωρετέοντο εἰς τὸν Τίβεριν τὰ λιμνάζοντα ὕδατα καὶ αἱ ἀκαθαρσίαι τῆς πόλεως. Ἀπεξήρανε τὸ μεταξὺ Καπιτωλίου καὶ Ηλατίου λόφου ἐλῶδες μέρος καὶ κατεσκεύασεν εἰς τὸ μέρος αὐτὸν τὴν Ἀγορὰν (*Forum Romanum*), τὴν ὅποιαν περιέβαλε διὰ στοῦν. Ἐν τῇ Ἀγορᾷ βραδύτερον ἐγίνοντο αἱ συνελεύσεις τοῦ λαοῦ, αἱ συνεδρίαι τῆς συγκλήτου, αἱ δίκαιαι, καὶ ἐν γένει κατέστη αὕτη τὸ κέντρον τοῦ δημοσίου βίου τῶν Ρωμαίων. Ἡγειρε προσέτι ὁ Ταρκύνιος ἐπὶ τῆς βροχίου κορυφῆς τοῦ Καπιτωλίου ἀκρόπολιν. Κατεσκεύασε τὸν μέγιστον Ίππόδρομον, ὃστις εἶχε σχῆμα ἀμφιθεατρικὸν καὶ περιελάμβανε πολλὰς χιλιάδας θεατῶν, ἐτελοῦντο δὲ εἰς αὐτὸν οἱ δημόσιοι ἀγῶνες, καὶ ἥρχισε νὰ περιβάλλῃ τὴν πόλιν διὰ τείχους. Ἡζήσε τὸν ἀριθμὸν τῶν συγκλητικῶν προσθέσας ἑκατὸν νέα μέλη ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Λουκέρων.

9. Κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ συγκρότησις τῆς Ρώμης.

Κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ λαὸς τῆς Ρώμης ἀρχῆθεν διηρεῖτο εἰς τρεῖς φυλὰς (*tribus*),* ἑκάστη δὲ φυλὴ ὑποδιῃρεῖτο εἰς δέκα φράτρας (*curias*) καὶ ἑκάστη φράτρα εἰς δέκα γένη (*gentes*). Τοιουτορόπως αἱ μὲν φράτραι ἦσαν 30, τὰ δὲ γένη 300. Αἱ φράτραι ἦσαν συμπλέγματα γενῶν συνδεδεμένων διὰ δεσμῶν συγγενείας, βραδύτερον δὲ ἀπὸ συγγενικῶν διμάδων μετεβλήθησαν εἰς πολιτικὰς διμάδας. Τὰ δὲ γένη ἦσαν οἰκογένειαι καταγόμεναι ἐξ ἑνὸς κοινοῦ γενάρχου. Ἐκλιπόντος τοῦ γενάρχου προϊστατο τοῦ γένους ὁ ἑκάστοτε πρεσβύτερος.

Πατρικοὶ—Πάτρωνες—Πελάται.—Μόνοι φύι ἀνήκοντες εἰς τὰ εἰδημένα γένη ἦσαν τέλειοι πολῖται, ἐκαλοῦντο δὲ οὗτοι *πατρικοὶ* (*patricii*), ἥτοι γόνοι κοινοῦ πατρός, καὶ ἀπέλαυνον πάντων τῶν δικαιωμάτων. Πλὴν τῶν πατρικίων καὶ τῶν ἐν ἀρχαιοτάτοις χρόνοις ἐμφανιζομένων δούλων ὑπῆρχον προσέτι καὶ οἱ καλούμενοι *πελάται* (*clientes*), προήρχοντο δὲ οὗτοι ἐκ παλαιῶν ἀπελευθερωθέντων δούλων. Οἱ πελάται ἦσαν προσώπικῶς ἐλεύθεροι, ἀλλ᾽ ἐνεκα τῆς πενίας των ἐξηρτῶντο ἐκ τῶν πατρικίων καὶ διετέλοιν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν. Ήτας οἰκογενειάρχης πατρικοὶ εἶχεν ἀριθμὸν τινα πελατῶν, ἐν δὲ τῇ ἰδιότητι

* Η ἀρχαιοτάτη αὕτη διαίρεσις τῶν Ρωμαίων εἰς τρεῖς φυλὰς ὑπεμφαίνει ὅτι τὸ δωματίκὸν ἔθνος ἀπετελέσθη ἐκ τριῶν κοινοτήτων. Αἱ κοινότητες αὗται κατ' ἀρχὰς ἦσαν ἀναμφιβόλως αὐτόνομοι, ἐπειτα δὲ συνεχωνεύθησαν εἰς ἕνα λαὸν διὰ συνοικισμοῦ.

Ἐλληνικὴ καὶ Ρωμαϊκὴ Ιστορία N. Βραχνοῦ. "Εκδ. Ε'. 17-6-25 3

τοῦ προστάτου αὐτῶν δινομᾶζετο **πάτρων** (patronis). Οἱ πελάται ἀπετέλουν τρόπον τινὰ μέρος τῆς οἰκογενείας τοῦ πάτρωνος, εἰργάζοντο εἰς τὰ κτήματα αὐτοῦ καὶ τὸν συνώδευον εἰς τὸν πόλεμον. Ἐξ ἄλλου μέρους δὲ πάτρων διέτρεψε τοὺς πελάτας του καὶ ἐξεπροσώπει αὐτοὺς ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου.

Πληθεῖοι (plebeji).—Βραδύτερον, μάλιστα δὲ ἀπὸ τοῦ Ἱεροῦ Αγκου Μαρκίου, παρήχθη ἐν Ρώμῃ καὶ τρίτη τάξις πολιτῶν, ἡ τῶν πληθείων. Οἱ πληθεῖοι ἀπετελοῦντο ἐκ κατοίκων πόλεων κυριευθεισῶν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, μετώκησαν δὲ εἰς τὴν Ρώμην εἴτε διὰ τῆς βίας εἴτε οἰκειοθελῆς. Ἡσαν ἐλεύθεροι εἶχον μικρὰς ἴδιοκτησίας· ἥσκουν διαφόρους τέχνας καὶ μικρὸν ἐμπόριον· ἐπολέμουν ὑπὲρ τῆς πόλεως· ἀλλ᾽ ὅμως ἥσαν ἀποκεκλεισμένοι ἀπὸ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, οὔτε ἐπετόπετο εἰς αὐτοὺς νὰ συνδεθοῦν πρὸς τοὺς πατρικίους δι᾽ ἐπιγαμίας. Σχεδὸν δὴ ἡ ἐσωτερικὴ ίστορία τῆς Ρώμης ἀναφέρεται εἰς τὰς προσπαθείας τῶν πληθείων, δπως ἐξισωθοῦν πολιτικῶς πρὸς τὸν πατρικίους.

Πολιτικὰ καθεστῶτα.—Τοία ἥσαν τὰ δργανα, διὰ τῶν δποίων ἡ Ρωμαϊκὴ πολιτεία ἥσκει τὴν ἐκτελεστικήν, τὴν νομοθετικήν καὶ τὴν δικαστικήν ἔξονσίαν, δὲ βασιλεύς, ἡ φρατρικὴ ἐκκλησία καὶ ἡ σύγκλητος.

α') **Ο βασιλεὺς** (rex).—Ἐν Ρώμῃ μέχρι τοῦ Ἱεροῦ Αγκου Μαρκίου ἡ βασιλεία ἦτο αἰρετή, ἐξελέγετο δὲ δὲ βασιλεὺς ὑπὸ τῆς φατρικῆς ἐκκλησίας προτεινόμενος ὑπὸ τῆς συγκλήτου. Ο βασιλεὺς εἶχε πολλαπλῆν ἔξουσίαν, ἥτις λατινιστὶ ἐκαλεῖτο imperium· α') ἦτο δὲ ἀνώτατος δικαστὴς τῆς πολιτείας δικάζων ἀνεκκλήτως κατὰ τακτὰς ἡμέρας, τὰς μὲν δημοσίας δίνας αὐτός, τὰς δὲ ἴδιωτικὰς ἢ αὐτὸς ἢ δι᾽ ἀντιπροσώπων τοῦ· β') εἶχε τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν τῆς λατρείας· γ') ἐν πολέμῳ ἦτο ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ, διεξῆγε δὲ τὸν πόλεμον κατὰ βούλησιν, δὲν κύριος αὐτὸς τῆς ἀνακωχῆς καὶ τῆς εἰρήνης· δ') συνεκάλει τὴν σύγκλητον, δσάκις ἥθελε νὰ ζητήσῃ τὴν συμβουλήν της. Ἀπὸ τοῦ Ταρκυνίου τοῦ Πρεσβυτέρου ἡ βασιλεία ἔγινε κληρονομική.

β') **Η φρατρικὴ ἐκκλησία** (comitia curiata).—Ἐπὶ τῆς αἰρετῆς βασιλείας μία καὶ μόνη ἐκκλησία ὑπῆρχεν, ἡ φρατρική, τὴν δποίαν ἀπετέλουν οἱ πατρικοί. Ἐν αὐτῇ οἱ πολῖται, κατανεμημένοι εἰς τριάκοντα φράτρας, ἥσκουν μόνον τὰς προτάσεις τοῦ βασιλέως περὶ παραδοχῆς νόμων ἢ περὶ συνομολογήσεως εἰρήνης καὶ χωριστὰ ἐκάστη φράτρα, πιθανῶς διὰ βοῆς, παρεδέχετο ἢ ἀπέρριπτε τὰ προτεινόμενα.

γ') **Η σύγκλητος** ἀπετελεῖτο ἐκ τριακοσίων μελῶν, ἀτινα ἐκαλοῦντο patres. Ἡσαν δὲ οἱ τριακόσιοι συγκλητικοὶ οἱ ἀρχηγέται τῶν τριακο-

σίων γενῶν, εἰς τὰ ὅποια διηροῦντο οἱ Ῥωμαῖοι. Τὰ ἔογα τῆς συγκλή-
του ἥσαν τρία· α') παρεῖχε εἰς τὸν βασιλέα τὴν συμβουλήν της περὶ τῶν
σπουδαιοτάτων τῆς πολιτείας πραγμάτων· β') ἐπεκύρωνε τὰ ψηφίσματα
τῆς ἐκκλησίας· καὶ γ') διώκει τὴν πόλιν κατὰ τὸ διάστημα τῆς μεσοβα-
σιλείας (*interregnum*).

Ἀρχαῖα ἡθη τῶν Ῥωμαίων.—Πατρικὴ ἔξουσία.—Δύο μόνον λέ-
ξεις, ἀρετὴ καὶ εὐσέβεια, ἀρκοῦν νὰ χαρακτηρίσουν τοὺς Ῥωμαίους κατὰ
τὴν παλαιοτάτην ἐποχήν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἥσαν γενναῖοι εἰς τοὺς κινδύνους,
καρτεροίκοι εἰς τὰς δυστυχίας καὶ ὑπομονητικοί εἰς τὴν ἐργασίαν. Εἶχον
σέβας ποδὲς τοὺς θεοὺς καὶ πρὸς τοὺς προγόνους· ἡγάπων τὴν πάτριδα
καὶ τὴν οἰκογένειαν· ὑπετάσσοντο εἰς τοὺς νόμους καὶ ἥσαν εἰς ἄκρουν
πειθαρχικοί. Ὁ βίος των ἥτο τραχὺς καὶ σκληρός. Ὁ οἰκοδεσπότης
ἐκαλλιέργει τοὺς ἀγρούς του μὲ τοὺς πελάτας του. Ἡ οἰκοδέσποινα
ἔχετέλει τὰς οἰκιακὰς ἐργασίας της μὲ τὰς θεραπαινίδας της. Ἔζων ἐν
τοῖς ἀγροῖς εἰς πολύγνας καὶ εἰς ταπεινὰ οὐκήματα, καὶ δὲν ἥρχοντο εἰς τὴν
πόλιν παρὰ μόνον καθ' ἃς ἡμέρας ἐγίνετο ἀγορὰ ἢ συνήρχετο ἐκκλησία.

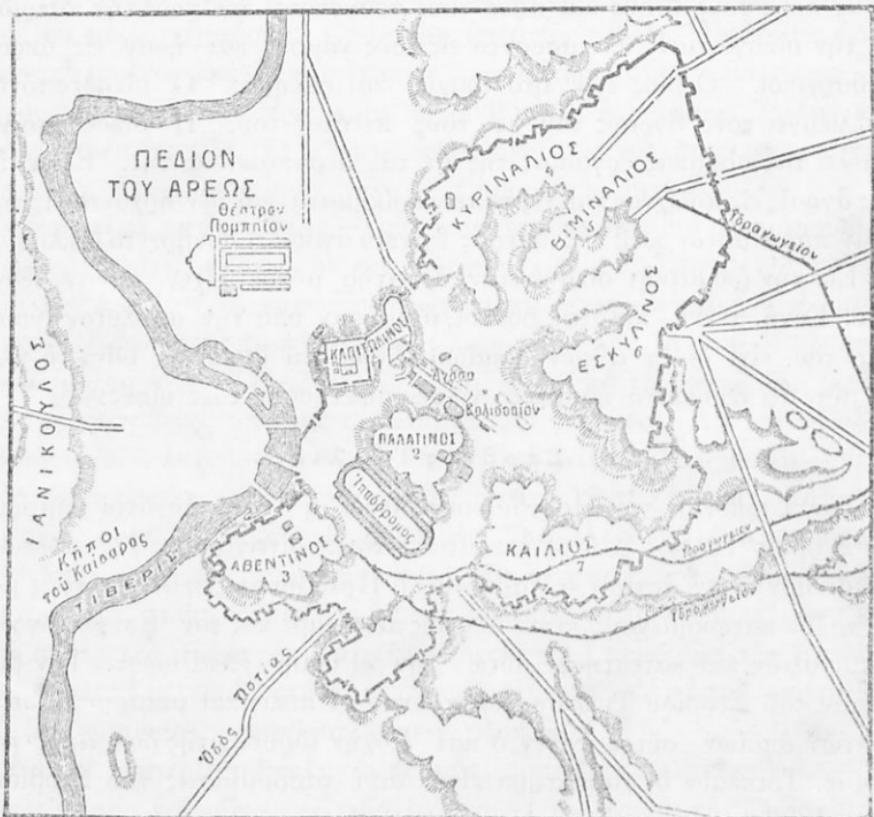
Εἰς τὴν ὁμαϊκὴν οἰκογένειαν ὁ πατήρ μόνος εἶχεν πᾶσαν ἔξου-
σίαν. Γυνὴ, τέκνα, πελάται, δοῦλοι, ὅλοι ἥσαν ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον κυριο-
τητά του, εἶχε δὲ ἐπ' αὐτῶν δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου. Οὗτε ή ἡλι-
κία οὔτε τὰ ἀξιώματα ἥδυναντο νὰ χειραφετήσουν τοὺς υἱούς.

10. Σέρβιος Τύλλιος

Τὸν Ταρκύνιον τὸν Πρεσβύτερον διεδέχθη ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρός
του Σέρβιος Τύλλιος. Οὗτος ἐπερράτωσε τὸν περιτειχισμὸν τῆς πόλεως,
τὸν δποῖον εἶχεν ἀρχίσει ὁ Ταρκύνιος ὁ Πρεσβύτερος, καὶ εἰς τοὺς μέ-
χρι τοῦδε κατφημένους πέντε λόφους περιέλαβε καὶ τὸν Ἐσκυλῖνον καὶ
Οὐδιμινάλιον καὶ κατέστησεν οὕτω τὴν Ῥώμην ἐπτάλοφον. Τὴν βα-
σιλείαν τοῦ Σερβίου Τύλλιου ἔλαμψουν αἱ πολιτικαὶ μεταρρυθμίσεις,
διὰ τῶν δποίων οὗτος ἐγίνεν ὁ κατ' ἔξοχὴν ἰδρυτὴς τῆς ὁμαϊκῆς πο-
λιτείας. Τριπλοῦν δὲ χαρακτῆρα εἶχον αἱ μεταρρυθμίσεις τοῦ Σερβίου,
οἰκογονικόν, στρατιωτικὸν καὶ πολιτικόν.

‘Ο Σέρβιος παρετήρησεν δtti ἡ πολιτεία δὲν ἥδυνατο νὰ προσχθῇ
ἐφ' ὅσον οἱ πληθεῖοι, οἱ δποῖοι ἀπετέλουν τὴν πολυαριθμοτέραν τάξιν,
ἥσαν ἀποκεκλεισμένοι ἀπὸ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα. Διὰ τοῦτο ἐπεδίωξε
τὴν συγχώνευσιν τῶν δύο τάξεων, πατρικίων καὶ πληθείων. Πρὸς τοῦτο
κατὰ πρῶτον διήρεσε τὸ ἀστυν εἰς τέσσαρας μοίρας ἢ φυλὰς (*tribus*
urbanae), τὴν δὲ πέριξ τοῦ ἀστεως χώραν εἰς εἴκοσιν ἔξι διαμερίσματα

(regiones ἢ tribus rusticae) οὗτως ὥστε οἱ ἐν ἑκάστῃ μοίρᾳ ἢ ἐν ἑκάστῳ διαμερίσματι κατοικοῦντες πατρίκιοι, πελάται καὶ πληθεῖοι ἀπετέλουν μίαν κοινότητα ἢ τοπικὴν φυλήν. Μετὰ τοῦτο προέβη εἰς γενικὴν ἀπογραφὴν τῶν ἐλευθέρων πολίτῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν πᾶς Ῥωμαῖος πολίτης ὥφειλε νὰ δηλώσῃ ἐνόρκως τὸ ὄνομά του, τὴν ἡλικίαν, τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του, τὸν ἀριθμὸν τῶν δούλων καὶ τὴν περιουσίαν. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῆς οὕτω γενομένης ἀπογραφῆς, ἀναλόγως τῆς περιουσίας καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς καταγωγῆς, διήρεσε τὸν ὄφωμαϊκὸν λαὸν εἰς ἔξι συμμορίας ἢ κλάσεις, τὰς δὲ κλάσεις ὑποδιῆρεσεν εἰς 193 λόχους. Ἀνα-

Εἰκ. 3. Ἡ Ῥώμη

λόγως τῆς περιουσίας ὃ ἀριθμὸς τῶν λόχων ἐν ἑκάστῃ κλάσει ἦτο διάφορος. Οὕτω ἡ πρώτη κλάσις περιελάμβανε 98 λόχους (80 λόχους πεζῶν καὶ 18 λόχους ἵππεων); ἡ δευτέρα, ἡ τρίτη καὶ ἡ τετάρτη ἀνὰ 20, καὶ ἡ πέμπτη 30. Πρὸς τούτοις ὑπῆρχον δύο λόχοι χειροτεχνῶν (διλοποιῶν, τεκτόνων), δύο σαλπιγκτῶν καὶ εἰς ἀπόρων. Διὰ τῆς διαιρέσεως

ταύτης εἰς κλάσεις ἐκανονίσθησαν τὰ πολιτικὰ δικαιώματα ἑκάστου πολίτου, ἢ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία καὶ αἱ φροδολογικαὶ ὑποχρεώσεις. Οὕτω ἡ πρώτη κλάσις, τὴν ὅποιαν ἀπετέλουν οἱ πλούσιοι, ἐπλήρωνε τοὺς μεγαλειτέρους φόρους καὶ εἶχε τὰ μεγαλείτερα στρατιωτικὰ βάρη· κατ' ἀναλογίαν δὲ καὶ αἱ κατόπιν κλάσεις. Ἡ τελευταία κλάσις ἡ περιλαμβάνουσα τοὺς ἀκτήμονας (proletarii) ἦτο ἀπηλλαγμένη παντὸς φόρου· καίτοι δὲ ἡτο ἡ πολυπληθεστέρα, ἀπετέλει ἔνα λόχον.

Συντεταγμένοι οὕτω πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς οἱ Ῥωμαῖοι συνήρχοντο εἰς τὴν **λοχίτιδα ἐκκλησίαν** (comitia centuriata) καὶ ἐβούλευντο περὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων. Ἀλλ’ ἐψήφιζον κατὰ λόχους. Τοιουτοῦτοπος οἱ πλούσιοι, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν πρώτην κλάσιν, εἶχον πάντοτε τὴν πλειοψηφίαν ἐπὶ παντὸς ζητήματος, λεληθότως δὲ παρηγκωνίσθησαν οἱ ἄποδοι. Ἀλλ’ ὅπωσδήποτε πολλὰ ἐκ τῶν προνομίων, τὰ δποῖα ἔως τότε ἀνήκον εἰς τοὺς ἐκ διαδοχῆς πατρικίους, ἐξηρτήθησαν πλέον ἀπὸ τοῦ τιμήματος. Ἐπομένως ἦνοίγετο τὸ μέλλον εἰς τοὺς πληθείους καὶ ἐναπέκειτο εἰς τὴν ἴδιαν αὐτῶν φιλοπονίαν. Ὁ Σέρβιος ὥρισε διὰ νόμου νὰ γίνεται ἀπογραφὴ τῶν πολιτῶν ἀνὰ πᾶν πέμπτον ἔτος.

Τὸ θερμὸν ὅμως ἐνδιαφέρον τοῦ Σερβίου ὑπὲρ τῶν πληθείων ἐξήγειρεν ἐναντίον του τὸ μῖσος τῶν πατρικίων. Ἐκ τοῦ μίσους τούτου ὁ φελούμενος ὁ γαμβρὸς τοῦ Σερβίου Ταρκύνιος ὁ Ὅπερήφανος διωργάνωσε συνωμοσίαν καὶ ἐφόνευσε τὸν γέροντα πενθερόν του, ἥρπασε δὲ αὐτὸς τὴν βασιλείαν.

11. Ταρκύνιος ὁ Ὅπερήφανος.

Ο Ταρκύνιος ὁ διὰ τὸν ἀλαζονικὸν καὶ ὠμὸν χαρακτῆρα του ἐπονομασθεὶς Ὅπερήφανος (Superbus), ὅπως διὰ τοῦ κακουργήματος ἥρπασε τὴν βασιλείαν, οὕτω διὰ τῶν καταπιέσεων καὶ τοῦ τρόμου ἐξήτησε νὰ στερεωθῇ ἐν αὐτῷ. Διὰ τοῦτο ὅλη ἡ βασιλεία του ἐν τῇ ἐσωτερικῇ διοικήσει ὑπῆρξεν αὐθαίρετος καὶ τυραννική. Καὶ διεξήγαγε μὲν ἐπιτυχεῖς ἐξωτερικοὺς πολέμους, ἐκόσμησε δὲ καὶ τὴν Ῥώμην διὰ μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομῶν καὶ ἰδρυσεν ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου μέγαν ναὸν τοῦ Διός· ἀλλ’ ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ εἶχε καταστῆ τόσον ἀπεχθῆς καὶ μισητῆ, ὥστε τῷ 510 ὁ λαός, δργισθεὶς ἔτι μᾶλλον διότι ὁ νιός τοῦ Ταρκυνίου Σέξτος περιύβρισε τὴν τιμὴν τῆς ἐναρέτου Λουκρητίας, συζύγου τοῦ Κολλατίνου, ἐπανεστάτησεν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ιουνίου Βρούτου καὶ ἐκήρυξεν ἐκπτωτὸν τὸν Ταρκύνιον, κατέλυσε δὲ τὴν βασιλείαν. Αἱ γαῖαι, τὰς ὅποιας κατεῖχεν ὁ Ταρκύνιος ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὅχθης τοῦ Τιβέ-

ρεως καὶ παρὰ τὴν ἔυλίνην γέφυραν, καθισιώθησαν εἰς τὸν θεὸν "Αρην
καὶ ἀπηγορεύθη ἡ καλλιέργεια αὐτῶν, αὐταὶ δὲ ἀπετέλεσαν τὸ καλού-
μενον *Πεδίον τοῦ Ἀρεως.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΕΛΕΥΘΕΡΑ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Α'. Ἡ Ῥώμη ἐπὶ τῶν πατρικῶν ὑπάτων.

12. Ἰδρυσις τῆς Ἐλευθέρας Πολιτείας.—Ὑπατεία.

Κατὰ τὴν παράδοσιν* εἰθὺς μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας

Εἰκὼν 4. Παβδοῦχοι.

καὶ ἐπωνομάζετο *ὑπάτος ἐν ἱματίῳ* (consul togatus). Σύμβολον τῶν
ὑπάτων ἦσαν δώδεκα διαβδύχοι, οἵτινες προεπορεύοντο αὐτῶν φέρον-
τες ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὅμου δέσμην δάρδων μετὰ πελέκεως ἐν τῷ μέσῳ

* Ἡ δωμαϊκή ἴστορία καὶ μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν βασιλέων ἐπὶ μακρὸν χρόνον
ἀκόμη εἶναι ἐν πολλοῖς ἀβεβαίᾳ. Μέγα μέρος αὐτῆς, ὅτεο κοινῶς γνωρίζομεν,
εἶναι ἀναμεμιγμένον μὲν μύθους. Μέγα δὲ ἐπίσης μέρος πηγάζει ἐκ μυθικῶν ἐπι-
νοήσεων πρὸς τιμὴν τῆς Ῥώμης ἡ ζάριν ἰδιαιτέρων οἰκογενειῶν. Μόλις μετὰ
δύο αἰώνας ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς βασιλείας φθάνομεν εἰς τὴν ἀληθῆ ἴστορίαν.

εἰς ἔνδειξιν ὅτι ὁ ὑπάτος ἡδύνατο νὰ τύπῃ καὶ νὰ φονεύῃ πάντα πολίτην.

Βραδύτερον, ὅταν ἡ στρατιωτικὴ διοίκησις ἀνετίθετο εἰς τὸν πραίτωντας καὶ τὸν ἀνθυπάτους, εἰσήχθη τὸ σύστημα ἐκάτερος τῶν ὑπάτων νὰ κυβερνᾷ ἐκ περιτροπῆς ἐπὶ ἓνα μῆνα, διεκοίνετο δὲ ὁ κυβερνῶν ἀπὸ τοῦ συνάρχοντος τοῦ μένοντος ἀργοῦ διὰ τῆς φράσεως **ὅ έχων τὰς φάρδους**, διότι μόνου ἐκείνου προεπορεύοντο οἱ ὄφιδοι.

Οἱ ὑπάτοι ἔξηλεγχον καὶ συνεκράτουν ὁ εἰς τὸν ἄλλον διὰ τῆς ἐνστάσεως (*intercessio*). Τοῦτο δὲ ἀκριβῶς καὶ τὸ ἐνιαύσιον τῆς ὑπατικῆς ἔξουσίας διέσωσε τὴν πολιτείαν ἀπὸ τῆς τυραννίδος καὶ ἐδημιούργησε τὴν ἐλευθερίαν. Μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀρχῆς των οἱ ὑπάτοι ἔδιδον εὐθύνας.

13. Οἱ πρῶτοι ὑπάτοι.—'Απόπειρα πρὸς κατάλυσιν τοῦ νέου πολιτεύματος.—Δημοτικοὶ νόμοι τοῦ Βαλερίου.

Πρῶτοι ὑπάτοι ἔξελέχθησαν ὁ Ἰούνιος Βροῦτος καὶ ὁ Κολλατῖνος, σύζυγος τῆς Λουκρητίας. Ἄλλα μόλις ἴδρυθη τὸ νέον πολίτευμα καὶ ἔγινεν ἀπόπειρα πρὸς κατάλυσιν αὐτοῦ. Νεαροί τινες πατρίκιοι ἔξυφαν συνωμοσίαν μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐπαναφέρουν τὸν ἔκπτωτον τύραννον. Ἄλλος ἡ συνωμοσία ἀνεκαλύφθη καὶ οἱ συνωμόται ἐτιμωρήθησαν αὐστηρότατα. Μεταξὺ τῶν συνωμοτῶν ἦσαν καὶ οἱ δύο νίοι τοῦ Βρούτου. Ὁ Βροῦτος ἀποπνίξας τὸ πατρικὸν φίλτρον χάριν τῆς πατρίδος του ὡς ἀνώτατος δικαστὴς διέταξε νὰ θανατωθοῦν καὶ οἱ δύο νίοι του. Εὐθὺς κατόπιν ἔξωρίσθη ὅλον τὸ γένος τῶν Ταρκυνίων. Ἐνεκα τούτου ὁ Κολλατῖνος ὡς συγγενὴς τοῦ Ταρκυνίου ἡναγκάσθη νὰ καταθέσῃ τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα καὶ ν' ἀπέλθῃ ἐκ τῆς Ρώμης. Ἀντ' αὐτού δὲ ἔξελέχθη ὑπάτος ὁ Πόπλιος Βαλέριος.

Οἱ Βαλέριοι ἐπρότεινε πρὸς ἐπιψήφισιν τοὺς ἔξης δύο νόμους· α') ἐπεβάλλετο θανατικὴ ποινὴ κατὰ παντός, ὅστις ἥθελεν ἐπιδιώξει τὴν βασιλικὴν ἀρχήν· β') πᾶς πολίτης καταδικαζόμενος ὑπὸ τῶν ὑπάτων εἰς θάνατον ἢ εἰς μαστίγωσιν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐκκαλῇ τὴν ἀπόφασιν ἐνώπιον τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας. Οἱ δῆμοις εὐγνωμονῶν ἀνεκήρυξε τὸν Βαλέριον προστάτην τοῦ δήμου (*publicola*).

14. Πόλεμοι τῶν 'Ρωμαίων κατὰ τοῦ Πορσήνα καὶ πρὸς τοὺς Λατίνους.—Θάνατος τοῦ Ταρκυνίου.

Οἱ ἔκπτωτος Ταρκύνιος κατέφυγε πρὸς τὸν Πορσήναν, βασιλέα τῆς ἐπροσκικῆς πόλεως Κλουσίου, καὶ ἐζήτησε τὴν βοήθειαν αὐτοῦ. Οἱ Πορσήνας ἐπῆλθε κατὰ τῶν Ρωμαίων μετὰ πολυαριθμού στρατοῦ,

ἐνίκησεν αὐτοὺς παρὰ τὸν Τίβεριν καὶ ἐποιιόρκησε στενῶς τὴν Ῥώμην. Κατὰ τὴν παράδοσιν οἱ ἡρωῖκοι νεανίαι Ὁράτιος Κόκλης καὶ Μούκιος Σκαιόλας διὰ τῶν παρατόλμων ἀνδραγαμιῶν των τοσοῦτον κατέπληξαν τὸν Πορσήναν, ὥστε οὗτος ἔλυσε τὴν πολιορκίαν καὶ ἀπῆλθε. Τὸ ἀληθὲς ὄμως εἶναι ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἦναγκάσθησαν νὰ συνομολογήσουν πρὸς τὸν Πορσήναν ταπεινωτικὴν εἰρήνην.

Οἱ Ταρκύνιοι ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τοῦ Ηορσήνα κατέφυγε πρὸς τὸν γαμβρόν του Μαμύλιον, ἥγειμόνα τῆς λατινικῆς πόλεως Τούσκλου, καὶ ἔζητησε τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ. Διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Μαμύλιου ἀπασιαὶ αἱ λατινικαὶ πόλεις ἥνωθησαν καὶ ἐστράτευσαν κατὰ τῆς Ῥώμης πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ Ταρκυνίου. Οἱ πληθεῖοι πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως βασανιζόμενοι ὑπὸ τῶν πατρικίων ἥρων ἥνωθησαν νὰ λάβουν τὰ ὅπλα καὶ ν^τ ἀντεπεξέλθουν κατὰ τῶν Λατίνων, ἃν προηγουμένως δὲν ἔλαμβανον ἀφεσιν χρεῶν. Οἱ κίνδυνος ἦτο μέγας. Τότε οἱ πατρίκιοι ἴδρυσαν τὴν ἀρχὴν τοῦ δικτάτωρος καὶ διὰ τοῦ μέτρου τούτου ἥναγκασαν τοὺς πληθείους νὰ λάβουν τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Λατίνων.

Οἱ Λατῖνοι ἐνικήθησαν ὑπὸ τοῦ δικτάτωρος Ποστούμιου παρὰ τὴν Ῥηγύλλην λίμνην (496), δὲ οἱ Ταρκύνιοι ἀποβαλὼν πᾶσαν ἐλπίδα κατέφυγεν εἰς τὴν Κύμην τῆς Καμπανίας, ὅπου καὶ ἀπέθανεν, οἱ δὲ Λατῖνοι προσῆλθον εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Ῥωμαίων.

15. Ἡ δικτατωρία.

Ἡ δικτατωρία ἦτο ἀρχὴ μεγίστη, ἀπεριόριστος καὶ ἀνέκκλητος. Οἱ δικτάτωρ (magister populi) ἐκλεγόμενος ἐκ τῶν ὑπατικῶν κατ^τ ἀπόφασιν τῆς συγκλήτου ὑπὸ τοῦ ἐτέρου τῶν ὑπάτων* εἶχεν ἀπεριόριστον ἔξουσίαν καὶ ἀνεύθυνον, ἀνοτέραν καὶ αὐτῆς τῆς ἔξουσίας τῶν ἀρχαίων βασιλέων, καὶ εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς τὸ στρατοπέδον. Εἶχε δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου ἐπὶ πάντων τῶν πολιτῶν. Ἡ ἀρχὴ τοῦ δικτάτωρος δὲν διήρκει πλέον τῶν ἔξι μηνῶν. Ὄταν ἓπιστρέψει τὸν δικτάτωρον, πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ τῆς πόλεως ὑπετάσσοντο εἰς αὐτόν. Δικτάτωρ ἔξελέγετο ἐν καιρῷ μεγάλου κινδύνου εἴτε ἔξωτεροικοῦ εἴτε ἐσωτεροικοῦ. Οἱ δικτάτωροι εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγῃ τὸν ἵπατον (magister equitum), δοστὶς διετέλει ὑπὸ τὰς διαταγάς του καὶ ἀνεπλήρου αὐτὸν ἀπουσιάζοντα. Οἱ δικτάτωροι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ περιεστοιχίζετο ὑπὸ 24 ὁμοιούχων. Τὸ φο-

* Ο ἐτερος τῶν ὑπάτων nocte silentio ἀνέβαινεν εἰς τὸ Καπιτόλιον καὶ ἀφοῦ συνεβουλεύετο τοὺς οἰλονοὺς ὀνόμαζε τὸν δικτάτωρα.

βερὸν τοῦτο ἀξίωμα κανεὶς δὲν διετήρησεν ἐπὶ ἔξ μῆνας. Συνήθως δικτάτωρ κατέθετε τὴν ἀρχήν, ἀμα παρήρχετο ὁ κίνδυνος.

16. Θρησκεία, λατρεία, εἰωνισμοί.

Οπως δὲν οἱ ἀρχαῖοι λαοί, οὗτοι καὶ οἱ Ἀρωμαῖοι ἐπίστευον ὅτι ὑπῆρχον εἰς τὸν κόσμον ὅντα ἀρχατα, πολὺ ἵσχυρότερα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Τὰ ὅντα ταῦτα ὠνόμασαν θεούς. Ἐκαστος ἐκ τῶν θεῶν εἶχεν εἰδικήν τινα δύναμιν. Οἱ κυριώτεροι ἐκ τῶν θεῶν τῆς Ἀρώμης, τῶν δηοίων τινὲς κατόπιν ἔξωμοιώθησαν πρὸς τοὺς Ἑλληνικούς, ἥσαν οἱ ἔξης:

Ο **Ζεὺς** (Jupiter), θεὸς τοῦ φωτὸς καὶ τῆς θυέλλης, ὁ ὑπατος πάντων τῶν θεῶν, εἰδικῶς προστατεύων τὸν ὁμοαἰκὸν λαόν· ἥ **Ἥρα** (Juno) θεὰ τοῦ φωτός, ἔφορος τοῦ γάμου· ἥ **Ἑστία** (Vesta), θεὰ τοῦ οἰκιακοῦ πυρός. Ο **Ιανδός** (Janus), θεὸς τῶν καιρικῶν μεταβολῶν· ὁ **Κερόνος** (Saturnus), θεὸς τῆς σπορᾶς, κατ' ἔξοχὴν λατρευόμενος ὑπὸ τῶν Λατίνων· ἥ **Ἄθηνᾶ** (Minerva), θεὰ τῆς σοφίας· Ο **Ἡφαίστος** (Vulcanus), θεὸς τῆς μεταλλουργίας, προστάτης τῶν σιδηρουργῶν· ὁ **Ἐρμῆς** (Mercurius), θεὸς τῶν ταξειδιωτῶν καὶ τοῦ ἐμπορίου· ὁ **Ἄδης** (Orcus), κατοικῶν ὑπὸ τὴν γῆν, ὅπου μετέβαινον αἱ ψυχαὶ τῶν νεκρῶν.

Υπῆρχον πνεύματα κρυμμένα εἰς τὰ δάση καὶ εἰς τὰς πηγάς, ὡς οἱ **Φαῦνοι** (Πάνες) καὶ αἱ **Νύμφαι**. Υπῆρχον πνεύματα, τὰ δροστάτευον ἄνδρας, γυναικας, καὶ παιδία εἰς πᾶσαν αὐτῶν πρᾶξιν. Ἐκάστη οἰκία εἶχε τὸ πνεῦμα, τὸ δροσίον ἐπροστάτευεν αὐτήν, τὸν **Λάρην** (Lar). Ἐκαστος ἄνθρωπος εἶχε τὸ πνεῦμά του (genius). Καὶ αὐταὶ αἱ ἀρεταὶ ἐθεοποιήθησαν, ἥ **Ομόγοια**, ἥ **Εὐσέβεια**, ἥ **Ἐλπίς**, ἥ **Γύγη**.

Οἱ Ἀρωμαῖοι δὲν περιέβαλον τοὺς θεούς των μὲν ὠρισμένην μορφήν, οὔτε ἀνθρωποειδῆς τοὺς ἐφαντάσθησαν, οὔτε διηγοῦντο περὶ αὐτῶν ἴστορίας, ὅπως ἔκαμψαν οἱ **Ἐλλήνες**. Ἡροῦντο νὰ γνωρίζουν ὅτι οἱ θεοὶ εἶχον τὴν δύναμιν νὰ κάμινουν καὶ καλὸν καὶ κακὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ως ἐκ τούτου ἐνόμιζον ὅτι ἦτο φρόνιμον δ ἄνθρωπος νὰ φροντίζῃ νὰ ἔχῃ εὖνους πρὸς ἑαυτόν τοὺς θεούς.

Η λατρεία τῶν θεῶν.—Η λατρεία τῶν θεῶν ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀνταπόδοσεως. Ο ἀνθρωπος προσφέρων δῶρόν τι εἰς τοὺς θεοὺς ἀνέμενε παρ' αὐτῶν ώς ἀνταπόδοσιν ὑπηρεσίαν τινά. Προσέφερον εἰς τοὺς θεοὺς πρὸ πάντων τροφάς, οἷον γάλα, οἶνον, καρπούς, πλακοῦντας, τοὺς ὄποιους ἔθετον ἐπὶ τινος βωμοῦ. Ἐπίστευον ὅτι ἡ μᾶλλον εὐάρεστος εἰς τοὺς θεοὺς προσφορὰ ἥσαν τὰ ζῷα, πρὸ πάντων

τὰ πρόβατα οἱ χοῖροι καὶ οἱ βόες. Τοιαῦτα λοιπὸν ζῷα ἔμυσίαζον εἰς τοὺς θεούς.

Ἡ λατρεία τῶν θεῶν ἐγίνετο πάντοτε κατὰ τύπους καθιερωμένους. Οὐδέποτε παρέβαινον αὐτοὺς οἱ Ρωμαῖοι, διότι ἐνόμιζον ὅτι ή παράβασις τῶν τύπων δυσηρέστει πολὺ τοὺς θεούς. Διὰ νὰ θυσιάσουν λ. χ. ζῷόν τι ὥφειλον νὰ ἐκλέξουν αὐτὸν ἀνευ ἐλαττώματος. Ἡ θυσία ἐγίνετο ὡς ἔξῆς· ὁδήγουν τὸ θῦμα ἐμπροσθεν τοῦ βωμοῦ, περιέβαλλον τὴν κεφαλήν του μὲ μικρὰς ταινίας καὶ ἐπειτα τὸ ἔπληττον ἢ διὰ μαχαιρίου ἢ διὰ πελέκεως. Τὸ λίπος καὶ τὰ ὀστᾶ τοῦ θύματος ἔκαιον ἐπὶ τοῦ βωμοῦ. Τὴν θυσίαν συνάδευον καὶ διὰ μιᾶς εὐχῆς διὰ νὰ ζητήσουν παρὰ τοῦ θεοῦ χάριν τινά. Ὁ προσευχόμενος ὥφειλε νὰ φορῇ ἐνδύματα καθαρά, νὰ ἵσταται ὅρθιος καὶ νὰ ἔχῃ κεκαλυμμένην τὴν κεφαλὴν δι᾽ ὄθόνης.

Οἱ ἴδιωται ἔκαμνον θυσίας καὶ δεήσεις πρὸς αἰσίαν ἔκβασιν τῶν ἴδιωτικῶν των ὑποθέσεων. Οἱ ἀρχοντες τῆς πόλεως ἔκαμνον τοιαύτας πρὸς αἰσίαν ἔκβασιν τῶν ὑποθέσεων τοῦ ὁμαϊκοῦ λαοῦ. Παρὰ τοῖς Ρωμαίοις ἡ θρησκεία καὶ τὸ κράτος ἦσαν στενῶς συνδεδεμένα. Ἡ λατρεία τῶν ἐθνικῶν θεῶν ἀπετέλει μέρος τῶν καθηκόντων τοῦ πολίτου πρὸς τὴν πολιτείαν. Δὲν ἐτόλμων νὰ ἐπιχειρήσουν σπουδαίαν τινὰ πρᾶξιν χωρὶς νὰ ἐπικαλεσθοῦν τὴν βοήθειαν τῶν θεῶν. Πλούσιον ἱερατεῖον, ἀποτελούμενον ἐκ πολλῶν τάξεων ἰερέων, Ἐστιάδων, οἰωνοσκόπων καὶ λοιπῶν, ἐπειμελεῖτο τῆς λατρείας τῶν ποικιλωνύμων θεῶν, προϊστατο δὲ τοῦ ἱερατείου ὁ ἀκρος ἀρχιερεὺς (*pontifex maximus*).

Τὸ ιερὸν πῦρ καὶ οἱ Λάρητες.—Ἐν ἑκάστῃ οἰκίᾳ ὑπῆρχεν ἱερὸν πῦρ, τὸ ὅποιον ἡ οἰκογένεια ἐλάτερευε. Πρὸιν ἀρχίσουν νὰ τρώγουν, ἀπηύθυνον πρὸς τὸ ιερὸν πῦρ εὐχὴν τινὰ καὶ ἔκαμνον ἐπ’ αὐτοῦ σπονδὴν δι’ οἶνον. Ἐπίστευον ὅτι παρὰ τὸ ιερὸν πῦρ κατέκει πνεῦμα τι, τὸ ὅποιον ἐπροστάτευε τὴν οἰκίαν, δ οἰκογένειακός Λάρης. Προσέφερον εἰς αὐτὸν τροφήν. Περὶ τὸ ιερὸν πῦρ ἐφυλάσσοντο οἱ ἐφέστιοι θεοί, μικρὰ εἴδωλα τῆς οἰκογενείας.

Ἡ Ρόμη είχε τὸ ιερόν της πῦρ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἐστίας, αἱ δὲ Ἐστιάδες ἐπεμελοῦντο αὐτοῦ ὥστε νὰ μένῃ ἀσβεστον.

Ἡ λατρεία τῶν νεκρῶν.—Οἱ Ρωμαῖοι ἐμεώρουν τὰς ψυχὰς τῶν νεκρῶν ὡς πνεύματα ἰσχυρά. Τὰς ἐκάλουν *Manes* ἢ θεοὺς ἀγαθούς. Ἐπίστευον ὅμως ὅτι αἱ ψυχαὶ αὐτῶν είχον ἀνάγκην τῆς ἐπιμελείας τῶν ζώντων.

“Οταν ἀνθρωπός τις ἀπέθησκεν, ἐπρεπε νὰ τὸν θάψουν κατὰ τοὺς καθιερωθέντας τύπους ἐν τινι τάφῳ, ἐπειτα δὲ νὰ τοῦ φέρουν ποτὸν

καὶ φαγητόν εἶχον εἰπί τοῦ τάφου οἶνον καὶ γάλα, ἔθετον πλακοῦντας, ἐφόρευον ζῶα, τῶν δοπίων τὸ κρέας ἔκαιον. Κατ’ ἕτος ἔπειτε νὰ ἐπαναλαμβάνωνται αἱ ἐπιτάφιοι αὗται ἵεροτελεστίαι. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ νεκροῦ εἶχον ὑποχρέωσιν εἰς τοῦτο.

Ἐπίστευον ὅτι αἱ ψυχαί, ἐὰν παρημελοῦντο ὑπὸ τῶν ζώντων, καθίσταντο κακαὶ καὶ ἐπανήρχοντο εἰς τὴν γῆν διὰ νὰ ἐμπνεύσουν τῷδε τοὺς ζῶντας καὶ νὰ βασανίσουν αὐτούς. Ἐκαλοῦντο τότε *lemures* ἡ larvae ἦτοι ἐπιβλαβῆ φαντάσματα. Διὰ νὰ καθησυχάσουν τὰ φαντάσματα ταῦτα, κατ’ ἕτος κατὰ μῆνα Μάϊον τὰς νύκτας ἐσκόρπιζον κυάμους μαύρους.

Oἱ οἰωνισμοὶ (*auspicia*). Οἱ Ἄρωμαῖοι ἐπίστευον ὅτι οἱ θεοὶ ἐπεμπον σημεῖα διὰ νὰ δηλώσουν τὴν θέλησίν των, καὶ ὅτι ἐκ τῶν σημείων τούτων ἥδυναντο οἱ ἀνθρωποι νὰ μαντεύσουν τὰ συμβῆσόμενα. Διὰ τοῦτο πρὸ πάσης σπουδαίας πρᾶξεως συνεβούλευντο τοὺς θεούς. Ὁ ὑπατος πρὸν καλέσῃ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, διὰ τοῦτο πρὸν συνάψῃ μάχην ἡ πρὸν διαβῆ ποταμόν τινα, ἥρθα τοὺς θεούς ἢν ἐγκρίνουν τὴν πρᾶξίν του ταύτην καὶ ἐλάμβανε παρ’ αὐτῶν ἀπόκρισιν δι’ ὠρισμένων σημείων. Ἡ διὰ τῶν σημείων τούτων ἐκδηλουμένη θέλησις τῶν θεῶν ἐκαλεῖτο *auspicium*, ἡ δὲ πρᾶξις τοῦ ἀρχοντος (τὸ ἐρωτᾶν τοὺς θεοὺς) ἐλέγετο *auspicio habere*.

Τὰ σημεῖα, διὰ τῶν δοπίων οἱ θεοὶ ἐξεδήλουν τὴν γνώμην των περὶ τῶν ἀνθρωπίνων πρᾶξεων, κυρίως ἡσαν τοία, α’) ἐκ διοσημιῶν (*ex coelo*), β’) ἀπὸ τῶν οἰωνῶν (*ex avibus*), καὶ γ’) ἀπὸ τῶν ἱερῶν δρυιθῶν (*ex tripudio*).

Τὰ ἐκ διοσημιῶν *auspicia* ἡσαν κοινὰ εἰς δόλους τοὺς ἀρχοντας, ἔλαμβάνοντο δὲ ὡς ἔξης. Ὁ οἰωνιζόμενος ἐχάρασσεν ἐν τῷ περιέχοντι διὰ κυρτῆς βακτηρίας νοητὸν τετράγωνον, ὅπερ ἐκαλεῖτο *templum*, καὶ διὰ τυπικῶν καὶ ὠρισμένων φράσεων ἐζήτει παρὰ τῶν θεῶν νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ τετραγώνου τούτου ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιά οὐράνιόν τι σημεῖον, οἷον κεραυνός, ἀστραπῆ. Ὁ οἰωνιζόμενος ἔβλεπε πρὸς νότον.

Οἱ κατ’ ἔξοχὴν οἰωνίσμοὶ ἡσαν οἱ ἀπὸ τῶν οἰωνῶν (*auspicia ex avibus*) καὶ ἀνήκον οὕτοι εἰς τοὺς κυρίως ἀρχοντας (*cum imperio*), ἦτοι εἰς τοὺς ὑπάτους, τοὺς πραίτωρας καὶ τοὺς δικτάτωρας. Οἱ μέγιστοι τῶν οἰωνισμῶν ἐτελοῦντο συνήθως ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου, ὅπου ἦτο τὸ σταθερὸν οἰωνοσκοπεῖον τῆς πόλεως. Ὁ οἰωνιζόμενος ἀρχῶν συνοδευόμενος ὑφ’ ἐνὸς οἰωνοσκόπου ἀνέβαινε μετὰ τὸ μεσονύκτιον εἰς τὸ

Καπιτώλιον καὶ ἐν ἄκρᾳ σιωπῇ (silentio) παρετήρει τὰ θεόπεμπτα σημεῖα. Ἡσαν ταῦτα οἰωνοὶ (aves), τῶν δούλων τὸ ἄσμα ἢ ἡ πτῆσις ἐν τῷ ὅντι μάρτυρας χαραχθέντι τετραγώνῳ ἐδήλου τὴν μέλησιν τῶν θεῶν εὐμενῆ ἢ δυσμενῆ κατὰ τὴν ἔριηνείαν τοῦ οἰωνοσκόπου. Ὑπῆρχε δὲ ἐν Ρώμῃ εἰδικὸν σῶμα δημοσίων οἰωνοσκόπων (augeres), οἵτινες ἥσαν ἐπιφροτισμένοι νὰ ἔριηνεύουν τοὺς οἰωνούς. Ἐνίστε τὰ auspicia ex avibus ἑτελοῦντο καὶ εἰς τὸ μέρος, ὃπου ἐμελλε νὰ γίνῃ ἢ δημοσία πρᾶξις τοῦ οἰωνιζομένου ἀρχοντος.

Τὰ auspicia ἀπὸ τῶν ἱερῶν δρυνθίων ἐγίνοντο ὡς ἔξῆς· ὁ δρυνθούμοιος ἐκόμιζεν ἐν κλωβῷ τὰ ἱερὰ δρυνθία, τὰ διατηρούμενα ὑπὸ τῆς πόλεως, καὶ παρέθετεν εἰς αὐτὰ τροφήν. Ἐὰν τὰ δρυνθία ἔτρωγον ἀπλήστως, ὥστε μέρος τῆς τροφῆς νὰ πάπη ἐκ τοῦ στόματός των εἰς τὴν γῆν, τοῦτο ἦτο δηλωτικὸν τῆς εὐνοίας τῶν θεῶν. Τοῦναντίον ἦτο σημεῖον τῆς δυσμενείας τῶν θεῶν, ἀν τὰ δρυνθία ἡροῦντο νὰ φάγουν. Εἰς τὸν πόλεμον, εἰς τὸν δρόποιον δὲν ἡκολούθει ὁ οἰωνοσκόπος, ἥσαν συνήθη διὰ τὴν εὐκολίαν τὰ auspicia ex tripudio, ἄτινα καὶ auspicia pullaria ἐκαλοῦντο.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω τρόπων, καθ' οὓς οἱ Ῥωμαῖοι συνεβουλεύοντο τοὺς θεούς, εἶχον καὶ τὰ ἱερὰ βιβλία τῆς ἐκ Κύμης προφήτιδος Σιβύλλης. ἄτινα κατὰ τὴν παράδοσιν ἡγόρασε παρ' αὐτῆς ὁ Ταρκύνιος ὁ Ὑπερήφανος καὶ ἄτινα περιεῖχον προφητείας περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ῥώμης. Σῶμα ἱερέων 2, ἔπειτα 5 καὶ τελευταῖον 15, ἦτο ἐπιφροτισμένον νὰ φυλάττῃ τὰ Σιβυλλικὰ βιβλία ἐν τινὶ ὑπογείῳ θαλάμῳ τοῦ ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου ναοῦ τοῦ Διός. Μόνον ἐν στιγμῇ κινδύνου καὶ κατόπιν διαταγῆς τῆς συγκλήτου συνεβουλεύοντο τὰ βιβλία ταῦτα οἱ φυλάσσοντες αὐτὰ ἱερεῖς καὶ διεκήρυξσαν τὶ ἔπειτε νὰ γίνῃ.

17. Ἡ σύγκλητος καὶ ἡ λοχίτις ἐκκλησία ἐν τῇ Ἐλευθέρᾳ Πολιτείᾳ.

α') **Ἡ σύγκλητος.**—Μὲ τὴν ἰδρυσιν τῆς ὑπατικῆς ἀρχῆς ἀρχίζει καὶ ἡ μεγάλη δύναμις τῆς συγκλήτου. Καὶ ἦτο μὲν εἰς τὰ διοικητικὰ πράγματα ἡ ἔξουσία τῆς συγκλήτου μόνον συμβουλευτική, ἀλλ' αἱ γνῶμαι αὐτῆς προσελάμβανον ἡμικῶς τὸν χαρακτῆρα ἀγαθῶν κελευσμάτων. Ἡ σύγκλητος δὲν ἦτο μόνον φρουρὸς τῶν παραδόσεων τῆς ὥρμαϊκῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ ἀντιπόσωπος τῆς ἀριστοκρατίας. Οἱ ὑπατοί, οἵτινες μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀρχῆς των εἰσήρχοντο εἰς τὴν σύγκλητον, καὶ ὡς ἄπομα καὶ ὡς μέλη κοινωνικῆς ὁμάδος εἶχον τὸ συμφέρον νὰ συντηροῦν καὶ νὰ ἐνισχύουν τὴν ἔξουσίαν τῆς συγκλήτου. Ἐντεῦθεν ἔξηγει-

ται καὶ ὁ λόγος τῆς ὅμονοίας, ἡ ὅποια πάντοτε παρατηρεῖται μεταξὺ ὑπάτων καὶ συγκλήτου. Ἡ σύγκλητος εἶχε πραγματικὴν ἔξουσίαν εἰς τὰ ἔξης. Αὗτη α') διηγέρθη, κατὰ τὴν νεωτέραν ἐκφρασιν, τὴν ἔξωτερικὴν πολιτικὴν τοῦ κράτους, πέμπουσα πρέσβεις καὶ δεχομένη τοιούτους καὶ συνάπτουσα συμβάσεις μετὰ ἑνών κρατῶν· β') προεβουλεύετο περὶ ὄλων τῶν ζητημάτων, τὰ ὅποια εἰσήρχοντο εἰς τὴν λογίτιδα ἐκκλησίαν πρὸς συζήτησιν· γ') διώριζε τοὺς ἐν ταῖς ἑπαρχίαις ἀρχοντας.

β') **Ἡ λοχῖτις ἐκκλησία.**—Ἐπὶ τῆς Ἐλευθέρας Ηπολιτείας ἡ λοχῖτις ἐκκλησία κατέστη τὸ κυρίαρχον σῶμα. Αὗτὴ ἔξελεγε τοὺς ὑπάτους καὶ τους ἄλλους ἀνωτέρους ἀρχοντας· αὐτὴ ἀπεφάσιζε περὶ πολέμου· αὐτὴ ἔκρινε κατ' ἔφεσιν τὰς φυνικὰς δίκας.

Οἱ τοόποι τῆς συγκλήσεως τῆς λογίτιδος ἐκκλησίας ἦτο ὁ ἔξης·

Οἱ ὑπάτοι διέτασσε τοὺς πολίτας νὰ συνέλθουν ἐνοπλοὶ καθ' ὧδι-
σμένην ἡμέραν. Τὴν πρωτηγούμενην νύκτα μετὰ τὸ μεσονύκτιον συνο-
δευόμενος ὑπὸ ἐνὸς οἰωνοσκόπου μετέβαινεν εἰς τὸ μέρος, ὃπου ἐπρό-
κειτο νὰ συνέλθῃ ἡ ἐκκλησία. Ἔκει ἐλάμβανε τοὺς οἰωνοὺς (*auspicia*)
τοῦτο ἔστι ἡρώτα τὸν θεοὺς ἀν ἐπεδοκίμαζον τὴν σύγκλησιν τῆς ἐκ-
κλησίας. Ήρὸς τοῦτο ὁ οἰωνοσκόπος ἐγάρασσεν ἐν τῷ περιέζοντι νοητὸν
τετράγωνον, τὸ templum. Οἱ ὑπάτοι καθήμενος παρετήρει σιωπηλῶς
τὰ σημεῖα, τὰ ὅποια θὰ ἐπειπον οἱ θεοί. Ἀν τὰ σημεῖα δὲν ἐφαί-
νοντο αἴσια, διὰ τούτου ἡδύνατο ν^τ ἀναβάλλῃ τὴν ἐκκλησίαν δι^τ ἄλλην
ἡμέραν. Ἀν δὲ τοόπος εὑρισκε τὰ σημεῖα αἴσια, ἀπήγγελλε τὸν τύπον
«Κνιδῖται, σᾶς διατάσσω νὰ συνέλθητε εἰς ἐκκλησίαν». Τότε ἐν μέσῳ
τῆς νυκτὸς αἱ σάλπιγγες ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως ἥχουν διὰ νὰ εἰδοποιή-
σουν τοὺς πολίτας. Ἄμα ἔχημέρων, ὅλοι οἱ πολῖται, ἐνοπλοὶ, συνή-
ζοντο ἔχω τῆς πόλεως εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἀρεως, διότι ἡ θρησκεία ἀπη-
γόρευε νὰ είναι ἐνοπλοὶ ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως.

Ποὶν ἀρχίσῃ ἡ συνεδρίασις, ἐτέλειτο θρησκευτικὴ τελετὴ· ἐθυμαίαζον
ἐν θῦμα καὶ ἀνέπειπον εὐχὴν πρὸς τοὺς θεοὺς ν^τ ἀποβῆ ἐπ^τ ἀγαθῷ
τοῦ δήμου ἐκείνο, τὸ ὅποιον ἦθελεν οὗτος ἀποφασίσει. Ἐπειτα ὁ ὑπά-
τος ἔξιγει τὸν σκοπόν, διὰ τὸν ὅποιον συνῆλθεν ἡ ἐκκλησία. Πᾶς ὅστις
ἦθελε ν^τ ἀγορεύσῃ, ἐπρεπε νὰ ζητήσῃ τὴν ἀδειαν παρὰ τοῦ προεδρεύ-
οντος ὑπάτου. Ὁταν ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ ψηφισμός, οἱ πολῖται ἐτάσ-
σοντο ἔκαστος εἰς τὸν λόχον του ὅπισθεν τῶν σημαιῶν. Ἐπειτα εἰς
ἔκαστον λόχον εἰς ψηφολέπτης συνέλεγε τὰς ψήφους, ἔκάστον πολίτου
ἀποκρινομένου προφορικῶς. Η πλειόνοψις τῶν ψήφων τῶν λόχων
ἀπετέλει τὴν τελικὴν πλειονψηφίαν, διότι, ὡς γνωρίζομεν, ἐν τῇ λογί-

τιδι ἐκκλησίᾳ ἐψήφιζον κατὰ λόχους καὶ ὅχι κατὰ κεφαλάς. Πρῶτοι ἐψήφιζον οἱ ἵππεῖς, ἔπειτα ἡ πρώτη κλάσις καὶ οὕτω καθ' ἔξῆς. Μετὰ τὸ πέρας τῆς ψηφοφορίας ὁ ὑπατος ἀνήγγελλε τὸ ἀποτέλεσμα, μεθ' ὃ διέτασσε τὴν ἐκκλησίαν νὰ διαλυθῇ.

18. *Κατάστασις τῶν πληβείων ἐν Ἐρώμῃ.—Ἀποχώρησις αὐτῶν εἰς τὸ Ἱερὸν ὅρος.—Ἴδρυσις τῆς δημαρχίας ἐν Ἐρώμῃ (494).*

Ἐκ τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας ἐν Ἐρώμῃ ὠφελήθησαν μόνοι οἱ πατοίκιοι. Αὗτοὶ κατεῖχον πάσας τὰς δημοσίας ἀρχάς, αὗτοὶ κατεῖχον καὶ τοὺς δημοσίους ἀγρούς, διὰ τοὺς δποίους ἐπλήρωνον εἰς τὸ δημόσιον ὀρισμένον τινὰ φόρον.

Τοῦνταντίον ἦ κατάστασις τῶν πληβείων ἥτο ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν χειρίστη. Οἱ συνεχεῖς πόλεμοι, οἵτινες ἐπηκολούθησαν μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ταρκυνίου, ἐξήντλησαν τοὺς μικροὺς πόρους των, διότι ὅχι μόνον ἦσαν ἡναγκασμένοι εἰς τὰς ἐκστρατείας νὰ ἔξοπλιζωνται καὶ νὰ συντηρῶνται διὰ ίδίων ἔξόδων, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ μικροὶ ἀγροί, τοὺς δποίους κατεῖχον, ἔμενον ἀκαλλιέργητοι. Καὶ τὸ χείριστον, οὐδὲ ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν διανομὴν τῶν λαφύρων. Πρὸς συντήρησιν λοιπὸν ἔαυτῶν καὶ τῶν οἰκογενειῶν των ἡναγκάζοντο νὰ δανείζωνται παρὰ τῶν πατρικίων μὲ τόκους ὑπερόγκους· καὶ ἐπειδὴ δὲν ἥδυναντο νὰ πληρώσουν τοὺς τόκους, τὰ χρέα αὐτῶν ηὔξανοντο. Ἄλλὰ σκληρός τις νόμος ἀνεγγνώριζεν εἰς τὸν δανειστὴν τὸ δικαίωμα νὰ καθιστῷ δοῦλόν του τὸν ἀναξιόχρεον δρειλέτην. Τότε ὑφίστατο οὗτος πολυειδεῖς κακώσεις καὶ βασάνους, ἐνίστε δὲ ἐφονεύετο.

Ἡ τοιαύτη κατάστασις ἔκαμε τοὺς πληβείους ν' ἀρνηθοῦν νὰ λάβουν τὰ ὅπλα κατὰ τῶν ἐπερχομένων κατὰ τῆς Ἐρώμης Λατίνων, καὶ τότε οἱ Ἐρωμαῖοι ἴδρυσαν τὴν δικτατωρίαν. Ὡσαύτως καὶ ὅταν βραδύτερον (495) οἱ Οὐόλσκοι ἐπήρχοντο ἐναντίον τῆς Ἐρώμης, οἱ πληβεῖοι ἡροήθησαν νὰ λάβουν κατ' αὐτῶν τὰ ὅπλα, ἐνέδωκαν δὲ μόνον εἰς τὰς παρακλήσεις τοῦ ὑπάτου Ποπλίου Σερβιλίου, ἀφοῦ οὕτος ἀνέστειλε προσκαίρως τὴν ἐνέργειαν τοῦ περὶ χρεῶν νόμου καὶ ὑπεσχέθη ὅτι μετὰ τὸν πόλεμον θὰ ληφθοῦν ὑπὸ ὅψιν τὰ παράπονά των. Οἱ πληβεῖοι ἔλαβον τὰ ὅπλα καὶ οἱ Οὐόλσκοι ἐνικήθησαν. Ἄλλ' ὅταν οἱ στρατιῶται ἐπανῆλθον ἐκ τῆς ἐκστρατείας νικηταί, ὁ δεύτερος ὑπατος Ἀππιος Κλαύδιος ἐφήρμοσε μετ' ἀκάμπτου σκληρότητος τὸν περὶ χρεῶν νόμον, τοῦ Ποπλίου Σερβιλίου μὴ τολμήσαντος ν' ἀντιστῇ εἰς τὰ προστάγματα τοῦ συνυπάτου του. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ πληβεῖοι μετὰ κραυγῶν ἀπήτουν τὴν

ἐκπλήρωσιν τῶν ὑπεσχημένων, ὁ ὑπερόπτης Ἀππιος Κλαύδιος διὰ νὰ καταπλήξῃ αὐτοὺς προεκάλεσε τὴν ἐκλογὴν δικτάτωρος ἔξελέχθη ὅμως ὁ λαιφιλῆς Μάνιος Βαλέριος, ὃστις ἐπανέλαβε τὰς αὐτὰς μὲ τὸν Σερβίλιον ὑποσχέσεις καὶ ἐπεισε τοὺς πληβείους ν^ο ἀντεπέξελθουν κατὰ τῶν ἐπεοχομένων Σαβίνων καὶ Αἰκούων, τοὺς ὅποίους καὶ ἐνίκησαν.

“Οταν οἱ νικηταὶ ἐπανῆλθον ἐκ τοῦ πολέμου, ὁ Μάνιος Βαλέριος ἔζητησε νὰ ἐκτελέσῃ τὰς ὑποσχέσεις του, ἀλλὰ προσέκρουσεν εἰς τὴν πείσμονα ἀντίστασιν τῆς συγκλήτου. Ἡ ἀγανάκτησις τῶν πληβείων ἐκορυφώθη. Ἡτο συντεταγμένον τὸ στράτευμα πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Ρώμης. “Οταν ἀνηγγέλθη ἡ ἀποτυχία, οἱ πληβεῖοι στρατιῶται ἐγκατέλειψαν τὸ στρατόπεδον καὶ ἀπεχώρησαν πρὸς τὴν Κουστομερίαν μεταξὺ τῶν ποταμῶν Τιβέρεως καὶ Ἀνίτος καὶ ἐστρατοπέδευσαν ἐπὶ τινος ἔκει κειμένου ὅρους (494), ἐνῷ οἱ ἀπομείναντες εἰς τὴν πόλιν πληβεῖοι κατέλαβον τὸν Ἀβεντῖνον λόφον, τὴν δυνωτάτην μετὰ τὸ Καπιτώλιον θέσιν τῆς Ρώμης· παρεοκενάζετο δὲ ὑπὸ τῶν ἀποχωρησάντων ἔφοδος κατὰ τῆς Ρώμης.

Οἱ πατρίκιοι ἐταράχθησαν ἐκ τούτου. Ἐπειφαν δύο πρεσβείας πρὸς τοὺς πληβείους καὶ παρεκάλεσαν αὐτοὺς νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν Ρώμην ὑπισχυούμενοι βελτίωσιν τῆς τύχης των, ἀλλ᾽ οὐδὲν κατώρθωσαν. Τέλος ἐπειφαν καὶ τρίτην πρεσβείαν, τῆς ὅποιας προϊστάτο ὁ ἀγαπητὸς εἰς τὸ πλῆθος Μενήνιος Ἀγοίπτας. Οἱ Μενήνιοι μεταχειρισθεὶς εὐστόχως τὸν μῆθον τῶν κατὰ τῆς κοιλίας στασιασάντων μελῶν τοῦ σώματος καὶ ὑποσχεθεὶς πολλὰς παραχωρήσεις παρεσκεύασε τὰς ψυχὰς τῶν ἀποστατῶν πρὸς ὅμονοιαν. Οἱ πληβεῖοι ἐδέχθησαν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν Ρώμην, ἐὰν γίνουν δεκτὰ τὰ αἰτήματά των, α') ν^ο ἀπαλλαγοῦν τῶν χρεῶν ὃσοι δὲν ἥδυναντο νὰ πληφώσουν αὐτά, β') νὰ ἐλευθερωθοῦν ὃσοι εἰχον γίνει δούλοι ἐκ χρεῶν. Διὰ τῆς παρεμβάσεως τοῦ δικτάτορος Μανίου Βαλερίου τὰ αἰτήματα ταῦτα τῶν πληβείων ἔγιναν δεκτὰ καὶ συνωμολογήθη ἐπὶ τούτῳ συνθήκη. Καὶ ἡ μὲν συνθήκη ὠνομάσθη Ἱερὸς νόμος (Lex sacrata), ὁ δὲ τόπος, ἔνθα αὕτη συνωμολογήθη, Ἱερὸν ὅρος (Mons sacer).

Ἄλλὰ ποὶν ἡ ἐπανέλθουν εἰς τὴν πόλιν οἱ πληβεῖοι ἀπῆτησαν καὶ ἐπέτυχον τὴν ἴδρυσιν ἴδιας αὐτῶν ἀρχῆς, τῆς τῶν δημάρχων (tribuni plebis). Οἱ δῆμαρχοι κατ^ο ἀρχὰς δύο, ἐπειτα πέντε, καὶ ἀπὸ τοῦ ἔτους 457 δέκα ἔξελέγοντο κατ^ο ἔτος ἐκ τῆς τάξεως μόνον τῶν πληβείων. Οὐδὲν διακριτικὸν σημεῖον εἶχον οὗτοι, μόνον δὲ εἰς κλητήρῳ προηγεῖτο αὐτῶν. Κύριον ἔργον τῶν δημάρχων ἦτο νὰ προστατεύουν τοὺς πληβείους

κατὰ τῶν καταχρήσεων τῆς ὑπατικῆς ἔξουσίας καὶ ἐν γένει κατὰ πάσης ἀδικίας καὶ βιαιοπραγίας τῶν πατρικίων. Ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀπλοῦ ἐπικουρικοῦ δικαίου (*jus auxilii*) ἀνεπτύχθη τὸ δικαίωμα τοῦ ἐνίστασθαι ἢ ἀπαγορεύειν (*veto*), τὸ ὅποῖον πρώτως ἡδη ἔξετάθη καὶ εἰς τὴν νομοθεσίαν καὶ εἰς πᾶσαν διοικητικὴν ἐνέργειαν τείνουσαν νὰ βλάψῃ τοὺς πληθείους. Διὰ τοῦ *veto* οἱ δῆμαρχοι εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἀναστέλλουν ἢ νὰ ἀκυρώνουν πᾶσαν ἀπόφασιν τῆς συγκλήτου καὶ τῶν ὑπάτων εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἀκυρώνουν καὶ νὰ ματαιώνουν οἵουδήποτε ἀρχοντος τὴν διαταγὴν, διὰ τῆς δποίας τυχὸν προσεβάλλετο οἵοσδήποτε πολίτης. Ἡ δημαρχικὴ ἀρχὴ εἶχε τὸ δικαίωμα δι' ἐνὸς λόγου τοῦ δημάρχου νὰ θέτῃ τέρῳ εἰς τὴν συζήτησιν τῆς ἐκκλησίας. Ἡ μεγίστη αὕτη δύναμις τῶν δημάρχων ἀπέρρεεν ἐκ τοῦ Ἱεροῦ καὶ ἀπαραβίαστον τοῦ προσώπου αὐτῶν (*sacrosancti*), ὅπερ διὰ νόμου καθιερώθη. Πᾶς ὅστις ἐτόλμα νὰ ἐναντιώθῃ εἰς τὸν δῆμαρχον κάμνοντα χρῆσιν τοῦ δικαιώματός του ἢ ἥθελε τολμήσει νὰ ἐπιθέσῃ χεῖρα κατ' αὐτοῦ ἐκηρύσσετο παραβάτης τοῦ Ἱεροῦ νόμου καὶ ἐθανατοῦτο. Ὡς ἀντιπρόσωποι τῶν πτωχῶν οἱ δῆμαρχοι δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἔξερχονται ἐκ τῆς πόλεως διαρκοῦντος τοῦ ἔτους τῆς ἀρχῆς των, αἱ δὲ οἰκίαι αὐτῶν ἡμέραν καὶ νύκτα ἦσαν ἀνοικταί, ἵνα χρησιμεύουν ως ἄσυλον εἰς τοὺς καταδιωκομένους.

Ἐφεξῆς ἡ ἐσωτερικὴ ἰστορία τῆς Ῥώμης θὰ είναι διαρκῆς πάλη τῶν πληθείων, ἐζόντων ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς δημάρχους, ἐναντίον τῶν πατρικίων, τῶν δποίων προϊσταται ἢ σύγκλητος καὶ οἱ ὑπατοι, μέχρι τῆς τελείας πολιτικῆς ἔξισώσεως τῶν δύο τάξεων.

Ταῦτοχρόνως μὲ τὴν δημαρχίαν ἴδρυθη καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν ἀροανόμων (*aediles plebis*), οἵτινες ἦσαν βοηθοὶ τῶν δημάρχων καὶ εἶχον καθήκοντα ἀστυνομικά.

19. Κεριολανός.

Αφοῦ διὰ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῶν δημάρχων ἐπῆλθε προσωρινὴ ἡσυχία εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς Ῥώμης, οἱ Ῥωμαῖοι ἔξεστοά τευρεαν κατὰ τῶν Οὐόλσων καὶ ἐνίκησαν αὐτούς, ἐκυρίευσαν δὲ καὶ τὴν μητρόπολιν αὐτῶν Κοριόλην. Κατὰ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς διεκρίθη ὑπὲρ πάντας νεαρός τις πατρίοις, ὁ Γάιος Μάρκιος, ὅστις διὰ τοῦτο προσωνομάσθη *Κοριολανός*.

Μετά τινα χρόνον συνέβη σιτοδεία εἰς τὴν Ῥώμην, ἡ δὲ σύγκλητος θέλουσα νὰ προλάβῃ τὸν ἐκ τοῦ λιμοῦ κίνδυνον ἐκόμισε σῖτον ἐγ-

Σικελίας καὶ ἔξι ἄλλων μερῶν. Ὁ Κοριολανὸς ἐνωθεῖς μετὰ τῆς μερίδος ἐκείνης τῶν πατρικίων, ἥτις ἐπεδίωκε τὴν κατάλυσιν τῆς δημαρχίας, ἐπρότεινεν εἰς τὴν σύγκλητον νὰ μὴ διανείμῃ σῖτον εἰς τοὺς πληβείους, ἐὰν πρότερον οὗτοι δὲν συγκατατεθοῦν εἰς τὴν κατάργησιν τῶν δημάρχων. Ἡ πρότασις αὕτη ἐξώργισε τοὺς πληβείους εἰς μέγαν βαθμόν, οἵ δὲ δημαρχοὶ ἐκάλεσαν τὸν Κοριολανὸν νὰ προσέλθῃ πάραντα εἰς τὴν φυλετικὴν ἐκκλησίαν καὶ δικασθῇ ὡς παραβάτης τοῦ Ιεροῦ νόμου. Ὁ Κοριολανὸς καταφρονῶν τὴν πρόσκλησιν δὲν προσῆλθεν, ὁ δὲ λαὸς κατεδίκασεν αὐτὸν εἰς ἔξορίαν.

Ὁ Κοριολανὸς πνέων ἐκδίκησιν κατέφυγεν εἰς τοὺς Οὐόλσκους καὶ γενόμενος ἀρχηγὸς αὐτῶν ἐξεστράτευσεν ἵναντίον τῆς Ρώμης καὶ ἐφθασε πρὸ τῶν πυλῶν αὐτῆς. Οἱ Ρωμαῖοι καταληφθέντες ὑπὸ φόβου ἐπεμψαν πρὸς τὸν Κοριολανὸν δύο πρεσβείας, ἵνα παρακαλέσουν αὐτὸν νὰ μὴ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος του ἀλλ᾽ ὁ Κοριολανὸς ὑπερέχθη τοὺς πρέσβεις ψυχρῶς καὶ ἀπήντησε τραχέως εἰς τὰς παρακλήσεις των. Τέλος μετέβη ἡ μῆτηρ του καὶ ἡ σύζυγός του μετ' ἄλλων εὐγενῶν γυναικῶν. Ὁ Καριολανὸς πρὸ τῶν δακρύων καὶ τῶν θερμῶν παρακλήσεων τῆς γηραιᾶς μητρός του ἐκάμφη καὶ εἶπε πρὸς αὐτήν «Ὦ μῆτερ, ἐσωσας τὴν πατρίδα, ἀλλ᾽ ἀπώλεσας τὸν νήσον σου». λύσας δὲ τὴν πολιορκίαν ἀπῆλθεν. Οἱ Οὐόλσκοι ἐφόνευσαν αὐτὸν κατόπιν ὡς μὴ ἐκτελέσαντα τὴν ὑπόσχεσίν του.

20. Ἀγροτικὸς νόμος τοῦ Σπουρίου Κασσίου.

Αἱ διὰ τῶν ὅπλων κατακτώμεναι γαῖαι ἀπετέλουν τὴν λεγομένην δημοσίαν ἴδιοκτησίαν (*ager publicus*) τοῦ δωματικοῦ λαοῦ. Τὰς δημοσίας ταύτας γαίας ἡ σύγκλητος ἐμίσθωνεν εἰς τοὺς πλειοδοτοῦντας, πάντοτε δὲ ἐλάμβανον αὐτὰς οἱ πατρίκιοι. Ἄλλὰ μετ' ὀλέγον τῇ συνενοχῇ καὶ τῆς συγκλήτου τὸ μίσθωμα δὲν ἐπληρώνετο, αἱ δὲ δημόσιαι γαῖαι ἀπέβιθσαν ἀποκλειστικὴ ἴδιοκτησία τῶν πατρικίων. Ἄλλ᾽ ὁ ἐπιφανὴς πατρίκιος Σπούριος Κάσσιος, δοτις τοὺς ἐτιμήθη διὰ τοῦ ὑπατικοῦ ἀξιώματος, ἐσκέφθη νὰ παράσῃ εἰς τοὺς πληβείους τὰ μέσα νὰ ἀποβοῦν χρήσιμοι, εἰς δὲ τὸ ιράτος ν' ἀποδώσῃ τὰς προσόδους του. Ὁθεν κατὰ τὴν τρίτην ὑπατείαν τοῦ τῷ 486 ἐπρότεινε τὸν ἀγροτικὸν νόμον (*Lex agraria*), ἥτοι ἐκ τῶν δημοσίων γαιῶν ἐν μέρος νὰ διανεμηθῇ εἰς τοὺς πτωχούς, τὸ δὲ ἄλλο νὰ ἐκμισθώνεται, αἱ δὲ μισθωταὶ νὰ πληρώνουν τακτικῶς εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον τὸ ὀρισμένον μίσθωμα. Ὁ νόμος οὗτος ἐξηρέθισε τοὺς πατρικίους. Ἡ σύγκλητος ἥθελε Ἐλληνικὴ καὶ Ρωμαϊκὴ *Istoriā N. Βραχνοῦ*. *Ἐκδ. Ε'*. 21—6—25 4

νὰ πολεμήσῃ τὸν νόμον πάσῃ δυνάμει, ἀλλ᾽ ἔβλεπε πόσον ἐπικίνδυνον ἦτο τοῦτο εἰς στιγμὴν, καθ᾽ ἣν ὁ λαὸς εἶχεν ἐπὶ κεφαλῆς ἕνα ὑπατον. Ὁμεν ἡναγκάσθη νὰ ἐκδώσῃ δόγμα νὰ διορισθῇ ἐπιστροπεία, ἵνα διαγράψῃ τὰ δρια τῆς δημοσίας γῆς καὶ δρίσῃ ὅπόση ἐκ ταύτης ἔπειτε νὰ ἐκμισθώνεται καὶ ὅπόση νὰ διανεμηθῇ εἰς τοὺς πένητας ἐκ τῶν πληθείων.

Ἡ πρώτη ἔξαψις τοῦ πλήθους παρῆλθεν. Εὐθὺς δὲ ὡς ἔληξεν ἡ ὑπατεία τοῦ Κασσίου, οἱ νέοι ὑπατοι εἰσήγαγον τὸν Κάσσιον εἰς δίκην ὡς θηρεύοντα τὴν εὔνοιαν τοῦ πλήθους διὰ νὰ ἀναγορευθῇ βασιλεύς, καὶ κατώρθωσαν νὰ καταδικασθῇ εἰς δαβδισμὸν καὶ ἀποκεφαλισμόν. Οὗτῳ λοιπὸν δὲ Κάσσιος ἔπειτε θῦμα τῆς εὐγενοῦς ἰδέας του.

21. Ὀλιγαρχία τῶν Φαβίων.—Δικαίωμα τῶν δημάρχων νὰ ἐγκαλοῦν τοὺς ὑπάτους.

Ο περὶ γαιῶν νόμος τοῦ Σπουργίου Κασσίου μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ περιῆλθεν εἰς ἀρρηστίαν, διότι οἱ πατρίκιοι ἐκ παντὸς τῷόπου ἐφρόντισαν ἵνα μὴ ἐκτελεσθῇ οὗτος. Ὅπερ τῶν συμφερόντων τῶν πατρικίων ἔδειξε μέγαν ζῆλον ἡ κραταὶ οἰκογένεια τῶν Φαβίων καὶ αὐτὴ κινδίως συνετέλεσεν εἰς τὴν καταδίκην τοῦ Σπουργίου Κασσίου. Διὸ τοῦτο ἔσχε τὸ ἔξαιρετικὸν προνόμιον ἐπὶ ἐπταετίαν (484—478) ὁ ἔτερος τῶν ὑπάτων νὰ ἐκλέγεται πάντοτε ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς. Μάτην οἱ δῆμαρχοι, μάτην ὁ λαὸς μετὰ κραυγῶν ἀπήτουν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ περὶ διανομῆς τῶν γαιῶν νόμου.

Ἡ σύγκλητος, ἵνα ἀποτρέψῃ ἀλλαζοῦ τὴν προσοχὴν τοῦ λαοῦ, κατὰ συμβούλιον τῶν Φαβίων ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Οὐηντανῶν. Γενομένης μάχης τὸ ἱππικὸν τῶν Ρωμαίων διέρροιξε τὰς τάξεις τῶν Οὐηντανῶν· ἀλλ᾽ οἱ πληθεῖοι ἀρνοῦνται νὰ καταδιώξουν τοὺς φεύγοντας πολεμίους, μὴ θέλοντες νὰ συντελέσουν εἰς τὸν δρίαμβον τοῦ μισητοῦ εἰς αὐτοὺς ὑπάτου Καίσωνος Φαβίου. Τότε οἱ Φάβιοι ἡσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ μεταβάλονταν πρόγραμμα. Ἡναγκασμένοι ὑπὸ τῆς θέσεώς των καὶ τῆς ἀλαζονείας νὰ ἥγδνται, ἥλλαξαν σύστημα καὶ μετέστησαν ἀπὸ τῶν πατρικίων εἰς τοὺς πληθείους, ἀφοῦ καὶ ἐν τῇ τάξει τῶν πατρικίων εἶχεν ἔξεγερθῇ φοιβερὰ ζηλοτυπία κατὰ τῶν Φαβίων. Κατὰ παραδόξον τροπήν τῶν πραγμάτων ὁ αὐτὸς ἀνήρ, ὁ Καίσων Φαβίος, ὅστις πρὸ ἐπταετίας εἶχε προτείνει τὴν εἰς θάνατον καταδίκην τοῦ Σπουργίου Κασσίου ἔνεκα τοῦ περὶ διανομῆς τῶν δημοσίων γαιῶν νόμου, τώρα ζητεῖ ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τοὺς πατρικίους τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ νόμου τούτου. Ἄλλος οἱ πατρίκιοι ἔξηγέρθησαν κατὰ τῶν Φαβίων, ἀπο-

καλοῦντες αὐτοὺς προδότας καὶ ἀποστάτας. Δύο δοὶ ἡνοίγοντο ἐνώπιον τῶν Φαβίων, ἢ ν' ἀναλάβουν τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πλήθους καὶ νὰ βιάσουν τοὺς πατρικίους εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ περὶ διανομῆς τῆς δημοσίας γῆς νόμου ἢ ν' ἀποχωρήσουν ἐκ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς καὶ νὰ μεταναστεύσουν ἐκ τῆς Ρώμης. Ἀποφασίζουν τὸ δεύτερον καὶ ὅλον τὸ πολυάριθμον γένος τῶν Φαβίων, ὅπερ μετὰ τῶν πελατῶν ἀνήρχετο εἰς 4306, ἀπέρχεται ἐκ τῆς Ρώμης.

Οἱ Φάβιοι καὶ ἐν τῇ ἔξορίᾳ ἡθέλησαν νὰ φανοῦν χρήσιμοι εἰς τὴν Ρώμην. Καταλαβόντες δχνδὸν θέσιν παρὰ τὸν ποταμὸν Κρεμέραν ἀπέναντι τῶν Οὐηγίων ἐπὶ διετίαν σχεδὸν ἔκαμνον ἐπιδρομὰς εἰς τὴν ζώραν τῶν Οὐηγεντανῶν καὶ προυξένουν εἰς αὐτοὺς μεγάλας κατάστροφάς. Τέλος δμως ἐνέπεσαν εἰς ἐνέδραν τῶν Οὐηγεντανῶν καὶ ἐφονεύθησαν ἀπαντες. Μόνον ἐν μικρὸν παιδίον, ὁ Κόϊντος Φάβιος, τὸ δποῖον ὃς ἐκ τῆς ἡλικίας του εἶχε μείνει ἐν Ρώμῃ, διεσώθη, ἵνα συνεζίσῃ τὸ ἔνδοξον γένος τῶν Φαβίων. Φαίνεται δμως πιθανότερον ὅτι ὁ Κόϊντος Φάβιος ἔμεινεν ἐν Ρώμῃ οὐχὶ ἔνεκα τῆς μικρᾶς του ἡλικίας, ἀλλὰ διότι δὲν ἡθέλησε ν' ἀκολουθήσῃ τοὺς ὄμαιμους του ἐν τῇ νέᾳ αὐτῶν πολιτικῇ πορείᾳ· διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραδεχθῇ τις ὅτι ἐν οὕκῳ ἀριθμοῖντι 306 μέλη ἐν μόνον μικρὸν παιδίον ὑπῆρχε.

Ο ὑπατος Μενήνιος, δστις ενδίσκετο ἐκεὶ πλησίον μετὰ στρατοῦ, δεν ἦλθεν εἰς βοήθειαν τῶν Φαβίων. Ἐνεκα τούτου οἱ δῆμαρχοι, ὀφελούμενοι ἐκ τῆς δημοσίας λύπης, μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀρχῆς του κατηγόρησαν τὸν Μενήνιον ἐνώπιον τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας ὃς προδόντα τοὺς Φαβίους, αὗτη δὲ κατεδίκασαν αὐτὸν εἰς πρόστιμον. Ο Μενήνιος μὴ ἀνεχθεὶς τὴν ὕβριν ἀπέθανεν ἐξ ἀστίας. Ἡ ἐπιτυχία αὗτη τῶν δημάρχων ἤτο σπουδαιοτάτη. Ἐκτοτε ἴδιοποιήθησαν οἱ δῆμαρχοι τὸ δικαίωμα νὰ ἐγκαλοῦν τοὺς ὑπάτους ἐνώπιον τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας.

22. Ἡ φυλετικὴ ἐκκλησία.

Οἱ πληθεῖοι συνεργόμενοι κατὰ φυλὰς (ιστικὰς ὡς εἶχον διοισθῆ αὗται ὑπὸ τοῦ Σεοβίου Τυλλίου) πρὸς ἐκλογὴν τῶν δημάρχων καὶ τῶν ἀγορανόμων δὲν ἀπετέλουν κατ' ἀρχὰς νόμιμον ἐκκλησίαν, ἀλλ' ἀπλοῦν δημιλον (concilium). Ἀλλ' ἐν ἔτει 477 ὁ δῆμαρχος Ποπλίλιος Βολέρων εἰσῆγαγε νόμον, διὰ τοῦ δποίου ἡ φυλετικὴ ἐκκλησία ἐλάμβανε τὸν τύπον νομίμου ἐκκλησίας καὶ καθωρίζετο τὰ ἔργα αὐτῆς, δικαιουμένης νὰ ἐκδίδῃ ψηφίσματα. Παρὰ τὴν κραταιὰν ἀντίστασιν τῶν πατρικίων ὁ νόμος ἐψηφίσθη ὑπὸ τῶν πληθείων τὸ ἐπόμενον ἔτος, οἱ δὲ δῆ-

μαρχοι μεθ' ὅλης τῆς συνόδου ἀνέβησαν εἰς τὸ Καπιτώλιον καὶ ἡ πεί-
λουν ἐκεῖθεν νέαγ αποχώρησιν εἰς τὸ Ιερὸν ὅρος, ἢν ἡ σύγκλητος δὲν
ἡθελεν ἐπικυρώσει τὸν νόμον. Ἡ σύγκλητος στενοχωρηθεῖσα ἀπεδέχθη
ἐν σιγῇ τὸν νόμον.

Οὕτω ἡ τάξις τῶν πληβείων ἀπέκτησε τὸν χαρακτῆρα πολιτικοῦ
σώματος ἀντιτεταγμένου εἰς τὴν προνομιοῦχον τάξιν τῶν πατρικίων.
Ἐχουν τώρα οἱ πληβεῖοι ἴδιαν ἐκκλησίαν (comitia plebis tributa), ἡτοι
πραγματεύεται τὰς ἴδιας αὐτῶν ὑποθέσεις μετὰ νομίμου κύρους καὶ ἐκ-
δίδει ψηφίσματα (plebiscita), ἄτινα ἀπὸ τοῦ 448 ἔξισθησαν πρὸς τὰ
ψηφίσματα τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας καὶ ἐπομένως εἶχον ἴσχὺν καὶ διὰ
τὸν πατρικίους.

23. **Ω Τερεντίλιος νόμος.—Πόλεμος τῷ Ρωμαίων
πρὸς τοὺς Αἴκονους.—Κόιντος Κιγκινάτος.**

Μέχρι τούδε ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης ὑπὸ τῶν ὑπάτων καὶ τῶν
ἄλλων πατρικίων δικαστῶν ἐγίνετο οὐχὶ κατὰ γραπτοὺς καὶ γνωστοὺς
τοῖς πᾶσι νόμους, ἀλλὰ κατ' ἄγραφα δίκαια, τὰ δόπια οἱ πατρικοὶ δι-
κασταὶ ἡριμήνευον αὐτογνωμόνως καὶ κατὰ τὸ συμφέρον τῆς τάξεως των.
Ἐνεκα τούτου καὶ διὰ νὰ τεθῇ φραγμὸς εἰς τὴν περὶ τὸ ἐπιβάλλειν
ποινὰς ἔξουσίαν τῶν ὑπάτων, ἐν ᾧ τοῦ 462 ὁ δῆμαρχος Τερεντίλιος Ἀρ-
σας ἐπότεινεν εἰς τὴν φυλετικὴν ἐκκλησίαν νὰ συσταθῇ πενταμελῆς ἐπι-
τροπεία πρὸς σύνταξιν νόμων ἀφορώντων εἰς τὴν ὑπατικὴν ἔξουσίαν.
Ἄλλ' ὁ Τερεντίλιος Ἀρσας εὐρῶν μεγάλην ἀντίδρασιν ἐκ μέρους τῶν
πατρικίων ἀπέσυρε τὴν πρότασιν· οἱ διάδοχοι ὅμως αὐτοῦ ὑνιθέτησαν
τὴν πρότασίν του καὶ οἱ πληβεῖοι ἔξηκολούθουν νὰ ἐκλέγουν τοὺς αὐ-
τοὺς δημάρχους ἔως ὅτου ἐκνικηθῇ ἡ ἀντίστασις τῶν πατρικίων. Οἱ
νεώτεροι ἔκ τῶν πατρικίων διετάρασσον τὰς συνελεύσεις τῶν πληβείων.
Μεταξὺ αὐτῶν διεκρίνετο διὰ τὴν θρασύτητά του ὁ Καίσων Κιγκινάτος,
ὅστις ἐτόλμησε νὰ θέσῃ χεῖρα εἰς ἓνα ἐκ τῶν δημάρχων. Καὶ οἱ μὲν
δῆμαρχοι εἰσήγαγον αὐτὸν εἰς δίκην περὶ θανάτου ὡς παραβάτην τοῦ
Ιεροῦ νόμου· ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτος ἐτράπη εἰς ἔξορίαν, ἡ φυλετικὴ ἐκκλη-
σία ἡρκέσθη νὰ καταδικάσῃ αὐτὸν εἰς βαρὸν πρόστιμον. Τοῦτο ἥναγ
κάσθη νὰ πληρώσῃ ὁ πατὴρ Κόιντος Κιγκινάτος, ὅστις περιελθὼν οὕτῳ
εἰς μεγάλην πενίαν ἀπεσύρθη εἰς μικρόν τινα ἀγόραν καὶ καλλιεργῶν
αὐτὸν ἴδιας χερσὶν ἐπορίζετο τὰ πρόστιμα.

Ωσεὶ μὴ ἡρκουν αἵ ἐσωτερικαὶ αὗται ταραχαί, καὶ οἱ ἐσωτερικοὶ
ἐγμοί, οἱ Οὐηνεντανοὶ ἀπὸ βορρᾶ καὶ οἱ Αἴκονοι ἀπὸ νότου, σχεδὸν

ἀδιακόπως παρηνώγλουν τοὺς Ῥωμαίους. Ἐν ἔτει 458 ὁ ὑπατος Μινούκιος ἐπῆλθε κατὰ τῶν Λίκουών ἀλλ' οὗτοι κατώρθωσαν νὰ ἔγκλείσουν τὸν στρατὸν τοῦ Μινουκίου εἰς τὶ στενὸν παρὰ τὸ ὅρος Ἀλγίδον καὶ ἔφεραν αὐτὸν εἰς τοιαύτην ἀμηχανίαν, ὥστε δὲν ὑπέλειπετο ἄλλο νὰ παραδοθῇ.

Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν ἡ σύγκλητος ἔξέλεξε δικτάτωρα τὸν γηραιὸν Κόϊντον Κιγκινάτον. Ἀναλαβὼν οὗτος τὴν ἀρχὴν ἐπέρχεται αὐθημερὸν κατὰ τῶν Λίκουών, νικᾷ αὐτοὺς καὶ ἔλευθερωνται τὸν τολιορκούμενον στρατὸν. Ἐπανελθὼν δὲ εἰς Ῥώμην ἐν θριάμβῳ καταθέτει τὸ δικτατωρικὸν ἀξίωμα, τὸ δποῖον διετήρησε δέκα ἔξ μόνον, ἡμέρας, καὶ ἐπιστρέφει εἰς τὸν ἀγρόν του.

24. Σύστασις τῆς δεκαρχίας. — Ἡ δωδεκαδελτος. —

Κατάλυσις τῆς δεκαρχίας.

Παρελθούσης τῆς καταιγίδος ταύτης οἱ δῆμαρχοι ἐπανέλαβον τὸν ἀγῶνα πρὸς ἐπιψήφισιν τῆς προτάσεως τοῦ Τερεντιλίου. Ἄφοῦ δὲ τὰ πρόγυματα ἔφθασαν εἰς τὸ ἀποκχώρητον, συνεφώνησαν καὶ τὰ δύο μέρη νὸ συνταχθῆ εἰς ἓνα κώδικα τὸ ὅλον δημόσιον καὶ ἴδιωτικὸν δίκαιον καὶ νὰ γίνῃ τοῦτο κοινὸν εἰς τοὺς πατρικίους καὶ τοὺς πληθείους. Ὁθεν ἐστάλησαν τρεῖς συγκλητικοὶ εἰς τὰς ἀξιολογωτέρας πόλεις τῆς Μιγάλης Ἑλλάδος καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ἵνα μελετήσουν τοὺς ἐλληνικοὺς νόμους καὶ ἴδιᾳ τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνος. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν ἔξελέθησαν ὑπὸ τῆς λογίτιδος ἐκκλησίας δέκα ἄνδρες ἐκ τῶν πατρικίων καὶ ὑνετέθη εἰς αὐτοὺς νὰ συγγράψουν τοὺς νόμους τῆς πολιτείας (451). Οἱ δέκα οὗτοι ἄνδρες ὀνομάσθησαν δέκαρχοι (deceniviri), προστατοῦσε αὐτῶν δὲ ἐπιφανῆς πατρικίος Ἀππιος Κλαύδιος.

Διὰ νὰ μὴ παρεμβληθῇ ιαμμία δυσχέρεια εἰς τὸ ἔργον τῶν δεκάρχων ἀνεστάλη προσωρινῶς τὸ ἐν Ἰσχύι πολίτευμα, ἀνετέθη δὲ ἡ κυβέρνησις τῆς χώρας εἰς τοὺς δεκάρχους μὲ ἀπεριόριστον ἔξουσίαν. Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος οἱ δέκαρχοι ὅχι μόνον τὸ ἀνατεθὲν εἰς αὐτοὺς ἔργον ἔξετέλεσαν ἐν ἀκρᾳ διμοφωνίᾳ, ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτικὴν ἔξουσίαν ἔχειρισθησαν μετ' ἀκρας δικαιοσύνης. Εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔτους ἔχάραξαν ἐπὶ δέκα πλακῶν τοὺς συνταχθέντας νόμους, τοὺς δποίους ἐνέκρινε καὶ ἡ σύλλητος καὶ δὴμος.

Ἄλλ' η νομοθεσία δὲν ἦτο πλήρης. Υπελείποντο διατάξεις τινές. Διὰ τοῦτο ἐνεκρίθη νὰ παραταθῇ ἡ ἀρχὴ τῶν δεκάρχων ἐπὶ ἐν ἔτος ἀκόμη. Ο ἐκ τῶν πρώτων δεκάρχων Ἀππιος Κλαύδιος, ὅστις κατὰ τὸ

πρῶτον ἔτος εἶχεν ἀποκρύψει τὴν ἀλαζονείαν του διὰ προσπεποιημέγης δημοτικότητος, ὅχι μόνον κατώρθωσε νὰ ἐκλεχθῇ ἐκ νέου, ἀλλ᾽ ἐνήργησε νὰ ἐκλεχθοῦν δέκαρχοι ἑννέα ἀνδρες ἄσημοι ἀλλ᾽ ἀφωσιωμένοι εἰς αὐτόν, ἐκ τῶν δυοίων οἱ τρεῖς ἦσαν πληβεῖοι. Οἱ νέοι δέκαρχοι συνεπλήρωσαν τὴν νομοθεσίαν δημοσιεύσαντες δύο ἀκόμη πίνακας. Οὕτω ἀπηρτίσθη ἡ λεγομένη *Δωδεκάδελτος* (duodecim tabulae), ἣτις κατὰ πρῶτον ἔξετέθη εἰς τὴν Ἀγορὰν διὰ νὰ τὴν γνωρίσῃ ὁ λαός, ἔπειτα δὲ κατετέθη εἰς τὸ Καπιτώλιον. Ἡ Δωδεκάδελτος ἀπετέλεσε τὸ ἀρχαιότατον ὁρμαϊκόν δίκαιον.

Αἱ φράσεις τῆς Δωδεκαδέλτου ἦσαν βραχεῖαι καὶ ἔηραι καὶ ἐπιτακτικαί. Δι᾽ αὐτῆς μετεβλήθησαν εἰς νόμους ἀρχαῖαι συνήθειαι τῶν Θωμαίων. Διετήρησεν ἡ Δωδεκάδελτος εἰς τὸν οἰκογενειάρχην τὴν ἀπόλυτον αὐτοῦ ἔξουσίαν ἐπὶ τῶν δούλων, ἐπὶ τῶν τέκνων, ἐπὶ τῆς συζύγου καὶ ἐπὶ τῶν κτημάτων του. Ἡ γυνὴ δὲν ἦτο ποτὲ ἐλευθέρα. Ὡς κόρη ἀνῆκεν εἰς τὸν πατέρα της, ὅστις ἔξελεγε δι᾽ αὐτὴν τὸν σύζυγον χωρίς νὰ τὴν ἐρωτήσῃ. Ὡς ἔγγαμος ἀνῆκεν εἰς τὸν σύζυγόν της, ὅστις είχε τὸ δικαίωμα νὰ τὴν ἀπολέψῃ ἢ καὶ νὰ τὴν φονεύσῃ. Χήρα καθισταμένη ὥφειλε νὰ ὑπακούῃ εἰς τὸν κληρονόμον τοῦ συζύγου της. Αἱ κατὰ τῆς ἰδιοκτησίας προσβολαὶ ἐτιμωροῦντο αὐστηρότατα. Ἡ κλοπὴ ἦτο ἀσέβεια. Ὁ βλάπτων τοὺς ἀσυγκομίστους καρποὺς ἀλλού τινός, ὁ εἰσάγων καὶ βόσκων τὴν νύκτα τὰ ποιμνιά του εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ γείτονός του, ὁ κλέπτων τὴν συγκομιδὴν αὐτοῦ καθαυσιοῦτο ἥτοι προσεφέρετο θυσία εἰς τὴν Δήμητραν. Τὴν νύκτα ἐπετρέπετο νὰ φονεύεται δικλέπτων ἀτιμωρητί, τὴν δὲ ἡμέραν, ἄν ἡμένετο. Ὁ πυρπολῶν θημωνιὰν σίτου ἐδένετο, ἐμαστιγοῦτο καὶ ἐκαίετο. Ὁ μὴ πληρώνων ὀφελέτης ἐδένετο ὑπὸ τοῦ δανειστοῦ καὶ ἐπωλεῖτο πέραν τοῦ Τιβέρεως. Ἄν ἦσαν πλειόνες οἱ δανεισταί, ἐκόπτετο ὑπὸ αὐτῶν εἰς τεμάχια. Διὰ τὰς προξενουμένας σωματικὰς βλάβας καθιερώθη ἡ ἴσοτιμωρία ἢ ὁ συμβιβασμός. Ἄν τις ἔθραυσε μέλος τοῦ σώματός τινος—ἔλεγε διάταξίς τις—καταβάλλει εἰς τὸν παθόντα 300 ἀσσάρια· μὴ συμβιβαζόμενος μετὰ τοῦ παθόντος ὑπόκειται εἰς τὴν ἴσοτιμωρίαν.

Ἄλλ᾽ ἡ κυβέρνησις τῶν νέων δεκάρχων ἐπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀπίου Κλαυδίου ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἀπέβη τυραννική. Ἔξετραπήσαν οὗτοι ἀσυστόλως εἰς πᾶσαν αὐθαιρεσίαν. Ἡ ζωή, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία τῶν πολιτῶν ἦσαν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν δεκάρχων. Οἱ δέκαρχοι διετήρησαν αἰλιμαιρέτως τὴν ἔξουσίαν καὶ μετά τὴν λῆξιν τοῦ δευτέρου ἔτους. Ἄλλα μυσαρὸν ἔγκλημα τοῦ Ἀπίου Κλαυδίου, ὅπερ ἐπεχείρησεν οὗτος κατὰ τῆς ἑναρέτου νεάνιδος Βιργινίας, ἐπροκάλεσε παρὰ τῷ λαῷ ἐπανάστασιν, ἣτις πάραντα μετεδόθη καὶ εἰς τὸν στρατόν. Ἡ σύγκλητος τότε μετά τινα ἀντίστασιν ἡναγκάσθη νὰ προθῇ εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς δεκάρχίας καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν προτέρων ἀρχῶν. Ἐκ τῶν δεκάρχων δὲ μὲν Ἀπίος Κλαύδιος ητοκτόνησεν, οἱ δὲ ἄλλοι ἔξωροίσθησαν καὶ ἡ περιουσία αὐτῶν ἐδημεύθη.

25. Ἐπιγραμία τῶν δύο τάξεων.—Χιλιαρχία.—Τιμητεία.

Διὰ τῆς Δωδεκαδέλτου κατέστη δυνατή ἡ γνῶσις τῆς νομοθεσίας καὶ εἰς τὸν πληθείους, ἐνῷ πρότερον αὕτη ἦτο ὡς μυστικὸν ἱερὸν γνωστὴ εἰς μόνους τὸν πατρικίους. Ἔκτοτε αἱ δύο κοινωνικαὶ τάξεις ὑπελκον εἰς νόμους κοινοὺς καθιερωμένους εἰς δώδεκα δέλτους, ἡ δὲ ὑπαρχεῖς κοινῶν νόμων καθίστα καταφανεστέραν τὴν ἀδικίαν τῶν προνομίων, διὰ τῶν δποίων διεργίνετο ἡ τάξις τῶν πατρικίων ἀπὸ τῆς τάξεως τῶν πληθείων. Δὲν ἥδυναντο οἱ πληθεῖοι νὰ μετάσχουν τῶν μεγίστων τῆς πολιτείας ἀξιωμάτων οὔτε νὰ συνδεθοῦν δι' ἐπιγαμίας πρὸς τὸν πατρικίους. Τῷ 445 δὲ δῆμαρχος Κανουλῆιος ἐπρότεινε νὰ ἐπιτραπῇ ἡ ἐπιγαμία μεταξὺ πατρικίων καὶ πληθείων, οἱ δὲ συνδῆμαρχοι αὐτοῦ ἐπρότειναν νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὴν λοχῖτιν ἐκκλησίαν νὰ ἐκλέγῃ ὑπάτους ἐκ τῶν πατρικίων καὶ ἐκ τῶν πληθείων, δπως αὐτὴ ἐνόμιζε καλόν.

Ἡ πρότασις τοῦ Κανουλῆιου παρὰ τὴν κραταιὰν ἀντίστασιν τῶν πατρικίων ἐψηφίσθη. Κατὰ τὸν νόμον τοῦτον τὰ ἐκ τῶν μικτῶν γάμων γεννώμενα τέκνα ἥκολούμονταν τὴν κατάστασιν τοῦ πατρός. Ἀλλ' ἡ ἑτέρα πρότασις τῶν συναδέλφων τοῦ Κανουλῆιου ἐπολεμήθη λυσισθωδέστατα. Ἐπὶ τέλους ὑπεχώρησαν οἱ πατρίκιοι καὶ ἐδέχθησαν συμβιβασμόν, ἀντὶ ὑπάτων νὰ ἐκλέγωνται κατ' ἔτος ἀναμιξὲ ἐκ πατρικίων καὶ ἐκ πληθείων χιλίαρχοι περιβεβλημένοι ὑπατικὴν ἔξουσίαν. Οἱ χιλίαρχοι κατ' ἀρχὰς ἦσαν τρεῖς, ἐπειτα τέσσαρες, σὺν τῷ χορόνῳ δὲ ηὗξηθησαν εἰς ἕξ, καὶ τέλος εἰς δκτῷ.

Βλέποντες δύμως οἱ πατρίκιοι ὅτι τὸ ὑπατικὸν ἀξιώματα ἔμελλεν ἡμέραν τινὰ νὰ περιέλθῃ καὶ εἰς τὸν πληθείους, ἀπέσπασαν ἀπὸ τῆς ὑπατείας μέρος τι τῆς δυνάμεως αὐτῆς καὶ ἔδρυσαν διὰ τοῦτο νέαν ὅλως ἀρχήν, τὴν *τιμητείαν* (censura) τῷ 444. Ἡ τιμητεία κατέστη ταχέως ἡ πρώτη καὶ μεγίστη ἀρχὴ τῆς Ρώμης, ἀνήρχοντο δὲ εἰς αὐτὴν οἱ ἐπιφανέστατοι ἐκ τῶν ὑπατικῶν ἀνδρῶν. Τιμηταὶ ἔξελέγοντο δύο, ἡ δὲ διάρκεια τῆς ἀρχῆς αὐτῶν συνήθως ἦτο πενταετής.

Οἱ τιμηταὶ είζον σπουδαιότατα καθήκοντα· α') διενήργουν ἀνὰ πᾶν πέμπτον ἔτος τὴν ἀπογραφὴν τῶν πολιτῶν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῆς περιουσίας αὐτῶν, ἀναλόγως δὲ τῆς περιουσίας κατέτασσον τὸν πολίτας εἰς τὰς διαφόρους κλάσεις· ἥδυναντο νὰ μὴ ἐγγράψουν τινὰ εἰς οὐδεμίαν κλάσιν καὶ διὰ τοῦ μέσου τούτου ἀφῆσουν ἀπ' αὐτοῦ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα· β') ἐφύλασσον τὸν καταλόγον, εἰς τὸν δποίους ἦσαν γεγραμμένα τὸ ὄνομα τῶν πατρικίων καὶ τῶν πληθείων, καὶ ἐκανόνιζον τὸν πληρωτέους εἰς τὴν πολιτείαν φόρους· γ') συνέτασσον τὸν κατάλο-

γον τῶν συγκλητικῶν ἀπαλείφοντες ἀτ' αὐτοῦ ἐκείνους ἐκ τῶν συγκλητικῶν, τὸν διοίσυς ἐμεώρουν ἀνικάνους· δ') εἶχον τὴν ἐπιμεώρησιν τῶν ἵπτεων καὶ ἡδύναντο νὰ διατηροῦν ἢ νὰ διαγράφουν αὐτοὺς ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν ἵπτεων. Ἀπετέλουν δὲ οἱ ἵπτεῖς ιδίαν καὶ ἔξαιρετον τάξιν ἐν τῇ πολιτείᾳ λαμβανόμενοι ἐκ τῶν διακοινομένων ἐπὶ γένει καὶ πλούτῳ. Εἶχον ἐπὶ πλέον οἱ τιμηταὶ καὶ τὴν ἐποπτείαν τῶν δημοσίων ἥθων. Οἱ συγκλητικοὶ καὶ οἱ ἵπτεῖς οἱ διαγραφόμενοι ὑπὸ τῶν τιμητῶν ἐκ τοῦ οἰκείου καταλόγου ἐστιγματίζοντο. Τὸ δικαίωμα τοῦτο τῶν τιμητῶν κατέστησεν αὐτοὺς κυρίους πάντων, καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν ἐπιφανεστέρων προσώπων.

Ἐτερον ἀξίωμα, οὗτον μετεῖχον καὶ πληρεῖοι ἀπὸ τοῦ 421, ἣτο ἡ *ταμιεία* (quaestura). Διὰ νὰ ἀνέλθῃ τις εἰς τὰ ἀνώτερα τῆς πολιτείας ἀξιώματα ἐπρεπε πρῶτον να γίνη ταμίας. Οἱ ταμίαι εἶχον τὴν ἐπιμέλειαν τῶν δημοσίων χοημάτων.

26. Ὁ τελευταῖος πρὸς τοὺς Οὐηντανοὺς πόλεμος.

— "Αλωσις τῶν Οὐηῖων.

*Δ*Έν τει 405 οἱ Ῥωμαῖοι ἐκήρυξαν καὶ πάλιν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν παλαιῶν ἐχθρῶν των Οὐηντανῶν. Ἄλλ' εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον ὁ ὁδωμαῖκὸς λαὸς οὐδεμίαν ἐδείνει προθυμίαν, ὅχι μόνον διότι προέβλεπε μακρὰν τὴν διάρκειαν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διότι εἶχεν ἀπηδήσει ἐκ τῶν συνεχῶν ἐκστρατειῶν. Τότε ἡ σύγκλητος, θέλουσα νὰ καταστήσῃ τοὺς πληρείους προθυμοτέρους εἰς τὸν πόλεμον, εἰσήγαγε διὰ πρώτην φορὰν τὴν ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου στρατιωτικὴν μισθοδοσίαν, δύο δρικοὺς καθ' ἐκάστην διὰ τὸν πεζὸν στρατιώτην καὶ ἔξ διὰ τὸν ἵπτεα. Διὰ τοῦ μέτρου τούτου κατωρθώμη ὥστε οἱ συγκροτοῦντες τοὺς λεγεωνας νὰ παραμένουν ἐπὶ μακρότερον χρόνον ὑπὸ τὸς σημαίας. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐπῆλθον κατὰ τῶν Οὐηῖων τῷ 405.

Οἱ Οὐηῖοι, πόλις τῆς Τυρρηνίας πολυάνθρωπος καὶ πλουσία, ἔκειτο ἐπὶ λόφου ἀποκρήμνου καὶ ἐν μέσῳ δύο ποταμῶν. Ἡ τοποθεσία αὕτη καὶ ὁ ἴσχυρὸς τειχισμὸς καθίστων τὴν πόλιν δυσπόδιητον. Ἐνεκα τούτου οἱ Ῥωμαῖοι ἦναγκάσθησαν νὰ ἐπιχειρήσουν συνεχῆ πολιορκίαν. Πρώτην φορὰν οἱ Ῥωμαῖοι ἔξηρολούθουν τὰς ἐχθροπραξίας καὶ ἐν καιρῷ γειμδνος. Ἡ πολιορκία, κατὰ τὴν παράδοσιν, πάρετάθη δέκα ἔτη. Τὸ δέκατον ἔτος ἐκλεχθεὶς δικτάτωρ ὁ ἡρωϊκὸς καὶ καρτερικὸς τὸ φρόνημα Φούριος Κάμιλλος ἐκυρίευσε τὴν πόλιν. Ἄλλ' ὁ Κάμιλλος ἔνεκα τοῦ ἀλαζονικοῦ χαρακτῆρος του κατέστη μισητὸς εἰς τὸν λαόν· κατηγορη-

θείς δὲ ὑπὸ τῶν δημάρχων ὅτι ἐσφετεοίσθη τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἀπὸ τῶν Οὐητίων λείας καὶ μὴ καταδεχθείς ν^ο ἀπολογηθῆ ἐνώπιον τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας ἔφυγεν ἐκ τῆς Ρώμης. Λέγεται ὅτι ἀπερχόμενος ηὔχηθη εἰς τοὺς θεοὺς τάχιστα ἢ πατρὶς νὰ λάβῃ τὴν ἀνάγκην του.

27 Εἰσβολὴ τῶν Γαλατῶν.—Πυρπόλησις τῆς Ρώμης.—
Μάνλιος Καπιτωλίνος.

Ἐν ἔτει 390 πολυάριθμα στίφη τῶν ἐν τῇ ἀνφὶ Ἰταλίᾳ Γαλατῶν ὑπερβάντα τὰ Ἀπέννινα ὅπῃ εἰσέβαλον εἰς τὴν Τυρρηνίαν καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν πόλιν αὐτῆς Κλουσίουν. Οἱ Κλουσῖνοι ἔσπευσαν νὰ ἐπικαλεσθοῦν τὴν βοήθειαν τῶν Ρωμαίων. Οἱ Ρωμαῖοι, μὴ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἔλθουν εἰς ὅρξιν πρὸς τὰ γαλατικὰ ἐκεῖνα στίφη, ἐπειμφαν πρέσβεις τρεῖς ἀδελφοὺς Φαβίους, ἵνα μεσολαβήσουν μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων. Ἄλλος δὲ τρεῖς ἐκεῖνοι πρέσβεις ἀνεμίζθησαν ἀπερισκέπτως εἰς τὸν ἄγδνα, εἰς δὲ ἐξ αὐτῶν πατά τινα ἔξοδον τῶν Κλουσίνων ἐφόνευσεν ἴδιᾳ χειρὶ Γαλάτην ἀξιωματικόν. Οἱ Βρέννος, ἥτοι ὁ ἡγεμὼν τῶν Γαλατῶν, ἀγανακτήσας λύει τὴν πολιορκίαν τοῦ Κλουσίουν καὶ βαδίζει κατὰ τῆς Ρώμης, παρὰ δὲ τὸν Ἀλλίαν ποταμὸν συναντήσας τὸν ὁμαϊκὸν στρατὸν συνῆψε μετ' αὐτοῦ φονικωτάτην μάχην (16 Ἰουνίου 388 π. Χ.). Οἱ Ρωμαῖοι ἐπαύθονται πανωλεθρίαν, διὸ καὶ ἡ ἡμέρα αὐτῇ ἐθεωρεῖτο ἐκτοτε ὡς ἀποφράξ καὶ ἐστημειοῦτο εἰς τὸ ὁμαϊκὸν ἡμερολόγιον μὲ τὸ ὄνομα Ἀλλιάς ἡμέρα (dies alliensis). Ἐκ τοῦ ὁμαϊκοῦ στρατοῦ διεσώθησαν διλύγοι καταφυγόντες εἰς τὰ δύναμις τείχη τῶν Οὐητίων. Ωσαύτως διεσώθη μία μοῖρα τοῦ δεξιοῦ κέρατος, ἥτις ὑποχωρήσασα ἔφυγασεν εἰς τὴν Ρώμην καὶ κατέλαβε τὸ Καπιτώλιον. Εἰς τὸ Καπιτώλιον ἐκλείσθη καὶ ἡ σύγκλητος μετὰ τῶν ἀρχόντων, τῶν ἱερέων καὶ πάντων τῶν ἐν Ρώμῃ μαχίμων ἀνδρῶν. Οἱ λοιποὶ κάτοικοι διεσκορπίσθησαν εἰς τὰς γειτονικὰς πόλεις.

Μετὰ τρεῖς ἡμέρας οἱ Γαλάται εἰσῆλμον εἰς τὴν Ρώμην καὶ εὗρον αὐτὴν ἔρημον κατοίκων. Μόνον δγδοήκοντα γηραιοὶ συγκλητικοί, ὡς λέγει ἡ παράδοσις, δὲν ἥθελησαν νὰ ζητήσουν ἀσύλον κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν, ἀλλὰ περιβεβλημένοι τὰς ἐπισήμους αὐτῶν στολὰς ἐκάθηντο ἀτάραχοι ἐπὶ τῶν ἐλεφαντίνων ἑδρῶν των ἐν τῇ Ἀγορᾷ. Οἱ βάρβαροι ἐφόνευσαν καὶ τοὺς δγδοήκοντα συγκλητικούς, ἐπειτα δὲ ἐλεημάτησαν τὴν πόλιν καὶ τέλος ἐπυρπόλησαν αὐτὴν.

Μετὰ ταῦτα οἱ Γαλάται ἐπολιόρκισαν τὸ Καπιτώλιον, ἡ δὲ πολιορκία διήρκεσεν ἐπὶ ἑπτὰ μῆνας. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο οἱ Γαλάται

ἥσαν ἐστρατοπεδευμένοι ἐπὶ τῶν ἔρειπίων τῆς Ῥώμης. Φθινόπωρον βροχερὸν ἐπέφερεν εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτῶν πολλὰς ἀσθενείας, αἵτινες τὸ ἀπεδεκάτιζον. Προσέτι δὲ καὶ λιμὸς ἔξηνάγκαζε τοὺς Γαλάτας κατὰ στίφη νὰ περιτρέχουν τὰς γειτονικὰς πόλεις καὶ νὰ λεηλατοῦν αὐτάς. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον δὲ ἔξοριστος Κάμιλλος συναθροίσας περὶ ἑαυτὸν πολλοὺς φυγάδας ἐπέπιπτε κατὰ τῶν ληστρικῶς περιπλανωμένων γαλατικῶν στιφῶν καὶ προυένει εἰς αὐτοὺς μεγάλην φθοράν. Μετὰ τοῦ Καμίλλου ἡνώθησαν καὶ οἱ Ψωμαῖοι στρατιῶται, οἵτινες εἶχον καταφύγει εἰς Οὐνήιους μετὰ τὴν παρὰ τὸν Ἀλλίαν μάχην, καὶ ἀνηγόρευσαν αὐτὸν δικτάτωρα. Ἀλλ' δὲ Κάμιλλος δὲν ἐδέχετο τὸ δικτατωρικὸν ἀξίωμα, ἀν τοῦτο δὲν ἐπεκυροῦτο καὶ ὑπὸ τῆς συγκλήτου. Τότε νεαρός τις πληρβεῖος, ὁνόματι Κομίνιος, διακολυμβήσας ἐν καιρῷ νυκτὸς τὸν Τίβεριν διέλαθε τὰς ἔχθρικὰς φρουρὰς καὶ διὰ τῆς ἀποκρήμνου πλευρᾶς (Ταρπηίας πέτρας) ἀνῆλθεν εἰς τὸ Καπιτώλιον λαβὼν δὲ τὴν ἐπικύρωσιν τῆς συγκλήτου ἐπέστρεψε διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ.

Οἱ Γαλάται, πατατηρήσαντες τὰ ἵχνη τοῦ Κομινίου, κατά τινα σκοτεινὴν καὶ θυελλώδη νύκτα ἐπεχείρησαν ἔφοδον διὰ τῆς αὐτῆς ἀνόδου καὶ θὰ ἐκυρίευν τὸ Καπιτώλιον, ἐὰν δὲ ἀρχηγὸς τῶν Ῥωμαίων Μάνιος, ἔξυπνήσας ἐκ τῶν φωνῶν τῶν χηνῶν, ιερῶν πτηνῶν τῆς Ἡρας, δὲν ἀπέκουσε τὴν ἀσπροσδόκητον ἔφοδον. Οἱ Μάνιοι προσωνούμασθη **Καπιτωλῖνος** ὡς σώσας τὸ Καπιτώλιον.

Ἄλλ' αἱ τροφαὶ τοῦ Καπιτωλίου ἔξελιπον, δὲ Κάμιλλος δὲν ἐφαίνετο. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ Γαλάται ἐμαστίζοντο ὑπὸ λιμοῦ καὶ ὑπὸ διαφόρων ἐπιδημικῶν νόσων, ἐδέχθησαν οὕτοι νὰ λύσουν τὴν πολιορκίαν καὶ ν' ἀπέλθουν ὑπὸ τὸν δρον νὰ πληρώσουν εἰς αὐτοὺς οἱ Ψωμαῖοι χιλίας λίτρας χρυσίου. Ἡτο δὲ ή λίτρα περίπου ἰσοδύναμος πρὸς μίαν δκᾶν. Κατὰ τὴν ζύγισιν τοῦ χρυσίου οἱ Γαλάται ἥθελησαν ν' ἀπατήσουν τοὺς Ψωμαίους μεταχειρίζομενοι ψευδῆ σταθμά. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ψωμαῖοι παρεπονοῦντο διὰ τοῦτο, δὲ Βρέννος ὅιψας ἐπὶ τῆς πλάστιγγος τὸ βαρὸν ξίφος του ἀνέκραξεν «**Οὐαὶ τοῖς ἡττημένοις**». Οἱ Γαλάται λαβόντες τὸ χρυσίον ἀπῆλθον. Λέγεται ὅτι καθ' ἣν στιγμὴν ἔζυγιζετο τὸ χρυσίον, κατέφθασε μετὰ στρατοῦ δικτάτωρ Κάμιλλος, ὅστις ἀνεφώνησε «Διὰ τοῦ σιδήρου καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ χρυσίου εἶναι πατροπαράδοτον εἰς τοὺς Ψωμαίους νὰ σώζουν τὴν πατρίδα». Ἀκυρώσας δὲ τὴν συνθήκην ἔξεδίωξε τοὺς βαρβάρους. Ἀλλὰ τοῦτο ἐπλάσθη ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις, ἵνα κολακεύῃ τὴν ἐθνικὴν φιλοτιμίαν τῶν Ψωμαίων.

Ἡ Ῥώμη ἥλεινθερώθη ἀπὸ τῶν Γαλατῶν, ἀλλ' ἡ θέα αὐτῆς, μετα-

βεβλημένης εἰς ἐρείπια, προυξένει βαθυτάτην λύπην. Ὁ λαὸς ἔζήτει νὰ μετοικήσῃ εἰς Οὐηγίους· ἀλλ' ὁ Κάμιλλος κατώρθωσε νὰ μεταπείσῃ τὸν λαὸν ν' ἀνοικοδομήσῃ τὴν πόλιν. Διὰ τὴν μεγάλην δὲ καὶ σπουδαίαν ταύτην ὑπηρεσίαν του ὀνομάσθη δεύτερος οἰκιστῆς τῆς Ψώμης.

Ο γαλατικὸς πόλεμος ὑπῆρχε καταστρεπτικότατος διὰ τοὺς πτωχοὺς πληγείους ὑπὸ οἰκονομικὴν ἐποφίν. Ἡναγκασμένοι ὅντες ν' ἀνοικοδομήσουν τὰς οἰκίας των καὶ ν' ἀγοράσουν γεωργικὰ ἐργαλεῖα, καθυπεβλήθησαν εἰς νέα χρέη καὶ εἰς νέας καταπιέσεις ἐκ μέρους τῶν πατρικίων. Πρὸς τοὺς πτωχοὺς ἔδειξε μεγάλην συμπάθειαν ὁ Μάνλιος Καπιτωλῖνος· καὶ εἰς πολλοὺς μὲν ἐξ αὐτῶν ἐδάνεισε χρήματα ἀτόκως, πολλοὺς δὲ ἥλευθερώσει πρατούμενους διὰ χρέη. Ἀλλ' ἡ φιλανθρωπία αὗτη τοῦ Μανλίου ἔξήγειρε κατ' αὐτοὺς τὸ μῆσος τῶν πατρικίων· κατηγορηθεῖς δὲ ὡς θηρεύων τὴν βασιλικὴν ἀρχὴν κατεδικάσθη εἰς θάνατον καὶ λέγεται ὅτι κατεκρημνίσθη ἐκ τῆς Ταρπηίας πέτρας(384), ἐκ τῆς δποίας εἰχεν ὑπερασπίσει τὴν ἐλευθερίαν τῶν Ψωμαίων κατὰ τῶν Γαλατῶν.

28. Νόμοι τοῦ Λικινίου Στόλωνος καὶ Λευκίου Σεξτίου.

Πολιτικὴ ισότης πατρικίων καὶ πληγείων.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μανλίου Καπιτωλίου τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς Ψώμης ἐπεδεινώθησαν ἔτι μᾶλλον. Εἰς τὴν ἐπιδείνωσιν αὐτὴν συνετέλεσαν ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ τραχύτης τῶν πατρικίων πρὸς τοὺς ὀφειλέτας τῶν πληγείους, ἀφ' ἐτέρου δὲ αἱ ὑπὸ τῶν πατρικίων καταβαλλόμεναι προσπάθειαι πρὸς κατάργησιν πολλῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ. Ἐνεκα τούτου γενικὴ ἐπεκράτει παρὰ τῷ λαῷ ἀθυμία. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς γενικῆς ταύτης ἀθυμίας ἀνεφάνησαν δύο πλούσιοι καὶ εὐγενεῖς πληγεῖοι, ἀληθεῖς ἀναμορφωταὶ τοῦ ὁμαϊκοῦ λαοῦ, ὁ **Λικίνιος Στόλων καὶ ὁ Λεύκιος Σεξτίος**. Οἱ δύο οὗτοι ἀνδρες ἐκλεχθέντες δῆμαρχοι τῷ 376 π. Χ. ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιδιώξουν παντὶ σθένει τὴν πολιτικὴν ἔξισθωσιν τῆς τάξεώς των πρὸς τὴν τῶν πατρικίων. Ὁθεν ὑπέβαλον εἰς τὴν φυλετικὴν ἐκκλησίαν πρὸς ψήφισιν τὰς ἔξης προτάσεις: α') εἰς τὸ ἔξης ἀντὶ χιλιάρχων νὰ ἐκλέγωνται δύο ὄπατοι, ἐκ τῶν δποίων δέ τερος νὰ είναι πάντοτε πληγεῖος: β') πᾶς πολίτης Ψωμαῖος νὰ μὴ δύναται νὰ κατέχῃ πλείονα τῶν πεντακοσίων πλέθρων δημοσίας γῆς (τὸ πλέθρον =950 τετραγωνικὰ μέτρα), τὸ δὲ ὑπόλοιπον διαιρούμενον εἰς κλήρους ἐπταπλέθρους νὰ διανεμηθῇ ὡς ἴδιοκτησία εἰς τοὺς πτωχούς: γ') ἐκ τῶν δφειλομένων κεφαλαίων ν' ἀφαιρεθοῦν οἱ πληρωθέντες τόκοι, τὸ δὲ ὑπόλοιπον νὰ ἔξιφληθῇ εἰς τρεῖς ἑτησίας δόσεις.

Ἡ ὥρα τῆς ὑπεροτάτης πάλης ἐσήμανεν. Οἱ πατρίκιοι προεξαρχούσης τῆς συγκλήτου ἀντέστησαν πεισματωδέστατα ἐπὶ δέκα ἔτη. Ἀλλ᾽ ὁ Λικίνιος καὶ ὁ Σέξτιος ἐκλεγόμενοι δήμαρχοι ἐπὶ δέκα κατὰ σειρὰν ἔτη ἐξηρκολούθησαν μετὰ θαυμαστοῦ ἡγέτου καὶ ἀκλονήτου ἐπιμονῆς τὸν ἄγωνα. Πάντα τὰ μέσα τῆς ἀντιδράσεως ἐξηντάγμησαν. Τέλος αὐτὸς ὁ Φούριος Κάμιλλος ἐκλεζθεὶς τὸ πέμπτον δικτάτωρ συνεβούλευσε συνδιαλλαγὴν. Ἡ σύγκλητος μετὰ δεκαετῆ λυσσώδη ἀντίστασιν ὑπεχώρησε καὶ αἱ προτάσεις τοῦ Λικινίου καὶ τοῦ Σεξτίου ἐψηφίσθησαν (366 π. Χ.). Πρῶτος δὲ πληβεῖος ὑπατος ἐξελέχθη ὁ ἐκ τῶν δύο ἐκείνων ἐνδόξων δημάρχων Λεύκιος Σέξτιος.

Πραιτωρία.— Ἀλλ᾽ οἱ πατρίκιοι ἀντὶ τῆς παραχωρηθείσης εἰς τὸν πληβείους ὑπατείας οἵνοις ὡς ἀντισήκωμα ἰδρυσαν νέον ἀξίωμα, τὸ τοῦ **πραιτωρος**, εἰς τὸν δρόποιν ἀνέθηκαν τὴν ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Ἀρόμητος δικαστικὴν ἔξουσίαν ἀποσπάσαντες αὐτὴν ἀπὸ τοῦ ὑπάτου. Ἐξελέγετο δὲ πραιτωρ (praetor urbanus) ἐκ τῆς τάξεως τῶν πατρικίων. Βραδύτερον, τῷ 442 π. Χ., προσετέθη καὶ δεύτερος πραιτωρ, καλούμενος praetor peregrinus, ἵνα δικάζῃ τὰς μεταξὺ τῶν ἐν Ἀρόμητος παρεπιδημούντων ἔνων δίκας, ὡς καὶ τὰς μεταξὺ τῶν Ἀρόμητος καὶ ἔνων (inter cives et peregrinos). Πλὴν τῆς δικαστικῆς ἴδιοτητος ἀπέκτησαν σὺν τῷ χρόνῳ οἱ πραιτωρες καὶ ἐτέραν, τοῦ νὰ διοικοῦν στρατιάν, ηὑξήμησαν δὲ εἰς τέσσαρας, ἔξι, δικτὼ καὶ τέλος εἰς δέκα ἔξι.

Μείζονες ἀγορανόμοι (aediles curiales).—Οἱ πατρίκιοι ἰδρυσαν προσέτι καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν **μειζόνων ἀγορανόμων**, οἵτινες, κατ᾽ ἀρχὰς τοὐλάχιστον, ἐξελέγοντο ἐκ τῆς τάξεως τῶν πατρικίων. Οἱ μείζονες ἀγορανόμοι μετὰ τῶν ἐλασσόνων ἡ δημοτικῶν, οἵτινες ἀείποτε ἐξελέγοντο ἐκ τῆς τάξεως τῶν πληβείων, είχον τὴν ἐπιστασίαν τῶν διαφόρων ἀγωνῶν, προσέτι δὲ τὴν ἐπιτήρησιν τῶν δημοσίων καὶ ἴδιωτικῶν οἰκοδομῶν, τῶν ὑδραγωγείων, τῶν λεωφόρων καὶ τῆς ἀγορᾶς τῶν ὁνίων.

Ἄφοῦ οἱ πληβεῖοι κατώρθωσαν νὰ λαμβάνουν μέρος εἰς τὴν ὑπατείαν, εὐνόλως πλέον ἡδύναντο νὰ μετάσχουν καὶ τῶν λοιπῶν τῆς πολιτείας ἀνωτάτων ἀξιωμάτων. Οὗτος τῷ 364 μετέσχον τῆς μείζονος ἀγορανομίας, τῷ 355 τῆς δικτατορίας, τῷ δὲ 351 τῆς τιμητείας.

Απὸ τοῦ 342 π. Χ. τὸ πολιτικὸν μέρος τοῦ Λικινίου—Σεξτίου νόμου ηὑρόνθη διὰ προσμηκῶν, αἵτινες ἐσκόπουν τὴν διὰ παντὸς ἐκμηδένισιν πάσης ὀλιγαρχικῆς διαθέσεως τῶν πατρικίων. Αἱ προσμῆκαι αὖται ἀπέτελεσαν ἴδιον νόμον, ὅστις ὥσπιτε τρία τινά' α') νὰ μὴ δύναται νὰ ἐκλεζθῇ ἐκ νέου ὑπατος ὁ αὐτὸς ἀνήρ, πρὶν παρέλθῃ δεκαετία

β') νὰ μὴ δύνασται νὰ κατέχῃ τις συγχρόνως δύο ἀρχάς· καὶ γ') νὰ μὴ ἀπαγορεύεται νὰ ἐκλέγωνται ἀμφότεροι οἱ ὑπατοί ἐκ πληθείων. Διὰ νόμου ὁδούτως, εἰσαγόμεντος τῷ 339 π. Χ. ὑπὸ τοῦ πληθείου δικτάτωρος Φύλωνος καὶ ψηφισθέντος, ἔπειτεν ὁ ἔτερος ἐκ τῶν τιμητῶν νὰ εἴναι πάντοτε πληθεῖος. Ἡτο δὲ ὁ νόμος τοῦ Φύλωνος τὸ τελευταῖον κατὰ τῶν πατρικίων καταφερόμενον τραῦμα. Μετὰ δύο ἔτη ἦτοι τῷ 337 οἱ πληθεῖοι μετέσχον καὶ τῆς πρωτωρίας, τῷ δὲ 300 μετέσχον καὶ τῆς ἀρχιερωσύνης.

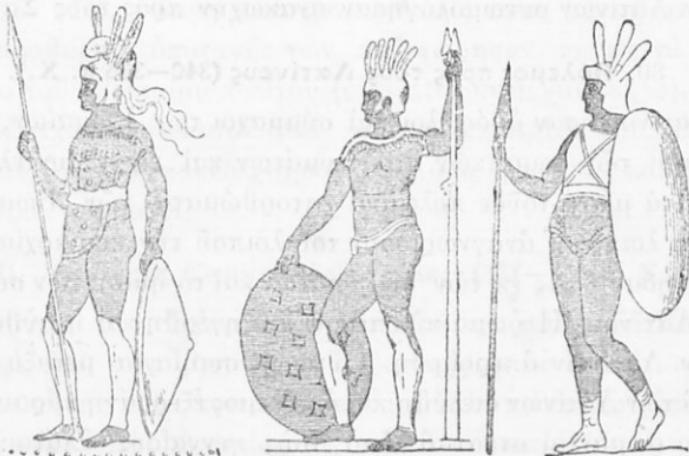
Οὕτω λοιπὸν μετὰ μακροὺς καὶ λυσσώδεις ἀγῶνας ἐπῆλθε πλήρης ἴσοπολιτεία μετρέν τῶν δύο ἐν Ἄριστῳ τάξεων. Τὰ πάντα πλέον ἦσαν κοινά. Μία δὲ εὐγενὴς ἀμιλλα εἰς τὸ ἔξης ἀναπτύσσεται μεταξὺ αὐτῶν τὶς πλειότερον νὰ ὑπορετήσῃ τὴν πατρίδα. Ἀπὸ τῆς ἐνώσεως ταύτης ἀρχεται τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἄριστης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

B'.— *H' Ρώμη ἐπὶ τῶν ὑπάτων ἐξ ἀμφοτέρων τῶν τάξεων.*

29. *Πρῶτος Σαυνιτικὸς πόλεμος (343—341 π. Χ.).*

Ἡ πολιτικὴ ἴσοτης ἐπέφερε μεταξὺ τῶν Ρωμαίων τὴν ποθητὴν διμό-

Εἰκ. 5. Σαυνῖται πολεμισταί.

νοιαν, ἥτις τόσον ἰσχυροὺς καίεσθησεν αὐτούς, ὥστε ὅλιγον κατ' ὅλιγον ἥδυνθησαν νὰ ὑποτάξονται πάντας τοὺς λαοὺς τῆς Ἰταλίας καὶ νὰ γίνουν κύριοι αὐτῆς.

Ἐξ ὅλων τῶν λαῶν τῆς Ἰταλίας ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐπὶ μακρότερον ἥδονταν ἀντέστησαν κατὰ τῶν Ρωμαίων ἦσαν οἱ Σαυνῖται. Οὗτοι ἀνῆ-

κον εἰς τὴν Σαβελλικὴν φυλήν κατοικοῦντες δὲ τὰς ὑψηλὰς καὶ ἀποκρήμνους φάραγγας τῶν Ἀπεννίνων δρέων ἡσαν πολεμικώτατοι καὶ ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῆς χώρας των ἀκατάβλητοι. Κατὰ τὸν πληθυσμὸν ἡσαν ἀνώτεροι τῶν Ρωμαίων, κατὰ δὲ τὸν δράσιμὸν καὶ τὴν τακτικὴν ἰσόπαλοι· ἀλλ᾽ ἡσαν κατώτεροι τῶν Ρωμαίων, διότι ζῶντες εἰς πολλὰς κοινότητας ἀνεξαρτήτους ἀπ' ἄλλήλων δὲν εἶχον τὴν ἔνιαίαν πολιτικὴν δύναμιν τῶν Ρωμαίων.

Οἱ Σαυνῖται ἔκαμνον συνεχεῖς ἐπιδρομὰς κατὰ τῆς πλουσίας καὶ εὐφόρου Καμπανίας, ἐν ᾧτει δὲ 344 ἡ πεύλησαν καὶ αὔτην τὴν Καπύην, πρωτεύουσαν τῆς Καμπανίας. Οἱ μαλθακοὶ καὶ ἀπόλεμοι κάτοικοι τῆς Καμπανίας καὶ μάλιστα οἱ ἐκ τοῦ πολλοῦ πλούτου ὅλως ἐκτεθῆλυμμένοι Καπυαῖοι ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ρωμαίων, ἀναγνωρίσαντες τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν. Οἱ Ρωμαῖοι τότε προσεκάλεσαν τοὺς Σαυνίτας γὰρ παύσουν νὰ πολεμοῦν πολιτείαν, ἵτις ἀνῆκε πλέον εἰς τὸ δωμαῖκὸν κράτος. Ἀλλ' οἱ Σαυνῖται δὲν ἔλαβον ὑπὸ δψιν τὴν ἀπαίτησιν ταύτην τῶν Ρωμαίων. Ἐντεῦθεν δὲ ἔξερράγη ὁ πρῶτος Σαυνιτικὸς πόλεμος (343—341). Οἱ Ρωμαῖοι ἐνίκησαν δις τοὺς Σαυνίτας· ἀλλ' οἱ καρτεροί Σαυνῖται καὶ μετὰ τὴν διπλῆν ἥτταν ἀντεῖχον ἀκόμη καὶ ὁ ἀγὼν ἦθελε παραταθῆ. Οἱ Ρωμαῖοι δῆμος ἔνεκα τῆς ἀπειλητικῆς κατ' αὐτῶν στάσεως τῶν Λατίνων συνωμολόγησαν ἀνακοχὴν πρὸς τοὺς Σαυνίτας.

30. Πόλεμος πρὸς τοὺς Λατίνους (340—338 π. Χ.).

Οἱ Λατῖνοι ἡσαν δύμοφυλοι καὶ σύμμαχοι τῶν Ρωμαίων, ἀπετέλουν δὲ τὸ ἥμισυ τῶν δωμαῖκῶν στρατευμάτων καὶ εἶχον συντελέσει σπουδαίως εἰς τὰ μέχρι τοῦδε πολεμικὰ κατορθώματα τῶν Ρωμαίων. Μὴ ἐννοοῦντες λοιπὸν νὰ ἀναγνωρίσουν τοῦ λοιποῦ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ρώμης, ἀπήτησαν ὁ εἰς τῶν δύο ὑπάτων καὶ τὸ ἥμισυ τῶν συγκλητικῶν νὰ είναι Λατῖνοι. Ἡ δωμαῖκὴ ὑπεροψία ἔξηγέρθη καὶ ἡ αὐθόδης ἀπαίτησις τῶν Λατίνων ἀπερρίφθη. Οὕτω ἡ συμμαχία μεταξὺ τῶν Ρωμαίων καὶ τῶν Λατίνων διελύθη καὶ ὁ πόλεμος ἔξερράγη πάραντα (340—338). Δύο ρωμαῖκαι στρατιὰ ὑπὸ τοὺς γενναίους ὑπάτους Μάνλιον Τουρκουάτον καὶ Δέκιον Μῆν εἰσέβαλον εἰς τὴν Καμπανίαν, ὃπου εὑρίσκετο ἡ κυριωτέρα στρατιὰ τῶν Λατίνων. Λέγεται δι τῆς μάχης ἥτις συνήφθη εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Βεζούβιον, ὁ υἱὸς τοῦ ὑπάτου Μάνλιον Τουρκουάτου προκληθεὶς εἰς μονομαχίαν ὑπὸ τίνος Λατίνου ἐδέχθη καὶ μοναμαχήσας ἐφόνευσε τὸν Λατῖνον. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐμονομάχησεν ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς στρατιᾶς, παραβὰς οὕτω τὴν

στρατιωτικήν πειθαρχίαν, δ' ἀνοικτίσμων πατήρ του, ἀφοῦ προηγούμενος τοῦ ἀπένειμε τὰς ὁφειλομένας εἰς τὴν ἀνδρείαν του τιμάς, ἐπειτα διέταξε νὰ τὸν ἀποκεφαλίσουν. Κατόπιν συνεκροτήθη ἡ μάχη. Οἱ Ἰταλοὶ ἐπίστευον ὅτι τὸ αἷμα ἑνὸς ἔκουσίου θύματος ἔξιλέωντες τοὺς θεοὺς καὶ ἔδιδε τὴν νίκην. Ἐν τῷ μέσῳ λοιπὸν τῆς μάχης ὁ ὑπατος Δέκιος Μῆς, ἐπειδὴ ἔβλεπε τοὺς στρατιώτας του κλονουμένους, ἔχων τὴν κεφαλὴν κεκαλυμμένην δι' ὅθιόνης δίπτεται ἔφιππος εἰς τὸ πυκνότερον μέρος τῶν λατινικῶν λεγεώνων καὶ καθοσιοῦται. Οἱ Λατῖνοι ἐπὶ τῇ θέᾳ ταύτῃ ταράσσονται. Τοῦναντίον οἱ Ρωμαῖοι ἀναλαμβάνουν τὸ θάρρος των καὶ βέβαιοι ὅντες περὶ τῆς νίκης ὅρμοῦν κατὰ τῶν ἔχθρων καὶ νικοῦν αὐτούς. Δευτέρᾳ νίκη τοῦ Μανλίου Τουρκονάτου παρὰ τὸ Τοίφανον, ἀριστερῷ τοῦ Λείριος ποταμοῦ, ἐπήνεγκε τὴν ὄλοσχευην διάλυσιν τῆς Λατινικῆς ὅμοσπονδίας.

Τὰ λατινικὰ πράγματα ἐκανόνισαν οἱ Ρωμαῖοι κατὰ τρόπον βάσιν ἔχοντα τὸ πολιτικὸν δόγμα «διαιρεῖ καὶ βασίλευε» (divide et impera), τὸ ὅποιον ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου ἐγινεν ἀξιώμα τῆς ὁμαϊκῆς πολιτείας. Ἐν πρώτοις ἀπηγόρευσαν εἰς τὰς λατινικὰς πόλεις τὰς ἐπιγαμίας, τὴν ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν καὶ τὸ νὰ συνέρχωνται εἰς κοινὰς συνόδους. Καθώρισαν ἐπειτα τὸ μέτρον τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ὑποχρεώσεων τῶν πόλεων ἐκάστων, καὶ εἰς τινας μὲν πόλεις ὡς ἐπαθλον τῆς προθύμου ὑποταγῆς των παρεχώρησαν πλήρη τὰ πολιτικὰ δικαιώματα τοῦ Ρωμαίου πολίτου (civitates cum suffragio), εἰς ἄλλας ἐδωκαν πολιτικὰ δικαιώματα ἀνευ ψήφου (civitates sine suffragio), ἄλλαι ἐγιναν ὑπήκοοι καὶ ἐδέχθησαν ὁμαϊκὰς φρουράς, καὶ ἄλλαι ἐμειναν ἐλεύθεροι σύμμαχοι.

31. Δεύτερος Σαυνιτικὸς πόλεμος (327—305 π. Χ.).

Τῇ ἐνεργείᾳ τῶν Σαυνιτῶν ἡ Παλαίπολις, πόλις τῆς Καμπανίας, ἀπεστάτησεν ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, τετρακισχύλοι δὲ Σαυνῖται ἥλθον εἰς ὑποστήριξιν αὐτῆς. Ὁ ὑπατος Ηοπλίλιος Φύλων ἐπελθὼν ἐπολιόρκησε τὴν Παλαίπολιν. Ἄλλ' ἡ ἀντίστασις τῶν Παλαιοπολιτῶν διήρκησε πέραν τοῦ ἔτους τῆς ὑπατείας τοῦ Ηοπλιλίου. Τότε τῇ εἰσηγήσει τῆς συγκλήτου διὰ ψηφίσματος τοῦ δήμου παρετάθη ἡ ἀρχὴ τοῦ Ηοπλιλίου ὑπὸ τὸν νέον τίτλον τοῦ ἀνθυπάτου μέχρι τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ πολέμου πρὸς τὸν Καμπανούς. Ὁ σπουδαῖος οὗτος νεωτερισμὸς ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ὑπάτους νὰ διατηροῦν μετὰ τὸ πέραις τῆς ἐνιανσίου ἀρχῆς των τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ καὶ νὰ ἐκτελοῦν οἱ ἴδιοι τὰ πο-

λεμικὰ σχέδια, ἄτινα είχον συλλάβει. Μετὰ διετῆ ἀντίστασιν ἡ Παλάπολις παρεδόθη εἰς τοὺς Ῥωμαίους· ἀλλ᾽ ἐν τῷ μεταξὺ ἥρχισε λυσσώδης πόλεμος μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Σαυνιτῶν, ὁ δεύτερος Σαυνιτικός.

Οἱ Σαυνῖται ἀνέδειξαν ἡγεμόνα τὸν ἀνδρεῖον καὶ μεγαλόφρονα **Πόντιον Τελεοῖνον**. Ὁ Πόντιος ἐστρατοπεδευμένος ὢν παρὰ τὰ Καυδιανὰ στενὰ διέδωκεν ὅτι ἐπολιόρκει τὴν Λουκερίαν, πόλιν τῆς Ἀπούλιας. Οἱ κατ᾽ ἐκεῖνο τὸ ἔτος ὑπατοί Τίτος Βετούριος καὶ Σπούριος Ποστούμιος ἐσπευσαν διὰ τῆς συντομωτέρας δόδοῦ εἰς βοήθειαν τῆς Λουκερίας· ἀλλ᾽ ἐνεκλείσθησαν ὑπὸ τοῦ Ποντίου εἰς τὰ **Καυδιανὰ στενὰ** καὶ ἦναγκάσθησαν νὰ παραδοθοῦν (321). Ὁ Πόντιος ὑπεχρέωσεν αὐτὸὺς μεθ' ὅλης τῆς ἱττημένης στρατιᾶς νὰ διέλθουν ὑπὸ ζυγόν. Οἱ ὑπατοί προσέτι ὑπέγραψαν συνθήκην, διὸ τῆς δποίας οἱ Ῥωμαῖοι ὑπεχρεοῦντο νὰ ἔκκενωσουν πάσας τὰς ἐν τῇ Σαυνίτιδι καὶ Ἀπούλιᾳ κατεζομένας ὑπὸ αὐτῶν θέσεις. Μέχρι δὲ ἐκτελέσεως τῆς συνθήκης ἐκρατήθησαν ὃς ὅμηροι ἔξακόσιοι Ῥωμαῖοι ἵππεῖς, οἱ δὲ λοιποὶ ἀπελύθησαν.

Ἡ σύγκλητος ἥρωνήθη νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν συνθήκην καὶ παρέδωκεν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Σαυνιτῶν τοὺς δύο ὑπάτους, τοὺς ὑπογράφαντας τὴν ἀτιμωτικὴν ἐκείνην συνθήκην. Ἀλλ᾽ ἡ ἀπιστία τῆς συγκλήτου ἥτις καταφανῆς· διὸ δὲ οἱ Πόντιος εἶπεν «Ἀκυρώσατε τὰς συνθήκας, ἀλλὰ πέμψατε πάλιν τοὺς λεγεῶνας εἰς τὰ Καυδιανὰ στενά»· μεγαλοφύχως δὲ φρεόμενος ἀφῆκεν ἐλευθέρους τοὺς δύο ἐκείνους ὑπάτους, ἐφείσθη δὲ καὶ τῆς ζωῆς τῶν ἔξακοσίων δομήρων.

Οἱ Ῥωμαῖοι ἥσθιάνθησαν τὴν φιλοτιμίαν των καιρίων προσβεβλημένην, δὲν ἔβραδυναν δὲ νὰ λάβουν ἐκδίκησιν. Οἱ δύο νέοι ὑπατοί Ποσπείριος Κούρσωρ καὶ Κοϊντος Ποπλίλιος Φίλων σπεύσαντες εἰς Ἀπούλιαν ἀνέκτησαν τὴν Λουκερίαν, τὴν δποίαν είχον καταλάβει οἱ Σαυνῖται μετὰ τὴν ἐν Καυδίῳ νίκην, καὶ ἤλευθέρωσαν τοὺς ἐν αὐτῇ κρατούμενους ἔξακοσίους Ῥωμαίους δομήρους· προσέτι δὲ ὥχιμαλώτισαν ἐπτακισχυλίους Σαυνίτας καὶ ἐπέβαλον εἰς αὐτοὺς νὰ διέλθουν ὑπὸ ζυγὸν ἡμέρηνοι καὶ ἀσπλοί (319).

Ἄλλὰ τώρα καὶ οἱ λοιποὶ τῆς Ἰταλίας λαοί, βλέποντες περίφρομοι τὴν αὐξανομένην δύναμιν τῶν Ῥωμαίων καὶ ἐννοήσαντες ὅτι τὸ Σαυνιτικὸν ζήτημα ἥτοι ζήτημα ὀλοκλήρου τῆς Ἰταλίας, ἥρχισαν νὰ κινῶνται· Ἀλλὰ διέπραξαν τὸ μέγα σφάλμα νὰ ἐνεργήσουν μεμονωμένως, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι κατέβαλον ἐκ περιτροπῆς πάντας τοὺς λαούς, Τυρρηνούς, Όμβρους, Αἰγαίους, Μάρδους, Ηελιγνούς καὶ ἦνάγκασαν αὐτοὺς νὰ ὑποκύψουν ὑπὸ τὸν σιδηροῦν βραχίονά τῆς Ῥώμης. Καὶ οἱ Σαυνῖται

ἐν τέλει ἡναγκάσθησαν νὰ συνομολογήσουν εἰρήνην (305), διὰ τῆς ὁποίας διετήρησαν· μὲν τὰ ἔξωτερικὰ σημεῖα τῆς ἀνεξαρτησίας των, ἀλλ᾽ ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν τῆς Ρώμης.

32. Τρίτος Σαυνιτικὸς πόλεμος (298—290 π. Χ.).

Οἱ Σαυνῖται βαρέως φέροντες τὴν ὑπεροτάτην κυριαρχίαν τῆς Ρώμης ἔλαβον καὶ ἐκ τρίτου τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Ρωμαίων (298), κατώφθισαν δὲ νὰ συμπαρασύρουν εἰς τὸ κίνημά των τοὺς Τυρρηνούς, τοὺς Ὁμβρους καὶ τοὺς Γαλάτας. Ὁ κίνδυνος διὰ τὴν Ρώμην ἦτο μέγας. Ὁθεν διετάχθη γενικὴ στρατολογία, ἔξελέχθησαν δὲ ὑπατοὶ οἱ ἵκανωτατοὶ στρατηγοὶ Φάβιος Μάξιμος Ρουλλιανὸς καὶ Δέκιος Μῆνος ὁ νεώτερος.

Οἱ γηραιὸς Φάβιος δι^ε ἐνὸς ἀντιπερισπασμοῦ ἡνάγκασε τοὺς Τυρρηνοὺς νὰ σπεύσουν πρὸς βοήθειαν τῆς ἑαυτῶν χώρας, αὐτὸς δὲ μετὰ τοῦ συνυπάτου του ἔσπευσε πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ ἡνωμένου γαλατικοῦ καὶ σαυνιτικοῦ στρατοῦ καὶ συνήντησαν αὐτὸν εἰς τὰς πεδιάδας τοῦ Σεντίνου τῆς Ὁμβρικῆς (295). Η σύγκρουσις ὑπῆρχε φοβερά. Τὸ ἀριστερὸν κέρας τῶν Ρωμαίων διοικούμενον ὑπὸ τοῦ Δεκίου Μυδὸς ὑπέστη φοβερὸν καταστροφὴν ὑπὸ τῶν Γαλατῶν. Ὁ Δέκιος Μῆνος μιμούμενος τὸ παράδειγμα τοῦ μεγαλοφύχου πατρός του καθωσιώθη εἰς τοὺς χθονίους θεοὺς καὶ ὁ ἥρωϊκὸς αὐτοῦ θάνατος ἀναζωπύρησε τὸ ἐκ τῆς ἀγριότητος τῶν βαρβάρων τεταπεινωμένον φρόνημα τῶν Ρωμαίων. Ἀλλ᾽ οἱ Γαλάται δὲν ἤσαν ἐπιδεκτικοὶ τοιούτων θρησκευτικῶν ἐκφοβίσεων, ὅπως οἱ Λατīνοι. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ὁ Φάβιος κατατροπώσας τοὺς ἀπέναντί του Σαυνῖτας σπεύδει εἰς βοήθειαν τοῦ ἑτέρου κέρατος καὶ περικυκλώσας τοὺς Γαλάτας ἡνάγκασεν αὐτοὺς νὰ τραποῦν εἰς φυγὴν καὶ ν^ο ἀπέλθουν ἐν τάχει εἰς τὰ Ἰδια.

Οἱ Σαυνῖται ἐν τούτοις ἔξηκολούμθησαν τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας. Τέλος τῷ 290 ὁ γενναῖος ὑπατος Κούριος Δεντάτος ἔθηκε τέρμα εἰς τὸν μέγαν τοῦτον πόλεμον, ἀναγκάσας τοὺς Σαυνῖτας νὰ καταθέσουν τὰ ὅπλα καὶ νὰ ζητήσουν εἰρήνην. Διὰ τῆς συνομολογηθείσης εἰρήνης οἱ Σαυνῖται κατετάχθησαν μεταξὺ τῶν συμμάχων τῆς Ρώμης. Διὰ τῆς ὑποτάγης δὲ τῶν Σαυνιτῶν οἱ Ρωμαῖοι ἔγιναν κύριοι ὅλης τῆς μέσης Ἰταλίας.

33. Πόλεμος τῶν Ρωμαίων πρὸς τοὺς Ταραντίνους καὶ πρὸς τὸν Πύρρον, τὸν βασιλέα τῆς Ἡπείρου (280—272 π. Χ.).

Οἱ Ρωμαῖοι, ἀφοῦ ἔγιναν κύριοι τῆς μέσης Ἰταλίας, ἐστρεψάν τὰ νικηφόρα αὐτῶν ὅπλα πρὸς τὴν νότιον ἡ κάτω Ἰταλίαν, τῆς ὁποίας αἱ Ἑλληνικὴ καὶ Ρωμαϊκὴ Ἰστορία N. Βραχνοῦ. Ἔκδ. E'. 25—6—25 5

έλληνικαὶ πόλεις ἔνεκα τῶν ποὺς ἀλλήλας ἐρίδων. εὐρίσκοντο ἐν κακῷ καταστάσει. Ἡ διασημοτέρα καὶ πλουσιωτέρα ἐκ τῶν ἐν τῇ κάτῳ Ἰταλίᾳ ἑλληνικῶν πόλεων ἦτο ὁ Τάρας, κείμενος εἰς τὸν μυχὸν τοῦ ὄμορφου κόλπου. Οἱ Ταραντῖνοι ἦσαν λίαν ὑπερήφανοι διὰ τὸν πλοῦτόν των, ὅλως δὲ ἐκτεθῆλυμμένοι περιεφθόνουν τοὺς Ρωμαίους ὡς βαρβάρους. Ἐξ ἄλλου μέρους οἱ Ρωμαῖοι τείνοντες εἰς τὴν κατάκτησιν ὅλης τῆς Ἰταλίας ἔζητον ἀφορμὴν ὅπως καὶ τοὺς Ταραντίνους ταπεινώσουν καὶ ἀπασαν τὴν κάτῳ Ἰταλίαν ὑποτάξουν. Καὶ ἡ ἀφορμὴ ἐδόθη.

Οἱ Θούριοι, πόλις παρὰ τὸν κόλπον τοῦ Τάραντος, προσβληθέντες ἐπὸ τῶν Λευκανῶν ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ρωμαίων. Οἱ Ρωμαῖοι ἐπεμφαν μετὰ στρατοῦ τὸν ὑπατὸν Φαρρίκιον, ὅστις ἔξεδίωσε τοὺς Λευκανοὺς καὶ ἐγκατέστησε φρουρὸν εἰς τοὺς Θουρίους. Εἰς τὴν φρούριαν ταύτην ἡ σύγκλητος προσέθηκε καὶ στόλον ἐκ δέκα τριῶν πλοιῶν. Ἡμέραν τινὰ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 282 τὰ δωμαῖκα πλοῖα ἐφάνησαν εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος τοῦ Τάραντος δι’ ἀγνωστον αἰτίαν, ἵστως δὲ καὶ ἔνεκα τρικυμίας. Οἱ Ταραντῖνοι ἀμα ἰδόντες τὰ πλοῖα ὠρμησαν καὶ τέσσαρα μὲν ἐβύθισαν, ἐν δὲ συνέλαβον καὶ ἔσφαξαν τὸ πλήρωμα αὐτοῦ. Θραυσυνθέντες δὲ ἐκ τῆς εὐκόλου ταύτης ἐπιτυχίας ἐπῆλθον κατὰ τῶν Θουρίων καὶ τὴν μὲν δωμαῖκὴν φρουρὸν ἔξέβαλον διὰ τῆς βίᾳς τὴν δὲ πόλιν κατέλαβον.

Οἱ Ρωμαῖοι ἀγανακτήσαντες διὰ τὴν διαγωγὴν ταύτην τῶν Ταραντίνων ἐπεμφαν ἀμέσως πρεσβείαν καὶ ἔζητησαν ἴκανοποίησιν. Ἀλλ’ οἱ Ταραντῖνοι ἐορτάζοντες τότε ἀτασθάλως τὰ Διονύσια ἐδέχθησαν τὴν πρεσβείαν μετὰ γλευασμῶν καὶ ὑβρεων. Ἔνεκα τούτου δργισθέντες οἱ Ρωμαῖοι ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ταραντίνων. Οἱ Ταραντῖνοι μὴ δυνάμενοι νὰ ἀντισταθοῦν κατὰ τῶν Ρωμαίων ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Πύρρου, βασιλέως τῆς Ἡπείρου //

Ο φιλόδοξος Πύρρος παρὰ τὰς συμβουλὰς τοῦ συνετοῦ συμβούλου τον καὶ ἔξοχου πολιτικοῦ Κινέα ἐδέχθη προθύμως τὴν πρόσκλησιν τῶν Ταραντίνων. Ὁθεν τῷ 281 ἐπλευσεν εἰς Ἰταλίαν μετὰ εἴκοσι πέντε γηλιάδων ἀνδρῶν καὶ εἴκοσι πολεμικῶν ἐλεφάντων. Ἡ πρώτη μάχη μὲ ταῦτα Ρωμαίων καὶ Πύρρου ἔγινε παρὰ τὴν Ἡρακλειαν τῆς Λευκανίας τῷ 280. Κατὰ ταύτην οἱ Ρωμαῖοι ἐνικήθησαν, τρομάξαντες κυρίως τῆς θέας τῶν ἐλεφάντων, τοὺς δποίους μὴ γνωρίζοντες ὀνόμαζον βοῦς τῆς Λευκανίας. Ἀλλὰ καὶ δ Πύρρος ἐπαθεν οὐκ ὀλίγας ζημίας.

Καίτοι μετὰ τὴν νίκην τῆς Ἡρακλείας οἱ Ἀπουλοί καὶ οἱ Λευκανοί καὶ οἱ Σαυνῖται καὶ οἱ Βρέττιοι ἡνώθησαν μετὰ τοῦ νικητοῦ, ὅμως

Πύρος, ἐννοήσας πόσον φοβερὸς ἔχθρὸς ἦσαν οἱ Ῥωμαῖοι, ἔκοινε φορόνιμον νὰ προτείνῃ εἰρήνην καὶ ἀπέστειλε πρὸς τὸν Κινέαν εἰς Ῥώμην. Ἀλλ' ἡ ὁμαϊκὴ σύγκλητος ἥρωνήθη νὰ δεχθῇ πᾶσαν πρότασιν τοῦ Πύρος περὶ εἰρήνης, ποὺν οὗτος ἔξελθη ἐκ τῆς Ἰταλίας. Τότε δὲ Πύρος θέλων νὰ καταπλήξῃ τοὺς Ῥωμαίους ὅρμησε κατὰ τῆς Ῥώμης. Ἀλλ' ἡ Ῥώμη εἶχε προβῆ εἰς τοιαύτας πολεμικὰς ἐνεργείας, ὅστε δὲ Πύρος ἵδων ὅτι ἡπειρεῖτο νὰ περικυκλωθῇ, ἡναγκάσθη ν' ἀποσυρθῇ εἰς Τάραντα, ὅπου διεκείμασε.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (279) δὲ Πύρος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀπούλιαν καὶ παρὰ τὸ Ἀσκλόν συνεκρότησε δευτέραν μεγάλην μάχην. Οἱ Ῥωμαῖοι καὶ πάλιν ἐνικήθησαν, ἀλλὰ καὶ δὲ Πύρος τοσαύτας ζημίας ὑπέστη, ὅστε εἰς τοὺς συγχαίροντας αὐτῷ φίλους ἔλεγεν «Ἐὰν μίαν ἀκόμη τοιαύτην μάχην νικήσωμεν, θὰ χαθῶμεν παντελῶς».

Οἱ Πύροις, βλέπων ὅτι δὲ πόλεμος παρετείνετο καὶ ὅτι αἱ δυνάμεις τους ἔχουντο ὑπερομέτρως, ἐζήτει εὐσχημον διέξοδον, ἵνα ἀπομακρυνθῇ ἐκ τῆς Ἰταλίας. Ὁταν δὲ οἱ Συρακούσιοι, πολιορκούμενοι ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων, οἵτινες κατεῖχον ὅλην σχεδὸν τὴν Σικελίαν, ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Πύρος, οὗτος μετὰ μεγίστης προθυμίας ἔσπευσεν εἰς Σικελίαν. Ἐλυσε τὴν πολιορκίαν τῶν Συρακουσῶν καὶ ἀπὸ θέσεως εἰς θέσιν ἀπώθησε τοὺς Καρχηδονίους μέχρι τοῦ Αιλυβαίου, τὸ διποῖον δὲν ἦδυνήθη νὰ κυριεύσῃ. Ἀλλὰ τὰς πρώτας νίκας ἐπηκολούθησε δυσαρέσκεια πρὸς τοὺς συμμάχους καὶ στενοχωρίᾳ ἐκ τῆς παρατάσεως τοῦ πολέμου. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐν τῷ μεταξὺ ἀνέκτησαν τὴν ὑπεροχήν των καὶ δεινῶς ἐπίεζον τοὺς λαοὺς ἐκείνους τῆς Ἰταλίας, οἵτινες εἶχον συμμαχήσει μετὰ τοῦ Πύρος.

Οἱ Πύροις κατὰ παράκλησιν τῶν πιεζομένων τούτων λαῶν μετὰ τριετῆ ἐν Σικελίᾳ διαμονὴν ἐπανῆλθεν εἰς Ἰταλίαν. Οἱ ὑπατοὶ Κούριοις Δεντάτος ἀνέμενεν αὐτόν. Γενομένης μάχης παρὰ τὸ Βενεφέντον τῆς Σαυνίτιδος (275) δὲ Πύρος ἐνικήθη δόλοσχερῶς καὶ ἀπεχώρησεν εἰς Τάραντα. Μετὰ τὴν ἥτταν ταύτην δὲν ἦδύνατο πλέον νὰ παραμένῃ ἐν Ἰταλίᾳ ἀπειλούμενος ἄλλως τε ν' ἀποκλεισθῇ ἐν αὐτῇ καὶ ὑπὸ τοῦ στόλου τῶν Καρχηδονίων. Οὐθεν καταλιπὼν φρουρὰν ἐν Τάραντι ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἡπειρον. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἡπείρῳ ἡ ἀμετρος αὐτοῦ φιλοδοξία δὲν τὸν ἀφῆκε νὰ ἡσυχάσῃ. Περιεπλάκη εἰς νέους ἀγῶνας καὶ ὑπέταξε τὴν Μακεδονίαν. Θελήσας δὲ νὰ ὑποτάξῃ καὶ τὴν Ἑλλάδα εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ηπειροννησον, ἀλλὰ κατέστρεψεν ἐν Ἀργείοις οἰκτρῶς τὸν βίον φονευθεὶς ὑπὸ γυναικὸς διὰ κεραμίδος τῷ 272 (Ίδε σελ. 10).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πύρρου ἡ ἐν Τάραντι φρουρὰ ἐσυνθηκολόγησε πρὸς τοὺς Ῥωμαίους καὶ ἀπῆλθεν. Οἱ Ταραντῖνοι, οἵ κυρίως αἴτιοι τοῦ πολέμου, ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Οὕτω ἡ Ἰταλικὴ χερσόνησος ἀπὸ τοῦ Μάκρα καὶ τοῦ Φουβίκωνος ποταμοῦ μέχρι τοῦ Ψηγίου, τῆς μεσημβρικῆς ἀκρας, ὑπέκυψεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης. Ἡ Μεγάλη Ἑλλὰς ἥρχισεν ἔκτοτε νὰ ἐκφωματίζεται.

34. Σχέσεις τῶν ὑποτεταγμένων ἰταλικῶν χωρῶν
πρὸς τὴν Ῥώμην.—Ἐξασφάλισις τῆς ὑποταγῆς αὐτῶν.

Μόνη ἡ πόλις Ῥώμη ἀπετέλει τὴν κυρίως Ῥωμαϊκὴν Πολιτείαν. Πᾶσαι αἱ λοιπαὶ τῆς Ἰταλίας χῶραι, ὅσαι ἡναγκάσθησαν ν^τ ἀναγνωρίσουν τὴν δωμαϊκὴν κυριαρχίαν, ἐθεωροῦντο δὲ παραοτήματα τῆς Ῥώμης.

Ἴνα δ^ο ἐξασφαλίσουν οἱ Ῥωμαῖοι τὴν κυριαρχίαν των ἐφ^τ ὅλης τῆς Ἰταλίας καὶ ἐμποδίσουν εἰς τὸ μέλλον νέας συμμαχίας, ἐχορήγησαν εἰς τοὺς ἡττημένους λαοὺς διάφορα προνόμια: ἀναλόγως δὲ τῶν χορηγηθέντων προνομίων αἱ πόλεις τῶν ὑποτεταγμένων λαῶν διεκρίνοντο α') εἰς *Ισοπολιτιδας* (*municipia*), αἵτινες εἶχον τὰ ἀστικὰ δικαιώματα τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν ἦτοι τὸ τῆς ἐπιγαμίας καὶ τὸ τῆς ἐμπορικῆς συναλλαγῆς, ἀλλ^ο ἐστερεοῦντο τῶν πολιτικῶν, β') εἰς *συμμάχους* ἢ *ἐνσπόνδους* (*sociae - foederatae*), τῶν δοτίων οἱ κάτοικοι ἦσαν αὐτόνομοι, ὑπεχρεοῦντο δῆμος νὰ πέμπουν ἀνάλογον ἀριθμὸν στρατιωτῶν καὶ νὰ εἰσφέρουν χρήματα, πλοῖα, σῖτον καὶ ἄλλα, καὶ γ') εἰς *πολιαρχίας* (*praefecturae*), αἵτινες διφοροῦντο ὑπὸ Ῥωμαίου ἀρχοντος πεμπομένου ὑπὸ τῆς συγκλήτου.

Προσέτι δὲ οἱ Ῥωμαῖοι, ἵνα ἐμποδίσουν πᾶσαν ἴδιαιτέραν συνεννόησιν τῶν ἡττημένων λαῶν, ἵδρυσαν εἰς ἐπικαίρους θέσεις τῶν ὑποτεταγμένων χωρῶν ἀποικίας, οἵτινες ἦσαν καθαρῶς ἀσφαλιστικὰ ἴδρυματα. Ἐκάστη ἀποικία περιελάμβανε τοὺς ἐγχωρίους κατοίκους καὶ τοὺς νέους ἀποίκους, οἵτινες ἐπέμποντο ἐκ Ῥώμης καὶ ἀπετελοῦντο ἐκ πληθείων πενήτων καὶ ἐξ ἀρχαίων στρατιωτῶν. Οἱ νέοι οὗτοι ἀποίκοι, οἵτινες ἐνέμοντο τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ἀγρῶν, ἐχρησίμευνον δὲ μόνιμοι στρατιωτικαὶ φρουραὶ καὶ ἐπέβλεπον τοὺς ἡττημένους.

35. Ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατός.

Ο πόλεμος.—Οἱ Ῥωμαῖοι ὑπῆρξαν ἔθνος κατ^τ ἐξοχὴν στρατιωτικόν. Ἐπὶ πέντε αἰῶνας δὲν ἔπαυσαν πολεμοῦντες ἕως ὅτου ὑπέταξαν τὸν κόσμον. Ἐὰν θέλωμεν νὰ γνωρίζομεν πῶς ἡδυνήθησαν νὰ ὑπο-

τάξουν τὸν κόσμον, πρέπει νὰ γνωρίζωμεν πῶς ἡσαν ὁργανωμένοι στρατιωτικῶς.

Ἀρχαῖος ὁρμαικὸς στρατός. — Ὁ ἀρχαῖος ὁρμαικὸς στρατὸς ἦτο ὁργανωμένος ὅπως καὶ οἱ στρατοὶ τῶν ἄλλων λαῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἀπετελεῖτο ἐκ Ρωμαίων πολιτῶν. Οἱ πλουσιώτεροι ἀπετέλουν τὸ ἵππικόν, τὸ διποῖον ὅμιλος ἦτο εὐάριθμον, ἀνερχόμενον εἰς 300 μόνον ἄνδρας. Οἱ ἄλλοι πολῖται ἀπετέλουν τὸ πεζικόν. Τὸ στρατιωτικὸν σῶμα ὠνομάζετο **λεγεών**. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπῆρχεν εἰς λεγεών, ἔπειτα δύο καὶ κατόπιν τέσσαρες (δύο δι' ἑκάτερον ἐκ τῶν ὑπάτων).

Οἱ ἄνδρες ἔξωκλίζοντο ἴδιᾳ δαπάνῃ. Ἐν τῇ μάχῃ παρετάσσοντο εἰς φάλαγγα βάθμους ἔξι ἀνδρῶν. Τὸ μέτωπον ἦτο μᾶλλον ἢ ἡττον εὐρὺ ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀνδρῶν τοῦ λεγεωνος. Ὅλοι οἱ ἄνδρες τοῦ λεγεωνος ἔφερον τὰ αὐτὰ ἐπιθετικὰ ὅπλα, λόγχην καὶ ἔιφος. Ἀπὸ τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Σερβίου Τυλλίου οἱ ἀποτελοῦντες τὸ πεζικὸν ἀνδρες διηροῦντο εἰς πέντε κλάσεις, ἀναλόγως τῆς περιουσίας των. Οἱ τῆς πρώτης κλάσεως ἔφερον τέλειον δπλισμόν, θώρακα, κράνος, κνημῖδας καὶ βαρεῖαν ἀσπίδα· οἱ τῆς δευτέρας κλάσεως δὲν εἶχον κράνος, καὶ οἱ τῆς τρίτης δὲν εἶχον οὔτε κράνος οὔτε κνημῖδας. Οἱ τῆς τετάρτης καὶ πέμπτης κλάσεως ἔμάχοντο ἔξω τοῦ λεγεωνος ὡς ψιλοί. Οἱ ἐντελῶς ἀποροι (proletarii) δὲν ἔστρατεύοντο. Ὁ ὁργανισμὸς οὗτος μετεβλήθη κατὰ τοὺς χρόνους τῶν πολέμων ἐναντίον τῶν Γαλατῶν καὶ τῶν Σαυνιτῶν. Πότε ἀκριβῶς καὶ ὑπὸ τίνος ἔγινεν ἢ μεταβολὴ αὕτη δὲν εἶναι γνωστόν. Τινὲς ἀποδίδουν τὴν δριστικὴν δργάνωσιν τοῦ λεγεωνος εἰς τὸν Κάμιλλον. Ἡμεῖς γνωρίζομεν καλῶς τὸν ὁρμαικὸν στρατὸν ἀπὸ τοῦ 2ου αἰῶνος π. Χ., ἐκ περιγραφῆς τοῦ Ἐλληνος ἱστορικοῦ Πολυβίου. Ὁ Πολύβιος περιέγραψε βεβαίως τὸν ὁρμαικὸν στρατὸν τῆς ἐποχῆς του.

Ἡ στρατολογία. — Οἱ τελείως ἀποροι (proletarii) ἀπεκλείοντο τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Οἱ λοιποὶ πολῖται ἔστρατεύοντο. Ἡ πολιτεία ἐπλήρωνε μισθὸν καὶ παρεῖχε τὰ ὅπλα. Ἐπομένως ἐλάμβανε τοὺς στρατιώτας χωρὶς ν' ἀποβλέπῃ εἰς τὴν μεγάλην ἢ μικρὰν περιουσίαν αὐτῶν. Μόνον οἱ ἔχοντες ἐτησίαν πρόσοδον κατωτέραν τῶν 400 δραχμῶν ὑπηρέτουν εἰς τὸ ναυτικόν. Πᾶς πολίτης ἐγγεγραμμένος εἰς μίαν ἐκ τῶν πέντε πρώτων κλάσεων ὑπέκειτο εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, ὑπεχρεοῦτο δὲ νὰ κάμῃ εἴκοσιν ἐκστρατείας ὡς πεξδὸς ἢ δέκα ὡς ἵππεύς. Ἀπὸ τοῦ 17 μέχοι τοῦ 46 ἔτους τῆς ἡλικίας ἦτο εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ στρατιγοῦ νὰ τὸν καλῇ πρὸς ἐκστρατείαν. Οὐδεὶς Ρωμαῖος πολίτης ἦδύ-

νατο ν^ο ἀναλάβῃ δημοσίαν ἀρχήν, ἢν δὲν ὑπηρέτει ἐν τῷ στρατῷ τούλαχιστον δέκα ἔτη.

“Οταν ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ στρατολογία, δ ὑπατος διέτασσε τοὺς στρατευσίμους πολίτας νὰ συγκεντρωθοῦν εἰς τὸ Καπιτώλιον καθ' ὁρισμένην ἡμέραν· ὕψωνε δὲ πρὸς τοῦτο ἐρυθρὰν σημαίαν. Οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ (οἱ χιλίαρχοι), ἔξ δι^ο ἔκαστον λεγεῶνα ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ δῆμου, ἵσταντο παρὰ τῷ ὑπάτῳ. Ἐξ Ἑκάστης τῶν τριάκοντα φυλῶν (κατὰ τὴν διαιρέσιν τοῦ Σερβίου Τυλλίου) ἔξελέγετο Ἰσος ἀριθμὸς ἀνδρῶν μέχρι συμπληρώσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀπαιτούμενων λεγεώνων. Μετὰ τοῦτο ὅμινυν τὸν ὄρκον πρῶτοι οἱ ἀξιωματικοί. Ἐπειτα εἰς ἐκ τῶν στρατιωτῶν ἐκλεγόμενος μεταξὺ τῶν γεναιοτάτων ἀπίγγελλε τὸν καθιερωθέντα τύπον τοῦ ὄρκου «Ορκίζομαι ν^ο ἀκολουθῶν τὸν στρατηγὸν καὶ νὰ ὑπακούω εἰς τὰς διαταγὰς αὐτοῦ. Ἐὰν δὲν τηρήσω τὸν ὄρκον μου, ἐπικαλοῦμαι κατ' ἐμαυτοῦ τὴν τιμωρίαν τῶν θεῶν». Ἐκαστος ἐκ τῶν στρατιωτῶν κατὰ σειρὰν ἔλεγε «Τὸ αὐτὸν καὶ δι^ο ἐμέ». Τοιουτοτρόπως οἱ στρατιῶται ἥσαν συνδεδεμένοι μετὰ τοῦ στρατηγοῦ διὰ τῆς θρησκείας· καὶ δὲν ἐγκατέλειπον τὸν στρατὸν παρὰ μόνον ὅταν τοὺς διέλυνεν.

Οἱ λεγεῶνες.— Οἱ ἀριθμὸς τῶν ἀνδρῶν τοῦ λεγεῶνος ἐποίκιλλεν ἀπὸ 4000 μέχρι 6000. Τὸν λεγεῶνα συνώδευε καὶ μικρὸν σῶμα ἱππέων, 300 ἀνδρῶν, ἐκ τῶν πλουσίων Ψωμαίων. Οἱ Ἑκάστοτε στρατολογούμενος ὁμαϊκὸς στρατὸς δὲν ἦτο δλιγάτερος τοῦ λεγεῶνος. Συνήθως δ ὑπατος διώκει δύο λεγεῶνας.

Οἱ Σύμμαχοι.— Οἱ λεγεῶνες ἀπετέλουν τούλαχιστον τὸ ἥμισυ τοῦ ὁμαϊκοῦ στρατοῦ. “Οταν ἡ Ψώμη ὑπέταξε τοὺς γειτονικοὺς λαούς, ὑπερχρέωσεν αὐτοὺς νὰ θέτουν τοὺς στρατούς των εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῆς. Οἱ στρατοὶ οὗτοι ἐκαλοῦντο **σύμμαχοι**. Ἀπετέλουν οὗτοι σώματα χωριστὰ μὲ τὰς σημαίας των. Οἱ σύμμαχοι λαοὶ ἐστρατολόγουν τοὺς ἀνδρας, ἐπλήρωνον εἰς αὐτοὺς μισθὸν καὶ διώριζον τοὺς κατωτέρους ἀξιωματικούς. Ἀλλ’ δ ἀρχηγὸς αὐτῶν ἦτο δ Ψωμαῖος στρατηγός. Τὰ συμμαχικὰ στρατεύματα εἶχον ἴσον ἀριθμὸν ἀνδρῶν μὲ τοὺς λεγεῶνας, ἐνίοτε δὲ καὶ μεγαλείτερον.

Ο δπλισμός.— Οἱ ὁμαϊκὸς στρατὸς ἦτο στρατὸς πεζικός. Υπῆρχον δύο εἴδη πεζῶν, οἱ ψιλοὶ καὶ οἱ δπλῖται. Οἱ ψιλοὶ (ἐλαφρῶς δπλισμένοι) ἐπροστατεύοντο ὑπὸ κράνους δεοματίνου καὶ μικρᾶς κυκλοτεροῦς ἀσπίδος· ἔφερον ἔιφος καὶ ἔρριπτον κατὰ τοῦ ἐχθροῦ μακρόθεν βέλη καὶ ἀκόντια. Ἐμάχοντο δὲ ἐμπροσθεν ἢ εἰς τὰ πλάγια τοῦ λεγεῶνος. Οἱ

δπλῖται (legionarii) ἔφερον πλήρη ἀμυντικὸν δπλισμόν, θώρακα ἀνευ
χειρίδων, ὅστις ἐκάλυπτε τὸ σῶμα αὐτῶν μέχρι τῶν μηρῶν, **κράνος** ἐκ
κάλυψθος, **ἀσπίδα** ἐκ ἔνθου καὶ δέρματος μὲ σιδηρᾶν περιφέρειαν.

Οἱ ἵππεῖς εἶχον πλήρη δπλισμόν, μακρὸν ἀκόντιον καὶ μακρὸν ἔφος·
ἄλλος ἐπειδὴ ἀνέβαινον ἀνευ ἀναβολέων ἐπὶ μικρῶν ἵππων, δὲν ἐστηρί-
ζοντο ἐπὶ αὐτῶν καλῶς, ὥστε νὰ μάχωνται καθ' ὅμαδας. Ἐμάχοντο με-
μονωμένως καὶ πολλάκις ἀναμεμιγμένοι μετὰ τῶν ψιλῶν.

Τὸ στρατόπεδον.— Ἐν ἐκστρατείᾳ δὲ ὁ ὁμοιαίκος στρατὸς ἐβάδιζεν
εἰς φάλαγγα ἥτοι εἰς ἐπιμήκη κατὰ βάθος σχηματισμὸν ἐπὶ μικροῦ με-
τρώπου. Ὁ στρατιώτης ἔφερε μόνος τὰ ὄπλα του, τὴν λοπάδα (καραβά-
ναν), ἔνα πέλεκυν, ἔνα πρίονα, τροφὰς διὰ 17 ἡμέρας καὶ ἔνα πάσσα-
λον. Τὸ ὅλον φροστίον ἦτο ἀρκετά βαρὺ (60 ὁμοιαίκαι λίτραι). Τὰ ὑπο-
ένγια ἔφερον σκηνάς. Ὅταν δὲ ὁ ὁμοιαίκος στρατὸς ἐσταμάτα διὰ νὰ ἀνα-
παυθῇ, δὲν ἔμενεν ἐν ὅμαλῃ πεδιάδι ἐκτεθειμένος εἰς αἱφνιδίαν ἐχθρο-
κήν προσβολῆν. Οἱ στρατιῶται κατεσκεύαζον ἐν πρόχειρον ὅχυρωμα, τὸ
καλούμενον **στρατόπεδον**. Εἰργάζοντο κατὰ κανόνας καθωρισμένους
ὑπὸ τῆς θρησκείας. Ιερεύς τις ἐχάρασσε καθ' ἀρχὰς δύο εὐθείας γραμ-
μὰς τεμνομένας καθέτως. Πλησίον τοῦ σημείου τῆς τομῆς ἐνέπηγον
κοντάριον μετὰ λευκῆς σημαίας. Ἐκεῖ θὰ ἐστήνετο ἡ σκηνὴ τοῦ στρα-
τηγοῦ (τὸ πρωτιώριον), τὸ κέντρον τοῦ στρατοπέδου. Ηέριξ αὐτοῦ ἐχά-
ρασσον ἐν τετράγωνον ἐξήκοντα μέτρων. Εἰς τὸ τετράγωνον αὐτὸν ἦσαν
τὸ θυσιαστήριον, τὸ δικαστήριον, τὸ ταμεῖον, ἡ ἐπιμελητεία καὶ ἡ
ἀγορά, ὅπου δὲ στρατηγὸς ἐκάλει τοὺς στρατιώτας. Ἀκολούθως εἰς ἀξιω-
ματικὸς ἐχάρασσε τὸν ἐξωτερικὸν περίβολον τοῦ στρατοπέδου, ὅστις ἦτο
ἐν τετράγωνον.

Τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἔφθανον οἱ στρατιῶται καὶ πρὸν ἀναπαυθοῦν
ἥρκιζον τὴν ἐργασίαν. Ἐξεφόρωναν τὰς δικέλλας καὶ ἀνέσκαπτον εἰς
τὰς τέσσαρας πλευρὰς τοῦ τετραγώνου εὐρεῖαν καὶ βαθεῖαν τάφρον.
Ἐφοιπτον πρὸς τὰ ἔσω τὸ κῶμα εἰς τρόπον ὥστε ἐσχημάτιζον ἐν πρό-
χωμα. Ἐπ' αὐτοῦ ἐνέπηγον πασσάλους καὶ συνέδεον αὐτοὺς πρὸς ἀλ-
λήλους. Τὸ στρατόπεδον οὕτω περιεβάλλετο ὑπὸ προτειχείσματος καὶ
ἐπροστατεύετο ὑπὸ τάφρου. Εἰς αὐτὸν εἰσήχοντο διὰ τεσσάρων πυλῶν,
εὐρισκομένης ἐκάστης εἰς τὸ μέσον μιᾶς τῶν τεσσάρων πλευρῶν.

Πλησίον ἐκάστης πύλης ἐφύλαττον φρουροί, οἵτινες ἦσαν ψιλοί.
Ἐγίνετο ἀλλαγὴ τῶν φρουρῶν καθ' ὠρισμένα διαστήματα. Ἡ νῦν ἦτο
διηρημένη εἰς νυκτερινὰς φυλακὰς καὶ τὸ τέλος ἐκάστης ἀνηγγέλλετο

διὰ σαλπίσματος. Ιππεῖς ἔτρεχον ἀπὸ φυλακίου εἰς φυλάκιον διὰ νῦν βλέποντι ἃν οἱ φρουροὶ ἐγρηγόρουν.

Ο μισθὸς καὶ ἡ λεία.— Ὁ στρατιώτης ἐλάμβανε μισθὸν (Ἴδε σελ. 56) καὶ πρὸς τροφὴν σίτον καὶ κριθὴν 35 περίπου λίτρας κατὰ μῆνα. Εἰς ταῦτα προσετίθετο ὅ, τι ἥδυνατο ν' ἀρπάσῃ ἐν ἐκστρατείᾳ. Οἱ Ἀρματῖοι, ὃς καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχαῖοι λαοί, εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ λεηλατοῦν τὴν ἐχθρικὴν χώραν, νὰ ἀρπάζουν κτήνη καὶ ἀνθρώπους· Πᾶν ὅ, τι εὐδίσκετο εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης ἢ εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ ἡττημένου ἐχθροῦ ἢ εἰς τὴν ἔξ ἐφόδου κυριευθεῖσαν πόλιν ἀνῆκεν εἰς τοὺς νικητάς. Ἡτο γενικὴ συνήθεια τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἄλλος οἱ Ἀρματῖοι ἐνήργουν μεθοδικῶς. Ἐν μέρος τῶν στρατιωτῶν ἐπεφορτίζετο νὰ λεηλατήσῃ. Ἐπρεπε νὰ μεταφέρουν εἰς τὸ στρατόπεδον πᾶν ὅ, τι ἦρπαζον. Οὕτω ἔθετον εἰς τὸ κοινὸν πᾶν ὅ, τι ἀφήρουν ἀπὸ τὸν ἐχθρόν, ὅπλα πολεμικά, σκεύη, χοήματα, ἐπιπλά, ζῷα καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐχθρούς, τὰς γυναικάς των καὶ τὰ τέκνα των. Ἐκράτουν τὰ χοήματα καὶ τὰ μέταλλα, τὰ δὲ ἄλλα πράγματα ἐπώλουν ἐν πλειστηριασμῷ. Ἐπώλουν τοὺς ἄνδρας, τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδία ὡς δούλους.

Τὸ προϊὸν τῆς πωλήσεως ἀνῆκεν εἰς τὸν ὁμαϊκὸν δῆμον καὶ εἴσι τὸ γετο εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον πλὴν τοῦ μέρους, τὸ ὅποιον ἐκράτει ὁ στρατηγὸς διὰ νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς θεούς, καὶ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον διένεμεν ὃς ἀμοιβὴν εἰς τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ τοὺς στρατιώτας.

Η πειθαρχία.— Ὁ ὁμαϊκὸς στρατὸς ὑπέκειτο εἰς αὐστηροτάτην πειθαρχίαν, οἷαν δὲν ἀπαντῶμεν εἰς ἄλλον στρατὸν τῆς ἀρχαιότητος. Ἀφ' ἣς στιγμῆς ἔξηρχοντο ἐκ τῆς Ἀρματίς οἱ στρατιῶται ὥφειλοι τυφλὴν ὑπακοὴν εἰς τὸν στρατηγὸν των. Ὁ στρατηγὸς εἶχεν ἐπ' αὐτῷ ἀπόλυτον ἔξουσίαν, δικαιώματα ζωῆς καὶ θανάτου (*imperium militiae*). Στρατιώτης κοιμώμενος καθ' ἥν ὡραν ἐφρούρει πρὸ τοῦ στρατοπέδου ἢ ἐγκαταλείπων τὴν θέσιν του ἐν ὧρᾳ μάχης ἢ ἀπειθῶν εἰς τὰς διατάγματος τοῦ στρατηγοῦ ἐτιμωρεῖτο μὲν θάνατον.

Στρατιωτικὰ ἀσκήσεις.— Οἱ Ἀρματῖοι ἡσκοῦντο εἰς τὰ πολεμικὰ καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης. Διὰ τοὺς ἐν Ἀρματίᾳ διαμένοντας πεδίον ἀσκήσεως ἤτο τὸ Πεδίον τοῦ Ἀρεως παρὰ τὴν ὅχθην τοῦ Τιβέρεως. Ἐν αὐτῷ οἱ νέοι ἔτρεχον, ἐπήδων μὲ τὰ ὅπλα, ἔρριπτον τὸ ἀκόντιον, ἐξιφράζοντο. Ἐπειτα κάθιδοι καὶ κατεσκονισμένοι ἔρριπτοντο εἰς τὸν Τίβερον καὶ τὸν διεπέρων κολυμβῶντες.

Ἐν ἐκστρατείᾳ ἤτο κανῶν ἀπαξ τῆς ἥμέρας νὰ γυμνάζωνται. Ἐκ μνον ὁσαύτως στρατιωτικὰς πορείας μετὰ τῶν ὅπλων καὶ τῶν ἀπ-

σκευῶν. Ἔκαμνον γυμνάσια συνόλου διὰ νὰ μανθάνουν νὰ παρατάσσωνται καὶ μεταβάλλουν μέτωπον εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης.

Ο θρίαμβος.— Διὰ τὸν νικητὴν οτρατηγὸν ὑψίστη τιμὴ ἥτο ὁ θρίαμβος ἥτοι ἡ πομπικὴ εἶσοδος αὐτοῦ καὶ τῶν στρατευμάτων του εἰς τὴν Τρώμην. Ἰνα τελέσῃ θρίαμβον ὁ νικητὴς στρατηγός, ἔπειτε νὰ εἴχε φρονεύσει ἐν τινι μάζῃ πλείονας τῶν πεντακισχιλίων πολεμίων ἢ νὰ εἴχεν ἐπεκτείνει τὰ ὅρια τοῦ κράτους διὰ τῆς νικηφόρου ἐκστρατείας του. Τῆς ὅλης πομπῆς προηγοῦντο ἡ σύγκλητος καὶ οἱ ἀρχοντες

Εἰκ. 6. "Ἐν μέρος θριαμβευτικῆς συνοδίας. Ἐμπρός οἱ σαλπιγκταί, κατόπιν οἱ στρατιῶται κρατοῦντες εἰς ἀσπίδα, δύο ἄλλοι ἀγαλμάτια εἰς τὸ ἄκρον κοντῶν, ὁ τελευταῖος τρόπαιον ἀποτελούμενον ἀπὸ εἴδη ὀπλισμοῦ.

τῆς πόλεως μεταβάντες πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ νικηφόρου στρατοῦ καὶ ὅδηγοῦντες ἔπειτα αὐτὸν εἰς τὴν πόλιν εἰποντο οἱ σαλπιγκταί μετ' αὐτοὺς ἡκολούθει ἀτελεύτητος σειρὰ φορτηγῶν ἀμαξῶν, ἐπὶ τῶν δοιών ἦσαν τοποθετημένα τὰ λάφυρα τοῦ πολέμου κατόπιν ἥρχοντο οἱ αἰχμάλωτοι, πεζοὶ καὶ ἀλυσίδετοι, ἐν οἷς διεκρίνοντο πολλάκις στρατηγοὶ καὶ ἡγεμόνες ἡττημένων λαῶν. Μετὰ τούτους ἥρχετο κεχρυσωμένον τέθριππον συρόμενον ὑπὸ τεσσάρων λευκῶν ἵππων, ἐπὶ αὐτοῦ δὲ ἵστατο ὄρθιος ὁ νικητὴς στρατηγός φορῶν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στέφανον ἐκ δάφνης καὶ κρατῶν σκῆπτρον ἐλεφάντινον φέρον εἰς τὸ ἄνω ἄκρον ἀετόν· ἡκολούθει ὁ στρατὸς ἄδων διάφορα ἀσματα ἔξυμνοῦντα τὰ κατορθώματά του. Ἡ πομπὴ διήρχετο διὰ θριαμβευτικῆς ἀφίδος καὶ διὰ τῶν διαφόρων ὀδῶν τῆς πόλεως ἔφθανεν εἰς τὸν ἐν τῷ Καπιτωλίῳ ναὸν τοῦ Διός. Ἐκεῖ ὁ νικητὴς στρατηγός ἀνέπεμπτεν εὐχαριστίας πρὸς τὸν Δία καὶ προσέφερε δυσίας.

Στρατιωτικὰ δόδοι.— Διὰ νὰ δύνανται οἱ Τρωμαῖοι νὰ μεταφέρουν τοὺς λεγεῶνας ταχέως καὶ εὐκόλως μακράν, κατεσκεύασαν μεγάλας στρατιωτικὰς ὁδοὺς πρὸς τὰς κυριωτέρας διευθύνσεις. Αἱ ὁδοὶ αὗται

ῆσαν συνήθως εὐθεῖαι καὶ ὅταν ἀκόμη διήρχοντο διὰ χωρῶν ὁρεινῶν.
Ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων στρατιωτικῶν ὅδῶν ἦσαν ἡ Ἀππία ὁδὸς φέρουσα εἰς τὴν Καπύην τῆς Καμπανίας, ἡ Βαλερία φέρουσα εἰς τὸ Κορφίνιον τῆς Σαυνίτιδος, ἡ Φλαμινία φέρουσα εἰς τὸ Ἀριμίνιον ὑπὲρ τὴν Ὁμβρικήν.

36. Καρχηδών καὶ Ῥώμη—Οἱ μεγάλοι μεταξὺ αὐτῶν πόλεμοι.

Ἡ Καρχηδών, ἀποικία τῶν Φοινίκων, ἔκειτο εἰς τὰ βόρεια παράλια τῆς Ἀφρικῆς κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ σημερινοῦ κόλπου τοῦ Τύνητος καὶ σχεδὸν ἀπέναντι τῆς Σικελίας. Ἡ Καρχηδών ὑπῆρχεν ἥμεροικωτέρᾳ πόλις τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Διὰ τοῦ κραταιοῦ στόλου της ἦτο κυρίαρχος τῆς θαλάσσης, ἐκτοπίσασα τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Τυρηνούς, ἔξετεινε δὲ τὸ κράτος της ἐπὶ μεγάλου μέρους τῆς βορείου Ἀφρικῆς, ἐπὶ τῆς Κύρων, τῆς Σαρδοῦ, τῶν Βαλεαρίδων νήσων καὶ ἐπὶ τῶν δύο τρίτων τῆς Σικελίας καὶ εἶχεν ἴδρυσει πολλαζοῦ ἀποικίας καὶ ἥμεροικούς σταθμοὺς. Τὰ ἥμεροικά της πλοῖα διασκέζοντα τὴν Μεσόγειον θάλασσαν καὶ αὐτὸν ἀκόμη τὸν Ἀτλαντικὸν ὥκεανὸν συνεσώρευσαν ἐν αὐτῇ ἀμύθητα πλούτη. Αἱ ἥμεροικα της ἀποστολὴ διέσχιζον τὴν Σαχάραν μέχρι τοῦ Σουδάν.

Ἡ Καρχηδών ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ ἀριστοκρατίας ἥμπόρων. Τῆς κυβερνήσεως προϊσταντο δύο ἔνιαύσιοι ἄρχοντες καλούμενοι Σουφέται, καὶ γερουσία ἦξ ἐκατὸν μελῶν, λαμβανομένων ἐκ τῶν πλουσιωτέρων ἥμπόρων. Ὑπῆρχε καὶ ἐκκλησία τοῦ δήμου. Ἄλλὰ κυρίαρχον σῶμα τῆς πολιτείας ἦτο ἡ γερουσία καὶ αὐτὴ ἐκυβέρνα οὐχὶ κατὰ τὸ γενικὸν συμφέρον τῆς πατρίδος, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἴδιωτικὸν συμφέρον τῆς ἥμεροικῆς τάξεως. Ὁ στρατὸς τῆς Καρχηδόνος ἀπετελεῖτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ ἔνων μισθοφόρων. Ὁ λαὸς καὶ πρὸ παντὸς οἱ ἰθαγενεῖς καταπιέζοντο σκληρῶς.

Οἱ Ῥωμαῖοι παρηκολούθουν μετὰ φθονεροῦ βλέμματος τὴν καταπληκτικὴν πρόοδον τῆς Καρχηδόνος· ἀλλὰ δὲν ἥδύναντο νὰ παρεμβάλουν κανὲν πρόσκομμα, διότι ἦσαν ἀπησχολημένοι εἰς τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ πολέμους· ὅταν ὅμως ἔγιναν κύριοι τῆς μέσης καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας, ἐσκέπτοντο πῶς νὰ ταπεινώσουν τοὺς ἀντιζόλους των Καρχηδονίους. Ἡ σύγκρουσις προεμηνύετο φοβερὰ καὶ μοιραία. Κατ' αὐτὴν ἐπρόκειτο νὰ κοιμῇ τὶς ἐκ τῶν δύο ἐκείνων μεγάλων λαῶν ἔμελλε νὰ κυριαρχήσῃ τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου. Διεξήχθησαν δὲ μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Καρχηδονίων τρεῖς μεγάλοι πόλεμοι φέροντες τὸ ὄνομα **Καρχηδονιακοί**.

37. Πρῶτος Καρχηδονιακὸς πόλεμος (264—241 π. Χ.).

Ἄφορομὴν εἰς τὸν πρῶτον Καρχηδονιακὸν πόλεμον ἔδωκαν οἱ Μαμερτῖνοι, μισθοφόροι τοῦ τυράνου τῶν Συρακουσῶν Ἀγαθοκλέους. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀγαθοκλέους ἐκδιωχθέντες ἐκ τῶν Συρακουσῶν οἱ Μαμερτῖνοι κατέλαβον τὴν Μεσσήνην, ἐγκατασταθέντες δὲ ἐν αὐτῇ ἔκαμνον ληστρικᾶς ἐπιδομᾶς καὶ κατέστρεφον τὰς πέριξ χώρας καὶ μάλιστα τὴν ἐπικράτειαν τῶν Συρακουσῶν. Τότε δὲ νέος τύραννος τῶν Συρακουσῶν Ἰέρων Β' ἐπελθὼν μετὰ στρατοῦ κατετρόπωσε τοὺς Μαμερτῖνους καὶ ἐπολιόρκισε τὴν Μεσσήνην. Οἱ Μαμερτῖνοι περιελθόντες εἰς ἀμηχανίαν ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ρωμαίων.

Οἱ Ρωμαῖοι κατέδραχαν ἐδίσταζον νὰ βοηθήσουν ἀνθρώπους ληστῶν καὶ ἀρπαγας. Μαθόντες δημοσίᾳ οἱ Καρχηδόνιοι συνεμάχησαν μετὰ τοῦ Ἰέρωνος Β' καὶ κατέλαβον τὴν Μεσσήνην, ἀπεφάσισαν νὰ κατέλθουν εἰς τὸν ἄγωνα καὶ νῦν ἀντιμετωπίσουν τοὺς ἀντιτίθλους τῶν Καρχηδονίων. Ἀλλως τε ἐδίδετο εἰς αὐτοὺς μία λαμπρὰ εὐκαιρία πρὸς κατάχτησιν τῆς πλουσίας καὶ εὐφόρου νήσου Σικελίας. Οὕτω ἔξερράγη δὲ πρῶτος Καρχηδονιακὸς πόλεμος (264—241 π. Χ.).

Ο ὑππατος Ἀππιος Κλαύδιος κατά τινα σκοτεινὴν νύκτα διέπλευσε μετὰ στρατοῦ τὸν Σικελικὸν πορθμὸν διὰ πλοίων, ἄτινα ἔλαβεν ἐκ τῶν πόλεων τῆς γατώ Ιταλίας κυριεύσας δὲ ἐξ ἐφόδου τὴν Μεσσήνην διεσχόρπισε τὰς ἡγεμένας δυνάμεις τῶν Καρχηδονίων καὶ τοῦ Ἰέρωνος καὶ κατεδίωξε τὸν Ἰέρωνα μέχρι τῶν Συρακουσῶν, τὰς δοποίας ἥρχισε νὰ πολιορκῇ. Ο Ἰέρων στενοχωρηθεὶς ἦναγκάσθη νῦν ἀποσπασθῆ ἀπὸ τῶν Καρχηδονίων καὶ νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τῶν Ρωμαίων. Οἱ Καρχηδόνιοι μείναντες μόνοι ἐν τῷ ἄγωνι κατέστησαν κέντρον τῶν πολεμικῶν τῶν ἐπιχειρήσεων τὸν Ἀκράγαντα, ἀλλὰ καὶ τοῦτον ἐκυρίευσαν οἱ Ρωμαῖοι μετὰ ἐπτάμηνον πολιορκίαν (262 π. Χ.).

Ἄλλοι οἱ Ρωμαῖοι ἔβλεπον διτι, ἐν ὅσῳ ἦσαν κατώτεροι τῶν ἀντιπάλων τῶν κατὰ θάλασσαν, δὲν θὰ ἥδύναντο νὰ καταβάλουν αὐτοὺς οὔτε ἐκ τῆς Σικελίας νὰ τοὺς ἐκδιώξουν. Οθεν ἐναυπήγησαν ἐκατὸν εἴκοσι τριήρεις, καὶ τῷ 260 π. Χ., ὁ ὑππατος Δουΐλιος κατεναυμάχησε παρὰ τὰς Μυλάς, βορειοδυτικῶς τῆς Μεσσήνης, τὸν ἀσυγκρίτως ὑπέρτερον καρχηδονιακὸν στόλον διὰ τοῦ ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ Δουΐλιου ἐπινοηθέντος κόρακος. Ἡτο δὲ δέ κόραξ σιδηροῦν μηχάνημα, διὰ τοῦ ὑποίου οἱ Ρωμαῖοι ἥρπαζον καὶ εἴλκυνον πρὸς ἑαυτούς τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα καὶ οὕτω τὴν ναυμαχίαν μετέβαλλον εἰς πεζομαχίαν.

Οἱ Ρωμαῖοι, ἵνα δώσουν πέρας εἰς τὸν παρατεινόμενον πόλεμον,

ἀπεφάσισαν νὰ μεταφέρουν αὐτὸν εἰς τὴν Ἀφρικήν. Ὅθεν τὸ 256 π.Χ. ἔπειταν τὸν ὑπατὸν Ρήγουλον εἰς Ἀφρικὴν μὲ 40 πλοῖα, 15000 πεζοὺς καὶ 500 ἵππεις. Ὁ Ρήγουλος προβαίνων νικητὴς ἐφθασεν εἰς τὰ πρῶθυρα τῆς Καρχηδόνος. Οἱ Καρχηδόνιοι καταληφθέντες ὑπὸ τρόμῳ ἐπρότειναν εἰρήνην ἀλλ᾽ οἱ δοοι τοῦ Ρηγούλου ἤσαν τόσον βαρεῖς ὥστε δὲν τοὺς ἐδέχθησαν. Ὁ Ρήγουλος τότε εἶπεν ὑπεροφάνως «Πρέπει νὰ γνωρίζῃ τις νὰ νικᾶ ἢ νὰ κύπτῃ τὸν αὐχένα πρὸ τοῦ νικητοῦ»

Οἱ Καρχηδόνιοι ἐν ἀμηχανίᾳ εὑρισκόμενοι ἐδέχθησαν μετὰ πολὺ λῆστρος προδυναμίας τὸν Σπαρτιάτην Ξάνθιππον, ὃστις ἤλθεν εἰς τὴν Ἀφρικὴν μετὰ μισθοφόρων Ἑλλήνων, καὶ διώρισαν αὐτὸν ἀρχιστράτηγον. Ὁ ἔμπειροπόλεμος Ξάνθιππος συγκεντρώσας τὰς δυνάμεις τῶν Καρχηδονίων καταπονεῖ πρῶτον τὸν ἔχθρον διὰ πολλῶν ἀψιμαχιῶν, τέλος δὲ συγκροτήσας μεγάλην μάχην (255) νικᾷ τοὺς Ρωμαίους ὀλοσχερῶς. Ἐλάχιστοι ἐκ τῶν Ρωμαίων ἐσώθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐφονεύθησαν ἄγχημαλωτίσθησαν. Μεταξὺ τῶν αἰχμαλώτων ἦτο καὶ ὁ πρὸ μικροῦ ἀγωγοῦ Ρήγουλος, ὃστις ὀδηγήθη εἰς τὴν Καρχηδόνα.

Οἱ πόλεμοι ἔξηκολούθησε περιορισθεὶς ἐν Σικελίᾳ. Ἄλλεπάλλιοι συμφροδαὶ είχον ἀποθαρρύνει τὸν ὁμαϊκὸν λαόν, ή δὲ ἀποθάρρυνσις μετεδόθη καὶ εἰς τὸν στρατόν, οὕτινος ἡ πειθαρχία κατὰ πολὺ ἐγκαλαρώθη. Ἄλλα τῷ 250 δὲ ὑπατος Καικύλιος Μέτελλος κατετρόπων τοὺς Καρχηδονίους παρὰ τὸν Ηάνορον καὶ οὕτω ἀποκατέστησε τὸν θάρρος τῶν στρατιωτῶν. Μετὰ τὴν ἥτταν ταύτην οἱ Καρχηδόνιοι ἤνταν γκάσθησαν καὶ αὖθις νὰ ζητήσουν εἰρήνην. Ὁ ἐν Καρχηδόνι κρατοῦσας αἰχμαλώτος Ρήγουλος, κατὰ τὴν παραδόσιν, ἔπειταν εἰς Ρώμην ἵνα διαπραγματευθῇ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν αἰχμαλώτων ἐπὶ τῇ ἐνόρκῳ ὑποσχέσει ὅτι ἥθελεν ἐπιτρέψει εἰς Καρχηδόνα ἐν περιπτώσει ἀπετύγχανεν ἡ ἀποστολή του.

Οἱ Ρήγουλος ἐλθὼν εἰς Ρώμην συνεβούλευσε τὴν σύγκλητον ἔξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον καὶ νὰ μὴ ἀνταλλάξῃ τοὺς αἰχμαλώτους πιστὸς δὲ εἰς τὸν ὄρκον του παρὸ δλας τὰς θεομάς παρακλήσεις της οἰκογενείας του, τῶν φίλων, καὶ ὀλοκλήρου της συγκλήτου, ἐπέστρεψε εἰς Καρχηδόνα, ὃπου ὑπέστη σκληρότατον θάνατον.

Οἱ πόλεμοι ἔξηκολούθησε μὲ πολλὰς ἐκατέρωθεν περιπτετείας, δικρίμη δὲ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην δὲ στρατηγὸς τῶν Καρχηδονίων ἡ Αμύλιας Βάρκας, ὃστις περιπλέων κατέστρεψε τὰ μεσημβρινὰ παραλία τῆς Ἰταλίας. Ἐν τούτοις μετὰ πολλὰς ἀγκιστρόφους τροπὰς τοῦ πολέμου οἱ Καρχηδόνιοι ἐνικήθησαν τέλος ὀλοσχερῶς ἐν μεγάλῃ ναυμαχ

παρὰ τὰς Αἰγαίουσας νήσους καὶ ἡναγκάσθησαν νὰ συνομολογήσουν εἰ-
ρήνην πρὸς τοὺς Ρωμαίους τῷ 241 μὲ δόους βαρυτάτους α') ν' ἀπο-
χωρήσουν ἐκ τῆς Σικελίας καὶ ἐκ τῶν πέριξ αὐτῆς μικρῶν νήσων, β') ν'
ἀποδώσουν ἄνευ λύτρων τοὺς αἰχμαλώτους, καὶ γ') νὰ πληρώσουν εἰς
τοὺς Ρωμαίους ἐντὸς δέκα ἔτῶν τρεῖς χιλιάδας διακόσια τάλαντα ὡς
πόλεμικὴν ἀποζημίωσιν.

Οἱ Ρωμαῖοι γενόμενοι κύριοι τῆς Σικελίας κατέστησαν αὐτὴν δω-
μαϊκὴν ἐπαρχίαν διοικουμένην ἐπὸ πραιτωρος. Ἐλευθέρα ἔμεινε μόνον
ἡ μικρὰ ἐπικράτεια τῶν Συρακουσῶν, ἐν τῇ δοπίᾳ ἦσχεν δὲ φύλος καὶ
πιστὸς σύμμαχος τῶν Ρωμαίων Ἰέρων. Β'.

38. Συμβάντα μεταξὺ τοῦ α' καὶ β' Καρχηδονιακοῦ πολέμου.

Πόλεμος τῶν μισθοφόρων ἐν Καρχηδόνι.— Τὰ δεινὰ τῆς Καρ-
χηδόνος δὲν ἔλληξαν εἰσέτι. Οἱ μισθοφόροι αὐτῆς μὴ λαβόντες τοὺς ὀφει-
λομένης μισθούς ἔνεκα τῆς ἐπικρατούσης χρηματικῆς ἀποδίας προέβη-
σαν εἰς φοβερωτάτην στάσιν. Η Καρχηδὼν διέτρεψε πάλιν νέον κίνδυ-
νον, διότι μετὰ τῶν ἔξαγριωθέντων στασιαστῶν ἱνώθησαν καὶ πολλαὶ^{τόλεις} σύμμαχοι αὐτῆς. Τότε οἱ δύο μεγάλοι πολιτικοὶ οίκοι τοῦ Ἀμύλ-
κα Βάρκα καὶ τοῦ Ἀννωνος ἐνεργήσαντες ἐκ συμφώνου κατέβαλον τὴν
στάσιν ἐντὸς τριετίας.

Κατάκτησις Σαρδοῦς καὶ Κορσικῆς.— Καθ' ὃν χρόνον ἡ Καρ-
χηδὼν ἰγνωμένη ἐπὸ ἀπαλλαγῆ τοῦ ἐκ τῶν μισθοφόρων αὐτῆς κινδύ-
νου, οἱ Ρωμαῖοι ἀφέρεσαν ἀπ' αὐτῆς διὰ προδοσίας τὴν Σαρδὼ καὶ
τὴν Κορσικὴν καὶ κατέταξαν αὐτὰς εἰς τὰς δωμαϊκὰς ἐπαρχίας, διώ-
κουν δὲ διὰ πραιτωρος.

Πόλεμος πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς (229—228 π. Χ.).— Μόλις
εἶχε περατωθῆ ἡ κατάκτησις τῆς Σαρδοῦς καὶ τῆς Κορσικῆς, καὶ μία
βοὴ ἡκούσθη ἐκ τῆς ἀντιπέραν θαλάσσης. Ἡσαν οἱ κάτοικοι τῆς
Ἡπείρου καὶ τῶν Ἰονίων νήσων, οἵτινες ἐκάλουν εἰς βοήθειαν τοὺς
Ρωμαίους κατὰ τῶν Ἰλλυριῶν πειρατῶν. Οἱ φοβεροὶ οὗτοι πειραταί,
ἀφοῦ ἐδήνωσαν τὰς Ἑλληνικὰς ἀκτάς, ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Ἡπείρον
καὶ ἥρξαν νὰ καταλαμβάνουν τὰς ἐπιφανεστέρας τῶν παραλίων πό-
λεων, πρεσβεῖαι δὲ πεμφθεῖσαι ἐκ τῆς Ἐλλάδος ἔφθασαν εἰς τὴν Ρώ-
μην, διώς ἐπικαλεσθοῦν τὴν προστασίαν αὐτῆς. Τὸ διάβημα τοῦτο τῆς
Ἐλλάδος καὶ τῆς Ἡπείρου ἦτο καθαρὰ διμολογία περὶ τῆς ἔαυτῶν
ἀδυναμίας.

Οἱ Ρωμαῖοι ἀμέσως ἐκήρυξαν πόλεμον κατὰ τῶν Ἰλλυριῶν καὶ

στόλος ἐκ διακοσίων πλοίων καὶ εἴκοσι χιλιάδων ἀνδρῶν ἔπλευσε καὶ αὐτῶν. Ἡ Τεῦτα, ἡ ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου βασιλέως Πίννου, περὶ φοβος γενομένη ἡναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην, καθ' ἣ τὸ Ἰλλυρικὸν κράτος περιωρίζετο εἰς τὰ ἀρχαῖα αὐτοῦ ὅρια καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτοῦ ὑπεχρεοῦτο νὰ πληρώνῃ εἰς τοὺς Ρωμαίους ἐτήσιον φόρον. Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην οἱ Ἑλληνες ἔξέφρασαν τὴν εὐγνωμοσύνην των πρὸς τοὺς Ρωμαίους διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν των ἀπὸ τοῦ κακοῦ ἔχειν νουν. Ἡ Κόρινθος μάλιστα ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Ρωμαίους νὰ μετέχουν τῶν Ἰσθμικῶν ἀγώνων, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀπένειμαν εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα τοῦ Ἀθηναίου πολίτου καὶ τὸ τῆς μηνίσεως εἰς τὰ Ἐλευσίνια μετήρια. Ταύτα δὲ πάντα ἦσαν οἰονεὶ προαγγέλματα τῆς ἐλληνικῆς δουλείας.

Κατάκτησις τῆς ἐντὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατίας (225—222 π. Χ.).— Μετὰ τὸ πέρας τοῦ Ἰλλυρικοῦ πολέμου οἱ Ρωμαῖοι περιεπλέκησαν εἰς πόλεμον ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ. Οἱ ἐν τῇ ἀνω Ἰταλίᾳ Γαλάται ἀφοῦ ἐπὶ πολλὰς δεκαετηρίδας ἔζησαν ἐν εἰρήνῃ ἔλαβον πάλιν τὰ δύλια καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Τυρρηνίαν. Ἀλλὰ παρὰ τὸ Τελαμώνιον, ἀκρωτήριον τῆς Τυρρηνίας, οἱ Γαλάται ἐμπεσόντες μεταξὺ δύο δωματικῶν στρατῶν ἔπαθον τελείαν ἦταν. Μετὰ ταῦτα οἱ Ρωμαῖοι προχωρήσαντες ὑπέταξαν ἀπασαν τὴν ἐντὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν (222). *εβ*

39. Δεύτερος Καρχηδονιακὸς πόλεμος (218—201 π. Χ.).

Κατακτήσεις τῶν Καρχηδονίων ἐν Ἰσπανίᾳ.— Οἱ Καρχηδόνιοι βαρέως φέροντες τὴν ταπείνωσιν, τὴν δοπίαν ἐπέβαλον εἰς αὐτοὺς οἱ Ρωμαῖοι, μετὰ τὴν ἔξόντωσιν τῶν μισθοφόρων ἐπεχείρησαν τὴν κατήκτησιν τῆς Ἰσπανίας. Ἐζήτουν οὕτω ν' ἀναπληρώσουν τὰς μεγάλας ζημιάς, τὰς δοπίας είλον υποστῆ, καὶ νὰ πορισμοῦν τὰ μέσα ἐπιθετικοῦ πρὸς τοὺς Ρωμαίους πολέμου, τὸν δοποῦν ἀπήτει τὸ ἐθνικὸν μῆσος καὶ ὑπηγόρευεν αὐτὸ τὸ ἐμπορικὸν συμφέρον των. Καθ' ὃν λοιπὸν χρόνον οἱ Ρωμαῖοι ἐπολέμουν πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ ἔπειτα πρὸς τοὺς ἐν τῇ ἀνω Ἰταλίᾳ Γαλάτας, ὁ ἐπιφανῆς στρατηγὸς Ἀμύλκας Βάρκας πολεμῶν ἐπὶ ἐννέα ἔτη κατέκτησε μέγα μέρος τῆς νοτίου καὶ ἀνατολικῆς Ἰσπανίας.

Τὸν Ἀμύλκαν Βάρκαν ἡρωϊκῶς πεσόντα ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης διεδέχθη ἐν τῇ στρατηγίᾳ ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς αὐτοῦ Ἀσδρούβας ὅστις ἔξετεινε τὴν κυριαρχίαν τῆς Καρχηδόνος μέχρι τοῦ Ἰβηρικοῦ ποταμοῦ καὶ ἔκτισεν ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν παραλίων τῆς Ἰσπανίας τὴν Καρθαγένην (Νέαν Καρχηδόνα). Οἱ Ρωμαῖοι ζηλοτυπήσαντες πρὸς τὴν πρόοδον ταύτην τοῦ Ἀσδρούβα ἔσπευσαν νὰ συνομολογήσουν μετ' αὐτοῦ

συνθήκην, διὰ τῆς δροίας ἐτάσσετο δὲ Ἰβηρὸς ποταμὸς ὡς τελευταῖον δριόν τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ καιροχηδονιακῶν κτήσεων.

Στρατηγία τοῦ Ἀννίβα.— **Πολιορκία τῆς Ζακάνθης.**— Δολοφονηθέντος τοῦ Ἀσδρούβα ὑπό τίνος δούλου, δὲ ἐν Ἰσπανίᾳ καιροχηδονιακὸς στρατὸς ἀνεκήρυξε στρατηγὸν τὸν μόλις εἰκοσαεξαετῆ Ἀννίβαν, υἱὸν τοῦ Ἀμύλκα Βάρκα. Ὁ Ἀννίβας ὑπῆρξεν εἰς τῶν μεγίστων στρατηγῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ἐκ μικρᾶς ἡλικίας ἀνετράφη ἐν τοῖς στρατοπέδοις παρακολουθῶν τὸν πατέρα τούς εἰς τὰς ἐκστρατείας. Διηγοῦνται δὲ ἐν ἡλικίᾳ μόλις ἐννέα ἐτῶν ὡδηγήθη ὑπὸ τοῦ πατρός του εἰς βωμὸν καὶ θέσας ἐπ' αὐτοῦ τὴν ζεῖραν δροκίσθη αἰώνιον μῆσος κατὰ τῶν Ρωμαίων, καὶ τὸν δρόκον τοῦτον ἐτήρησε ἀδυσωπήτως.

Διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἀννίβα ὡς στρατηγοῦ τὰ πράγματα ἔλαβον ἄλλην φάσιν. Ἀναλαβὼν οὗτος τὴν στρατηγίαν προσέβαλε κατὰ πρῶτον τὴν ἐν Ἰσπανίᾳ πόλιν Ζάκανθαν, ἥτις κατὰ τὰς συνθήκας ἦτο οὐδετέρα, καὶ μετὰ δικτάμηνον πόλιορκίαν ἐκυρίευσεν αὐτὴν μεταβεβλημένην εἰς ἄμορφον σωρὸν ἐρειπίων. Ἔνεκα τῆς παραβιάσεως τῶν συνθηκῶν ὑπὸ τοῦ Ἀννίβα ἐκηρύχθη δὲ γε τερος Καιροχηδονιακὸς πόλεμος (281—201 π. Χ.), ὅστις εἶναι εἰς ἐκ τῶν δραματικωτέρων πολέμων τῆς παγκοσμίου ἴστορίας.

Σχέδιον καὶ πορεία τοῦ Ἀννίβα.— Κηρυχθέντος ἐπισήμως τοῦ πολέμου δὲ Ἀννίβας συνέλαβεν ἐν σχέδιον παράτολμον. Ἄντι νὰ περιμένῃ τοὺς ὁμαϊκοὺς λεγεωνας εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἀπεφάσισε νὰ μεταφέρῃ τὸν πόλεμον ὑπ' αὐτὰ τὰ τείχη τῆς Ρώμης· καὶ ἐπειδὴ οἱ στόλοι τῆς Καιροχηδόνος δὲν ἐδέσποζον πλέον τῆς Μεσογείου, ἀπεφάσισε νὲ ἀνοίξῃ ὁδὸν διὰ Ἑηρᾶς. Ὅθεν τὸ ἔαρ τοῦ 218 π. Χ. καταλιπὼν ἐν Ἰσπανίᾳ τὸν ἀδελφόν του Ἀσδρούβαν μετὰ δεκαπέντε χιλιάδων ἀνδρῶν,

Εἰκ. 7. Ὁ Ἀννίβας

αὐτὸς μετὰ πεντήκοντα χιλιάδων πεζῶν, ἐννέα χιλιάδων ἵππεων καὶ τριάκοντα ἑπτὰ πολεμικῶν ἑλεφάντων ἀναχωρεῖ ἐκ Καρθαγένης, διαβαίνει τὰ Πυρηναία δῷη καὶ τὸν Ὅρδανὸν ποταμόν, ὑπερηπῆδη μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος τὰς αἰωνίως χιονοσκεπεῖς⁷ Αλπεις ἐν μέσῳ μυρίων κινδύνων, καὶ εἰσβάλλει εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν, ἀφοῦ ἀπώλεσεν ἐκ τοῦ ψύχους καὶ τῶν ἄλλων κακοπαθειῶν τὸ ἥμισυ σχεδὸν τοῦ στρατοῦ του.

Ἡ αἰφνιδία αὕτη ἔμφανισις τοῦ Ἀννίβα ἐν τῇ ἄνω Ἰταλίᾳ ἔξεπληξε τοὺς Ῥωμαίους τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσον δὲν ἐπερίμενον αὐτὸν ἀπὸ Ἑηρᾶς. Οἱ Ῥωμαῖοι φρονοῦντες ὅτι ὁ πόλεμος ἔμελλε νὰ διεξαχθῇ ἐν Ἀφρικῇ καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ, εἶχον ἥδη πέμψει τὸν μὲν ὑπατὸν Σεμπρόνιον μετὰ στόλου εἰς Ἀφρικήν, τὸν δὲ ἔτερον ὑπατὸν Κορηνήλιον Σκιπίωνα μετὰ εἴκοσι τεσσάρων χιλιάδων ἀνδρῶν εἰς Ἰσπανίαν.

Μάχαι παρὰ τὸν Τίκινον, τὸν Τρεβίαν καὶ τὴν Τρανσιμένην.—Οἱ ὑπατοὶ Σκιπίων φθάσας εἰς Μασσαλίαν καὶ μαθὼν ὅτι ὁ Ἀννίβας προγέλαυνεν εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν, τὸν μὲν ἀδελφόν του Γναῖον ἐπεμψεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν μετὰ μικρᾶς δυνάμεως, αὐτὸς δὲ ἐπαλινδρόμησε καὶ ἐσπευσεν εἰς τὴν ἄγω Ἰταλίαν. Ὁ Ἀννίβας, μετὰ τοῦ δποίου ἡνώθησαν καὶ οἱ ἀποστατήσαντε Γαλάται, συναντήσας τὸν Σκιπίωνα παρὰ τὸν Τίκινον ποταμὸν συνάπτει πρὸς αὐτὸν τὴν πρώτην μάχην, καθ' ἥν οἱ Ῥωμαῖοι ἐνικήθησαν. Μετ' ὀλίγον φθάνει καὶ ὁ Σεμπρόνιος μετὰ τῶν λεγεώνων του ἐρχόμενος ἐκ Σικελίας καὶ ἐνοῦται μετὰ τοῦ Σκιπίωνος· ἀλλ' ἀμφότεροι νικῶνται ὑπὸ τοῦ Ἀννίβα παρὰ τὸν Γρεβίαν ποταμόν. Ἡ ἐντὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατία ἦτοι ἡ ἄνω Ἰταλία ἔξεφυγε πλέον τὴν ὁμαϊκὴν κυριαρχίαν. Τὸ ἕαρ τοῦ ἐπομένου ἔτους (217 π. Χ.), ὁ Ἀννίβας διαβάς τὰ Ἀπέννινα εἰσῆλασεν εἰς τὴν Τυρρηνίαν, ἀφοῦ διέσχισε τὰ ἀπέραντα ἔλη τοῦ Ἀργούν. Ῥωμαϊκὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν νέον ὑπατὸν Φλαμίνιον ἀνέμενε τὸν Ἀννίβαν ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ Ἀρρητίου, πόλεως τῆς Τυρρηνίας. Ἀλλ' ὁ πανοῦργος Καρχηδόνιος στρατηλάτης παρέσυρε τὸν Φλαμίνιον εἰς τινα μικρὰν κοιλάδα παρὰ τὴν Τρανσιμένην λίμνην. Ἐκεῖ δὲ γενομένης μάχης ὁ ὁμαϊκὸς στρατὸς κατεστράφη διοσχερῶς καὶ αὐτὸς ὁ Φλαμίνιος ἐφονεύθη (217 π. Χ.). Μετὰ τὴν μάχην ταύτην ὁ Ἀννίβας διὰ τῆς Ὀμβρικῆς προίλασεν εἰς τὴν Ἀπονήλιαν, μὴ κοίνας εἰσέπει ἑαυτὸν ἀρκούντως ἴσχυρον, ὥστε νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Ῥώμης, ἀπὸ τῆς δυοίας δὲν ἀπεῖχε παρὰ 150 χιλιόμετρα.

Φάβιος δὲ Μελλητής.—Οἱ Ῥωμαῖοι καταληφθέντες ὑπὸ τρόμου ἔξελεξαν δικτάτωρα τὸν συνετὸν Φάβιον Μάξιμον,⁸ ὃστις διὰ τὴν ἐκ προνοίας καὶ περισκέψεως βραδύτητα τῶν κινήσεών του ὀνομάσθη

Μελλητής (Cunctator) Ὁ Φάβιος διέγραψε νέον σχέδιον ἐκστρατείας. Ἀπέφευγεν ἐπιμελῶς πᾶσαν ἐκ τοῦ συστάδην μάχην, παρακολουθῶν δὲ βῆμα ποὸς βῆμα τὰς κινήσεις τοῦ Καρχηδονίου στρατηλάτου καὶ ἐνοχλῶν αὐτὸν ἀπὸ ὑψηλῶν καὶ δυσβάτων τόπων προσεπάθει νὰ καταπονῇ αὐτὸν καὶ νὰ ἔξαντλῇ τὰς δυνάμεις του, εἰς οὐδὲν λογιζόμενος τὰς ὕβρεις τοῦ ἔχθρου καὶ τὰ σκώμματα τῶν ἴδικῶν του στρατιωτῶν.

Ἡ παρὰ τὰς Κάννας μάχη.— Ἀλλὰ τὸ πολεμικὸν σχέδιον τοῦ συνετοῦ Φαβίου ἀπῆτε αὐταπάρνησιν καὶ μακροθυμίαν, πράγματα ἀδύνατα διὰ λαὸν κατακτητικόν, οἷος ἡτο δ ὁ ψωμαϊκός. Διὰ τοῦτο ταχέως ἥρχισαν οἱ γογγυσμοὶ παρὰ τῷ ὁψιαῖκῷ λαῷ, ὅστις μάλιστα ἥρχισε καὶ νὰ κατηγορῇ τὸν Φάβιον ἐπὶ προδοσίᾳ. Ὁθεν ἀνεκλήθη δ ὁ Φάβιος μετὰ τὴν λῆξιν τῆς δικτατωρίας του καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐπέμφθησαν κατὰ τοῦ Ἀννίβα οἱ ὑπατοὶ Αἰμίλιος Παῦλος καὶ Τερέντιος Οὐάρρων μετὰ δύδοντα χιλιάδων πεζῶν καὶ ἔξι χιλιάδων ἵππεων, ἥρχον δὲ ἐκάτερος ἐκ διαδοχῆς ἡμέραν παρ' ἡμέραν. Καὶ δὲν Αἰμίλιος Παῦλος ἡτο τῆς γνώμης ν ἀποφύγουν ἀποφασιστικὴν μάχην ποὸς τὸν Ἀννίβαν. Ἄλλος δ ἀσύνετος Οὐάρρων, υἱὸς κρεοπώλου, τὴν ἡμέραν τῆς στρατηγίας του συνηῆφεν ἐκ τοῦ συστάδην μάχην ποὸς τὸν Ἀννίβαν παρὰ τὰς Κάννας τῆς Ἀπουλίας (216 π. Χ.). Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ οἱ Ῥωμαῖοι ἔπαιθον τοιαύτην πανωλεθρίαν, ὥστε ἐκ τῆς μεγάλης ἐκείνης στρατιᾶς μόνον τέσσαρες χιλιάδες ἐσώθησαν. Μεταξὺ τῶν πεσόντων ἡτο καὶ δ ὑπατος Αἰμίλιος Παῦλος. Ὁ Ἀννίβας βλέπων τὴν μεγάλην καταστροφὴν τῶν Ῥωμαίων ἀνέκραξε πολλάκις κατὰ τὴν ὁραν τῆς μάχης «Στρατιῶται, φείσθητε τῶν ἡττημένων!».

Ἐδστάθεια τῆς Ῥώμης.— Ἐγκατάλειψις τοῦ Ἀννίβα ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων.—Μετὰ τὴν ἐν Κάνναις νίκην δ Ἀννίβας δὲν ἔχρινε φρόνιμον μετὰ στρατοῦ καταπεπονημένου καὶ ἔξηντλημένου νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Ῥώμης. Ὁθεν ἐπορεύθη ποὸς νότον, ἵνα κινήσῃ εἰς ἀποστασίαν τοὺς λαοὺς καὶ τὰς πόλεις τῆς χώρας ἐκείνης, ἥλθε δὲ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Καμπανίας Καπύνην, ἵνα ἀναπαύσῃ τὸν στρατόν του. Οἱ Καμπανοί, οἱ Σαυνῖται, οἱ Βρέττιοι καὶ τὰ ἄλλα ἔθνη τῆς Ἰταλίας ἡνώθησαν μετὰ τοῦ νικητοῦ.

Οἱ Ῥωμαῖοι ἐν τῇ μεγίστῃ ἐκείνῃ συμφορῇ διετήρησαν τὸ ἀτάραχον καὶ γενναῖον αὐτῶν φρόνημα. Παρελθούσης τῆς πρώτης καταπλήξεως, τὰ φατριαστικὰ πάθη κατεσίγασαν καὶ ἐν μόνον αἴσθημα ἐνέπνευ τὰς σκέψεις καὶ τὰ ἔργα τῶν Ῥωμαίων, ἡ σωτηρία τῆς πατρίδος. Γενικὴ στρατολογία διετάχθη ἀπὸ τοῦ 17ου ἔτους τῆς ἡλικίας. Ἐστρατὸς Ἑλληνικὴ καὶ Ῥωμαϊκὴ Ἰστορία N. Βραχνοῦ. Ἐκδ. E'. 23—6—25 6

τολογήθησαν καὶ οἱ δοῦλοι καὶ οἱ ἐν ταῖς εἰρκταῖς διὰ χρέη κρατούμενοι. Ὅταν δὲ ὁ ἄθλιος Οὐάρδων ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην μὲ τὰ λείφανα τοῦ στρατοῦ του, ἡ σύγκλητος ἐπιδεικνύουσα ἀξιοθάμαστον πνεῦμα συμφιλιώσεως τῶν κομμάτων ἔξῆλθεν ἐν σόματι καὶ μεθ' ὅλου τοῦ λαοῦ εἰς προϋπάντησιν αὐτοῦ καὶ ἔξέφρασεν εὐχαριστίας, διότι καὶ μετὰ τὴν ἥπταν δὲν ἀπήλπισε περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος.

Ἐνῷ δὲ οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὰς κριτικατάτας ταύτας οιγμάς ἀνέπτυξαν ἑκτακτον φιλοπατρίαν, τούναντίον ὁ ἀστήρ τοῦ Ἀννίβα ἥροις νὰ κλίνῃ πρὸς τὴν δύσιν. Οἱ νέοι σύμμαχοι αὐτοῦ μικρὸν βοήθειαν ἀνδρῶν καὶ μικροτέρων χοημάτων παρέσχουν εἰς αὐτόν. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θριάμβου του είχεν ἀνάγκην ἐπικουριῶν. Ὅθεν ἔπειμψεν εἰς Καρχηδόνα ἕνα ἐκ τῶν ἀδελφῶν του ἵνα ζητήσῃ τοιαύτας. Ὁ ἀδελφός του ἐκόμισεν εἰς τὴν γερουσίαν τῆς Καρχηδόνος καὶ τρεῖς σάκκους πλήρεις χρυσῶν δακτυλίων ἀφαιρεθέντων ἐκ τῶν ἐν Κάνναις φορευθέντων Ῥωμαίων ἵπτεων. Ἄλλος δὲ αἴτησις τοῦ Ἀννίβα περὶ ἀποστολῆς ἐπικουρῶν εὑρετικής μεγάλην ἀντίδρασιν. Ἡ κραταιὰ πολιτικὴ μερὶς τοῦ Ἀννιβοῦς, φθονοῦσα τὴν μεγάλην δόξαν τοῦ Ἀννίβα, ἀντέστη εἰς τὴν ἀποστολὴν ἐπικουριῶν. «Ἐὰν δὲ Ἀννίβας ἐνίκησεν, ἔλεγεν ὁ Ἀννων, δὲν ἔχει ἀνάγκην ἐνισχύσεως. Ἐὰν δὲ ἐνικήθη, ἀπατᾷ τὴν δημοκρατίαν, καὶ τότε δὲν εἶναι ἀξιος ἐνισχύσεως.» Καὶ ἀπεφασίσθη μὲν νὰ σταλοῦν ἐπικουρίαι τινὲς ἀνάξιαι λόγου, ἀλλὰ καὶ αὗται δὲν ἔφθασαν εἰς τὸν πρὸς ὃν δρον. Οὕτω λοιπὸν δὲ Ἀννίβας ἔνεκα φύσοντο ἐν πατελείφθη ὑπὸ τῆς πατρίδος του καὶ ἀφέθη εἰς τὰς ίδιας ἑαυτοῦ δυνάμεις. Ἐβλαψε δὲν μέρει τὸν Ἀννίβαν καὶ τὸ ὅτι δὲν ἐναπομένει στρατός του ἔξοκενάς εἰς σωματικὰς ἀπολαύσεις καὶ ἥδονάς ἐν τῇ πλούσιᾳ Καπύῃ ἔξειθη λύνθη.

“Αλωσις τῶν Συρακουσῶν.—Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἱέρωνος Β' οἱ Συρακούσιοι ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους καὶ συνεμάχησαν μὲ τοὺς Καρχηδονίους. Οἱ Ῥωμαῖοι ἔπειμψαν κατὰ τῶν Συρακουσῶν τὸν Κλαύδιον Μάρκελλον. Ο Μάρκελλος ἐποιέόρκησε τὰς Συρακούσας ἀλλοί. αὗται ἐφαίνοντο ἀπόρθητοι ἔνεκα τῶν δύσων τειχῶν. Ἐπὶ πλέον δὲ ὑπερήσπιζεν αὐτὰς δὲ μέγιστος τῶν μαθηματικῶν καὶ μηχανικῶν τῆς ἀρχαιότητος Ἀρχιμήδης. Ο Ἀρχιμήδης ἐπενόησε πλεῖστα δσα μηχανήματα, διὰ τῶν δποίων δὲ μόνον τὰ πλοῖα τῶν Ῥωμαίων πολυειδῶν ἔβλαπτεν, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ πολιορκητικὰ αὐτῶν μέσα ἐματαίωνε. Τὸ λεγόμενον ὅτι διὰ κούλων κατόπτρων συγκεντρώνων τὰς ἥλιακὰς ἀκτὰς ἔκανε πολλάκις τὸν δωματικὸν στόλον δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀληθεύῃ

Τέλος ὁ Μάρκελλος μετὰ τριετῆ πολιορκίαν ἐκυρίευσε διὰ νυκτερινῆς ἔφοδου τὴν ὡραιοτάτην καὶ πλουσιωτάτην ἑκείνην πόλιν καὶ παρέδωκεν αὐτὴν εἰς τὴν λύσαν τῶν στρατιωτῶν (212 π. Χ.). Μεταξὺ τῶν φονευθέντων ἦτο καὶ ὁ Ἀρχιμήδης. Ρωμαῖος στρατιώτης εἰσελθὼν δρομαιὸς εἰς τὸ σπουδαστήριον τοῦ Ἀρχιμήδου εὗρεν αὐτὸν χαράσσοντα ἐπὶ τοῦ δαπέδου κύκλους. Οἱ σοφὸι ἐπιστήμων προσηλωμένοι εἰς τὴν λύσιν γεωμετρικῶν προβλημάτων ἀνεβόησε «*Μή μου τοὺς οὐκλους τάραττε*». Ἄλλος ἀμέσως ἐπεσεν ὑπὸ τὸ ξίφος τοῦ ἀγροίκου στρατιώτου. Μετὰ δύο ἔτη οἱ Ρωμαῖοι ἐκυρίευσαν καὶ τὸν Ἀκράγαντα καὶ τοιουτορόπως ἀπασα ἡ Σικελία ἔγινε πάλιν ὁμαϊκὴ ἐπαρχία.

Ἀλωσις τῆς Καπύης.— Ἡ ὁμαϊκὴ σύγκλητος ἀπεφάσισε νὰ πμωρῷσῃ παραδειγματικῶς τὴν Καπύην, ἥτις πρώτη ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς ἀποστασίας, ἀνοίξασα τὰς πύλας τῆς εἰς τὸν Ἀννίβαν. Ἐν ἔτει ἰούπον 211 π. Χ. ὁμαϊκὸς στρατὸς ἐποιούρκησε τὴν Καπύην. Οἱ Ἀννίβας, ὅστις πρὸ μικροῦ εἶχε καταλάβει τὸν Τάραντα, ἵνα φέρῃ ἀντιπερισπασμὸν εἰς τοὺς πολιορκοῦντας τὴν Καπύην ὕφιμησε κατὰ τῆς Ρώμης καὶ φθάσας ἐστρατοπέδευσε πρὸ τῶν πυλῶν αὐτῆς. Φόβος καὶ τρόμος κατέλαβε τοὺς κατοίκους τῆς Ρώμης, ἀπελπιστικὰ δὲ κραυγαὶ ἀντήχουν καθ' ὅλην τὴν πόλιν «*Οἱ Αννίβας πρὸ τῶν πυλῶν!*». Καὶ ὅμως ὁ Ἀννίβας ἀπέτυχεν εἰς τὸ τολμηρὸν διάβημά του καὶ ἦναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸ Πήγιον. Τούναντίον οἱ Ρωμαῖοι ἐκυρίευσαν τὴν Καπύην (211 π. Χ.), τοὺς δὲ κατοίκους αὐτῆς ἔξηνδραπόδισαν.

Μάχη παρὰ τὸν Μέταυρον.— Ἡ πτῶσις τῆς Καπύης ὑπῆρξε μέγα τραῦμα διὰ τὸν Ἀννίβαν. Ἀπαντες οἱ ἐν Ἰταλίᾳ σύμμαχοι αὐτοῦ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον ἐγκατέλιπον αὐτόν. Ὡστε δὲν ἦλπιζεν ἄλλοθεν βοηθειαν εἰμὴ μόνον παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀσδρούβα, τὸν δόπιον πατέρα προσεκάλεσεν ἐξ Ἰσπανίας. Οἱ Ἀσδρούβας ἐσπευσε μετὰ ἔξήκοντα ὄλιγῶν στρατοῦ, ἵνα ἐνωθῇ μετὰ τοῦ Ἀννίβα. Διαβάς τὸν Ηάδον ἀκρωτύτως ἐπεμψεν ἀγγελιαφόρους πρὸς τὸν Ἀπουλίᾳ εὐρισκόμενον ἀδελφόν του, ἵνα ἔλθῃ εἰς Ὁμβρικὴν καὶ ἐνωθῇ μετ' αὐτοῦ. Ἄλλοι οἱ ἀγγελιαφόροι συνελήφθησαν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων οἱ δὲ ὑπατοι Σαλινάτωρ καὶ Νέρων μαθόντες τὰ κατὰ τὸν Ἀσδρούβαν προσέβαλον αὐτὸν παρὰ τὸν Μέταυρον, πόταμὸν τῆς Ὁμβρικῆς, ἐν τόπῳ ἀκαταλλήλῳ διὰ τὸν Ἀσδρούβαν. Οἱ Ἀσδρούβας ἐνικήθη καὶ ἐφονεύθη (207 π. Χ.), δὲ Νέρων ἀποκόψας τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἔξεσφενδόνησεν εἰς τὸ ἐν Ἀπουλίᾳ στρατόπεδον τοῦ Ἀννίβα.

Σύγχρονος ἀγῶν ἐν Ἰσπανίᾳ.— Οἱ ἀγῶνι ἐν Ἰσπανίᾳ ἔλαβε δια-

φόρους φάσεις. Οἱ δύο στρατηγοὶ τῶν Ῥωμαίων ἀδελφοὶ Σκιπίων
Πόπλιος καὶ Γναῖος, ἐφονεύθησαν πολεμοῦντες πρὸς τὸν ἀδελφὸν ^{πατέρα}
Ἀννίβα Ἀσδρούβαν. Οἱ Καρχηδόνιοι κατέκτησαν καὶ πάλιν τὴν ἀπόλληλην
στατήσασαν Ἰσπανίαν. Τότε οἱ Ῥωμαῖοι ἔπειψαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν
ὡς ἀνθύπατον τὸν εἰκοσιτετραετῆ Πόπλιον Κορνήλιον Σκιπίωνα, ^{πατέρα}
τοῦ φονευθέντος Ποπλίου Σκιπίωνος. Οἱ Σκιπίων ἐν ὅλιγίστῳ χρόνῳ
ὑπέταξε πάσας τὰς ἐν Ἰσπανίᾳ καρχηδονιακὰς κτήσεις, προσέβαλεν
καὶ αὐτὴν τὴν ἴσχυρὰν Καρθαγένην καὶ ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ διὰ τοῦ
πρώτης ἐφόδου ἐκυρίευσεν αὐτήν. Οἱ Σκιπίων μετὰ ταῦτα προσέβαλεν
καὶ τὸν Ἀσδρούβαν, ἀλλ᾽ οὗτος διέφυγεν αὐτὸν καὶ διαβὰς τὰ Πνεύματα
ναῖα ἥρχετο ἵνα ἐνωθῇ μετὰ τοῦ Ἀννίβα ἐν Ἰταλίᾳ, ἀλλὰ παρὰ τοῦ
Μέταυρον ἐφονεύθη, ὡς προείπομεν.

Οἱ Σκιπίων ἐν Ἀφρικῇ.—*Ἡ ἐν Ζάμα μάχη.*—Οἱ Κορνήλιοι
Σκιπίων κατακτήσας ἐν διαστήματι τεσσάρων ἑτῶν τὸ πλεῖστον μέρος
τῆς Ἰσπανίας ἐπέστρεψε τῷ 206 π. Χ. εἰς Ῥώμην, ὅπου ἔγινεν ἐνθαῦται
σιωδῶς δεκτός. Ἰνα ἀποσπάσῃ ἐκ τῆς Ἰταλίας τὸν φοβερὸν Καρχηδόνιον
στρατηλάτην δὲ Σκιπίων ἀπεφάσισε νὰ μεταφέρῃ τὸν πόλεμον
τὴν Ἀφρικὴν καὶ προσβάλῃ αὐτὴν τὴν Καρχηδόνα. Ἀλλ᾽ ἡ σύγκλητη
ἐθεώρει τὸ σχέδιον τοῦτο ὡς λίαν ἐπικίνδυνον, ἐν ὅσῳ δὲ Ἀννίβας
οίσκετο ἐν Ἰταλίᾳ. Ὅταν δομως δὲ οἱ οὐρανοὶ δῆμος διοφήφως ἀνῆσεν
γεν εἰς τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα τὸν Σκιπίωνα, καίπερ μὴ ἔχοντα ἀκόμη τὸν
νόμιμον ἡλικίαν, τότε ἡ σύγκλητος ὑπεχώρησε. Τὸ ἔαρ λοιπὸν τοῦ 200
π. Χ. δὲ Σκιπίων διεπεραιώθη εἰς τὴν Ἀφρικὴν μετὰ τριάκοντα χιλιόν
δων πεζῶν καὶ δισκιλίων ἱππέων, προσλαβὼν δὲ σύμμαχον τὸν βασιλέα
τῆς ἀνατολικῆς Νουμίδιας Μασσανάσην ἐκυρίευσε τὴν ὁχυρὰν πόλην
Ἴτύκην ἐνίκησε δὲ καὶ τὰ ἡνωμένα στρατεύματα τῶν Καρχηδονίων
τοῦ βασιλέως τῆς δυτικῆς Νουμίδιας Σύφακος. Τότε ἡ Καρχηδόνη περιέλθει
εἰς τὸν πόλεμον, ἀφοῦ καὶ δὲ σύμμαχος αὐτῆς Σύφαξ συνελήφθη
ἀλιμάλωτος ὑπὸ τοῦ Μασσανάσου, ἔσπειυσεν νέαν ανακαλέση ἐξ Ἰταλίας
τὸν Ἀννίβαν.

Οἱ Ἀννίβας περῆλυπος κατέλιπε τὸ Ἰταλικὸν ἔδαφος καὶ ἔσπειυσεν
ἀμέσως εἰς τὴν φωνὴν τῆς κινδυνευούσης πατρίδος του. Κατ’ ἄρετον
ἔζητησε νὰ ἔλθῃ εἰς προσωπικὴν συνέντευξιν μετὰ τοῦ Σκιπίωνος
θυμῶν νὰ ἐπιτύχῃ ἔντιμον εἰρήνην. Οἱ Σκιπίων παρέσχε τὴν ζητηθεῖσαν
συνέντευξιν ἀλλ’ ἐπειδὴ δὲν ἐδέχθη τοὺς ὄρους τοῦ Ἀννίβα, ἀπεσίσθη
νὰ κριθῇ ὁ ἄγων διὰ τῶν ὅπλων. Οἱ δύο ἀντίπαλοι στρατηγοὶ
ἀντιπαρετάχθησαν παρὰ τὴν Ζάμαν (202 π. Χ.) καὶ συνεκρότησαν

τελευταίαν μάχην τοῦ μακροῦ τούτου ἀγῶνος. Ὁ Ἀννίβας παρ^τ ὅλην στρατηγικὴν μεγαλοφυῖαν τοῦ ἐνικήθη ὑπὸ τοῦ ἐπιτηδείου καὶ θηροῦ Σκιπίωνος. Μετὰ τὴν ἡτταν ἔσπευσεν εἰς Καρχηδόνα καὶ μαρανισθεὶς εἰς τὴν γερουσίαν συνεβούλευσεν εἰρήνην ὡς τὸ μόνον μέσον σωτηρίας. Ἡ εἰρήνη συνωμολογήθη μὲ τοὺς ἔξης βαρυτάτους δόους: νὰ παραχωρήσουν οἱ Καρχηδόνιοι εἰς τοὺς Ῥωμαίους πάσας τὰς τῆς Ἀφρικῆς κτήσεις των, β') νὰ παραδώσουν τοὺς αἰχματῶντος, τοὺς ἐλέφαντας, καὶ πάντα τὰ πολεμικὰ πλοῦτα πλὴν δέκα, γ') νὰ πληρώσουν εἰς τοὺς Ῥωμαίους δέκα χιλιάδας τάλαντα ὡς ἔξοδα πολέμου ἐν διαστήματι πεντήκοντα ἑτῶν, δ') ν' ἀναγνωρίσουν τὸν Λασσασάνην ὡς βασιλέα ὅλης τῆς Νουμιδίας, καὶ ε') νὰ μὴ κηρύγγουν τὸ ἔξης πόλεμον ἀνευ τῆς συναινέσεως τοῦ ὁμαϊκοῦ δήμου.

Ο Σκιπίων ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ῥώμην ἔγινε δεκτὸς μετ' ἀπεριγράφου ἐνθουσιασμοῦ καὶ προσωνομάσθη Ἀφρικανός.

40. Ἐξορία καὶ θάνατος τοῦ Ἀννίβα.

Ως ἐν πολέμῳ ἀνεδείχθη μέγας στρατηγὸς δ Ἀννίβας, οὗτος καὶ εἰρήνη ἀνεδείχθη μέγας πολιτικός. Ἐκλεχθεὶς ἄρχων τῆς Καρχηδόνης εἰσῆγαγε πλείστας μεταρρυθμίσεις, αἴτινες ἔμελλον νὰ ἐπιφέρουν τὴν ἀναγέννησιν τῆς πατρίδος του. Διὰ τῆς αὐθηρᾶς οἰκονομίας, τὴν εποίαν εἰσῆγαγεν εἰς τὴν διαχείρισιν τοῦ δημοσίου πλούτου, κατώρθωσεν ὥστε οἱ Καρχηδόνιοι νὰ πληρώσουν τὴν ἐκ δέκα χιλιάδων ταλάντων πολεμικὴν ἀποζημίωσιν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἐν διαστήματι μόδεκα ἑτῶν. Ἄλλος δὲ τοιαύτη οἰκονομία ἀπήρεσκεν εἰς τοὺς ἀντιπάρους τοῦ Ἀννίβα. Οθεν διέβαλον αὐτὸν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὅτι δῆθεν εγγεννοῖται μυστικῶς μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου. Ἡ μαϊκὴ σύγκλητος ἐπεμψεν εἰς Καρχηδόνα πρόσθεις ἵνα ζητήσουν τὴν παραλίην τοῦ Ἀννίβα ἀλλού οὗτος προλαβὼν κατέφυγεν εἰς τὸν Ἀντίον τῆς Συρίας. Οταν δῶμας δ Ἀντιόχος ἐνικήθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, δ Ἀννίβας κατέφυγεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς θυνίας Προυσίαν. Ἄλλα καὶ ἐκεῖ κατεδίωξαν αὐτὸν οἱ Ῥωμαῖοι. Ενδυνεύων δὲ νὰ παραδοθῇ εἰς χειρας τῶν ἀσπόνδων ἐχθρῶν του ἔργοντεν ισχυρὸν δηλητήριον καὶ οὕτω ἀπέθανεν δ μέγας Καρχηδόνιος π. X.).

II. Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοῦ Φιλίππου Ε', βασιλέως τῆς Μακεδονίας (200—197 π. Χ.).

Καθ' ὃν χρόνον οἱ Ῥωμαῖοι ἐπολέμουν πρὸς τὸν Ἀννίβαν ἐν Ἰλίᾳ, ὁ Φίλιππος Ε', βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, συνεμάχησε πρὸς τὸν Ἀννίβαν ὑπὸ τὸν δόρον αὐτὸς μὲν νὰ βοηθήσῃ τὸν Καρχηδόνιον στρατὸν λάτην πρὸς καθυπόταξιν τῆς Ἰταλίας, ὁ δὲ Ἀννίβας μετὰ ταῦτα θῶν νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Ῥωμαίους ἐκ τῆς Ἀπολλωνίας, τῆς Ἐπιδάμου καὶ τῆς Κερκύρας. Ἀλλ' ἀντὶ νὰ δράμῃ ὁ Φίλιππος τάχιστα εἰς ἔκουσίαν τοῦ Ἀννίβα, κατέτριψε πολύτιμον χρόνον εἰς ἀκαίρους πραγματεύσεις πρὸς τὸν Καρχηδόνιον στρατηγόν. Οὕτω δὲ ἔδωκε πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, οἵτινες ἐν τῷ μεταξὺ ἔμαθον τὰ τῆς συμφέρουσας, νὰ διενεργήσουν ἐπιτηδείως νέους ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος περιστροφούς. Οἱ Ῥωμαῖοι συμμαχήσαντες μετὰ τῶν Αἰτωλῶν παρεκίνησαν αὐτὸὺς νὰ διαλύσουν τὰς συνθήκας, τὰς ὅποιας εἶχον συνομολογήσει πρὸς τὸν Φίλιππον μετὰ τὸν μεταξὺ Αἰτωλικῆς καὶ Ἀχαικῆς συμμαχίας πόλεμον, καὶ νὰ λάβουν τὰ ὅπλα κατ' αὐτοῦ (ἴδ. σελ. 24). Οἱ ἔξηφθη πάλιν πόλεμος μεταξὺ Αἰτωλῶν καὶ Φίλιππου, ὅστις δικεσεν ἀπὸ τοῦ 211 μέχοι τοῦ 204 π. Χ. καὶ ἐκ τοῦ ὅποιον μόνον Ῥωμαῖοι ὥφελή θησαν. Τοῦ πολέμου τούτου μετέσχε σχεδὸν πᾶσα Ἑλλάς, καὶ ἄλλοι μὲν ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐτάχθησαν ὑπὲρ τῶν Αἰτωλῶν ἄλλοι δὲ ὑπὲρ τοῦ Φίλιππου. Τοιουτορόπως δὲ μὲν Φίλιππος διεκώλυτος νὰ μεταβῇ εἰς Ἰταλίαν, αἱ δὲ ἑλληνικαὶ δυνάμεις ματαίως καταλώθησαν.

Ἄλλὰ καὶ μετὰ τὸν πόλεμον τοῦτον δὲ Φίλιππος δὲν ἐπανεῖται πολλὴ ἀπερισκέπτως πολλὰς ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐλεύθερας πόλεις, εἰς δὲ τὴν ἐν Ζάμα μάχην ἐπειμφετετρακισκυλίους Μακεδονίας εἰς βοήθειαν τῶν Καρχηδονίων. Διὰ ταῦτα πάντα οἱ Ῥωμαῖοι ἐπνεον ἐκδίκησιν κατὰ τοῦ Φίλιππου. Ὁδεν μετὰ τὴν ταπείνωσιν τῶν Καρχηδονίων ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, ἀφοῦ μάλιστα καὶ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Ρόδιοι καὶ ὁ βασιλεὺς Περγάμου καταθλιβόμενοι ὑπὸ τοῦ Φίλιππου ἐπεκαλέσθησαν τὴν φθειρίαν τῶν Ῥωμαίων.

Κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη δὲ πόλεμος διεξήχθη μετὰ χαλαρόν καὶ ἀνεπιτηδείοτητος. Ἄλλὰ τὸ τρίτον ἔτος ἐξελέχθη ὑπατος δὲ τοῦ τριακονταετῆς Κοίντος Φλαμινίνος καὶ ἀνετέθη εἰς αὐτὸν ἡ διεξαγωγὴ τοῦ πολέμου κατὰ τοῦ Φίλιππου. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Φλαμινίνου φέρεται τοῦ πολέμου ἐπήνεγκε μεταβολὴν εἰς τὰ πράγματα. Οἱ Φλαμινίνοι Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πος είχε κατιλάβει θέσιν ἀποσμάζητον εἰς τὰς φάραγγας τῆς Ἡπείρου παρὰ τὰς δύναμις τοῦ Ἀφού. Ἐν τούτοις δὲ Φλαμινῖνος ἔξετόπισε τὸν πολέμιον ἐκ τῆς Ἡπείρου καὶ τὸν ἥναγκασε νῦν ἀποχωρήσῃ εἰς τὴν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν. Μετὰ τοῦτο δὲ Φλαμινῖνος ἦλθε καὶ διεχέμασεν εἰς τὴν νότιον Φωκίδα, διὸ δὲ τῆς εὐγλωττίας του καὶ τῶν καλῶν του τρόπων κατώρθωσε νῦν προσελκύση εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Ῥωμαίων τὴν Ἀχαικὴν συμπολιτείαν καὶ πάσαν τὴν βόρειον Ἑλλάδα, πλὴν τῶν Ἀκαρνάνων καὶ τῶν Βοιωτῶν. Ἡτο δὲ δὲ Φλαμινῖνος ὅχι μόνον στρατηγὸς δεξιός, ἀλλὰ καὶ διπλωμάτης συνετός, ἕτι δὲ καὶ φιλέλλην ἔνθερμος.

Τὸν ἔτοντον ἑπομένου ἔτους (197 π. Χ.) δὲ Φλαμινῖνος διατηρήσας, τὴν στρατηγίαν ως ἀνθύπατος εἰσῆλασεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν μετὰ εἴκοσι χιλιάδων στρατοῦ, ἐκ τῶν ὃποίων δικτὸν χιλιάδες ἦσαν Ἑλληνες. Συναντήσας δὲ τὸν Φίλιππον παρὰ τὰς *Κυνὸς Κεφαλὰς*, ἄγοντα εἴκοσι πέντε χιλιάδας ἀνδρῶν, συνεκρότησε μάχην καὶ ἐνίκησε αὐτὸν δλοσχεδῶς. Ὁ Φίλιππος ἡναγκάσθη τότε νῦν συνθηκολογήσῃ ὑπὸ τοὺς ἔξης ὅρους· α') νῦν ἀφήσῃ ἐλευθέρως πάσας τὰς ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ ἐλληνικὰς πόλεις, ὅσας κατείχε, β') νῦν παραδώσῃ τὸν στόλον του πλὴν πέντε πλοίων, γ') νῦν ἐλαττώσῃ τὸν στρατὸν του εἰς πέντε χιλιάδας ἀνδρας, δ') νῦν πληρώσῃ χίλια τάλαντα ως ἔξοδα τοῦ πολέμου, καὶ ε') νῦν μὴ κηρύγτῃ πόλεμον ἀνευ τῆς ἀδείας τῆς Ῥώμης.

Κατόπιν δὲ Φλαμινῖνος ἦλθεν εἰς τὴν Κόρινθον καθ' ἣν ἐποχὴν ἐτελοῦντο τὰς Ἰσθμιαν καὶ ἀπασα ἡ Ἑλλὰς είχε συρρεύσει εἰς τὴν ἐθνικὴν ταύτην ἑορτήν. Ἐκεῖ δὲ Φλαμινῖνος ἐν δυνόματι τοῦ ὁρματοῦ λαοῦ ἀνεκήρυξεν ἐλευθέρους καὶ αὐτονόμους ἀπαντας τοὺς ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ Ἑλληνας. Οἱ ἐν Κορίνθῳ συνηγμένοι Ἑλληνες ἔξαλλοι ἐκ τῆς χαρᾶς των ἐκάλυψαν τὸν Φλαμινῖνον δι' ἀνθέων μὴ ἐννοοῦντες τὴν πολιτικὴν πανουργίαν τῆς Ῥώμης.

42. Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοῦ Ἀντιόχου Γ', βασιλέως τῆς Συρίας (191—190 π. Χ.)

Οἱ βασιλεὺς τῆς Συρίας Ἀντίοχος Γ', δὲ πικαλούμενος Μέγας, διενοήθη νῦν ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του ἐφ' ὅλην τὴν Ἀσίαν. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ὑπέταξε τὴν Φοινίκην καὶ τὴν Παλαιστίνην, ἐπειτα δὲ τὰς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐλληνικὰς πόλεις καὶ τὴν Θρακικὴν χερσόνησον. Η δωματικὴ σύγκλητος ταραχθεῖσα ἐκ τῶν πολεμικῶν κατακτήσεων τοῦ Ἀντιόχου ἐπειμψε πρὸς αὐτὸν πρόσβεις καὶ ἀπήτησε νῦν ἀφήσῃ ἐλευθέρας

τὰς κατακτηθείσας ἐλληνικὰς πόλεις, εἰς τὰς δύοις οἱ Ῥωμαῖοι διὰ τοῦ Φλαμινίου εἶχον ἀπονείμει τὴν ἐλευθερίαν. Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ ὁ Ἀντίοχος ἀπέκρουσε τὴν ἀπαίτησιν ταύτην τῶν Ῥωμαίων, παρεσκευάζοντο οὗτοι νὰ ἔκστρατεύσουν κατὰ τοῦ Ἀντιόχου.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην κατέφυγεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἀντιόχου καὶ ὁ Ἀννίβας, ὅστις ἔγινε δεκτὸς ὑπὸ τοῦ βασιλέως μετὰ μεγάλων τιμῶν. Ὁ Ἀννίβας προσεπάθησε νὰ πείσῃ τὸν Ἀντίοχον ὅχι μόνον νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ῥωμαίων, συνεννοούμενος πρὸς τοῦτο καὶ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου Ε', ἀλλὰ καὶ θέατρον τοῦ πολέμου νὰ καταστήσῃ τὴν Ἰταλίαν. Ζηλότυποι ὅμως αὐλικοὶ ἐπεισαν τὸν Ἀντίοχον νὰ δυσπιστῇ πρὸς τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Ἀννίβα.

Ο Ἀντίοχος λοιπὸν δὲν ἤκολούθησε τὰς συμβουλὰς τοῦ Ἀννίβα, ἀλλὰ παρεπείσθη ὑπὸ τῶν ψευδῶν ὑποσχέσεων τῶν Αἰτωλῶν, ὅτι ἥθελον παραδώσει εἰς αὐτὸν τὴν Ἑλλάδα, ἐὰν μόνον ἐνεφανίζετο ἐν αὐτῇ. Ὅθεν περὶ τὰ τέλη τοῦ 192 π. Χ. μετὰ 10,000 πεζῶν 5,000 ὑπέων καὶ 40 πλοίων ἤλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ὀχυρὰ πόλις Χαλκίς παρεδόθη εἰς αὐτόν. Ἐπίσης κατέλαβεν ὁ Ἀντίοχος καὶ πόλεις τινὰς τῆς Θεσσαλίας ἐπιστρέφας δὲ εἰς Χαλκίδα κατηνάλωσεν ἐκεῖ πολύτιμον χρόνον εἰς ὥκαιόσους καὶ ἀσώτους διασκεδάσεις, δίδων οὕτω καιρὸν εἰς τοὺς Ῥωμαίους νὰ συμπληρώσουν τὰς παρασκευάς των. Ἔτερον δὲ μέγα σφάλμα διέπραξεν ὁ Ἀντίοχος ὅτι διὰ τῆς ἀπερισκέπτου διαγωγῆς του ἔξηρέθισε τὸν Φιλίππον Ε' τῆς Μακεδονίας, τὸν δοῦλον κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ Ἀννίβα ἐπρεπεν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ προσοικειωθῇ.

Οἱ Ῥωμαῖοι συμπληρώσαντες τὰς παρασκευάς των ἐπεμψαν κατὰ τοῦ Ἀντιόχου τὸν ὑπατὸν Γλαυρίωγα μετὰ 40,000 ἀνδρῶν. Ὁ Γλαυρίων ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ Φιλίππου Ε' τῆς Μακεδονίας εἰσῆλασεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν τὸ ἔαρ τοῦ 191 π. Χ. Ὁ Ἀντίοχος κατέλαβε τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν. Ὁ ὑπαρχος τοῦ Γλαυρίωνος Πόρκιος Κάτων ἐπιτεθεὶς κατὰ τῶν Αἰτωλῶν, οἴτινες ἐφύλαττον τὴν ἀτραπὸν τοῦ Ἐφιάλτου, ἔτρεφεν αὐτοὺς εἰς φυγὴν ἐπειτα δὲ ἐπετέθη ἐκ τῶν δύπισθεν κατὰ τῆς φάλαγγος τοῦ Ἀντιόχου καθ' ὃν χρόνον ὁ ὑπατος προσέβαλε τὸν βασιλέα ἐκ τῶν ἐμπροσθεν. Ἡ μάχη ἀπέληξεν εἰς σφαγὴν μᾶλλον ἢ ἡτταν, καὶ μόνον πεντακόσιοι ἄνδρες διεσώθησαν ἐκ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀντιόχου. Ὁ Ἀντίοχος κατέφυγεν εἰς τὴν Χαλκίδα καὶ ἐκεῖθεν ἐσπεύσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἀλλὸς καὶ ἐκεῖ κατεδίωξαν αὐτὸν οἱ Ῥωμαῖοι. Ὁ ὑπατος Λεύκιος Σκαπίων, ἀδελφὸς τοῦ Ἀφρικανοῦ, κατετρόπωσε τὸν Ἀντίοχον παρὰ τὸ Σίπυλον τῆς Μαγνη-

οίας τῷ 190 π. Χ. καὶ τὸν ἡνάγκασε νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην μὲ
βαρυτάτους ὅρους· α') νὰ παραδώσῃ ἀπαντας τοὺς πολεμικοὺς ἔλέ-
φαντας καὶ τὸν στόλον του πλὴν δέκα πλοίων, β') ν' ἀποχωρήσῃ ἐκ τῆς
Ἐνδρόπης καὶ ἐκ πάσης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ γ') νὰ πληρώσῃ εἰς διά-
στημα δώδεκα ἑτῶν πέντε χιλιάδες τάλαντα ὡς πολεμικὴν ἀποζημίωσιν.
Ο Λεύκιος Σκιτίων προσωνομάσθη **Ἀσιατικός**.

Μετὰ τὴν ταπείνωσιν τοῦ Ἀντιόχου οἱ Ῥωμαῖοι ἐταπείνωσαν καὶ
τοὺς Αἰτωλούς, ἀναγκάσαντες αὐτοὺς διὸ τοῦ ὑπάτου Νοβιλίωδος ν'
ἀναγνωρίσουν τὴν ὁμιαῖκὴν κυριαρχίαν καὶ νὰ πληρώσουν πεντακόσια
τάλαντα ὡς πρόστιμον.

43. **Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοῦ Περσέως, βασιλέως τῆς Μακεδονίας
(171—168 π. Χ.).—Κατάλυσις τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου (148 π. Χ.).**

Τὸν Φίλιππον Ε' ἀποθανόντα διεδέχθη ἐν τῷ θρόνῳ τῆς Μακεδο-
νίας ὁ υἱός του Περσεύς, ὃστις ἔτεφε τὸ αὐτὸ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους
μίσος, ὅπερ καὶ ὁ πατήρ του. Ο Περσεύς, θέλων νὰ καταστήσῃ τὴν
Μακεδονίαν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους, ἤρχισε νὰ παρασκενά-
ζεται κρυφίως εἰς πόλεμον κατ' αὐτῶν. Ἄλλος ὁ πανοῦργος βασιλεὺς τοῦ
Περγάμου Εὐμένης Β', φίλος καὶ σύμμαχος τῶν Ῥωμαίων, ἔχθρὸς δὲ
τῶν Μακεδόνων, ἔσπευσεν εἰς Ῥώμην καὶ κατήγγειλε τὰς πολεμικὰς
παρασκευὰς τοῦ Περσέως. Τότε ἡ ὁμιαῖκὴ σύγκλητος ἀγανακτήσασα
διὰ τὴν θρασύτητα τοῦ Περσέως ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατ' αὐτοῦ.

Κατὰ τὰ τοία πρῶτα ἔτη ὁ Περσεὺς καίπερ στερούμενος πολεμικῶν
προτερημάτων ἐνίκησε τοὺς Ῥωμαίους. Τέλος διως ἐστάλη κατὰ τοῦ
Περσέως ὁ ὑπατος Αἰμίλιος Παῦλος, οὗτονος ὁ δύμώνυμος πατήρ εἶχε
έσσει ἐνδόξως ἐν Κάνναις. Ο Αἰμίλιος Παῦλος κατετρόπωσε τὸν Περ-
σέων τῷ 168 π. Χ. παρὰ ἄην Πύδναν. Ο Περσεὺς συνελήφθη καὶ
ἀπῆχθη εἰς Ῥώμην, ὃπου ἐκόσμησε τὸς θρίαμβον τοῦ Αἰμίλιου Παύ-
λου, ἔπειτα δὲ ὁμιλητὴς εἰς σκοτεινὴν καὶ ὑγρὰν φυλακὴν κατέστρεψεν
οἰκτρῶς τὸν βίον μετὰ πενταετίαν.

Η Μακεδονία διηρέθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων εἰς τετράδας ἀνεξαρτή-
τους ἀπὸ ἄλλήλων καὶ διοικουμένας ὑπὸ ἴδιων ἀρχόντων. Τὴν αὐτὴν
τείχην ὑπέστη καὶ ἡ Ἰλλυρία, τῆς ὁποίας ὁ βασιλεὺς Γένθιος ἐν ἀρχῇ
ἔλεγε συμμαχήσει μετὰ τοῦ Περσέως. Υποταχθεῖσα ἡ Ἰλλυρία ὑπὸ τοῦ
Αρευτίου Ἀνικίου Γάλλου δημιούρηθη εἰς τοία διαμερίσματα. Πρὸς δὲ τὴν
Ιπειρον, ἥτις τελευταῖον συνεμάχησε μετὰ τοῦ Περσέως, προσηνέχθη
Αἰμίλιος Παῦλος ἀπανθρωπότατα. Εβδομήκοντα πόλεις αὐτῆς κα-

τέσκαψε καὶ ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδας ἐκ τῶν κατοίκων ἔξηνδραπόδις.
Μετά τινα χρόνον ἀπὸ τῆς ἐν Πύδνῃ μάχης παρουσιάσθη τυχὸν
διώκτης τις ἐκ Μυσίας, δινόματι Ἀνδρίσκος, ὃστις ἔνεκα τῆς ὁμοιότη-
τός του πρὸς τὸν ἀποθανόντα νῦν τοῦ Περσέως Φίλιππον ὄνομαζεν
ἔαυτὸν νῦν τοῦ Περσέως ὅμεν καὶ **Ψευδοφίλιππος** κοινῶς ἐλέγετο.
Οὗτος ὀφελούμενος ἐκ τῆς μεγίστης δυσαρεσκείας, ἥτις ἐπεκράτει
Μακεδονίᾳ κατὰ τῶν Ρωμαίων, ἀνεπέτασε τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστά-
σεως καὶ ἀνακηρύξας ἔαυτὸν βασιλέα κατώθιστεν ἐν βραχεῖ χρόνῳ
γίνη κύριος ὅλης Μακεδονίας. Οἱ Ρωμαῖοι ἀγανακτήσαντες ἐπει-
ψαν κατὰ τοῦ ἀπατεῶνος τούτου τὸν πραίτωρα Καικίλιον Μέτελλον
ὅστις ἐνύκησε τὸν Ψευδοφίλιππον καὶ συλλαβὼν αἰχμάλωτον ἀπέστειλεν
δέσμιον εἰς Ρώμην. Ἡ δωμαϊκὴ σύγκλητος τότε κατέστησε τὴν Μα-
κεδονίαν δωμαϊκὴν ἐπαρχίαν διοικουμένην ὑπὸ ἀνθυπάτου (148 π. Χ.)
ὅ δὲ Μέτελλος προσωνομάσθη **Μακεδονικός**. Μετὰ τῆς Μακεδονία-
ῆνώμη καὶ ἡ Ἰταλορία. *μ. 3-4*

15 44. **Ὑπεταγὴ τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς Ρωμαίους** (146 π. Χ.).

Τὰ ἐν Ἑλλάδι πράγματα κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἥτοι κατὰ τὴν
δευτέραν π. Χ. ἑκατονταετηρίδα, εὑρίσκοντο εἰς ἀθλίαν κατάστασιν.
Αἱ δύο συμπολιτεῖαι, Ἀχαική καὶ Αἰτωλική, ἐξ ἀντιζηλίας ἀντενήγοροι
πρὸς ἀλλήλας, ἢ δὲ πρὸς τὸν Ἑλληνας διαγωγὴ τῶν Ρωμαίων ἦρ-
καθ' ὅλα ἐπίβουλος. Εἴδομεν ἀνωτέρῳ τῷ ἐπαθον οἱ Ἡπειρώται
ὑπὸ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου. Ἐν Αἰτωλίᾳ οἱ Ρωμαῖοι κατέσφαξαν τὴν
ἐκ πεντακοσίων ἀνδρῶν Αἰτωλικὴν βουλήν. Εἰς πάσας τὰς χώρας τῆς
Ἑλλάδος ἤρχισαν ἀνακρίσεις κατὰ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Περσέως, πάντες
δὲ οἱ σημαίνοντες ἄνδρες ἐν Ἡπείρῳ, Ἀκαρναίᾳ, Αἰτωλίᾳ καὶ Βοιω-
τίᾳ ὡς ὑποπτοὶ ἡγολούμησαν τὸν Αἰμιλίον Παῦλον εἰς Ρώμην. Αἱ
τὸς ὁ ἄθλιος Καλλικράτης, ἥγονος τοῦ ἐν Ἑλλάδι δωμαϊκοῦ κόμη-
ματος καὶ ὑποψήφιος στρατηγὸς τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας, κατήστη
κατάλογον χιλίων ἐγκρίτων Ἑλλήνων ὡς διατελούντων δῆθεν εἰς μη-
στικὰς συνεννοήσεις μὲ τὸν Περσέα, τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας. Πε-
ραντα οὗτοι ἐκλήθησαν ὑπὸ τῆς δωμαϊκῆς συγκλήτου ἵνα μεταβοῦντες
Ρώμην καὶ ἀπολογηθοῦν. Μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ διάσημος ἴστος
οἰκὸς Πολύβιος, νῦν τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας Λυκόσην.

Οἱ χιλιοὶ οὗτοι ἐκρατήθησαν ἐπὶ δέκα ἑπτὰ ἑτη ἐν Ἰταλίᾳ ὡς δημο-
ροὶ καὶ μόλις μετὰ ἐπανειλημμένας παρακλήσεις τῶν Ἀχαιῶν ἐπετούτοις
εἰς τοὺς ἐπιζήσαντας τοιακοσίους νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν πατρίδα το-

τῶν λοιπῶν ἀποθανόντον ἐν τῇ ἔξορίᾳ ταύτῃ ἐκ τῆς λύπης καὶ τῶν ταλαιπωριῶν. Οἱ ἐπανελθόντες τοιακόσιοι διηγοῦντο μετὰ ζοφερῶν χωριμάτων τὰς κακουνχίας καὶ ταλαιπωρίας, τὰς ὅποιας ὑπέστησαν κατὰ τὴν δεκαεπταετῆ ἔξορίαν τῷν, καὶ προσεπάθουν νὰ ἔξεγείρουν τοὺς Ἐλληνας εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Ρωμαίων.

Ἐν ἔτει 150 π. Χ. ἡ Σπάρτη ἔζητο ν' ἀποσπασθῇ ἀπὸ τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας. Ἡ ὑπόθεσις ὑπεβλήθη εἰς τὴν ὁμαϊκὴν σύγκλητον, ἥτις ἀπεφάνθη ὅτι θὰ πέμψῃ εἰς τὴν Ἐλλάδα πρέσβεις, ἵνα ἀποφασίσουν ἐπὶ τόπου. Ἄλλ' ἡ ἀποστολὴ τῶν πρέσβεων ἀνεβάλλετο σκοπίμως. Τέλος τῷ 147 π. Χ. ἥλθεν ἡ ἀναμενομένη πρεσβεία, ἥτις παρασταθεῖσα εἰς τὴν Κορίνθῳ συνελθοῦσαν σύνοδον τῶν Ἀχαιῶν ἐδήλωσεν ὅτι ὅχι μόνον ἡ Σπάρτη ἀλλὰ καὶ ἡ Κόρινθος καὶ τὸ Ἀργος ἐδήλωσεν ὅτι ὅχι μόνον ἡ Σπάρτη ἀλλὰ καὶ ἡ Κόρινθος καὶ τὸ Ὀροπέδιον δύνανται ν' ἀποχωρήσουν ἐκ τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας ὡς μὴ ἀχαικαὶ πόλεις. Ἡ δήλωσις αὕτη ἔξηρέθισε σφόδρα τὴν Ἀχαικὴν συμπολιτείαν, ἥτις κατὰ προτροπὴν τοῦ τότε στρατηγοῦ αὐτῆς Κριτόλαου ἐκήρυξε τὸν πόλεμον λόγῳ μὲν κατὰ τῆς Σπάρτης, πράγματι δὲ κατὰ τῶν Ρωμαίων. Ο Κριτόλαος ἔρχεται καὶ πολιορκεῖ τὴν παρὰ τὴν Οὔτην Ἡράκλειαν, ἥτις εἶχεν ἀποσκιρτήσει ἀπὸ τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας.

Τότε οἱ Ρωμαῖοι διέταξαν τὸν ἐν Μακεδονίᾳ εὑρισκόμενον Μέτελλον τὸν Μακεδονικὸν νὰ ἔλθῃ ἐναντίον τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας. Ο Μέτελλος συναντήσας τὸν Κριτόλαον παρὰ τὴν Σκάρφειαν τῆς Λοκρίδος ἐνίκησεν αὐτὸν ὄλοσχερῶς. Ο Κριτόλαος ἔγινεν ἄφαντος, φονευθεὶς ἐν τῇ μάχῃ ἢ πιών φάρμακον, ἐν δὲ τῇ στρατηγίᾳ διεδέχθη αὐτὸν ὁ Δίαιος. Ο Μέτελλος καταλαβὼν τὰς Θήβας καὶ τὰ Μέγαρα ἥλθεν εἰς τὸν Ἰσθμὸν καὶ ἐπρότεινεν εἰς τοὺς ἐκεῖ προσελθόντας πρέσβεις τῶν Ἀχαιῶν εἰρήνην ἐπὶ τῷ ὅρῳ ἡ Ἀχαικὴ συμπολιτεία νὰ περιορισθῇ εἰς τὰς κυρίως ἀχαικὰς πόλεις. Ἄλλ' ἡ πρότασις αὕτη ἀπερρίφθη ὑπὸ τῆς συνόδου τῶν Ἀχαιῶν.

Μετ' ὀλίγον ἔρχεται εἰς τὴν Ἐλλάδα ὡς ἀντικαταστάτης τοῦ εὐγενοῦς Μετέλλου ὁ τραχὺς καὶ ἄξεστος ὑπατος Λεύκιος Μόμυιος. Ο Μόμυιος κατατροπώσας τὸν Δίαιον παρὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου Λευκόπετραν ἐκυρίευσαν ἐπειτα ἀμαχητὶ τὴν Κόρινθον (146 π. Χ.) Ἐσύλησε δὲ τὰ πολυτιμότερα τῶν ἐν αὐτῇ μνημείων τῆς τέχνης καὶ τέλος παρέδωκεν εἰς τὰς φλόγας τὴν λαμπρὰν ἐκείνην πόλιν, ἥτις ὑπῆρχε τὸ κόσμημα τῆς Ἐλλάδος. Τόση δὲ ἦτο ἡ ἀπαιδευσία τοῦ Μομύιου, ὡστε εἰς τοὺς κομίζοντας εἰς τὴν Ρώμην τὰ ἀγάλματα καὶ τὰ

τάλλα ἀριστουργήματα ἔλεγε νὰ προσέξουν ἵνα μὴ θραύσουν αὐτά, διότι θὰ τοὺς ὑποχρεώσῃ νὰ κατασκευάσουν νέα ἄλλα τοιαῦτα.

Μετὰ ταῦτα ὁ Μόμμιος περιελθὼν τὴν Πελοπόννησον καθήρεσε τὰ τείχη τῶν πόλεων, ὅσαι μετέσχον τοῦ πολέμου. Μετ' ὅλιγον ἥλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα δέκα ἄνδρες, ἐπίτροποι τῆς συγκλήτου, ὅπως ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Μομμίου διευθετήσουν τὰ ἐλληνικὰ πράγματα. Πανταχοῦ κατελύθησαν τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα καὶ ἀντ' αὐτῶν εἰσήχθη ἡ τυμοκρατία, τοῦτ' ἔστι ὅλη ἡ ἔξουσία ἐδόθη εἰς χεῖρας τῶν πλουσίων καὶ τῶν δυνατῶν. Ὡσαύτως ἐκηρύχθησαν διαλελυμέναι αἱ μεταξὺ πόλεων πολλῶν καὶ χωρῶν συμπολιτεῖαι. Τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς συνετελέσθη διὰ τῆς ἀπαλείφεως καὶ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος τῆς Ἑλλάδος. Αὕτη μετεβλήθη εἰς δωμαϊκὴν ἐπαρχίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀζαΐα, διατηρηθείσης μόνον κατ' ὄνομα τῆς ἐλευθερίας τῶν πόλεων ἐκάστων, καὶ ὑπερχρεώθη νὰ πληρώνῃ ἐτησίως φόρον εἰς τὴν Ῥώμην (146 π. Χ.), ἢ δὲ διοίκησις αὐτῆς ἀνετέθη εἰς τὸν ἀνθύπατον τῆς Μακεδονίας 15

45. Τρίτος Καρχηδονιακὸς πόλεμος (149—146 π. Χ.).

Οἱ Καρχηδόνιοι μετὰ τὸν δεύτερον Καρχηδονιακὸν πόλεμον ἥρχισαν ὅλιγον κατ' ὅλιγον ν' ἀναλαμβάνουν καὶ νὰ προάγωνται διὰ τῆς ἐμπορικῆς αὐτῶν δραστηριότητος καὶ διὰ τῶν συνετῶν μεταρχούμεσεων τοῦ Ἀννίβα. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο διήγειραν ἐκ νέου τὸ μῆσος καὶ τὴν ζηλοτυπίαν τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες ἔκτοτε ἔζήτουν ἀφοριμὴν νὰ καταστρέψουν τὴν ἀντίζηλον αὐτῶν Καρχηδόνα καὶ δὲν ἐβράδυνε νὰ δοθῇ ἀφοριμῆ.

Οἱ βασιλεὺς τῆς Νομιδίας Μασσανάσης ἐδράτετο πάσης εὐκαιρίας ἵνι παρενοχλῆ τοὺς Καρχηδονίους. Οἱ Καρχηδόνιοι μὴ δυνάμενοι ἔνεκα τῶν συνθηκῶν νὰ ὑπερασπίσουν ἑαυτὸν κατὰ τοῦ Μασσανάσου ἔκαμον τὰ παράπονά των εἰς τὴν Ῥώμην. Η δωμαϊκὴ σύγκλητος ἐπειμψε πρόσθεις, ἵνα ἔξετάσουν ἐπιτοπίως τὸ πρᾶγμα καὶ ἀποδώσουν ἐκάστῳ τὸ δίκαιον. Οἱ προϊστάμενος τῆς πρεσβείας Πόρκιος Κάτων ἔξεπλάγη ἰδὼν τὴν πρόδοδον καὶ τὴν ἀκμὴν τῆς Καρχηδόνος, ἔξέδωκε δὲ μεροληπτικὴν ὑπὲρ τοῦ Μασσανάσου ἀπόφασιν καὶ ἐπειδὴ οἱ Καρχηδόνιοι ἥργήθησαν νὰ παραδεχθοῦν τόσον ἀδίκον καὶ μεροληπτικὴν ἀπόφασιν, ὁ Κάτων ἐπέστρεψε πλήρης ὁργῆς εἰς Ῥώμην καὶ συνέστησεν εἰς τὴν σύγκλητον τὴν τελείαν καταστροφὴν τῆς Καρχηδόνος. Ήσαν δὲ ἀγόρευσίν του ἐν τῇ συγκλήτῳ ἐπεράτωνε διὰ τῶν ἔεις λέξεων

«Praeterea censeo Garthaginem esse delendam», ἵτοι πρὸς τούτοις φρονῶ ὅτι ἡ Καρχηδὸν πρέπει νὰ καταστραφῇ.

Οἱ Καρχηδόνιοι, μὴ δυνάμενοι πλέον νὰ ὑποφέρουν τὰς προσβολὰς τοῦ Μασσανάσου, ἀπεφάσισαν μόνοι νὰ ὑπερασπίσουν τὰ δίκαια των· δι᾽ ὁ καὶ ἐκήρυξαν κατ᾽ αὐτοῦ τὸν πόλεμον, ἀλλ᾽ ἐνικήθησαν.

Οἱ Ρωμαῖοι, θεωρήσαντες τοῦτο ὡς παράβασιν τῶν συνθηκῶν, ἐκῆρυξαν ἀμέσως τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Καρχηδονίων καὶ διέταξαν τοὺς δύο ὑπάτους νὰ διαπεραιωθοῦν εἰς τὴν Ἀφρικήν. Οἱ Καρχηδόνιοι καταληφθέντες ὑπὸ φόρου ἔπειμψαν πρέσβεις εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ὑπερσχέθησαν νὰ πρᾶξουν πᾶν ὅ,τι ἥθελον ζητήσει οὗτοι. Οἱ Ρωμαῖοι εἰς τὴν περίστασιν ταύτην προσηνέχθησαν δολίως καὶ ἀπίστως. Ἐζήτησαν νὰ παραδώσουν εἰς αὐτοὺς οἱ Καρχηδόνιοι τοιακοσίους διηγόρους. Τούτου γενομένου, είπον εἰς τοὺς Καρχηδονίους ὅτι τὰς τελευταίας διαταγὰς θὰ λάβουν παρὰ τῶν ὑπάτων, οἵτινες μετὰ δγδοήκοντα χιλιάδων στρατοῦ εἶχον διαπεραιωθῆνει τὴν ἐν Ἀφρικῇ Ἰτύκην μὲ τὴν μυστικὴν παραγγελίαν νὰ μὴ καταπαύσουν τὸν πόλεμον πρὸιν ἢ κατασκάψουν τὴν Καρχηδόνα.

Οἱ ὑπατοὶ ἀπήτησαν παρὰ τῶν Καρχηδονίων νὰ παραδώσουν εἰς αὐτοὺς πάντα τὰ ὅπλα, τὰς πολεμικὰς μηχανάς, καὶ τὰ πλοῖα. Οἱ Καρχηδόνιοι ἡναγκάσθησαν νὰ ὑποκύψουν καὶ εἰς τὴν ἀπαίτησιν ταύτην τῶν Ρωμαίων, τὴν διότιν ἐνόμισαν ὡς τελευταίαν. Τέλος οἱ ὑπατοὶ ἀποβαλόντες τὸ προσωπεῖον ἀνεκοίνωσαν εἰς τοὺς Καρχηδονίους τὴν τελευταίαν διαταγὴν των, ὅτι ὕφειλον νὰ καταλίπουν τὴν πόλιν των καὶ νὰ κτίσουν ἄλλην πόλιν δγδοήκοντα στάδια μακρὰν τῆς θαλάσσης, διότι ἡ Καρχηδὸν ἔμελλε νὰ κατεδαφισθῇ.

Οταν ἤκουσαν οἱ Καρχηδόνιοι τὴν φοβερὰν ταύτην διαταγὴν, ἔμειναν κατάπληκτοι, δργὴ δὲ καὶ ἀγανάκτησις ἀμετρος κατέλαβε πάντας. Μία φωνὴ ἡκούετο ἔξερχομένη ἐκ τοῦ στόματος πάντων «Ἐκδίκησις κατὰ τῶν ἀπίστων Ρωμαίων», καὶ μία ἀπόφασις ἐλήφθη, ν^ο ἀντιστοῦν πάντες μέχρι θανάτου εἰς τὴν ὑβριστικὴν ταύτην ἀπαίτησιν τῶν Ρωμαίων, ὑπερασπίζοντες τὴν ἐνδοξὸν αὐτῶν πατρίδα. Άι πύλαι τῆς πόλεως ἐκλείσθησαν. Οἱ λιμὴν ἐφράζθη. Ἀνδρες καὶ γυναικες, νέοι καὶ γέροντες μετὰ πυρετώδους δραστηριότητος εἰργάζοντο εἰς τὴν κατασκευὴν ὅπλων καὶ πολιορκητικῶν μηχανῶν. Οἱ ναοὶ καὶ τὰ δημόσια καταστήματα μετεβλήθησαν εἰς δρόστασια. Οἱ ἐν ταῖς εἰρηταῖς ἀπελύθησαν καὶ οἱ δοῦλοι ἐκηρύχθησαν ζεύμεροι καὶ ἐστρατολογήθησαν.

Οἱ Ρωμαῖοι, φρονοῦντες ὅτι ἡ ἄλωσις τῆς Καρχηδόνος δὲν παρεῖχε πλέον οὐδεμίαν δυσκολίαν, ἐβράδυναν νὰ ἐπέλθουν κατ᾽ αὐτῆς, οὕτω

δὲ ἔδωκαν καιρὸν εἰς τὸν Καρχηδονίους νὰ παρασκευασθοῦν. Ἐν τούτοις ἡ Καρχηδὼν δὲν ἦδυνήθη ν^ο ἀντιστῆ εἰς τὰς ἐφόδους τῶν Ρωμαίων. Τὸ τοίτον ἔτος (146) ἐκυριεύθη ἐξ ἐφόδου ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Σκιπίωνος Αἰμιλιανοῦ, ὅστις ἦτο νιός τοῦ ἐνδόξου νικητοῦ τοῦ Ηερσέως Αἰμιλίου Παύλου, εἶχε δὲ νιοθετηθῆ ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου ἐκ τῶν νιῶν Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ. Ἐπὶ ἐξ ἡμέρας λησσώδης ἀγῶνας ἐγίνετο εἰς τὰς ὄδοις. Οἱ Ρωμαῖοι ἐμάχοντο κατὰ τῶν ἀνθισταμένων Καρχηδονίων βαδίζοντες ἐπὶ πτωμάτων. Ἐκ τῶν ἐπτακοσίων χιλιάδων κατοίκων μόνον πεντήκοντα χιλιάδες ἐσώθησαν καταφυγόντες εἰς τὴν ἀκρόπολιν καὶ ἐπικαλεσθέντες τὴν εὐσπλαγχνίαν τοῦ Σκιπίωνος. Οἱ λοιποὶ ἀπολέσθησαν. Ἡ πόλις παρεδόθη εἰς τὸ πῦρ, τὸ δποῖον ἐπὶ δέκα ἑπτὰ ἡμέρας κατέκαιεν αὐτὴν, μεταβαλόν εἰς σωρὸν ἐρειπίων. Ὁ Σκιπίων βλέπων τὴν καταστροφὴν τῆς ἐνδόξου πόλεως, ἦτις ἐπὶ ἐπτακόσια ἔτη ἐκυριάρχησε τῆς θαλάσσης, συνεκινήθη καὶ παρεδόθη εἰς μελαγχολικάς σκέψεις προμαντεύων δὲ ἵσως τὴν μέλλουσαν πτῶσιν καὶ τῆς ἴδικῆς του πατρίδος ἀνεφώνησε μετὰ δακρύων τοὺς δμηθριοὺς ἑκείνους στίχους, διὰ τῶν δποίων δὲ "Ἐκτῷ προανήγγειλε τὴν πτῶσιν τῆς πατρίδος του Τροίας.

«Ἐσσεται ἡμαρ ὅτ' ἂν ποτ' ὀλώλῃ Ἰλιος ἰρὴ
»καὶ Πριάμος καὶ λαὸς ἐϋμμελίω Πριάμοιο» (Ιλ. Ζ. 448).

Θεατὴς τῆς καταστροφῆς τῆς Καρχηδόνος ἦτο καὶ ὁ Ἑλλην Πολύβιος, διδάσκαλος τοῦ Σκιπίωνος. Ἡ καρχηδονιακὴ ἐπικράτεια ἐγίνεται ὁμαϊκὴ ἐπαρχία ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀφρική, ἔχουσα πρωτεύουσαν τὴν Ἰτύκην. Ὁ δὲ Σκιπίων ἐπανελθὼν εἰς Ρώμην ἐτέλεσε μεγαλοπρέστατον θρίαμβον καὶ ἔλαβε τὴν προσωνυμίαν Ἀφρικανὸς δ νεώτερος.

46. Κατάκτησις τῆς Ισπανίας.

Metà τὴν ἐν Ζάμα μάχην ἡ ὁμαϊκὴ σύγκλητος διεκήρυξεν ὅτι ἡ Ισπανία ἦτο ὁμαϊκὴ χώρα καὶ διῆρεσε μάλιστα αὐτὴν εἰς δύο ἐπαρχίας, τὴν πέραν καὶ τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Ἰβηρος. Τότε οἱ διάφοροι λαοὶ τῆς Ισπανίας, ζηλωταὶ τῆς ἀνεξαρτησίας των, ἔλαβον τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Ρωμαίων. Οἱ Ρωμαῖοι διεξήγαγον κατὰ τῶν λαῶν τούτων μακροὺς καὶ ἐπιμόνους πολέμους. Καὶ δὲ μὲν ὑπάτος Πόρκιος Κάτων ὑπέταξε τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Ἰβηρος Ισπανίαν, δὲ πᾶσος καὶ φιλάνθρωπος πραιτώρ Σεμπρώνιος Γράκχος ἤναγκασε τοὺς πολεμικοὺς Κέλτιβηρας, τοὺς κατοικοῦντος τὴν σημερινὴν Ἀραγωνίαν καὶ Καστιλλίαν, ν^ο ἀναγνωρίσουν τὴν ὁμαϊκὴν κυριαρχίαν.

“Αλλ’ ἐκ πάντων τῶν λαῶν τῆς Ἰσπανίας πεισματοδέστατα ἀντέστησαν οἱ μαχιμώτατοι Λυσιτανοί (150—140 π. Χ.), οἵτινες κατώκουν τὴν σημερινὴν Πορτογαλλίαν. Οἱ πραίτωρ Σουλπίκιος Γάλβας ἥγωνίζετο κατὰ τῶν Λυσιτανῶν, χωρὶς νὰ δύναται νὰ ὑπετάξῃ τὸν γενναῖον ἔκεινον λαόν. Ἐπὶ τέλους οὗτος κατέφυγεν εἰς θηριώδη πανουργίαν. Προσεποιήθη δῆλα δὴ ὅτι συννομολόγησε μετὰ τῶν Λυσιτανῶν εἰοήνην, παραχωρήσας εἰς αὐτοὺς εὐφοριωτάτας γαίας· ἔπειτα δὲ ἐπιπεσὼν ὅλως ἀπροόπτως κατὰ τῶν ἀνυπόπτων Λυσιτανῶν ἐφόνευσε πολλὰς χιλιάδας ἐξ αὐτῶν.

Ἐκ τῆς δολοφονικῆς ταύτης σφαγῆς τοῦ Γάλβα ἐσώθη καὶ γενναῖος τις Λυσιτανὸς πολεμιστὴς ὀνόματι Οὐϊρίαθος. Κατὰ τὴν νεαράν του ἡλικίαν δὲ Οὐϊρίαθος ἦτο ποιμήν, ἀλλ’ οἱ δεινοὶ καιροὶ τῆς πατοίδος του ἀνίψιωσαν αὐτὸν ἔπειτα εἰς ἥρωα. Οὗτος ἀνεξωπύρωσε τὸ θάρρος τῶν περισωμέντων Λυσιτανῶν καὶ ἀνέφλεξεν εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἐκδικήσεως καὶ διωργάνωντες κατὰ τῶν Θρωμαίων (149 π. Χ.) τὸν τρομερότατον ἐκ τῶν ληστρικῶν πολέμων, τοὺς δοτοίους ἀναφέρει ἡ Ἰστορία. Πολλοὺς τῶν Θρωμαίων στρατοὺς κατέστρεψεν· ἐν ἔτει δὲ 141 π. Χ. περικλείσας ἐν τινι φάραγγι τὸν ὄπατον Φάβιον Σερβίλιανὸν ἡνάγκασε νὰ συνομολογήσῃ ἐπονείδιστον εἰρήνην, ἐν τῇ δηποίᾳ ἀνεγράφοντο τάδε «Ἐσται εἰρήνη ἐν τῷ μέλλοντι μεταξὺ τοῦ θρωμαϊκοῦ δήμου καὶ τοῦ Οὐϊρίαθου· ἐκάτεροι δὲ τῶν συμβαλλομένων θὰ διατηρήσουν ὅ,τι νῦν κατέχουν». Καὶ τὴν ἐπαίσχυντον ταύτην συνθήκην ἐπεκύρωσεν ἡ ἐκκλησία τῆς Θρώμης.

“Αλλ’ ὁ διάδοχος τοῦ Σερβίλιανοῦ ὄπατος Καιπίων, τῇ συναντέσει καὶ τῆς συγκλήτου, διέρρηξε τὴν συνθήκην καὶ ἀπίστως ἐπετέθη κατὸ τοῦ Οὐϊρίαθου, ὅστις πεποιθὼς εἰς τὰ συνομολογηθέντα ὅρκια ἔμεινεν ἀποφρύλακτος. Ἀλλ’ ὁ Οὐϊρίαθος κατετρόπωσε καὶ αὐτὸν καὶ οὕτω ἐξεδικήθη τὴν παρασπονδίαν. Τότε ὁ Καιπίων, βλέπων ὅτι δὲν ἥδυνατο νὰ καταβάλῃ διὰ τῶν ὅπλων τὸν φοβερὸν πολέμιον, ἐνήργησε διὰ δύο προδοτῶν Λυσιτανῶν καὶ ἐδολοφόνησαν ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ τὸν ἥρωα καθ’ ἥν ὥραν ἐκοιμᾶτο. Μετὰ τοῦτο οἱ Λυσιτανοί ὑπετάχθησαν (140 π. Χ.).

Τὸν αὐτὸν ἐπίμονον πόλεμον διεξήγαγον οἱ Θρωμαῖοι καὶ κατὰ τῆς εἰς τὰ βόρεια τῆς Ἰσπανίας κειμένης ὁχυρωτάτης Νουματίας. Ἡ Νουματία ἥριμμει δικτὸν μόνον χιλιάδας μαχίμους ἄνδρας· καὶ δύμως οἱ Θρωμαῖοι ἐπὶ δικτὸν ἔτη ἐπολέμουν καὶ δὲν ἥδυναντο νὰ κυριεύσουν αὐτήν. Τέλος ἐπειμφαν τὸν Σκιπίωνα, τὸν καταστροφέα τῆς Καρκηδόνος.

Οὗτος περιέκλεισε τὴν πόλιν διὰ τάφρων καὶ δρυγμάτων, ἵνα ἔξαναι^ο κάσῃ τὸν πολιορκουμένους διὰ τῆς πείνης νὰ παραδοθοῦν. Μάτην οἱ Νουμαντῖνοι ἔζήτησαν παρὰ τοῦ Σκιπίωνος μίαν μόνον μάχην, ἵνα ἀποθάνουν ώς ἄνδρες γενναῖοι. Ὁ Σκιπίων ἀπέφυγε. Μετὰ δεκαπεντά μηνον δὲ γενναίαν ἀντίστασιν. Οἱ Νουμαντῖνοι, κινδυνεύοντες ν^ο ἀποθάνουν ἐκ τῆς πείνης, ἔθεσαν κατὰ πρῶτον πῦρ εἰς τὰς οἰκίας των, ἔπειτα ἐφόνευσαν τὰς γυναικας καὶ τὰ τέκνα των, καὶ τέλος ἐσφάγησαν ἀναμεταξύ των. Τοιουτοτόπως δὲ Σκιπίων ἔγινε κύριος τῆς Νουμαντίας μεταβεβλημένης εἰς ἔρειπια καὶ ἀνευ κατοίκων (133 π. Χ.).

Μετὰ δέκα ἔτη οἱ Ρωμαῖοι κατέκτησαν καὶ τὰς Βαλεαρίδας νῆσους. Τὰ δὲ Πυρηναῖα συνέδεσαν μετὰ τῶν Ἀλπεων καταλαβόντες τὴν νότιον ἐκτὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν καὶ ίδούσαντες ἐν αὐτῇ δύο ἀξιολόγους ἀποικίας, τὰ Σέξτια ὅδατα καὶ τὴν Ναρβᾶνα παρὰ τὸ οροπέδιον τῆς Ἰβηρίας. Η νότιος Γαλατία ἀπετέλεσε τὴν δωματικὴν ἐπαρχίαν, ἥτις δινομάζετο κατ' ἔξοχὴν Ἐπαρχία (Provincia, Προβιγκία) ἢ Ναρβωνῖτις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Λ'.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΩΝ.—ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΩΝ ΗΘΩΝ

47. Ὁ Ελληνισμὸς εἰς τὴν Ρώμην.

Μέχρι τοῦ τρίτου αἰῶνος π. Χ. οἱ Ρωμαῖοι ἦσαν λαὸς γεωργῶν, ἐμπόρων καὶ στρατιωτῶν. Πάντες, καὶ αὐτοὶ οἱ πλούσιοι, ἡσοκοῦντο κατ' ἔξοχὴν εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ εἰς τὸν πόλεμον. Δὲν είζον καμμίαν πνευματικὴν τέρψιν.

Ἄφ' ὅτου δῆμος κατέκτησαν τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολήν, μεγάλη μεταβολὴ ἐπῆλθεν εἰς τὸν βίον αὐτῶν. Χιλιάδες Ἐλλήνων ἤχθησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν ώς δοῦλοι. Ωσαύτως χιλιάδες Ἐλλήνων ἴατρῶν, λογίων, φιλοσόφων, δητόρων, ὑποκριτῶν ἐκ τῆς κυρίως Ἐλλάδος μετὰ τὴν τελείαν κατάπτωσιν καὶ παρακιμὴν τῆς πατρίδος των μετενάστευσαν εἰς τὴν Ἰταλίαν πρὸς εὑρεσιν τύχης. Ἐγκατεστάθησαν οὗτοι ἐν Ρώμῃ τῇ πρωτευούσῃ τοῦ κόσμου, καὶ ἔζων ἐν μέσῳ τῶν Ρωμαίων. Εξ ἀλλού μέρους χιλιάδες Ρωμαίων ἀναχωρήσαντες ώς στρατιῶται ἢ ώς ἔμποροι εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἔζησαν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν μέσῳ τῶν ξένων. Τοιουτοτόπως οἱ Ρωμαῖοι ἐγνώρισαν ἔξεις καὶ ιδέας νέας, διλύγον δὲ κατ' ὀλίγον ἐγκατέλιπον τὰς ιδικάς των συνηθείας καὶ παρέλαβον τὰς τῶν Ἐλλήνων. Τοῦτο καλεῖται «Ἐλσβολὴ τοῦ Ἐλληνισμοῦ εἰς τὴν Ρώμην».

48. Μεταβολὴ εἰς τὸν ἴδιωτικὸν βίον.

Η κατοικία.— Ή κατοικία τῶν παλαιῶν Ῥωμαίων ἦτο χαμηλὴ καὶ ισόγειος. Ἡτα μία τετράγωνος οἰκοδομὴ μεταξὺ τῆς ὁδοῦ καὶ τῆς ὅπισθεν κειμένης αὐλῆς. Τὰ μεμέλια ἡσαν λίθινα, οἱ δὲ τοῖχοι ἐκ πλίνθων ξηρῶν μὲ ἐπίχρισμα ἐξ ἀργιλλώδους χώματος καὶ ἀχύρου. Ὑπῆρχον δύο θύραι, μία πρὸς τὴν ὁδὸν καὶ ἄλλη πρὸς τὴν αὐλήν. Διὰ τῆς μεγάλης θύρας, τῆς πρὸς τὴν ὁδὸν, εἰσήρχοντο εἰς ἐν πρόσθυρον (vestibulum) καὶ ἐκ τούτου εἰς τὸ καλούμενον atrium, τὸ δποῖον ἦτο μία τετράγωνος αἴθουσα. Εἰς τὸ μέσον τῆς αἰθουσῆς ὑπῆρχον τέσσαρες ἔυλινοι κίονες, ἐπὶ τῶν δποίων ἐστηρίζετο ἡ δροφή. Εἰς τὸ μέσον τῆς δροφῆς ὑπῆρχεν ἄνοιγμα, ἐκ τοῦ δποίου ἐξήρχετο ὁ καπνὸς καὶ διὰ τοῦ δποίου εἰσήρχετο τὸ φῶς. Πέριξ τῆς αἰθουσῆς ἡσαν κατεσκευασμένα μικρὰ δωμάτια χρησιμεύοντα ὡς κοιτῶνες καὶ ὡς κελλάρια διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς οἰκογενείας.

Εἰς μίαν γωνίαν τῆς αἰθουσῆς ὑψοῦτο ἡ ἑστία, ἐπὶ τῆς δποίας ἐκαε τὸ ξερὸν πῦρ καὶ παρὰ τὴν δποίαν ἡσαν τοποθετημένοι οἱ ἐφρόστοι θεοί (Penates) μὲ τὸν Λάρην, τὸν κατ' ἔξοχὴν φύλακα τοῦ οἴκου. Ἐν τῇ αἰθουσῇ ἦτο στημένη ἡ γαμήλιος κλίνη· ἐν τῇ αἰθουσῇ ἐστήνετο καὶ ἡ κλίνη ἡ νεκρική. Ἐν τῇ αἰθουσῇ ἡ οἰκοδέσποινα εἶχε τὸν ἰστόν της καὶ ὑφαίνεν. Ἐν τῇ αἰθουσῇ ἐμαγείρευον καὶ ἐτρωγον καὶ ἐν αὐτῇ ὑπεδέχοντο τοὺς ἐπισκέπτας.

Απὸ τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος ἥρχισαν νὰ τοποθετοῦν τὴν ἑστίαν εἰς ἴδιαίτερον δωμάτιον. Οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ πλούσιοι κατεσκεύαζον ἥδη οἰκίας κατὰ τὸν ἔλληνικὸν ὁυμὸν μὲ αἴθουσαν φαγητοῦ, μὲ αἴθουσαν βιβλιοθήκης, μὲ αἴθουσαν λοντροῦ καὶ μὲ ἴδιαίτερα διὰ τὰς γυναικας διαμερίσματα. Εἶχον ἔπιπλα μᾶλλον κεκοσμημένα. Εἶχον κλίνας ὅρειζαλκίνιας, ἀργυρᾶ ἐπιφατέζιι σκεύη, τάπητας.

Η ἐνδυμασία.— Οἱ παλαιοὶ Ῥωμαῖοι ἐφόρουν συνήθως ἐν μόνον ἔνδυμα, τὸν χιτῶνα, ἐκ μαλλίνου ὑφάσματος, δαμμένον κοὶ ἀχρωμάτιστον. Ο χιτὼν τῶν ἀνδρῶν ἐξώνετο περὶ τὴν ὁσφὺν διὰ ζώνης καὶ ἐφθανε κάτωθεν τῶν γονάτων. Ο χιτὼν τῶν γυναικῶν ἦτο ποδήρης. Κατὰ τὰς τελετὰς οἱ ἀνδρες ἐφόρουν τὴν τήβενον (toga), μακρὸν καὶ λευκὸν μάλλινον ἱμάτιον, τὸ δποῖον κατήρχετο μέχρι τοῦ ἀκρου τῶν ποδῶν καὶ ἐκάλυπτε τὸ σῶμα.

Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐφόρουν πιλίκιον ἐκ μαλλίνου ἢ τριχίνου ὑφάσματος· εἰς τοὺς πόδας ἐφόρουν πέδιλα ἐκ δέρματος.

Απὸ τῆς ἐποχῆς ὅμως τῶν κατακτήσεων οἱ Ῥωμαῖοι εἰσήγαγον Ἑλληνικὴ καὶ Ῥωμαϊκὴ Ιστορία N. Βραχνοῦ. "Εκδ. Ε". 25-6-25 7

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δλίγον κατ' δλίγον τὰ μᾶλλον περίπλοκα καὶ μᾶλλον κεκοσμημένα ἐνδύματα, κατεσκευασμένα ἐκ λινῶν, βαμβακερῶν καὶ λεπτῶν μαλλίνων ὑφασμάτων, τὰ δποῖα ἐφόδουν οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ ἄλλοι λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς. Αἱ γυναικες ἥρχισαν νὰ φοροῦν τὸ ἔλληνικὸν ἴματιον, τὸν ἔλληνικὸν ζωστῆρα, τὸν ἔλληνικὸν ἐπενδύτην, τὸν μετά μεγάλων χειρίδων χιτῶνα, τὸν κεφαλόδεσμον, τὴν καλύπτραν τῆς κεφαλῆς. Οἱ ἄνδρες παρέλαβον τὰς κνημῖδας καὶ τὰ σανδάλια.

Eἰκ. 8.

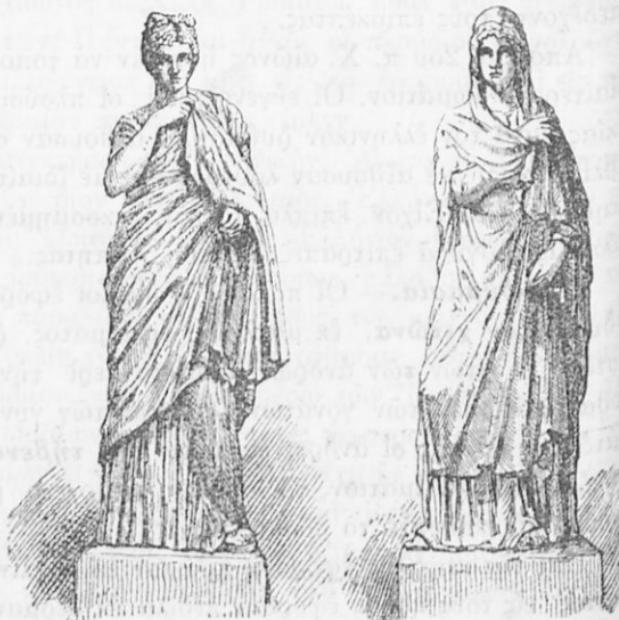
Ρωμαῖος τηβεννοφόρος.

κρόμμια, δπώρας ἢ γλυκίσματα καὶ οἶνον ἀρωματικόν. Αἱ γυναικες δὲν ἔπινον οἶνον.

Τὴν πρωῖαν εἴτε ἐν τῇ οἰκίᾳ εἴτε ἐν τῇ ἐργασίᾳ ἐπρογευμάτιζον μὲν ἄρτον καὶ τυρόν. Τὴν ἔσπεραν ἐδείπνουν μὲν ἄρτον, καρύδια, δπώρας καὶ δλίγον οἶνον.

Μετὰ τὰς κατακτήσεις ὅμως οἱ Ῥωμαῖοι, τοὐλάζιστον οἱ πλούσιοι, είχον τρο-

τὰ γεύματα. — Οἱ παλαιοὶ Ῥωμαῖοι ἔτρωγον δλίγον καὶ πάντοτε τροφὴν λιτήν. Ἐν μόνον γεῦμα παρεσκεύαζον τὴν μεσημβρίαν, καὶ τὸ γεῦμα τούτο ἀπετελεῖτο ἐξ ἀρτού καὶ δσποίων. Ἐτρωγον καθήμενοι, μὲ κοκκιάριον ἢ μὲ τὰ δάκτυλα ἐπὶ ξυλίνης τραπέζης ἄνευ τραπεζομανδήλου. Μόνον εἰς τὰ γεύματα, τὰ διδόμενα εἰς προσκεκλημένους παρέθετον κρέας, λιχθνούς, ωά, κυάμους ἢ

Eἰκ. 9. Ρωμαία κόρη. Eἰκ. 10. Ρωμαία δέοποιτρα.

φήν ποικιλωτέραν καὶ μᾶλλον ἔξεζητημένην. Παρέθετον δύο γεύματα, τὸ ἀριστον κατὰ τὴν 11ην ὥραν π. μ. καὶ τὸ γεῦμα μετὰ μεσημβρίαν, παρέτεινον δὲ αὐτὰ περισσότερον. Ἡρχισαν νὰ τρώγουν χρέας εἰς ὅλα τὰ γεύματα, νὰ προμηθεύωνται ἵχθυς τῆς θαλάσσης, διπλεῖδια καὶ κυνήγιον, νὰ πίνουν οἶνον πολυτελείας, πρὸ πάντων τὸν Φαλεονὸν (τῆς Καμπανίας) καὶ οἶνους ἐλληνικούς. Ἡρχισαν νὰ παραλαμβάνουν τὴν ἐλληνικὴν συνήθειαν νὰ μεταβαίνουν τὴν ἑσπέραν παρὰ φύλοις διὰ νὰ πίνουν καὶ τὰς νυκτερινὰς ταύτας συναναστροφὰς παρέτεινον ἐνίστε μέχρι πρωΐας.

Αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδία ἔξηκολούθουν νὰ τρώγουν καθήμεναι. Ἀλλὰ διὰ τοὺς ἄνδρας εἰς τὰς οἰκίας τῶν πλωσίων ὑπῆρχον κλῖναι κατὰ τὸν ἐλληνικὸν τρόπον. Κατεκλίνοντο ἐπὶ τῶν κλινῶν καὶ στηριζόμενοι ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ἀγκῶνος ἔτρωγον ἐπὶ τετραγώνου τραπέζης, ἥτις ἦτο τοποθετημένη ἐμπρόσθιαν αὐτῶν. Ἐκάστη κλίνη κατελάμβανε τὴν μίαν ἐκ τῶν τριῶν πλευρῶν τῆς τραπέζης. Ἡ τετάρτη πλευρὰ ἔμενεν ἐλευθέρα διὰ τὴν ὑπηρεσίαν. Ἐνίστε οἱ συνδαιτυμόνες ἀκολουθοῦντες τὴν ἐλληνικὴν συνήθειαν περιέθετον εἰς τὴν κεφαλὴν στέφανον ἐκ φύλλων δένδρου. Πρὸς διασκέδασιν αὐτῶν μουσικοὶ ἔπαιζον τὴν ἄρπαν, χορεύτριαι δὲ ἔκαμνον ἐπιδεξίους στροφάς.

Αἱ ἀσχολίαι.— Οἱ παλαιοὶ Ρωμαῖοι διηγοῦν· βίον μονότονον. Ἡγείροντο ἐκ τοῦ ὑπνου λίαν πρωΐ, τὸν χειμῶνα πρὶν ἔξημερώσῃ, ἔκαμνον τὴν προσευχήν των πρὸ τοῦ θεοῦ τῆς πρωΐας (Matutinus), ἐπρογευμάτιζον καὶ μετέβαινον ἔπειτα εἰς τὴν ἐργασίαν. Καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν εἰργάζοντο. Ἡ ἐργασία διεκόπτετο ὀλίγας στιγμὰς διὰ τὸ γεῦμα. Οἱ ἄνδρες διήρχοντο τὴν ἡμέραν εἰς τοὺς ἀγρούς. Αἱ γυναῖκες χλεισμέναι εἰς τὴν οἰκίαν ἡσχολοῦντο εἰς τὰς οἰκιακὰς ἐργασίας. Αἱ μὲν ὑπηρέτριαι ἔνηθον ἔριον, αἱ δὲ οἰκοδέσποιναι ὕφαινον. Κατώκουν εἰς τοὺς ἀγρούς. Εἰς τὴν πόλιν μετέβαινον μόνον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀγορᾶς, ἥτις ἐγίνετο ἀνὰ πᾶσαν ἐνάτην ἡμέραν. Μετέβαινον διὰ νὰ πωλήσουν τὸν σῖτον, τὰ ὅσπρια, τὰ κτήνη των, ἡγόραζον δὲ μόνον μέταλλα ἢ δέρματα ἢ πήλινα ἀγγεῖα. Ἐκαστος κατεσκεύαζεν ὁ ἴδιος τὸ ἄλευρον, τὸν ἄρτον του, τὰ φορτηγά του ἀμάξια, τὰ καλάθια του καὶ τὰ σχοινία του καὶ αὐτὴν τὴν οἰκίαν του. Αἱ γυναῖκες κατεσκεύαζον τὰ ὑφάσματα καὶ τὰ ἐνδύματα.

Αἱ διασκεδάσεις παρὰ τοῖς Ρωμαίοις ἦσαν σπάνιοι, δύο ἢ τρεῖς μεγάλοι ἀγῶνες κατ' ἔτος ἐν Ρώμῃ συνιστάμενοι εἰς δρόμον ἀριμάτων ἢ ἵππων. Χοροὶ δὲν ἐγίνοντο παρὰ μόνον ἀπαξ ἢ δἰς τοῦ ἔτους πρὸς

τιμὴν θεότητός τυνος. Ταξείδια ἀναψυχῆς ἐπίσης δὲν ἔγίνοντο, οὕτε δχήματα ἄλλα ὑπῆρχον πλὴν τῶν φορτηγῶν ἀμαξίων, ἅτινα ἦσαν προ-
ωρισμένα διὰ τὰς ἀγροτικὰς ἐθαυμάσιας.

Μετὰ τὰς κατακτήσεις ὅμως ὁ βίος κατέστη ποικιλότερος, τοὐλάχιστον διὰ τὸν πλουσίον. Ἐπαυσαν νὰ κατοικοῦν εἰς τὸν ἀγρούς. Εἶχον οἰκίας εἰς τὴν πόλιν. Ἀπέλαυν τὰς αὐτὰς ψυχαγωγίας, τὰς δρομίας καὶ οἱ Ἑλληνες, δεῖπνα, θεάματα, παιγνίδια καὶ ταξείδια ἀκόμη. Ήσχισαν ἐν καιρῷ τῶν μεγάλων καυμάτων νὰ μεταβαίνουν εἰς τὰ παράλια μέρη, πρὸ πάντων εἰς Βαΐας, πόλιν παραθαλασσίαν ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Νεαπό-
λεως, ἥτις εἶχε θερμὰ λουτρά.

49. Θρησκευτικὴ μεταβολὴ.

Ἐλληνικαὶ λατρεῖαι.— Οἱ Ρωμαῖοι ἀπὸ πολλοῦ χρόνου εἶχον ἀποδεκτὴ τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας καὶ τὰς λατρείας τῶν Ἑλλήνων τῆς κάτω Ἰταλίας. Μετὰ τὰς κατακτήσεις συνέχεον τὸν ἀρχαίον αὐτῶν θεοὺς μὲ τὸν θεοὺς τῶν Ἑλλήνων. Ἐν ἐκάστῳ τῶν ὁμιλιῶν θεῶν ἐπί-
στευον ὅτι ἀνεγνώριζον ἔνα Ἑλληνικὸν θεὸν καὶ τοῦ ἔδιδον τὴν μορφὴν τοῦ ἑλληνικοῦ θεοῦ καὶ διηγοῦντο περὶ αὐτοῦ τὰς αὐτὰς τύχας καὶ πε-
ριπτείας. Η σύγχυσις ἦτο εὔκολος, διότι εἰς ὁμιλιῶν θεοὶ οὔτε ιστο-
ρίαν οὔτε μορφὴν ὠρισμένην εἶζον.

Ἐξασθένησις τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων.— Οἱ σοφοὶ ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐπαυσαν νὰ πιστεύουν εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν θρη-
σκείαν. Οἱ Ἑλλην Εὐημέρος ἔγραψε βιβλίον διὰ νὰ ἔξηγήσῃ ὅτι οἱ θεοὶ ἄλλοτε ἦσαν ἄνθρωποι, τὸν δρόμον μετὰ θάνατον ἐλάτρευσαν.
Ἡξίουν ὅτι εἶχεν ἵδει ἐπιγραφήν λέγουσαν «Ο Ζεὺς ἦτο ἀπλῶς ἀρχαῖος βασιλεὺς τῆς Κρήτης». Τὸ βιβλίον τοῦ Εὐημέρου ἔσχε μεγάλην ἐπιτυ-
χίαν καὶ μετεφράσθη εἰς τὴν λατινικὴν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ Ἐννίου.

Οἱ ἐπισημότεροι ἐκ τῶν Ρωμαίων συνάναστρεφόμενοι τὸν Ἑλλη-
ναῖς ἔμαθον νὰ περιγέλοῦν τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν καὶ ἔξηκολούθουν
μὲν νὰ τελοῦν τὰ τῆς λατρείας, ἄλλὰ κατεφρόνουν τὰς θρησκευτικὰς
πεποιθήσεις. Αὐτὸς ὁ ἄκρος ἀρχιερεὺς (maximus pontifex) Αὐροήλιος
Κόττας ἔλεγε «Δὲν εἶνε εὔκολον ν' ἀρνηθῇ τις δημοσίᾳ τὸν θεούς,
δύναται ὅμως νὰ πράξῃ τοῦτο κατ' ἴδιαν». Βραδύτερον δὲ Λουκρήτιος
ἔγραψε τὸ περίφημον ποίημά του de rerum natura διὰ ν' ἀπαλλάξῃ
τὸν ἀνθρώπους ἀπὸ τὸν φόβον τῶν θεῶν καὶ νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν ψυ-
χὴν ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς θρησκείας.

50. Πνευματική μεταβολή.

Φιλολογία καὶ θέατρον.— Οἱ παλαιοὶ Ρωμαῖοι δὲν εἶχον οὔτε βιβλία οὔτε θέατρον. Ὡς μόνην πνευματικὴν τροφὴν εἶχον θρησκευτικύς τινας μύθους καὶ χονδροειδῆ σκηνικὰ ποιήματα, καλούμενα Ἀτελλανὰ ἐκ τῆς ἐν Καμπανίᾳ ὀσκικῆς πόλεως Ἀτέλλας. Ἀλλ' ὅταν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος ἥρχισεν ἡ κατάκτησις τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, ἐπιφανεῖς Ρωμαῖοι πολεμοῦντες ἐν ἑλληνικαῖς χώραις ἔγνωρισαν φιλοσόφους καὶ λογίους "Ἐλληνας καὶ ἡσθάνθησαν ἄγάπην πρὸς τὰ ἔργα τοῦ πνεύματος." Ήρχισαν λοιπὸν νὰ διμιλοῦν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἡ δοπία ἡτο ἡ γλῶσσα δλων τῶν πεπαιδευμένων. Ἡ πρώτη ἴστορία τῆς Ρώμης ἐγράφη ἑλληνιστὶ ὑπὸ εὐγενοῦς Ρωμαίου, τοῦ Φαβίου Πίκτωρος. Ὅταν δὲ Φλαμινῖος ἐπολέμει κατὰ τῶν Μακεδόνων, ἔξεπληξε τοὺς "Ἐλληνας διὰ τῆς ἑλληνομαθείας του. Ἐπερίμενον οἱ Ἐλληνες νὰ ἴδουν βάρβαρον τινὰ ἀμαθῆ, καὶ αὐτὸς διμύει ἀπταίστως τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Μετ' ὀλίγον ἐν αὐτῇ τῇ Ρώμῃ κατέστη συριμὸς τὸ διμιλεῖν ἑλληνιστί. Οἱ Σκιτίωνες περιεστοιχίσθησαν ὑπὸ φιλοσόφων Ἐλλήνων. Οἱ Αἰμίλιος Παῦλος ἔδωκε τὸ παράδειγμα νὰ ἔχῃ βιβλιοθήκην ἐν τῇ οἰκίᾳ του ἐξ ἑλληνικῶν βιβλίων, τὰ δοποῖα εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Περσέως.

"Αφοῦ λοιπὸν οἱ Ρωμαῖοι ἔγνωρισαν τοὺς μεγάλους θησαυροὺς τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἥρχισαν καὶ αὐτοὶ νὰ ἐπιδίωνται εἰς πνευματικὰς ἐνασχολήσεις ἔχοντες ὡς πρότυπα ἑλληνικὰ ἔργα καὶ μάλιστα θεατρικά. Οἱ ἀρχαιότεροι δραματικὸς ποιητὴς ὑπῆρξεν "Ἐλλην ἀπελεύθερος, δὲ Λίβιος Ἀνδρόνικος. Οὗτῳ ἥρχισεν ἡ δωματικὴ φιλολογία, ἡτις διμως κατὰ τὴν πρώτην ταύτην περίοδον ὑπῆρξε καθαρῶς ἑλληνοδωματική. Εἰς τὰς μεγάλας ἱερᾶς σὸν τοῖς ἄλλοις θεάμασιν, ἢτινα ἔδιδοντο εἰς τὸν δωματικὸν λαόν, παρίσταντον καὶ κωμῳδίας ἑλληνικὰς ἐν λατινικῇ μεταφράσει. Περίφημοι μεταφρασταὶ ὑπῆρξαν δὲ Πλαῦτος καὶ δὲ Τερέντιος.

"Αλλ' δὲ δωματικὸς λαός, ἀπολίτιστος ὃν ἀκόμη, δὲν ἔξετίμα τὴν ἐκ τῆς παραστάσεως τῶν κωμῳδῶν εὐχαρίστησαν, ἡτις ἡτο παρὰ πολὺ λεπτὴ δι' αὐτόν. Ὅτε ποτὲ παριστάνετο κωμῳδία τις τοῦ Τερεντίου, οἱ θεαταὶ δὲν ἐπερίμειναν τὸ τέλος, ἀλλ' ἐσπευσαν νὰ ὑπάγουν εἰς τὸν Ἱππόδρομον διὰ νὰ ἴδουν τὰς θηριομαχίας. Ἐν τούτοις ὀλίγον κατ' ὀλίγον δὲ λαὸς συνήθισε καὶ εἰς τὰ φιλολογικὰ θεάματα.

Αἱ τέχναι.— Οἱ στρατηγοὶ οἱ κατακτήσαντες τὰς ἑλληνικὰς χώρας μετέφεραν εἰς Ρώμην, κατὰ δωματικὴν συνήθειαν, τὰ πολύτιμα ἀντι-

κείμενα, ἄτινα εὗρον εἰς τὰς κυριευθείσας πόλεις, οἷον ἀγάλματα, εἴκόνας, δοχεῖα δρειχάλκινα καὶ ἄλλα. Τὴν ἀρχὴν ἔκαμεν δὲ Μάρκελλος, ὃνταν ἐκυρίευσε τὰς Συρακούσας.

Οἱ Ῥωμαῖοι εὐγενεῖς, βλέποντες δὴ οἱ Ἑλληνες εἶχον ἐν μεγάλῳ τιμῇ τὰ ἀριστουργήματα ταῦτα τῆς τέχνης, ἥρχισαν νὰ τὰ ἀναζητοῦν εἴτε ἐξ εἰλικρινοῦς θαυμασμοῦ πρὸς αὐτὰ εἴτε ἐκ ματαιοδοξίας. Ἡ δε λόγον νὰ φαίνωνται εἰδήμονες καὶ ἔγινε συρμὸς τὸ νὰ ἔχουν συλλογὰς εἴκόνων, ἀγάλμάτων ἢ δρειχάλκινων δοχείων τῆς Κορίνθου. Οὕτω ἡ Ῥώμη ἐπληρώθη ἔργων τέχνης. Υπῆρξε συρμὸς νὰ κοσμοῦν τὰς οἰκίας των μὲ ζωγραφίας, νὰ κατασκευάζουν τὸν ἀνδριάντα των ἢ τὴν προτομὴν των, κατὰ τὸν ἑλληνικὸν τρόπον, ἐν θείᾳ ἀμφιεσει. Υπῆρξεν δισαύτως συρμὸς νὰ παιᾶσον Ἑλληνες μουσικοὶ κατὰ τὰς ἑορτάς, κατὰ τὰς τελετὰς καὶ κατὰ τὰ συμπόσια.

Κατὰ δοχὰς δὲν ὑπῆρχον Ῥωμαῖοι ζωγράφοι καὶ γλύπται, οὔτε ἀρχιτέκτονες. Οἱ ἐν Ιταλίᾳ ἐργαζόμενοι καλλιτέχναι ἦσαν Ἑλληνες. Σὺν τῷ χρόνῳ διεμορφώθησαν καὶ Ῥωμαῖοι καλλιτέχναι, πρὸ πάντων ἀρχιτέκτονες.

Η ἐκπαίδευσις.—Παρὰ τοῖς παλαιοῖς Ῥωμαίοις ἡ ἐκπαίδευσις τῶν παίδων συνίστατο εἰς τὸ νὰ μανθάνουν νὰ ἀσκοῦν τὰ σώματά των, νὰ ἐργάζωνται εἰς τοὺς ἀγρούς, καὶ νὰ γνωρίζουν τοὺς τύπους τῆς λατρείας. Τὸ πολὺ οἱ παῖδες τῶν πλουσίων οἰκογενειῶν ἐμάνθανον νὰ ἀναγινώσκουν καὶ ν ἀριθμοῦν. Διὰ τὰ κοράσια οἱ Ῥωμαῖοι ἐνόμιζον δὴ ἡτού ἀρκετὸν νὰ γνωρίζουν νὰ ὑφαίνουν καὶ νὰ νήθουν.

Ἄλλὰ μετὰ τὰς κατακτήσεις ἡ ἐκπαίδευσις αὕτη ἐφάνη ἀνεπαρκής. Ἐλληνες ἐγκαταστατέντες ἐν τῇ Ῥώμῃ ἦνοι εἰσαν σχολεῖα, εἰς τὰ δόποια ἐδίδασκον τοὺς παῖδας ν ἀναγινώσκουν καὶ νὰ γράφουν ἐπὶ ἀβακίων καὶ ν ἀριθμοῦν. Ωσαύτως ἐδίδασκον αὐτοὺς τὴν γραμματικὴν καὶ τὴν μουσικὴν. Οἱ πλούσιοι προσελάμβανον διὰ τὰ τέκνα τῶν ὡς διδασκάλους Ἐλληνας δούλους. Πλεθον δισαύτως εἰς τὴν Ῥώμην, ὡς προέπομεν, καθηγηταὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ὁντορικῆς διὰ τοὺς νέους. Η σύγκλητας ἀνησυχήσασα ἐξεδίωξε τοὺς φιλοσόφους καὶ τοὺς ὁντοριας ἀλλὰ μετ ὀλίγον, πρὸ πάντων παρὰ ταῖς οἰκογενείαις τῶν εὐγένων, ἐπεκράτησεν ἡ συνίθεια νὰ πέμπουν τοὺς νέούς των εἰς τὴν Ἀπολλωνίαν, τὴν Ρόδον καὶ τὰς Ἀθήνας διὰ νὰ διδαχθοῦν τελειότερον τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ὁντορικήν. Η Ἐλλὰς ἀπέβη τὸ μέγα σχολεῖον τῆς Ῥώμης. Ιδίως αἱ Ἀθῆναι ἔγιναν τὸ προσκύνημα παντὸς Ῥωμαίου εὐγενοῦς. Πλῆθος φιλομούσων Ῥω-

μαίων ἐσπούδαζον εἰς τὰς ἑκεῖ σχολὰς καὶ ἐμελέτων τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ Ῥωμαῖοι διοικηταὶ ἐδέχθησαν ὡς ἐπίσημον γλῶσσαν τὴν Ἑλληνικήν, τὴν δποίαν ὅμιλουν καὶ οἱ ἔδιοι. Τοιοντοτρόπως ἡ Ἑλλὰς κατακτηθεῖσα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων διὰ τῶν ὅπλων κατέκτησεν αὐτοὺς διὰ τοῦ πνεύματος.

51. Μεταβολὴ τῶν ἡθῶν.

Τὰ ἀρχαῖα ἡθη.—Οἱ παλαιοὶ Ῥωμαῖοι ἦτάρουν πιστῶς τὰ πάτρια. Διηγοντο τὸν βίον των ἐργαζόμενοι, πολεμοῦντες, κάμινοντες οἰκονομίας. Ἐξων δηλαδὴ βίον σκληρόν, ἄθλιον, μονότονον. Ὅπερ πᾶν ἄλλο ἐθαύμαζον τὴν λιτότητα καὶ τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν σοβαρότητα. Ἰδεῶδες των ἥτο εἰς στρατηγὸς αὐστηρὸς καὶ εἰς ὑπατος νὰ ζοῖν κατὰ τὸν τρόπον ἐνὸς χωρικοῦ.

Ἡ νέα πολυτέλεια.—Μετὰ τὰς κατακτήσεις οἱ Ῥωμαῖοι εἶρον τὴν συνήθειαν τῶν προγόνων ἐπίπονον καὶ ἀγροῦκον. Ἡθέλησαν νὰ ἔησουν βίον ποικιλότερον καὶ μᾶλλον πλούσιον. Ἡρχισε τότε ἡ πολυτέλεια. Οἱ στρατηγοὶ μετέφεραν εἰς Ῥώμην μέγα μέρος τοῦ χρυσοῦ, τοῦ ἀργύρου, τῶν κομψοτεχνημάτων καὶ τῶν πολυτίμων ἐπίπλων τῶν συσσωρευθέντων εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Παρέλαβον ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὴν συνήθειαν νὰ ζοῦν ὡς βασιλεῖς ἐν μέσῳ πολυτίμων λίθων, ἀργυρῶν ἐπίπλων, χρυσῶν ἐπιτραπέζων σκευῶν καὶ πλήθους ἀνωφελῶν ὑπηρετῶν, ἐπανελθόντες δὲ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔφεραν μεθ' ἑαυτῶν τὰς συνηθίας ταύτας.

Οἱ Ῥωμαῖοι πλουτήσαντες αἰφνιδίως διὰ τῆς κατακτήσεως τῶν πλουσιωτέρων χωρῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔφεροντο ἡδη ὡς νεόπλουτοι. Ἡρχισαν νὰ ἐπιδεικνύουν τὰ πλούτη των, ἥτοι τὰ ώραια ἐνδύματα, τοὺς κεντημένους τάπητας, τὰ ἀργυρᾶ των σκεύη. Ἐδιδον δαπανηρὰ συμπόσια εἰς προσκεκλημένους. Παρέλαβον τὴν ἐρδουσικὴν συνήθειαν τῶν μονομάχων, οἵτινες ἔφονεύοντο ἀναμεταξύ των ὑπὸ τὰ ὅμματα τοῦ πλήθους, ἔπειτα τὴν Ἑλληνικὴν συνήθειαν τῶν κωμῳδιῶν. Διὰ νὰ διασκεδάζουν τὸ πλῆθος ἡρχισαν νὰ ἀπολύουν εἰς τὸν Ἱππόδρομον ἀγρια ψηρία, τὰ δποῖα ἔφερον ἀπὸ ἔνους τόπους, θηρευταὶ δὲ ἐξησκημένοι ἡρχοντο νὰ τὰ φονεύσουν. Τοῦτο ἐκαλεῖτο **θήρα**. Ἡ πρώτη δὲ θήρα ἔγινε τῷ 186 π. Χ. μὲ λέοντας καὶ πάνθηρας.

Μεταβολὴ εἰς τὸν βίον τῶν γυναικῶν.—Αἱ Ῥωμαῖαι γυναικεῖς τῶν παλαιῶν χρόνων, καὶ αὐταὶ αἱ πλούσιαι, ἔζων κλεισμέναι ἐν τῷ οἴκῳ των, ἀσχολούμεναι εἰς τὰς οἰκιακὰς ἐργασίας. Οἱ σύζυγοι εἶχε

πᾶσαν ἔξουσίαν ἐπὶ τῆς γυναικός του. Ὅδύνατο νὰ τὴν κρίνῃ καὶ νὰ τὴν καταδικάσῃ εἰς θάνατον. Εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ τὴν ἀποπέμψῃ. Συνήθως δὲν ἐγίνετο χρήσις τοῦ δικαιώματος τούτου.

Μετὰ τὰς κατακτήσεις αἱ Ῥωμαῖαι γυναῖκες μετέβαλον βίον. Ἐξήρχοντο ἐκ τῶν οἰκιῶν των πολλάκις ἐφ' ἀμάξης. Μετέβαινον εἰς τὸ θέατρον καὶ εἰς τὸν Ἱππόδρομον. Ἡρχισαν νὰ γευματίζουν ἐν τῇ πόλει. Καὶ ἔμειναν μὲν ἀπαίδευτοι καὶ ἀργαί, ἀλλ' ἔγιναν περισσότερον ἐλεύθεραι. Προεκάλουν νέον εἴδος γάμου, τὸ δόπον δὲν ὑπέτασσε τὰς γυναῖκας εἰς τὴν ἀπόλυτον ἔξουσίαν τοῦ ἀνδρός. Εἶχε τότε τὸ δικαίωμα ἡ γυνὴ νὰ ἐγκαταλεύῃ τὸν σύζυγον. Ὁ γάμος διελύετο εὐκόλως, ἥρκει μόνον νὰ τὸ ἥθελεν δεῖ εἰς ἐκ τῶν συζύγων. Τὸ διαζύγιον κατέστη ἐπὶ μᾶλλον σύνηθες, τούλαχιστον παρὰ τοῖς πλουσίοις. Κατὰ τὸν 1ον αἰῶνα π. Χ. ἥρχισαν νὰ θεωροῦν τὸν γάμον ὡς ἔνωσιν διαβατικήν. Ὁ Σύλλας ἔλαβε πέντε συζύγους, δι Πομπήϊος πέντε καὶ δι Καΐσαρ τέσσαρες.

Κάτων δ τιμητής.—Ο Κάτων, δ ἐκ τῆς τιμητείας του ἐπικαλούμενος **Κηνσάριος**, κατέστη διάσημος κηρυχθεὶς ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῶν παλαιῶν αὐστηρῶν ἥθων καὶ καταπολεμήσας πᾶν τὸ Ἑλληνικόν.

Κατήγετο ἐκ Τούσκλου, μικρᾶς πόλεως τοῦ Λατίου, ἐξ οἰκογενείας χωρικῆς ἔχούσης πολλὰ κτήματα. Ἡτο εὔρωστος, γενναῖος καὶ εὐγλωττος. Ἐν ἥλικιά 17 ἐτῶν ἔγινε στρατιώτης καὶ μετέσχε τῶν κατὰ τοῦ Ἀννίβα ἐκστρατειῶν. Εἰς τὰς μάχας ἦτο ἀτρόμητος. Ὅταν ἐπανήρχετο ἐκ τῆς ἐκστρατείας εἰς τὸ χωρίον, ἔζη ὡς χωρικός, εἰργάζετο εἰς τοὺς ἀγρούς του, καὶ συνέτρωγε μετὰ τῶν δούλων του.

Ῥωμαῖός τις εὐγενῆς, δ Βαλέριος Φλάκκος, γείτων του ἐν τοῖς ἀγροῖς, γνωρίζων τὰς ἀρετὰς τοῦ Κάτωνος ἔλαβεν ἐνδιαφέρον ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τὸν ἔπεισε νὰ ἔλθῃ νὰ ἐγκατασταθῇ ἐν Ῥώμῃ, ὅπου τὸν ἐβοήθησεν ἀνέλθῃ εἰς δημόσια ἀξιώματα.

Τῷ 205 δ Κάτων ἔξελέχθη ταυίας καὶ ἐστάλη εἰς Σικελίαν παρὰ τῷ ὑπάτῳ Κορηνηλίῳ Σκιπίωνι, διστις παρεσκευάζετο ἵνα ἐκστρατεύσῃ εἰς Ἀφρικήν. Μέχρις δτού ἀποπερατωθοῦν αἱ παρασκευαί, δ Σκιπίων ἔζη ἐν Συρακούσαις ἐν τῷ μέσῳ τῷ βιβλίων, τῶν ἐπιδείξεων καὶ τῶν ἥδονῶν. Ὁ Κάτων παρωργίσθη ἐκ τῆς μαλθακότητος ταύτης καὶ τῶν δαπανῶν καὶ παρεπονέθη εἰς τὸν Σκιπίωνα· ἀλλ' ὁ ὑπατος τοῦ ἀπεκρίθη μεθ' ὑπερηφανείας καὶ τὸν ἀπέπεμψε λέγων «Δὲν ἔχω ἀνάγκην τόσον μικρολόγου ταμίου.» Ὅταν δ Κάτων ἐπανῆλθεν εἰς Ῥώμην, κατηγόρει τὸν Σκιπίωνα ὅτι ἐσπατάλα τὰ χρήματα καὶ ἔξωδευε τὸν καρόν του εἰς διασκεδάσεις.

Ἐκλεχθεὶς πραίτωρ ἐστάλη ὃς διοικητὴς τῆς Σαρδοῦς. Ἡτο συνήθεια ὁ διοικητὴς ἐπαρχίας τινὸς ν' ἀπαιτῇ παρὰ τῶν κατοίκων νὰ τοῦ παρέχουν πᾶν ὅ, τι τοῦ ἡρεσκεν. Ὁ διοικητὴς περιοδεύων τὰς πόλεις τῆς ἐπαρχίας του συνωδεύετο ὑπὸ πολυαριθμών φύλων καὶ ὑπηρετῶν καὶ αἱ πόλεις ἡσαν ὑποχρεωμέναι νὰ τρέφουν δαψιλῶς ὅλον αὐτὸν τὸν κόσμον. Ὁ Κάτων ἡρνήθη νὰ δεχθῇ τὸ παραμικρόν. Περιώδευεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν του πεζός, ἄνευ οὐδενὸς ὀχήματος, ἡκολούθειτο δὲ ὑπὸ ἕνὸς μόνον ὑπηρέτου, ὅστις ἔφερε τὴν τήβεννόν του καὶ τὰ πρὸς θυσίαν ἀπαιτούμενα πράγματα.

Ο Κάτων δὲν ἤγάπα τοὺς Ἑλληνας. «Οταν ἡ φυλὴ αὕτη μᾶς ἐκπορθήσῃ διὰ τῆς φιλολογίας της, ἔλεγεν, ἡ Ρώμη θὰ καταστραφῆ».

Ο Κάτων ἔξελέχθη ὑπατος· δέκα δὲ ἔτη μετὰ τὴν ὑπατείαν του ἔξελέχθη τιμητὴς παρὰ τὴν ἀντίστασιν τῶν εὐγενῶν. Ἡ τιμητεία του παρέμεινεν ὀνομαστή· διὸ καὶ ἐπωνομάσθη **Κηνσώριος**. Διέγραψεν ἐκ τοῦ καταλόγου τῆς συγκλήτου πλείστους συγκλητικούς, ἵνα τιμωρήσῃ αὐτοὺς διὰ τὴν τρυφηλότητά των. Ἀπέβαλε καὶ αὐτὸν τὸν ἀδελφὸν τοῦ μεγάλου Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ, τὸν Λεύκιον Σκιπίωνα, τὸν νικητὴν τοῦ Ἀντιόχου τῆς Συρίας. Ἐπέβαλε δεκαπλάσιον φόρον εἰς τὰ κοσμήματα, τὰ φορέματα καὶ τὰ ὀχήματα τῶν γυναικῶν. Ἐξεδίωξε τὸν Ἑλληνα φιλόσοφον Καρνεάδην, ὅστις ἐδέδασκε τὴν περιφρόνησιν τῶν θεῶν.

Ο δῆμος εὐγγνωμονῶν πρὸς τὸν Κάτωνα ἀνήγειρε τὸν ἀνδριάντα αὐτοῦ μετὰ τῆς ἔντης ἐπιγραφῆς «Ἡνώθωσε κατὰ τὸ διάστημα τῆς τιμητείας του τὴν ὁμαϊκὴν δημοκρατίαν, τὴν ὅποιαν ἡ μεταβολὴ τῶν ἥθων ἔκαμε νὰ κλίνῃ πρὸς τὴν καταστροφήν της».

52. Πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ μεταβολή.

Ἡ εὐγένεια.— Πολιτικῶς δὲν ὑπῆρχε πλέον ἐν Ρώμη καμμία διάκρισις μεταξὺ πατρικίων καὶ πληβείων. Ἐν τούτοις πάντες οἱ Ρωμαῖοι κοινωνικῶς δὲν ἦσαν ὅμοιοι. Ἡ ἀρχαία ὁμαϊκὴ κοινωνία παρέμεινεν **ἀριστοκρατική**.

Εἰς τὴν πρώτην τάξιν ἤχοντο οἱ εὐγενεῖς (*nobiles, optimates*). Εὐγενεῖς ἦσαν ἐκεῖνοι, τῶν ὅποιων εἰς τούλαχιστον πρόγονος ἐχομάτισεν ἀρχων. Τὸ ἀξιώμα τοῦ ἀρχοντος ἐν Ρώμῃ δὲν ἔδιδε μόνον ἔξουσίαν, ἀλλ᾽ ἦτο καὶ μία **τιμὴ**. Ὁ ἀρχων ἀποθέτων τὸ ἀξιώμα ἀπέθετε μὲν τὴν ἔξουσίαν, ἀλλὰ διετήρει τὴν **τιμήν**, τὴν ὅποιαν μετεβίβαζεν εἰς τοὺς ἀπογόνους του.

Ο ἀρχων (*ἄγορανόμος, πραίτωρ, ὑπατος, τιμητὴς*) εἶχε τὴν περι-

πόδοφυρον τήβεννον, τὴν ἐλεφαντίνην ἔδοαν καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ κατασκευάζειν τὴν εἰκόνα τού. Αἱ εἰκόνες αὗται ἡσαν ἀνδριάντες ἐκ κηροῦ, βραδύτερον δὲ ἔξ ἀργύρου, φέρουσαι τὰ παράσημα τοῦ ἀρχοντος. Τὰς ἔτοποθέτουν ἐντὸς κοιλώματος ἐν τῷ τοίχῳ παρὰ τὴν ἑστίαν καὶ παρὰ τοὺς ἐφεστίους θεοὺς ὃς εἴδωλα. "Οταν ἀπέθησκε τις τῆς οἰκογενείας, ἔξηγον τὰς εἰκόνας καὶ τὰς ἔθετον ἐπὶ ἀρματος, τὸ δποῖον προηγεῖτο τῆς νεκρικῆς πομπῆς. "Η νεκρικὴ πομπὴ διέσχιζε τὴν πόλιν μέχρι τῆς Ἀγορᾶς. Ἐκεῖ ἐνώπιον τοῦ συνηγμένου πλήθους εἰς ἐκ τῶν συγγενῶν τοῦ νεκροῦ ἀπήγγελε τὸ ἐγκώμιον αὐτοῦ καὶ ἀνεμίμνησκε τὰ ἀνδραγαθῆμάτα καὶ τὰς τιμὰς τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας. "Η εἰκὼν καθίστα εὐγενῆ τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἀρχοντος. "Οσον περισσότεραι εἰκόνες εἰς μίαν οἰκογένειαν, τόσον περισσότερον εὐγενῆς ἦτο αὕτη. "Ἐλεγον «εὐγενῆς διὰ μιᾶς εἰκόνος, εὐγενῆς διὰ περισσοτέρων εἰκόνων».

Συνήθως δ λαδὸς ἔξελεγεν ἀρχοντας ἀνδρας ἥδη εὐγενεῖς. Τοιουτοὺς πόπως αἱ εἰκόνες συνεσωρεύοντο εἰς τὰς αὐτὰς οἰκογενείας. Δὲν ὑπῆρχον πλείονες τῶν τριακοσίων εὐγενεῖς οἰκογένειαι ἐν Ρώμῃ. Ἔν τούτοις αὗται μόνον ἀπετέλουν τὴν σύγκλητον καὶ μετήροντο ὅλα τὸ ἀξιόματα.

Ἡ ἵππικὴ τάξις.— "Η δευτέρᾳ κοινωνικῇ τάξις ἐκαλεῖτο ἵππικὴ τάξις ή ἵππεῖς.

Τὸ νὰ ὑπηρεοῇ τις ἐν τῷ στρατῷ ὡς ἵππεὺς ὑπῆρχεν ἀνέκαθεν ἐν Ρώμῃ προνόμιον, τὸ δποῖον ἐπεφυλάσσετο διὰ τοὺς πλουσίους νέοντας. "Απεγράφοντο οὗτοι χωριστά. "Απὸ τοῦ 2ου αἰῶνος δὲν ὑπῆρχε πλέον ἵππικὸν ἀποτελούμενον ἐκ Ρωμαίων πολιτῶν (οἱ ἵππεῖς ἡσαν Ἰταλοὶ ή ἔνοι), ἀλλ' ἔξηκολούμον τὸν ὄνομάζουν ἵππεῖς πάντας τοὺς ἔχοντας περιουσίαν ὅση ἀπητεῖτο ἀλλοτε διὰ νὰ ὑπηρετήσῃ τις εἰς τὸ ἵππικόν. Εἶχον περιουσίαν ὀρισμένην εἰς 400,000 σηστερτίους (έκατὸν χιλιάδας δραχμάς).

Οἱ παλαιοὶ Ρωμαῖοι εἶχον μικρὰν χοηματικὴν περιουσίαν καὶ διλήγοντα μέσα διὰ νὰ κερδίσουν τοιαύτην. Αἱ κατακτήσεις δύως παρέσχον εἰς τοὺς Ρωμαίους κατὰ τὸν 2ον αἰῶνα π. Χ. τὴν εὐκαιρίαν για ἀποκτήσουν αἴφνης μεγάλας περιουσίας. "Ἐκ τῶν νικῶν εἰσέρρευσαν εἰς τὴν Ρώμην ἀμύθητα πλούτη ὡς πολεμικαὶ ἀποζημιώσεις ἐπιβληθεῖσαι εἰς τοὺς ήττημένους καὶ ὡς θησαυροὶ κομισθέντες καὶ πουπευθεῖτες ὑπὸ τῶν θριαμβευτῶν στρατηγῶν. Τὰ πλούτη ταῦτα εἰσῆλθον εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον ή εἰς τὰ ταμεῖα τῶν εὐγενῶν.

Πλὴν τούτων δ ὁ ρωμαϊκὸς λαδὸς ἐπεφύλαξε δι' ἔαυτὸν εἰς τὰς κατα-

κτηθείσας χώρας τὸ δικαίωμα νὰ καρποῦται τὰ δρυχεῖα, τὰ τελωνεῖα, τοὺς λιμένας, τὴν δημοσίαν ίδιοκτησίαν (ιδ. σελ. 49). Ἀλλὰ δὲν εἰχον ὑπαλλήλους. Διὰ τοῦτο ἔξεμίσθων τὰς δημοσίας προσόδους εἰς ἐπιχειρηματίας, οἵτινες ὀνομάζοντο δημοσιῶναι ἢ τελῶναι. Καὶ δι² ἔκαστον εἰδος δημοσίων προσόδων ἐσχηματίζοντο ἑταρεῖαι ἐκ πλουσίων πολιτῶν, αἵτινες ἡγόραζον παρὰ τοῦ κράτους τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, οἷον τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκμεταλλεύεσθαι τὰ διάφορα δρυχεῖα, τὸ δικαίωμα τοῦ εἰσπράττειν τοὺς φόρους ἐν τινὶ ἐπαρχίᾳ. Οἱ δημοσιῶναι ἢ τελῶναι ἀπεκόμιζον κολοσσιαῖα κέρδη. Τὸ ἐμτόριον κατέστη ὁσαύτως ἐπικερδῆς ἐπιχείρησις πρὸ πάντων κατὰ θάλασσαν ἔξωπλιζον πλοῖα διὰ νὰ πλεύσουν καὶ ζητήσουν σῖτον, ξυλείαν καὶ δούλους καὶ φέρουν αὐτὰ εἰς Ἰταλίαν.

Ο νόμος ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς συγκλητικοὺς ν² ἀναλαμβάνουν ἐργολαβικῶς ἐπιχειρήσεις, νὰ μετέρχωνται τὸν τραπεζίτην καὶ νὰ ἔχουν ἐμπόρικὰ πλοῖα. Γάς ἐργασίας ταύτας ἔκαμνον οἱ ἵππεῖς. Δὲν ἴκυβέρνων οὗτοι, ἀλλ² ἐπλούτουν. Εἰς τὸ θέατρον εἰχον διακεκριμένας θέσεις ὅπισθεν τῶν εὐγενῶν. Ὅταν ἵππεύς τις ἔξελέγετο ἄρχων, ἔπαυε τοῦ νὰ εἶναι ἵππεύς καθίστατο συγκλητικός. Οἱ εὐγενεῖς τὸν ὁνόμαζον γέοντας ή καινοφανῆ ἄνδρα (*homo novus*) καὶ διὰ τοῦτο ἐγίνετο εὐγενῆς (διὰ μιᾶς εἰκόνος).

Ο δχλος.—Πάντες οἱ πολῖται, ὅσοι δὲν ἦσαν οὔτε εὐγενεῖς οὔτε ἵππεῖς, ἀπήρτιζον τὸν δχλον. Ἡ Πόμη καταστᾶσα μεγίστη πόλις ἡτο πλήρης δχλον. Ἡσαν οἱ ἀπόγονοι τῶν χωρικῶν, οἵτινες ἀναγκασμένες ἔνεκα χοηματικῆς ἀπορίας νὰ ἐκποιήσουν τὰ εὐτελῆ αὐτῶν ἀγοραὶ κτήματα ἥλθον καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν πόλιν. Ἡσαν ὁσαύτως καὶ ἀπόγονοι τῶν ξένων, οἵτινες ἐκομίσθησαν εἰς τὴν Πόμην ὃς δοῦλοι καὶ ἐπειτα ἀπηλευθερώθησαν ὑπὸ τῶν κυρίων των καὶ ἔγιναν πολῖται.

Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι κατὰ τὸ πλεῖστον ἔζων ἀθλίως. Δὲν εἰχον τὰ μέσα νὰ κερδίσουν τὸν ἄρτον των, διότι τὰ προσοδοφόρα ἐπαγγέλματα ἀνήκον εἰς τοὺς ἵππεῖς, τὰ δὲ μικρὰ κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν δούλων καὶ ξένων. Ἐν τούτοις οἱ ἄθλιοι αὐτοὶ ἀπετέλουν τάξιν προνομίουχον, διότι ἦσαν Πομαῖοι πολῖται. Εἰχον τὸ προνόμιον νὰ τοὺς προστατεύῃ δ ὁρμαϊκὸς νόμος καὶ ἡδύναντο νὰ συνάπτουν γάμον, δστις παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς δικαιώματα ἀπόλυτον ἐπὶ τῆς γυναικός των καὶ ἐπὶ τῶν τέκνων των. Εἰχον τὸ προνόμιον νὰ στρατολογῶνται καὶ νὰ ψηφίζουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, νὰ λαμβάνουν μέρος εἰς τὰς ἕορτὰς καὶ νὰ παρίστανται εἰς τὰ δημόσια θεάματα. Τὸ διακριτικὸν σημεῖον τῶν

προνομίων των ήτο ή τήβεννος, ίμάτιον μάλλινον λευκόν, τὴν ὅποιαν
μόνοι οἱ πολῖται εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ φοροῦν.

Οἱ δοῦλοι.—Πρὸ τῶν κατακτήσεων οἱ Ἀρωμαῖοι εἰργάζοντο ἐκα-
στος εἰς τὸν ἀγρόν του, οἱ δὲ μεγάλοι ἴδιοκτῆται ἐκαλλιέργουν τὰς
γαίας των διὰ τῶν πελατῶν των μᾶλλον παρὰ διὰ τῶν δούλων. "Οταν
δημοσίη ἡ Ἀρώμη ὑπέταξε νέους λαούς, οἱ δοῦλοι ἔγιναν πολυαριθμότεροι.
Οἱ οἱ αἰγμαλωτιζόμενοι ἐν πολέμῳ, δχι μόνον οἱ πολεμισταὶ ἄλλα
καὶ οἱ κάτοικοι τῶν ἔξ ἐφόδου κυριευομένων πόλεων, ἀνδρες, γυναι-
κες, παιδία, ἀνήκον εἰς τὸν νικητήν. Τοῦτο ἦτο γενικὴ συνήθεια
τῶν ἀρχαίων, ἀλλ᾽ οἱ Ἀρωμαῖοι τὴν ἔξησκον μετ' αὐστηρότητος. Οἱ
αἰγμαλωτοὶ ἀπετέλουν μέρος τῆς λείας, ἐπωλοῦντο δὲ ὡς δοῦλοι εἰς
τοὺς ἐμπόρους. Οἱ ἔμποροι ἡγόραζον ωσαύτως παιδία κλεπτόμενα ἢ
ἀνθρώπους συλλαμβανομένους ἥποτε πειρατῶν καὶ λῃστῶν.

Οἱ δοῦλοι ἦσαν σχεδὸν ὅλοι ἔνοι, "Ελληνες, ἄλλοι λαοὶ τῆς Ἀνα-
τολῆς, ἢ βάρβαροι τῆς Δύσεως (Γαλάται, Ἰβηρες, Σαρδῆι). Ὑπῆρ-
χεν ἐν Ἀρώμη μία ἀγορὰ διὰ τοὺς δούλους, ὅπως ὑπῆρχεν ἀγορὰ διὰ
τοὺς βοῦς. Οἱ πρὸς πώλησιν δοῦλοι, ἀνδρες ἢ γυναικες ἔξετίθεντο εἰς
τὴν ἀγοράν, ἀνήρτων δὲ εἰς τὸν λαιμὸν αὐτῶν πινακίδιον, τὸ δοποῖον
ἔδεικνε τὴν ἡλικίαν, τὸν τόπον τῆς καταγωγῆς, τὰ προτερήματα ἢ τὰ
ἔλαττώματα. "Οστις τοὺς ἡγόραζε, καθίστατο κύριος αὐτῶν. Ἡδύνατο
νὰ τοὺς πωλήσῃ πάλιν, νὰ τοὺς κληροδοτήσῃ εἰς τοὺς κληρονόμους
του. Τὰ παιδία, τὰ ὅποια ἐγεννῶντο ἐκ δούλων γυναικῶν, καθίσταντο
δοῦλοι ὅπως ἡ μήτηρ των.

"Ο δοῦλος ἀνήκειν εἰς τὸν κύριον του ὡς πρᾶγμά τι ἢ ὡς κτῆνος.
Δὲν εἶχεν οὐδὲν δικαίωμα. Δὲν ἡδύνατο νὰ εἴναι οὔτε ἴδιοκτήτης, οὔτε
σύζυγος, οὔτε πατήρ. "Ωφειλε νὰ ὑπακούῃ εἰς τὸν κύριον του. "Ο, τι
δήποτε καὶ ἀν τὸν διέτασσεν ὁ κύριος του, καὶ ἔγκλημα ἀκόμη, ὧφειλε
νὰ ἵκανοποιῇ πάσας τὰς ἴδιοτροπίας αὐτοῦ. Οἱ Ἀρωμαῖοι ἔλεγον ὅτι ὁ
δοῦλος δὲν εἴχε συνείδησιν, τὸ καθῆκον του ἦτο νὰ ὑπακούῃ.

"Ο κύριος εἶχεν δλα τὰ δικαιώματα ἐπὶ τοῦ δούλου του. Τὸν ἔστεκ-
λεν ὅπου ἥθελε· τὸν ὑπεχρέου νὰ ἐργάζηται ὅσον ἥθελε καὶ ὑπὲρ τὰς
δυνάμεις του ἀκόμη· τὸν ἔτρεφεν ὅπως ἥθελε ἥδύνατο νὰ τὸν φονεύσῃ
ἀναλόγως τῆς ἴδιοτροπίας του, χωρὶς νὰ ἔχῃ νὰ δώσῃ λόγον. "Εὰν ὁ
δοῦλος ἀνθίστατο ἢ ἐδραπέτευνεν, ή πολιτεία ἔβοήθει τὸν κύριον νὰ τὸν
δαμάσῃ ἢ νὰ τὸν συλλάβῃ ἐκ νέου. Καὶ ὁ ἔλευθερος ἀνθρωπος, ὅστις
ἔδέχετο φυγάδα δοῦλον, καθίστατο ἔνοχος κλοπῆς ὡς ἔὰν ἥθελεν ἴδιος
ποιηθῆ ἔνα διαφυγόντα ἵππον.

Μετεγειρίζοντο τοὺς δούλους εἰς πᾶν εἶδος ἐργασίας. Διὰ τὰς ἀγορικὰς ἐργασίας είχον τοὺς δούλους τῶν ἀγορῶν, γεωργούς, ποιμένας, ἀμπελουφογούς, κηπουρούς. Πᾶς ἴδιοκτήτης μεγάλου κτήματος ἔκαλλέογει αὐτὸ δι' ἀγέλης δούλων, τοὺς δποίους διηγόμενον εἰς ἐπόπτης, συνήθως δοῦλος καὶ αὐτός. Οἱ δοῦλοι τῶν ἀγορῶν ἦσαν οἱ χειρότερον τρεφόμενοι καὶ οἱ περισσότερον βασανιζόμενοι. Πολλοὶ εἰργάζοντο φέροντες σίδηρα εἰς τοὺς πόδας. Τὴν νύκτα τοὺς ἐνέκλειον πολλάκις εἰς μίαν ὑπόγειον φυλακὴν φωτιζομένην διὰ παραθύρων στενῶν καὶ ὑψηλῶν.

Φοβερώτερος ἀκόμη ἀπὸ τοὺς ἀγοροὺς ἦτο δ **μύλος**. Οἱ ἀρχαῖοι δὲν είχον μύλους μηχανοκινήτους (ὑδρομύλους ἢ ἀνεμομύλους) Ἡλεθον τὸν σῖτον οἱ δοῦλοι μὲ τὰς ρεῖρας των εἰς μύλους χειροκινήτους. Ἡ ἐργασία αὗτη συνέτριβεν, ὅμοιάζουσα πρὸς τὰ καταναγκαστικὰ ἔργα τῶν καταδίκων.

Διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κυρίου ἦσαν οἱ καλούμενοι **δοῦλοι τῆς πόλεως**. Οἱ Ρωμαῖοι, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, είχον τὴν ματαιοδοξίαν νὰ περιστοιχίζωνται ὑπὸ πλήθους ὑπηρετῶν. Οἱ πλούσιοι είχον ἑκατοντάδας ὑπηρετῶν κατανεμημένους εἰς πλείστας ὑπηρεσίας, δούλους διὰ τὸν ἱματισμόν, διὰ τὸ μαγειρεῖον, διὰ τὰ ἐπιτραπέζια σκεύη, διὰ τὰ ἔπιπλα, διὰ τὸ λουτρόν, δούλους διὰ νὰ συνοδεύουν τὸν κύριον ἢ τὴν κυρίαν, δούλους ἀμαῃλάτας, ἵπποκόμους, γραμματεῖς, ἀναγνώστας, μουσικούς, ὥθοποιούς, ἰατροὺς κ. λ. π. Αἱ τροφοὶ καὶ οἱ διδάσκαλοι ἦσαν δοῦλοι.

Ως δούλους τῆς πόλεως ἐθεώρουν τοὺς δάπτας, τοὺς ὑποδηματοποιούς, τοὺς κτίστας, τοὺς ἔυλονογούς, τοὺς παντοειδεῖς τεχνίτας, οἴτινες κατεσκεύαζον ἀντικείμενα διὰ τοὺς κυρίους των καὶ τὴν οἰκογένειαν αὐτῶν. Διότι εἰς τὰς μεγάλας ὁμαϊκὰς οἰκογενείας κατεσκεύαζον ἐν τῇ οἰκίᾳ σχεδὸν διτι ἐχοειάζετο ἡ οἰκογένεια, ἀρτον, ἐνδύματα, ὑποδήματα. Τινὲς κύριοι κατεσκεύαζον εἰς τὰ ἔργοστάσιά των (fambricae) διὰ τῶν δούλων των ἐργατῶν ἀντικείμενα, τὰ δποῖα ἐπώλουν διὰ τῶν

Εἰκ. 11. Δοῦλος ἀλυσίδετος.

δούλων των ἐμπόρων. Ἐλλοι ἑμίσθιων τοὺς δούλους των ἔξω ὡς κτίστας, ναύτας, ἀντιγραφεῖς, ἥθιοποιούς, κουρεῖς, μαγείρους.

Οὐ τρόπος τοῦ μεταχειρίζεσθαι τοὺς δούλους ἐποικίλλεν ἀναλόγως τοῦ κυρίου. Οἱ φιλάνθρωποι καὶ συνετοὶ μετεχειρίζοντο τοὺς δούλους των ὁπασδήποτε καλῶς ἀλλ᾽ οἱ ἴδιότροποι καὶ κακοὶ μετεχειρίζοντο αὐτοὺς ὡς ζῆται. Τοὺς ἕδερον, τοὺς ἥκρωτηρίαζον, τοὺς ἐφόνευον ἄνευ λόγου.

Αἱ τιμωρίαι ἡσαν ποικίλαι καὶ σκληρόταται. Ἐὰν δοῦλος τις διέ-

πραττει μικράν τινα κλοπήν, τὸν ἐκρέμων εἰς ἔνα πάσσαλον ἐκ τοῦ λαιμοῦ ἐὰν ἐφευγεν, ἔστιζον τὸ πρόσωπόν του διὰ σιδήρου πεπυρακτωμένου ἐὰν διέπραττεν ἔγκλημά τι, τὸν καθήλωνον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ καὶ ἀπέθηκεν. Ὁ κύριος εἶχε δικαίωμα νὰ ἀπέλευθερώσῃ τὸν δοῦλόν του. Καὶ ἀπέλευθερωθεὶς ὁ δοῦλος ὥφειλεν ὑπακοὴν εἰς τὸν παλαιὸν κύριόν του καθίσταται ὅμως Ῥώματος πολίτης. Μεταξὺ τῶν ἀπέλευθερῶν καὶ τῶν ἐκ γενετῆς πολιτῶν ὑπῆρχε διαφορά. Οἱ ἀπέλευθεροι δὲν ἔγινοντο δεκτοὶ εἰς τὸν στρατὸν οὔτε ἀξιώματα ἐλάμβανον. Καὶ εἰς τοὺς νεοὺς αὐτῶν παρέμενε ποιά τις κηλίς.

Εἰκ. 12. Τιμωρία διὰ πασσάλου.

Ἄλλα σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀπέλευθερῶν συνέχεοντο μὲν τοὺς πολίτας.

Ἡ σύγκλητος συνεδριάζουσα. — Ἡ σύγκλητος τώρα ἀπετελεῖτο ἔξι ὄλων τῶν προϋπαρξάντων ἀρχόντων, τοῦ ἐστιν ἐκ τῶν εὐγενῶν καὶ πλουσιωτέρων ἀνδρῶν τῆς Ῥώμης. Εἶχε καταστῆ ὁ ἀληθῆς κύριος τῆς κυβερνήσεως. Ἐν τούτοις διετήρησε τὴν παλαιάν της μορφήν. Δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ συνέρχεται αὐτοβούλως οὔτε νὰ δίδῃ διαταγάς. Συνήσχετο δοάκις τὴν συνεκάλει ὁ ὑπατος, διότι ἡτο ὁ κατ ἔξοχὴν σύμβολος τῶν ὑπάτων. Ὅταν ὁ ὑπατος ἥθελε νὰ συμβουλευθῇ τὴν σύγκλητον, συνεκάλει αὐτὴν δι ἐνὸς κήρυκος. Πρὸν ἀρχίσῃ ἡ συνεδρίασις.

έπρεπε νὰ προσφέρουν ύπουλαν διὰ νὰ βεβαιωθοῦν ἀν οἱ θεοὶ ἡσαν εὖνοι.

Ἡ σύγκλητος συνήρχετο εἰς ναόν, συνήθως εἰς τὸ Ὀστίλιον βουλευτήριον (curia Hostilia) ἐν τῇ Ἀγορᾷ. Ἡτο δὲ τὸ Ὀστίλιον οἰκοδόμημα πολὺ ἀπλοῦν; ὅσβεστόχριστον, ἔχον γύρω ἔστινα ἐπιμήκη θρανία. Οἱ ὑπατοὶ ἐκάθηντο ἐπὶ τῶν ἐλεφαντίνων ἐδρῶν των, οἱ δὲ συγκλητικοὶ ἐπὶ τῶν ἔστινων θρανίων. Ἡ αἱθουσα ἐμενεν ἀνοικτή, ἀλλὰ δὲν ἐπετρέπετο ἡ εἴσοδος εἰς τὸ κοινόν.

Οἱ προεδρεύων ὑπατος διμίλει πρῶτος ἀνεκοίνωνεν εἰς τὴν σύγκλητον τὶ ἐνόμιζεν ὀφέλιμον ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων ἀνεγίνωσκε τὰ γράμματα τῶν στρατηγῶν ἢ τῶν διοικητῶν, ἔδιδε κατόπιν τὸν λόγον εἰς τὸν ἀπεσταλμένους ἔνων λαῶν καὶ εἰς τὸν ἀρχοντας ἢ τὸν συγκλητικούς, τὸν ἔχοντας νὰ δώσουν πληροφορίαν τινά. Ἐπειτα ἐξέθετε τὸ ζήτημα, ἐπὶ τοῦ ὅποίου ἥθελε νὰ συμβουλευθῇ τὴν σύγκλητον ἀρχόμενος οὕτω «Ἐν τῷ συμφέροντι τοῦ ὁμαδικοῦ λαοῦ, συγγεγραμμένοι πατέρες, σᾶς ὑποβάλλομεν τάδε» καὶ περατῶν τὸν λόγον ὡς ἔξῆς «Ἐπὶ τούτου τί φρονεῖτε ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ;». Οἱ συγκλητικοὶ δὲν ἐψήφιζον. Οἱ πρόεδρος ἥρωτα αὐτοὺς ἀνὰ ἕνα ἀκολουθῶν τὴν τάξιν τῶν ἀρχῶν, τὰς ὅποιας ἔκαστος ἐξ αὐτῶν ἥρξεν (ὑπάτους, πραίταρας, ἀγορανόμους, δημάρχους, ταμίας). Ἐκαστος ἀπεκρίνετο ἐκ τῆς θέσεώς του εἴτε ἐγειρόμενος καὶ ἐξηγῶν τὰς σκέψεις του εἴτε καθήμενος καὶ λέγων ὅτι τάσσεται μὲ τὴν γνώμην τοῦ δεῖνος. Μεθ' ὃ δ ὑπατος διέλνε τὴν συνεδρίαν τὰς ἀκολούθους δὲ ἡμέρας συνέτασσε τὴν γνώμην (δόγμα) τῆς συγκλήτου (Senatus consultum) παρουσίᾳ δύο συγκλητικῶν.

Ἡ Ἀγορά.—Τὸ κέντρον τοῦ δημοσίου βίου τῶν Ῥωμαίων ἦτο ἡ Ἀγορὰ (Forum Romanum), ἣτις ἔκειτο μεταξὺ τοῦ Παλατίνου καὶ τοῦ Καπιτωλίνου λόφου. Ἡτο χῶρος στενὸς διὰ μίαν τόσον μεγάλην πόλιν καὶ καθίστατο στενώτερος διὰ τῶν ἐν αὐτῇ μνημείων. Πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος ἦτο τὸ Ὀστίλιον, ὅπου συνεδρίαζεν ἡ σύγκλητος, πρὸς τὸ νότιον δὲ μικρὸς κυκλοτερός ναὸς τοῦ Κάστορος καὶ Ιούλου δεύτερους, φιλοδομημένος πλησίον τῆς πηγῆς, εἰς τὴν διαδικασίαν ἐλεγον ὅτι εἶδον τὸν δύο τούτους ἡμιθέους πλύνοντας τὰ ὄπλα των. Πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος ἦτο μιὰ σειρὰ ἐργαστηρίων πρὸς τὸ βόρειον μέρος ἡσαν τὰ ἐμπόλια καὶ ἡ στήλη ἡ τιμητικὴ τοῦ Δουϊλίου. Εἰς τὰ μνημεῖα ταῦτα προσθετέον καὶ τοὺς ἀνδριάντας, οἵτινες παρημπόδιζον τὴν Ἀγοράν.

Εἰς τὴν Ἀγορὰν συνήθως συνήρχετο ἡ φυλετικὴ ἐκκλησία κατὰ τὰς ἡμέρας, καθ' ἃς οἱ χωρικοὶ ἥρχοντο εἰς τὴν πόλιν. Τῆς φυλετικῆς

έκκλησίας συνήθως προήδοεν εἰς ἐκ τῶν δημάρχων. Διὰ τὴν σύγκλησιν τῆς φυλετικῆς έκκλησίας δὲν προαπήτειτο γὰρ ἔρωτήσουν τοὺς θεούς (auspicia habere). Ήρκει μόνον νῦν ἀναγγείλῃ ὁ δῆμαρχος τὴν ήμέραν τῆς συγκλήσεως. Πρὸ τῶν πολιτῶν συνηγμένων ἀγεληδὸν καὶ ἄνευ τάξεως ἡγόρευεν ὁ δῆμαρχος, ἵνα ἔξηγήσῃ ἐπί τυνος ζητήματος θὰ ἔδιεν δὲ λαὸς τὴν ψῆφόν του. Ἐδιδε κατέπιν τὸν λόγον εἰς τοὺς πολίτας. Ὁ δῆτα δὲ στατο δρυμίος ἐπὶ τοῦ βῆματος, τὸ δποῖον ἥτο εἶδος τετραγώνου ὑφούμενον διλίγον ὑπεράνω τοῦ ἐδάφους. Διὰ νὰ ἀκούεται ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, πολλάκις λίαν θιρυβώδους, ὁ δῆτα ἡγόρευε μεγαλοφώνως κάμινων καὶ χειρονομίας μεγάλας.

Αἱ ἀρχαιορεσταὶ.—Οσάκις τις ἡθελε νὰ ἐκλεχθῇ διὸ ἀρχήν τινα, ὥφειλε νὰ γνωστοποιήσῃ τοῦτο. Ἐπειτα ἐκάστην ἡμέραν καθ' ἣν ἐγένετο ἀγορά, ἡρκετο καὶ ἵστατο εἰς μέρος ὑψηλόν, ὅπου δλος ὁ κόσμος ἡδύνατο νὰ τὸν διακρίνῃ. Ἐφόρει λευκὴν τήβεννον (candidata, εἴς οὐ τὸ candidatus=λευκοφόρος, ὑποψήφιος). Μετέβαινε διὰ νὰ διμιλήσῃ πρὸς τὸ πλῆθος τῆς Ἀγορᾶς, ἔθλιβε τὴν χεῖρα ἐνὸς ἐκάστου, τοὺς ὀνόματας μὲ τὸ ὄνομά των καὶ τοὺς παρεκάλει νὰ δώσουν τὴν ψῆφόν των ὑπὲρ αὐτοῦ.

Ο χῶρος τῆς Ἀγορᾶς ἥτο πολὺ μικρὸς διὰ τὰς ἐκλογάς. Αἱ ἐκκλησίαι (λοχῖτις καὶ φυλετικὴ) ἐψήφιζον κατὰ τὰς ἀρχαιορεσίας εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἀρεως. Ὑπῆρχεν ἐκεῖ εὐρὺς χῶρος περιπεφραγμένος διὰ ἔυλίνου περιφράγματος, δμοιος πρὸς στάνην προβάτων. Διὸ καὶ ἐκαλεῖτο ovile. Οἱ πολῖται εἰσῆρχοντο εἰς τὸν περίβολον αὐτὸν καὶ συνεσωρεύοντο ἐκαστος εἰς τὴν φυλήν του ἢ εἰς τὸν λόχον του. Διένεμον εἰς αὐτοὺς ἔυλινα πινακίδια, ὅπου ἔγραφον τὰ ὀνόματα τῶν ἐκλεκτέων. Ἐπειτα εἰς γραμμὴν ἐβάδιζον δὲ εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου ἐπὶ μᾶς γεφύρας καὶ ἐκαστος διερχόμενος ἔρχοιπτε τὸ πινακίδιον του εἰς μίαν κάλπην. Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς ψηφοφορίας εἰσήχθη ἀπὸ τοῦ 139 π. Χ. Ἐως τότε δ πολίτης διερχόμενος ὥφειλε νὰ εἴπῃ μεγαλοφώνως τὸ ὄνομα τοῦ ὑποψήφιου, ὑπὲρ τοῦ δποίου ἐψήφιζεν.

Αἱ ἀρχαὶ.—Τάξις καὶ διαδοχὴ αὐτῶν.—Ἐν Ρώμῃ μία ἀρχὴ ἐκαλεῖτο **ἀξιωμα**. Δὲν ἥτο αὕτη ἐπάγγελμα. Ο ἀρχων δὲν ἐλάμβανε μισθόν. Τούναντίον ἔπειρε νὰ δαπανᾷ χρήματα διὰ νὰ κατορθώσῃ νὰ ἐκλεχθῇ. Ἀπαξ ἐκλεχθεὶς ὥφειλε νὰ δαπανᾷ πολλάκις πολλά, διότι δ ἀρχων ὥφειλε νὰ δίῃ ἰօρτὰς εἰς τὸν λαὸν διὸ ἔξόδων του. Διὰ τοῦτο τὰς ἀρχὰς ἐλάμβανον οἱ πλούσιοι καὶ σχεδὸν πάντοτε οἱ εὐγενεῖς. Οἱ εὐγενεῖς ὑπεστηρίζοντο ἀμοιβαίως καὶ ἥτο εὐκολώτερον εἰς αὐτοὺς νῦν γενεῖς

γίνουν γνωστοὶ εἰς τοὺς ἐκλογεῖς. Εἶχε καθορισθῆ ἡ ἡλικία, καθ' ἥν ἥδυνατο νὰ παρουσιασθῇ τις ὁς ὑποψήφιος διὰ μίαν ἀρχήν, καὶ ἡ τάξις καθ' ἥν ὥφειλε νὰ ἐπιζητήσῃ τὰς ἀρχαῖς. Οὐ υποψήφιος ὥφειλε κατὰ πρῶτον νὰ μετάσχῃ δέκα ἐκστρατειῶν. Εἰς ἥμισυ αὐτῶν ἥδυνατο νὰ ἐκλεχθῇ ταμίας· ἔπειτα δήμαρχος ἢ ἀγορονόμος, ἔπειτα πράτιθος, κατόπιν ἔπατος καὶ τελευταῖον τιμητής. Αἱ ἀρχαὶ πᾶσαι ἦσαν ἐνιαύσιαι.

53. Ὁργάνωσις καὶ διοίκησις τῶν ἐπαρχιῶν.

Αἵγοντος τοῦ Β' αἰῶνος π. Χ. ἡ ὁμαϊκὴ κυριαρχία ἐξετείνετο ἀπὸ τῆς Ἰσπανίας μέχρι τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ χώρα ἡ πρὸς νότον τοῦ Ρουβίκωνος καὶ τοῦ Μάκρα ἐκαλεῖτο Ἰταλία καὶ περὶ τῆς σχέσεως τῶν χωρῶν αὐτῆς πρὸς τὴν Ρώμην ἔγινε λόγος ἐν σελ. 68. Πᾶσαι αἱ ἄλλαι χῶραι ἀπετέλουν τὰς ἐπαρχίας, αὐτινες ἦσαν φόρου ὑποτελεῖς.

Αἱ ὁμαϊκαὶ ἐπαρχίαι ἦσαν δέκα· 1) ἡ Σικελία, 2) ἡ Σαρδὼ μετὰ τῆς Κύρωνος, 3) ἡ ἐντὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατία, 4) ἡ ἐντὸς τοῦ Ἰβηρικοῦ Ἰσπανία, 5) ἡ ἐκτὸς τοῦ Ἰβηρικοῦ Ἰσπανία, 6) ἡ Ἀφρική, περιλαμβάνουσα τὰς περὶ τὴν Καρχηδόνα χώρας, 7) ἡ Μακεδονία μετὰ τῆς Θεσσαλίας, Ἡπείρου καὶ Ἰλλυρίας *, 8) ἡ Ἀχαΐα, ἡ τοι ἡ Στερεὰ Ελλὰς μετὰ τῆς Πελοποννήσου, 9) ἡ Ηροβιγκάia ἢ Ναρβωνίτις, καὶ 10) ἡ Ἀσία, περιλαμβάνουσα τὸ βασίλειον τοῦ Ηροδαμού μέχρι τοῦ Ταύρου, τὸ δοποῖον ἐκληροδοτήθη τῷ 133 π. Χ. εἰς τὸν ὁμαϊκὸν δῆμον διὰ διαθήκης ὑπὸ τοῦ βασιλέως αὐτοῦ Ἀττάλου Γ', ἀποθανόντος ἀτέκγουν.

Ἐκάστη ἐπαρχία εἶχεν ἴδιαν διάταξιν ἢ, ως ἐλέγετο, ἴδιους τύπους, οὕτινες συνετάσσοντο ὑπὸ τοῦ νικητοῦ κατ' αὐτὸν τὸν χρόνον τῆς κατακτήσεως καὶ διὰ τῶν δοποίων ὁρίζετο τὸ ποσὸν τοῖ πληρωτέον φόρου καὶ αἱ ὑποχρεώσεις τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ὑπηκόων πρὸς τὴν κυριαρχὸν πολιτείαν. Θεμελιῶδες πρόγραμμα τῶν κατακτητῶν Ρωμαίων ἦτο νὰ ἔξαλείφουν ἐκ τῆς ψυχῆς τῶν ἡττημένων τὸ αἰσθημα τῆς ἴδιας αὐτῶν ἐθνότητος, τοῦτο δὲ ἐπετύγχανον διὰ τῆς διασπάσεως τῶν ἴδιαζόντων εἰς τοὺς ἡττημένους συμφερόντων. Ἐφήδημοσαν οἱ Ρωμαῖοι καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, κατ' εὐρυτέραν μάλιστα ἔκτασιν, τὸ ἴδιον σύστημα, τὸ δοποῖον εἶχον μεταχειρισθῆ καὶ πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Ἰταλίας· ἐχορήγουν δῆλα δὴ εἰς τὰς πόλεις τῆς ἐκάστοτε κατακτωμένης χώρας.

* Ἡ Ἰλλυρία ἐπὶ Καίσαρος ἀπετέλεσεν ἴδιαν ἐπαρχίαν καὶ ἡ Ἡπείρος ἐπὶ Αδριανοῦ.

Ἐλληνικὴ καὶ Ῥωμαϊκὴ Ἰστορία N. Βραχγοῦ. "Εκδ. Ε". 27-6-25 8

διάφορα πρωνόμια, εἰς ἄλλας μὲν περισσότερα, εἰς ἄλλας δὲ ὀλιγώτερα καὶ εἰς ἄλλας οὐδέν. Οὕτω ἄλλαι μὲν πόλεις ἡσαν ἔνσπονδοι, ἄλλαι ἰσοπολίτιδες, καὶ ἄλλαι ὑπήκοοι. Αἱ διακρίσεις αὗται τῶν πόλεων μεταξύ των ἐπεξετείνετο καὶ εἰς τοὺς κατοίκους ἐκάστης πόλεως ἐν τινὶ ἐπαρχιακῇ πόλει εὑρίσκοντο οἶκοι, ἐνίοτε δὲ καὶ ἄτομα, ἅτινα ἐκέπτηντο πάντα τὰ δικαιώματα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου. Ἡ ἐπαρχία λοιπὸν δὲν ἀπετέλει τι διμογενές. Καὶ ἐσωτερικῶς μὲν διεσπάτο αὕτη ὑπὸ περιπλόκου διαιρέσεως κοινωνικῶν τάξεων, ἔξωθεν δὲ περιεστοιχίζετο ὑπὸ χωρῶν ἔνων, πρὸς τὰς δοπίας οὐδεμίαν εἶχε σχέσιν.

Αἱ ἐπαρχίαι διηροῦντο εἰς **ὑπατικάς** καὶ **στρατηγικάς**. Καὶ ἐκάστην μὲν ὑπατικὴν ἐπαρχίαν διέφερε εἰς ἀνθύπατος, ἐκάστην δὲ στρατηγικὴν εἰς πραιτώρῳ ἢ ἀντιπρατώρῳ. Ὁ διοικητὴς ἐπαρχίας μετέβαινεν εἰς αὐτὴν ἀκολουθούμενος ὑπὸ στρατιωτικῆς συνοδίας καὶ φορῶν τὸν πολεμικὸν μανδίαν. Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ του εἶχεν ἀπόλυτον ἔξουσίαν (imperium), ὅπως ἄλλοτε οἱ βασιλεῖς ἐν Ῥώμῃ, καὶ ἔξησκει αὐτὴν καθ' ὃν τρόπον ἤθελε, διότι ἦτο μόνος ἀρχων. Δὲν εἶχε συνάρχοντας νὰ τοῦ διαιμφρισθητοῦν τὴν ἔξουσίαν, δὲν εἶχε δημάρχους νὰ τὸν ἀναχαιτίζουν προβάλλοντες τὸ veto, δὲν εἶχε σύγκλητον νὰ τὸν ἐποπτεύῃ.

Διέφερε μόνος τὰ στρατεύματα τῆς ἐπαρχίας καὶ ἐπεζείρει ἐκστρατείας δπον ἤθελεν. Ὅταν ἔφθανεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν, ἔξεδιδεν ἐν διάταγμα, τὸ δποῖον ἐπεῖχε θέσιν νόμου. Δι' αὐτοῦ καθώριζε τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐνόει ν' ἀπονέμῃ τὴν δικαιοσύνην μεταβαίνων δὲ ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν ἐκάθητο εἰς τὸ πραιτώριον καὶ ἔξεδιδε τὰς δικαστικὰς ἀποφάσεις του κατεδίκαζεν εἰς πρόστιμον, εἰς φυλάκισιν καὶ εἰς θάνατον.

Διέτασσε τοὺς πολίτας νὰ προσέλθουν ἔνοπλοι καὶ νὰ πολεμήσουν ὑπὸ τὰς διαταγάς του ἢ νὰ τοῦ παράσχουν τὰς ἀπαιτούμενας προμηθείας, τὰ δπλα καὶ τὰ κτήνη εἰς ποσότητας, τὰς δοπίας αὐτὸς ἤθελεν δρίσει. Ἐνὶ λόγῳ ἦτο ἀπόλυτος κύριος τῆς ἐπαρχίας, διότι αὐτὸς μόνος ἔξεπροσώπει τὸν ὁμαίκον λαόν.

Οἱ Ῥωμαῖοι, οἵτινες εἶχον ὑποτάξει τὴν ἐπαρχίαν, ἔζήτουν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν αὐτὴν ἐπὶ ίδιᾳ ὠφελείᾳ καὶ δχι ἐπὶ ὠφελείᾳ τῶν κατοίκων τῆς ἐπαρχίας. Αἱ ἐπαρχίαι ἐθεωροῦντο ὡς ίδιοκτησία τοῦ ὁμαίκον λαοῦ. Οἱ κάτοικοι τῶν ὑποτεταγμένων χωρῶν καθίσταντο ὑπήκοοι τῆς Ῥώμης καὶ παρέμενον **ξένοι** (peregrini). Ἀφίνετο εἰς αὐτοὺς μικρὸν τι μέρος τῶν γαιῶν των, τὰς δοπίας ἐκαλλιέργουν, καὶ ὠφειλον νὰ πληρώνουν φόρον εἰς εἶδος ἐκ τῆς συγκομιδῆς των καὶ φόρον εἰς χρήματα.

Ὥφειλον νὰ ὑπακούουν εἰς ὅλας τὰς διαταγὰς τῆς Ρώμης, τοῦτο ἔστι τοῦ διοικητοῦ των.

Ο διοικητής, εἰς τὸν δρόπον οὐδεὶς εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἀνθίσταται, ἐφέρετο πολλάκις δεσποτικῶς· ἐφυλάκιζεν, ἔμαστίγωνεν, ἐφόρενεν ἀνθρώπους, οἱ δρόποι δὲν ἤρεσκον εἰς αὐτόν. Ἐθεώρει τὴν ἐπαρχίαν ὡς κτῆμα, εἰς τὸ δρόπον ἥλθε διὰ νὰ πλουτήσῃ. Ἡρπαζε τοὺς θησαυροὺς καὶ ἐσύλα τοὺς ναούς. Ἡνάγκαζε τὰς πόλεις καὶ τοὺς πλουσίους ἐκ τῶν κατοίκων νὰ τοῦ δίδουν χρήματα, καλλιτεχνικὰ ἀντικείμενα, ἐνδύματα ἄξεις. Οὐδὲν δὲ ἦτο εὐκολώτερον τούτου. Ἐπειδὴ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ διατάσσῃ τὰ στρατεύματά του νὰ ἐπισταθμεύουν ὅπου αὐτὸς ἥθελε, αἱ πόλεις ἐπλήρωνεν εἰς αὐτὸν χρήματα διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν ἐν αὐταῖς ἐπιστάθμευσιν τῶν στρατευμάτων. Ἐπειδὴ ἥδεντα νὰ καταδικᾶῃ εἰς θάνατον ὅν τινα ἥθελεν, οἱ ἴδιωται τοῦ ἔδιδον χρήματα διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν καταδίκην. Ἐὰν ἔζητε ἀντικείμενόν τι, οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ τοῦ τὸ ἀρνηθῆ.

Ο διοικητὴς ἐπὶ ἐν μόνον ἔτος ἔμελλε νὰ διοικήσῃ τὴν ἐπαρχίαν, καὶ ἐσπευδεῖ κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸν «νὰ κάμη τὴν τύχην του», ὅπως λέγομεν· ἐπειτα ἐπέστρεψεν εἰς Ρώμην ἥρθετο δὲ νέος διοικητής καὶ ἥρκιζε καὶ αὐτὸς ἀμέσως τὰς ἀρπαγὰς καὶ τὰς λεηλασίας.

Υπῆρχε νόμος ἀπαγορεύων εἰς τὸν διοικητὴν ἐπαρχίας τινὸς νὰ δέχεται δῶρα. Υπῆρχε καὶ δικαστήριον τιμωροῦν τὰς ἀρπαγὰς καὶ τὴν κλοπὴν δημοσίων διαχειριστῶν. Ἀλλὰ τὸ δικαστήριον αὐτὸν ἀποτελούμενον ἐξ εὐγενεῖν οὐδέποτε σχεδὸν κατεδίκαζεν ἕνα εὐγενῆ μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ ἀποδῷ σημαντικούς εἰς ὑπηρέτους. Ἐὰν κατὰ τύχην καταδίκαζέ τινα διοικητήν, τὸν κατεδίκαζεν εἰς ἔξορίαν διὰ νὰ μεταβῇ εἰς τινα πόλιν τῆς Ἰταλίας καὶ ἀπολαύσῃ τοὺς θησαυρούς, τοὺς δρόποις διὰ τῶν ἀρπαγῶν συνέλεξεν. Ή εἰς ἔξορίαν καταδίκη οὐδὲν ἐπηγόρθουν· τούναντίον οἱ κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας κατηγοροῦντες τὸν προκάτοχον διοικητὴν ἔξετίθεντο εἰς τὴν δυσμένειαν καὶ τὴν δργὴν τοῦ νέου διοικητοῦ.

Καὶ δὲν ἥρπαζε καὶ ἐπλούτει μόνος ὁ διοικητής, ἀλλὰ καὶ ἡ πολυάριθμος ἀκολουθία αὐτοῦ, ἀποτελουμένη ἐκ φίλων, ἀξιωματικῶν καὶ δικαστικῶν ὑπαλλήλων. Πρὸς τούτοις αἱ ἔταιρεῖαι τῶν δημοσιωνῶν, αἵτινες ἥγόραζον παρὰ τοῦ ἔφαμαϊκοῦ λαοῦ τὸ δικαίωμα τοῦ εἰσπράττειν τὰς διαφόρους προσόδους, συνετήρουν ἐκάστοτε ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ πολυάριθμον προσωπικὸν εἰσπρακτόφων καὶ γραμματέων. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἐθεώρουν τοὺς κατοίκους ὡς ὑπηρέτους των, τοὺς ὑπερχρέων νὰ πληρώνουν πλείονα τῶν ὀφειλομένων, τοὺς ἐκακομεταχειρίζοντο, τοὺς

ἔφυλάκιζον καὶ ἐνίστε τοὺς ἐπώλουν ὡς δούλους· διὸ οὐ καὶ τὸ ὄνομα δημοσιώνης ἡ τελώνης κατήντησε νὰ σημαίνῃ κλέπτης. Διὸ δὲ τοὺς ἀνωτέρω λόγους αἱ ἐπαρχίαι εἶχον περιπέσει εἰς μεγάλην ἀθλιότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΩΝ ΕΜΦΥΛΙΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

54. Ἐσωτερικὴ κατάστασις τῆς Ῥώμης πρὸ τῶν Γράκχων.

Τὸ παλαιὸν καθεστὼς τῆς Ῥώμης διετηρήθη ἐπὶ αἰῶνας καὶ ἐφ’ ὅσον οἱ Ῥωμαῖοι διετήρουν τὰ ἀρχαῖα αὐτῶν αὐστηρὰ ἥθη. “Οταν δῆμος τὰ ἥθη μετεβλήθησαν, τὸ καθεστὼς ἐκεῖνο δὲν ἐνέπνεε πλέον οὐδένα σεβασμόν.

Οἱ εὐγενεῖς, οἱ δρόποι μόνοι ἀπετέλουν τὴν σύγκλητον καὶ μόνοι μετήρχοντο τὰ ἀνώτερα τῆς πολιτείας ἀξιώματα, τὰ δρόπα μάλιστα ἐθεώρουν ὡς πατρῷαν κληρονομίαν μεταβιβαζομένην διαδοχικῶς ἀπὸ οἰκογενείας εἰς οἰκογένειαν, ἔπαυσαν νὰ κυβερνοῦν τιμίως καὶ ἐν τῷ συμφέροντι τῆς πολιτείας. Ἐπειδὴ εἶχον ἀνάγκην χοημάτων διὰ νὰ ἐπαρκοῦν εἰς τὰς δαπάνας τοῦ πολυτελοῦς βίου των, μετεχειρίζοντο τὴν δύναμίν των ὡς ἀρχόντων διὰ νὰ πλουτοῦν.

“Ο λαὸς ἔπαυσε νὰ ἐργάζεται. ”Αλλοτε τὴν τάξιν τῶν πληθείων ἀπετέλουν κυρίως μικροῖδιοκτῆται, οἵτινες εἰργάζοντο μόνοι εἰς τοὺς ἀγρούς των. Οἱ χωρικοὶ οὗτοι μικροῖδιοκτῆται ἀπετέλουν καὶ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν στρατόν. Ἀλλ’ ἀφ’ ὅτου ἡ Ῥώμη ἥρχισε νὰ γάμνῃ τὸν πόλεμον ἔξω τῆς Ἰταλίας, οἱ Ῥωμαῖοι χωρικοὶ διατηρούμενοι ἐπὶ μακρὸν ὑπὸ τὰ ὅπλα δὲν ἥδυναντο πλέον νὰ ἐπανέρχωνται κατ’ ἔτος καὶ νὰ καλλιεργοῦν τοὺς ἀγρούς των. Πολλοὶ ἔξ αὐτῶν ἀπολέσθησαν εἰς τοὺς μαχινούς ἐκείνους πολέμους· ἄλλοι παρέμειναν εἰς τὰς κατακτηθείσας χώρας· ὅσοι δὲ ἐπανήρχοντο δὲν ἥδυναντο πλέον νὰ πωλήσουν τὸν σῖτόν των εἰς τιμὴν τοιαύτην, ὅστε νὰ δύνανται νὰ συντηροῦν τὰς οἰκογενείας των, διότι ἡ Ῥώμη ἐπιρυμηθεύετο σῖτον ἐκ Σικελίας καὶ Ἀφρικῆς. Οἱ χωρικοὶ λοιπὸν περιῆλθον εἰς χοηματικὴν ἀπορίαν καὶ ἦναγκάσθησαν νὰ ἐκποιήσουν τὰ ἐντελῆ αὐτῶν κτήματα, τὰ δρόπα οὕτῳ περιῆλθον εἰς τοὺς εὐγενεῖς καὶ τοὺς πλουσίους. Τὰ κτήματα ταῦτα ἔνωθέντα ἀπήρτισαν μεγάλας ἰδιοκτησίας, αἱ δρόπαι μετεβλήθησαν εἰς ἱεράδια, ἀμπελῶνας καὶ περιβόλια διπωροφόρων δένδρων. Οἱ χωρικοὶ καταστάντες ἀκτήμονες συνεσωρεύθησαν εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἔζων πωλοῦντες τὴν ψῆφόν των εἰς τὰς ἀρχαιοεσίας καὶ τὰς ἐκκλησίας, εἰς δὲ τὰ

δικαστήρια τὴν μαρτυρίαν των ἐργασίαν δὲν εὔρισκον, καθ' ὅσον οἱ πλούσιοι εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων των καὶ εἰς διαφόρους ἄλλας ἐργασίας μετεκειστο δούλους, τοὺς δποίους κατὰ μυριάδας είχον φέρει ἐκ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς.

Τοιουτοτόπως κατὰ τὸ ἔτος 133 εἶχεν ἔξαφανισθῆ τελείως ἡ μεσαία ἑκείνη τάξις, ἡ τῶν πληθείων, εἰς τὴν δποίαν ἡ Ἀρώμη ἐχρεώστει τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐλευθερίαν της. Ἡ ἴσοπολιτεία, ἡ δποία εἶχεν ἐπέλθει διὰ τῶν νόμων τοῦ Λικινίου Στόλουνος καὶ τοῦ Λευκίου Σεξτίου, κατέληθη. Ἀντὶ ἑνὸς λαοῦ ἥνωμένου παρήχθησαν ἐν Ρώμῃ δύο τάξεις μισούμεναι ἀμοιβαίως, οἵ πλούσιοι καὶ τὸ ἀναρίθμητον πλῆθος τῶν πτωχῶν, ἐν τῷ μέσῳ δὲ αὐτῶν ἡ πολιτεία ἐσπαράσσετο καὶ ἡ ἐλευθερία ἐξέπνεεν. Οἱ στρατιῶται ἔπαυσαν πλέον νὰ μάχωνται διὰ τὴν πατρίδα. Ἐστρατολογοῦντο μόνον διὰ τὸν μισθὸν καὶ διὰ τὴν λείαν καὶ δὲν ἐγνώριζον παρὰ μόνον τὸν ἀρχηγόν των.

55. Αἱ μεταρρυθμίσεις τῶν Γράκχων καὶ ἡ ἐξ αὐτῶν ἐπελθοῦσα στάσις ἐν Ἀρώμῃ.

Τὴν ὑπὸ πᾶσαν ἐποψιν ἀξιοθόνητον κατάστασιν τοῦ ἐν Ἀρώμῃ πτωχοῦ λαοῦ ἀνέλαβον νὰ θεραπεύσουν δύο ἀδελφοί, ὁ Τιβέριος καὶ ὁ Γάιος Γράκχοι. Οἱ ἀδελφοὶ Γράκκοι ἦσαν υἱοὶ τοῦ Σεπρωνίου Γράκκου καὶ τῆς Κορηνηλίας, θυγατρὸς Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ τοῦ πρεσβυτέρου. Ὁ πατήρ των Σεμπρώνιος Γράκχος ἔχοματισε δῆμαρχος, ὑπατος δίς, καὶ τιμητής, διεκρίθη δὲ ἐπὶ φιλανθρωπίᾳ, τιμότητι καὶ φιλοπατρίᾳ. Ἡ μήτηρ τῶν Κορηνηλία, ὠδαία, μεγαλόψυχος καὶ πεπαιδευμένη, ὑπῆρξε μοναδικὸν παράδειγμα γυναικείας ἀρετῆς καὶ μητρικῆς στοργῆς. Ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ στερηθεῖσα τοῦ συζύγου της ἀφωσιώθη ὅλοψύχως εἰς τὴν ἐλληνοπρεπῆ ἐκπαίδευσιν τῶν δύο υἱῶν της Τιβερίου καὶ Γαΐου καὶ τῆς θυγατρός της Σεμπρωνίας, τὴν δποίαν μετὰ ταῦτα ἔδωκε σύζυγον εἰς τὸν Σκιπίωνα τὸν Ἀφρικανὸν τὸν νεώτερον. Ἀπέρ-

Εἰκ. 13. Ἡ Κορηνηλία.

οι φε δὲ τὴν περὶ δευτέρου γάμου πρότασιν τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Ητολεμαίου Ζ', προτιμήσασα ἀντὶ τοῦ βασιλικοῦ διαδήματος τὴν προσωνυμίαν μητρὸς τῶν Γράκχων.

Δημαρχία τοῦ Τιβερίου Γράκχου. — Πρῶτος δὲ Τιβέριος ἐκλεχθεὶς δῆμαρχος τῷ 133 π. Χ. ἐπρότεινεν εἰς τὴν φυλετικὴν ἐκκλησίαν τὴν ἀνανέωσιν τοῦ περὶ διανομῆς τῶν γαιῶν νόμου τοῦ Λικινίου καὶ Σεξτίου, τοῦτον ἔστι «Πᾶς πολίτης Ρωμαῖος νὰ μὴ δύναται νὰ κατέχῃ πλείονα τῶν πεντακοσίων πλέθρων γῆς δημοσίας, τὸ δὲ ὑπόλοιπον νὰ διανεμηθῇ μεταξὺ τῶν πτωχῶν εἰς ἑπταπλέθρους κλήρους ὡς ἴδιοικησία».

‘Αλλ’ ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ χρόνου, καθ’ ὃν ἐψηφίσθη δὲ νόμος οὗτος τοῦ Λικινίου καὶ Σεξτίου, συνέβησαν πολλαὶ σπουδαῖαι μεταβολαί, δὲ Τιβέριος, ἵνα καταστήσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς προτάσεως του διλιγώτερον ἐπαγθῆ εἰς τοὺς πλουσίους, προσέμηκε καὶ τὰ ἔξης: «Ο κάτοχος δημοσίας γῆς πλὴν τῶν πεντακοσίων πλέθρων θέλει κρατήσει καὶ διακόσια πεντάκοντα πλέθρα δι’ ἕκαστον ἐκ τῶν υἷων του μέχρι συμπληρώσεως χιλίων πλέθρων».

Οἱ εὐγενεῖς ἔξανέστησαν κατὰ τοῦ Τιβερίου καὶ ἵνα ματαιώσουν τὰς προτάσεις του ἐδέκασαν τὸν δῆμαρχον Μᾶρκον Ὀξτάβιον. Ο δῆμαρχος οὗτος προέβαλε τὸ veto εἰς τὰς προτάσεις τοῦ Τιβερίου. ‘Αλλ’ δὲ Τιβέριος προτείνει εἰς τὴν φυλετικὴν ἐκκλησίαν τὴν παῦσιν τοῦ συνδημάρχου του καὶ αὕτη ἀποδέχεται αὐτήν. Οὗτω διὰ πρώτην φορὰν προσβλήθη τὸ ἀπαραβίαστον τῆς δημαρχικῆς ἔξουσίας. Μετὰ ταῦτα αἱ προτάσεις τοῦ Τιβερίου ἐψηφίσθησαν παρ’ ὅλην τὴν λυσσαλέαν ἀντίστασιν τῶν εὐγενῶν.

Κατ’ ἔκείνην τὴν ἐποχὴν ἀπέθανεν δὲ βασιλεὺς τοῦ Περγάμου Ἄταλος Γ', καταλιπὼν διὰ διαθήκης κληρονόμον τοῦ κράτους του τὸν διωμαϊκὸν λαόν. Ο Τιβέριος ἐπρότεινεν, ἵνα οἱ θησαυροὶ τοῦ Ἄταλον διανεμηθοῦν εἰς τοὺς πτωχοὺς διὰ ν’ ἀγοράσουν ἑργαλεῖα πρὸς καλλιέργειαν τῶν κτημάτων, ἀτινα ἔμελλον νὰ λάβουν. Καὶ ἡ πρότασις αὕτη ἐψηφίσθη.

Τὸ ἔτος τῆς δημαρχίας τοῦ Τιβερίου ἔληγεν. Ἰνα δυνηθῇ οὗτος νὰ ἐκτελέσῃ τὸν περὶ διαναμῆς τῶν γαιῶν νόμον, ὅστις προσέκρουεν εἰς πλεῖστα ἐμπόδια, ἔζητησε νὰ ἐκλεχθῇ δῆμαρχος καὶ διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος. ‘Αλλὰ κατὰ τὴν ήμέραν τῆς ἐκλογῆς του, ἐνῷ δὲ Τιβέριος εὐρέσκετο εἰς τὸ Καπιτώλιον φροντίζων περὶ τῆς ἐκλογῆς του, οἱ συγκάτικοι ἀκολουθούμενοι ὑπὸ πελατῶν καὶ δούλων καὶ ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἄκρον ἀρχιερέα Σκιπίωνα τὸν Νασικᾶν ὥρμησαν εἰς τὸ Καπ-

τώλιον καὶ ἐφόνευσαν τὸν Τιβέριον μετὰ τριακοσίων ὀπαδῶν του.

Δημαρχία τοῦ Γαῖον Γράικου.—Δέκα ἔτη βραδύτερον ὁ Γάϊος Γράικος, τολμηρότερος καὶ φιλοδοξότερος τοῦ Τιβερίου, ἀπεφάσισε νὰ βαδίσῃ ἐπὶ τὰ ἵγη τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ ἐπὶ πλέον νὰ δώσῃ μεῖζονας διαστάσεις εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του ἀρξάμενον ἀγῶνα. Ὁ Τιβέριος ἡθέλησεν ἀπλῶς ν' ἀνακούφισῃ τὸν δυστυχοῦντα λαόν. Ἀλλ᾽ ὁ Γάϊος ἡθέλησε νὰ μεταβάλῃ καθ' ὅλοκληρίαν τὸ καθεστώς. Ἡθέλησεν ἀφ' ἑνὸς ν' ἀνυψώσῃ τὰς ἀκλήρους τάξεις ἀπὸ τῆς ταπεινώσεως, εἰς τὴν δποίαν εἰχε κρημνίσει αὐτὰς ἡ ἐπιδρομὴ τῆς πλουτοκρατίας, καὶ ν' ἀναδημιουργήσῃ δι' αὐτῶν τοὺς ἀρχαίους πληρείους μὲ τὰς ἀστικὰς αὐτῶν ἀρετάς, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ καταρρίψῃ τὴν καταχρηστικὴν ἐπικράτησιν τῆς συγκλήτου ἀφαιρῶν ἀπ' αὐτῆς ὅλα τὰ προνόμια, τὰ δοῦλα εἰχε σφετερισθῆ αὕτη. Ἐκλεχθεὶς λοιπὸν δῆμαρχος τῷ 123 π. Χ. ὅχι μόνον τῶν περὶ γαιῶν νόμον τοῦ Λικινίου—Σεξτίου ἀνενέωσεν ἀμετάβλητον, ἀλλὰ καὶ σῖτον ἔχοργησεν εἰς τοὺς πτωχοὺς ἐκ τῶν δημιοσίων ἀποθηκῶν ἐπὶ μετρίᾳ ἀμοιβῇ καὶ ἄλλους νόμους εἰσήγαγεν ἐπ' ὀφελείᾳ τοῦ λαοῦ καὶ πρὸς βλάβην τῶν εὐγενῶν. Ἰδίως συνέτριψε τὴν δύναμιν τῆς συγκλήτου διὰ τοῦ δικαστικοῦ νόμου, διὰ τοῦ δποίου οἵ δικασταὶ τοῦ λοιποῦ ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν ἱππέων καὶ οὐχὶ ἐκ τῶν συγκλητικῶν.

Ο Γάϊος εὑρίσκετο πλέον εἰς τὸ κατακόρυφον σημεῖον τῆς δόξης καὶ τῆς ἴσχύος. Ἐκλεχθεὶς καὶ διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος δῆμαρχος ἐπόρτεινε δύο νόμους, α') περὶ ἰδρυσεως ἀποικιῶν καὶ β') περὶ ἐπεκτάσεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ Ρωμαίου πολίτου εἰς πάντας τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ συμμάχους. Ο πρῶτος νόμος ἐψήφισθη, ἀλλ᾽ ὁ δεύτερος εὗρε σφοδρὰν ἀντίστασιν καὶ ἀπερρίφθη, συνετέλεσε δὲ εἰς τὸ νὰ ψυχρανθῇ ὁ λαὸς πρὸς τὸν Γάϊον. Η ἐλλοχεύουσα σύγκλητος ἔσπευσε νὰ ὀφεληθῇ ἐκ τῆς ψυχρότητος ταύτης τοῦ λαοῦ. Οτε δὲ ὁ Γάϊος ἐπορτεινε νὰ ἰδρυθῇ ἀποικία ἐν Καρχηδόνι ὑπὸ τὸ ὄνομα **Ἡραλα**, θέλων οὕτω νὰ δώσῃ εἰς τὸν κόσμον περιφανῆ ἀπόδειξιν τοῦ νέου φιλελευθέρου πνεύματος, ἡ σύγκλητος ἀπεδέχθη τὴν πρότασιν καὶ ἐπεισε τὸν Γάϊον νὰ γίνῃ ἀρχῆς τῆς ἀποικίας ταύτης. Ἀλλ᾽ ἡ ἀπονοία τοῦ Γαῖου ἐκ Ρώμης, καθ' ἓν μάλιστα ἐποχὴν ἡ πρὸς αὐτὸν εὔνοια τοῦ λαοῦ εὑρίσκετο ἐν μετεώρῳ, ὥπηρξεν δλεθρία δι' αὐτόν. Οταν δ Γάϊος ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Καρχηδόνος, εὗρε τὰ πράγματα μεταβεβλημένα. Η δημοτικότης του εἰχεν ἔξαρνισθη. Ζητήσας δ' ἐκ τοίου νὰ γίνῃ δῆμαρχος ἀπέτυχεν, ἐνῷ ὁ ἀσπονδος καὶ βιαιοπαθῆς ἐχθρός του Ὁπίμιος ἔξελέχθη ὥπατος. Τὰ πράγματα ἐκώφουν πρὸς τὴν στάσιν καὶ ἔξεργάγη αὕτη. Ἐκ τῶν δπα-

δῶν τοῦ Γαῖου τρισχύλιοι ἐφονεύθησαν, αὐτὸς δὲ καταδιωκόμενος ὑπὸ τῶν ἔχθρῶν του ηὗτοκτόνησε.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῶν Γράκχων, ἀγωνισθέντων ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐγκαταλειφθέντων ὑπὲρ αὐτοῦ.¹ Άλλὰ καὶ ὁ λαὸς ἐτίμωρή θη διὰ τὴν ἀγνωμοσύνην, τὴν ὅποιαν ἔδειξε πρὸς τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐργασθέντας καὶ θυσιασθέντας Γράκχους.² Απασαὶ μὲν διατάξεις τῶν Γράκχων περιέπεσαν εἰς ἀχρηστίαν, πλὴν τοῦ δικαστικοῦ νόμου, ὃ δὲ λαὸς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν προτέραν του ἀθλίαν κατάστασιν.

Ἡ Κορηνηλία ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ συμφορῇ ἔδειξεν ὅλον τὸ μεγαλεῖον τῆς ψυχῆς της, ἀφηγουμένη μετὰ ψυχικῆς ἀταραξίας τὸν βίον καὶ τὸν θάνατον τῶν δύο ἡρωϊκῶν τέκνων της.

56. Ἰουγουρθικὸς πόλεμος (112 - 106 π. Χ.)

Οὐαὶ Ιουγουρθικὸς πόλεμος, ὅστις ἔγινεν δλίγα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γαῖου Γράκχου, εἶναι κατὰ τοῦτο ἀξιοσημείωτος ἐν τῇ ἴστορίᾳ, ὅτι ἀπεκάλυψε καὶ κατέδειξε τὴν διαφθορὰν τῆς διωματικῆς ἀρχῆς στοκχατίας. Προεκλήθη δὲ ὁ πόλεμος οὗτος ἐκ τῆς ἔξῆς αἰτίας.

Ο βασιλεὺς τῆς Νουμιδίας, νῦν Ἀλγερίας, Μικίφας, νίδος τοῦ Μασσανάσσου, ἀπομνήσκων διένειμε τὸ κράτος του εἰς τὸν δύο νιούς του Ιέμψαλον καὶ Ἀδέρβαλον καὶ εἰς τὸν ἀνεψιόν του Ιουγούρθαν. Ο Ιουγούρθας ὡν πυρηνῷς καὶ ἀπληστος ἐφόνευσε μετ' δλίγον τὸν Ιέμψαλον καὶ ἐσφετερίσθη τὸ μερίδιόν του. Ο Ἀδέρβαλος ἐπεκείρησε νὰ ἐκδικήσῃ τὸν ἀδελφόν του, ἀλλὰ νικηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ιουγούρθα κατέφυγεν εἰς Τρώμην καὶ ἔζητησε τὴν συνδρομὴν αὐτῆς. Άλλος δὲ Ιουγούρθας προλαβὼν ἐστειλεν εἰς Τρώμην πρόσβεις μετὰ πολλοῦ χρυσίου καὶ ἐδέκασε τὸν πλείστους ἐκ τῶν συγκλητικῶν. Η σύγκλητος ἐπειψεν εἰς Αφρικὴν δέκα συγκλητικούς, τῶν ὅποιων προστατο δ Ὁπίμιος, δπως διανείμουν τὸ βασίλειον τῆς Νουμιδίας μεταξὺ τοῦ Ἀδέρβαλου καὶ τοῦ Ιουγούρθα.

Άλλος δ Ὁπίμιος δεκασθεὶς ἀπένειμεν εἰς τὸν Ιουγούρθαν τὸ κάλιστον καὶ μέγιστον μέρος τοῦ Νουμιδικοῦ κράτους. Ο Ιουγούρθας ἀποθρασυνθεὶς ἐκ τούτου ἐφόνευσε καὶ τὸν Ἀδέρβαλον καὶ ἐσφετερίσθη δλόκληδον τὸ Νουμιδικὸν κράτος. Άλλος δὲ εὐθαδοσῆς δήμαρχος Γάϊος Μέμμιος ἦπελησεν ὅτι ἥθελεν ἀποκαλύψει εἰς τὸν δῆμον τὴν διαφθορὰν τῶν συγκλητικῶν καὶ οὕτῳ κατώρθωσεν ὥστε νὰ προσκληθῇ εἰς Τρώμην δ Ἰουγούρθας καὶ δώσῃ εὐθύνας εἰς τὸν δῆμον περὶ τῶν καταχρήσεων τῶν γενομένων ὑπὲρ αὐτοῦ.

Ο Ιουγούρθας ἐλθὼν εἰς Τρώμην ἐδέκασε τὸν δήμαρχον Βαίβιον,

ὅταν ὁ Μέμμιος ἐκάλεσεν αὐτὸν ν^ο ἀποκαλύψῃ τοὺς συνεργοὺς τῶν κακούργων του, ὁ Βαίβιος τοῦ ἀπηγόρευσε ν^ο ἀπαντήσῃ. Εἰς τοιοῦτον δὲ βαθμὸν αὐθαδείας ἔφθασεν ὁ Ἰουγούρθας, ὥστε ἐφόνευσεν ἐν αὐτῇ τῇ Ρώμῃ ἔτερον συγγενῆ του, δονόματι Μασσίβαν, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀδεοβάλου κατέφυγε εἰς Ρώμην, ἵνα ζητήσῃ τὸν θρόνον τῆς Νουμίδιας. Μετὰ τὸ νέον τοῦτο ἔγκλημα ἡ σύγκλητος ἀπεφάσισε νὰ ἐπιδεῖξῃ τὴν αὐστηρότητα ἑκείνην, τὴν δπαίαν ἀπήτει ἡ βαρεῖα κατὰ τῆς Πολιτείας ὑβρις· καὶ ἐπειδὴ δὲν ἦδύνατο νὰ φυλακίσῃ τὸν ἀνθρωποκτόνον βασιλέα ὃς ὅντα ἔξησφαλισμένον διὰ δημοσίες ἐγγυήσεως τῆς Πολιτείας, διέταξεν αὐτὸν ν^ο ἀπέλθῃ πάραντα. Οἱ Ἰουγούρθας ἔξελθὼν ἐκ τῶν πυλῶν τῆς Ρώμης ἐστράφη πρὸς αὐτὴν καὶ δίπτων βλέμμα καταφρόνησεως εἶπεν «Ω πόλις ὄντα, πόσον ταχέως ἥθελες πωληθῆ, ἐὰν εὑρίσκετο διδυνάμενος νὰ σὲ ἀγοράσῃ».

Ρωμαϊκὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν ὑπατὸν Ποστούμιον Ἀλβίνον ἡκολούθησε τὸν Ἰουγούρθαν εἰς τὴν Ἀφρικήν. Ἀλλ᾽ ὁ Ἰουγούρθας ἐπιτεθεὶς αἰφνιδίως ἐν ὅρᾳ νυκτὸς ἐνίκησε τὸν ὁρμαϊκὸν στρατὸν καὶ ἤναγκασεν αὐτὸν νὰ διέλθῃ ὑπὸ ζυγόν. Τότε ἡ σύγκλητος ἀνέθηκε τὴν διεξαγωγὴν τοῦ κατὰ τοῦ Ἰουγούρθα πολέμου εἰς τὸν τιμιώτατον καὶ δραστηριώτατος Καικύλιον Μέτελλον, ἀνεψιὸν τοῦ Μακεδονικοῦ, ὅστις ἔξελεξεν ὑπαρχόν του τὸν Γάϊον Μάριον.

Ἡ Ἰουγούρθας ἀπεπειράθη νὰ σαγηνεύσῃ καὶ τὸν Μέτελλον, ἀλλὰ πάραντα ἐνόησεν ὅτι πρὸς τοιοῦτον ἀντίπαλον ἦσαν ἀνίσχυρα τὰ παλαιά του τεχνάσματα. Οἱ Μέτελλοις ἐνίκησε τὸν Ἰουγούρθαν καὶ ἤναγκασεν αὐτὸν νὰ καταφύγῃ πρὸς τὸν πενθερὸν τὸν Βόκχον, βασιλέα τῆς Μαυριτανίας. Ἀλλ᾽ ἐνῷ δι πόλεμος ἦτο ἐν τῷ τελειοῦσθαι, δι Μέτελλος ἤναγκάσθη νὰ παραδώσῃ τὴν στρατηγίαν εἰς τὸν ὑπαρχόν του Γάϊον Μάριον, ὅστις ζητήσας καὶ λαβὼν τὴν ἀδειαν παρὰ τοῦ Μετέλλου εἶχεν ἐπιστρέψει πρὸ διλίγου εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἐπέτυχε νὰ ἐκλεχθῇ ὑπατος.

Οἱ Μάριοις ἦτο γένος χωρικοῦ ἐξ Ἀρπίνης τοῦ Λατίου, ἀγρόματος καὶ τραχύς· εἶχεν ὅμιως ἔξοχα στρατιωτικὰ προτερήματα, διὰ τῶν δποίων ἀνεδείχθη καὶ διεδραμάτισε σποδαιότατον πρόσωπον ἐν τῇ ὁρμαϊκῇ ἴστορίᾳ. Ἡτο ἀσπονδος ἐχθρὸς τῶν ἀριστοκρατικῶν. «Οἱ ἀνθρωποι οὗτοι—ἔλεγε—καταφρονοῦν τὴν καταγωγὴν μου· ἀλλ᾽ ἐγὼ καταφρονῶ τὰς κακίας των· λησμονοῦν ὅτι εὐγενέστερος εἶναι δι γενναιότερος».

Οἱ Μάριοις ἀναλαβὼν τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐν Ἀφρικῇ στρατοῦ κατερρόπισε παρὰ τὴν Κίρταν τὰ ἱνωμένα στρατεύματα τοῦ Ἰουγούρθα καὶ τοῦ Βόκχου καὶ οὕτω ἔθηκε τέρμα εἰς τὸν πόλεμον. Οἱ Βόκχος ἔζητησε

νὰ συνθηκολογήσῃ μετὰ τῶν Ῥωμαίων ὁ δὲ νεαρὸς καὶ εὐγενὴς Σύλλας, ὅστις ὑπῆρχε παρὰ τῷ Μαρίῳ ὡς ταμίας, πεμφθεὶς ὑπὸ τοῦ Μαρίου ἵνα διαποραγματευθῇ τὴν εἰρήνην κατώρθωσε νὰ πείσῃ τὸν Βόκχον νὰ παραδώσῃ εἰς τὸν Μάριον τὸν Ἰουγούρθαν. Ὁ Ἰουγούρθας ἀγχθεὶς σιδηροδέσμιος εἰς Ῥώμην ἐρρίφθη εἰς ζοφερὰν φυλακήν, ὅπου ἀπέθανεν ἐκ τῆς πείνης (104 π. Χ.). Τῆς Νομιδίας τὸ μὲν δυτικὸν μέρος παρεχωρήθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων εἰς τὸν Βόκχον, τὸ δὲ ἀνατολικὸν προσηρτήθη εἰς τὴν ὁμοιαῖχην ἐπαρχίαν Ἀφρικήν.

57. Κίμβροι καὶ Τεύτονες (108—101 π. Χ.).

Ἐνῷ οἱ Ῥωμαῖοι ἐπολέμουν ἐν Ἀφρικῇ κατὰ τοῦ Ἰουγούρθα, ἔτερος κίνδυνος πολὺ σπουδαιότερος ἦπείλησε τὴν Ῥώμην. Δύο μάζιμα ἔμνη, γερμανικῆς καταγωγῆς, οἱ *Κίμβροι* καὶ οἱ *Τεύτονες*, περὶ τὰς τριακοσίας χιλιάδας, κατέλιπον τὴν παρὰ τὴν Βαλτικὴν θάλασσαν χώραν τῶν καὶ διηγμάτων πρὸς μεσημβρίαν ζητοῦντες θερμοτέρας καὶ καλλιτέρας χώρας· προχωρήσαντες δὲ ἔφθασαν εἰς τὸν Ἰστρὸν ποταμὸν καὶ ἥρξαν νὰ λεηλατοῦν τὴν Νωρηάν (σημερινὴν Αὐστρίαν). Ἐξ ὑπατικοὶ στρατοὶ ἐπελθόντες κατ’ αὐτὸν κατεκερματίσθησαν. Τὰ βαρβαρικὰ ταῦτα στίφη ἐπὶ τρία ἔτη ἐλεηλάτουν φρικωδῶς τὴν Νωρηάν, τὴν Παννονίαν (σημερινὴν Ουγγαρίαν) καὶ τὴν Ἰλλυρίαν μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Μακεδονίας. Ἐπειτα οἱ βάρβαροι διαβάντες τὸν Πηνειόν εἰσῆλθον εἰς τὴν χώραν τῶν Ἐλβετῶν καὶ προχωροῦντες εἰσέβαλον εἰς τὴν ἔκτος τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν, ἥτις ἐπὶ ἐτος ὑπέστη φρικαλέας καταστροφάς. Ἄλλος ἀντὶ νὰ διαβοῦν τὰς Ἀλπεis ἐστράφησαν πρὸς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου παρέμειναν ἐπὶ τρία ἔτη. Ἡ βραδύτης αὗτη ἔσωσε τὴν Ῥώμην. Τόσος ἦτο ὁ καταλαβὼν τοὺς Ῥωμαίους τρόμος ἀπέναντι τῶν ἀγρίων ἐκείνων στιφῶν τοῦ βορρᾶ, ὥστε κατὰ τὸ ἔτος 104 π. Χ. οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ ξητήσῃ τὴν ὑπατείαν. Τότε οἱ Ῥωμαῖοι ἐκάλεσαν εἴς Ἀφρικῆς τὸν νικητὴν τοῦ Ἰουγούρθα Μάριον, ἐξέλεξαν αὐτὸν ὑπατονός, καὶ τὸν ἐπεμψαν ἵνα φυλάττῃ τὰς εἰσόδους τῆς Ἰταλίας. Ἐπὶ πέντε συνεχῆ ἔτη (105—101 π. Χ.) ἐξελέγετο ὑπατος ὁ Μάριος, ἐνῷ κατὰ τὸν νόμον οὐδεὶς ἥδινατο ἀπὸν νὰ ἐκλεχθῇ ὑπατος οὐδὲ πρὸ τῆς παρόδου δεκαετίας ἀπὸ τῆς προηγούμενης αὐτοῦ ὑπατείας.

Τέλος οἱ βάρβαροι ἐπανῆλθον μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ εἰσβάλουν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἄλλος ἀπεχωρίσθησαν καὶ οἱ μὲν Κίμβροι διηγμάτων πρὸς τὰ ἀριστερά, ἵνα διὰ τῶν κεντρικῶν ἡ Τυρολίων Ἀλπεων εἰσβάλουν εἰς τὴν Ἰταλίαν, οἱ δὲ Τεύτονες διευθύνθησαν πρὸς τὰ δεξιά, ἵνα εἰσ-

βάλουν διὰ τῶν δυτικῶν Ἀλπεων. Ὁ Μάριος προσβαλὼν τοὺς Τεύτονας πρὸς τὰ Σέξτια ὑδατα τῆς Ηροβιγκίας τῷ 102 π. Χ. κατετρόπωσεν αὐτοὺς δλοσχεδῶς, φονεύσας καὶ αἰχμαλωτίσας πλείονας τῶν ἐκατὸν χιλιάδων. Ἐπειτα στραφεὶς κατὰ τῶν Κύμβων, οἵτινες διαβάντες τὰς Ἀλπεῖς εἶχον εἰσβάλλει εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν, κατέστρεψε καὶ τούτους τῷ 101 π. Χ. ἐξ δλοκλήρου ἐν τῇ πεδιάδι τῶν Βεργελῶν.

Διὰ τῶν δύο τούτων περιφανῶν νικῶν του ὁ Μάριος ἔσωσε τὴν πατρίδα, ἐπανῆλθε δὲ εἰς Ἀριανήν. Ὁ δῆμος ἀπένειμεν εἰς αὐτὸν θείας Αιμάς, ἡ δὲ σύγκλητος ἡναγκάσθη ν^ο ἀναγνωρίσῃ ἐπισήμως ὅτι ὁ Μάριος ἔσωσε τὴν πολιτείαν καὶ συνήνεσε ν^ο ἀγορευθῆ οὗτος τρίτος κτίστης τῆς Ἀριανῆς μετὰ τὸν Φιλίππον καὶ τὸν Κάμιλλον.

58. Δημαγωγικαὶ στάσεις ἐν Ἀριανῇ — Ἀντιξηλία Μαρίου καὶ Σύλλα.

Ὁ Μάριος καταστὰς διὰ τῶν ἐκτάκτων πολεμικῶν κατορθωμάτων τοῦ ἀγαπητότατος εἰς τὸν λαόν, ὅταν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀριανήν, ἥθελησε νὰ καταβάλῃ δλοτελῶς τὴν δύναμιν τῶν ἀριστοκρατικῶν, τοὺς ὄποιούς ἔμισε θανατίμως. Ὅθεν συνεδέθη μὲ τοὺς μᾶλλον ἐπικινδύνους δημιαγωγούς, τὸν δῆμαρχον Λεύκιον Σατουρνῖνον καὶ τὸν πραίτωρα Σερβίλιον Γλαυκίαν, καὶ διὰ τῆς ὑποστηρίξεως αὐτῶν ἔξελέχθη τὸ ἔκτον ὑπατος τῷ 100 π. Χ. παρ' ὅλην τὴν ἀντίδρασιν τῶν ἀριστοκρατικῶν, οἵτινες ἐνόμιζον ὅτι ἀρκετὰς τιμὰς ἔλαβεν ὁ ἀγόρτης τῆς Ἀριανῆς.

Ο ὁ θρασύτατος Σατουρνῖνος ἐκλεχθεὶς καὶ πάλιν δῆμαρχος ἥθελησε ν^ο ἀναβιβάσῃ εἰς τὸ ὑπατικὸν ἀξιώμα τὸν φίλον του Γλαυκίαν ἀποτριχῶν δῆμος ἐτόλμησε νὰ φονεύσῃ ἐν μέσῃ ἀγορᾶς τὸν ἐπιτυχόντα ὑποψήφιον τῆς ἀντιπάλου μερίδος Γάϊον Μέμψιον. Ἄλλ^ο ἡ κακοῦργος αὕτη πρᾶξις ἐπροκάλεσε στάσιν τοῦ λαοῦ ἐν Ἀριανῇ. Οἱ δημιαγωγοὶ φοβηθέντες τὸν κίνδυνον κατέφυγον εἰς τὸ Καπιτώλιον. Τότε ἔξεδόθη ὑπὸ τῆς συγκλήτου τὸ εἰς ταραχώδεις περιστάσεις ἐκδιδόμενον συγκλητικὸν δόγμα (Senatus consultrum) «Νὰ προσέχουν οἱ ὑπατοι ἵνα μὴ πάθη κακόν τι ἡ πόλις» «Videant consules ne quid res publica detrimenti caperet». Ο δὲ Μάριος ἡναγκάσθη ἄκων νὰ ἐνωθῇ μετὰ τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ νὰ προθῇ εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Καπιτωλίου. Οἱ πολιορκούμενοι στενοχωρηθέντες παρεδόθησαν εἰς τὸν Μάριον, ἀλλὰ τὸ ἐξηγριωμένον πλῆθος ἐφόνευσε τὸν Σατουρνῖνον καὶ πολλοὺς ἐκ τῶν διαδῶν αὐτοῦ.

Ἡ ἀσύνετος αὕτη πρᾶξις τοῦ Μαρίου αὐτὸν μὲν ἐταπείνωσε καὶ

ηλάττωσε τὴν ὑπόληψίν του, τὴν δὲ ἀριστοκρατικὴν μερίδα ἐνίσχυσεν.
Ο Μάριος μετὰ λῆξιν τῆς ὑπατείας του μετέβη ἐπὶ τινα χρόνον εἰς
τὴν Ἀσίαν ἀναμένων εὐνοϊκωτέραν περίστασιν διὰ τὰ φιλόδοξα σχέδιά
του. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ηὗξάνετο ὁ σημέραι η ὑπόληψις καὶ η ἐπιρροὴ
τοῦ πανούργου Σύλλα, ὅστις γενόμενος ἀρχηγὸς τῆς ἀριστοκρατικῆς
μερίδος ὑπῆρξεν ὁ μέγας ἀντίπαλος τοῦ Μαρίου.

59. Συμμαχικὸς πόλεμος (91—88 π. Χ.).

Ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐμφυλίων τούτων στάσεων καὶ ταραχῶν ἔτερος
μέγας κίνδυνος ἡπείρησε τοὺς Ρωμαίους. Οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν λαῶν τῆς
Ἴταλίας, οἱ συντελέσαντες διὰ τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως ὅχι διάγονον εἰς
τὴν ἀνύψωσιν τῆς Ρώμης, ἔζητον ἀπὸ πολλοῦ νὰ μετάσχουν τῆς ὁμοίως
μακρῆς πολιτείας καὶ οὐχὶ νὰ θεωρῶνται ἀπλῶς σύμμαχοι τῆς Ρώμης.
Τὴν δικαίαν ταύτην ἀπαίτησιν τῶν συμμάχων ὑπεστήριξεν ἐκθύμως ὁ
δῆμιαρχος Δροῦσος, ἀνὴρ διακρινόμενος ἐπὶ γενναίοις αἰσθήμασι καὶ
θεομῆ φιλοπατρίᾳ. Ἀλλὰ διὰ τὴν ὑπὲρ τῶν συμμάχων ἐκθυμούν ὑπὸ
στήριξίν του ἐδολοφονήθη πρὸ τῆς οἰκίας του δὲντιμος οὗτος ἀνήρ.

Αλλ' ὁ βίαιος θάνατος τοῦ Δρούσου διήγειρε γενικὸν ἀναβρασμὸν
καθ' ὅλην τὴν Ἰταλίαν. Οἱ σύμμαχοι Ἰταλοί, ἥγουμένων τῶν Σαυνίων
τῶν καὶ τῶν Μάρσων, ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τῆς Ρώμης καὶ ἰδρυσαν ἀνεξάρτητον ὁμοσπονδίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰταλικὴ δμοσπονδία, τῆς ὁποίας
πρωτεύουσαν ἀνέδειξαν τὸ Κορφίνιον, πόλιν τῆς Σαυνίτιδος.

Οἱ Ρωμαῖοι ἥσθιανθησαν τὸν μέγαν κίνδυνον, ὅστις προήχετο ἐκ
τῆς ἴδρυσεως τῆς νέας πολιτείας ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Ἰταλίας καὶ πρὸ τῶν
θυρῶν αὐτῆς τῆς Ρώμης. Ὁθεν ἔθεσαν εἰς κίνησιν ἀπάσας αὐτῶν τὰς
δυνάμεις καὶ ἐπῆλθον κατὰ τῶν ἐνωμέντων ἐκείνων λαῶν. Ἐντεῦθεν
ἔξερράγη ὁ συμμαχικὸς πόλεμος, ὅστις καὶ Μαρσικὸς καλεῖται ἐκ τῶν
Μάρσων, ἐνὸς ἐκ τῶν μαχιμωτέρων λαῶν τῆς δμοσπονδίας. Ο πόλεμος
οὗτος διήγκεσε τρία ἔτη (91—88 π. Χ.) καὶ διεξήχθη ἐκατέρωθεν μετά
πείσματος μεγάλου· εἶναι δὲ ἀμφίβολον ἂν θὰ ἐσφύξετο η Ρώμη, ἐὰν ἡ
ὅωμαϊκὴ σύγκλητος δὲν ἐνήργει μετὰ φρονήσεως. Μετὰ τὴν ἔναρξην
τοῦ πολέμου ἔσπευσεν αὕτη νὰ χορηγήσῃ τὰ δικαιώματα τοῦ Ρωμαίου
πολίτου εἰς ἐκείνους ἐκ τῶν λαῶν, οἵτινες ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὴν Ρώμην,
ἥτοι εἰς τοὺς Τυρρηνούς, τοὺς Ὀμβρίους καὶ τοὺς Λατίνους.
Ἐπειτα καὶ εἰς ἐκείνους ἐκ τῶν ἀποστατησάντων, οἵτινες ἔκουσιοι
κατέθεσαν τὰ ὅπλα. Ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν θὰ κατεπνίγετο ὁ ἀναβρασμός
ἄν ἔτερος κίνδυνος ἀπειλῶν τοὺς Ρωμαίους ἐξ ἀνατολῶν, ἐκ τοῦ Με-

θραδούτου, δὲν ἡνάγκαζε τὴν σύγκλητον νὰ χορηγήσῃ τὰ δικαιώματα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου εἰς πάντας τοὺς ἐλευθέρους πολίτας. Τοιουτο-τρόπως ἐπερχατώθη ὁ ὀλέθριος οὗτος πόλεμος, καθ' ὃν τριακόσιαι χιλιάδες ὄνδρων ἐκατέρωθεν ἀπωλέσθησαν, ὀλόκληροι δὲ χῶραι ἡρημώθησαν.

60. **Πρῶτος Μιθραδρατικὸς πόλεμος (88–84 π. Χ.) – Μέγας
εμφύλιος πόλεμος μεταξὺ Μαρίου καὶ Σύλλα.**

Ο βασιλεὺς τοῦ Πόντου Μιθραδάτης τ', μετὰ τὸν Ἀννιβαν ὑπῆρξεν ὁ ἀσπονδότερος ἐχθρὸς τῶν Ῥωμαίων. Ἄμ' ἀναβὰς εἰς τὸν θρόνον διενοίθη νὰ συγκροτήσῃ ἵσχυρὸν Ἀσιανὸν μοναρχίαν δυνα-μένην νὰ ἀντεπεξέλθῃ τελεσφόρως κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Καὶ κατὰ πρῶ-τον μὲν ἔξετεινε τὴν κυριαρχίαν του ἐπὶ τῆς Κολχίδος καὶ ἐπὶ τῆς Γαυ-ρικῆς χερσονήσου. Ἐπειτα δέ, ἐνῷ οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν περιπεπλεγμένοι εἰς τὸν συμμαχικὸν πόλεμον, συμμαχήσας μετὰ τοῦ ἐπὶ θυγατρὶ γαμ-βροῦ του Τιγράνου, βασιλέως τῆς Ἀρμενίας, ἐκνεύεισε τὴν Πα-φλαγονίαν, Καππαδοκίαν, Φρυγίαν, Βιθυνίαν. Νικήσας δὲ τοὺς κατ' αὐτοῦ πεμφθέντας Ῥωμαίους στρατηγοὺς ἔγινε κύριος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Μετὰ ταῦτα μετέθεσε τὴν ἔδραν του ἐκ τῆς Σινώπης εἰς τὸ Πέρ-γαμον καὶ ὀφελούμενος ἐκ τῆς ἀγανακτήσεως, τὴν δποίαν οἱ κάτοικοι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἥσθιαντο διὰ τὰς ὁμαϊκὰς καταδλήψεις, διέταξε τοὺς ὑπ' αὐτὸν διοικητὰς καὶ τὰς πόλεις νὰ σφάξουν ἐν ὀρισμένῃ ἡμέρᾳ πάντας τοὺς ἀνὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν Ῥωμαίους καὶ Ἰταλούς, ἐν μιᾷ δὲ καὶ μόνῃ ἡμέρᾳ ἐσφάγησαν ὅγδοήκοντα χιλιάδες.

Τὰ συμβάντα ταῦτα ἔσχον τὸν ἀντίκτυπον εἰς τὴν γείτονα Ἑλλάδα. Ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῶν νικῶν τοῦ Μιθραδάτου αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις ἐνε-πλήσθησαν ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἔστειλαν πρέσβεις, ἵνα προσφωνήσουν αὐτὸν ὡς ἐλευθερωτήν. Ο Μιθραδάτης ἐσπευσε νὰ ἐπωφελήθῃ ἐκ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῶν Ἑλλήνων. Στόλος λοιπὸν εἰσέπλευσεν εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ ἀφοῦ κατέλαβε τὰς πλείστας ἐκ τῶν νήσων μετήγαγεν ἐπειτα στρατιὰν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τὴν στρατηγίαν τοῦ Ἀρχελάου, ἐνῷ ἐτέρᾳ στρατιὰ βαδίσασα διὰ τῆς Θράκης κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν. Πρῶτας ἀπεστάτησαν αἱ Ἀθῆναι κατὰ παρακίνησιν τοῦ στωμάτου σο-φιστοῦ ἀλλ᾽ αἰσχροῦ δημιαγωγοῦ Ἀριστίωνος, τὸν δποῖον καὶ ἀνηγό-ρευσαν στρατηγὸν ἐπὶ τῶν ὅπλων. Κατόπιν δὲ ἀπεστάτησαν ἡ Βοιω-τία, ἡ Λακωνική, ἡ Ἀχαΐα καὶ ἡ Εὐβοία. Ο Ἀρχέλαος καταπλεύσας εἰς Πειραιᾶ κατέλαβεν αὐτὸν καὶ τὰς Ἀθήνας, ὅποθεν μετὰ τοῦ Ἀρι-

στίσινος ὕδημησαν εἰς Βοιωτίαν καὶ ἐπολιόρκησαν τὰς Θεσπιάς, αἵτινες
ζήμειναν πισταὶ εἰς τὸν Φωμαίου.

Οἱ Φωμαῖοι ἀμα ἀπηλλάγησαν ἀπὸ τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου, εὐθὺς
ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Μιθραδάτου καὶ ἀνέθηκαν τὴν διεξα-
γωγὴν αὐτοῦ εἰς τὸν Σύλλαν, τὸν ὅποιον διοιθύμως ἀνήγαγον εἰς τὸ
ὑπατικὸν ἀξιώμα. Ἐνῷ δὲ ὁ Σύλλας εὐδίσκετο ἐν Καμπανίᾳ παρα-
σκευαζόμενος, ὁ δῆμαρχος Σουλπίκιος Ροῦφος, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ
σωματοφυλακῆς ἔξι ἔξακοσίων νέων, τοὺς ὅποιους ἐκάλει ἀντισύγκλη-
τὸν του, καὶ ὑπὸ τοισχυλίθων μαχαιροφόρων καὶ πολλῶν ἄλλων ἀπελευ-
θέρων, κατώρθωσεν ἐν τινὶ θυρυβώδει συνεδριάσει τοῦ δήμου ^ν
ἀφαιρεθῆ ἀπὸ τοῦ Σύλλα ή στρατηγία τοῦ πολέμου κατὰ τοῦ Μιθρα-
δάτου καὶ ^ν ἀνατεθῆ εἰς τὸν Μάριον ὑπὸ τὴν ἴδιοτητα τοῦ ἀνθυπάτου,
ἐπανελθόντα ἥδη ἐκ τῆς Ἀσίας. Μαθὼν τοῦτο ὁ Σύλλας ὕδημησε μετὰ
τοῦ στρατοῦ τοῦ ἐναντίον τῆς Φώμης. Φοβερὰ ὅτε τοῦτο γένεται
δύο μεριδῶν πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως καὶ ἀφθονον αἷμα ἔρρευσεν.
Ο Σουλπίκιος φονεύεται καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν διαδῶν αὐτοῦ, ὁ δὲ Μάριος
σώζεται διὰ τῆς φυγῆς εἰς τὴν Ἀφρικὴν κατόπιν πολλῶν περιπτετεῶν.

Ἐκστρατεία τοῦ Σύλλα κατὰ τοῦ Μιθραδάτου. — Ο Σύλλας
τακτοποιήσας τὰ ἐν Φώμῃ πράγματα κατὰ τὸ συμφέρον του καὶ ἀφί-
σας τὸν δῆμον ἐλεύθερον νὰ ἐκλέξῃ ὑπάτους τὸν Ὁκτάβιον καὶ τὸν
Κίνναν ἔξεστρατευσεν ἐπειτα κατὰ τοῦ Μιθραδάτου. Τὸ ἔαρ τοῦ 87 π.
Χ. προσωριμίσθη εἰς τὴν Ἡπειρον ἄγων στρατιὰν ἐκ τριάκοντα χιλιά-
δων ἀνδρῶν. Μόλις ὑσθάνθησαν πάλιν οἱ ἐν Ἑλλάδι τὸ σιδηρούν
βῆμα τῶν Φωμαίων, ἀμέσως κατέλεσε πανταχοῦ τὸ θάρρος τῶν ἐπα-
ναστατησάντων Ἑλλήνων. Ο Σύλλας προελάσας ἐκ Θεσσαλίας διηγ-
θύνθη εἰς Βοιωτίαν, διονούσαν ἐστρατοπεδεύμενοι ὁ Ἀρχέλαος καὶ ὁ
Ἀριστίων. Ἐκδιώξεις δὲ αὐτοὺς ἐκεῖθεν ἤναγκασε τὸν μὲν Ἀρχέλαον
νὰ κλεισθῇ εἰς τὸν Πειραιᾶ, τὸν δὲ Ἀριστίωνα εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐνῷ
συγχρόνως ἀπασαι αἱ πόλεις τῆς Βοιωτίας καὶ αὐταὶ αἱ Θῆβαι προσε-
χώησαν πρὸς τὸν Σύλλαν. Ἐξασφαλίσας τὰ νῶτα ὁ Σύλλας ὕδημησεν
εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ διαιρέσας τὴν στρατιάν του εἰς δύο μοίρας πολιορ-
κεῖ διὰ τῆς μιᾶς τὰς Ἀθήνας καὶ διὰ τῆς ἄλλης τὸν Πειραιᾶ.

Η πολιορκία τῶν Ἀθηνῶν παρετάθη ἐπὶ δικτὸν μῆνας. Διαρκούν-
σης τῆς πολιορκίας, ή Ἑλλὰς κατεπονεῖτο διαρκῶς δι’ ἀληθῶς τερα-
στίων εἰσφορῶν. Οταν κατὰ μικρὸν ἐπῆλθεν ἔλλειψις ἔνδον πρὸς κατα-
σκευὴν πολιορκητικῶν μηχανῶν, ὁ Σύλλας δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ κατα-
κόψῃ τὰ ἀρχαῖα ἄλση τῆς Ακαδημείας καὶ τοῦ Λυκείου, ὑπὸ τὰ πυκνὰ

φυλλώματα τῶν δροίων ἐδίδασκον ἀλλοτε οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης. Ἐχων δὲ ἀνάγκην χοημάτων ἐσύλησε τοὺς θησαυροὺς τῶν ἱερῶν τῆς Ἐπιδαύρου, τῆς Ὀλυμπίας καὶ τῶν Δελφῶν. Τέλος τὸν ὄγδοον μῆνα διὰ νυκτερινῆς ἐφόδου ὁ Σύλλας ἔγινε κύριος τῶν Ἀθηνῶν (1 Μαρτίου 86 π. Χ.), μεθ' ὃ ἐπηκολούθησεν ἀγρία σφαγὴ τῶν κατείκων.

Ἡ μανία τοῦ Σύλλα οὐ περέβη πᾶν ὅριον. Δὲν ἐφείσθη οὕτος οὐδὲ τῶν δραίων οἰκοδομῶν οὐδὲ τῶν ἱερῶν μνημείων. Τὰ πάντα παρέδωκεν εἰς τὴν καταστροφήν. Μικρὸν πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως ὁ Ἀριστίων, ἀφοῦ ἐπυρηφόρησε τὸ Ὡδεῖον, ἐνεκλείσθη εἰς τὴν ἀκρόπολιν· ἀλλὰ πιεσθεὶς ὑπὸ λειψυδρίας παρεδόθη ἐπὶ τέλους καὶ ἐσφάγη μετὰ τῶν περὶ αὐτόν.

Μετὰ τὴν ἀλώσιν τῶν Ἀθηνῶν ὁ Σύλλας κατέστησε στενωτέραν τὴν πολιορκίαν τοῦ Ηειραιῶς. Ἀλλ' ἐνῷ ἀνθίστατο ἀπόμη ὁ Πειραιεύς, ἐπεφάνη εἰς τὴν Ἑλλάδα μεγάλη ἀσιατικὴ στρατιά, ἐρχομένη νικηφόρος ἐκ Μακεδονίας ὑπὸ τὸν Ταξιλῆν. Οὐ Ἀρχέλαος ἐξεκένωσε τότε τὴν Μουνιζίαν καὶ ἐσπευσε νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ Ταξιλού. Οὐ Σύλλας γενόμενος κύριος τοῦ Ηειραιῶς κατηδάφισε τὰ δρυզώματα αὐτοῦ καὶ ἐπυρηφόρησε τὰ νεώρια καὶ τοὺς νεωσοίκους καὶ τὰ λοιπὰ οἰκοδομήματα τῆς ἐνδόξου ἐποχῆς.

Μετὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ Ηειραιῶς ὁ Σύλλας διημύνθη εἰς Βοιωτίαν καὶ μετὰ τριάκοντα μόνον χιλιάδων προσβαλὼν παρὰ τὴν χαιρώνιαν τὸν Ἀρχέλαον καὶ τὸν Ταξιλῆν ἄγοντας ἐκατὸν οἴκους χιλιάδας ἄνδρας κατετρόπωσεν αὐτοὺς ὀλοσκερῶς (86 π. Χ.). Μόνον δεκαπισκίλιοι ἐκ τῶν Ἀσιανῶν ἐσώθησαν καταφυγόντες μετὰ τοῦ Ἀρχελάου εἰς Χαλκίδα. Τὸ ἔαρ τοῦ ἐπομένου ἔτους κατέφθασε καὶ ἐτέρα μιθραδατικὴ στρατιὰ ἐξ ὄγδοίκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Δαρδάλον, μετὰ τῆς ὄποιας ἡνώθησαν καὶ τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀρχελάου. Καὶ τὴν στρατιὰν ταύτην ὁ Σύλλας προσβαλὼν πάλιν ἐν Βοιωτίᾳ παρὰ τὸν Ὁροζομενὸν μετ' ἀγωνιώδῃ μάχῃ συνέτριψεν ὀλοτελῶς καὶ οὕτω ἐστερεώσεν ἐν Ἑλλάδι τὴν ὁμαϊκὴν κυριαρχίαν.

Μετὰ ταῦτα ὁ Σύλλας διαβάσας εἰς τὴν Ἀσίαν ἐξηγκάσε τὸν Μιθραδάτην νὰ ἔλθῃ εἰς προσωπικὴν συνέντευξιν μετ' αὐτοῦ ἐν Δαρδάνῳ παρὰ τὸν Ἐλλήσποντον (84 π. Χ.) καὶ νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην μὲ δροῦς βαρυτάτους, α') νὰ περιορισθῇ ἐντὸς τῶν δρίων τοῦ παλαιοῦ βασιλείου του, β') νὰ παραδώσῃ ἐβδομήκοντα ναῦς, καὶ γ') νὰ πληρώσῃ δισχύλια τάλαντα ὡς ἔξοδα τοῦ πολέμου.

Τὰς ἔλληνικὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, αἵτινες εἶχον προσκυνήσει εἰς τὸν Μιθραδάτην, ἐπιμώρησεν δὲ Σύλλας αὐτηρότατα. Τοὺς μὲν πρωταιτίους τῆς προσχωρήσεως ἔθανάτωσεν, εἰς δὲ τὰς πόλεις ἐπέβαλε πρόστιμον εἴκοσι χιλιάδων ταλάντων. Τούναντίν ἀντήμειψε γενναῖος τὰς πόλεις, αἵτινες ἔμειναν πισταὶ εἰς τοὺς Ρωμαίους, καὶ μάλιστα τὴν Ρόδον.

Ἐπάνοδος τοῦ Μαρίου εἰς Ρώμην.—Προγραφαὶ καὶ θάνατος αὐτοῦ.—Καθ’ ὃν χρόνον δὲ Σύλλας ἐπολέμει ἐν Ἑλλάδι καὶ ἔπειτα ἐν Ἀσίᾳ κατὰ τοῦ Μιθραδάτου, ἄγραια σκηναὶ διεδραματίζοντο ἐν Ρώμῃ. Οἱ Κίννας εὐθὺς μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Σύλλα θελήσας νῦν ἀνατρέψῃ τὰς διατάξεις αὐτοῦ περιηλθεν εἰς ὅπερι πρὸς τὸν συνύπατόν του Ὁκτάβιον. Ἐνεκα τούτου λυσσώδης ἀγῶν συνήφθη ἐν τῇ Ἀνορᾷ καὶ δεκακισχίλιοι ἐφονεύθησαν. Οἱ Κίννας νικηθεὶς κατέφυγεν εἰς τὴν Καμπανίαν. Οἱ φυγάς Μάριος μαθὼν τὴν κατὰ τοῦ Σύλλα ἐπανάστασιν ἀνεχώρησεν ἐσπευσμένως ἐξ Ἀφρικῆς ἀγῶν στῖφος Νουμάδων. Ἀποβιβασθεὶς εἰς Τυρρηνίαν διηυθύνθη πρὸς συνάντησιν τοῦ Κίννα. Ἀμφότεροι οὗτοι μετὰ στρατοῦ, τὸν δποῖον ἐστρατολόγησαν, ὥρμησαν κατὰ τῆς Ρώμης καὶ μετὰ στενὴν πολιορκίαν ἡνάγκασαν αὐτὴν νὰ παραδοθῇ. Οἱ Μάριος προέβη ἀμέσως εἰς φοβερὰς προγραφὰς καὶ χιλιάδες ἐκ τῶν δπαδῶν τοῦ Σύλλα ἐφονεύθησαν. Ἐπὶ πέντε ήμέραις καὶ πέντε νύκτας στίφη στρατιώτῶν περιέτρεξον τὰς ὁδοὺς ἀρπάζοντες, σφάζοντες καὶ τὸ πᾶν πληροῦντες φόβου καὶ τρόμου. Τὰ σώματα τῶν φονευθέντων κατὰ σωροὺς ἔκειντο εἰς τὰς ὁδοὺς ἀταφα καὶ ἔχοντες μενον ὡς βιορὰ τῶν κυνῶν.

Κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐκόρεσαν τὴν δίψαν των καὶ οἱ δύο ἐκεῖνοι τύραννοι Μάριος καὶ Κίννας, οἵτινες τὴν 1 Ἱανουαρίου τοῦ 86 π.Χ. ἀνέλιαβον τὴν ὑπατικὴν ἀρχὴν ἀνευ ἐκλογῆς. Ἀλλὰ καὶ τούτων τὸ τέλος ὑπῆρξεν οἰκτρόν. Οἱ Μάριος ταρασσόμενος ἀφ’ ἐνὸς μὲν ὑπὸ τῆς συνειδήσεως διὰ τὰ τόσα θύματά του, ἀφ’ ἐτέρου δὲ ὑπὸ τοῦ φόβου τῆς τιμωρίας ἐκ μέρους τοῦ Σύλλα, οὕτινος τὰ κατορθώματα ἐμάνθανε, παρεδόθη εἰς ἀκόλαστον βίον καὶ εἰς κατάχοησιν πνευματωδῶν ποτῶν. Ἐνεκα τούτου ἀπέθανεν οἰκτρῶς ἐν ἡλικίᾳ ἑβδομήκοντα ἐτῶν ἐπὶ τῆς ἑβδόμης ὑπατείας του. Οἱ Κίννας ἐκράτησεν αὐθαιρέτως τὴν ὑπατείαν ἐπὶ τέσσαρα ἔτη, διορίζων αὐτὸς τὸν συνύπατόν του ἀνευ ἐκλογῆς τοῦ δῆμου. Ἐν τούτοις δὲ Κίννας κατὰ τὰ τέσσαρα ταῦτα ἔτη ἐπέδειξε μωρούς τάτην ἀνικανότητα. Ἐνῷ ἐπλήρωσε τὴν πόλιν αἷματος, εἶχε δὲ προγράψει τὸν Σύλλαν, ὅμως οὐδὲν ἐπράξεν ὅπως ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τοῦ

Σύλλα καθ' ἥν ἡμέραν δὲ νικητὴς τοῦ Μιθραδάτου ἦθελεν ἐμφανισθῆ ἐκδικητὴς ἔαυτοῦ, τοῦ οἴκου του, καὶ τῆς φατρίας του. Ἐξηγέρθη τοῦ ληθάρογυ μόνον ὅταν δὲ Σύλλας ἐπανερχόμενος ἔγραψεν ἀγέρωχον ἐπιστολὴν πρὸς τὴν σύγκλητον, διὰ τῆς ὁποίας ἀνεκοίνου τὸ τέλος τοῦ ἀσιατικοῦ πολέμου, ἀλλὰ προσέθετεν ὅτι ἐπανήρχετο ἵνα τιμωρήσῃ τοὺς ἐχθρούς του. Τότε διὰ τῆς βίας δὲ Κίννας συνήθροισε στρατιὰν καὶ ἔγαγεν αὐτὴν εἰς Ἀγκῶνα, σκοπῶν νὰ διαπεραιωθῇ εἰς τὴν Ἡπειρον καὶ καταπολεμήσῃ τὸν Σύλλαν πρὸς ἥν οὗτος ἀποβιβασθῇ εἰς Ἰταλίαν. Ἄλλος δὲν Ἀγκῶνι στασιάσαντες οἱ στρατιῶται ἐφόνευσαν τὸν Κίνναν.

Ἐπάνοδος τοῦ Σύλλα εἰς Ρώμην.— Δικτατωρία καὶ θάνατος αὐτοῦ.— Ο Σύλλας περατώσας τὸν κατὰ τοῦ Μιθραδάτου πόλεμον ἐσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ρώμην ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ πλουσίου ἐκ λαφύρων καὶ ἀφωσιωμένου εἰς αὐτὸν στρατοῦ του. Τὸ ἔαρ τοῦ 83 π. Χ. προσωριμότητα εἰς τὸ Βρινδήσιον. Ἐπὶ ἔν τοις καὶ πλέον ἐξηκολούθησε πολεμῶν ἐν Ἰταλίᾳ κατὸ τῶν πολλαχοῦ ἀντιταχθέντων ἐχθρῶν του. Ἀφοῦ δὲ κατέβαλε πάντας, ὥριμησε θριαμβευτικῶς κατὰ τῆς Ρώμης. Ἐξωθεν αὐτῆς καὶ παρὰ τὴν Κολλίνην πύλην συνήφθη λυσσώδης ἄγων. Ο Σύλλας νικήσας τοὺς ἀντιπάλους του εἰσήλασεν εἰς τὴν πόλιν πλήρης δογῆς καὶ προέβη εἰς φρικώδεις προγραφὰς κατὰ τῶν ἀντιπάλων του Μαριανῶν, διιτάξας νὰ φονεύουν αὐτοὺς ὅπου καὶ ἀν τοὺς συναντοῦν, καὶ εἰς τὰς οἰκίας καὶ εἰς τοὺς ναοὺς καὶ εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ τὴν Ρώμην καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Ἰταλίαν καὶ ἐκτὸς αὐτῆς. Ἐπὶ ἔξ μηνας ἥδυνατο πᾶς τις νὰ φονεύῃ Μαριανούς, λαμβάνων καὶ ἀμοιβὴν δώδεκα χιλιάδας δραχμὰς δι᾽ ἕκαστην κεφαλήν.

Ο Σύλλας ὅπως δώσῃ κῦρος νομιμότητος καὶ εἰς τὰς ἐκδικήσεις αὐτοῦ καὶ εἰς τοὺς θεσμούς, τοὺς ὄποίους ἐμελέτα νὰ εἰσαγάγῃ, ἐνήργησε νὰ ζειοτονηθῇ δικτάτωρ ἐπ᾽ ἀδρόστον χρόνον. Ἄλλος δὲ δικτατωρία τοῦ Σύλλα πλὴν τοῦ ὀνόματος οὐδὲν τὸ κοινὸν εἶχε πρὸς τὴν ἀρχαίαν δικτατωρίαν. Ή δικτατωρία τοῦ Σύλλα ἦτο ἀπλοῦν πρόσχημα μοναρχίας· δι᾽ δὲ καὶ εὐλόγως δὲ Σύλλας ἐχαρακτηρίσθη διὸ δὲ πρῶτος μονάρχης τῆς Ἐλευθέρας Ρωμαϊκῆς Πολιτείας· προσωνόμασε δὲ ἔαυτὸν **Ἐντυχῆ** (*Felix*), διότι ἐφρόνει ὅτι ἡ δύναμίς του καὶ τὸ μεγαλεῖόν του ὁφείλετο κυρίως εἰς τὴν τύχην.

Ο Σύλλας ἐξέδωκε τοὺς ἀπὸ αὐτοῦ κληθέντας **Κορηνηλίους νόμους**, διὰ τῶν ὄποιων ἐνίσχυσε τὴν σύγκλητον, τῆς ὁποίας τὰ μέλη ηὔησεν διὰ τῆς προσθήκης 300 ἱππέων, καὶ συνέτριψε τὴν ἀρχὴν τῶν δημάρχων. Διὰ τῶν Κορηνηλίων νόμων οἱ δῆμαρχοι κατέστησαν ὑπότιμοι· **Ἐλληνικὴ καὶ Ρωμαϊκὴ Ιστορία N. Βραχνοῦ.** "Εκδ. Ε'. 29-6-25 9

χείριοι τῆς συγκλήτου. Ἀνευ τῆς ἐγκρίσεως τοῦ συνεδρίου τούτου οἱ δῆμαρχοι δὲν εἶχον πλέον τὸ δικαίωμα νὰ συγκαλοῦν τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν, ἕξ οὐδὲν δικαιώματος εἶχεν ἐκπηγάσει πᾶσα ἡ Ἰσχὺς αὐτῶν. Ἀπέμεινεν εἰς αὐτοὺς μόνον τὸ veto, διότι ὅμως περιωρίσθη εἰς μέτρον ἀπλῆς προστασίας τῶν προσώπων. Οἱ ἄπαξ ἐκλεχθεῖς δῆμαρχοι ἀπεκλείστο διὰ παντὸς πάσης ἄλλης ἀρχῆς. Διὰ τοῦ ἀποκλεισμοῦ δὲ τούτου φυσικὰ οἱ μεγαλοψυχότεροι καὶ θαρραλεώτεροι ἐκ τῶν πολιτῶν δὲν εἶχον πλέον καμμίαν διάθεσιν διὰ τὴν δημαρχίαν, ἥτις οὕτω κατέστη εἰνῶν ἀνευ πράγματος. Διὰ τῶν Κορηνηλίων νόμων ἡ σύγκλητος κατέστη τὸ κυριαρχον σῶμα. Αὐτὴ εἰσῆγε τοὺς νόμους εἰς τὴν λοχίτιδα ἐκκλησίαν πρὸς ψήφισμα. Αὐτὴ διώριζε τοὺς στρατηγούς καὶ τοὺς κατ' ἐπαρχίας πραίτωρας καὶ ἀνθυπάτους. Αὐτὴ ἐκήρυξε πόλεμον.

Οἱ Σύλλας θέλων νὰ ἔξοντασθυ τελείως τοὺς δημοκρατικοὺς ἐδήμους τὰς περιουσίας αὐτῶν καὶ διὰ νόμου ἀπέκλεισεν ἀπὸ παντὸς ἀξιώματος τοὺς ἀπογόνους αὐτῶν ὃς ἀτίμους· θέλων δὲ νὰ ἔχῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν τῆς χώρας διένειμεν εἰς τοὺς ὑπὲρ αὐτού πολεμήσαντας στρατιώτας τὰς γαίας ὀλοκλήρων πόλεων καὶ χωρῶν, ἰδίως τῆς Τυρρηνίας, Σαυνίτιδος καὶ Λευκανίας. Ἄλλα μετὰ διετῇ κυβέρνησιν πρὸς ἐκπλήξιν πάντων ὁ Σύλλας ἀπέθετο τὴν δικατωρίαν καὶ ἀπεγώησεν εἰς τὴν ἐν Κύμῃ λαμπρὰν ἐπανδίν του καὶ ἐκεῖ παρεδόθη εἰς πᾶν εἶδος τρυφηλότητος. Μετὰ ἐν ἔτος ἀσθενήσας ἀπέθανε (78 π. Χ.). Ἐγραψε δὲ ὁ Ἱδιος τὸ ἐπιτάφιον ἐπίγραμμά του ἔχον ὃς ἔξης «Οὐδεὶς εὐηργέτησε περισσότερον τοὺς φίλους του ὡνδεὶς ἔβλαψε περισσότερον τοὺς ἐχθρούς του».

61. Γναῖος Πομπήιος.—Ἀποστασία τοῦ Λεπίδου.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα δοχηγὸς τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος ἀνεδείχθη ὁ Γναῖος Πομπήιος, εἰς ἐκ τῶν μεγαλειτέρων ἀνδρῶν τῆς Ρώμης. Νεώτατος εἰσέτι ὁ Πομπήιος διεκρίθη εἰς τοὺς τελευταίους σπαραγμοὺς καὶ ἐμφυλίους πολέμους καταδιώξας τοὺς Μαριανοὺς ἐν Σικελίᾳ καὶ ἐν Ἀφρικῇ καὶ εἶχε προσελκύσει τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ φιοβεροῦ ἐκείνου διυτάτωρος. Ὅταν ἐπέστρεψεν ἐξ Ἀφρικῆς εἰς Ρώμην, ὁ Σύλλας ἔξηλθε μεθ' ὅλου τοῦ λαοῦ εἰς προσύπαντη σιν αὐτοῦ, τὸν ἐχαιρέτισε καὶ τὸν ἐπεκάλεσε Μέγαν. Ἄλλος δὲ Πομπήιος ἔζητε νὰ τελέσῃ θρίαμβον, ἐνῷ δὲν εἶχε περιβληθῆ ὡνδεμίαν ἐκ τῶν μειζόνων ἀρχῶν, ἥτο δὲ ἀπλούς ἱππεύς. Οἱ Σύλλας ἡρνήθη. «Ἄσ προσέξῃ—εἶπε μετὰ τόλμης ὁ δρμητικὸς νεανίας.—Οἱ ἀνατέλλων ἥλιος

έχει περισσοτέρους θαυμαστάς παρὰ δύων». Ο δικτάτωρ ἐμβρόνητος ὑπέκυψεν ἀνακράξεις δίς «Ἄς Θριαμβεύσῃ, ἀς Θριαμβεύσῃ».

Ο Πομπήιος λοιπὸν ἔγινεν ἀρχηγὸς τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος, τὴν δὲ ἀρχηγίαν τῶν Μαριανῶν λειψάνων ἡθέλησε κατ' ἀρχὰς νὰ ἀναλάβῃ ὁ Μᾶρκος Λέπιδος. Ο Λέπιδος ἐκλεχθεὶς ὑπατος τῷ 78 π. X. ἐπειράθη ν' ἀνατρέψῃ πάσας τὰς διατάξεις τοῦ Σύλλα. Ἐναντιώθείσης ὅμως τῆς συγκλήτου, ἀπῆλθε πρὸ τοῦ ὀρισμένου χρόνου εἰς τὴν ἐπαρχίαν του, τὴν ἐκτὸς τῶν "Αλπεων Ναοβιωνίτιδα, καὶ στρατολογήσας ἥτοι μάζετο νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Ρώμης. Ἄλλος ἐπέλθων κατ' αὐτοῦ ὁ Πομπήιος τὸν ἐνίκησε κατ' ἐπανάληψιν καὶ τὸν ἤναγκασε νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Σαρδώ, ὅπου ἀπέθανε (77 π. X.).

62. Πόλεμος κατὰ τοῦ Σερτωρίου (79—71 π. X.).

Ο μόνος ἀξιος ν' ἀντικαταστῆσῃ τὸν Μάριον ἐν τῇ ἀρχηγίᾳ τῶν δημοκρατικῶν ἦτο ὁ Σερτώριος, εἰς ἐκ τῶν διαπρεπεστάτων ἀνδρῶν τῆς Ρώμης. Ο Σερτώριος μετὰ τὴν ἐν Ἰταλίᾳ ἥτταν τῶν Μαριανῶν κατέφυγεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἀλλὰ προγραφεὶς ὑπὸ τοῦ Σύλλα ἡναγκάσθη ν' ἀπέλθῃ εἰς Ἀφρικήν. Προσκληθεὶς δὲ ἐπειτα ὑπὸ τῶν Λυσιτιανῶν, οἵτινες κατεμλίβοντο ὑπὸ τῶν στρατηγῶν τοῦ Σύλλα, ὅπως βοηθήσῃ αὐτοὺς πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ τῆς Ρώμης, ἐδέχθη προσθύμως τὴν πρόσκλησιν (80 π. X.). Καὶ νῦν ὁ πρόφητης Μαριανὸς παρουσίαζεται ὡς ἐλευθερωτής. Ων δὲ περδοκισμένος διὰ σπανίων ἀρετῶν καὶ φύσει φιλάνθρωπος ἐφεύλκυσεν ἐντὸς διλίγου τὴν εὔνοιαν καὶ τὴν δημάρτην πάντων τῶν ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ λαῶν, οἵτινες ἐθεώρουν αὐτὸν ὡς ἄλλον Ἀννίβαν. Πρὸς τὸν Σερτώριον κατέφυγεν δὲ ὑπαρχος τοῦ Λεπίδου Ηερόπεννας μὲ τὰ λείφανα τοῦ στρατοῦ του καὶ πάντες οἱ ἐκ Ρώμης φυγάδες Μαριανοί.

Ο Σερτώριος ἀποτελέσας στρατὸν ἀξιόμαχον ἐκ δημοκρατικῶν καὶ Λυσιτιανῶν καὶ βοηθούμενος ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων ἐνίκησε πάντας τοὺς κατ' αὐτοῦ πεμφθέντας στρατηγοὺς τῆς Ρώμης καὶ ἐξέτεινε τὴν κυριαρχίαν του ἐφ' ὅλην τὴν Ἰσπανίαν. Θεωρῶν δὲ τὴν ἐν Ρώμῃ δημοκρατίαν καταλυθεῖσαν ἡδη ὑπὸ τοῦ Σύλλα, ἴδουσε τοιαύτην ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ συνεκρότησε σύγκλητον ἐκ τριακοσίων μελῶν.

Τὰ κατορθώματα τοῦ Σερτωρίου ἐνέπνευσαν φόβον εἰς τοὺς ἐν Ρώμῃ ἀριστοκρατικούς. Ή δωμαϊκὴ σύγκλητος ἐπεμψε κατὰ τοῦ Σερτωρίου τὸν ἐπὶ ἀνδρείᾳ φημιζόμενον Μέτελλον Πίον καὶ τὸν Πομπήιον, ἀλλοὶ ἀμφότεροι δὲν ἡδυνήθησαν νὰ καταβάλουν τὸν φοβερὸν

ἀνταγωνιστήν. Ἀλλ' ὁ ἀγέτητος Σερτώριος ἔπεισε θῦμα συνωμοσίας τὴν ὃποιαν ἔξυφανεν ὁ στρατηγός του Περπέννας εἴτε ἐκ φθόνου εἴτε ἐκ τῆς ἐπιψυμίας νὰ λάβῃ τὴν ὑπὸ τοῦ Μετέλλου προκηρυχθεῖσαν διὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ Σερτωρίου ἀμοιβὴν ἐξ ἑκατὸν ταλάντων καὶ εἴκοσι χιλιάδων πλέθρων γῆς.

Ο Πομπήιος μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ Σερτωρίου ὥρμησεν ἀμέσως κατὰ τοῦ Περπέννα, ἐνίκησεν αὐτὸν καὶ συλλαβὼν ἀπεκεφάλισε, τὸν δὲ στρατὸν αὐτοῦ διεσκόρπισε.

63. Πόλεμος κατὰ τῶν δούλων (73—71 π. Χ.)

Δὲν εἶχε λήξει ὀκόμη ὁ κατὰ τοῦ Σερτωρίου πόλεμος καὶ νέος καὶ δύνος φοβερὸς ἡπείρησε τὴν Ψώμην, ὁ ἐκ τῶν δούλων.

Εἴπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὅτι οἱ Ἐρωμαῖοι εἶχον μεταφέρει ἐκ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς καὶ ἐξ ἄλλων μερῶν μυριάδας δούλων, τοὺς ὃποιούς διεσκόρπισαν καθ' ὅλην τὴν Ἰταλίαν. Καὶ ἄλλοι μὲν ἐξ αὐτῶν ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς διαφόρους ἐργασίας τῆς Ηπολιτείας, ἄλλοι δὲ ἐπωλοῦντο εἰς πλουσίους ιδιώτας, οἵτινες μετεχειρίζοντο αὐτοὺς εἰς καλλιέργειαν τῶν κτημάτων των καὶ εἰς ἄλλας βαρυτάτας ἐργασίας (ἴδ. σ. 109).

Eἰκ. 14. Μονομάχος.

Οἱ Ἐρωμαῖοι ἡρέσκοντο καθ' ὑπερβολὴν εἰς τὰς μονομαχίας καὶ μηριομαχίας. Πρὸς τέρψιν λοιπὸν ἔαυτῶν μετεχειρίζοντο εἰς τὰ δημόσια θεάματα κατ' ἀρχὰς μὲν κακούργους καταδεδικασμένους εἰς θάνατον, οἵτινες ὥφειλον νὰ μονομαχοῦν κατ' ἄλληλον ἢ κατ' ἀγρίων μηρίων μέχρι θανάτου. Βραδύτερον δὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἐπετάθη ἡ κλίσις τοῦ ὁρμαϊκοῦ λαοῦ πρὸς τὰ φρικαλέα ταῦτα θεάματα, ὥστε διλόκληρα στίφη δούλων ἦγοριζόντο ὑπὸ κερδοσκόπων καὶ ἐγχυμνάζοντο ἐν διαφόροις σχολείοις τὴν ξιφομαχίαν. Ωφέλον δὲ οἱ δοῦλοι οὗτοι, οἵτινες ἐκαλοῦντο μονομάχοι (gladiatores), νὰ μανθάνουν νὰ φονεύωνται ἐν τοῖς δημοσίοις θεάμασι

τῶν Ἐρωμαίων μετὰ περισσῆς χάριτος ἢ ἀναμεταξύ των ἢ ὑπὸ τῶν μηρίων, ἵνα οὕτω παρέχουν μεγαλειτέραν τέρψιν εἰς τὸν θεώμενον ὁρμαϊκὸν λαόν. Ἀλλ' ὁ τοιοῦτος βίος ἦτο ἀνυπόφορος διὰ τοὺς μονομάχους.

‘Ημέραν τινὰ τοῦ ἔτους 73 π. Χ. ἐβδομήκοντα περίπου μονομάχοι ἐδραπέτευσαν ἐκ τῆς ἐν Καπύῃ φυλακῆς των καὶ ἀναδείξαντες ἀρχηγὸν τὸν ἐκ Θράκης γενναῖον σύντροφόν των Σπάρτακον ἐσώθησαν εἰς τὸ ὕδρος Βεζούβιον, μετ’ αὐτῶν δὲ ἡνώθησαν καὶ ἄλλοι δοῦλοι. Τρισχίλιοι Ρωμαῖοι ὑπὸ τὸν πραίτωρα Βαρίνιον ἐστάλησαν κατ’ αὐτῶν. Ἀλλ’ ὁ Σπάρτακος καταβὰς ἐκ τῶν ἀπορρόγων βράχων του Βεζούβιου προσέβαλεν ἀπροσδοκήτως τοὺς Ρωμαίους καὶ διεσκόρπισεν αὐτούς. Ἡ ἐπιτυχία αὕτη τοῦ Σπαρτάκου εἴλυσε πρὸς αὐτὸν μέγαν ἀριθμὸν ποιμένων καὶ βουκόλων καὶ ἄλλων μονομάχων ἐκ τῆς κάτω Ἰταλίας. Ἐντὸς δὲ μικροῦ χρόνου ἐβδομήκοντα χιλιάδες εἶχον συρρεύσει περὶ τὸν Σπάρτακον, ὅστις ἔχων ἐκ φύσεως προτερήματα στρατηγοῦ ὀργάνωσε τὰ στίφη ἐκεῖνα εἰς στρατὸν καὶ ἐνίκησεν ἐκ παρατάξεως δύο πραίτωρας καὶ δύο ὑπάτους.

Οἱ διπάδοι τοῦ Σπαρτάκου κινούμενοι ὑπὸ ἀπληστίας καὶ ἐκδικήσεως προέβησαν εἰς φροβερὰς δημόσεις καὶ λεηλασίας καὶ ἐνέπνευσαν καθ’ ὅλην τὴν Ἰταλίαν φόβον καὶ τρόμον, ὑπερχρέωσαν δὲ τὸν ἀρχηγὸν των νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ κατ’ αὐτῆς τῆς Ρώμης. Οἱ κίνδυνοι ἦτο μέγας. Ἡ σύγκλητος τότε ἀνέθηκε τὴν στρατηγίαν εἰς τὸν Λικίνιον Κράσσον. Οἱ Κράσσοι ἐπελθὼν προσέβαλε τοὺς δούλους παρὰ τὸν Σίλιαρον, ποταμὸν τῆς Λευκανίας, τῷ 71 π. Χ. καὶ κατετρόπωσεν αὐτούς, φρονευθέντος καὶ τοῦ Σπαρτάκου. Ἔξ χιλιάδες δοῦλοι συλληφθέντες ἀλιμάλωτοι ἀνεσταυρώθησαν κατὰ μῆνος τῆς Ἀπρίας ὅδοῦ, τῆς ἀγούσης ἐκ Ρώμης εἰς Καπύην.

Τὰ λείφανα τοῦ μεγάλου ἐκείνου στρατοῦ τῶν δούλων, ἀνερχόμενα εἰς δύο χιλιάδας περίπου, διηγυνθήσαν εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν, ἵνα διὰ τῶν Ἀλπεων ἀπέλθουν εἰς τὰς πατρίδας των. Συναντήσας ὅμως αὐτὰ ὃ ἔξ Ισπανίας ἐπανερχόμενος Πομπήιος κατέστρεψεν ὀλοτελῶς. Τὸ κατόρθωμα τοῦ Πομπήιου ἦτο ἀσήμαντον. Καὶ ὅμως οὗτος μεγαλαυχῶν, κατὰ τὴν συνήθειάν του, ἐγραφεν εἰς τὴν σύγκλητον «Οἱ Κράσσοι ἐνίκησε τοὺς δούλους, ἀλλ’ ἐγὼ ἀπέσπασα τὰς ὁῖςας τοῦ πολέμου τούτου». Ἡ πόλις σύμπασα ἐξῆλθεν εἰς προϋπάντησιν τοῦ ἥρωος, προσήνεγκε δὲ εἰς αὐτὸν πλείονα τῶν ὅσα ἔζητει. Ὁχι μόνον μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον ἐτέλεσεν οὗτος, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπατείαν ἔλαβε, καίτοι οὐδεμίαν πρότερον ἀρχὴν ἢρξεν.

‘Αλλ’ ὁ Πομπήιος ἐπρεπε νὰ πληρώσῃ τὰς ἐπευφημίας τοῦ λαοῦ. ‘Οθεν κολακεύων οὗτος τὸν λαὸν εἰσήγαγε νόμον, διὰ τοῦ δποίου ἀπέδθησαν εἰς τὴν δημαρχίαν πάντα τὰ ὑπὸ τοῦ Σύλλα άφαιρεθέντα δι-

καιώματα. Τοιουτοδόπως ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, ὃστις ὑπῆρξεν ἡ δεξιὰ χεὶρ τοῦ Σύλλα ἐν τῇ καταδιώξει τῶν δημοκρατικῶν, νῦν χάριν τοῦ πολιτικοῦ του συμφέροντος δὲν ἐδίστασε νὰ προβῇ εἰς τὴν κατάργησιν τῶν νόμων τοῦ Σύλλα.

64. Πόλεμος κατὰ τῶν πειρατῶν (67 π. Χ.).

Ανέκαθεν οἱ πειραταὶ ἐμάστιχον τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, πολλαπλασιασθέντες καταπληκτικῶς ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τῆς Καρχηδόνος καὶ τῆς Κορίνθου. Οἱ πειραταὶ καταρτίσαντες στόλον χιλίων πλοίων καὶ ἔχοντες ὡς δρμητήρια τὴν Κορήτην καὶ τὴν Κιλικίαν περιεπλεον κατὰ πᾶσαν διεύμυνσιν τὴν Μεσόγειον θάλασσαν λεηλατοῦντες τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια καὶ ἐνσπείροντες πανταχοῦ τὸν τρόμον. Ἀπὸ τῆς Φουνίκης μέχρι τῶν Ἡρακλείων στηλῶν δὲν ἥδυνατο νὰ πλεύσῃ πλοῖον χωρὶς νὰ πληρώσῃ φρόνον. Τὸ δωμαῖκὸν ὅνομα δλίγον ἐνδιέφερεν αὐτοῖς. Τοῦναντίον τοσαύτη ἥτο ἡ τόλμη των, ὅστε ἐπέπλεον καὶ μέχρι τῶν προθύρων τῆς Τρώμης.

Ἡ δωμαῖκὴ σύγκλητος εἶχε λάβει δραστήρια μέτρα πρὸς καταπολέμησιν τῆς πειρατείας. Τῷ 79 π. Χ. ἀπέστειλε κατὰ τῶν πειρατῶν τὸν Πόπλιον Σερβίλιον, ὃστις ὡς ἀνθύπατος πολεμῶν ἐπὶ τριετίαν ὑπέταξε τὴν Κιλικίαν, ἔξεπόρθησε δυχραίς τινας πόλεις, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τὰ Ἰσανδρα, ἐξ οὗ καὶ Ἰσανδριδες προσωνομάσθη. Ωσαύτως ὁ ὑπατος Καικάλιος Μέτελλος ὑπέταξε τὴν Κορήτην, ἐφ' ὃ καὶ προσωνομάσθη Κρητικός. Ἀλλὰ διὰ μεμονωμέον ἐκστρατειῶν δὲν ἥτο δυνατὸν νὰ καταβληθῇ ἡ πειρατεία, διότι καταπολεμούμενη ἐν τινὶ τόπῳ ἀνεφαίνετο ἄλλαχοῦ φοβερωτέρα. Καὶ πράγματι οἱ πειραταὶ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Κορήτης ἀπέβησαν βλαβερώτεροι εἰς τὴν Τρώμην, παρακωλύοντες τὰς ἐκ Σικελίας καὶ Σαρδοῦς σιτοπομπάς, ἐξ οὗ ἡ πρωτεύουσα τοῦ κόσμου διέτρεχε τὸν κίνδυνον νὰ λαμβοτονήσῃ.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ἐν ἔτει 67 π. Χ. ὁ δῆμιαρχος Γαβίνιος ἐπόρτεινε ν' ἀνατεθῇ ἐπὶ τοίᾳ ἔτη εἰς ἓν τῶν ὑπατικῶν μὲν ἔξουσίαν ἀπόλυτον καὶ ἀνεύθυνον ἡ ἀρχηγία τῶν θαλασσῶν καὶ δλων τῶν ἀκτῶν τῆς Μεσογείου μέχρι τετρακοσίων σταδίων. Οἱ ἀριστοκρατικοὶ ἐταράχθησαν ἐκ τῆς ἀσυνήθους ταύτης ἔξουσίας, τῆς προοριζομένης διὰ τὸν Πομπήιον, τὸν δποῖον ἄλλως καὶ ἐμίσουν ἔνεκα τῆς μεταβολῆς τῶν πολιτικῶν φρονημάτων του. Οδεν ἐπολέμησαν μετὰ σφραγίδοτης τὴν πρότασιν τοῦ Γαβινίου, ἥτις ἐφερε τυραννικὸν χαρακτῆρα. Ἐν τούτοις ἐψηφίσθη αὐτη. Ο Πομπήιος ἐκλεχθεὶς αὐτοκράτ

τωρ στρατηγὸς ἐδικαίωσε πληρέστατα τὰς προσδοκίας τοῦ δωματικοῦ λαοῦ. Παραλαβὼν πεντακόσια πλοῖα, ἐκατὸν εἴκοσι χιλιάδας πεζῶν καὶ εἴκοσι τέσσαρας ὑπάρχους, μετὰ τοσαύτης δραστηριότητος ἐνήργησεν, ὥστε ἐν διαστήματι μόνον τριῶν μηνῶν ἐκαθάρισεν ἀπασαν τὴν Μεσόγειον ἀπὸ τῶν πειρατῶν. Υπὲρ τὰ χίλια τριακόσια πειρατικὰ πλοῖα ἐπυρηπόλησε καὶ ἐκατὸν εἴκοσι λιμένας καὶ φρούρια κατέστρεψεν. Ωσαύτως ὑγραιλώτισεν εἴκοσι χιλιάδας πειρατῶν, τοὺς δποίους ἐπειδός καὶ συνετῶς φερόμενος κατάφκισεν ἄλλους μὲν ἐν τῇ Δύμῃ τῆς Ἀχαΐας, ἄλλον δὲ ἐν Κιλικίᾳ καὶ ἴδιως ἐν τῇ πόλει Σόλοις, ἡτις ἔκτοτε ποδὸς τιμῆν τον μετωνομάσθη Πομπηϊούπολις.

65. Δεύτερος Μιθραδατικὸς πόλεμος (71—64 π. Χ.).

Ο φιλοπόλεμος βασιλεὺς τοῦ Πόντου Μιθραδάτης μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα ήσθιάνθη ἐν ἔστιτῷ ἀναγεννώμενον τὸ πολεμικὸν μένος καὶ παρεσκευάσθη πρὸς νέαν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν Ρωμαίων ὁφελούμενος δὲ ἐκ τῶν διαφόρων πολέμων, ἰβηρικοῦ, δουλικοῦ, πειρατικοῦ, εἰς τοὺς δποίους ἡσαν περιπεπλεγμένοι οἱ Ρωμαῖοι, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βιθυνίαν, τὴν δποίαν δὲ πρὸ μικροῦ ἀποθανὼν βασιλεὺς αὐτῆς Νικόδημος Γ' εἶχε κληροδοτήσῃ εἰς τὸν δωματικὸν λαόν. Καὶ ἐπῆλθε μὲν κατὰ τοῦ Μιθραδάτου δὲ ὑπατος Ανδρήλιος Κόττας, ἀλλ' ἐνικήθη παρὰ τὴν Χαλκηδόνα, μεθ' δὲ δι Μιθραδάτης προέβη εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Κυζίκου.

Μετ' διλύγον ἐστάλη κατὰ τοῦ Μιθραδάτου δὲ ἕτερος τῶν ὑπάτων Λικίνιος Λούκουλλος, δστις ἐκέκτητο μέγάλην στρατηγικὴν ἵκανότητα. Ο Λούκουλλος ἦνάγκασε τὸν Μιθραδάτην νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Κυζίκου καὶ ν' ἀποσυρθῇ εἰς τὸ κράτος του. Εἰσβαλὼν δὲ κατόπιν εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Πόντου ἔγινε κύριος αὐτοῦ, δὲ Μιθραδάτης καταδιωκόμενος κατέφυγεν εἰς τὸν γαμβρὸν του Τιγράνην, βασιλέα τῆς Ἀρμενίας. Ο Τιγράνης ἦτο δὲ ισχυρότερος τῶν μοναρχῶν τῆς Ἀσίας· νικήσας δὲ τοὺς Πάρθους καὶ κατακήσας τὴν Συρίαν ἐκάλει ἑαυτὸν πομπωδῶς **βασιλέα τῶν βασιλέων**. Ο Λούκουλλος ἀπήτησε παρὰ τοῦ Τιγράνευ τὴν παράδοσιν τοῦ Μιθραδάτου καὶ ἐπειδὴ δὲ Τιγράνης ἦνηθη, διαβάζε τὸν Εὐφράτην εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀρμενίαν μετὰ εἴκοσι περίπου χιλιάδων ἀνδρῶν προσβαλὼν δὲ παρὰ τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἀρμενίας Τιγρανόκερτα τὸν δεκαπλάσιον στρατὸν τοῦ Τιγράνου κατέρριψεν αὐτὸν, ἐκυρίευσε δὲ καὶ τὰ Τιγρανόκερα καὶ μέγα μέρος τῆς Μεσοποταμίας.

Ο Λούκουλος ἐσκέπτετο τώρα νὰ ὀδηγήσῃ τὰ νικηφόρα στρατεύ-

ματά του εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας. Ἄλλοι οἱ στρατιῶται του ἀποκαμόντες ἐκ τῶν μακρῶν ὄδοιποιῶν, συγχρόνως δὲ δυσηρεστημένοι κατὰ τοῦ στρατηγοῦ των ἔνεκα τῆς αὐστηρᾶς πειθαρχίας, ἐστασίασαν καὶ ἡρούμησαν νὰ προχωρήσουν. Τότε δὲ Λούκουλος ἡναγκάσθη νὰ διακόψῃ τὴν πορείαν του, ἐπιστρέφων δὲ κατέλαβε τὴν πρωτεύουσαν τῆς Μεσοποταμίας Νίσιβιν. Ἐπειδὴ δὲ ἐσυκοφαντεῖτο ἐν Τρώμη ὑπὸ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν δημοσιωνῶν, τῶν δποίων κατὰ πολὺ εἶχε περιορίσει τὰς ἀρπαγὰς καὶ τὰς καταπιέσεις, ἀνεκλήθη καὶ ἀντ’ αὐτοῦ ἐστάλη ὁ Γλαυρίων. Ἄλλοι δὲ ἀνικανότης τοῦ Γλαυρίωνος ἐδείχθη εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ Μιθραδάτου ἀνακτήσαντος τὸ τοῦ Ηρόντου βασίλειόν του. Τότε τῇ προτάσει τοῦ δημάρχου Γαῖου Μανιλίου ἀνετέθη δὲ διεξαγωγὴ τοῦ πολέμου εἰς τὸν ἐν Κιλικίᾳ εἰσέτι εὑρισκόμενον Πομπήιον.

Ο Λούκουλος ἐπανελθὼν εἰς τὴν Τρώμην ἀπεσύρθη εἰς τὰς λαμπρὰς παρὰ τὸν κόλπον τῆς Νεαπόλεως ἐπαύλεις του, ἵνα ζήσῃ ὡς ἰδιώτης ἐκ τῶν θησαυρῶν, τοὺς δποίους τόσον ἐνδόξως ἀπέκτησεν. Ἡ πολυτέλεια καὶ δὲ λαμπρότης τοῦ βίου του κατέστη παροιμιώδης· διθεν καὶ Τρωμαῖος Ξέρξης ἐπωνομάσθη. Ο Λούκουλλος ἀπήραισε βιβλιοθήκην πλουσίαν, τὴν δποίαν ἥνοιξεν εἰς τὸ κοινόν, πάντες δὲ οἱ λόγιοι ἔτυχον φιλοξένου ὑποδοχῆς παρ’ αὐτῷ.

Ἀρχηγία τοῦ Πομπηῖου.—Ο Πομπήιος ἐπελθὼν κατὰ τοῦ Μιθραδάτου μενὰ ἔξήκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν ἀπετρόπωσεν αὐτὸν ἐν μεγάλῳ μάχῃ παρὰ τὸν Λύκον, ποταμὸν τῆς Μικρᾶς Ἀσσυρίας, καὶ τὸν ἡνάγκασε νὰ καταφύγῃ εἰς Κολχίδα (66 π.Χ.). Πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ μεγάλου τούτου γεγονότος ἔκτισεν ἐπὶ τοῦ τόπου τῆς μάχης πόλιν κληθεῖσαν **Νικηπόλιν**. Μετὰ τὴν νίκην ταύτην δὲ Πομπήιος διηγήθη κατὰ τοῦ Τιγράνου, ἀλλοὶ δὲ βασιλεὺς τῶν βασιλέων ἔσπευσε νὰ ὑποταχθῇ ἀμαχητί. Ο Πομπήιος ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Τιγράνην νὰ ἀρχῃ τοῦ παλαιοῦ κράτους του, ἀφοῦ ἀποδώσῃ τὰς κατακτηθείσας χώρας καὶ πληρώσῃ ἔξακισχύια τάλαντα ὡς ἔξοδα τοῦ πολέμου. Μετὰ ταῦτα δὲ Πομπήιος ὑπέταξε τὴν Συρίαν καὶ τὴν Φοινίκην καὶ ἔπειτα διηγήθη κατὰ τῆς Παλαιστίνης, ἥτις ἐταράσσετο τότε ἐκ τῶν περὶ τοῦ θρόνου ἐρίδων τῶν δύο ἀδελφῶν Υρκανοῦ καὶ Ἀριστοβούλου. Ο Πομπήιος ἐκπόρθησε τὴν Ιερουσαλήμ, τὸν μὲν ἀντιστόντα Ἀριστοβούλον ἀπήγαγεν αἰχμαλωτὸν εἰς τὴν Τρώμην, εἰς δὲ τὸν Υρκανὸν ἔδωκε τὸν θρόνον ὑπὸ τὸν δρον νὰ πληρώνῃ φόρον εἰς τὸν Υρκανίους.

Ο ἀκαταπόνητος Μιθραδάτης ἀναφαίνεται καὶ πάλιν ἐν Βοσπόρῳ, Παρασκευάζει στρατὸν καὶ μελετᾷ νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν μεγάλην κοι-

λάδα τοῦ Δουνάβεως καὶ συμπαρασύρων τοὺς βαρβάρους τῶν χωρῶν ἐκείνων νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Ρώμης ὡς ἄλλος Ἀννίβας. Ἄλλ’ οἱ στρατιῶται του δειλιοῦν πρὸ τοῦ τολμηροῦ τούτου σχεδίου τοῦ βασιλέως των καὶ τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Φαρνάκου, υἱοῦ τοῦ Μιθραδάτου, στασιάζουν. Ὁ Μιθραδάτης τότε, ἵνα μὴ παραδοθῇ ζῶν εἰς χεῖρας τῶν Ρωμαίων. ηὐτοκτόνησε.

Ἐπὶ τῇ εἰδήσει ταύτῃ ὁ Πομπήιος ἐπέστρεψεν ἐκ Παλαιστίνης εἰς Ἀμισδὸν τοῦ Πόντου, ὃπου ὁ Φαρνάκης ἔφερεν εἰς αὐτὸν μετὰ βαρυτίμων δώρων τὸ σῶμα τοῦ πατρός του. Τότε ὁ Πομπήιος διερρύθμισε τὰ πράγματα τῆς Ἀσίας ὡς ἀπόλυτος κύριος. Τὸν Φαρνάκην κατέστησε βασιλέα τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου. Τὴν Κιλικίαν, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Φοινίκην προσήργησεν εἰς τὸ ὁμαϊκὸν κράτος, τὴν δὲ Παλαιστίνην κατέστησε φόρου νόπτελὴ εἰς τοὺς Ρωμαίους. Ἐπειτα δὲ ἐπέστρεψεν εἰς Ρώμην τῷ 61 π. Χ. κομίζων ἄπειρα λάφυρα. *λ. 27.*

66. Συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα (63 π. Χ.)

λ. 28. Ενῷ ὁ Πομπήιος νικητὴς περιῆγε τὰ ὁμαϊκὰ ὅπλα ἀνὰ τὴν Ἀσίαν, ἥ Ρώμη διέτρεξε μέγιστον κίνδυνον ἐκ τινος στυγερᾶς συνωμοσίας, τῆς δοπίας ἀρχηγὸς ἦτο δὲ Κατιλίνας.

Ο Κατιλίνας κατήγετο ἔξι ἐπιφανοῦς οἴκου. Εἶχε πολλὰ πνευματικὰ προτερήματα ἀλλ’ ἦτο εἰς ἄκρον ἀκόλαστος καὶ ἀνήθικος. Κατασπαταλήσας ἀπασυν τὴν περιουσίαν του εἰς παντοίας ἀσωτίας καὶ ἀκολασίας καὶ περιπεσῶν εἰς ζρέη μεγάλα ἔζητει ν’ ἀπαλλαγῇ αὐτῶν διὰ τῆς ἀνατροπῆς τῆς πολιτείας. Καὶ πρῶτον σταλεὶς ὡς ἀντιπραύτῳ εἰς Ἀφρικὴν ἐνήργησεν ἐκεῖ φρικώδη ἀργυρολογίαν ἐπανελθὼν δὲ εἰς Ρώμην ὑπέβαλεν ὑποψηφιότητα διὰ τὴν ὑπατείαν (63 π. Χ.). Ἄλλ’ ἐν τῷ μεταξὺ ἥλθον πρέσβεις ἔξι Ἀφρικῆς καὶ κατήγγειλαν τὰς φρικτὰς αὐτοῦ παρανομίας, τούτου δὲ ἐνεκα διεγράφη τὸ ὄνομά του ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν ὑποψηφίων. Ο Κατιλίνας ἔξεμάνη διὰ τοῦτο καὶ ἐσχεδίασε τὴν ἀνατροπὴν τῆς πολιτείας. Συνήθροισε λοιπὸν περὶ ἑαυτὸν πάντας τοὺς φαυλοβίους, τοὺς κακούργους, καὶ τοὺς βεβυθισμένους εἰς ζρέη, καὶ ἀπεφάσισε μετ’ αὐτῶν νὰ φονεύσουν τοὺς ὑπάτους καὶ τοὺς συγχλητικὸς πάντας καὶ διὰ προγραφῶν καὶ δημεύσεων νὰ κορέσουν πάσας αὐτῶν τὰς ἐπιθυμίας. Ἐν τούτοις δὲ Κατιλίνας ἐπεδίωξε καὶ πάλιν τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα, ἀποτυχών δὲ ἀπεφάσισε νὰ προβῆ μετὰ τῶν διορθώνων του εἰς πολὺ φοβερώτερον πραξικόπημα, ἦτοι νὰ φονεύσουν τοὺς ὑπάτους καὶ τοὺς συγχλητικούς, νὰ ἔξαφανίσουν πάντα τὰ χρεω-

στικὰ βιβλία, νὰ πυρπολήσουν τὴν Ρώμην, νὰ προβοῦν εἰς ἀρπαγὰς καὶ λεηλασίας καὶ ἐν τῇ γενικῇ συγχύσει καὶ ταραχῇ νὰ καταλάβουν τὴν ἔξουσίαν. Ἡτο δὲ ή περίστασις κατάλληλος, διότι ὁ μὲν στρατὸς ενδίσκετο ἐν Ἀσίᾳ, τὴν δὲ πόλιν ἐπλήρου ἀργὸς καὶ ἀχαλίνωτος ὅχλος.

Ἄλλὰ τὸ τερατῶδες αὐτὸ σχέδιον δὲν ἔξετελέσθη. Κατὰ τὸ ἔτος ἑκεῖνο (63 π. Χ.) ὑπατος εἶχεν ἀναδειχθῆ ὁ Κικέρων, ἀνὴρ ἐραστήριος καὶ φιλόπατρος καὶ ὁ μέγιστος τῶν ὁητόρων. Ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς καθ' ἥν ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ Κικέρων παρηκολούθει μετ' ἀγρύπνων προσοχῆς τὰ διαβήματα τῶν συνωμοτῶν· κατορθώσας δὲ ἐπὶ τέλους νὰ μάθῃ διά τινος γυναικός, φίλης ἐνὸς τῶν συνωμοτῶν, πάσας τὰς λεπτοὺς μερείας τοῦ καταχθονίου αὐτῶν σχεδίου, κατήγγειλε διὰ κεραυνοβόλων λόγων τὴν συνωμοσίαν εἰς τε τὴν σύγκλητον καὶ εἰς τὸν δῆμον, ἐπεισθὲ δὲ τὴν σύγκλητον νὰ ἐκδώσῃ ἀπόφασιν, διὰ τῆς δροίας οἱ συνωμόται κατεδικάζοντο εἰς θάνατον. Ο Κατιλίνας φεύγει διὰ νυκτὸς ἐκ Ρώμης καὶ σπεύδει εἰς Τυρρηνίαν, ὅπου ἡτο τὸ γενικὸν στρατόπεδον τῶν συνωμοτῶν, ἀφίνει δὲ δλίγονς συνωμότας ἐν Ρώμῃ, ἵνα ἐν ὁρισμένῳ ἡμέρᾳ πυρπολήσουν αὐτήν. Ἄλλος ὁ Κικέρων ἀνευ ἀναβολῆς συλλαμβάνει τοὺς ἐν Ρώμῃ συνωμότας καὶ τοὺς παραδίδει εἰς τὴν ἀγρόνην. Κατὰ δὲ τοῦ Κατιλίνα ἐπῆλθε μετὰ στρατοῦ ὁ ἐτερος ὑπατος Γάιος Ἀντώνιος. Γενομένης μάχης παρὰ τὴν Πιστωρίαν τῆς Τυρρηνίας οἱ συνωμόναι ἐνικήθησαν καὶ δ ἀρχηγὸς αὐτῶν Κατιλίνας ἐφονεύθη (62 π. Χ.). Οὕτω ἡ Ρώμη ἐσώθη ἐκ βεβαιοτάτου κινδύνου, ὁ δὲ Κικέρων ὀνομάσθη πατὴρ τῆς πατρίδος.

67. Γάιος Ιούλιος Καίσαρ.

Ο Γάιος Ιούλιος Καίσαρ ἡτο δ ὑπὸ τῆς τύχης προωρισμένος νὰ διαδραματίσῃ τὸ σπουδαιότατον πρόσωπον τῆς διωμαϊκῆς ἱστορίας. Υπῆρξεν ἐν ταυτῷ δήτῳ ἔξοχος, πολιτικὸς μέγας, καὶ στρατηγὸς μεγαλοφυέστατος. Ο Καίσαρ κατήγετο ἐκ τοῦ ἀρχιονού γένους τῶν Ιούλων, τὸ δροῖον ἀνῆγε τὴν ἀρχὴν τοῦ εἰς τὸν Αἰνείαν, καὶ ἡτο ἀνεψιὸς τῆς γυναικὸς τοῦ Μαρίου. Ἐν ἡλικίᾳ δέκα δοκτὸν ἐτῶν συνεζεύχη τὴν θυγατέρα τοῦ Κίννα Κορωνῆλαν. Ὁταν δὲ Σύλλας προέβη εἰς τὰς φοβερὰς ἑκείνας προγραφάς, ἀπήτησε παρὰ τοῦ νεαροῦ Καίσαρος νὰ διαζευχθῇ τὴν γυναικά του, ἀν ἥθελε ν' ἀποφύγῃ τὴν προγραφήν. Ἄλλος ὁ Καίσαρ ἐπροτίμησε νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Ρώμης παρὰ νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ φοβεροῦ δικτάτωρος. Τὰ δάκρυα ὅμως τῆς οἰκογενείας του καὶ αἱ ἴκεσίαι τῶν Ἐστιάδων κατώρθωσαν νὰ κάμψουν τὸν ἄκαμπτον

Σύλλαν, ἵνα ἀμνηστεύσῃ τὸν Καῖσαρα. «Σᾶς τὸν χαρίζω, εἶπεν δὲ Σύλλας, ἀλλ᾽ ἐν τῷ νεανίᾳ τούτῳ διαβλέπω πολλοὺς Μαρίους».

Ο Καῖσαρ διεφλέγετο ὑπὸ ἀκρατίτου φυλοδοξίας. Εἰσελθών ποτε εἰς τὸν ἐν Γαδείροις τῆς Ἰσπανίας ναὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ἴδων τὸν ἀνδριάντα τοῦ Μεγάλου Ἀλέξανδρου ἔστη πρὸ αὐτοῦ δακρύσθη καὶ εἶπεν «Οἴμοι! εἰς τὴν ἡλικίαν μου δὲ Μέγας Ἀλέξανδρος εἶχε καταπήσει τὸν οόσμον, ἐγὼ δὲ οὐδὲν ἀιδόμη ἐπραξα»; Ἀλλοτε πάλιν διερχόμενος διά τινος μικροῦ χωρίου τῶν Ἀλπεων εἶπε «Προτιμῶ νὰ εἶμαι πρῶτος εἰς τὸ χωρίον τοῦτο παρὰ δεύτερος εἰς τὴν Ῥώμην».

Ο Καῖσαρ εἶχε μεγίστην δύναμιν ἐν Ῥώμῃ προήρχετο δὲ ἡ δύναμις του ἐκ τῶν παραδόσεων, διὰ τῶν ὅποιων ἐφέρετο ὡς ἔγγονος τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἀγγίσου, καὶ ἐκ τῶν ἀναμνήσεων, τὰς ὅποιας διήγειν δὲ γαμβρὸς τοῦ Κίννα καὶ ἀνεψιὸς τοῦ Μαρίου. Ἡτο μεγαλοπρεπῆς καὶ ἐλευθέριος, ὑπερήφανος καὶ δραστήριος, καὶ ἐκέπητο τὸ δαιμόνιον τοῦ ἀρχειν. Ἐνεκα τῆς μεγάλης ἐλευθεριότητός του εἶχε περιπέσει εἰς κολοσσιαῖα χρέη. Ο Καῖσαρ ἔλαβε κατὰ σειρὰν τὰ ἀξιώματα τοῦ τακίου, τοῦ μεῖζονος ἀγορανόμου, τοῦ ἀκρούτου ἀρχιερέως, καὶ τοῦ πραιτώρος. Ως ἀγορανόμος τῷ 65 π. Χ. ὑπερηκόντισε πάντας τοὺς προκατόχους του κατὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν συνεκάλεσε τὸ πλῆθος εἰς συμπόσια πολυτελέστατα καὶ ἐτέλεσεν ἀγῶνας μετὰ πρωτοφανοῦς μεγαλοπρεπείας· διὸ δὲ καὶ τὰ χρέη του ἔξωγκώμησαν καταπληκτικῶς (πέντε ἑκατομμύρια ἀρχαίων δραχμῶν). Τῷ 61 π. Χ. ἐστάλη ὡς ἀγυπτοποιάτῳ εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐκεῖ δὲ συνέλεξεν ἀπειρούς θησαυρούς καὶ ἐπανελθὼν εἰς Ῥώμην ἔξωφλησε τὰ χρέη του.

68. Πρώτη Τριαρχία (60 π. Χ.).

Οταν ἐπανήρχετο ἐκ τῆς Ἀσίας δὲ Πομπήιος, πρὸς ἐκπληξίν πάντων διέλυσεν ἐν Βοινδησίῳ τὴν στρατιάν του καὶ ἡρκέοθη νὰ τελέσῃ ἐν Ῥώμῃ ὡς ἴδιωτης διῆμερον θρίαμβον. Ἄλλ' δὲ Πομπήιος, ὡς προείπομεν, διεδραμάτισεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὸ πρόσωπον βασιλέως τῶν βασιλέων. Διέθεσε στέμματα, συνέστησε καὶ διέλυσε βασιλεια, ἴδρυσε πόλεις καὶ καθ' ὅλου ἐκανόνισε τὰ πράγματα τῆς Ἀσίας ὡς ἀπόλυτος κύριος. Η διάλυσις τοῦ στρατοῦ του κατὰ τὴν ἐπάνοδόν του ὑπῆρχε λέγα πολιτικὸν σφάλμα. Πᾶσαι αἱ ἐν Ἀσίᾳ πρᾶξεις του ἔχοντος τῆς ἐπικυρώσεως τῆς συγκλήτου. Ἄλλ' ή σύγκλητος, ήτις ἄλλοτε ἔξηρτατο ἐνὸς βλέμματος τοῦ Πομπήιου, βλέπουσα τώρα αὐτὸν ἀνίσχυρον ἥρ-

νεῖτο τὴν συνολικὴν ἐπικύρωσιν πασῶν τῶν πράξεων αὐτοῦ, ὡς ήξίου δὲ Πομπήιος. Ἀντὶ τούτου ἐδέχθη τὴν πρότασιν τοῦ Λουκούλου νὰ ἔξετασθοῦν ἵδιᾳ καὶ καθ' ἕκαστον τὰ πεπραγμένα ποὺν ἐπικυρωθοῦν, τοῦθ' ὅπερ ἀπέκρουεν δὲ Πομπήιος. Καὶ τὴν πρότασιν τοῦ Πομπήιου περὶ διανομῆς γαιῶν εἰς τοὺς στρατιώτας του ἀπέρριψεν ἡ σύγκλητος. Τὴν κατὰ τοῦ Πομπήιου ἀντιπολίτευσιν διηγύθυνον ἄνδρες δύνατοι, δὲ Μέτελλος ὁ Κορητικός, δὲ Κάτων ὁ νεώτερος, δὲ Λούκουλλος καὶ ἄλλοι.

Οἱ Πομπήιοι, βλέπων τὰ πράγματα οὐχὶ εὐχάριστα διέ ἔαυτὸν καὶ ἐπιζητῶν ἐκ παντὸς τῷ ποὺν τὴν ἐπικύρωσιν τῶν ἀσιατικῶν διατάξεών του, ἀπεφάσισε νὰ συμπράξῃ πολιτικῶς μετὰ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, ὅστις πρὸ διλίγον εἶχεν ἐπιστρέψει ἐξ Ἰσπανίας, ὅπου ἐδοξάσθη πολεμῶν πρὸς τοὺς Λυσιτανοὺς καὶ πρὸς τοὺς Καλλαϊκούς, καὶ ὅστις ἀντὶ τοῦ θριάμβου ἐπροτίμα τὴν ὑπατείαν, καὶ μετὰ τοῦ Λικινίου Κράσσου, ὅστις εἶχεν ἀμέτρητον πλοῦτον. Συνενοήθη λοιπὸν κατὰ πρῶτον μετὰ τοῦ Καίσαρος καὶ συνωμολόγησαν ἀπὸ κοινοῦ δὲ μὲν Πομπήιος νὰ ὑποστηρίξῃ διὰ τῶν φίλων του τὸν Καίσαρα κατὰ τὰς ὑπατικὰς ἐκλογάς, δὲ δὲ Καίσαρ δῶς ὑπατος νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν μέγαν πόθον τοῦ Πομπήιου, ἥτοι τὴν ἐπικύρωσιν τῶν ἀσιατικῶν διατάξεων αὐτοῦ καὶ τὴν διανομὴν γαιῶν εἰς τοὺς στρατιώτας του. Ωσαύτως δὲ Πομπήιος ἔμελλε νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν Καίσαρα δύπος μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ὑπατείας του λάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς ἐντὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατίας. Ἀφοῦ συνωμολόγησαν ταῦτα οἱ δύο ἄνδρες, προσέλαβον καὶ τοίτον ἑταῖρον, τὸν Λικίνιον Κράσσον, εἰς τὸν δρόπον ὑπεσχέθησαν τιμᾶς καὶ ἐπαοχίας ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ διαθέτῃ τὸν πλοῦτόν του ὑπὲρ εὐνοδώσεως τοῦ πολιτικοῦ δεσμοῦ. Οὕτω λοιπὸν μεταξὺ Καίσαρος, Πομπήιου καὶ Κράσσου συνετελέσθη τῷ 60 π. Χ. πολιτικὴ συμφωνία, ἥτις ὀνομάσθη *τριαρχία* (*triumviratus*).

Οἱ Καῖσαρ ἔξελέχθη ὑπατος διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος (59 π. Χ.) καὶ παρ' ὅλην τὴν ἀντίπραξιν τῆς συγκλήτου κατώρθωσεν ὥστε νὰ ἐπικυρωθοῦν ὑπὸ τοῦ δῆμου πᾶσαι αἱ ἐν Ἀσίᾳ διατάξεις τοῦ Πομπήιου. προσέτι δὲ νὰ ψηφισθῇ νόμος περὶ διανομῆς γαιῶν εἰς τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ. "Ινα δὲ συνδεθῇ στενώτερον μετὰ τοῦ Πομπήιου ἔδωκεν εἰς αὐτὸν σύζυγον τὴν θυγατέρα του Ἰουλίαν.

"Οταν ἔληξεν ἡ ὑπατεία τοῦ Καίσαρος, δὲ δῆμος ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν ἐπὶ πέντε ἔτη τὴν διοίκησιν τῆς ἐντὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατίας καὶ τῆς Ἰλλυρίας. Τότε ἡ σύγκλητος, θέλουσα νὰ στηρίξῃ τὸ προπηλακιζόμενον ἀξιώμα της, προσέθηκεν αὐθόρμητος εἰς τὸ δῶρον τοῦτο

καὶ τὴν ἐκτὸς τῶν "Αλπεων Ναοβωνῖτιν Γαλατίαν, ἐν τῇ δποίᾳ ἐπέκειτο πόλεμος. "Ηλπίζεν ἡ σύγκλητος ὅτι ὁ Καίσαρ ἔχων εὐρὺ στάδιον ἐνεργείας θ' ἀπέστρεφε τὸ βλέμμα του ἀπὸ τῆς Ρώμης ἢ ὅτι τὸ ξίφος βαρβάρου τινος θ' ἀπήλαττε τὴν Ρώμην ἀπὸ τοῦ φιλοδόξου τούτου καὶ λίαν ἐπικινδύνου ἀνδρός.

"Ἀπὸ τοῦδε κυρίως ἄρχεται τὸ ἔνδοξον στάδιον του Καίσαρος. Πορευθεὶς οὕτος εἰς τὴν ἐκτὸς τῶν "Αλπεων Γαλατίαν μετὰ τεσσαράκοντα χιλιάδων στρατοῦ, ὅστις διὰ νέας στρατολογίας ἐτριπλασιάσθη, κατεπολέμησε τοὺς Ἐλβετούς, τοὺς Βέλγους, τοὺς Γερμανοὺς καὶ ἄλλα ἔθνη, καὶ ἐν διαστήματι ὀκτὼ ἑτῶν (58—50 π. Χ.) ὑπέταξεν ἀπασαν τὴν Γαλατίαν καὶ προσήρτησεν αὐτὴν εἰς τὸ δωματικὸν κράτος.

"Ἐπειδὴ ἐν Ρώμῃ ἡ ἀριστοκρατικὴ φατοία διὰ τοῦ Κικέρωνος καὶ τοῦ Κάτωνος τοῦ νεωτέρου ἔγινεν ἴκανὴ νὰ παράσχῃ πράγματα εἰς τὴν τριαρχίαν, οἱ τριάρχοι συνῆλθον ἐν Λούκᾳ τῆς Τυρρηνίας τῷ 56 π. Χ. ἵνα συνεννοηθοῦν περὶ παρατάσεως τῆς τριαρχίας. Κατὰ τὴν συνέντευξιν ταύτην συνεφώνησαν εἰς μὲν τὸν Καίσαρα ν^ο ἀγανεῳθῆ ἢ διοίκησις τῶν γαλατικῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῆς Ἰλλυρίας ἐπὶ πέντε ἀκόμη ἔτη, ὁ δὲ Πομπήιος καὶ δι Κράσσος νὰ γίνουν ὑπατοι διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος (55 π. Χ.) καὶ μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ὑπατείας των ὁ μὲν Πομπήιος ν^ο ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς Ισπανίας ἐπὶ πέντε ἔτη, ὁ δὲ Κράσσος τὴν διοίκησιν τῆς Συρίας ἐπὶ ἕσον χρόνον. Ἀφοῦ λοιπὸν ἔγιναν ταῦτα, ὁ μὲν Κράσσος μετέβη εἰς τὴν Συρίαν, ὅπου ἐφονεύθη πολεμῶν πρὸς τοὺς Πάρθους, ὁ δὲ Πομπήιος διαμένων ἐν Ρώμῃ διώκει τὴν Ισπανίαν διὰ τῶν ὑπάρχων του.

69. Μέγας ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ Καίσαρος καὶ Πομπηίου (49—48 π. Χ.).

"Ο Κράσσος διετήρει τὴν ἰσορροπίαν μεταξὺ Καίσαρος καὶ Πομπηίου. Ἀποθανόντος ὅμως αὐτοῦ, ἔξερράγη ἀχαλίνωτον αἴσθημα ἐχθρότητος μεταξὺ τῶν δύο ἑταίρων. Ἐφ' ὅσον ηὗξάνετο ἡ φήμη τοῦ περιδόξου κατακτητοῦ τῆς Γαλατίας, ἐπὶ τοσοῦτον ἔξήπτετο εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Πομπηίου ἡ ζηλοτυπία πρὸς τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, ὅστις διὰ τῶν ἀθλῶν του ἡμαύρωνε τὴν αἰγλὴν τῶν ἱδικῶν του προτέρων τροπαίων. Είχε δ' ἄλλως ἀποθάνει καὶ ἡ Ἰουλία, ἥτις πάντοτε διὰ συμβίβαστικοῦ τρόπου προσεπάθει νὰ καταπραΐη πατέρα καὶ σύζυγον. Ἡ δὲ σύζευξις τοῦ Πομπηίου μετὰ τῆς Κορηνηλίας, θυγατρὸς τοῦ Μεγέλλου Σκιπίωνος, διὰ τῆς δποίας δι Πομπήιος συνεδέθη στενώτερον

μετὰ τῆς ἀριστοκρατικῆς φατρίας, ἐπετάχυνε τὴν δῆξιν μεταξὺ τῶν δύο ἑταῖρων. Εἰς τὴν δῆξιν ταύτην συνετέλεσαν προσέτι καὶ αἱ ἐν Ψώμῃ ἐμφύλιοι ταραχαὶ μεταξὺ τῶν ἀσπόνδων ἐχθρῶν Κλωδίου καὶ Μίλωνος, ἐκ τῶν δποίων δὲ μὲν πρῶτος ἐθήρευε τὴν στρατηγίαν, δὲ δεύτερος τὴν ὑπατείαν. Ἀμφότεροι ἥκολου μονοῦντο ὑπὸ στιφῶν δούλων καὶ μονομάχων καὶ συνετάρασσον τὴν πολιτείαν. Ἡμέραν τινὰ συνηντήθησαν κατὰ τὴν Ἀπτίαν ὁδόν, προκληθείσης δὲ δῆξεως δὲ Μίλων ἐφόνευσε τὸν Κλωδίον. Ἡ πόλις δὲ ἐκ τούτου διετέλει εἰς μανιώδη ἀναρχίαν.

Η σύγκλητος τότε ἀνηγόρευσε τὸν Πομπήιον ὑπάτον ἀνευ συνάρχοντος (consul sine collega) καὶ τὸν περιέβαλε διὰ δικτατωρικῆς ἔξουσίας. Διετήρησε δὲ οὗτος καὶ τὴν ὑπατικὴν διοίκησιν τῆς Ἰσπανίας. Ὁ Πομπήιος ἐργασθεὶς δραστηρίως ἀποκατέστησε τὴν διασαλευθεῖσαν τάξιν. Τότε παρετάθη δι' αὐτὸν ἡ διοίκησις τῆς Ἰσπανίας ἐπὶ ἑτέρων πενταετίαν.

Αηξάσης τῆς ὑπατείας τοῦ Πομπήιου, διὰ τῆς ὑποστηρίξεως αὐτοῦ ἔξελέθη ὑπάτος δὲ Κλαύδιος Μάρκελλος, ἐχθρὸς τοῦ Καίσαρος. Τώρα ἡ σύγκλητος τῇ ὑποκινήσει καὶ ἐνεργείᾳ τοῦ Πομπήιου καὶ κατὰ πρότασιν τοῦ ὑπάτου Μαρκέλλου ἀπεφάσισε νὰ προσκαλέσῃ τὸν Καίσαρα, ποὺν ἦ λίγη δὲ χρόνος τῆς ἀρχῆς του, ἵνα διαλύσῃ τὸν στρατὸν του καὶ ἐπανέλθῃ εἰς Ρώμην. «Οταν ἡ πρότασις τῆς ἀνακλήσεως εἰσήχθη εἰς τὴν σύγκλητον, δὲ δῆμαρχος Κουρίων προέβαλεν δτι ἡ δικαιοσύνη καὶ τὸ συμφέρον ἀπήτει νὰ ἐφαρμοσθῇ τὸ αὐτὸ μέτρον καὶ διὰ τὸν Πομπήιον. Ὁ Πομπήιος ὑποκρινόμενος ἐδήλωσεν δτι εἶναι πρόθυμος νὰ παρατήσῃ τὴν ἀρχήν ἀλλ' ὅταν δὲ Κουρίων ἐπίεσε τοῦτον νὰ ἐκτελέσῃ τὴν δῆλωσίν του, εὗρε προφάσεις πρὸς ἀναβολήν.

Τὰ πράγματα ἐφέροντο μοιραίως πρὸς τὴν σύγκρουσιν. Ἄλλ' ἐνῷ δὲ Καίσαρ είχε στρατὸν πολυάριθμον καὶ γεγυμνασμένον καὶ ἀριστομένον εἰς αὐτόν, ἐντὸς τῶν Ἀλπεων οὐδεμία προετοιμασία ἐγίνετο, Ἐρωτηθεὶς δὲ δὲ Πομπήιος διὰ τίνος στρατὸν θὲ ἀνεχαίτιζε τὸν ἀντιπαλόν του, ἃν οὗτος ὑπερέβαινε τὰ δρομοῦ, ἀπήντησεν δὲ ἐξῆς «Οπουδήποτε τῆς Ἰταλίας καὶ ἃν πλήξω διὰ τοῦ ποδὸς τὴν γῆν, θὰ ἔξελθουν λεγεδνες». Ησσον ἐπλατάτο δύως! Ἡ πρότασις περὶ ἀνακλήσεως ὑπεβλήθη ἐκ νέου εἰς τὴν σύγκλητον, ἀλλ' δὲ Κουρίων ἐτροποποίησεν αὐτὴν δὲ ἐξῆς «Οἱ δύο ἀνθύπατοι, Καίσαρ καὶ Πομπήιος, διφεύλουν νὰ καταθέσουν ταῦτοχρόνως τὴν ἀρχήν». Ἡ πρότασις τοῦ Κουρίωνος ἐψηφίσθη. Ἄλλα μετά τινας ἡμέρας διεδόθη ἡ φήμη δτι δὲ στρατὸς τῆς Γαλατίας διέβη τὰς Ἀλπεις. Ἀληθῶς δὲ Καίσαρ μετὰ τῆς στρατιᾶς τοῦ διαβάς τὰς Ἀλπεις ἥλθεν εἰς Ραβένναν, ἵνα παρακολουθῇ ἐκεῖθεν

τὰ ἐν Ρώμῃ συμβαίνοντα. Η σύγκλητος τότε παρὰ τὴν ἀρνησίκυρίαν τῶν δημάρχων ἔξέδωκε ψήφισμα, καθ' ὃ ὁ Καῖσαρ ἐκηρύσσετο ἐχθρὸς τῆς πατρίδος, ἀν μέχοις ώρισμένης ἡμέρας δὲν διέλυε τὸν στρατὸν καὶ δὲν ἐπινήρχετο εἰς Ρώμην. Τότε ὁ Καῖσαρ ἡγούμενος τοῦ στρατοῦ του βαδίζει κατὰ τῆς Ρώμης. Φθάσας εἰς τὸν Ρουβίκωνα ποταμόν, ὅστις ἦτο τὸ τελευταῖον ὅριον τῆς ἐπαρχίας του, ἔστη ἐπὶ πολὺ διστάσιν. Ἐπὶ τέλους ἀνέκραξεν «Ἐρρίφθω δ κύβος» καὶ διαβὰς τὸν Ρουβίκωνα ὥρμησε κατὰ τῆς Ρώμης.

Ἡ εἰδησις ὅτι ὁ Καῖσαρ βαδίζει κατὰ τῆς Ρώμης ἐπήνεγκεν ἀνατάτωσιν ἐν αὐτῇ. Ο Πομπήιος καταληφθεὶς ἀνέτοιμος ἐσπευσε νὰ θύγῃ ἐκ τῆς Ρώμης μετὰ τῶν διοφρονούντων συγκλητικῶν. Ἡλθον οὓς Καπτύνη καὶ ἐκεῖθεν διὰ Βοινδησίου διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἡπείρον, ἀφῆσαντες ἐκ φόρου καὶ ἐξ ἀπρονοησίας ἀθικτὸν τὸ δημόσιον ταμεῖον, τὸ διοῖον κατέσχεν ὁ Καῖσαρ. Ο Πομπήιος ἔξέλεξε τὰς ἑλληνικὰς γόρης ὡς τὸ κύριον στάδιον τῆς πάλης, βασιζόμενος εἰς τὰς πόδες αὐτὸν συμπαθείας τῶν Ἑλλήνων, καὶ δὲν ἐψεύσθη τῶν ἑλπίδων. Σύμπασα οὔεδον ἡ Ἑλλὰς ἐκηρύχθη ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἔνθη δὲ ὁ Καῖσαρ εἶχεν ὑπὲρ ἕαυτοῦ τὴν δυτικὴν Εὐρωπὴν ἥποι τὴν Γαλατίαν, Ἰταλίαν καὶ Ἰσπανίαν, ὁ Πομπήιος ἐντὸς διλύγου ἡδυνήθη νὰ συγκροτήσῃ ἀξιόλογον πεζικὴν καὶ ναυτικὴν δύναμιν ἐκ τῆς κυρίως Ἑλλάδος, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν ἄλλων ἀνατολικῶν ἡφαίστων ἐπαρχιῶν.

Οταν ὁ Καῖσαρ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ρώμην, πάντες περιέμενον νὰ θίουν ἐπαναλαμβανομένας τὰς προγραφὰς τοῦ Σύλλα, ἀλλ' ὁ Καῖσαρ προσηνέγμη πολὺ ἡπίως. Ἀφοῦ ἐν διαπτήματι ἔξηκοντα ἡμερῶν ἔγινε κύριος ὅλης τῆς Ἰταλίας καὶ τῶν νήσων Σικελίας καὶ Σαρδοῦ, ἐπῆλθεν ἐπειτα κατὰ τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ στρατευμάτων τοῦ Πομπηίου λέγων «Ἄς προσβάλλωμεν πρῶτον τὸ σῶμα ἀνευ κεφαλῆς καὶ κατόπιν τὴν κεφαλὴν ἀνευ σώματος». Ἐλθὼν εἰς τὴν Ισπανίαν ἐνίκησε καὶ διεσκόρπησε τὰ στρατεύματα τοῦ Πομπηίου, ἐντὸς δὲ τεσσαράκοντα ἡμερῶν καθηντέονται καὶ ὅλην τὴν Ισπανίαν. Ἐπειτα ἐπιστρέψας εἰς Ρώμην ἔξελέχθη δικτάτωρ καὶ μετὰ ἔνδεκα ἡμέρας παραιτήσας τὴν δικτατορίαν ἔγινεν δικτάτωρ τὸν Πομπηίου. Ἡλθεν εἰς τὸ Βοινδησίον καὶ ἐκεῖθεν προσωριμόν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἡπείρου. Τέσσαρες μῆνες κατηναλώθησαν ἐκεῖ εἰς τούτα ἐπιμοχθότατα γαὶ εἰς συνεχεῖς ἀφιμακίας. Τέλος ἤρχισεν ὁ ἀγώνας εἰς τὴν μάχην τὴν γενομένην πρὸ του Δυρραχίου ἔνεκα τοῦ ἀκατέλληλου τόπου ἐνικήθη ὁ Καῖσαρ· ταχέως ὅμως ἐπηνώθωσε τὰς ξη-

μίας. Ἀναζεῦξας τὴν στρατιὰν ἥγαγεν αὐτὴν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ὅπου ἐστοχάζετο ἡ νὰ προσελκύσῃ τὸν Πομπήιον ἢ νὰ καταβάλῃ μεμονωμένον τὸν ἔξι Ἀνατολῆς μετὰ δύο λεγεώνων ἐρχόμενον Μέτελλον Σκιρίωνα, πενθερὸν τοῦ Πομπηίου. Ἐστρατοπέδευσε δὲ παρὰ τὴν Φάρσαλον, ἔχων μόνον εἴκοσι δύο χιλιάδας πεζῶν καὶ χιλίους ἵππεις. Μετ' ὀλίγον ἥπολούθησε τὸν Καίσαρα καὶ ὁ Πομπήιος, ὅστις ἀντέταξε κατὰ τοῦ ἀντιπάλου του τεσσαράκοντα χιλιάδας πεζῶν καὶ ἑπτὰ χιλιάδας ἵππεών. Τῇ 9ῃ Αὔγουστου τοῦ 48 π. Χ. συνεκροτήθη ἡ μεγάλη παρὰ τὸν Φάρσαλον μάχη, ἥτις ἐπέπρωτο νὰ μεταβάλῃ τὴν Ἐλευθεραν Πολιτείαν τῆς Ρώμης εἰς ἀντοχατορίαν. Ὁ Πομπήιος κατετροπώθη. Τὰ στρατεύματά του ἐτράπησαν εἰς φυγὴν καὶ καταδιωκόμενα ἐσφάζοντο. Δεκαπέντε χιλιάδες Πομπηῖανοί ἐφονεύθησαν, εἴκοσι χιλιάδες ἥχμαλωτίσθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ διεσκορπίσθησαν εἰς τὰ θεσσαλικὰ ὅρη. Ὁ Πομπήιος ἀποβαλὼν πᾶσαν ἐλπίδα ἐτράπη τὴν πρὸς τὴν Λάρισαν ἄγουσαν καὶ διὰ τῶν Τεμπῶν ἐφθασεν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἐκεῖθεν διὰ λέμβου ἥλθεν εἰς τὴν Μυτιλήνην καὶ ἀφοῦ παρέλαβε τὴν ἀπαργύρῳ τὸν σύζυγόν του διηυθύνη εἰς Αἴγυπτον, ἐλπίζων νὰ τύχῃ φιλοξενίας παρὰ τοῦ νεαροῦ τῆς Αἴγυπτου βασιλέως Ηπολεμαίου Διονύσου, ὅστις ἐχρεώστει τὸν θρόνον εἰς τὸν Πομπήιον, Ἄλλ' ἀντὶ φιλοξενίας εὗρε τὸν θάνατον, Καθ' ἣν στιγμὴν ἀπεβιβάζετο εἰς τὴν Ἑηρὰν ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῶν συμβούλων τοῦ νεαροῦ ἐκείνου βασιλέως, νομιζόντων ὅτι διὰ τῆς πράξεώς των ταύτης ἥθελον προσελκύσει τὴν εὔνοιαν τοῦ ἰσχυροτάτου Καίσαρος.

Ολίγας ήμέρας μετὰ τὴν φρικτὴν ταύτην τραγῳδίαν ἐφθασε καὶ ὁ Καίσαρ, εἰς τὸντον δὲ παρουσίασαν τὴν κεφαλὴν τοῦ Πομπηίου τεταρτευμένην. Ὁ Καίσαρ ἐδάκρυσε διὰ τὴν τύχην τοῦ ἀντιπάλου του καὶ καίσας τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀτυχοῦς ἀνήγειρεν βωμὸν εἰς τὴν θεὰν Νέμεσιν.

Μετὰ τὴν ἐν Φαρσάλοις μάχην ὁ Καίσαρ ἐδείχθη λίαν ἐπιεικὴς πρὸς τοὺς Ἐλληνας τοὺς μετὰ τοῦ Πομπηίου συνταχθέντας. Τὴν Θεσσαλίαν ἀπήλλαξε πάσης φρονολογίας εἰς ἀνάμνησιν τῆς μεγάλης νίκης του, εἰς δὲ τοὺς Ἀθηναίους παραδοθέντας εἶπε «Ποσάκις ἡμᾶς ὑπὸ σφῶν αὐτῶν ἀπολλυμένους ἡ τῶν προγόνων δόξα σώσει ;» Ἄλλὰ τὸ μεγαλοπρεπέστερον καὶ εὐεργετικότερον δῶρον παρεχώρησεν ὁ Καίσαρ εἰς τοὺς Ἐλληνας τῆς Ἀχαΐας ἀνοικοδομήσας τὴν ἐπὶ ἑκατὸν ἑτη ἔσχη μονούσαν Κόρινθον. Ἐντὸς ὀλίγου ἡ Κόρινθος ἀνέλαβε καὶ πάλιν γενομένη ἔδρα τοῦ Ρωμαίου ἀνθυπάτου, ὅστις ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου καὶ ἐφεξῆς διώκει τὴν Ἐλλάδα.

70. Πόλεμοι τοῦ Καίσαρος ἐν Αἰγύπτῳ, Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ.

Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἥριζον τότε περὶ τοῦ θρόνου διπολεμαῖος καὶ ἡ ἀδελφὴ του Κλεοπάτρα, οἵτινες κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ πατρός των ἔμελλον νὰ συμβασιλεύουν. Ἡ Κλεοπάτρα ἐκβλήθησα ἐκ τοῦ θρόνου ἐπεκαλέσθη τὴν προστασίαν τοῦ Καίσαρος· δὲ Καῖσαρ δελεασθεὶς ἐκ τῶν θελγάτρων τῆς Κλεοπάτρας διεκήρυξεν ὅτι δὲ ἀδελφὸς καὶ ἡ ἀδελφὴ θέλουν βασιλεύει δόμον. Ἀλλὰ τοῦτο ἐπήνεγκε φοβερὸν πόλεμον. Ὁ Καῖσαρ ἔχων μόνον τετρακισχιλίους ἄνδρας εὐρέθη πολιορκούμενος ἐν τοῖς ἀνακτόροις τῶν Πτολεμαϊδῶν. Ἐκεῖθεν ἐπὶ πέντε ἡμέραις ἡμέρατο ἀποκρούσας πάσας τὰς προσβολὰς τῶν Αἰγυπτίων, ἀνεργούμενον εἰς τριακοσίας χιλιάδας, ἐπυρπόλησε δὲ καὶ τὸν ἐν τῷ λιμένι ναυλοχοῦντα στόλον αὐτῶν. Ἀλλὰ τὸ πυρ μετεδόθη καὶ εἰς τὸν ναύσταθμον καὶ ἐπυρπολήθη καὶ ἡ παρὰ τὸν σύγιαλὸν κειμένη περιώνυμος βιβλιοθήκη τῶν Πτολεμαίων. Μετ' ὀλίγον ἥλθεν ἐξ Ἀσίας ἐπικυρία εἰς τὸν Καίσαρα. Τότε οὗτος ἔξελθὼν ἐκ τῶν ἀνακτόρων συνεκόδησε μεγάλην μάχην παρὰ τὸ Δέλτα τοῦ Νείλου καὶ ἐπήνεγκε τελείαν καταστροφὴν εἰς τοὺς Αἰγυπτίους. Ὁ νεαρὸς Πτολεμαῖος φεύγων ἐπνίγη εἰς τὸν Νεῖλον, ἡ δὲ Κλεοπάτρα ἀνεβιβάσθη ὑπὸ τοῦ Καίσαρος εἰς τὸν θρόνον τῆς Αἰγύπτου (47 π. Χ.).

Μετὰ ταῦτα δικαῖος Καῖσαρ ἔξεστράτευσε κατὰ τοῦ Φαρνάκου, βασιλέως τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου, ὅστις ὠφελούμενος ἐκ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τῶν Ρωμαίων ἐκνούσιεται τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν Καππαδοκίαν. Τὸν πόλεμον τοῦτον δικαῖος Καῖσαρ ἐπεράτωσεν εἰς πέντε ἡμέρας, ἀνήγγειλε δὲ τοῦτο εἰς τὴν Ρώμην διὰ τοιῶν λέξεων «Ἡλθον, εἶδον, ἐνίκησα» (veni, vidi, vici).

Οταν ἔφθασεν εἰς τὴν Ρώμην τὸ ἄγγελμα περὶ τῆς ἐν Φαρσάλοις μάχης καὶ περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Πομπηίου, ἀκράτητος ἐνθουσιασμὸς ἐηγέρθη ὑπὲρ τοῦ Καίσαρος. Ἡ σύγκλητος καὶ δῆμος ἐσπευσαν νὰ ἐπιδαψιλεύσουν τὰς μεγίστας τιμᾶς εἰς τὸν νικητήν. Ἐξέλεξαν αὐτὸν δικτάτωρα μετὰ τῆς εἰς τὸν Σύλλαν δοθείσης ἐξουσίας, ὕπατον διὰ μίαν πενταετίαν καὶ δήμαρχον ἴσοβίως.

Τακτοποιήσας δικαῖος Καῖσαρ τὰ πράγματα τῆς Ἀσίας ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ρώμην. Ἀφοῦ δὲ ὡς δικτάτωρ ἀποκατέστησεν ἐν Ρώμῃ τὴν ἐνεκα στρατιωτικῆς τινος στάσεως διασαλευθεῖσαν τάξιν, περὶ τὸ τέλος τοῦ 47 π. Χ. ἔξεπλευσεν εἰς τὴν Ἀφρικήν, ὅπου οἱ κράτιστοι τῶν στρατηγῶν τοῦ Πομπηίου εἶχον συναγάγει μεγάλας στρατιωτικὰς δυνάμεις. Τὰ πομπηϊνὰ ταῦτα στρατεύματα, μετὰ τῶν δροίων ἱνώθη καὶ διπολεμεῖς. Ἐλληνικὴ καὶ Ρωμαϊκὴ Ιστορία N. Βραχνοῦ. Ἔκδ. Ε'. 3-7-25 10

τῆς Νομιδίας Ἰόβας, ἥσαν ὑπὸ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ Σκιπίωνος Μετέλλου, πενθεροῦ τοῦ Πομπηίου. Ὁ Καῖσαρ προσβάλλων τοὺς Ηομηριανοὺς παρὰ τὴν Θάψον (46 π. Χ.) ἐπήνεγκεν εἰς αὐτοὺς πανωλεθρίαν. Τινὲς ἐκ τῶν στρατηγῶν ηὗτοκτόνησαν, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ ὁ Ἰόβας καὶ ὁ ἐν Ἰτύκῃ διατρίβων Κάτων ὁ νεώτερος.

71. Τιμαὶ καὶ θρίαμβοι τοῦ Καίσαρος.— Ὁ τελευταῖος τοῦ Καίσαρος πόλεμος κατὰ τῶν Πομπηϊανῶν.— Ὁ Καῖσαρ ἐν τῷ μεγαλείῳ του.— Διολοφονία αὐτοῦ.

Ἐν Ῥώμῃ ἀνέμενον τὸν Καίσαρα τιμαὶ ἔκτακτοι καὶ σχεδὸν θεῖαι· Ἐπὶ τῇ ἀναγγελίᾳ τῆς ἐν Θάψῳ μάχης ἡ σύγκλητος καὶ ὁ δῆμος, ἀνὴρ λόμενοι ἐν τῇ δουλοπρεπείᾳ, ἔσπευσαν νὰ ἐπιστρέψουσιν εἰς τὸν Καίσαρα πάσας τὰς τιμὰς καὶ πάντα τὰ ἀξιώματα. Ἀνεκήρυξαν αὐτὸν δικτάτωρα ἐπὶ δέκα ἔτη καὶ τιμητὴν ἄνευ συνάρχοντος ὑπὸ τὸ ὄνομα ἐπιστάτης τῶν ἡδῶν ἐπὶ τοιαύτης. Παρεζώρησαν εἰς αὐτὸν τὸ δικαίωμα νὰ διορίζῃ τοὺς τακτικοὺς καὶ τοὺς ἔκτάκτους ἄρχοντας. Ἐψήφισαν νὲ ἀνετεθῆ τὸ θριαμβευτικόν του ἄρμα εἰς τὸ Καπιτώλιον πρὸ τοῦ βωμοῦ τοῦ Διός, καὶ νὰ στηθῇ

Εἰκ. 15. Ἰούλιος Καῖσαρ.

ἐκεῖ χαλκοῦς ἀνδριὰς τοῦ Καίσαρος, φέρων τὴν ἐπιγραφὴν ἡμίθεος·

Ὁ Καῖσαρ μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του εἰς τὴν Ῥώμην ἐτέλεσε τέσσαρας μεγαλοπρεπεστάτους θριάμβους διὰ τὰς ἐν Γαλατίᾳ, ἐν Αιγύπτῳ, κατὰ Φαρνάκου, καὶ κατὰ Ἰόβα νίκας του. Περὶ Φαρσάλου καὶ Θάψου οὐδεὶς λόγος. Μεταξὺ δὲ τῶν αἰχμαλώτων οὐδεὶς Ῥωμαῖος. Μετὰ τοὺς θριάμβους ἔτερφε τὸν δωμαϊκὸν λαὸν διὰ πολυτελῶν ἐστιάσεων ἐπὶ εἴκοσι τριῶν χιλιάδων τραπέζων καὶ διὰ παντοειδῶν θεαμάτων, εἰς δὲ τοὺς στρατιώτας διένειμε κορήματα καὶ γαίας.

‘Ως τιμητὴς δὲ Καῖσαρ ἐνήργησε νέαν καταγραφὴν τῆς συγκλήτου,

ἔξηντέλισε δὲ τὸ συνέδριον τοῦτο, ὅπερ εἶχεν ὑπάρξει ή ἀκρόπολις τῶν ἀριστοκρατικῶν, εἰσαγαγὼν εἰς αὐτὸν πολλοὺς ἀναξίους. Ὡς μέγιστος ἀρχιερεὺς προέβη εἰς τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ ὁμαλίου ἡμερολογίου διὰ τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ ἀστρονόμου Σωσιγένους, εἰσαγαγὼν ἀντὶ τοῦ σεληνιακοῦ τὸ ἥμισυ ἔτος. Τὸ ἡμερολόγιον τοῦτο ὀνομάσθη ἀπ' αὐτοῦ Ἰουλιανὸν καὶ ᾧτο ἐν χρήσει παρὰ τοῖς δραμοδόξοις χριστιανοῖς μέχρι τοῦ 1923.

Ἄλλὰ ὁ πρὸς τοὺς ἀντιπάλους του ἀγώνων δὲν εἶχε λήξει ἀκόμη. Τὰ πομπηϊκὰ λείψανα συνηθροίσθησαν καὶ πάλιν ἐν Ἰσπανίᾳ ὑπὸ τοὺς νιοὺς τοῦ Ηομπτῆου Γναῖον καὶ Σέξτον. Ὁ Καῖσαρ ἡναγκάσθη νὰ διακόψῃ τὰς νομοθετικὰς μεταρρυθμίσεις καὶ νὰ στρατεύσῃ εἰς Ἰσπανίαν. Ἐντὸς εἴκοσιν ἡμερῶν φθάσας εἰς Ἰσπανίαν συγκροτεῖ παρὰ τὴν Μοῦνδαν (45 π. Χ.) λυσσώδη καὶ ἐναγώνιον μάχην, καθ' ἣν κατερρόπισε τοὺς ἀντιπάλους. Τριάκοντα χιλιάδες ἐκ τῶν Ηομπτῆαν ἐφονεύθησαν, ἐν οἷς καὶ ὁ Γναῖος. Ὁ Σέξτος ὅμως διέφυγεν εἰς τὰ Πυρηναῖα ὅρη καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ μέχρι τοῦ Καίσαρος.

Οταν ἔφθασεν εἰς τὴν Ῥώμην ἡ ἀγγελία περὶ τῆς παρὰ τὴν Μοῦνδαν νίκης, ὁ ἐπίσημος ἐνθουσιασμὸς ἔξεδηλώθη καὶ πάλιν παταγωδῶς. Ἡ σύγκλητος ἐφήφισε πεντηκονθήμερον εὐχαριστήριον θυσίαν εἰς τοὺς θεοὺς καὶ παρέσχεν εἰς τὸν Καίσαρι τὸ δικαίωμα νὰ φορῇ διηγεκδῆς τὸν προφυροῦν μανδύαν τῶν θριαμβευτῶν, νὰ περιβάλλεται στέφανον ἐκ δάφνης καὶ νὰ φορῇ τὰ ἔρυθρὰ πέδιλα τῶν ἀρχαίων τῆς Ἀλβας βασιλέων. Μετὰ τὴν ἐν Θάψῳ μάχην ἡ σύγκλητος εἶχεν ἀνακηρύξει αὐτὸν ἡμίθεον. Τώρα τὸν ἀνεκήρυξε τέλειον θεόν, τὸ δὲ ἄγαλμά του ἰδρύθη ἐν τῷ ναῷ τοῦ Κυρίου μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «τῷ ἀγητήτῳ θεῷ». Τὸν ἀνεκήρυξε δικτάτωρα διὰ βίου καὶ ὁ δῆμος ἔξελεξεν αὐτὸν ὕπατον διὰ δέκα ἔτη. Τοῦ ἀπένειμεν ἡ σύγκλητος ὡς ἴσοβιον προσωνυμίαν τὸ ὄνομα αὐτοκράτωρ (imperator), ὅπερ τέως ἐχρησίμευεν ὡς προσωνυμὴ τιμητικὴ προστηγορία τῶν θριαμβευόντων στρατηγῶν. Ἐκήρυξεν ἑορτάσιμον τὴν ἡμέραν τῶν γενεθλίων του καὶ τὸν πέμπτον ἀπὸ τοῦ Μαρτίου μῆνα, καθ' ὃν ἐγεννήθη, ὠνόμασε πρὸς τιμὴν του Ἰούλιον.

Ο Καῖσαρ ὡς δικτάτωρ καὶ ὡς ὕπατος εἶχεν ἀπασαν τὴν ἐκτελεστικὴν ἔξουσίαν. Ὡς imperator εἶχε τὴν ὑπερτάτην ἀρχηγίαν τῶν στρατευμάτων. Ὡς δῆμαρχος εἶχε τὴν ἀρνησικυρίαν κατὰ τῆς νομοθετικῆς ἔξουσίας. Ὡς ἐπιστάτης τῶν ἡθῶν συνεκρότει τὴν σύγκλητον κατ' ἀρέσκειαν. Ὡς ἄκρος ἀρχιερεὺς ἐχρησιμοποίει τὴν θρησκείαν κατὰ τὸ συμ-

φέρον του. "Ωστε κατὰ τύπους μόνον ὑφίστατο ἐλευθέρα πολιτεία, πράγματι δὲ ἡτο μοναρχία.

Τοιαύτην ἔχων ἴσχὺν ἐν τῇ πολιτείᾳ ὁ Καῖσαρ εἰσήγαγε πολλοὺς καὶ καλοὺς νόμους, διενοεῖτο δὲ νὰ ἐκτελέσῃ πλεῖστα μεγαλεπίβολα σχέδια, ἐν οἷς ἡτο νὰ διορίζῃ τὸν Ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου, ν' ἀνοικοδομῆσῃ τὴν Καρχηδόνα καὶ τὴν Καπύην, καὶ νὰ ὑποτάξῃ τὸ μαχιμώτατὸν ἔθνος τῶν Πάρθων. Καὶ εἰχε μὲν ἀξιωθῆ τιμῶν οὕτω περισσῶν, ὥστε νὰ κορεσθῇ καὶ ἡ μᾶλλον ἀχαλίνωτος φιλοδοξία· ἀλλ' ἐκ τῶν τιμῶν τούτων ἔλειπε μία, ἡτος ἡτο οίονεὶ τὸ κορύφωμα καὶ ἡ κορώνης πασῶν, ἡ προσωνυμία βασιλέως, διὰ τῆς δοπίας μόνης ἐνομιμοποιεῖτο ὁ θεσμὸς τῆς μοναρχίας. Διενοήθη λοιπὸν ὁ Καῖσαρ νὰ προσλάβῃ καὶ τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως. "Αλλ' ἀπὸ μηνῶν διωργανοῦτο συνωμοσία κατὰ τοῦ Καίσαρος ὑπὸ πολλῶν εὐπατριδῶν ἐνθουσιώντων ὑπὲρ τῆς ἐλευθέρας πολιτείας. Εἰς τοὺς συνωμότας περιελαμβάνοντο καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν Πομπηανῶν, εἰς τοὺς δοπίους ὁ Καῖσαρ μετὰ τὴν ἐν Μούνδᾳ μάχην εἶχεν ἐπιτρέψει νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν Ρώμην. Ἀρχηγὸι δὲ τῆς συνωμοσίας ἦσαν ὁ Δέμιμος Βροῦτος, ὁ Κάσσιος Λογγῖνος, καὶ ὁ Μᾶρκος Βροῦτος, ἀνεψιός τοῦ Κάτωνος, τὸν δοπίον ὁ Καῖσαρ ὅχι μόνον εἶχεν εὐεργετήσει, ἀλλὰ καὶ εἰχε σώσει κατὰ τὴν ἐν Φαρσάλῳ μάχην.

Τῇ 15 Μαρτίου τοῦ 44 π. Χ. ἐπρόκειτο νὰ συζητηθῇ ἐν τῇ συγκλήτῳ τὸ ζήτημα τῆς βασιλείας καὶ ὁ Καῖσαρ μετέβη εἰς τὴν συνέδριαν. "Αμα τῇ εἰσόδῳ του οἱ συνωμόται περιεκύκλωσαν αὐτὸν δῆθεν διὰ νὰ τοῦ διμιλήσουν, ἐπιτεθέντες δὲ δι' ἐγχειριδίων κατήνεγκαν κατ' αὐτοῦ εἴκοσι τέσσαρας πληγάς. Ὁ Καῖσαρ διακρίνας μεταξὺ τῶν συνωμοτῶν καὶ τὸν προσφιλῆ του Μᾶρκον Βροῦτον ἀνεφώνησε μετὰ βαθείας θλίψεως «Καὶ σύ, τέκνον Βροῦτε;» καὶ καλύφας τὸ πρόσωπον διὰ τῆς τηβέννου ἔπεσε νεκρός.

72. Ἐπακολουθήματα τῆς δολοφονίας τοῦ Καίσαρος.

Ο ἄγριος φόνος τοῦ Καίσαρος συνετάραξε τὴν Ρώμην καὶ προεκάλεσεν ἐπὶ τινας ὥρας τελείαν ἀναρχίαν. Οἱ δολοφόνοι φεύγοντες τὴν δογήν τοῦ ιαοῦ ἐκλείσθησαν εἰς τὸ Καπιτώλιον μετὰ στίφους μονομάχων. Ὁ φιλόδοξος Μᾶρκος Ἀντώνιος, δὲ κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος ὑπατος, ὠφελούμενος ἐκ τῆς ταραχῆς καὶ τῆς ἀναρχίας κατέλαβε πρῶτον καὶ μετέφερεν εἰς τὸν οἰκόν του τὸν δημόσιον θησαυρὸν ἐκ τριάκοντα χιλιάδων ταλάντων. Ἐπειτα ἐπειθανάγκασε τὴν σύζυγον τοῦ Καίσαρος Καλπουργίαν νὰ παραδώσῃ εἰς αὐτὸν τὰ ἔγγραφα καὶ τὸ ταμείον τοῦ

ἀποθανόντος περιέχον τετρακισχίλια τάλαντα. Μετὰ ταῦτα, ἀφοῦ κατώρθωσε νὰ ἐπαναφέρῃ κάπως τὴν ἡσυχίαν εἰς τὴν πόλιν, συνεκάλεσε τὴν σύγκλητον εἰς τὸν Ἐσκυλῖνον λόφον, μακρὰν τοῦ Καπιτωλίου, διὰ τὴν 17ην Μαρτίου. Ἡ συνεδρία ὑπῆρξε θυελλώδης. Ἀλλοι μὲν ἐπρότειναν νὰ κηρυχθῇ τύραννος ὁ Καίσαρ καὶ ν' ἀκυρωθοῦν πᾶσαι αἱ πράξεις αὐτοῦ καὶ νὰ μένουν ἀκαταδίωκτοι οἱ φονεῖς, ἄλλοι δὲ ὑπεστήριζον τὰ ἐναντία. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν σφραδῶν συζητήσεων ὁ Κικέρων ἀγορεύσας μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ δινάμεως συνέστησεν ὅμονιαν καὶ εἰρήνην καὶ ἐπρότεινε νὰ μὴ κηρυχθῇ τύραννος ὁ Καίσαρ καὶ νὰ ἐπικυρωθοῦν αἱ πράξεις αὐτοῦ, εἰς δὲ τοὺς φονεῖς νὰ δοθῇ ἀμνηστία. Ἡ πρότασις τοῦ Κικέρωνος ἐψηφίσθη, οἱ δὲ δολοφόνοι ἀναθαρρήσαντες κατῆλθον ἐκ τοῦ Καπιτωλίου.

Ἄλλος δὲ συμφιλίωσις ὑπῆρξε πρόσκαιρος, διότι ὁ Ἀντώνιος ἐπιθυμῶν νὰ καταλάβῃ ἐν τῇ πολιτείᾳ τὴν θέσιν τοῦ Καίσαρος δὲν ἤθελε νὰ ἔχῃ τοὺς δολοφόνους ἐμπόδιον. Μετ' ὀλίγας ήμέρας ἔγινε λαμπροτάτη ἡ κηδεία τοῦ Καίσαρος. Κατ' αὐτὴν ὁ Ἀντώνιος διὰ τεχνικωτάτου λόγου ἀνέμνησε τὰ κατορθώματα τοῦ Καίσαρος καὶ ἀνέγνωσε τὴν διαθήκην αὐτοῦ, διὰ τῆς ὁποίας καθίστα γενικὸν κληρονόμον τὸν ἀνεψιὸν καὶ θετὸν υἱόν του Ὁκταβιανόν, εἰς δὲ τὸν δωμαῖκὸν λαὸν ἐκληροδότει τοὺς κατὰ μῆκος τοῦ Τιβέρεως κήπους του, ὥριζε δὲ εἰς πολλοὺς ἐκ τῶν δολοφόνων του ἄξια λόγου κληροδοτήματα, καὶ εἰς ἕνα ἔκαστον ἐκ τῶν ἀπόδων πολιτῶν χρηματικόν τι ποσόν. Ἡ ἐλευθεριότης αὗτη τοῦ Καίσαρος εἶχε συγκινήσει τὸν λαὸν μέχρις ἀλλοφροσύνης. Ὄταν δὲ εἰς τὸ τέλος ὁ Ἀντώνιος ἀφαιρέσας τὴν καλύπτουσαν τὸν νεκρὸν διάτρητον καὶ αἵμόφυρτον τίβεννον ἐπέδειξεν αὐτὴν εἰς τὸν λαόν, ὑπὸ τοσαύτης ὀργῆς κατελήφθη ὁ λαός, ὥστε ὥριμησε καὶ ἔλαβε τὰ ὅπλα καὶ ἀνεζήτει πανταχοῦ τοὺς δολοφόνους, ἵνα κατασπαράξῃ αὐτούς. Ἀλλοί οὗτοι προλαβόντες ἐδραπέτευσαν ἐκ τῆς Ρώμης, οἱ δὲ ἀρχηγοὶ αὐτῶν μετέβησαν εἰς τὰς ἐπαρχίας, τὰς ὁποίας αὐτὸς ὁ Καίσαρ εἶχε παραχωρήσει εἰς αὐτούς, ἥτοι δὲ μὲν Δέκιμος Βροῦτος μετέβη εἰς τὴν ἐντὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν, ὁ Μᾶρκος Βροῦτος εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ ὁ Κάσσιος Λογγῖνος εἰς τὴν Συρία.

73. Ἀντώνιος καὶ Ὁκταβιανός.—Ὥστιν τὴν Μουτίνην πόλεμος.

Ἡ σύγκλητος, ὡς προείπομεν, ἐπεκύρωσε πάσας τὰς πράξεις τοῦ Καίσαρος. Ἀλλοί δὲ Ἀντώνιος ἔζέτεινε τὸ κῦρος αὐτῆς καὶ εἰς τὰς ὑπὸ μελέτην πράξεις τοῦ δικτάτωρος. Γενόμενος δὲ κάτοχος τῶν ἐγγράφων

τοῦ Καίσαρος παρεποίησεν αὐτὰ κατ' ἀρέσκειαν. Ἐπώλησε θέσεις, τιμᾶς καὶ ἐπαρχίας ως διατάξεις δῆθεν τοῦ Καίσαρος καὶ διὰ τῶν αἰσχρῶν τούτων κερδοσκοπιῶν ἐθησαύρισεν ἀπείρους θησαυρούς, διὰ τῶν δοπίων ἡγόρασε στρατιώτας, συγκλητικούς, καὶ λιόν. Θέλων δὲ νὰ ἀφοπλίσῃ τοὺς ἀντιπάλους του ἐπρότεινεν εἰς τὴν σύγκλητον τὴν κατάλυσιν τῆς δικτατωρίας, ὅπερ ἀπεδέχθη αὐτῇ. Τοιουτοτρόπως δὲ Ἀντώνιος κατέλαβε τὴν θέσιν τοῦ κυρίου του, λωρὶς ὅμιλος νὰ ἔχῃ τὴν μεγαλοφύΐαν ἔκείνου.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἔρχεται ἐξ Ἀπολλωνίας τῆς Ἰλλυρίας, ὅπου ἐσπούδαζε τὰ Ἑλλήνικὰ γράμματα, ὁ Γάϊος Ὁκταβιανός, ἀνεψιὸς καὶ θετὸς γένος τοῦ Καίσαρος καὶ γενικὸς κληρονόμος αὐτοῦ. Ὁ Ὁκταβιανὸς ἦτο νεανίας δέκα ἔννεα ἑτῶν, συνετὸς ἀπὸ χαρακτῆρος, ἀλλὰ καὶ τολμηρὸς ὥστον δὲ θετὸς πατήρ του. Ἐπειδὴ δὲ Ἀντώνιος ἡροεῖτο νὰ παραδώσῃ εἰς αὐτὸν τὴν χρηματικὴν περιουσίαν τοῦ θείου του, ὁ Ὁκταβιανὸς ἐπώλησε πάσας τὰς γαίας τοῦ Καίσαρος καὶ τὰς ἴδιας του καὶ οὕτῳ διένειμεν εἰς τὸν λαὸν πάντα τὰ ἐν τῇ διαθήκῃ ἀναφερόμενα κληροδοτήματα. Διὰ τῆς γενναιοδωρίας του ταύτης ἀπέκτησε μεγάλην δύναμιν παρὰ τῷ λαῷ.

Ο Ἀντώνιος θέλων νὰ ἔχῃ στρατὸν καὶ ἐπαρχίαν πλησίον τῆς Ρώμης, ως ἄλλοτε δὲ Καῖσαρ, κατώρθωσε νὰ παραχωρηθῇ εἰς αὐτὸν διὰ ψηφίσματος τοῦ δῆμου ή ἐντὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατία, τὴν δοπίαν τότε κατεῖχεν δὲ Δέκιμος Βροῦτος. Ἄλλος ἐπειδὴ δὲ Βροῦτος ἡρόητης ήτο ἀποχωρήσῃ ἐκ τῆς ἐπαρχίας του, δὲ Ἀντώνιος ἐστράτευσε κατ' αὐτοῦ μετὰ πολυαρίθμου στρατιᾶς καὶ τὸν ἐποιλιόρκησεν ἐν Μουτίνη, τῇ σημερινῇ Μοδένᾳ. Ἄλλος δὲ Κικέων, ὃστις εἶχεν ἀναλάβει τὴν παλαιὰν πολιτικὴν του δύναμιν, διὰ τῆς φλογερᾶς εὐγλωττίας του ἔπεισε τὴν σύγκλητον νὰ κηρύξῃ τὸν Ἀντώνιον ἔχθρὸν τῆς πατρίδος. Οδεν ἀπεστάλησαν κατ' αὐτοῦ οἱ ὕπατοι Ἰοτίας καὶ Πάνσας, μετ' αὐτῶν δὲ ὡς ἀντιστράτηγος καὶ δὲ νεαρὸς Ὁκταβιανός. Ο Ἀντώνιος νικηθεὶς παρὰ τὴν Μουτίνην (43 π. Χ.) ἤναγκάσθη κακῶς ἔχων νὰ καταφύγῃ πρὸς τὸν Λέπιδον, διοικητὴν τῆς ἐκτὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατίας. Ἐφονεύθησαν ὅμως καὶ οἱ δύο ὕπατοι καὶ τοιουτοτρόπως ἔμεινε κύριος τῶν νικηφόρων στρατευμάτων μόνος δὲ Ὁκταβιανός. Ἄλλος ἐπειδὴ δὲ σύγκλητος ἀνέθηκε τὴν ἔξακολούθησιν τοῦ κατ' Ἀντωνίου πολέμου εἰς τὸν Δέκιμον Βροῦτον καὶ ἐν γένει ἔδεικνυεν εὐμένειαν πολλὴν πρὸς τοὺς δολοφόνους τοῦ Καίσαρος, δογισθεὶς δὲ Ὁκταβιανός ἐσπευσεν εἰς Ρώμην μετὰ δικτῷ

λεγεώνων καὶ ἡνάγκασε τὴν σύγκλητον καὶ τὸν δῆμον ν^ο ἀναγορεύσουν αὐτὸν ὑπατον, καίτοι ἦτο μόλις εἰκοσαετής τὴν ἡλικίαν.

74. Δευτέρα τριαρχία (43 π. Χ.).

Ο ‘Οκταβιανὸς βλέπων ὅτι τὸ μεγαλείτερον πρόσκομμα εἰς τοὺς φιλοδόξους σκοπούς του ἦσαν οἱ δημοκρατικοί, θέλων δὲ νὰ ἐκμηδενίσῃ τὴν σύγκλητον καὶ νὰ καταφέρῃ καίριον κτύπημα κατὰ τῶν δημοκρατικῶν, ἔξῆλθε πάλιν ἐκ τῆς Ρώμης, ἵνα πολεμήσῃ δῆμον τὸν Λέπιδον καὶ τὸν Ἀντώνιον, πράγματι δμως ἵνα λάβῃ μετ^ρ αὐτῶν συνέντευξιν. Συνηντήθησαν λοιπὸν οἱ τρεῖς οὗτοι ἀνδρες ἐν τινι νησιδίῳ παρὰ τὴν Βονιτσίαν καὶ ἐκεὶ συνεκρότησαν τὴν δευτέραν τριαρχίαν (43 π. Χ.). Κατὰ ταύτην ἀνέλαβον ἀφ^τ ἐκευτῶν τὴν ἔξουσίαν τοὺς ἀρχοντας καὶ νὰ διανέμουν τὰς στρατηγίας ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, χωρὶς τὰ διατάγματα αὐτῶν νὰ ὑπόκηνται εἰς τὴν ἐπικύρωσιν τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ δήμου. Διένειμαν προσέτι πρὸς ἄλληλους τοὺς λεγεντας καὶ τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας πλὴν τῆς Ἰταλίας. Ἔπειτα δὲ ἐλθόντες εἰς Ρώμην ἡνάγκασαν καὶ τὸν δῆμον καὶ τὴν σύγκλητον ν^ο ἀνακηρύξουν δικές τοῦ ὑπ^ρ αὐτῶν ἀποφασισθέντα.

Μετὰ ταῦτα οἱ τριάρχοι ἀπεφάσισαν διὰ μὲν Λέπιδος νὰ μείνῃ ἐν Ρώμῃ, ὅπως φρουρῷ τὰ συμφέροντα τῆς τριαρχίας, διὰ δὲ Ὁκταβιανὸς καὶ διὰ Ἀντώνιος νὰ καταδιώξουν τοὺς φονεῖς τοῦ Καίσαρος. Ἄλλος ἐπειδὴ ἔλεον ἀνάγκην χρημάτων, προέβησαν εἰς φρικώδεις προγόραφάς. Ἐφόνευσαν τριακοσίους συγκλητικούς, δισχιλίους ἵππεῖς, καὶ πλείστους ἄλλους πλουσίους, καὶ ἥρτασαν τὰς περιουσίας αὐτῶν. Δὲν ἐφείσθησαν δὲ οὐδὲ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων. Ο ‘Αντώνιος προέγραψε τὸν θεῖόν του Λούκιον, διὰ μέρους τὸν ἀδελφόν του Παῦλον, καὶ διὰ Ὁκταβιανὸς τὸν εὐεργέτην του Κικέρωνα, διστις ἦτο ἀσπονδος ἔχθρος τοῦ Ἀντωνίου.

75. Τρίτος μέγας ἐμφύλιος πόλεμος.— Ἡ ἐν Φιλίπποις μάχη
(42 π. Χ.).— Ἀντώνιος καὶ Κλεοπάτρα — Περουσιανὸς πόλεμος.
— Καθαίρεσις τοῦ Λεπίδου.

Οἱ δύο ἀρχηγοὶ τῶν δημοκρατικῶν Μᾶρκος Βροῦτος καὶ Κάσσιος Αογγῆνος* ἡσούληθησαν μετὰ μεγάλης δραστηριότητος εἰς τὸ νὰ συλ-

* Ο Δέκιμος Βροῦτος ἐγκαταλειφθείς ὑπὸ τῶν λεγεώνων του καὶ θελήσας νὰ μεταβῇ εἰς Μακεδονίαν πρὸς τὸν Μᾶρκον Βροῦτον ἐφονεύθη ἐν Ἀκυλητῇ ὑπὸ τενὸς Γαλάτου ἡγεμόνος.

λέξουν ἐκ τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ὁμαϊκοῦ κράτους μεγάλην στρατιὰν ἔξ οὐδοίκοντα χιλιάδων πεζῶν καὶ εἴκοσι χιλιάδων ἵππεων. Ὁ Βροῦτος κατ' ἀρχὰς μετέβη εἰς τὰς Ἀθήνας, δύον ἔχαιρετισθη μετὰ ζωηρῶν ἐπευφημιῶν. Τὸ ἀπεσθεσμένον δημοκρατικὸν πνεῦμα τῶν Ἀθηναίων ἀφυπνίσθη μεθ' ὅρμῆς ἴσχυρᾶς. Ψηφίσματα ἐψηφίσθησαν πρὸς τιμὴν τοῦ Μάρκου καὶ τοῦ Κασσίου καὶ χαλκοῖ ἀνδριάντες αὐτῶν ἰδρύθησαν πλησίον τῶν ἀνδριάντων τοῦ Ἀριστογείτονος καὶ τοῦ Ἀριστοδίου. Ἀπασα ἡ Ἑλλάς, πλὴν τῶν Λακεδαιμονίων, περιῆλθεν εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ Βρούτου. Πάμπολλοι Ῥωμαῖοι νεανίαι σπουδάζοντες εἰς τὰς ἐν Ἀθήναις φιλοσοφικὰς σχολάς, ἐν οἷς καὶ ὁ νιὸς τοῦ Κικέρωνος καὶ ὁ ποιητὴς Ὁράτιος, κατετάχθησαν ὑπὸ τὰς σημαίας τῶν δημοκρατικῶν. Ὁ Βροῦτος ἐν βραχεῖ χρόνῳ κατέλαβεν ἄνευ δυσκερείας καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ μέρος τῆς Ἰλλυρίας.

Καὶ δὲ Κάσσιος ἔγινε κύριος τῆς Συρίας καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τὴν δὲ Ῥόδον μὴ θελήσασαν νὰ προσχωρήσῃ εἰς αὐτόν, ἐκυρίευσε διὰ πολιορκίας καὶ σκληρῶς ἐτιμώρησεν.

Οἱ Ὁκταβιανὸς καὶ δὲ Ἀντώνιος στρατολογήσαντες ἔξεστρατευσαν κατὰ τῶν δημοκρατικῶν. Οἱ δύο ἀντίπαλοι στρατοί, σχεδὸν ἴσοπαλοι, συνηντήθησαν ἐν Φιλίπποις τῆς Μακεδονίας. Γενομένης δὲ μάχης τῷ 42 π.Χ. οἱ δημοκρατικοὶ ἐνικήθησαν, οἱ δὲ ἀρχηγοὶ αὐτῶν ἥντοκτόνησαν.

Ἡ ἐν Φιλίπποις νίκη ἔδωκεν εἰς τοὺς νικητὰς τὴν κοσμοκρατορίαν. Ἄλλος ἥρχετο τώρα ἡ σειρὴ τῶν στρατιωτῶν. Διὰ τοῦτο δὲ μὲν Ὁκταβιανὸς ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἵνα διανείμῃ εἰς τοὺς στρατιώτας του γαίας, ὃς εἶχεν ὑποσχεθῆ· δὲ δὲ Ἀντώνιος μετέβη εἰς τὴν Ἀσίαν ἵνα συλλέξῃ χρήματα διὰ τὸν στρατὸν καὶ ἵνα τιμωρήσῃ πάντας ὅσοι εἶχον παράσχει βοήθειαν εἰς τοὺς δημοκρατικούς. Εὑρισκόμενος δὲ ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας ἐκάλεσε τὴν βασίλισσαν τῆς Αἰγύπτου Κλεοπάτραν, ὅπως παραστῇ ἐνώπιον του καὶ δώσῃ λόγον διὰ τὴν βοήθειαν, τὴν δούλιαν παρέσχεν εἰς τὸν Κάσσιον διὰ τὴν ἐν Φιλίπποις μάχην. Ἄλλος δὲ Κλεοπάτρα ἥλθεν εἰς Ταρσὸν ἐν ὅλῃ τῆς τῇ λαμπρότητι καὶ ἐπιδείξει καὶ ἐπὶ τοσοῦτον συνήρπασε τὸν δικαστὴν διὰ τῶν θελγήτων της, τῆς μεγαλοπρεπείας, καὶ τῆς ἔξοχου καλλονῆς της, ὥστε δὲ Ἀντώνιος ἀφήσας τὴν διοίκησιν τῆς Ἀσίας εἰς τοὺς ὑπάρχοντος ἥκολούθησε τὴν Αἰγυπτίαν ἐκείνην σειρῆνα ὡς αἰχμάλωτος εἰς Ἀλεξάνδρειαν.

Οἱ Ὁκταβιανὸς ἐν Ἰταλίᾳ ἀπήντησε μεγίστας δυσκολίας ὡς πυρὸς τὴν διανομὴν τῶν γαιῶν εἰς τοὺς στρατιώτας του. Οἱ μέχρι τοῦτο κατέ

τοχοι τῶν γαιῶν ἔζήτουν ἀποζημίωσιν, οἵ δὲ στρατιῶται δὲν ἡρκοῦντο εἰς ὅσα ἔλαβον. Τότε ἡ φιλόδοξος καὶ θρασεῖα καὶ μηχανορράφος σύνγος τοῦ Ἀντωνίου Φουλβία καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Λεύκιος Ἀντώνιος, ὥπατος ὃν κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο, κινούμενοι ὑπὸ φθόνου πρὸς τὸν Ὁκταβιανὸν διήγειραν κατ’ αὐτοῦ στάσιν παρουσιασθέντες ὡς προστάται τῶν δυσηρεστημένων. Ὁ Λεύκιος συγκεντρώσας ἐν Πραινέστῳ τοῦ Λατίου δέκα ἑπτὰ λεγεῶνας εἰσῆλασεν εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου ἔχαιρετίσθη ὡς imperator. Μόλις δύμως ἐνεφανίσθη ὁ στρατηγὸς τοῦ Ὁκταβιανοῦ Ἀγρίππας, ὁ ὥπατος ἔφυγεν ἐκ Ρώμης καὶ καταδιωκόμενος ἐκλείσθη εἰς τὴν πόλιν Περουσίαν, ἐκ τῆς δόποίας καὶ ἡ στάσις αὗτη ὀνομάζεται **Περουσιανὸς πόλεμος**. Ὁ Λεύκιος στενοχωρηθεὶς ὑπὸ λιμοῦ ἡναγκάσθη νὰ παραδοθῇ ἀλλ’ ὁ Ὁκταβιανὸς ἐφείσθη αὐτοῦ χάριν τοῦ ἀδελφοῦ του.

Διαρκούσης ἀκόμη τῆς στάσεως, ὁ Μᾶρκος Ἀντώνιος κατὰ πρόσκλησιν τῆς συζύγου του Φουλβίας καὶ τοῦ Λευκίου ἐσπευσε μετὰ διακοσίων πλοίων καὶ πολυαρίθμου πεζικῆς δυνάμεως. Ἐξ ἄλλου δὲ μέρους ἐκινήθη κατ’ αὐτοῦ ὁ Ὁκταβιανός. Ἄλλ’ οἱ στρατιῶται ἐκατέρωθεν ἡνάγκασαν τοὺς ἀρχηγούς των νὰ εἰρηνεύσουν. Δὲν ἦτο δὲ δύσκολος ἡ συμφιλίωσις, διότι καὶ ἡ στάσις εἶχε καταβληθῆ καὶ ἡ Φουλβία εἶχεν ἀποθάνει. Ἐπῆλθε λοιπὸν συμφιλίωσις ἐν Βρινδησίῳ καὶ μετὰ τοῦτο ἐγίνε νέα διανομὴ τοῦ κράτους. Καὶ ὁ μὲν Ἀντώνιος ἔλαβε τὴν Ἀνατολὴν με τὴν ὑποχρέωσιν νὰ πολεμήσῃ τοὺς Πάρθους, ὁ δὲ Ὁκταβιανὸς τὴν Δύσιν· εἰς δὲ τὸν ἀσθενῆ Λέπιδον ἔδωκαν τὴν Ἀφρικήν. Πρὸς ἐδραίωσιν τῆς συμφιλίωσεως ταύτης ὁ Ἀντώνιος ἔλαβε σύνγον τὴν σεμνὴν Ὁκταβίαν, ἀδελφὴν τοῦ Ὁκταβιανοῦ.

Ἄλλ’ ἐπειδὴ ὁ λαὸς τῆς Ρώμης ἐπιέζετο ὑπὸ λιμοῦ, διότι ὁ Σέξτος Πομπήιος κατέχων τὴν Σικελίαν διεκώλυε διὰ τοῦ στόλου τὴν μεταφορὰν σίτου εἰς Ἰταλίαν, ὁ Ὁκταβιανὸς καὶ ὁ Ἀντώνιος ἡναγκάσθησαν νὰ παραχωρήσουν εἰς τὸν Σέξτον ὡς ἐπαρχίας του τὴν Σικελίαν, τὴν Σαρδῶ, τὴν Κορσικὴν καὶ τὴν Ἀχαίαν, ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει ὅτι ἥμελεν ἐπιτρέπει τὴν εἰσαγωγὴν τροφῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἄλλὰ μετ’ οὐ πολὺ ἔξερράγη πόλεμος μεταξὺ Σέξτου καὶ Ὁκταβιανοῦ, ὁ δὲ Σέξτος νικηθεὶς κατέψυγεν εἰς Μυτιλήνην, ὅπου ἐφονεύθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀντωνίου. Τὰ πεζικὰ στρατεύματα τοῦ Σέξτου ἡνώθησαν μετὰ τοῦ Λεπίδου, οὗτος δὲ ἦξιον νὰ δοθῇ εἰς αὐτὸν ἡ Σικελία. Ἄλλ’ ὁ Ὁκταβιανὸς διαφεύγας διὰ χρημάτων τὰ στρατεύματα τοῦ Λεπίδου ἀπεγόμνωσεν αὐτὸν πάσης δυνάμεως καὶ τὸν ἡνάγκασε νὰ ἔλθῃ καὶ νὰ

πέση πρὸ τῶν ποδῶν του ζῆτῶν χάριν. Ὁ Ὀκταβιανὸς φεισθεὶς τῆς ζωῆς τοῦ Λεπίδου ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ διανύσῃ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου του ἔχων τὸ ἀξίωμα τοῦ ἄκρου ἀρχιερέως.

76. Δυαρχία Ὀκταβιανοῦ καὶ Ἀντωνίου.—Ὥστιμος πόλεμος.—Ἡ παρὰ τὸ Ἀκτιον ναυμαχία (31 π. Χ.).

Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Λεπίδου ἐκ τῆς τριαρχίας ὁ Ὀκταβιανὸς κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως ἀποκαταστήσῃ ἐν τῇ Δύσει τὴν τάξιν καὶ τὴν ἀσφάλειαν καὶ διὰ διαφόρων μέτρων κατώρθωσε τοῦτο ἐντὸς βραχέος χρόνου· δι’ ὃ καὶ ἀπέκτησε μεγάλην εὔνοιαν παρὰ τῷ δῆμῳ. Ἀντιμέτως ὁ Ἀντώνιος διὰ τῆς διαγωγῆς του ἐπέσυρε καθ’ ἑαυτοῦ τὴν κοινὴν περιφρόνησιν καὶ παρέσχεν εἰς τὸν ἀντίζηλόν του τὸ μέσον νὰ ἔξολοιθρεύσῃ αὐτόν.

Οἱ Ἀντώνιοι διεξῆγαγε κατ’ ἀρχὰς τὸν κατὰ τῶν Πάρθων πόλεμον διὰ τῶν ὑπάρχων του, αὐτὸς δὲ διεχείμασεν ἐν Ἀθήναις. Ἐκεῖ ἔλαβε τὸ μήνυμα τῶν πρώτων ἐπιτυχιῶν κατὰ τῶν Πάρθων καὶ ἡθέλησε νὰ ἱσοράσῃ αὐτὰς διὰ δημοσίων ἀγώνων, εἰς τοὺς δροίους παρέστη ἐνδεδυμένος ὡς Ἡρακλῆς. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἀφοῦ ἔξηντλησαν πᾶσαν ἔξευτελιστικὴν κολακείαν, ἐτέλεσαν καὶ τοὺς μυστικοὺς γάμους τοῦ Ἀντωνίου μετὰ τῆς Ἀθηνᾶς. Ἄλλα δὲν ἥργησαν νὰ μεταμεληθοῦν, τοῦ Ἀντωνίου ἀπαιτήσαντος νὰ πληρώσουν εἰς αὐτὸν χίλια τάλαντα ὡς προῖκα διὰ τὴν θείαν σύζυγόν του. Ἐπειτα ἔπλευσεν ὁ Ἀντώνιος εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἀνέλαβε προσωπικῶς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Πάρθων, καθ’ ὃν ὑπέστη ὅχι μικρὰς ζημίας. Μετὰ ταῦτα παρεδόθη πάλιν εἰς τὸν μετὰ τῆς Κλεοπάτρας ἀκόλαστον βίον. Κατέστη ἀληθῆς δεσμώτης τῆς πολυμηχάνου ἔκείνης βασιλίσσης. Μέχρι τοσούτου δὲ ἀναισχυντίας ἔφθασεν, ὅστε λησμονῶν ὅτι ἦτο Ῥωμαῖος ἐδώρησεν εἰς τὴν Κλεοπάτραν καὶ εἰς τοὺς ἔξ αὐτοῦ δύο υἱούς της ὁρμαῖκας ἐπαρχίας. Ἐπὶ πλέον δὲ ἐπειψε καὶ πρὸς τὴν σεμνὴν καὶ ἐνάρετον σύζυγόν του διαζύγιον. Ἡ θρασύτης καὶ ἡ ἀναισχυντία τοῦ Ἀντωνίου ἐχώρησε καὶ περαιτέρῳ ἔξήτησε δηλαδὴ οὕτος παρὰ τῆς ὁρμαῖκῆς συγκλήτου τὴν ἐπικύρωσιν τῶν δωρεῶν αὐτοῦ πρὸς τὴν Κλεοπάτραν καὶ πρὸς τοὺς υἱούς της. Τότε πλέον ἡ ἀγανάκτησις ἐκορυφώθη, ἡ δὲ σύγκλητος ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Κλεοπάτρας καὶ ἀφῆρεν ἀπὸ τοῦ Ἀντωνίου τὴν στρατηγίαν τῆς Ἀνατολῆς.

Οἱ Ἀντώνιοι ἀντὶ νὰ σπεύσῃ εἰς Ἰταλίαν καὶ προλάβῃ τὸν ἀντίπαλον του Ὀκταβιανὸν ἀνέτοιμον, διημοθύνθη μετὰ τῆς Κλεοπάτρας

εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ διεχείμασεν ἐν Πάτραις ἐν μέσῳ ἕορτῶν καὶ διασκεδάσεων. Οὗτος δὲ ἔδωκε καιρὸν εἰς τὸν Ὁκταβιανὸν νὰ ἐτοιμασθῇ καὶ ἐπέλθῃ κατ’ αὐτοῦ. Ἡ Ἑλλὰς πᾶσα σχεδόν, πλὴν τῶν Μαντινέων καὶ τῶν Λακεδαιμονίων, ἐτάχθη μετὰ τοῦ Ἀντωνίου, καθημερινήθη δὲ εἰς καταπιέσεις καὶ στρατολογίας ὀλευθρίας. Αἱ δύο ἀντίπαλοι στρατιαὶ ἐνρέθησαν ἀντιμέτωποι τῇ 2ῃ Σεπτεμβρίου τοῦ 31 π. Χ. κατὰ τὰς ἀντικειμένας ἀπειλέουσας τοῦ Ἀιμβρακικοῦ κόλπου, ή μὲν τοῦ Ὁκταβιανοῦ ἐξ ὅγδοήκοντα χιλιάδων πεζῶν καὶ δώδεκα χιλιάδων ἵππων ἐπὶ τῆς Ἡπειρωτικῆς παραλίας, ή δὲ τοῦ Ἀντωνίου ἐξ ἑκατὸν χιλιάδων πεζῶν καὶ δώδεκα χιλιάδων ἵππων ἐπὶ τῆς Ἀκαρνανικῆς παραλίας πλησίον τοῦ Ἀκτίου, τῆς σημερινῆς Πούντας. Ηρὸς αὐτῶν ἐναυλόχουν οἱ δύο στόλοι, τοῦ μὲν Ἀντωνίου ἐκ πεντακοσίων πλοίων, τοῦ δὲ Ὁκταβιανοῦ ἐκ δισκοσίων πεντήκοντα. Τοῦ στόλου τοῦ Ὁκταβιανοῦ ἐναυλάχει ὁ ἱκανώτατος Ἀγρίππας. Οἱ στρατηγοὶ τοῦ Ἀντωνίου ἐγνωμοδότουν ὑπὲρ τῆς κατὰ ἔηραν μάχης, ἥτις ὥγγυστο τὴν νίκην ἀλλ᾽ ὁ Ἀντώνιος κατὰ τὴν θέλησιν τῆς Κλεοπάτρας προέκρινε τὸν κατὰ θάλασσαν ἀγῶνα.

“Ηοχισε λοιπὸν κραταιὰ ναυμαχία, ἥτις ἐπὶ πολὺν χρόνον ἔμενεν ἄκουιτος. Ἀλλ᾽ αἴφνης ἡ Κλεοπάτρα μετὰ ἔξηκοντα τριμέρεων τρέπεται εἰς φυγήν ταύτην δὲ ἡκολούθησε καὶ ὁ Ἀντώνιος ἐγκαταλιπὼν τὸν στόλον καὶ τὸν στρατόν, ἀμφότεροι δὲ διημυνθησαν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Οἱ στόλοι καὶ ὁ στρατὸς τοῦ Ἀντωνίου παρεδόθη εἰς τὸν νικητήν. Ηρὸς τοὺς ἡττημένους δὲ Ὁκταβιανὸς ἐδείχθη μακρόθυμος. Εἰς ἀνάμνησιν δὲ τοῦ μεγάλου τούτου γεγονότος ἔκτισε βραδύτερον ἐν τῷ χώρῳ, ὃπου εἶχε στρατοπεδεύσει, τὴν **Νικόπολιν**, πλησίον τῆς σημερινῆς Πρεβέζης.

Μετὰ τὴν νίκην δὲ Ὁκταβιανὸς διερρύθμισε τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀσίαν, ἐπειτα δὲ ἀπέπλευσεν εἰς Σάμον, ὃπου διεχείμασε. Τὸ παρό τοῦ ἐπιόντος ἔτους ἔξεστρατευσε κατὰ τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ἀντώνιος παρεσκευάσθη πρὸς τὸν ἐπιφανέντα νικητὴν καὶ περιελθὼν εἰς ἀμυχανίαν ἡντοκτόνησεν, ἀφοῦ προηγουμένως τοῦ ἀνήγγειλαν φευγῆς ὅτι ἡ Κλεοπάτρα ἐδηλητηριάσθη. Ἡ Κλεοπάτρα ἐπεχείρησε νὰ παγηνεύσῃ καὶ τὸν Ὁκταβιανόν, ἀλλ᾽ οὕτος ἐδείχθη ψυχρὸς καὶ ἀδιάφορος πρὸς τὰ θέλητρα αὐτῆς. Μὴ θέλουσα δὲ ν' ἀκολουθήσῃ τὸ θριαμβευτικὸν ἄρμα τοῦ νικητοῦ ἡντοκτόνησε καὶ αὐτή. Μετὰ τὸν θάνατον τῆς Κλεοπάτρας δὲ Ὁκταβιανὸς καταλύσας τὴν δυναστείαν τῶν Πτολεμαϊδῶν μετέβαλε τὴν Αἴγυπτον εἰς δωματικὴν ἐπαρχίαν (30 π. Χ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Τ'.

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΕΝ ΡΩΜΗ

77. Ὁκταβιανὸς Αὔγουστος (30 π. Χ. — 14 μ. Χ.).

Ἐκ τῆς Αἰγύπτου δὲ Ὁκταβιανὸς μετέβη εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἡσχολήθη ἐκεῖ εἰς τὸ νὰ ὁνθμίσῃ τὰ τῆς διοικήσεως τῶν χωρῶν ἐκείνων ἔπειτα δὲ κατ’ Αὔγουστον τοῦ 29 π. Χ. ἐπανῆλθε διὰ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἐτέλεσε τοιήμερον θρίαμβον διὰ τὴν ἐν Ἀκτίῳ νίκην καὶ διὰ τὴν καθυπόταξιν τῆς Αἰγύπτου. Ὁ λαὸς καὶ ἡ σύγκλητος ἔδειξαν μεγάλην ἀφοσίωσιν πρὸς αὐτόν. Ἡτο τώρα ἀρκούντως ἴσχυρὸς δὲ Ὁκταβιανὸς, ὥστε ν^ο ἀνατρέψῃ βιαίως τὴν ἐλευθέραν πολιτείαν καὶ νὰ ἵδρυσῃ ἀναφανδὸν τὴν μοναρχίαν. Ἄλλος ἀνεμιμνήσκετο τὸ πάθημα τοῦ θετοῦ πατρός του Καίσαρος. Δι^τ ὁ ἀπεφάσισε δι^τ ἐλιγμῶν νὰ φθάσῃ εἰς τὸν αὐτὸν σκοπόν. Οὕτω κατώρθωσε νὰ τοῦ δοθοῦν δλίγον κατ^τ δλίγον πάντα τὰ ὑπουργήματα καὶ πᾶσαι αἱ ἔξουσίαι χωρὶς νὰ φαίνεται ὅτι ἐπεζήτει αὐτάς.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 31 π. Χ. ἦτο ὑπατος καὶ ἐπὶ ὀκταετίαν διετήρησε τὴν ἀρχὴν ταύτην, ἥτις καθίστα αὐτὸν τὸν ἐπίσημον ἀρχηγὸν τῆς πολιτείας καὶ τοῦ παρεῖχε νομίμως πᾶσαν τὴν ἐκτελεστικὴν ἔξουσίαν. Μετὰ τῆς ὑπατείας συνήνωσε καὶ τὴν τιμητείαν, ὡς ἦτο ἡνωμένη αὗτη πρὸ τοῦ 444 π. Χ., προσλαβὼν δὲ συνύπατον καὶ συντιμητὴν τὸν Ἀγούπιπαν ἐτέλεσε τῷ 28 π. Χ. τὴν ἀπογραφὴν τῶν πολιτῶν, ἥτις ἀπὸ ἑβδομήν κοντά ἐτῶν δὲν εἶχε γίνει, καὶ τὴν σύνταξιν τοῦ καταλόγου τῶν συγκλητικῶν ἀπήλειψε δὲ ἀπ^τ αὐτοῦ πάντας τοὺς ἔχθροὺς τῆς νέας καταστάσεως τῶν πραγμάτων καὶ περιώρισε τὸν ἀριθμὸν ἀπὸ ἐννεακοσίων εἰς ἑξακοσίους, ὅστις ἀριθμὸς ἔκτοτε ἔμεινεν ἀναλλοίωτος.

Οὐ τοῦ Ὁκταβιανὸς κατ^τ οὐδίαν ἦτο δὲ ἀνάτατος ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ, ἀλλ^τ ἡθέλησε καὶ κατὰ τύπους νὰ είναι τοιοῦτος. “Οθεν ἐνήργησε νὰ τοῦ ἀπονεμηθῇ ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἡ προσωνυμία αὐτοκράτωρ (imperator)^{*} ὥφ^τ ἦν ἔννοιαν εἶχε δοθῆ αὐτῇ καὶ εἰς τὸν Καίσαρα. Διὰ τῆς προσωνυ-

* Τὸ ὄνομα αὐτοκράτωρ ἐλληνιστὶ ἐσήμαινεν ἐν ἀρχῇ ὁ ἔχων τελείαν, πλήρη ἔξουσίαν, ἀναλογοῦν πρὸς τὸ παρ^τ ἡμῖν πληρεξούσιος, ἐδίδετο δὲν πολιτικὴ γλώσσῃ εἰς στρατηγὸν ἡ πρέσβεις (αὐτοκράτωρ στρατηγός, αὐτοκράτορες πρέσβεις), οἵτινες εἶχον ἀπεριόριστον ἔξουσίαν ἐν τῇ ἐκτελέσει τῆς ἀνατεθείσης εἰς αὐτοὺς ἐντολῆς. Ἀπὸ τῶν ὁματίκῶν ὅμιως χρόνων μέχρι σήμερον αὐτοκράτωρ σημαίνει ὑπέρετας ὑγεμών, ἀσκῶν ἀπεριόριστον ἔξουσίαν ἐν τῷ κράτει. Ἡ νεωτέρα αὐτῇ ἔννοια τοῦ ὄνοματος προηλθεν ἐκ συγδυασμοῦ τοῦ ὄνοματος αὐτοκράτορος.

νυμίας ταύτης δ' Ὁκταβιανὸς κατέστη καὶ νομίμως δ' ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῶν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν δυνάμεων τῆς πολιτείας. Οὗτοι οἱ στρατηγοὶ ἔγιναν ὑπαρχοί του καὶ οἱ στρατιῶται ὅμοσαν εἰς αὐτὸν πίστιν.

Κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος τῶν τιμητῶν δ' Ἀγρίππας κατέστησε τὸν συντιμητήν τον Ὁκταβιανὸν πρόσωπον τῆς συγκλήτου (princeps senatus). Ἡ προσωνυμία αὕτη παρέμεινεν ἵσοιςίως εἰς τὸν Ὁκταβιανόν, παρεῖχε δὲ εἰς αὐτὸν τὸ δικαίωμα ν^ο ἀποφαίνεται πρῶτος γνώμην ἐπὶ πάντων τῶν ζητημάτων. Ἡ δὲ γνώμη αὐτοῦ ὡς ἐκ τῆς δυνάμεως, τὴν δοπίαν τότε εἶχεν, ἴσοδυνάμει πρὸς κέλευσμα. Οὗτοι ή σύγκλητος ἄνευ οὐδεμιᾶς μεταβολῆς τῶν τύπων ὑπεβιβάσθη εἰς ἀπλοῦν συμβουλευτικὸν συνέδριον.

Ως imperator δ' Ὁκταβιανὸς εἶχε τὴν ἀνθυπατικὴν ἔξουσίαν ἐφ' ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν. Ἄλλος ἐπειδὴ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνθυπάτου ἐθεωρήθη ὡς μέγα βάρος, ἀπεφασίσθη νὰ συμμερισθῇ αὐτὸ μετὰ τῆς συγκλήτου. Ἀνέλαβε λοιπὸν δ' Ὁκταβιανὸς νὰ διοικῇ τὰς ταραχώδεις καὶ ὑπὸ βαρβάρων ἀπειλουμένας παραμεθοῖς ἐπαρχίας, τὴν δὲ διοίκησιν τῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἥσυχων ἐπαρχιῶν ἀφῆκεν εἰς τὴν σύγκλητον. Τοιουτούτῳποτε αἱ ἐπαρχίαι εἶχον διπλῆν διοίκησιν, πολιτικὴν μὲν αἱ συγκλητικαί, στρατιωτικὴν δὲ αἱ καισαρικαί, ὡς ὀνομάζοντο αἱ ὑπὸ τοῦ αὐτοχθότορος διοικούμεναι.

Ἐν τῇ δομῇ τῆς εὐγνωμοσύνης της ή σύγκλητος τῇ 16 Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 27 π. Χ. ἀπένειμεν εἰς τὸν Ὁκταβιανὸν τὸ ὄνομα Αὔγουστος (Augustus), ὅπερ μόνον εἰς θεοὺς ἐδίδετο. Οἱ Ὁκταβιανὸς ἀπεδέχθη μετὰ πολλῆς εὐχαριστήσεως τὴν προσωνυμίαν ταύτην καὶ ὑπὸ αὐτῆς εἶναι γνωστὸς δ' πρῶτος ιονάρχης τῶν Ρωμαίων.

Ἐν ἔτει 23 π. Χ. δ' Ὁκταβιανὸς ἀποθέσας τὸ ὄντατικὸν ἀξίωμα ἔλαβε τὴν δημοσικὴν ἔξουσίαν διὰ βίου. Οὗτοι ή μοναρχικὴ ἔξουσία ἔλαμψανε κατ' ὄνομα δημοκρατικὴν βάσιν καὶ δ' δῆμος ἡδύνατο νὰ πλανᾶται νομίζων ὅτι ἔχει ἀκόμη τὴν κυριαρχίαν, ἐνῷ πράγματι ἀσκεῖ ταύτην εἰς μόνος ἀνὴρ ἵσοιςίως. ᘾην ἔτει 19 π. Χ. δ' Αὔγουστος ἔλαβε καὶ τὴν τιμητείαν διὰ βίου ὑπὸ τὸ ὄνομα ἐπιστάτης τῶν ἡθῶν.

τῷρος πρὸς τὸ λατινικὸν imperator. Καὶ τὸ ὄνομα imperator ἐδίδετο κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ὡς προσωνυμὴ τιμητικὴ προσωνυμία εἰς στρατηγὸν νικήσαντα μεγάλην νίκην. Πρῶτον εἰς τὸν Ἰούλιον Καίσαρα, ὃς εἴδομεν, ἀπενεμήθη τὸ ὄνομα imperator ὡς ισόβιος προσωνυμία· ἀπὸ δὲ τοῦ Αὔγουστου καὶ ἐφεξῆς τὸ ὄνομα imperator κατέστη ἡ συνήμης προσωνυμία τῶν μοναρχούντων ἀρχηγῶν τοῦ Ἕωμαϊκοῦ κράτους.

Κατὰ τὸ αὐτὸν ἔτος ἀνέλαβεν ἐκ νέου καὶ τὴν ὑπατικὴν ἔξουσίαν, ἵσο-
βίως τώρα.⁷ Ήσκει δὲ τὴν ὑπατείαν καὶ τὴν δημαρχίαν ἀνευ συναρχόντων,
ἐπέτρεπε δὲ εἰς ἄλλους νὰ φέρουν ἀπλῶς τὸν τίτλον καὶ τὰ σύμβολα
καὶ διώριζε μάλιστα κατ⁷ ἔτος τρεῖς καὶ τέσσαρας καὶ ἐνίοτε περισσο-
τέρους ὑπάτους. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λεπίδου (13 π. Χ.) ἀνέλαβε
καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἄρχοντος ἀρχιερέως (*maximus pontifex*).

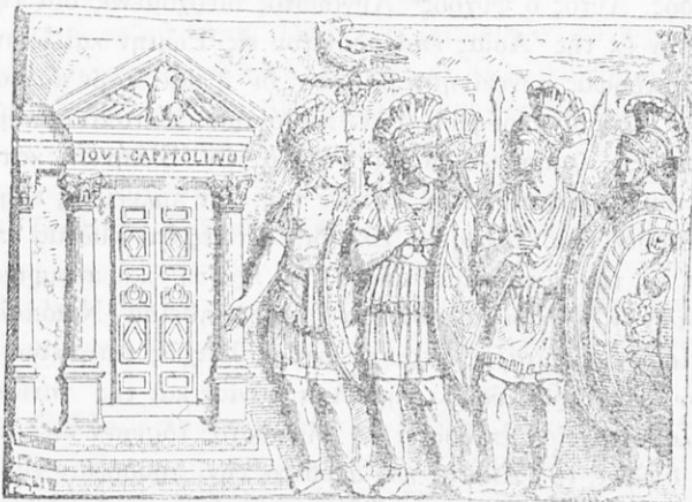
Οὕτω λοιπὸν δὲ Αὔγουστος συνεκέντωσεν εἰς ἕαυτὸν πᾶσαν στρα-
τιωτικὴν, πολιτικὴν καὶ ἱερατικὴν ἔξουσίαν, ἥσκει δὲ αὐτὴν ὡς ἀπόλυ-
τος μονάρχης. Οἱ ἔξωτεροι τύποι τῆς ἐλευθέρας πολιτείας δὲν κατηφ-
γήθησαν. Ο δῆμος συνήρχετο εἰς τὴν φυλετικὴν καὶ τὴν λοχῖτιν ἐκ-
κλησίαν, ἀλλὰ μόνον διὰ νὰ ἐπικυρώνῃ τυπικῶς τὰ ὑπὸ τοῦ αὐτοκρά-
τορος ἀποφασισθέντα.

Ἡ κυβέρνησις τοῦ Αὐγούστου ὑπῆρξεν ἡπία καὶ φιλάνθρωπος
κατ⁷ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν σκληρότητα, τὴν δρόμον οὗτος ἐπέδειξεν ὡς
τρίαρχος. Ἀνέπτυξεν δὲ Αὔγουστος ἔκτακτον δραστηριότητα καὶ σύνε-
σιν καὶ προήγαγε τὸ κράτος εἰς μεγίστην ἀκμήν. Ἐξέδωκε διαφόρους
εἰδικοὺς νόμους, διὰ τῶν δρόμων ἐπεδίωξε τὴν βελτίωσιν τῶν ἥμων
καὶ τὸν περιορισμὸν τῆς πολυτελείας, δοὺς πρῶτος αὐτὸς τὸ παρά-
δειγμα τῆς ἀπλότητος καὶ τῆς λιτότητος. Ἐπροστάτευσε τὰ γράμματα
καὶ τὰς τέχνας, ἔχων πρὸς τοῦτο βοηθοὺς καὶ συμπράκτορες τὸν φιλο-
μουσότατον σύμβουλόν του Μαικήναν καὶ τὸν ἔνδοξον νικητὴν τῆς ἐν
Ἀκτίῳ ναυμαχίας Ἀγορίπαν. Ἐξωράΐσε τὴν Ρώμην διὰ πολυναρ-
θμῶν οἰκοδομῶν, οἷον θεάτρων, λουτρῶν, ναῶν. Συνέστησε δύο νέα
ἀξιώματα, τὸ τοῦ πολιάρχου, ὅστις εἶχε τὴν ἀστυνομικὴν ἔξουσίαν
καὶ τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως, καὶ τὸ τοῦ ὑπάρχου τοῦ πραιτωρίου,
ὅστις προϊστατο τῶν πραιτωριανῶν, τῶν ἀποτελούντων τὴν σωματοφύ-
λακὴν τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἡ εὐεργετικὴ διοίκησις τοῦ Αὐγούστου ἔξετάθη εἰς δλας τὰς ἐπαρ-
χίας τοῦ κράτους. Εἰς τὰς καισαρικὰς ἐπαρχίας οἱ ἐπαρχοὶ ἥσαν ἔμ-
μισθοι καὶ παρέμενον ἐν αὐταῖς ἐφ⁷ ὅσον χρόνον ἥθελεν δὲ αὐτοκρά-
τωρ, ἥγρυπνει δὲ δὲ ἔδιος ἐπὶ τῆς διαγωγῆς αὐτῶν καὶ ἐτιμώρει πᾶσαν
παρεκτροπήν. Τοιουτοτρόπως αἱ ἐπαρχίαι αὗται ἐπαυσαν νὰ εἶναι τὰ
θύματα φοβερῶν καταχρήσεων, τὰς δρόμας διέπραττον ἄλλοτε οἱ κατ⁷
ἔτος πεμπτόμενοι ἀνθύπατοι.

Ο Αὔγουστος, ἵνα ἔξασφαλίσῃ τὰ δρατα τοῦ κράτους, ἄτινα ἥσαν
ἐκτεθειμένα, εἰς τὰς προσβολὰς τῶν ἐχθρῶν, ἰδρυσε μόνιμα στρατόπεδα
(castra stativa) παρὰ τὸν Ρῆνον, τὸν Δούναβιν καὶ τὸν Εὐφράτην.

Κράτος ὅμως τόσον ἀγανὴς καὶ περιστοιχίζόμενον πανταχόθεν ὑπὸ βαρβάρων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχῃ διαρκῆ εἰρήνην. Ἐνεκα τούτου ὁ Αὔγουστος ἡναγκάσθη καὶ πάλιν νὰ ἐπιχειρήσῃ νέους πολέμους, οὐχὶ ὅμως πρὸς νέας κατακτήσεις, ἀλλὰ μόνον πρὸς ἔξασφάλισιν τοῦ κράτους. Ἀλλ᾽ ἐκ τῶν νέων πολέμων τοῦ Αὔγουστου οἱ πρὸς τοὺς Γερ-

Εἰκ. 16. Πραιτωριανοί.

μανοὺς ὑπῆρξαν ἀτυχεῖς. Καὶ κατώρθωσε μὲν ὁ πρόγονός του Δροῦσος νὰ ὑποτάξῃ τὴν δυτικὴν Γερμανίαν καὶ νὰ μεταβάλῃ τὴν μεταξὺ Ρήγην καὶ Ἀλβιος χώραν εἰς δωμαῖκην ἐπαρχίαν. Ἀλλ᾽ ὁ ἀγέρωχος καὶ δεσποτικὸς τρόπος τοῦ Ρωμαίου ἐπάρχου Οὐάρου διήγειρεν ἐπὶ τοσοῦτον τὴν ἀγανάκτησιν τῶν Γερμανῶν, ὥστε οὗτοι ἐπανεστάτησαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἱγεμόνος τῶν Χερούσκων Ἀρμινίου καὶ ἐνεδρεύσαντες κατέκοψαν τρεῖς δωμαῖκον λεγεωνας ἐν τῷ Τευτοβουργείῳ δάσει, φονευθέντος καὶ αὐτοῦ τοῦ Οὐάρου. Ἐκτοτε ή μεταξὺ τοῦ Ρήγην καὶ τοῦ Ἀλβιος Γερμανία ἔμεινεν ἐλευθέρα.

Οἱ Αὔγουστος ἦρξε 44 ἔτη. Ἐν ἔτει 14 μ. Χ. περιοδεύων ἡσθένησε καὶ ἀπέθανεν ἐν Νόλᾳ τῆς Καμπανίας ἐν ἡλικίᾳ ἑβδομήκοντα ἔτης ἐτῶν. Τὸ σῶμά του μετεκομίσθη εἰς Ρόμην καὶ ἐτάφη ἐν τάφῳ, τὸν δοποῖον είχεν ἐγείρει ὁ ἴδιος ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Ἀρεως. Οἱ Ρωμαῖοι ἀπέδωκαν εἰς αὐτὸν θείας τιμᾶς καὶ τὸν ἔκτον ἀπὸ τοῦ Μαρτίου μῆνα ὥνγμασαν πρὸς τιμήν του Αὔγουστου.

Ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Αὔγουστου ὑπῆρξε τὰ μέγιστα ἀξιοσημείωτος,

διότι κατ' αὐτὴν ἐγεννήθη ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

78. **Αἱ ἐν Ἑλλάδι διατάξεις τοῦ Αὐγούστου.**

Ο τελευταῖος ἐμφύλιος πόλεμος εἶχε συμπληρώσει τὴν συμφορὰν τῆς Ἑλλάδος. Αὐτὸς ὁ ψυχρὸς Αὔγουστος διερχόμενος διὰ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἐκ τῆς Ἀσίας ἐπάνοδόν του εἰς Ψώμην καὶ ἴδων τὰς μεγάλας καταστροφὰς συνεκινήθη βαθέως· δι’ ὃ καὶ ἔλαβε πανταχοῦ διάφορα μέτρα πρὸς ἀνακούφισιν τῶν παθόντων. Κατόπιν γενόμενος μονάρχης ἐπέδειξε ζωηρὸν ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ μεγάλου θετοῦ πατρός του, καὶ πολυειδῶς εὐηργέτησεν αὐτούς. Ἰδρυσε νέας πόλεις ἐν Ἑλλάδι, αἵτινες ἐπὶ αἰῶνας σπουδαίως ἐπέδρασαν ἐπὶ τὴν κατάστασιν αὐτῆς. Ή πρώτη καὶ περιφημοτάτη ἐκ τῶν τοιούτων ἐν Ἑλλάδι πόλεων ἦτο ἡ προρρηθεῖσα Νικόπολις. Αὕτη προικισθεῖσα δι’ εὐρυτάτης περιοχῆς καὶ πολλαχῶς τιμηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου ἔγινε πρωτεύουσα τῆς Ἀκαρνανίας καὶ τῆς νοτίου Ἡπείρου καὶ ἔλαβε ταχεῖαν ἐπίδοσιν. Ο Αὔγουστος ἵδρυσεν ἐν Ἀκτίῳ πεντετηρικὸν ἀγῶνα, τὰ *"Ἀκτια*, καὶ ἀνέθηκε τὴν προδρείαν εἰς τὸν Λακεδαιμονίους, τὸν δόποίους καὶ ἄλλως εὐηργέτησε πολυειδῶς ὡς συναγωνισθέντας μετ’ αὐτοῦ ἐν Ἀκτίῳ. Αἱ Πάτραι ἦδη ἀπὸ τοῦ 280 π. Χ. ἥσαν ἔρημοι κατοίκων. Ο Αὔγουστος συνάφισε καὶ αὖθις τὴν πόλιν ταύτην πέμψας εἰς αὐτὴν ὁρμαῖκὴν ἀποικίαν καὶ ὑποχρεώσας πολλοὺς κατοίκους ἐκ τῶν πέριξ γειτονικῶν πόλεων νὰ μετοικήσουν εἰς αὐτήν. Οὕτω ἡ πόλις τῶν Πατρῶν, ἡ κατέχουσα ἐπίκαιρον θέσιν ὑπὸ ἔποψιν ἐμπορικὴν καὶ στρατηγικὴν, καταστᾶσα πρωτεύουσα τῆς δυτικῆς Ἀχαΐας καὶ δι’ αὐτονομίας προικισθεῖσα προήγετο δῆμοις διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας καὶ ἀνῆλθεν εἰς περιπλήγν. Καὶ ἄλλας πολλὰς ὁρμαῖκὰς ἀποικίας ἐπεμψεν ὁ Αὔγουστος εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οὕτω δὲ διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ σφριγῶντος Ἰταλικοῦ στοιχείου μετὰ συγκεντρούμενων ἐκ νέου ἐλληνικῶν πληθυσμῶν προήγαγεν ἐν Ἑλλάδι τὸ ἀφορμοιωτικὸν σύστημα τῆς αὐτοκρατορίας.

79. **Ο χρυσοῦς αἰώνων τῆς ῥωμαϊκῆς φιλοσογίας.**

Τὸ ὄνομα τοῦ Αὐγούστου κατέστη ἐνδοξότατον ὡς συνδεθὲν μεθ’ ἐνὸς ἐκ τῶν μεγάλων φιλολογικῶν αἰώνων, ὅστις φέρει καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ «*Αἰών τοῦ Αὐγούστου*». Ἄλλος ἵνα δικαίως δονομασθῇ ὁ αἰών οὗτος «*χρυσοῦς αἰώνων τῆς ῥωμαϊκῆς φιλοσογίας*» είναι ἀνάγκη νὰ πε-

ριληφθοῦν εἰς αὐτὸν καὶ οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς οἱ ἀναφανέντες διίγον πρὸ τοῦ Αὐγούστου. Τοιοῦτοι εἶναι·

1) **Ο Κικέρων** (106—43 π. Χ.), ὁ πρύτανις τῶν Ρωμαίων δητό-
ρων, οὗτος ἡ εὐγλωττία εἶναι ἀπαράμιλλος. Ο Κικέρων ἔχων μεγάλην
ἰσχὺν πνεύματος καὶ τοὺς Ἐλληνας συγγραφεῖς μετ' ἐπιστασίας μελε-
τήσας ἐπλούτισε τὰ δωμαῖκὰ γράμματα διὰ νέων γνώσεων καὶ ἀπέβη δ
δημιουργὸς τοῦ πεζοῦ λόγου. Πλὴν τῶν δητορικῶν λόγων του, μεταξὺ^{τῶν}
τῶν δποίων διαπρέπουν οἱ κατὰ Οὐάρου, οἱ Κατιλινιακοί, οἱ κατ^τ Ἀν-
τωνίου Φιλιππικοί, καὶ ἄλλοι, ἔγραψε καὶ διαφόρους φιλοσοφικὰς πραγ-
ματείας καὶ ἐπιστολάς, διὰ τῶν δποίων ἀνεδίχθη δ πνευματικὸς πατήρ
τῶν μεταγενεστέρων καὶ εἰς ἐκ τῶν διδασκάλων τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

2) **Ο Ιούλιος Καῖσαρ** (100—44 π. Χ.), ὅστις μετὰ μοναδικῆς
ἀφελείας καὶ ζωηρότητος καὶ μετὰ τέχνης ἔγραψεν ἀπομνημονεύματα
τῶν ἐν Γαλατίᾳ πολέμων του (Commentarii de bello gallico) καὶ
τοῦ ἐμφυλίου κατὰ Πομπηίου καὶ τῶν ὀπαδῶν του (Commentarii de
bello civili).

3) **Ο Σαλλούνστιος** (87—34 π. Χ.), ὅστις ἔγραψε δύο ιστορικὰ
ἀριστουργήματα περὶ τῆς συνωμοσίας τοῦ Κατιλίνα (de conjuratione
Catilinae) καὶ περὶ τοῦ Ιουγονδυτικοῦ πολέμου (de bello Jugur-
thino). Ἐγραψε δὲ καὶ ιστορίας εἰς πέντε βιβλία, τῶν δποίων μόνον
ἀποσπάσματα διεσώθησαν.

4) **Ο Λουκούντιος Κᾶρος** (99—55 π. Χ.), δ πρωτοτυπώτερος τῶν
Λατίνων ποιητῶν. Ἐγραψε φιλοσοφικὸν ποίημα «περὶ τῆς φύ-
σεως τῶν δυνάμεων» (de rerum matura), πραγματευθεῖς ἐν ἔξαμέτροις
στίχοις μετὰ μεγάλης δεξιότητος καὶ τέχνης τὸ θέμα τοῦτο, τὸ ἥκιστα
εὐαρμοστοῦν εἰς τὴν ποίησιν. Ἐν τῷ ποιήματι του δ Λουκούντιος ἀκο-
λουθῶν τὴν ἡμικήν τοῦ Ἐλληνος φιλοσόφου Ἐπικούρου καταπολεμεῖ
τοὺς θεοὺς καὶ ἀρνεῖται εἰς αὐτοὺς πᾶσαν δρᾶσιν καὶ δοπὴν ἐν τῇ διοι-
κήσει τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου.

Ἐγγύτερον τοῦ Αὐγούστου ενδίσκονται δ Τίτος Αίβιος, δ Όρατιος
καὶ δ Βιογίλιος, ἥτοι ἡ ιστορία, ἡ ψήφη καὶ τὸ ἔπος.

1) **Ο Τίτος Αίβιος** (59 π. Χ.—16 μ. Χ.) ἔγραψεν ἐκτεταμένην δω-
μαῖκήν ιστορίαν (ἀπὸ καίσεως Ρώμης μέχρι τοῦ ἔτους 9 π. Χ.),
ἥτις διὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ ὑφους, τὴν ἐπιβλητικήν διάταξιν τοῦ
θέματος, τὸ ὑφος τῶν ιδεῶν, καὶ τὴν γλαφυρότητα δὲν ἔχει ἀφάμιλλόν
της ἐν τῇ ἀρχαίᾳ φιλολογίᾳ.

2) **Ο Όρατιος** (65 π. Χ.—8 μ. Χ.), φίλος τοῦ Αὐγούστου καὶ τοῦ
Ἐλληνικὴ καὶ Ρωμαϊκὴ Ιστορία N. Βραχνοῦ. Ἐκδ. E'. 5—7—25 11

Ματικήνα, ὁ μέγιστος λυρικὸς τῶν Ρωμαίων, οὗτος ἡ γλῶσσα διακρίνεται διὰ τὴν ἀνυπέρβλητον λεπτότητα, καλαισθησίαν καὶ γλαφυρότητα. Ὁ Οράτιος ἐποίησε σατύρας, φόδας καὶ ἐπιστολάς.

3) **Ο Βιργίλιος** (70—19 π. Χ.) εἶναι ὁ μέγιστος τῶν Ρωμαίων ἑπτικὸς ποιητής. Τὸ τελείωτερον τῶν ποιημάτων αὐτοῦ εἶναι τὰ *Γεωργικά*, εἰς τὰ ὅποια ὑμνεῖ τὴν γεωργίαν, τὴν εἰρήνην, τὰ ἀγροτικὰ ἥμη μετὰ τῆς φιλοπονίας καὶ τιμώτητος. Ἀλλ᾽ ἡ *Αἰνειάς* εἶναι τὸ ποίημα ἐκεῖνο, ἐξ οὗ προηῆθεν ἡ ἀθάνατος δόξα τοῦ ποιητοῦ. Ἐν τῇ Αἰνειάδι ὁ Βιργίλιος ἔχων πρότυπον τὸν Ὄμηρον περιγράφει τὰς πλάνας τοῦ Αἰνείου μετὰ τὴν ἀλλωσιν τῆς Τροίας καὶ ἔξυπνει τὴν μυθικὴν ἀρχὴν τῆς Ρώμης.

Μετὰ τὸν Οράτιον καὶ τὸν Βιργίλιον ἔξοχος Ρωμαῖος ποιητὴς εἶναι ὁ *Οβίδιος* (43 π. Χ.—7 μ. Χ.), ὅστις διακρίνεται διὰ τὴν δαψίλειαν καὶ ἴδιοφρυμάτων τῆς ποιῆσεως, ὡς καὶ διὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν στίχων του. Τὸ σπουδαιότερον ἐκ τῶν ποιημάτων του εἶναι αἱ *Μεταμορφώσεις*.

Καὶ ἐλεγειακοὶ ποιηταὶ ἀνεφάνησαν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου, οἵοι ὁ *Τίβουλος* (54—19 π. Χ.), τοῦ ὅποιου αἱ ἐλεγεῖαι γεγομέναι εἰς ὕφος γλαφυρὸν καὶ ἐράσμιον ἀποπνέουν γλυκεῖαν μελαγχολίαν, καὶ ὁ *Προπέρτιος* (49—15 π. Χ.), ὅστις ὑπῆρξε μὲν κατώτερος τοῦ Τίβουλου ὡς πρὸς τὸ πάθος, ἀνώτερος δὲ αὐτοῦ ὡς πρὸς τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν παιδείαν.

80. Τέχνη, συγκοινωνία, ἐμπόριον.

Ἐν Ρώμῃ δὲν ὑπῆρξαν, ὡς ἐν Ἑλλάδι, μεγάλοι γλύπται καὶ ζωγράφοι. Η δωμαϊκὴ τέχνη περιιστάτετο εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικήν. Τὰ ἔργα δὲ τῆς δωμαϊκῆς τέχνης ἦσαν μνημεῖα.

Ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ τέχνῃ οἱ Ρωμαῖοι παρέλαβον τὴν ἐλληνικὴν συνήθειαν τῶν κιόνων καὶ τοῦ κιονοκράνου καὶ ἥρχισαν νὰ οἰκοδομοῦν οἰκίας κατὰ τὸν ἐλληνικὸν τρόπον· ἀλλὰ μετεχειρίσθησαν ἐν σύστημα οἰκοδομήσεως, τὸ ὅποιον δὲν ἦτο ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Ἑλλησιν, τὴν *θόλον* (καμάραν). Διὰ τοῦ μέσου τούτου οἱ Ρωμαῖοι ἡδυνήθησαν νὰ κατασκευάσουν οἰκοδομήματα εὐρυχωρότερα καὶ ὑψηλότερα τῶν οἰκοδομημάτων τῶν Ἑλλήνων.

Οἱ Ρωμαῖοι ἔχρειαζοντο λίθους πελεκητούς μόνον διὰ τὴν θόλον καὶ διὰ τὴν ἐπένδυσιν τῶν οἰκοδομημάτων. Τὸ ἐσωτερικὸν τῶν τοίχων ἔκτιζον μὲ νήλικὰ εὐτελῆ, μὲ λίθους ἀκατεργάστους, μὲ χάλικας, μὲ πλίνθους συνδεομένους διὰ στερεᾶς ἀμμοκονίας ἐξ ἄμμου καὶ ἀσβέστου.

Μνημεῖα.— Πρὸ τοῦ Αὐγούστου μνημεῖα ἐν Ρώμῃ δὲν ὑπῆρχον

ἐκτὸν τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου καὶ τοῦ θεάτρου τοῦ Ημιτηῖου. Ὁ Αὔγουστος ἔξωφράϊσε τὴν πόλιν. Ἐπεσκείασε τὰ ἀρχαῖα ἵερα, ἄτινα είλον καταρρεύσει, καὶ ἀνήγειρε νέα. Ὡκεδόμησε τὸ μέγα θέατρον, τὸ δποῖον καθιέρωσεν εἰς μνήμην τοῦ ἀνεψιοῦ του Μαρκέλλου, καὶ τὴν Ἰουλίαν βασιλικήν, ὅπου συνηθροίζοντο οἱ ἔμποροι. Ἡ βασιλικὴ τῶν Ῥωμαίων ἦτο ἐπίμηκες οἰκοδόμημα, τὸ δποῖον ἀπέληγεν εἰς κυκλοτερῷ ἀψίδα.

Οὐ μεσαῖος χῶρος τοῦ ἐσωτερικοῦ περιεβάλλετο ὑπὸ διπλῆς σειρᾶς κιόνων καὶ ἦτο προφορισμένος δι’ ἐμπορικὰς ἐργασίας.⁷ Εἰηησίμενε δὲ ἡ βασιλικὴ καὶ ὁ δικαστήριον.

Τὸ λαμπρότερον ἐκ τῶν ἐπὶ Αὔγούστου ἀνεγερθέντων μνημείων ἦτο τὸ Πάνθεον, οἰκοδόμηθὲν ὑπὸ τοῦ Ἀγρίππα καὶ διατηρούμενον ἀκόμη. Εἶναι ὑπερομεγέθης κυκλοτερῆς ναὸς στεγαζόμενος διὰ τεραστίας θόλου, ἣτις ἔχει εἰς τὴν κορυφὴν ἄνοιγμα διὰ νὰ εἰσέρχεται τὸ φῶς.

Τοσοῦτον δὲ ὑψηλὴ εἶναι ἡ θόλος, ὥστε δὲν ἀφίνει νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν οὐδεμίᾳ πνοὴ ἀνέμου, ἡ δὲ εἰσερχομένη βροχὴ πίπτει τόσον ἐνθέως, ὥστε σχηματίζει κύκλον ἐπὶ τοῦ λιθοστρώτου δαπέδου.

Οὐ Αὔγουστος διμιλῶν περὶ τῆς Ῥώμης ἔλεγεν «Εὔχον μίαν πόλιν πλινθίνην καὶ ἀφίνω μίαν πόλιν μαρμαρίνην».

Οδοί. — Οἱ Ῥωμαῖοι ἔξηκολούθουν νὰ κατασκευάζουν ὄδοὺς ὅχι μόνον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας.

Αἱ ὄδοι ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εὐθεῖαι λεωφόροι κατεσκευασμέναι διὰ χαλίκων καὶ ἀμμυκονίας. Αἱ ἀποστάσεις ἔδεικνύοντο διὰ λιθίνων δροσήμων ἀνὰ πᾶν μίλιον (τὸ δρωμαϊκὸν μίλιον=1000 βήματα). Ἐν Ἰταλίᾳ ἐμέτρουν τὰ μίλια μεταχειρίζόμενοι ὡς ἀφετηρίαν κεντοικὴν στήλην στημένην ἐν τῇ ἀγορᾷ. Εἰς τὰς ὄδοὺς ταύτας ὑπῆρχον

Eἰκ. 17. Τὸ Πάνθεον

σταθμοὶ μὲν ἵππους καὶ μὲν ταχυδρόμους πρὸς μεταφορὰν τῶν διαταγῶν τῆς κυβερνήσεως.

Οὐ οὐδέποτε συνέταξεν ἐν εἶδος χάρτου ὅλων τῶν ὅδῶν τῆς αὐτοκρατορίας, ἐπὶ τοῦ δποίου ἐσημείωσε τοὺς σταθμοὺς καὶ τὰς ἀποστάσεις τοῦ ἑνὸς σταθμοῦ ἀπὸ τοῦ ἄλλου. Οὐ δοιπορικὸς οὗτος χάρτης χαραγμένες ἐπὶ λίθου ἐτοποθετήθη εἰς δημόσιον μέρος, ἔκαμπον δὲ ἀντίγραφα αὐτοῖς πρὸς χρῆσιν τῶν ταξειδεύοντων.

Ἐμπόριον.— Αἱ δόδοι ἡσαν κατεσκευασμέναι πρὸ πάντων διὰ νὰ διέρχωνται τὰ στρατεύματα. Οἱ σταθμοὶ ἡσαν ὠργανωμένοι διὰ νὰ μεταβιβάζουν τὰς διαταγὰς τῆς κυβερνήσεως, ἀλλ᾽ ἐχοησίμευον ὠσαύτως διὰ τὰ ἐμπορεύματα καὶ τοὺς ταξειδιώτας. Εὑρίσκοντο ἐν τοῖς σταθμοῖς ταχυδρομικοὶ ἵπποι καὶ μαγειρεῖα. Τὰ μαγειρεῖα ταῦτα ἡσαν πενιχρῶς ἐφωδιασμένα, ἀλλ᾽ δπωσδήποτε οἱ ταξειδιῖται εὑρίσκοντο ἐν αὐτοῖς καὶ μέρος διὰ νὰ κοιμηθοῦν καὶ κάτι διὰ νὰ φάγουν. Αἱ συγκοινωνίαι οὗτως ἔγιναν εὐκολώτεραι.

Η Ἄριμη ἐμποδίζουσα τοὺς λαοὺς νὰ πολεμοῦν ἀναμεταξύ των ἀποκατέστησε τὴν εἰρήνην καθ' ὅλον τὸ κράτος, ἢ δὲ εἰρήνη κατέστησε τὰς συγκοινωνίας ἀσφαλεστέρας. Τότε ἀνεπτύχθη μεταξὺ τῶν διαφόρων χωρῶν τοῦ κράτους ἐν μέγα ἐμπορικὸν σύστημα.

Η μεγαλειτέρα ἀγορὰ ἦτο ἡ Ἄριμη, ἥτις εἶχε νὰ διαθρέψῃ πληθυσμὸν ἐνὸς καὶ ἡμίσεως ἔως δύο ἑκατομμυρίων καὶ εἰς τὴν δποίαν κατόκουν οἱ πλουσιώτεροι ἀνθρώποι, ἐκεῖνοι οἵτινες ἡγόραζον τὰ ἀντικείμενα τῆς πολυτελείας.

Τὰ ἐμπορεύματα ἤρχοντο πρὸ πάντων διὰ θαλάσσης καὶ ἔξεφορῶν τῶνοντο εἰς τὴν Ὡστίαν. Τὰ διὰ τὴν Ἰταλίαν πρωθισμένα ἔξεφορῶντο κατὰ προτίμησιν εἰς τὸν κόλπον τῆς Νεαπόλεως καὶ ἐκεῖθεν ἀπεστέλλοντο εἰς τὰς διαφόρους πόλεις. Η Ἄριμη καὶ ἡ Ἰταλία ἡγόραζον μᾶλλον ἢ ἐπώλουν. Τὸ φωμαϊκὸν ἐμπόριον ἦτο εἰσαγωγικόν. Συνεκέντρων τὰ ἐμπορεύματα ἐνὸς τόπου εἰς μίαν πόλιν, συνήθως εἰς ἔνα λιμένα, δπου τὰ πλοῖα κατέπλεον διὰ νὰ παραλάβουν καὶ μεταφέρουν αὐτὰ εἰς Ἰταλίαν. Ἐμποροὶ Ἰταλοὶ ἐγκατεστημένοι εἰς ὅλας τὰς μεγάλας πόλεις τοῦ κράτους διηγύμνυντο ἐμπόριον τοῦτο.

Αἱ χῶραι τῆς μεσημβρίας, Σικελία, Ἀφρική, Αἴγυπτος, ἔδιδον πρὸ πάντων σῖτον καὶ ξηρὰ δσποια, παρελάμβανον δὲ αὐτὰ ἐκ τῶν λιμένων τοῦ Πανόρου, τῆς Καρχηδόνος καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας. Αἱ ἡμιβάρβαροι χῶραι τῆς Λύσεως ἐπρομήθευν πρὸ πάντων οἰκοδομήσιμῶν ἔνδειαν, δέρματα, ἔρια καὶ δούλους. Κέντρα τοῦ ἐμπορίου ἦσαν ἐν Ἰσπανίᾳ τὰ

Γάδειρα, δπον εῦρισκον τὰ λινᾶ ὑφάσματα καὶ τὰ ἔρια τῆς Βετίκης (σημερινῆς Ἀνδαλουσίας) καὶ τὸν ἀργυρὸν ἔξαγόμενον ἐκ τῶν μεταλλείων ἐν Γαλατίᾳ ἡ **Ναρβανῆτις**, ἐν τῇ Ἀνω Ἰταλίᾳ ἡ **Γένοντα**, καὶ ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀδριατικῆς ἡ **Ακυλητα**.

Τὸ μεγαλείτερον κατὰ θάλασσαν ἐμπόριον ἦτο τὸ τῆς Ἀνατολῆς. Ἐκεῖθεν ἥρχοντο τὰ ἀντικείμενα τῆς πολυτελείας, τῶν ὅποιών οἱ Ὅρμαιοι δὲν ἥδύναντο νὰ στερηθοῦν. Οἱ ἐμποροὶ τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Ἀραβίας ἐκόμιζον τὰ προϊόντα τῶν θερμῶν χωρῶν, ἥτοι τὰ ἀρώματα τῆς Ἀραβίας, τὰ ἀρωματικὰ τραγήματα (μπαχαρικά), τὰ φάρμακα (ἀλόην, ὅπιον), τὸ ἴνδικόν, τὸ ἐλεφαντοστοῦν, τοὺς πολυτίμους λίθους καὶ τοὺς μαργαρίτας, τὰ λεπτὰ βαμβακερὰ ὑφάσματα τῶν Ἰνδιῶν, τὰ μεταξωτὰ ὑφάσματα τῆς Κίνας. Τὰ ἐμπορεύματα ταῦτα διὰ θαλάσσης καὶ ἔπειτα διὰ τῶν καραβανίων ἐπὶ καμήλων φορτωμένα μετεφέροντο εἰς τρία μεγάλα κέντρα, εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης καὶ τοῦ Νείλου, εἰς τὴν Ἀντιόχειαν διὰ τοῦ Περσικοῦ κόλπου καὶ τῆς συριακῆς ἐρήμου, καὶ εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου Ηόντου Ὀλβίαν διὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ἀσίας καὶ διὰ τῆς Κασπίας θαλάσσης. Ὅποιοι γίζεται ὅτι τὸ εἰσαγωγικὸν ἐμπόριον τοῦ ὁμαϊκοῦ οράτους κατ' ἔτος ἀνήρχετο εἰς 25 ἑκατομμύρια ἀρχαίων δραχμῶν.

81. Οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὔγουστου αὐτοκράτορες.

α'.) **Τιβέριος** (14—37 μ. Χ.).— Τὸν Αὔγουστον ἀποθανόντα διελέχθη ὁ πρόγονός του, υἱὸς τῆς τρίτης συζύγου του Λιβίας, Τιβέριος ἢ Λιλικία πεντήκοντα ἔξι ἐτῶν. Ὁ Τιβέριος ἦτο ἐκ φύσεως πακός, μοιζηρός, ὑποκριτής, καὶ ὠμός, ὑπῆρξε δὲ ὁ πρόδρομος τῶν πολυαριθμῶν ἀκείνων τεράτων, τὰ δποῖα ἐκάθισαν ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου τῆς Ρώμης καὶ τὰ δποῖα ἡ ίστορία ὀνομάζει ἐστεμμένους κακούργους.

Οἱ παρὰ τὸν Ρήγον λεγεῶνες στασιάσαντες ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν Γερμανικόν, υἱὸν τοῦ Δρούσου καὶ ἀνεψιὸν τοῦ Τιβερίου· ἀλλ' ὁ μεγαλόφρων νεανίας ἀπέρριψε τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀρχὴν καὶ διὰ νὰ παναφέρῃ τὴν πειθαρχίαν ὡδήγησε τοὺς λεγεῶνας πέραν τοῦ Ρήγου. Προχωρήσας δὲ μέχρι τοῦ Τευτοβουργού (Teufelburg) δάσους, ὃπου κατεκόπησαν οἱ λεγεῶνες τοῦ Οὐάρου, κατετρόπωσε τὸν ἡγεμόνα τῶν Χριστιανῶν Ἀρμίνιον, καὶ διενοεῖτο ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ πατρὸς του ἐν Γερμανίᾳ ἰδρυθεῖσαν ὁμαϊκὴν κυριαρχίαν. Ἀλλ' ὁ δύσπιστος Τιβέριος ἀνεκάλεσεν ἔξαίφνης τὸν Γερμανικὸν καὶ ἀπέστειλεν τοῦτον εἰς τὴν Ἀσίαν, ἵνα ἀποκαταστήσῃ δῆθεν τὴν διασαλευθεῖσαν

έκει τάξιν. Μόλις δύμως ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀσίαν ἐδηλητηριάσμη ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ τῆς Συρίας κατὰ μυστικὴν παραγγελίαν τοῦ Τιβερίου.
„Ἐφ” δύσον ἔτη δ Γερμανικός, δ Τιβέριος ὑπεκρίνετο τὸν πρῶτον καὶ εὐπροσήγορον. „Ἄλλ” ἀφοῦ ἀπηλλάγῃ τοῦ Γερμανικοῦ, ἀπέβαλε τὸ προσωπεῖον καὶ ἀπεκάλυψε τὴν ἀγορίαν αὐτοῦ φύσιν. „Εκτοτε ἥχισε νὰ κυβερνᾶ τυραννικότατα. Καθ” ἐκάστην διέτασσε θανατώσεις οἰκείων, συγγενῶν καὶ ἄλλων ἐπισήμων προσώπων, τῶν δοτοίων τὰς περιουσίας ἥχισε. Συμβοηθὸν δὲ εἰς τὰς κακουργίας ταύτας εἶχε τὸν ὑπαρχον τῶν προτιθωριανῶν Σηϊανόν, τὸν δοτοῖον εἶχε περιβάλει διὰ μεγάλης εύνοίας καὶ ἀπεριορίστου ἐμπιστοσύνης. „Άλλ” δταν δ Σηϊανὸς ἐτόλμησε νὰ δηλῶ τηριάσῃ καὶ αὐτὸν τὸν υἱὸν τοῦ αὐτοκράτορος Δροῦσον, δ Τιβέριος ἐκ τῆς νήσου Κατρέας ἀπέναντι τῆς Νεαπόλεως, ὃπου προσωρινῶς διέμενε, διέταξε νὰ φονεύσουν τὸν Σηϊανὸν μετὰ πάντων τῶν οἰκείων του.

„Άλλ” δ ὁδὸς καὶ ἀπάνθρωπος οὗτος αὐτοκράτωρ πρὸς τὴν Ἐλλάδα ἐποιεύθη ἐπιεικῶς. Ἐπειδὴ ή Μακεδονία καὶ ή Ἀζαΐα παρεπονοῦντο διὰ τὰς καταχρήσεις τῶν κατ’ ἔτος πεμπομένων διοικητῶν, δ Τιβέριος κατέστησε τὰς δύο ταύτας ἐπαρχίας προσωρινῶς καισαρικάς. Τὸ Αἴγιον παθὸν ἐκ σεισμοῦ ἀπηλλάγη ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐπὶ τοία ἔπι παντὸς φόρου κατὰ πρότασιν τοῦ Τιβερίου.

Ο Τιβέριος ἀπέθανε στραγγαλισθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν πρωτωριανῶν Μάκρωνος κατὰ διαταγὴν τοῦ Καλλόγα, ὅστις μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου εἶχεν ἀνακηνογμῆ διάδοχος αὐτοῦ. Ἐπὶ τῆς φασιλείας τοῦ Τιβερίου ἐστάυρώθη δ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

β). *Γάιος Καλιγόλας* (37—41 μ. Χ.).— Ο Γάιος Καλιγόλας ἦτο υἱὸς τοῦ ἐνδόξου Γερμανικοῦ. Κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας οὗτος ἐκνέρωνα καλῶς ἔπειτα δὲ περιπεσὼν εἰς βαρεῖάν τινα νόσον καὶ ἀναλαβὼν ἐκ ταύτης γατέστη παντελῶς ἀγνώστος εἰς πάσας αὐτοῦ τὰς πρᾶξεις. Δὲν ἦτο πλέον αὐτοκράτωρ, ἀλλ” ἐν τέρας ἀσεβείας, κακουργίας, ἀναιδείας καὶ μωρίας, τέλειος τύπος φρενοβλαβοῦς. Καθ” ἐκάστην διέτασσεν ἀποκεφαλίσεις καὶ ἥσθιάντο μεγίστην τέρψιν παριστάμενος δ ίδιος κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν. Μέχρι τοιούτου δὲ βαθμοῦ ἔφθασεν ή ὁμότης αὐτοῦ, ὥστε πολλάκις παρεπονεῖτο, διότι δ ὁ φωμαῖκὸς λαὸς δὲν εἶχε μίαν κεφαλὴν διὰ νὰ τὴν κόψῃ διὰ μιᾶς.

Πρὸς τὴν ὁμότητα αὐτοῦ ἡμιλλάτο καὶ ή μωρία του. Ἐπιθυμῶν ν” ἀπολαύῃ θείων τιμῶν παρὰ τοῖς Ψωμαίοις, ἐνεφανίζετο πολλάκις ἐνώπιον αὐτῶν ὑπὸ διαφόρους μωρφάς, ἄλλοτε μὲν διὸ Ζεὺς μετὰ κε-

φαννοῦ, ἄλλοτε ὡς Ποσειδῶν μετὰ τριάντας, καὶ ἄλλοτε ὡς Ἡρακλῆς μετὰ δοπάλου καὶ λεοντῆς.

Τέσσαρα ἔτη δ ὁ ψυμαϊκὸς λαὸς ὑπέμεινε τὸν φρενόληπτον αὐτὸν αὐτοκράτορα, ὅστις ἐν τῇ μανίᾳ του δὲν ἤμποδίσθη καὶ τὸν ἵππον του ν' ἀνακηρύξῃ ὑπατον. Τέλος ὅμως εἰς χαλίαρχος τῶν πραιτωριανῶν, δ Χαιρέας, ἔσφαξεν αὐτὸν ἐν τῷ λουτρῷ καὶ ἀπήλλαξε τὴν Ρώμην ἀπὸ τοῦ ἐστεμμένου αὐτοῦ κακούργου.

γ') **Κλαύδιος** (41—54 μ. Χ.).— Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καλιγόλα οἱ πραιτωριανοὶ ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα τὸν ἀδελφὸν τοῦ Γερμανικοῦ καὶ θεῖον τοῦ Καλιγόλα, τὸν πεντηκονταετῆ Κλαύδιον, εὑρόντες αὐτὸν κεκομιμένον ἐκ φόβου ἐν τινὶ γωνίᾳ τοῦ ἀνακτόρου ὅπισθεν παραπετάσματος. Ο Κλαύδιος ἀδηγήμη διὰ τὸν πραιτωριανὸν εἰς τὸ στρατόπεδόν των. Ἐκεῖ συνελθόν ἐκ τοῦ φόβου προσεφώνησε τὸν πραιτωριανὸν καὶ ἥμειψεν ἓνα ἔκαστον τῶν στρατιωτῶν διὰ δωρεᾶς τριακοσίων ἑβδομήκοντα πέντε δραχμῶν ἀντὶ τῆς ὑπηρεσίας, τὴν δποίαν προσέφεραν εἰς αὐτόν. Οὕτω λοιπὸν δ Κλαύδιος ὕρισε τὸ τίμημα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος, τὸν δὲ νεωτερισμὸν τοῦτον οἱ πραιτωριανοὶ μετὰ ταῦτα ἀνήγαγον εἰς νόμον.

Ο Κλαύδιος εἶχεν ἀγαθὰς διαθέσεις· ἀλλ' ἵτο ἀσθενικὸς καὶ κατὰ τὸν νοῦν καὶ κατὰ τὸ σῶμα καὶ ἀνεξίκακος μέχρι βλακείας. Λιδὸς καὶ ἀφέθη δλίγον κατ' δλίγον εἰς τὴν διάθεσιν τῶν περιστοιχιζόντων αὐτόν. Απασα ἡ κυβέρνησις περιῆλθεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν δύο διεφθαρμένων εννοούμενων του Ηάλλαντος καὶ Ναρκίσσου, οἵτινες διέπραξαν μοίας ἀτιμίας καὶ ἐγκλήματα, καὶ εἰς τὴν διαβόητον σύζυγόν του Μεσσαλίναν, τῆς δποίας τὸ ὄνομα παρέμεινεν διὰ συνώνυμον τῆς ἀναιδεστέρας ἀκολασίας. Ο Κλαύδιος λαβὼν γνῶσιν τῆς αἰσχροτάτης διαγωῆς τῆς Μεσσαλίνας ἐφόνευσεν αὐτήν, λαβε δὲ δευτέραν σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ Καλιγόλα Ἀγριππīναν, γυναῖκα φίλαρχον καὶ δοξομανῆ. Ή Ἀγριππīνα ἐπεισε τὸν Κλαύδιον νὰ συζεύξῃ τὸν ἐκ τοῦ πρώτου γέρου νίόν της Νέρωνα μετὰ τῆς θυγατρός του Ὀκταβίας καὶ νὰ δρίσῃ αὐτὸν διάδοχον, παραγκωνίζων τὸν ἴδιον αὐτοῦ νίδον Βρεττανικόν, κατόπιν δὲ ἐδηκητηρίασε τὸν σύζυγον.

δ') **Νέρων** (54—68 μ. Χ.).— Ο Νέρων ἵτο νίδος τοῦ Λομιτίου, ἀνδρὸς ἔχοντος κακούργους δρμάς, καὶ τῆς Ἀγριππīνης, ἐπαΐδενθη δὲ ὑπὸ τοῦ διασῆμου φιλοσόφου Σενέκα καὶ δεκαεπταετῆς ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον. Κατὰ τὰ πρῶτα πέντε ἔτη τῆς βασιλείας του ὑπὸ τὰς διηγεῖς συμβονλᾶς τοῦ σοφοῦ διδασκάλου του ἐκυβέρνα μετὰ πολλῆς

ηπιότητος. «Εἴθε νὰ μὴ ἐγνώριζον νὰ γράφω», εἶπεν ἡμέραν τινά, ὅτε τοῦ ἔφεραν νὰ ὑπογράψῃ καταδικαστικήν τινα ἀπόφασιν ἐπιβάλλουσαν θάνατον. Καὶ ὅμως τίς θὰ πιστεύσῃ, ὅτι ὁ ἡπιός καὶ φιλάνθρωπος αὐτὸς αὐτοκράτωρ ἀπέβη μετ' ὀλίγον ὁ αἱμοχαρέστατος καὶ ἀγριώτατος πάντων τῶν τυραννών τῆς ὑφηλίου, ἀλλοθῆς μάστιξ τῆς ἀνθρωπόνητος; Ἐμαίνετο οὗτος ὅχι μόνον κατὰ τῶν ἔνων, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτῶν τῶν συγγενῶν του. Ἀλλ᾽ ἡ πρώτη ὠθήσασα τὸν Νέρωνα εἰς τὸ ἔγκλημα ἦτο ἡ μήτηρ του Ἀγριππīνα. Ἡ φίλαρχος καὶ δεσποτικὴ αὕτη γυνὴ ἥθελε νὰ ἔξασκῃ ἐπὶ τοῦ νίοῦ της τὴν αὐτὴν καὶ ἐπὶ τοῦ Κλαυδίου ἐπιρροήν, μὴ κατορθώσασα δὲ τοῦτο ἥπειλησε τὸν Νέρωνα ὅτι θὰ ὀδηγήσῃ τὸν Βρεττανικὸν εἰς τοὺς πραιτωριανοὺς καὶ θὰ ἀποδώσῃ εἰς αὐτὸν τὸν θρόνον, ὅστις καὶ τοῦ ἀνῆκεν. Ἀλλ᾽ ὁ Νέρων προλαβὼν ἐδηλητηρίασε τὸν Βρεττανικόν, μετ' ὀλίγον δὲ ἐφόνευσε καὶ αὐτὴν τὴν μητέρα του καὶ τὴν σύζυγόν του Ὁκταβίαν καὶ ἐνυμφεύθη τὴν ἑταίραν Ποπαίαν Σαβίνην. Ἐκτοτε οὐδὲν πλέον ἥδυνατο νῦν ἀναγατίσῃ τὸν Νέρωνα. Περιεστοιχίσθη οὗτος ὑπὸ φαυλοβίων καὶ χυδαίων προσώπων καὶ μετ' αὐτῶν ἐκνύσσετο εἰς παντοειδεῖς ἀκολασίας. Ἐξήρχετο τὴν νύκτα, περιήρχετο τὰς ὄδοις τῆς πόλεως μετημφιεσμένος ὡς δοῦλος, εἰσήρχετο εἰς τὰ καπηλεῖα, ἔτυπτε τοὺς ἐν αὐτοῖς ενδισκομένους, παρὰ τῶν δποίων ἐλάμβανε καὶ αὐτὸς οὐκ ὀλίγα κτυπήματα.

Ἐν στιγμαῖς παραφροσύνης ὁ Νέρων θέλων νὰ λάβῃ ἴδεαν τινὰ τῆς πυρπολήσεως τῆς Τροίας διέταξε νὰ πυρπολήσουν τὴν Τρόμην. Ἐνῷ δὲ οἱ δυστυχεῖς κάτοικοι μετ' ἀπελπισμοῦ ἔβλεπον τὰς οἰκίας των καιομένας, δὲ ἀπαίσιος τύραννος ἐθεᾶτο ἀπὸ τοῦ πύργου τοῦ Μαικήνα τὴν φοβερὰν ἔκεινην καταστροφὴν ἐνδειμένος ὡς ἥθοποιὸς καὶ ψάλλων πρὸς λύραν τὸν ἐμπρησμὸν τῆς Τροίας. Κατόπιν, ἵνα καταστεῖλη τὴν ἔξεγειρομένην ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ, ἀπέδωκε τὴν πυρπόλησιν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς καὶ διέταξε τρομερὸν κατ' αὐτῶν διωγμὸν (ἰδεῖ κατωτέρω).

Ἡ πρωτεύουσα τοῦ κόσμου ἀνεκανίσθη καὶ πάλιν ἐπὶ νέου σκέδιου. Ὡραιότεροι δδοὶ κατεσκευάσθησαν. Ἐγκατέλιπεν ὁ Νέρων τὴν μετρίαν κατοικίαν τοῦ Αὐγούστου καὶ ὕκοδόμησε νέον ἀνάκτορον, διερέκναλετο χρυσοῦς οἰκος (domus aurea). Ἀλλ᾽ ἵνα καλύψῃ τὰς ἀμέτρους δαπάνας τῶν ἀλογίστων οἰκοδομῶν καὶ τοῦ ἀσώτου βίου του, ἐπολλαπλασίασε τὰς ἔξοδίας καὶ τὰς δημεύσεις καὶ ἐθεσε τὰ διάφορα ἀξιώματα εἰς πλειστηριασμόν· προσέτι δὲ ἐλεημάτησε τήν τε Ἰταλίαν καὶ τὰς ἐπαρχίας. Τότε ἐπεμψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπεσταλμένους κα-

ἔσυλησαν τοὺς Δελφούς, τὴν Ὀλυμπίαν καὶ τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν· ἐκ δὲ τῶν μετακομισθέντων εἰς Τρώμην καλλιτεχνημάτων ἄλλα κατεχωνεύθησαν καὶ ἐκόπησαν εἰς νομίσματα καὶ ἄλλα ἐκόσμησαν τὴν Τρώμην. Κατὰ τοῦ ἀπαίσιου τούτου τυράννου ἔξιφάνθη συνωμοσία· ἄλλος αὗτη ἀνεκαλύφθη καὶ πλεῖστοι διακεκριμένοι Τρωμαῖοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Σενέκας, ἔπεσαν ὑπὸ τὴν μάχαιραν τοῦ δημίου.

Οἱ Νέρων δὲν ἦρχεντο νὰ θεωρῆται μέγας καὶ κραταιὸς αὐτοκράτωρ, ἀλλοίος ἦθελε νὰ δονομάζεται καὶ ἔξιχος καλλιτέχνης. Διὰ τοῦτο δὲν ἴσχυνετο νὰ παρίσταται δημοσίᾳ ως κιθαρῳδὸς καὶ ως ἀοιδός, ως ὑποκριτής καὶ ως ἀρματηλάτης, πάντοτε δὲ ἀνεκηρύσσετο νικητὴς καὶ ἐστεφανοῦτο. Ἰνα μάλιστα ἐκτιμηθῆ περισσότερον ἡ καλλιτεχνικὴ αὐτοῦ ἰδιοφυΐα, μετέβη εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν χώραν τῆς καλλιτεχνίας, καὶ παρέστη κατὰ τοὺς ἔθνικους αὐτῆς ἀγῶνας ως κιθαρῳδὸς καὶ ως ἀρματηλάτης, πανταχοῦ δέ, ὅπου διηγωνίσθη, ἀνεκηρύχθη νικητὴς καὶ ἐστεφανώθη. Διὰ τὰς παρασκευείσας εἰς αὐτὸν ταύτας τιμᾶς ὁ Νέρων ἀνεκήρυξε τοὺς Ἑλληνας ἐλευθέρους καὶ αὐτονόμους κατὰ τοὺς ἐν Κορίνθῳ τελουμένους Ἰσθμικοὺς ἀγῶνας· ἀπεγύμνωσεν ὅμως πάντας τοὺς ναοὺς ἀπὸ τῶν διαφόρων καλλιτεχνημάτων, ἵνα κοσμήσῃ διὸ αὐτῶν τὰ ἀνάκτορά του, καὶ τὴν χώραν ἐλεηλάτησε καὶ πολλοὺς φόνους διέπραξεν, ἵνα σφετερισθῇ τὰς περιουσίας τῶν φονευθέντων.

Ἐπὶ δεκατέσσαρα ἔτη οἱ Τρωμαῖοι ὑπέμενον τὴν ἀποτρόπαιον κυβέρνησιν τοῦ Νέρωντος. Ἀλλοίος ἐπὶ τέλους ἐσήματεν ἡ τελευταία ὥρα τοῦ θηριώδους τούτου τυράννου. Οἱ ἐν Ἰσπανίᾳ λεγεῶνες ἐπανεστάτησαν καὶ ἀνέδειξαν αὐτοκράτορα τὸν διοικητὴν αὐτῆς Σουλπίκιον Γάλβαν. Ὅταν δὲ οὗτος ἐπήρχετο κατὰ τῆς Τρώμης, ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ αὐτοῦ οἱ ἐν Ἰταλίᾳ λεγεῶνες καὶ οἱ πραιτωριανοὶ τῆς Τρώμης καὶ αὐτὴ ἡ σύγκλητος, ἡτις ἐκήρυξε τὸν Νέρωνα ἐχθρὸν τῆς πατρίδος. Οἱ ἀπαίσιος τύραννος ἐγκαταλειφθεὶς ἦδη ὑπὸ πάντων κατέφυγεν εἰς ἀγροτικήν τινα οἰκίαν· κινδυνεύων δὲ νὰ συλληφθῇ, ἐνέπηξε τὸ ἐγχειρίδιον εἰς τὸν λαιμόν του ἀναφωνῶν «Οἶου καλλιτέχνου ἀποστερεῖται ὁ κόσμος» (68 μ. Χ.). Μετὰ τοῦ Νέρωνος ἐξέλιπε καὶ ὁ οἶκος τοῦ Αὐγούστου.

82. Τρεῖς αὐτοκράτορες ἀναγορευθέντες ὑπὸ τῶν λεγεώνων.

α') **Σουλπίκιος Γάλβας.**— Οὗτος ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τῶν λεγεώνων ἐν ήλικιά 72 ἐτῶν ἀλλοίος ἐπειδὴ ἡρώηθη νὰ δώσῃ εἰς τοὺς πραιτωριανοὺς τὴν εἰς αὐτοὺς ὑποσχεθεῖσαν ἐκ μέρους του δωρεάν (donativum), καθηρέθη μετὰ ἐπτάμηνον ἀρχὴν καὶ ἐφονεύθη, ἀνεκηρύχθη δὲ αὐτοκράτωρ ὁ διοικητὴς τῆς Λυσίτανίας Ὁθων.

β'.) **Οθων.**— Οὗτος γενόμενος αὐτοκράτωρ ἐδείχθη ἐπιεικῆς καὶ ἐπιδέξιος εἰς τὴν διοίκησιν· ἀλλ᾽ οἱ λεγεῖντες τοῦ Ρήγου ἀνηγόρευσαν ἔτερον αὐτοκράτορα, τὸν ἀρχηγὸν τῶν Βιτέλλιον. Οὐ οὐθων μὴ δυνηθεὶς νὰ καταβάλῃ τὸν κατ' αὐτοῦ ἐπερχόμενον Βιτέλλιον ηὔτοκτόνησεν, δὲ δὲ Βιτέλλιος κατέλαβε τὸν θρόνον.

γ'.) **Βιτέλλιος.**— Οὐ αὐτοκράτωρ οὗτος ἦτο σκληρὸς καὶ σπάταλος διὰ τὴν πρωτοφανῆ ἀδηφαγίαν του. Ἐνεκα τῆς ἀθλίας διοικήσεως ἔξεργάγησαν πανταχοῦ στάσεις. Οἱ λεγεῖντες τῆς Ἀνατολῆς φιλοτιμούμενοι καὶ αὐτοὶ νὰ δώσουν τὸν αὐτοκράτορά των ἀνηγόρευταν τοιοῦτον τὸν στρατηγὸν Βεσπασιανόν, δοτις τότε ενδίσκετο ἐν Ιουδαΐᾳ τολεμᾶν κατὰ τὸν ἐπαναστατησάντων Ιουδαίων. Μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Βεσπασιανοῦ εἰς Ρόμην φοβεραὶ ταραχαὶ συνέβησαν ἐν αὐτῷ, δὲ δὲ Βιτέλλιος μετὰ πολλὰς καὶ ποικίλας ὑβρεις ἐφονεύθη.

83. Αὐτοκράτορες ἐκ τοῦ γένους τῶν Φλαβίων.

α'.) **Βεσπασιανὸς** (69 — 79 μ. Χ.).— Η Ρώμη μετὰ τοσούτους κλονισμοὺς εἶχεν ἀνάγκην αὐτοκράτορος δραστηρίους καὶ ἵκανοῦ ἀνορθώσῃ τὸ καταπεπτωκὸς κράτος καὶ τοιοῦτον εἶχεν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Βεσπασιανοῦ. Οὐ Βεσπασιανός, ἀπὸ τοῦ δροίου ἀφεται τὸ ἐν Ρώμῃ γένος τῶν Φλαβίων αὐτοκρατόρων, ὑπῆρξεν δὲ πρῶτος λαμπρὸς αὐτοκράτωρ μετὰ τὸν Αὐγούστον. Ἡτο ἀνὴρ συνετός, ἐπιεικῆς καὶ δραστήριος, ἐκυβέρνησε δὲ τὸ κράτος ὡς τὸν ἴδιον αὐτοῦ οἶκον. Κατὰ πρῶτον ἀποκατέστησε τὴν τάξιν καὶ τὴν πειθαρχίαν ἐν τῷ σρατῷ. Ἐπειτα ἐβελτίωσε τὰ οἰκονομικὰ διὰ συνετῆς φειδοῦς καὶ σώφρονος διοικήσεως. Ἀνώρδωσε τὸ δεῖσμα τῆς συγκλήτου ἀποβαλλὼν ἐξ αὐτῆς τοὺς ἀναξίους. Ἐν ἔτει 74 μ. Χ. κατέηργησε τὴν ἐλευθερίαν καὶ αὐτονομίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ ὑπήργαγεν αὖθις αὐτὴν εἰς φρούριούν, ἀπὸ τῆς δροίας τὴν εἶχεν ἀπαλλάξει δὲ Νέον. Τότε κατέστη καὶ πάλιν συγκλητικὴ ἐπαρχία ἡ Ἑλλάς. Προηγαγεν δὲ Βεσπασιανὸς τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα καὶ πρῶτος εἰσήγαγε τὴν πληρωμὴν τῶν διδασκάλων ἐπὶ τοῦ δημοσίου ταμείου. Ἐπεδίωξε τὴν ἥμικὴν βελτίωσιν τῆς διεφθαρμένης καὶ ἐκτεμηλυμένης ἀνωτάτης δρωμαϊκῆς κοινωνίας διὰ νόμων ἀλλὰ διὰ τοῦ ἴδιου τοῦ παραδείγματος. Οὐλος δὲ βίος τοῦ Βεσπασιανοῦ ἦτο παραδειγμα αρχαϊκῆς ἀπλότητος. Καὶ τὴν πόλιν ἔξωρδίσε διὰ διαφόρων οἰκοδομῶν. Ἀνήγειρε μεγαλοπρεπέστατον ναὸν τῆς Ελλήνης καὶ κατεσκεύασε τὸ περίφημον **Κολοσσιαῖον**, ἀμφιθέατρον γροῦν ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν χιλιάδας θεατῶν (ἴδ. κατωτέρω).

Ἡ βασιλεία τοῦ Βεσπασιανοῦ ἐλαυπρύνθη καὶ διὰ πολεμικῶν κατορθωμάτων. Καὶ πρῶτον κατεστάλη ἡ ἐπὶ Βιτέλλιου ἐκραγεῖσα ἐπανάστασις τῶν Βατανῶν ἐν τῇ σημερινῇ Ὀλλανδίᾳ· ἐπειτα δὲ ὑπετάχθη κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ Βρεττανία διὰ τοῦ γενναίου στρατηγοῦ Ἀγριοκόλα.

Ἄλλὰ τὸ σπουδαιότατον ἐκ τῶν κατώφθιμάτων ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Βεσπασιανοῦ ἦτο ἡ ἀλισσίς καὶ καταστροφὴ τῆς Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τοῦ νιόν ἀντοῦ Τίτου.

Οἱ Ἰουδαῖοι, ἀφ' ὅτου ὑπέκυψαν εἰς τὴν ὁδωμαϊκὴν κυριαρχίαν, ἐδοκίμασαν πολλάκις ν' ἀποτινάξουν τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας, ἀλλὰ δὲν κατώφθιμασαν τοῦτο. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς δὲ τοῦ Νέρωνος ἐπανέλαβον καὶ πάλιν ἥρωϊκῶς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς ἔστικῆς δεσπούτείας. Ἐνόμιζον διὰ ἥλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου διὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ Μεσσίου, περὶ τοῦ διοικούντος ἔγοαι αὐτῶν βιβλία, καὶ ἀρνούμενοι νὰ ἀναγνωίσουν ὃς τοιοῦτον τὸν ἄγιον θῦμα, ὅπερ προσηλώθη ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τοῦ Γολγοθᾶ, ἐπίστενον διὰ δὲ Μεσσίας ἔμελλε νὰ ἐμφανισθῇ ἔνδοξος καὶ ἴσχυρος ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κρότου τῶν ὅπλων.

Κατὰ τῶν ἐπαναστησάντων Ἰουδαίων ἀπεστάλη ὁ τότε στρατηγὸς Βεσπασιανός, πιραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν νιόν του Τίτον. Ὁ Βεσπασιανὸς νικήσας τοὺς Ἰουδαίους προέβη εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς πρωτευούσης Ἱερουσαλήμ. Τότε ὅμως ἀνεκρηρύχθη αὐτοκράτωρ τῶν Ρώμαιών καὶ ἀναγκαζόμενος νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ρώμην ἀνέθηκε τὴν ἔξακολούθησιν τῆς πολιορκίας καὶ τὴν τελείαν ὑποιαγὴν τῶν Ἰουδαίων εἰς τὸν νιόν του Τίτου.

Οἱ Ἰουδαῖοι εἰς τὴν πέριστασιν ταύτην ἐπέδειξαν πρωτοφανῆ καὶ ἀξιοθαύμαστον ἥρωϊσμόν, ἀλλὰ δὲν ἥδυνήθησαν μέχρι τέλους ν' ἀντισταθοῦν. Ἡ Ἱερουσαλήμ τέλος ἐκυριεύθη (70 μ. Χ.). Ὁ περίφημος ναὸς τοῦ Σολομῶντος ἐπυροπολήθη. Ἡ μεγαλοπρεπῆς ἐκείνη πόλις μετεβλήθη εἰς ἔρεπτα. Περὶ τὰς πεντακοσίας χιλιάδας Ἰουδαίων ἐφονεύθησαν κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον, πολλαὶ δὲ χιλιάδες διεσκορπίσθησαν εἰς διαφόρους χώρας. Ἐκτότε ἥρχισεν ἡ διασπορὰ τῆς ἔβραϊκῆς φυλῆς, ἥτις ἔξακολουθεῖ μέχρι σήμερον. Ὅταν παρὰ τοῦ Ηλιάτου ἀπήτουν οἱ Ἰουδαῖοι τὴν σταύρωσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀνέκραξαν «Τὸ αἷμα αὐτοῦ ζοι ἐφ' ὑμᾶς παλ ἐπὶ τὰ τέκνα ὑμῶν». Ἡ γατάρα αὕτη, τὴν δοίαν αὐτὸς οὗτος δὲ Ἰουδαϊκὸς λαὸς ἐπέσυρε καθ' ἑαυτοῦ, ἐπληρώθη κατὰ τῷ πότεν φοβερόν.

Ὁ Βεσπασιανὸς ἀπέθανε μετὰ δεκαετῆ ἔνδοξον καὶ λαμπρὰν βασιλείαν. Μέχρι τελευταίας στιγμῆς τοῦ βίου του εἰργάζετο πάντοτε καὶ εἰς τοὺς παρακινοῦντας αὐτὸν νὰ ἡσυχάσῃ ἔλεγεν «Ο αὐτοκράτωρ πρέπει ν' ἀποθνήσῃ ὅρθιος».

β') *Tίτος* (79—81 μ. Χ.).—Τὸν Βεσπασιανὸν διεδέχθη ὁ νιός του Τίτος, δὲ νικητὴς τῶν Ἰουδαίων, ἐκ τῶν καλλίστων αὐτοκρατόρων τῆς

‘Ρώμης. Ή βασιλεία τοῦ Τίτου ὑπῆρξε βραχεῖα μέν, ἀλλ’ ἀλησμόνητος. Πᾶσαι αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ ἔτεινον εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ λαοῦ δι’ ὃ καὶ οἱ ὑπηκοοί του ὠνόμαζον αὐτὸν «ἀγάπην καὶ ἐντρύφημα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους». Οὐδέποτε ὁ Τίτος ἔτιμώρει τοὺς κακολογοῦντας αὐτόν. Ή πρὸς τὸ εὐεργετεῖν τάσις αὐτοῦ ἀπέβη ὀνομαστή· δι’ ὃ καὶ ἐθεώρει ὡς ἀπολεσθεῖσαν τὴν ἡμέραν ἐκείνην, κατὰ τὴν δροῖαν δὲν ἔποιει εὐεργεσίαν τινά. Κατὰ τὴν βραχεῖαν βασιλείαν τοῦ Τίτου φρικαλέαι φεομηνίαι ἐπισυνέβησαν εἰς τὸ κράτος. Μεγάλη πυρκαϊὰ ἐκραγεῖσα ἐν Ῥώμῃ ἀπετέφρωσε τὰς καλλιτέρας συνοικίας τῆς πόλεως. Εὐθὺς κατόπιν πανώλης ἐνσκήψασα ἀπεδεκάτισεν ἀμειλίκτως πᾶσαν τὴν Ἰταλίαν. Ἐτέρᾳ μάστιξ τρομερὰ κατετόμαξε τὴν Καμπανίαν. Ἐπῆλθε δηλαδὴ αἰφνιδίως ἔκρηξις τοῦ Βεζουβίου ἐν μέσῳ φοβερῶν σεισμῶν, τρεῖς δὲ πόλεις ἔγγὺς κρίμεναι, τὸ Ἡράκλειον, ἡ Πομπηΐα καὶ αἱ Σταταβίαι, ἐκώσμησαν ὑπὸ τῆς ἀνατιναχθείσης τέφρας καὶ λάβας καὶ ἄπασα ἡ περὶ τὴν σημερινὴν Νεάπολιν χώρα ηρημώθη. Εἰς ὅλα ταῦτα τὰ δυστυχήματα μόνη παρηγορία ἦτο ὁ Τίτος, ὅστις ἔτρεχε πανταχοῦ καὶ ἐβοήθει τοὺς πάσχοντας. Ἀλλ’ ὁ κάλλιστος οὕτος ἡρεμῶν ἀπέθανε προώρως δηλητηρισθείς, ὡς λέγεται, ὑπὸ τοῦ ἔτεροθαλαϊκοῦ ἀδελφοῦ του Δομιτιανοῦ (81 μ. Χ.).

β’.) **Δομιτιανὸς** (81 — 95 μ. Χ.). — Ο Δομιτιανὸς συνήνωνεν ἐν ἔαυτῷ τὴν ὁμότητα καὶ αἴμοδιψίαν τοῦ Τίβερίου καὶ τοῦ Νέρωνος καὶ τὴν μωρίαν καὶ δοξομανίαν τοῦ Καλιγόλα. Καθ’ ἐκάστην διέτασσε πολυταράθμους φόνους εἴτε ἐξ ἀπλῆς ὑποφίας εἴτε διὰ νὰ ἀρπάσῃ τὰς περιουσίας τῶν φονευομένων. Ἐνεκα τῆς ματαιοδοξίας του διέταξε ν^ο ἀνεγείρουν πρὸς τιμήν του εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ κράτους ἀνδριάντας αὐτοῦ καὶ νὰ προσαγορεύουν αὐτὸν ὡς θεόν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Χριστιανοὶ ἥθενοῦντο νὰ τὸν ὀνομάσουν θεόν, διέταξε κατ’ αὐτῶν φοβερὸν διωγμόν.

Ο Δομιτιανὸς ἐφιλοδόξησε νὰ δρέψῃ ιδίαις χερσὶ πολεμικὰς δάφνας. Οὐθεν ἔξεστράτευσε κατὰ τῶν Δακῶν, προγόνων τῶν σημερινῶν Ῥωμανῶν. Ἀλλὰ νικηθεὶς ἡναγκάσθη διὰ χρημάτων ν^ο ἀγοράσῃ τὴν εἰρήνην. Τέλος ἐφονεύθη οὗτος ὑπὸ συνωμοτῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ἡ σύζυγός του Δομιτία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

ΑΙΩΝ ΤΩΝ ΑΝΤΩΝΙΝΩΝ (97—180 μ. Χ.).

84. Νέρβας (96—98 μ. Χ.)—Μᾶρκος Οὐλπιος Τραϊανὸς (98—117 μ. Χ.).

Σὺν τῷ Δομιτιανῷ ἔξελιπεν δὲ οἶκος τῶν Φλαβίων, ἢ δὲ σύγκλητος ἔσπευσεν νέαν αναγορεύσῃ αὐτοκράτορα τὸν γέροντα ὑπατικὸν Νέρβαν. Μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἀρχεται νέα περίοδος, ὑπέρ τὰ δύδοιντα ἔτη διαρκέσασα, ἥτις ὑπῆρξεν ἡ εὐδαιμονεστέρα περίοδος τῆς διωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ περίοδος αὗτη ὀνομάσθη *Ἀλῶν τῶν Ἀντωνίνων* ἐκ τοῦ ὄντυματος τοῦ λαμπροτέρου ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς περιόδου ταύτης.

Οἱ Νέρβας ἔδειξεν ἀμέσως ἀγαθὰς διαθέσεις ἐν τῇ κυβερνήσει, ἀλλ᾽ ἔστερείτο χαρακτῆρος ἴσχυροῦ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πραιτωριανοὶ ἥρχισαν νὰ παρεμβάλλουν εἰς τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ πλεῖστα προσκόμματα, ὁ Νέρβας συναισθανόμενος τὴν ἀδυναμίαν του υἱοθέτησε καὶ ὠρισεν ὡς διάδοχόν του τὸν ἐξ Ἰσπανίας καταγόμενον διάσημον στρατηγὸν Τραϊανόν. Μετὰ τοιεὶς μῆνας ὁ Νέρβας ἀπέθανε καὶ διεδέχθη αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον ὁ Τραϊανός.

Οἱ Τραϊανὸς ὅλον του τὸν βίον ἀφιέρωσεν εἰς τὴν εὐημερίαν τοῦ λαοῦ του· διὸ δὲ καὶ ἡ σύγκλητος διοικήσις ἀπένειμεν εἰς αὐτὸν τὴν προσωνυμίαν τοῦ *ἀριστού* (*optimus*).

Ἐν τῇ ἔσωτερικῇ διοικήσει ὁ Τραϊανὸς προσεπάθησε νὰ συνδυάσῃ τὸ μοναρχικὸν πολίτευμα μετὰ τῶν δημοκρατικῶν ἐλευθεριῶν. Πρῶτος αὐτὸς ὑπέκυψεν εἰς τοὺς νόμους τοῦ κράτους. Ἐγχειρίζων εἰς τὸν ὑπαρχον τῶν πραιτωριανῶν τὸ ξίφος, ὅπερ ἦτο τὸ σύμβολον τῆς ἀρχῆς του, εἶπε «Σοῦ ἐμπιστεύομαι τὸ ξίφος τοῦτο διὰ νὰ μὲ διερασπίζῃς, ἐὰν διοικῶ καλῶς, ἢ διὰ νὰ μεταχειρισθῆς αὐτὸν κατ’ ἐμοῦ, ἐὰν διοικῶ κακῶς». Εἰς τὴν σύγκλητον ἐπέτρεψεν ἐλευθέραν συζήτησιν ἐπὶ τῶν δημοσίων ὑποθέσεων. Ἐν τῷ ἴδιωτικῷ του βίῳ ἦτο λιτότατος, τοῦ δὲ δημοσίου πλούτου λίαν φειδωλός. Οὗτο κατώρθωσε νὰ ἐλαττώσῃ τοὺς φόρους, ἐνῷ συγχρόνως ηὔξησε τὰς δημοσίας προσόδους. Διηγυόλυνε σημαντικῶς τὸ ἐμπόριον διὰ τῆς κατασκευῆς ὄδων, γεφυρῶν καὶ λιμένων. Προήγαγε τὴν διωμαϊκὴν τέχνην. Ἀνήγειρε μεγαλοπρεπῆ βιβλιοθήκην, ἥτις ἐκ τοῦ ὄντυματος του ὀνομάσθη *Οὐλπίειος*. Ἀλλ᾽ ὁ μέγας οὗτος ἥγειμὸν δὲν ἥδυνθη γ’ ἀποφύγη τὰς πλάνας τῶν συγχρόνων του· διὰ τοῦτο δὲ καὶ διέταξε διαγμὸν κατὰ τῶν Χριστιανῶν.

Τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἀρχῆς τοῦ Τραϊανοῦ πληροῦν οἱ ἔσωτερικοὶ

πόλεμοι, διὰ τῶν δρόποιών ἀνενέωσεν οὗτος τὴν πολεμικὴν λάμψιν τῆς ἀρχαίας Ρώμης. Καὶ πρῶτον μὴ δυνάμενος νὰ ὑπομείνῃ τὴν ἐπονείδιστον συνθήκην, τὴν δρόποιαν εἶχεν ἐπιβάλλει εἰς τὸν ἄδηλον Δομιτιανὸν ὁ ἡγεμὼν τῶν Δακῶν Δεκέβαλος, ἔξεστρατευσε κατὰ τῶν Δακῶν καὶ διαβάς τὸν Δούναβιν ἐνίκησε τὸν Δεκέβαλον καὶ τὸν ἡγάρκασε νὰ ζητήσῃ εἰρήνην (102 μ. Χ.). Τὸ ἐπόμενον ἔτος, ἐπειδὴ οἱ Δακοὶ κατεπάτησαν τὴν εἰρήνην, ὁ Τραϊανὸς ἐπεχείρησε δευτέραν ἐκστρατείαν, νικήσας δὲ τοὺς Δακοὺς ἐκνοῖεν τὴν Δακίαν καὶ κατέστησεν αὐτὴν ὁ ωμαϊκὴν ἐπαρχίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Δακία Τραϊανή*. Ἡ κατάκτησις τῆς Δακίας ἐπανηγυρίσθη διὰ θριάμβων καὶ ἑορτῶν, αἵτινες διήρκεσαν 120 ἡμέρας· πρὸς διαιώνισιν δὲ τοῦ μεγάλου τούτου κατορθώματος ἀνηγέρθη ἐν Ρώμῃ μεγαλοπρεπῆς μαρμαρίνη στήλῃ φερόνυμος τοῦ Τραϊανοῦ (*Columna Trajani*), ἣτις σώζεται μέχρι σήμερον. Ο κοριδὸς τῆς στήλης ἐκοσμεῖτο δι’ ἀναγλύφων παραστάσιντον διαφόρους συντόνων τοῦ Δακικοῦ πολέμου, ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς ἴστατο

Εἰκ. 18. Ὁ Τραϊανὸς νικητὴς τῶν Πάρθων.

ἐπίχρυσος ἀνδριὰς τοῦ αὐτοκράτορος, κρατοῦντος ἐν μὲν τῇ δεξιᾷ ἔφος, ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ σφραῖραν. Ὁ Τραϊανὸς ἐπειτα ἐστράφη πρὸς τὴν Ἀνατολήν, ὅπου τὰ πολεμικὰ αὐτοῦ κατορθώματα ὑπῆρχαν ἐπίσης ἔνδοξα καὶ θαυμαστά.

Ἐπειδὴ οἱ Πάρθοι ἥπείλουν τὰ μεθόρια τοῦ κράτους, ὁ Τραϊανὸς ἐπεχείρησε κατ’ αὐτῶν δύο ἐκστρατείας καὶ ἐκυρίευσε τὴν Βαβυλῶνα, τὴν Σελεύκειαν, τὴν Κτησιφῶντα καὶ τὰ Σοῦσα, ὑπέταξε δὲ καὶ κατέστησε ὁ ωμαϊκὰς ἐπαρχίας τὴν Ἀρμενίαν, τὴν Μεσοποταμίαν καὶ τὴν Ἀσσυρίαν, καὶ κατέβη νικητὴς μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Εὐφράτου εἰς

τὸν Ηερσικὸν κόλπον. Ἔσι τοῦ Τραϊανοῦ τὸ δωμαῖκὸν κράτος εἶχε λάβει τὴν μεγίστην ἔκτασιν. Ἀλλ᾽ αἱ ταχεῖαι αὗται καὶ λαμπραὶ κατα-

Eἰκ. 19. Ἡ "Πωμαῖκὴ" κοσμοκαρούα.

κτήσεις τοῦ Τραϊανοῦ δὲν ὑπῆρξαν διαφορεῖς. Μόλις οὗτος ἀπεμαρτύνθη, καὶ πανταχοῦ οἱ ἡτημένοι ἐξηγέρθησαν, ποταμοὶ δὲ αἷματος ἔρρευσαν.

Ο Τραϊανὸς δὲν ἡδυνήθη νὰ καταπνέῃ ὀλοσκερῶς τὰς ἔξεγέρσεις ταύτας, διότι ἀσθενήσας ἀπέθανε τῷ 117 μ. Χ. ἐν τῇ πόλει τῆς Κιλικίας Σελινοῦντι, ἥτις πρὸς τιμὴν του ὠνομάσθη **Τραϊανούπολις**.

85. Αἰλιος Ἀδριανὸς (117—138 μ. Χ.).

Τὸν Τραϊανὸν διεδέχθη ὁ ἀνεψιὸς καὶ θετὸς νίος του Αἴλιος Ἀδριανός, διότι διὰ τῶν μεγάλων ἀρετῶν του ἀνεδείχθη ἄξιος διάδοχος τοῦ προκατόχου του. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν πολεμικότατον Τραϊανὸν ὁ Ἀδριανὸς ἦτο εἰρηνικότατος. Φρονῶν διὰ τὸ κράτος του ἵτο ἀρκούντως ἐκτεταμένον δὲν ἐπεζήτησε νέας κατακτήσεις, ἀλλ' ἐπέστησε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τῶν πραγμάτων κατάστασιν καὶ εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῶν δρίων τοῦ κράτους. Ήντα δὲ μᾶλλον ἔξασφαλίσῃ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἡσυχίαν, ἀπέδωκεν εἰς τοὺς Πάρθους τὰς πέραν τοῦ Εὐφράτου κατακτηθείσας χώρας Ἀσσυρίαν καὶ Μεσοποταμίαν καὶ κατέστησεν εἰς τὸ ἔξης νοτιοανατολικὸν δριον τοῦ ὁρμαϊκοῦ κράτους τὸν ποταμὸν τοῦτον. Ωσαύτως κατέλιπε καὶ τὴν μεσημβρινὴν Σκωνίαν καὶ ἀνήγειρε τεῖχος φέρον τὸ ὄνομά του (Vallun Adrianum) πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Βρεττανίας κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Πίκτων καὶ τῶν Σκώτων.

Τὴν εἰρηνικὴν βασιλείαν τοῦ Ἀδριανοῦ εἰς μόνον πόλεμος διετάραξεν, διὰ τῶν Ἰουδαίων. Ἐπειδὴ δὲ Ἀδριανὸς ἥθελησε νῦν ἀνεγείρῃ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Ἱερουσαλήμ ὁρμαϊκὴν ἀποικίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα **Αιλία Καπιτωλῖνα**, οἱ Ἰουδαῖοι ἐπανεστάτησαν καὶ ἐπὶ τοία δλόνηρα ἔτη (132—135 μ. Χ.) ἐπολέμησαν μετὰ λυσσώδους φανατισμοῦ, ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσαν. Ἐξακόσιαι περίπου χιλιάδες ἐσφάγησαν. Ολόκληρος δὲ Ἰουδαία ἥρημόθη. Οἱ ὑπολειπόμενοι διεσκορπίσθησαν τῇδε πεντεκέσει καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ Ἰουδαϊκοῦ κράτους ἔξηφανίσθησαν.

Ἐν τῇ ἐσωτερικῇ διοικήσει ἐπέδειξεν δὲ Ἀδριανὸς μέγαν διοργανωτικὸν νοῦν. Κατήργησε τοὺς δημοκρατικοὺς τύπους τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, οἵτινες δὲν ἔπαυσαν ὑφιστάμενοι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου καὶ ἔδωκεν εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους μοσχὴν μᾶλλον μοναρχικήν. Ἰδιαιτέρως ἐπέστησε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῶν δικαστικῶν πραγμάτων. Συνέλεξε διὰ τοῦ ἔξοχου νομομαθοῦς Σαλβίου Ἰουλιανοῦ τὰ ἀρχαῖα διατάγματα τῶν πραιτώρων, συνηρμολόγησε τὰς διατάξεις αὐτῶν καὶ κατήρτισε κώδικα, διότις ὠνομάσθη **Ἀτδιον διάταγμα** (Edictum perpetuum) καὶ ἐχρησίμευεν ἐπὶ μακρὸν ὡς ἀσφαλῆς δόηγὸς τῶν δικαστηρίων. Τὸν στρατὸν ὑπέβαλεν εἰς αὐστηρὰν πειθαρχίαν

* Ήτο εἰρηνικός. Ἄλλ' ἵνα διατηρῇ τὴν εἰρήνην, είχε πάντοτε τὸν στρατὸν του ἐτοιμοπόλεμον, ἀκολουθῶν τὸ ἀξίσθμα «*Si vis pacem, para bellum.*»

Ἡ ἀκούραστος δραστηριότης τοῦ Ἀδριανοῦ δὲν περιωρίζετο μόνον ἐν Ῥώμῃ, ἀλλ' ἐπεξετάθη καὶ εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας. Ἐπιθυμῶν Ἰδίοις δοφθαλμοῖς ν̄ ἀντιληφθῆ τὰς ἀνάγκας τοῦ κράτους, ἐπεχείρησε μακροχρενίους περιοδείας ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας, ἐπισκεφθεὶς πάσας τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην. Ἐπορεύετο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πεζὸς καὶ ἀνευ πομπῆς. Διήρκεσαν δὲ αἱ περιοδεῖαι τον αὗται ἔνδεκα ἔτη (221—232 μ. Χ). Οὕτω βλέπων τὰ πάντα Ἰδίοις δοφθαλμοῖς ἡδυνήθη νὰ μάθῃ τὰς πραγματικὰς ἀνάγκας τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν, νὰ ἐπιφέρῃ τὰς προσηκουσας θεραπείας εἰς τὰς καταχοήσεις, καὶ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἐνόχους.

Αἱ περιοδεῖαι αὗται ὅχι μόνον δὲν ἐπεβάσουναν οἰκονομικῶς τὰς ἐπαρχίας, ἀλλὰ τούναντίον πανταχοῦ, δόποθεν διήρκετο, κατέλειπεν ὁ Ἀνδριανὸς πολυειδῆ μνημεῖα τῆς ἐκτάκτου ἐλευθεριότητός του. Ἰδιαίτεραν δὲ ἀγάπην ἐπέδειξεν ὁ Ἀδριανὸς πρὸς τὰς Ἀθήνας. Πεντάκις ἐπεσκέφθη αἵτας καὶ διέμεινεν ἐν αὐταῖς ἐπὶ μακρὸν χρόνον, ζῶν οὐχὶ ὡς δυνάστης ἀλλ' ὡς πολύτης Ἀθηναῖος. Ἐκόσμησε τὴν πόλιν διὰ διαφόρων ἰδρυμάτων. Ὡκοδόμησε καὶ τὸν μεγαλοπετέστατον ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός, τοῦ δποίου τὰ μεμέλια είχε θέσει ὁ Πεισίστρατος. Κατεσκεύασε τὸ μέχρι σήμερον σφράγιμενον Ἀδριανείον ὑδραγωγεῖον. Ἀνήγειρε πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς Ἀκροπόλεως καὶ παρὰ τὰς ὅχθας τοῦ Ἰλισσοῦ νέαν πόλιν, ἥτις ἐκλήθη πόλις τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ ἐχωρίζετο ἀπὸ τῆς παλαιᾶς πόλεως τοῦ Θησέως διὰ τοῦ μέχρι σήμερον σφράγιμένου ἐπωνύμου αὐτοῦ Ὅρον, κοινῶς **Πύλης τοῦ Ἀδριανοῦ**. Οἱ Ἀθηναῖοι παντοιοτάτοις ἐξεδήλωσαν τὴν ἐνγνωμοσύνην των πρὸς τὸν Ἀδριανόν. Καὶ ὅχι μόνον αἱ Ἀθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι πόλεις ἔτυχον τῆς μεγαλοδόρου εὐνοίας τοῦ λαμπροῦ τούτου ἡγεμόνος.

Οἱ Ἀδριανὸς ἦτο ἀνεξίθησκος, δι' ὃ καὶ ἔξεδωκε διάταγμα ἀπαγορεῦνον πάντα διωγμὸν ἱόγῳ θρησκείας. Ἐκαλλώπισε τὴν Ῥώμην διὰ διαφόρων μεγαλοπετῶν οἰκοδομημάτων. Ἐκ τούτων ἀξια Ἰδιαίτερας μνείας είναι τὸ Ἀθηναῖον, ἐν τῷ δποίῳ ὑπῆρχε βιβλιοθήκη καὶ ἐτρέφοντο πολυάριθμοι καθηγηταὶ τῆς ὁμηρικῆς, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς γραμματικῆς, καὶ τὸ παρὰ τὸν Τίβεριν **Μανσάλειον**, ὅπερ ὀνηγέρθη χάριν αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ σφέτεραι μέχρι σήμερον, γνωστὸν ὑπὸ τῷ ὄνομα **Πύργος τοῦ Ἀγγέλου**.

Ἐλληνικὴ καὶ Ῥωμαϊκὴ Ιστορία N. Βραχνοῦ. "Εκδ. Ε". 7-7-25 12

86. Τίτος Ἀντωνῖνος ὁ Εὐσεβῆς (138—161 μ. Χ.)

Μᾶρκος Αὐρηλίος (161—180 μ. Χ.)

Τὸν Ἀδριανὸν διεδέχθη ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ ὑπὲρ αὐτοῦ νίοθετηθεὶς Τίτος Ἀντωνῖνος, ὃστις ἔνεκα τῆς μεγάλης τον εὐλαβείας πρὸς τοὺς γονεῖς του ἐπωνυμάσθη Πίος ἦτοι Εὐσεβῆς. Ἡ κυβέρνησις τοῦ Ἀντωνίνου ὑπῆρξεν αὐτόχθονα πατρική, ἀποτελεῖ δὲ αὕτη τὴν εὐδαιμονεστέραν περίοδον τῆς ὁμιλίης ἴστορίας. Ἐπὶ εἴκοσι τριακούσῃ, καθ' ἄκρην διεργάτην τοῦ Ἀντωνίνου, τὸ ὁμιλίην κράτος ἀπέλαυσεν ἀδιαταράκτου εἰρήνης, ἡ δὲ περὶ τῆς δικαιοσύνης τοῦ Ἀντωνίνου φήμη τοσοῦτον διεδόθη, ὥστε οἱ ἡγεμόνες τῶν Ἰνδιῶν, τῆς Υγκανίας καὶ τῆς Βακτριανῆς ἔξελεξαν αὐτὸν ὡς διαιτητὴν τῶν διαφορῶν των.

Οὐ Ἀντωνῖνος ἐσεβάσθη τὰ δικαιώματα τῆς συγκλήτου. Ἐνῷ δὲ αὐτὸς ἦταν λιτότατα καὶ ὡς ἀπλοῦς ἴδιωτης, πρὸς τοὺς πτωχοὺς ἵτο λίαν ἐλευθέριος δαπανῶν ἐκ τῶν ἑαυτοῦ. Οὐ Ἀντωνῖνος ἀπεστρέφετο τὸν πόλεμον. «Προτιμῶ, ἔλεγε, νὰ σώσω τὴν ζωὴν ἐνὸς πολίτου παρὰ νὰ φονεύσω χιλίους ἐχθρούς». Ἄλλ᾽ ἐν τούτοις ἡναγκάσθη πολλάκις νὰ λάβῃ τὰ ὅπλα καὶ ν' ἀποκρούσῃ ἐχθροὺς προσβαλόντας τὰ δρια τοῦ κράτους. Ήρός τοὺς Χριστιανούς ἐπέδειξεν ἀνεξιθρησκείαν. Βεβαιωθεὶς ὅτι ἦσαν ἀβίλιαζεις εἰς τὴν ὁμιλίην πολιτείαν ἀπηγόρευσε πάντα διωγμὸν κατ' οὐτῶν.

Τὸν Ἀντωνίνον διεδέχθη ὁ θετὸς αὐτοῦ νίδος Μᾶρκος Αὐρηλίος, ὁ ἐπονυμάζομενος φιλόσοφος. Οὐ Μᾶρκος Αὐρηλίος είχε τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ Ἀντωνίνου, ἐδικαίωσε δὲ πληρέστατα τὸν Ηλάτωνα εἰπόντα ὅτι «Τότε οἱ λαοὶ θὰ εντυχήσουν, ὅταν οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσουν ἢ οἱ βασιλεῖς φιλόσοφοί τουν». Καὶ ἀληθῶς τόσον λαμπρὰ καὶ εὐεργετικὴ ὑπῆρξεν ἡ κυβέρνησις τοῦ Μᾶρκου Αὐρηλίου, ὥστε ὁ ὁμιλίας λαὸς δὲν ἦσθαντο ὅτι διετέλει ἐπὸ σκῆπτρον μοναρχικὸν. Ἐν γένει οὐδὲν ἄλλο είχεν οὔτος πρὸ διφθαλίων εἰ μὴ μόνον πᾶς νὰ καταστῆσῃ τοὺς ὑπηκόους του εντυχεῖς.

Ως ἐπὶ τοῦ Τίτου, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Μᾶρκου Αὐρηλίου πολλὰ καὶ φοβερὰ δυστυχήματα συνέβησαν εἰς τὸ κράτος, λοιμός, πλημμυραι, σεισμοί, σιτοδεία. Ο στωίκος ὄμοις φιλόσοφος ὁ καθήμενος ἐπὶ τοῦ θρόνου δὲν ἐπτοήθη, ἀλλὰ κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν, διποτέ περιορίση τὰ κακὰ ταῦτα. Ἄλλὰ πρὸς τὴν ἀνεγνωρισμένην ἀγαθότητα καὶ φιλανθρωπίαν τοῦ ἡγεμόνος τούτου ἀντίκειται μόνον ὁ ὑπὲρ αὐτοῦ διαταχθεὶς διωγμὸς τῶν Χριστιανῶν. Τοῦτο ὄμοις ἔξηγεται, ἐν παραδεκτῷ μεν διη τοῦ Μᾶρκου Αὐρηλίους ἔχων πρὸ διφθαλίων μόνον τὸ συμφέρον καὶ

τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ιαοῦ του παρεσύρθη ὑπὸ τῆς γενικῆς πλάνης ὡς
τὸ χριστιανικὸν στοιχεῖον ἵτο ἐπιβλαβές εἰς τὸ κράτος.

Ο Μᾶρκος Αὐγήλιος ὡς φιλόσοφος ἔθεωρει τὸν πόλεμον ὅνειδος
καὶ συμφορὰν τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ δμως, δσάκις αὗτὴ ἡ ἀνάγκη
ἐπέβαλεν εἰς αὐτὸν νὰ λάβῃ μέτρα πρὸς ἄμυναν τοῦ κράτους, ἔδειξε
ψυχικὸν σθένος ὑπέροχον. Καὶ πρῶτον διὰ τῶν γενιών στρατηγῶν τοῦ
ἀπέκρουσε τὸν Πάρθον, οἵτινες ἐπεζείρουν συγνάς ἐπιδρομὰς εἰς τὰς
ἀνατολικὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους. Βραδύτερον τὰ πρὸς βορρᾶν τοῦ
Δουνάβεως κατοικοῦντα βάρβαρα γερμανικὰ φῦλα, καὶ Ἰδίως οἱ Μαρ-
κομάννοι δρμώμενοι ἐκ τῆς σημερινῆς Βοημίας καὶ οἱ Κουάδοι ἐκ τῆς νῦν
Ουγγαρίας, προσέβαλον τὴν Δακίαν. Τὴν προσβολὴν ταύτην ἐπηκολού-
θησαν καὶ ἄλλαι καὶ ὅλος δ βαρβαρικὸς κόσμος ἐτέθη εἰς κίνησιν.

Ο Μᾶρκος Αὐγήλιος ἀντεπεξῆλθεν αὐτοπροσώπως κατὰ τῶν βαρ-
βάρων καὶ μετὰ διαφόρους τροπὰς τοῦ πολέμου ἀπέκρουσεν αὐτὸὺς
τέραν τοῦ Δουνάβεως. Ἀλλὰ μετ' δλίγον οὕτοι ἐπανέλαβον τὰς ἐπι-
δρομὰς. Ο δυστυχὴς αὐτοκράτωρ, δ καταδικασθεὶς ὑπὸ τῆς τύχης νὰ
μεέλθῃ τὸν βίον του ἐν τοῖς στρατοπέδοις, ἥναγκάσθη καὶ πάλιν νὰ
βαδίσῃ κατ' αὐτῶν. Οι βάρβαροι ἀντέταξαν κραταιὰν ἄμυναν. Ο Μᾶρκος
Αὐγήλιος βαρέως φέρων τὴν κατάστασιν ταύτην ἡσθένησε καὶ ἀπέ-
θανεν ἐν Βιέννῃ τῷ 180 μ. Χ. χωρὶς νὰ δυνηθῇ νὰ ὑποτάξῃ δλοσχε-
θῶς τὰ γερμανικὰ στίφη.

Ο Μᾶρκος Αὐγήλιος διαμένων ἐν τοῖς παρὰ τὸν Δούναβιν στρα-
τοπέδοις καὶ πολειῶν κατὰ τῶν Μαρκομάννων κατεγίνετο εἰς φιλοσο-
ψικὰς μελέτας. Τότε συνέγραψεν Ἑλληνιστὶ «Τὰ εἰς ἔαυτόν», φιλοσοφι-
κὸν σύγγραμμα περιέχον τὰ θαυμάσια ἀξιώματα τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας.

87. Κέρμαδος (180—192 μ. Χ.)

Ο ἡγεμὼν οὗτος ἀποτελῶν ἀντίθεσιν πρὸς τὸν χρηστὸν πατέρα του Μᾶρκον
Αὐγήλιον, τὸν δοποῖον διεδέχθη, ὑπῆρξεν δ χιδαιούτερος τῶν τυράννων. Ἀφ' ἣς
κατέβη εἰς τὸν θρόνον παρεδόθη εἰς τὴν παχυλὴν καὶ κτηνώδη ἀπόλαυσιν, τὸ δὲ
κράτος κατέλιπεν εἰς τὴν τύχην του. Ἐξέδιδε καθ' ἐκάστην θανατικὰς ἀποφάσεις
κατὰ συγγενῶν καὶ κατὰ συγκλητικῶν. Καὶ αὐτὸν τὸν μέγαν νομοδιδάσκαλον Σάλ-
λιον Ιουλιανὸν ἐφόνευσε· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς τέλος ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῶν αὐλικῶν του.

88. Αἱ ἐν Ἀθήναις φιλοσοφικαὶ καὶ ῥητορικαὶ σχολαῖ.

Αἱ ἐν Ἀθήναις φιλοσοφικαὶ καὶ ῥητορικαὶ σχολαὶ ἀπετέλουν ἐν
διδοῖς σημερινοῦ πανεπιστημίου. Καὶ μέχοι μὲν τῶν χρόνων τῶν Ἀν-
τονίνινων οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ ῥήτορες ἐδίδασκον κατ' Ιδίαν ἐπὶ μισθῷ,

τὸν δποῖον παρεῖχον οἱ ἀκροαταί. Ἀλλ᾽ ὁ Μάρκος Αὐγούλιος θέλων νὰ συστηματοποιήσῃ τὰς σπουδὰς καὶ νὰ θέσῃ αὐτὰς ὑπὸ τὴν προστασίᾳ τοῦ κράτους διωργάνωσε τὰς σχολὰς ἐπὶ τὸ τελειότερον.

Κατὰ τὸν ὄργανισμὸν τοῦ Μάρκου Αὐγούλιου διηροῦντο αἱ ἐν Ἀθῆναις σχολὰς εἰς δύο, τὴν φιλοσοφικὴν καὶ τὴν σοφιστικὴν.¹ Καὶ η μὲν φιλοσοφικὴ περιελάμβανεν ἴδιως τὴν διδασκαλίαν τῶν τεσσάρων ἐπισημοτάτων αἰρέσεων, *Στωϊκῶν*, *Πλατωνικῶν*, *Περιπατητικῶν* καὶ *Ἐπικουρείων*, ἡ δὲ σοφιστικὴ ἴδιως τὴν φητορικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν ἦτο τὴν νομικὴν ἐπιστήμην. Αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, η μαθητικὴ καὶ η ἴστορια καὶ αὐτὴ η ἱστορικὴ ὑπήγοντο ἐν μέρει εἰς τὴν μίαν σχολὴν καὶ ἐν μέρει εἰς τὴν ἄλλην. Αἱ καθηγητικαὶ ἐδραι ἐκλήθησαν *θρόνοι* καὶ ἐμισθοδοτοῦντο ὑπὸ τοῦ δημοσίου ἥσαν δὲ ἔξ, τέσσαρες εἰς τὴν φιλοσοφικὴν (ἀνὰ εἰς δι^o ἐκάστην τῶν αἰρέσεων) καὶ δύο εἰς τὴν σοφιστικὴν. Οἱ προϊστάμενοι τῶν τεσσάρων τούτων φιλοσοφικῶν αἰρέσεων καθηγηταὶ ἐκαλοῦντο *σχολάρχαι*, οἱ δὲ τῆς σοφιστικῆς σχολῆς ως ἐπισημότεροι τῶν ἄλλων ὀνομάζοντο *προεστᾶτες τῆς νεοτητος*. Ηλὴν τούτων εἰς ἀμφοτέρας τὰς σχολὰς ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι διδασκαλοί, ἀνάλογοι πρὸς τοὺς σημερινοὺς ὑφηγητάς.

Ἐκ τῶν δύο θρόνων τῆς σοφιστικῆς ὁ μὲν εἰς μισθοδοτούμενος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, δαψιλέστερον μάλιστα, ἐπωνομάζετο *βασιλικὸς θρόνος*, ὁ δὲ ἔτερος συντηρούμενος ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐλέγετο *πολιτικὸς θρόνος*. Ο βασιλικὸς θρόνος προΐστατο τῆς δῆλης σοφιστικῆς σχολῆς. "Απαντες οἱ ὑπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου μισθοδοτούμενοι καθηγηταὶ τῶν ἄνω σχολῶν διωρίζοντο συνήθως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος. Ο ἐτίσιος μισθὸς ἐκάστου ἐκ τῶν σχολαρχῶν τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς καὶ ὁ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου ἥτο δρισμένος εἰς δέκα χιλιάδας ἀττικὰς δραχμάς, ὁ δὲ τοῦ πολιτικοῦ θρόνου ἐτίσιος· μισθὸς ἥτο ἐν τάλαντον ἥτο ἔξ χιλιάδες δραχμαί. Οἱ καθηγηταὶ ἔξελέγοντο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκ τῶν σοφωτάτων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς. Τούτων ἐπιφανέστατος ὑπῆρχεν ὁ κατὰ τὸν τρίτον αἰώνα ἀκμάσας Κάσσιος Λογγῖνος, δοτις διὰ τὴν πολυμάθειάν του ἐπεκλήθη ὑπὸ τῶν ἀρχαίων περιπατοῦν μουσεῖον καὶ τὸν δποῖον θὰ συναντήσωμεν ἐπειτα εἰς τὰς ἐρήμους τῆς Παλμύρας μαρτυροῦντα ὑπὲρ ἐλληνικῶν ἰδεῶν.

Ιωλέχρι Ιωκιδόφηπος Ιωκιδόφασιτ Σικενάδα γν̄ ΙΑ

¹ Ἡ λέξις σοφιστὴς ἀποβαλοῦσα τὴν παλαιὰν ιακὴν σημασίαν ἐσήμαινε νῦν τὸν διδασκαλὸν τῆς φητορικῆς. οὐδεὶς διέστησε ἵνα ίσχει τοφοδοτήσῃ τὸν σοφισταντα.

89. Ἡρώδης ὁ Ἀττικός.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς ἦκμαζεν ἐν Ἀθήναις ὁ πολυμορφύλητος **Ἡρώδης ὁ Ἀττικός**, τοῦ δποίου αἱ πράξεις ἀμιλλῶνται πρὸς τὴν μεγάλοπρέπειαν τῶν ἐπιφανεστάτων αὐτοκρατόρων, τὸ δὲ ὄνομά του συνδέεται πρὸς τὴν ὅλην τύχην τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ὁ πατήρ του Ἰούλιος ὁ Ἀττικὸς ἀνεκάλυψεν ἀμέτρητον θησαυρὸν ἐν τινὶ οἰκίᾳ του, τὸν δποῖον ηὔησεν ἀκόμη περισσότερον διὰ τῆς μεγάλης προικός τῆς γυναικός του. Ἐπειδὴ δὲ ἡτο ἐνθουσιώδης θαυμαστὴς τῆς ὅλης οἰκουμένης τῶν χρόνων ἔκεινον, ἐπεμελήθη ἴδιαζόντως τῆς παιδείας τοῦ υἱοῦ του Ἡρώδου. Ὁ δὲ Ἡρώδης, ὃν εὐφρέστατος καὶ φιλομαθέστατος, ἀπέβη εἰς ἐκ τῶν δεινοτάτων δητόρων καὶ φιλοσόφων τῆς τότε ἐποχῆς.

Ο Ἡρώδης καταστὰς βαθμηδὸν περιώνυμος καθηγητὴς τῆς ὅλης μετέβη εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἐσκε μεταξὺ τῶν μαθητῶν του τὸν Μᾶρκον Αὐγούλιον, θετὸν υἱὸν τοῦ Ἀντωνίνου. Τότε δὲ ἐτιμήθη καὶ διὰ τοῦ ὑπατικοῦ ἀξιώματος. Ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου διῆλθεν τῆς τὰς λαμπρὰς ἐν Μαραθῶνι καὶ Κηφισίᾳ ἐπαύλεις του φιλοσοφῶν καὶ ὅλορεύων ἐν μέσῳ ἀπείρων σοφιστῶν καὶ ποιούμενος ἐλευθεριωτάτην χρῆσιν τοῦ μεγάλου πλούτου, τὸν δποῖον παρὰ τοῦ πατρὸς του ἐκληρονόμησεν. Ἀθάνατον δὲ κατέστησαν τὸ ὄνομα τοῦ Ἡρώδου ἵδιος τὰ πολυάριθμα κατασκευάσματα, διὰ τῶν δποίων οὗτος ἐκόσμησε τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἑλλάδα ἀπασαν καὶ διὰ τὰ δποῖα ἐδαπάνησε μυθώδη ἀληθῆς ποσά. Ἐκ τῶν πλείστων ἔργων τοῦ Ἡρώδου μνημονεύομεν ἐνταῦθα τὰ ἔξῆς μόνον· α') τὸ ἐκ πεντελικοῦ μαρμάρου **Παναθηναϊκὸν τεάδιον** πέραν τοῦ Ἰλισσοῦ, οὗτος τὰ ἔγνη ἐσφύζοντο μέχρις ἐσχάτων καὶ ὥπερ ἀναμαρμαρωθὲν πρὸ τοιῶν περίπου δεκαετηρίδων δαπάναις τοῦ φιλογενοῦς Γεωργίου Ἀβέρωφ εἶναι ἐν ἐκ τῶν ὀραιοτέρων κοσμημάτων τῶν νεωτέρων Ἀθηνῶν· β'.) τὸ **Ωδεῖον** εἰς τὰς νοτιοδυτικὰς ψιτῆς τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς ινήμιην τῆς ἀποθανούσης συζύγου του Ρηγίλλης.

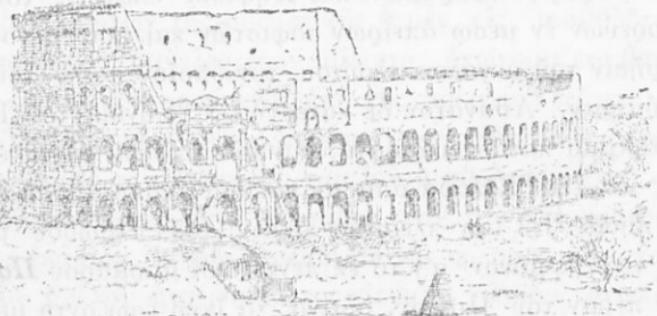
Καὶ δὲν ἐπεδαιφίλευσεν εἰς μόνας τὰς Ἀθήνας τὰς εὐεργεσίας του Ἡρώδης, ἀλλὰ μιμούμενος τὸν Ἀδριανὸν ἐξέτεινεν αὐτὰς καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς Ἑλληνας. Ἐνέπλησεν ἀναθημάτων καὶ κοσμημάτων τὸν τῷ Ἰσθμῷ ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος. Ἀνέλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν τὰ λουτρὰ τῶν Θεομοιρῶν καὶ κατέστησε τὰ ιαματικὰ ὕδατα χοήμα εἰς τοὺς νοσοῦντας, κατασκευάσας ὠραίας ἐκ μαρμάρου δεξαμενάς. Κατεσκείασε μεγαλοπρεπὲς ὕδραγωγεῖον εἰς τὴν Ὀλυμπίαν.

Παρέσχε προσέτι γενναίας βοηθείας εἰς τὰς ἐν Εὐβοίᾳ, Βοιωτίᾳ, Πελοποννήσῳ, Θεσσαλίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ. Διὰ τοῦτο δὲ αἱ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Ἰταλίᾳ πόλεις διὰ πολυάριθμων ἐπιγραφῶν ἔξεδήλωσαν τὴν πρὸς τὸν Ἡρώδην εὐγνωμοσύνην τῶν καλοῦσαι αὐτὸν προστάτην καὶ εὐεργέτην. Ὁ Ἡρώδης ἀποθανὼν ἐτάφη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸ ὑπὸ αὐτοῦ κατασκευασμένον Παναθηναϊκὸν στάδιον.

90. **Αἱ τέχναι, τὰ θεάματα, τὰ γράμματα.**

Μεγάλα μνημεῖα ἐν Ρώμῃ.—Κατὰ τὸν δύο πρώτους αἰώνας τῆς αὐτοκρατορίας ἡ Ρώμη ηὑέηθη καὶ πρὸ πάντων ἔξωραίσθη. Οἱ αὐτοκράτορες ἀνήγειραν μέγαν ἀριθμὸν μνημείων.

Ἐπὶ τοῦ Παλατίνου λόφου, ὅπου δὲ οὐρανοῦ περιόδου εἶχε τὴν μετοίαν κατοικίαν του, δὲ Καλιγόλας φοιδόμησεν ἀνάκτορον, τὸ δποῖον ἔχον σμεῖτο μὲν ζωγραφίας καὶ μὲν ἀγάλματα Ἑλληνικά, ἔξετείνετο δὲ μέχρι τῆς Ἀγορᾶς. Ἐν τῇ πεδιάδι παρὰ τὸν πρόποδας τοῦ Παλατίνου Νέρων, ὃς προείπομεν, φοιδόμησε τὸν χρυσοῦν οἶκον καὶ παρ’ αὐτῷ

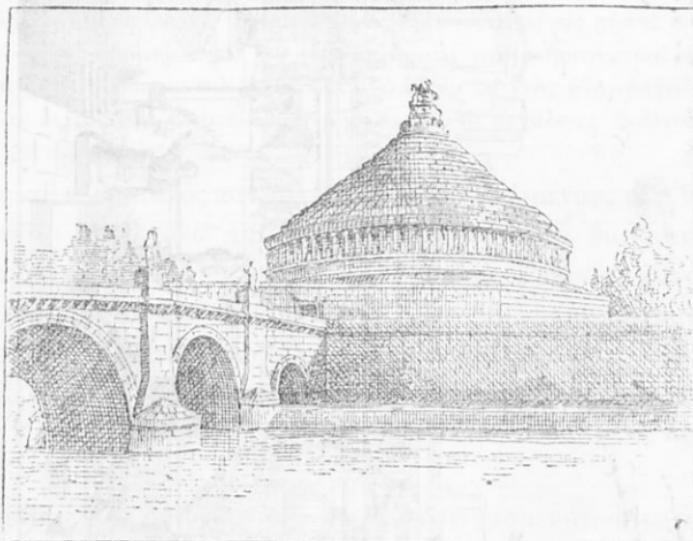
Eἰκ. 20. Τὸ Κολοσσιαῖον.

τὸν κατεσκεύασε λίμνην καὶ ἄλσος. Καταρημνισθέντος τοῦ χρυσοῦ αὐτοῦ, ἐπὶ τοῦ χώρου αὐτοῦ δὲ Δομιτιανὸς φοιδόμησε νέον ἀνάκτορον μετὰ μεγάλης μαρμαρίνης αἰθούσης μὲν κίονας. Εἰς τὴν αἴθουσαν ταύτην δὲ αὐτοκράτωρ ἐδέχετο τὸν πρέσβεις τῶν ἔνων βασιλέων.

Ἐπὶ τοῦ χώρου, τὸν δποῖον κατελάμβανε τὸ ἄλσος τοῦ Νέρωνος, δὲ Βεσπασιανὸς εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀλώσεως τῆς Ιερουσαλήμ ἀνήγειρε τὸ τόξον τοῦ Τίτου μετ’ ἀναγλύφων, παριστανόντων τὸν θρίαμβον τοῦ ἱγεμονόπαιδος κατὰ τῶν Ἰουδαίων, καὶ τὸ **Κολοσσιαῖον**. Τὸ Κολοσσιαῖον ὑπῆρξε τὸ μεγαλείτερον ἐκ τῶν ἀμφιθεάτρων, τόσον δὲ στροφέον, ὥστε σφίζεται ἀκόμη. Ἐχει μῆκος 188 μέτρων, πλάτος 156 μ.

καὶ ὕψος 50 μ. Ὁ στύρος ἔχει μῆκος 75 μ. καὶ πλάτος 46 μ. Ἐζόρει δὲ τὸ Κολοσσιαῖον 87,000 θεατὰς καθημένους καὶ ὑπελείπετο χῶρος δι' 20,000 δρυμίους.

Ὑπῆρχον τοεῖς ἀγοραί, ἡ παλαιὰ (Forum Romanum), ἡ τοῦ Καίσαρος καὶ ἡ τοῦ Αὐγούστου. Ὁ Τραϊανὸς κατεσκεύασε τὴν φερόνυμον αὗτοῦ Forum Trajani μεταξὺ Καπιτωλίου καὶ Κυριναλίου λό-

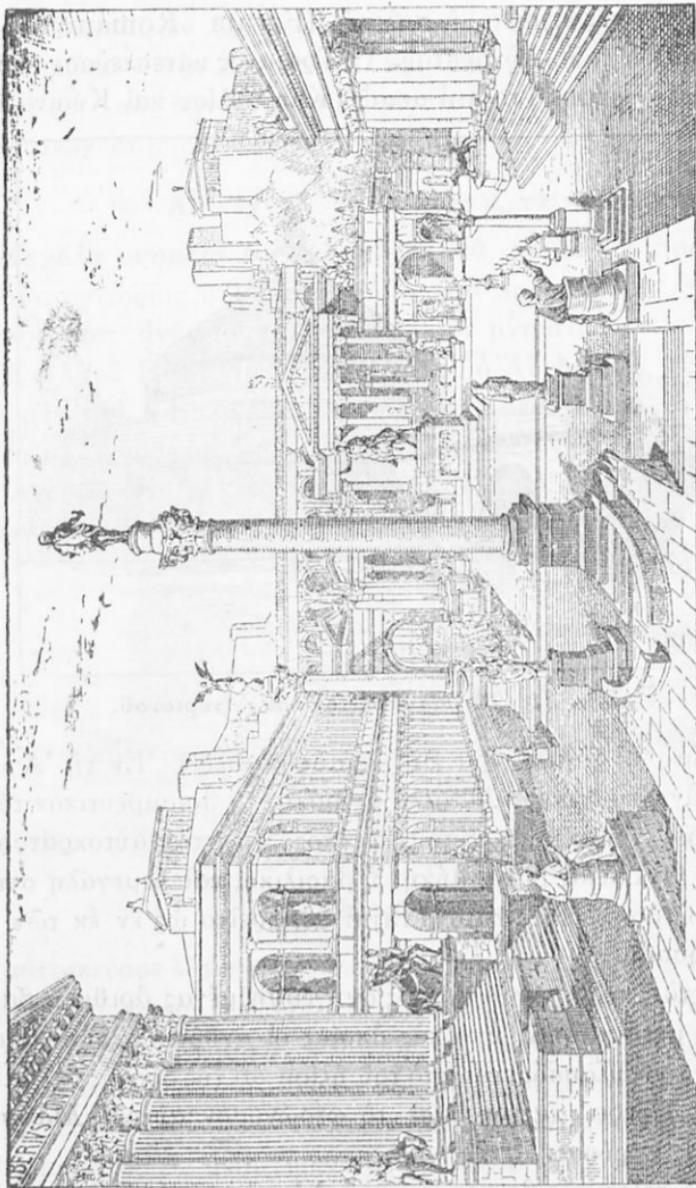
Εἰκ. 21. Τὸ Μανσάλειον τοῦ Ἀνδριανοῦ.

φου, ἢτις ἦτο ἡ μεγαλειτέρα καὶ ὁραιοτέρα ὅλων. Ἐν τῇ Ἀγορᾷ τοῦ Τραϊανοῦ ἀνηγέρθησαν πάμπολλα μνημεῖα, τὸ θριαμβευτικὸν τόξον τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ ἀνδριὰς αὗτοῦ ἐφιππος, ἡ ἐκ τοῦ αὐτοκράτορος ὄνομαζομένη Οὐλπίειος βιβλιοθήκη, ἡ βασιλική, καὶ ἡ μεγάλη στήλη τοῦ Δακικοῦ πολέμου. Ἡ Forum Trajani ἐθεωρεῖτο ὡς ἐν ἑνὶ τῶν θαυμάτων τοῦ κόσμου.

Παρὰ τὸ πεδίον τοῦ Ἀρεως ἀνηγέρθη μέγας ἀριθμὸς βασιλικῶν ἥτοι στοῶν μετὰ κιόνων, ὑπὸ τὰς ὁποίας οἱ ἀνθρώποι ἥδύναντο νὰ κυκλοφοροῦν προφυλασσόμενοι ἀπὸ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς βροχῆς. Ὁ Ἀδριανὸς παρὰ τὸν Τίβεριν κατεσκεύασε τὸ φερόνυμον αὗτοῦ **Μανσάλειον** μετὰ λιθίνης γεφύρας.

Κατὰ τὸ τέλος τῆς βασιλείας τοῦ Αὐγούστου ὑπῆρχον ἐπὶ τὸ ὑδραγωγεῖα, διὰ τῶν ὁποίων μετεφέρετο εἰς τὴν Ῥώμην τὸ ὕδωρ τῶν πηγῶν. Κατεσκευάσθησαν ἔτερα τοία ἀκόμη. Ἐν μέρος τοῦ ὕδατος ἐχοησίμενε διὰ τὰ δημόσια λουτρά, τὰς καλούμενας **Θέρμας**, αἵτινες πᾶσαι

κατεσκευάσθησαν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν αὐτοκρατόρων (θέρμαι τοῦ Ἀγρίπα, θέρμαι τοῦ Νέρωνος, θέρμαι τοῦ Τίτου, θέρμαι τοῦ Τραϊα-

Eix, 22, Forum Trajani.

νοῦ). Αἱ θέρμαι ἦσαν οἰκοδομήματα τεράστια, κεκοσμημένα μὲ ἀγάλματα, διὰ 1600 λιονομένους. Εἰς τὰς θέρμας ἥρχοντο οἱ Θραμαῖοι ὅχι μόνον διὰ νὰ λουσθοῦν, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ συναντῶνται ἐκεῖ καὶ συνδιαλέγονται

Αἱ μεγαλείτεραι ἐκ τῶν θερμῶν ἡσαν αἱ **θέρμαι τοῦ Καρακάλλα**.

Αὗται ἡσαν κτισμέναι ἐπὶ θόλων, οἱ δποῖοι ἐχρησίμευεν ώς ἀποθήκαι καὶ ώς θερμαγωγοί. Περιελάμβανον δὲ αἱ θέρμαι τοῦ Καρακάλλα 1) μεγάλην μαρμαρί-
νην δεξαμενὴν ψυχροῦ ὕδατος, 2) μεγάλην αἴθουσαν (50×25 μέτρα) διὰ τὰς
ἐφιδρώσεις, 3) μεγάλην αἴθουσαν θερμήν, πέριξ τῆς ὁποίας ὑπῆρχον μικρά δω-
μάτια λουτροῦ, 4) δύο ὑπερμεγέθεις στοάς μετὰ κιόνων, 5) ἱματιοφυλάκια, 6) αἰ-
θούσας δι' ἐντριβάς. Πάντα ταῦτα ἡσαν ἔστρωμένα διὰ μωσαϊκῶν καὶ κεκοσμη-
μένα δι' ἀγαλμάτων καὶ εἰκόνων. Παραπλεύρως ἔζετείνετο μέγας κήπος περιβαλ-
λόμενος διὰ ξώνης οἰκοδομημάτων. Τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα ἡσαν στοάι, βιβλιο-
θήκαι, γυμναστήρια, αἴθουσαι συνδιαλέξεων. Τὸ ὕδωρ δι' ἐνὸς ὑδραγωγείου διω-
ζετεύετο εἰς μίαν δεξαμενήν, ἀποτελουμένην ἐξ ἑξήκοντα μεγάλων θολωτῶν δια-
κερισμάτων.

Οἱ Κλαυδίος καὶ ὁ Τραϊανὸς κατεσκεύασαν τοὺς δύο λιμένους τῆς Ὡστίας
διὰ νὰ δύνανται τὰ μεγάλα πλοῖα νὰ ἐκφορτώνουν τὰ ἐμπορεύματα.

Ἡ δωμαϊκὴ οἰκία.—¹Η οἰκία ἐνὸς πλουσίου Θωμαίου κατὰ τοὺς
ζόρνους τῆς αὐτοκρατορίας δὲν δικαίεται πλέον πρὸς τὴν ἀρχαίαν δω-
μαϊκὴν οἰκίαν. ²Ητο κατεσκευασμένη κατ' ἀπομίμησιν τῶν οἰκιῶν τῶν
Ἐλλήνων τῆς Ἀνατολῆς. ³Η πρόσοψις δὲν ἦτο πρὸς τὸ μέρος τῆς
ὑδροῦ, καθὼς είναι ἡ τῶν ἡμετέρων οἰκίαν. ⁴Ητο ἔστρωμένη πρὸς τὸ
συντερικόν.

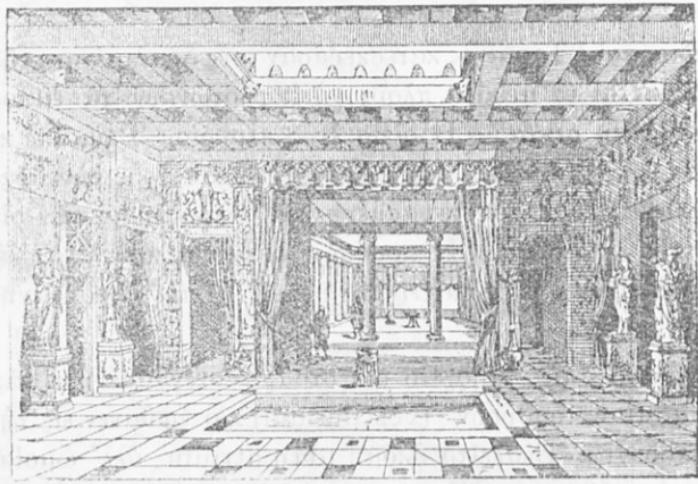
Εἰσερχόμενός τις διήρχετο διὰ στοᾶς ἔστεγασμένης, ἥτις ἀντικα-
θίστα τὸ ἀρχαῖον πρόθυρον (vestibulum) καὶ ἐφθανεν εἰς τὴν αἴθου-
σαν τῆς ὑποδοχῆς. ⁵Έκαλετο ἀκόμη αὕτη atrium, ἀλλ' δικαίεται πρὸς
τὴν ἐλληνικὴν αἴθουσαν. ⁶Εφερε κίονας ἐκ μαρμάρου, τὸ δὲ ἔδαφος ἦτο
ἔστρωμένον διὰ μωσαϊκοῦ καὶ ἐκοσμεῖτο αὕτη δι' ἀγαλμάτων. Αἱ αἴθου-
σαι, αἱ δποῖαι ἡσαν περὶ τὸ atrium καὶ συνεκοινώνουν μετ' αὐτοῦ, δὲν
ἡσαν πλέον δωμάτια ὑπνου· ἡσαν αἴθουσαι συνδιαλέξεων, αἴθουσαι
φαγητοῦ στολισμέναι μὲ κλίνας δρειχαλκίνας ἢ καὶ ἀργυρᾶς, ἢ πινα-
κοθήκη, ἢ βιβλιοθήκη, ἢ μεγάλη αἴθουσα τῆς ὑποδοχῆς.

Ἡ ἀρχαία αὐλὴ δημιουργεῖται τῆς οἰκίας ἀντικατεστάθη διὰ τοῦ **περι-
στυλίου**. Τὸ περιστύλιον ἦτο στοὰ ὑποστηριζομένη ὑπὸ σειρᾶς κιό-
νων, οἵτινες περιέβαλλον ἓνα μικρὸν κήπον στολισμένον μὲ θάμνους,
μὲ διαφόρου σχήματος πρασιάς ἀνθέων καὶ μὲ μίαν δεξαμενήν, ὅπου
λινεπήδα τὸ ὕδωρ. Τέλος δημιουργεῖται τὸ περιστύλιον τοῦ ὑπερθέρμου περιστή-
λμένου ὑπῆρχον τὰ δωμάτια τοῦ ὑπνου διὰ τὸν οἰκοδεσπότην, τὴν οἰκο-
δέσποιναν καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν. Ωσαύτως ὑπῆρχον αἴθουσαι λουτροῦ καὶ
αἴθουσαι γυμναστικῆς.

⁷Εσωτερικῶς αἱ αἴθουσαι ἡσαν νῦν κεκοσμημέναι. Τὸ δάπεδον ἦτο

έστρωμένον διὰ μωσαϊκῶν. Οἱ τοῖχοι ἦσαν κεκοσμημένοι διὰ ζωγράφιῶν καὶ διὰ πλακῶν μαρμαρίνων, εἰς δὲ τὰς θύρας ὑπῆρχον παραπτέσματα ἐξ ὑφασμάτων. Η δοριφόρη ἦτο ἐκ ξύλου πολυτελείας. Εἶχον τραπέζας ἐκ πολυτίμου ξύλου, σκευοθήκας δρειχαλκίνας ἢ ἀργυρᾶς ἐπὶ τῶν δποίων ἐπεδείκνυντο τὰ ἐπιτραπέζια ἀργυρᾶ σκεύη.

Οἱ Ρώμαιοι εἶχον καὶ ἔξοχικὰς οἰκίας. Παρὸ αὐτὰς κατεσκεύαζον ἄλση, λίμνας, δεξαμενάς, εἰς τὰς δποίας ἐτρεφον ἰχθῦς, κλωφοὺς σπανίων πτηνῶν, ὑπογείους στοάς διὰ τὰ μεγάλα καύματα. Τὰ προσκείμενα κτίσια, τὰ μαγειρεῖα, τὰ πλυντήρια, δι μύλος, δι κλίβανος, τὸ σιδηρόν τεπολεμοῦσαν.

Εἰκ. 23. Τὸ ἐσωτερικὸν οἰκίας πλουσίου Ρωμαίου.

ὅουργειον, τὰ ἐργαστήρια, ὅπου αἱ γυναῖκες ἔνηθον καὶ ὑφαινον τὰ ἔνδυματα, τὰ κελλία τῶν δούλων, ἐσχημάτιζον πολλάκις διλόκηρον χωρίον κατοικούμενον ὑπὸ ἐκατόνταδων δούλων.

Τὰ θεάματα. Ἐν Ρώμῃ ὑπῆρχε παλαιὰ συνήθεια νὰ τελοῦν ἔορτὰς πρὸς τιμὴν τῶν θεῶν δι' ἀγώνων. Ἐκαστος ἀγώνων ἥδυνατο νὰ διαρκέσῃ πλείστας ἡμέρας καὶ ἀπετελεῖτο ἐκ σειρᾶς δημιούρων θεαμάτων. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀγώνων ηνέξαντο ἀδιακόπως. Ἐπὶ Αὐγούστουν ὑπῆρχον ἔπτυν Ἑορταὶ τὸ ἔτος, αἱ δποῖαι διήρκουν 66 ἡμέρας. Κατὰ δὲ τὸ τέλος τῆς αὐτοκρατορίας ὑπῆρχον κατ' ἔτος 175 ἡμέραι θεαμάτων (101 θεάτρων, 64 ἵπποδρομίῶν, 10 δι' ἀγῶνας μονομάχων). Τὰ θεάματα ἥδυναντο νὰ διαρκοῦν ἀπὸ πρωΐας μέχρις ἐσπέρας. Οἱ πολῖται ἐκάθιντο εἰς αὐτὰ εὐχαρίστως. Τὸ θέαμα κατέστη πάθος δεσπόζον τοῦ δωματοῦ λαοῦ.

Τὸ θέατρον ὀργανώμη κατ' ἀρχὰς κατὰ τοόπον Ἑλληνικόν. Οἱ ὑποκριταὶ παρίστανον μὲ προσωπεῖα, καθ' Ἑλληνικὴν ἀπομίμησιν.² Άλλ'³ οἱ Ἀριανοὶ δὲν ἦγάπων τὸ θέατρον.⁴ Ήτο πολὺ λεπτὸν δι' αὐτούς.⁵ Εποτίμων τοὺς **μίμους**, εἶδος κωμικῆς φάρσας. Οἱ ὑποκριταὶ μὲ ἐνδυμασίαν κωμικήν, διούνται πρὸς ἔνδυμα γελωτοποιοῦ, ὑπεδύοντο πρόσωπα γελοῖα, ἔδιδον κτυπήματα μεταξύ τῶν, καὶ ἔξετέλουν χροοὺς ἄλλοικότους.⁶ Αντιθέτως πρὸς τὰς ἀρχαίας συνηθείας τὰ γυναικεῖα πρόσωπα ὑπεδύοντο γυναικεῖς.

Ὑγάπων ὁσαύτως τὴν **παντομίμαν**. Εἰς ὑποκριτὴς μόνος ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἔπαιζε δραματικόν τι ἔργον χωρὶς νὰ δηλῶ, μὲ χειρονομίας μόνον καὶ μὲ ἐκφράσεις τοῦ προσώπου.⁷ Ενίστε παρίστανον κοροὺς (ballets) ἐκτελουμένους ὑπὸ χορευτῶν ἐξ ἐπαγγέλματος.⁸ Εδίδοντο ὁσαύτως, ἀλλὰ σπανιώτερον, παραστάσεις ἄσματος καὶ ἀπαγγελίας, διπος ἐν Ἑλλάδι.⁹ Ο Νέον, διος προσείπομεν, ἐνεφανίσθη ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὡς ἀοιδός.¹⁰ Ο Δομητιανὸς φιλοδόμησε θέατρον εἰδικὸν διὰ τοὺς ἀγῶνας τοῦ ἄσματος, ὅπερ ἐκαλεῖτο **Ωδεῖον**.

Ο **Ιππόδρομος** προωρισμένος διὰ τὰς ἀρματοδρομίας περιεῖχε γύρῳ ἔδρας διὰ τοὺς θεατάς.¹¹ Υπῆρχον ἐν Ἀριανῷ πολὺοι ίπποδρομοί.¹² Ο κυριώτερος, διος **μέγας Ιππόδρομος**, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Παλατίνου, ἥδυνατο νὰ περιλάβῃ 250,000 θεατάς.¹³ Επὶ τοῦ στίβου, ἐστροφμένου δι' ἄμμου, ἥσαν στημένοι εἰς τὰ δύο ἄκρα ὅφοι ὅρει-χάλκινοι κεχρυσωμένοι, πέριξ τῶν διοίωγ τὸ ἄρμα ὥφειλε νὰ περιστραφῇ.¹⁴ Επρεπε νὰ κάμη ἐπτάκις τὸν γῆρον τοῦ στίβου (περισσόδον τῶν ἑπτὰ χιλιομέτρων).¹⁵ Ο ἀρματηλάτης ὅρμιος ἐπὶ Ἐλαφοῦ ἀρματος, εἰς τὸ διοῖον ἥσαν ἔξενγμένοι συνήθως τέσσαρες ἵπποι, μὲ τὴν μάστιγα εἰς τὰς χεῖρας καὶ τὰ ἡνία προσθεδεμένα εἰς τὴν ζώνην του παρώτουνε τοὺς ἵππους φωνάζων. Πολλάκις κατὰ τὴν στροφὴν τὸ ἄρμα ἐθραύστε κατὰ τοῦ δροῦ.¹⁶ Ο νικητὴς ἐλάμβανε βραβεῖον.¹⁷ Έκαμνον συνήθως 24 δρόμους, ἑπτὰ χιλιομέτρων ἔκαστον, συνεχῶς τὴν αὐτὴν ἡμέραν.¹⁸ Υπῆρχον ἑταρεῖαι ἀντίπαλοι, αἵτινες διηγωνίζοντο εἰς τὸν δρόμον.¹⁹ Έκάστη ἐνέδυε τοὺς ἀρματηλάτας της μὲ χρῶμα διάφορον.²⁰ Υπῆρχον τέσσαρα χρώματα, τὸ ἔρυθρον, τὸ λευκόν, τὸ πράσινον καὶ τὸ κυανοῦν, τὰ διοῖα τέλος περιωρίσθησαν εἰς δύο, τὸ **κνανοῦν** καὶ τὸ **πράσινον**. Οἱ θεαταὶ ἐλάμβανον μέρος ὑπὲρ τοῦ δρόμου ἐφώναζον, ἐποδοκόρτους, ἐκίνουν μανδήλια· ἐνίστε ἥρχοντο εἰς χεῖρας ἀναμεταξύ τῶν.²¹ Η πρὸς τὰς ἀρματοδρομίας κλίσις τῶν Ἀριανῶν εἶχε καταστῆ πάθος.²² Εστοι-

χημάτιζον, ώμίλουν περὶ τῶν ὄχηματος ἀγώνων καὶ αἵτινα γυναικες καὶ τὰ παιδία. Όσάκις ὁ αὐτοκράτωρ ἐλάμβανε μέρος ὑπὲρ τοῦ τοῦ ἑνὸς χρώματος, ἢ ἔσις ἐλάμβανε πολιτικὴν χροιάν.

Tὸ Ἀμφιθέατρον ἔχοησίμενε διὰ διάφορα εἴδη θεαμάτων Tὸ κυριώτερον ἦτο ἡ μονομαχία τῶν καλουμένων **μονομάχων** (gladiatores) (ίδ. σελ. 132). Ἀνθρωποι ὥπλισμένοι μὲ ξίφη ἐμονομάχουν μέχρι θανάτου διὰ νὰ διασκεδάζουν τοὺς θεατάς. Ἡτο παλαιὰ συνήθεια, πιθανῶς ἐτρουσκική, νὰ προσφέρεται ἀνθρωπός τις μυστία πρὸς τιμὴν ἑνὸς νεκροῦ. Διότι αἱ μονομαχίαι ἐγίνοντο κατ' ἀρχὰς μόνον ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς κηδείας εὐγενοῦς τινός.

Ἐπειτα αἱ μονομαχίαι αἴτιαι κατήντησαν θέαμα κανονικὸν καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν μονομαχούντων ηὔξηθη. Μονομάχοι κατ' ἀρχὰς ἦσαν βάροβαροι αἰχμαλώτοι ἐν πολέμῳ, οἵτινες ἐμονομάχουν μὲ τὸ ἔνδυμα καὶ τὰ ὅπλα τοῦ τόπου των. Κατόπιν μεγάλου πολέμου ὑπερχρέωντο χιλιάδας αἰχμαλώτων ν̄ ἀγωνίζονται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον. Ἐπειτα μετεχειρίζοντο κακούργους καταδεικασμένους εἰς θάνατον ἢ δούλους. Ἐπὶ τέλους κατήντησεν ἐπάγγελμα, καθ' ὃ ἀνθρωποι ἐλεύθεροι ἐμονομάχουν κάροιν διασκεδάσεως ἢ διὰ νὰ κερδίσουν τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Οἱ μονομάχοι ἐδιδάσκοντο τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο εἰς εἰδικὴν σχολήν. Ἐκρατοῦντο κλεισμένοι ὑποβαλλόμενοι εἰς διαρκεῖς ἀσκήσεις καὶ εἰς τρομερὰν πειθαρχίαν.

Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ θεάματος οἱ μονομάχοι ἔκαμνον παρέλασιν εἰς τὸν στίβον χαιρετῶντες τὸν αὐτοκράτορα. «Χαῖρε, Καῖσαρ, οἱ μελοθάνατοι σὲ προσαγορεύουν» (Ave, Caesar, morituri te salutant). Ἐπειτα ὑπὸ τὸν ἥχον τῶν κεράτων καὶ τῶν σαλπίγγων ἐμονομάχουν εἰς καθ' ἑνός, ἐνίοτε ἐν πλῆθος κατ' ἄλλου πλῆθους. Ὁταν δὲ εἰς ἐκ τῶν δύο μονομάχων ἐπιπτεῖ κατὰ γῆς, οἱ θεαταὶ ἀπεφάσιζον ἂν ἐπρεπε νὰ τὸν φονεύσῃ ὁ νικητὴς ἢ νὰ τοῦ χαρίσῃ τὴν ζωήν. Ὑπηρέται ἔσυρον μὲ σχοινία τὸ σώματα τὰ ἐκτάδην κείμενα ἐπὶ τοῦ στίβου, τὰ ἔφερον εἰς μίαν αἴθουσαν καὶ ἐκεῖ τὰ ἔξηταζον. Ἀνθρωπός τις μετημφιεσμένος ὡς Ἐρμῆς ἔκαιε τὸ σῶμα μὲ πεπυρακτωμένον σίδηρον διὰ νὰ ἴδῃ ἐὰν ἔζη ἀκόμη. Εἰς ἄλλος μετημφιεσμένος ὡς Χάρων ἀπετελείωνε μὲ ἐν κτύπημα διὰ δοπάλου τοὺς βαφέως πληγωμένους, οἱ δόποι δὲν ἡδύναντο νὰ θεραπευθοῦν. Οἱ ἐλαφρῶς πως πληγωμένοι ἐτύγχανον περιποίησεως μέχρις ἀποκαταστάσεως τῆς ὑγείας των.

Tὸ Ἀμφιθέατρον ἔχοησίμενεν ὥσαύτως διὰ **κυνῆγιον**. Ἀπέλνον εἰς τὸν στίβον ἄγρια θηρία, λέοντας, λεοπαρδάλεις, πάνθηρας, ἄρκτονς, ἀγριοχοίρους, ἐλέφαντας, βουβάλους, ἐλάφους, ταύρους, στρουθοκα-

μύλους. Ὁ Πομπήιος καὶ δὲ Καισαρία παρουσίασαν νέα ζῆται, ἵπποποτά-
μους, καμηλοπαρδάλεις, ροκοδείλους. Θηρευταὶ ὀπλισμένοι μὲ τόξα,
μὲ βέλη, μὲ ἀκόντια ἥσχοντο νὰ φονεύσουν τὰ ζῆται ταῦτα. Ἐμονομά-
χουν ὕσαύτως δύο θηρία, ἄρκτος καὶ βούβαλος, ταῦρος καὶ ἐλέφας.
Ἐμονομάχει εἰς ἄνθρωπος ὀπλισμένος μὲ ἀκόντιον καὶ ξίφος μόνον,
ἄνευ θώρακος καὶ ἄνευ ἀσπίδος, ἐναντίον λέοντος ἢ ἄρκτου.

Ἐπὶ τέλους εὗρον μᾶλλον ἐνδιαφέρον νὲ ἀπολύουν τὰ ἄγρια θη-
ρία ἐναντίον ἀνθρώπων γυμνῶν καὶ προσδεδεμένων εἰς πασσάλους. Ἡ
εὐχαρίστησις συνίστατο εἰς τὸ νὰ βλέπουν τὰ θηρία νὰ κατασπαρά-
τουν καὶ κατατρώγουν τοὺς ἀνθρώπους αὐτούς. Πρὸς τοῦτο μετεχειρί-
ζοντο ἢ ἄνδρας ἢ γυναικας καταδεδικασμένους εἰς θάνατον.

Ἡ φιλολογία. — Καθ' ὅλον τὸ κράτος ἔξηκολούθουν νὰ δμι-
λοῦν τινὰς ἐκ τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν, τὴν ἑτοιμασιὴν καὶ τὴν ὁ-
σπικὴν ἐν Ἰταλίᾳ, τὴν κελτικὴν ἐν Γαλατίᾳ καὶ Βρεττανίᾳ, τὴν βα-
σικὴν ἐν Ἰσπανίᾳ, τὴν φοινικικὴν ἐν Ἀφρικῇ, τὴν συριακὴν ἐν τῇ
Ἀνατολῇ. Ἄλλ' ἔγραφον εἰς δύο μόνον γλώσσας, εἰς τὴν λατινικὴν
καὶ τὴν Ἑλληνικὴν. Οἱ λαοὶ οἵ ὑποιεταγμένοι εἰς τοὺς Ρωμαίους δὲν
εἶχον ιδίαν φιλολογίαν ἐν τῇ γλώσσῃ των, ἀλλὰ παρέλαβον τὴν φιλο-
λογίαν τῶν δύο μεγάλων λαῶν, Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων. Ὑπῆρχον
ἡδη σχολαὶ Ἑλληνικαὶ ἐν Ἀθήναις, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐν Ρόδῳ, ἐν Φύρμῃ
καὶ ἐν Καρθαγένῃ τῆς Ἰσπανίας. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν αὐτοκρατόρων
πόλεις τινὲς ἴδρυσαν λατινικὰ σχολεῖα διὰ τοὺς νέους τοὺς πλουσίους
καὶ ἥρχισαν νὰ πληρώνουν τοὺς καθηγητάς, πρὸ πάντων τῆς ὁγτορι-
κῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας.

Ἐγιναν συρμὸς τότε τὰ δημόσια ἀναγνώσματα. Αἱ ἐκκλησίαι τῆς
Ἀγορᾶς καὶ οἱ μεγάλοι πολιτικοὶ ἀγῶνες ἔπαισαν. Οἱ ὁγτορεῖς δὲν
ῆξεν δρον πῶς νὰ ἐπιδειχθοῦν. Εὔνοούμενός τις τοῦ Αὐγούστου ἔκαμε τὴν
ἀρχὴν νὰ προσκαλέσῃ τοὺς φίλους του διὰ νὰ ἀναγνώσῃ εἰς αὐτοὺς τὰ
ἔργα του. Ἔκτοτε καθιερώθη ἡ συνήθεια μεταξὺ τῶν λογίων τῆς Ρώ-
μης νὰ συνέρχωνται εἰς μίαν αἵθουσαν ἐνὸς τῶν προσκεκλημένων καὶ
νὰ ἀναγνώσκουν τὰ συγγράμματά των, ποιήματα, πανηγυρικοὺς λό-
γους, ἰστορικὰ πονήματα, καὶ τραγῳδίας ἀκόμη.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὑπῆρξαν ὁγτορεῖς διάσημοι. Οἱ νέο-
ἴφορίτων εἰς τὰ σχολεῖα αὐτῶν διὰ νὰ μάθουν τὴν τέχνην τοῦ γράφειν
ἰόγους. Ὁ δεύτερος μ. Χ. αἰώνων ὑπῆρξεν ἡ λαμπροτέρα περίοδος τῆς
λατινικῆς φιλολογίας ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας. Τότε ἀνεφάνησαν σύγχρο-
νοι Λατῖνοι καὶ Ἑλληνες συγγραφεῖς. Οἱ Λατῖνοι συγγραφεῖς ἔζησαν

πρὸ πάντων ἐπὶ Τραϊανοῦ. Τοιοῦτοι ἦσαν ὁ **Πλίνιος δὲ νεώτερος**, γνωστὸς πρὸ πάντων διὰ τὰς ἐπιστολὰς του, αἵτινες εἶναι γραμμέναι εἰς γλῶσσαν ἐκλεκτὴν καὶ ὁρεύσαν, τερπνὰ διὰ τὴν ποικιλίαν τοῦ περιεχομένου καὶ σπουδαῖαι διὰ τὴν γνῶσιν τοῦ χρόνου ἐκείνου, ὁ **Ιουβενάλιος** περίφημος διὰ τὰς σατύρας του, ὁ **Σουητώνιος**, συγγραφεὺς τῶν βίων τῶν δώδεκα πρώτων αὐτοκρατόρων, καὶ ὁ ἐνδοξότερος πάντων **Τάκιτος** ὁ ἴστορικός.

Οἱ Ἑλλῆνες συγγραφεῖς ἔζησαν πρὸ πάντων ἐπὶ Ἀδριανοῦ. Γνωστότεροι ὑπῆρξαν ὁ **Πλούταρχος** ἐκ Χαιρωνείας τῆς Βοιωτίας, γράφας τοὺς **Παραλλήλους βίους** ἐνδόξων ἀνδρῶν Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων καὶ ἄλλας φιλοσοφικὰς πραγματείας, ὁ **Διων δὲ Χρυσόστομος**, οἱ δύο ἴστορικοὶ **Ἀππιανὸς** ἐξ Ἀλεξανδρείας καὶ **Ἀρριανός**, διοικητὴς τῆς Καππαδοκίας ἐπὶ Ἀδριανοῦ, ὁ σατυρικὸς φιλοσοφος **Λουκιανός**, ὁ γεωγράφος **Πτολεμαῖος** καὶ ὁ ἴατρος **Γαληνός**. Οἱ αὐτοκράτωρ Μᾶρκος Αἰγαῖλος ἔγραψεν ἐλληνιστὶ «Τὰ εἰς αὐτόν».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΕΝ ΤΑΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΑΙΣ ΧΩΡΑΙΣ ΚΑΙ ΕΝ Τῷ ΡΩΜΑΤΙΚῷ ΚΡΑΤΕΙ

91. Η Χριστιανικὴ θρησκεία.

Ο **Ἰησοῦς καὶ ἡ διδασκαλία του**.—Ἐπὶ Αὐγούστου, ὡς προείπομεν, ἐγενήθη ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ὁ Κύριος ἡμῶν **Ἰησοῦς Χριστός**. Οταν ὁ **Ἰησοῦς** ἔγινεν ἀνήρ καὶ ἀπεκάλυψε τὴν θεότητά του καὶ τὴν ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας διὰ τοῦ **Άγίου Πνεύματος** γέννησίν του, πολλοὶ ἐκ τῶν **Ιουδαίων** τὸν ὑπεδέχθησαν ὡς τὸν ἀναμενόμενον Μεσσίαν ἢτοι ἐλευθερωτήν.

Ο κόσμος ὑπὸ τὴν ὁμαϊκὴν κυριαρχίαν εὑρίσκετο εἰς κοινωνικὴν ἀθλιότητα καὶ κοινωνικὴν παραλυσίαν· χιλιάδες χιλιάδων ἄνθρωποι ἔστεροιντο τοῦ μεγαλείτερου ἀγαθοῦ, τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας. Ήσαν δοῦλοι. Η ἐλληνικὴ φιλοσοφία είχε προσβάλει τὰ διάφορα θρησκεύματα καὶ τὰ ἀπεδείνυεν ὡς φευδῆ. Ως ἐκ τούτου οἱ ἄνθρωποι ἔπαυσαν νὰ πιστεύουν εἰς τοὺς θεούς των. Καὶ οἱ μὲν διωσδήποτε μορφωμένοι ἐτράπησαν πρὸς τὴν ἐλληνικὴν φιλοσοφίαν, ἥ δοπιά ἀπὸ τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Πλάτωνος ἡσχολεῖτο μὲ τὴν ἡθικήν, καὶ ἵδιως πρὸς τὴν Στωϊκὴν φιλοσοφίαν, ἥτις ἐπεκράτει πατὰ τοὺς ὁμαϊκοὺς χορούς καὶ ἥτις ὡς ὑπέροχαν ἀγαθὸν ἐθεώρει τὴν ἀρετήν, πάντα δὲ τὰ

γία, πλούτον, οδόσαν, κάλλος περιεφρόνει. Ἀλλ᾽ ὁ πολὺς λαὸς δὲν
θύματο νὰ ἔννοήσῃ τὰ διδάγματα τῆς φιλοσοφίας, τὰ δποῖα ἥσαν δι^τ
τυθρώπους ὑψηλοτέρας διανοητικότητος. Ο πολὺς λοιπὸν λαός, ἡ ἀν-
θρωπότης δηλαδή, ἀφοῦ ἐπαυσε νὰ πιστεύῃ εἰς τὸν ἀρχαίους θεούς,
μεινεν ἀνεν ἥθικοῦ στηρίγματος καὶ ὡς ἐκ τούτου πλανώμενος ἥθικῶς
πεζήτει κάποιαν ψυχικὴν παραμυθίαν. Ἀκριβῶς κατ^τ αὐτὴν τὴν ἐπο-
λὴν ἥκούσθη ἐκ τῆς Παλαιστίνης τὸ κύρουγμα τοῦ θεανθρώπου, δ ὅποιος
κάλει τὴν ἀνθρωπότητα εἰς θρησκευτικήν, κοινωνικὴν καὶ ἥθικὴν ἀνα-
θρωπωσιν. Ο κόσμος, καὶ μάλιστα τὸ ἀμέτοητον πλῆθος τῶν δούλων,
πάντες μὲν ἀνακούφισιν τὴν ὑψηλὴν καὶ μεστὴν ἐλπίδων διδασκάλιαν
τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ.

Αἱ κυριώτεραι ἀρχαὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ ἥσαν αἱ ἔξης: ἡ
μίστις εἰς ἕνα Θεόν, δημιουργὸν τοῦ Σύμπαντος καὶ προνοητήν, ἡ ἀδελ-
φικὴ ἀγάπη ὅλων τῶν ἀνθρώπων μεταξύ των, ἡ μετὰ θάνατον κρίσις
καὶ ἀνταπόδοσις. Ἡ πρώτη χριστιανικὴ ἀρετὴ εἶναι ἡ ἀγάπη, ἡ ὅποια
θέπει νὰ ἐκτείνεται καὶ εἰς τὸν ἔχθρον. Οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον «Ἀγαπή-
τες τὸν φίλον σου καὶ μισήσεις τὸν ἔχθρόν σου». Ἀλλ᾽ ὁ Χριστὸς
πάντεν «Ἀγαπᾶτε τὸν ἔχθρον σας, εὐεργετεῖτε τὸν μισούντας ὑμᾶς,
θοσεύγεσθε ὑπὲρ τῶν καταδιωκόντων ὑμᾶς». Ο Χριστὸς ἐνδιεφέρετο
ὅτι πάντων διὰ τοὺς πτωχούς, διὰ τὸν ἀσθενεῖς καὶ ἐν γένει δι^τ ἐκεί-
νυς, τὸν ὅποιον δ κόσμος ἐλάχιστα ἐκτιμᾷ. Ο Χριστὸς δὲν ἔκαμνε
τίχοισιν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἐδίδασκεν δι^τ ὅλοι οἱ ἀνθρώποι εἶναι
ποι ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, ἀρκεῖ νὰ εἶναι χρηστοί καὶ ἐνάρετοι.

Διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ.— Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία διεδόθη
ἀ τοῦ κηρύγματος. Κύριον ὅργανον, διὰ τοῦ ὅποιου ἐκηρύχθη καὶ
ἰεδόθη ὁ χριστιανισμός, ἐπῆρξεν ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ὁλη ἡ Ἀνατολή,
εἴναι γνωστόν, ἦτο ἥδη ἐξελληνισμένη διὰ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάν-
δρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Καὶ εἰς τὴν Δύσιν ἐπίσης ὁ Ἑλληνισμὸς
ἦ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶχεν ἐξαπλωθῆ (σ. 102). Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα
τὸ τότε τὸ ὅργανον πάσης διανοητικῆς ἐνεργείας· ἦτο τὸ κοινὸν ὅρ-
γανον τῶν σχέσεων τῶν ἀνθρώπων μεταξύ των. Ἐκτὸς τούτου διὰ τὴν
τέλειαν τῆς καὶ τὴν λεπτότητά τῆς ἦτο ἐπιτηδειοτέρα ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην
εἰς τὸ νὰ ἐκδηλώσῃ καὶ ἐρμηνεύσῃ τὰ ὑψηλὰ δόγματα τοῦ νέου
θρησκεύματος. Ἀλλὰ τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ διηγούλυνεν
μόνον καὶ ἡ δωμάτικὴ κυριαρχία, ἡ ὅποια ἐπεκταθεῖσα εἰς ὅλον τὸν κό-
πον εἰχε καταλύσει τὰ σύνορα τῶν λαῶν.

Ο λόγος τοῦ Χριστοῦ ἦτο τὸ Εναγγέλιον ἐκηρύχθη ὑπὸ τῶν μο-

θητῶν, οἱ δποῖοι κατὰ τὸ πλεῖστον ἦσαν ἀλιεῖς, κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Παλαιστίνην. Πολλοὶ προσῆλθον εἰς τὴν νέαν πίστιν. Εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ δὲ ἴδρυμη ἡ πρώτη χριστιανικὴ ἐκκλησία. Οἱ Ἰουδαῖοι καὶ μάλιστα τὸ ιερατεῖον ἐκήρυξαν διωγμὸν κατὰ τῆς νέας θρησκείας καὶ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ ἐχύνθη τὸ πρῶτον χριστιανικὸν αἷμα. Ὁ Στέφανος, ὁ ἐπικληθεὶς πρωτομάρτυς, ἐφονεύθη διὰ λιθοβολισμοῦ. Οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ τότε διεσκορπίσθησαν εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Φοινίκην καὶ διέδωκαν τὸ Εὐαγγέλιον. Ἐν Ἀντιοχείᾳ δὲ τὸ πρῶτον οἱ δπαδοὶ τῆς νέας θρησκείας ὀνομάσθησαν χριστιανοί.

Οἱ Ἀπόστολοι—οὗτοι ὀνομάσθησαν μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ—κατ’ ἄρχας ἐκήρυξαν τὸ Εὐαγγέλιον εἰς μόνους τοὺς Ἰουδαίους. Ἄλλος ἀφ’ ἣς στιγμῆς ὁ Παῦλος συγκατελέχθη μεταξὺ τῶν Ἀποστόλων καὶ ἐκήρυξεν «Οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἑλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐν ἔνι ἄρσεν οὐδὲ θῆλος πάντες γάρ οὐμεῖς εἰς ἔστε ἐν Χριστῷ», ὁ χριστιανὸς προσέλαβεν οὐλουμενικὸν χαρακτῆρα καὶ ὁ νέος Ἀπόστολος ἀπέβη ἀπόστολος τῶν ἐμνῶν, δπως καὶ ὀνομάσθη δικαίως.

Ο Παῦλος εἰργάσθη μὲν ἀκαταπόνητον δραστηριότητα πρὸς διάδοσιν τοῦ θείου κηρούγματος, τρέχω μπὸ χώρας εἰς χώραν, ἰδρύων χριστιανικὰς ἐκκλησίας, νουθετῶν τὰς κοινότητας τῶν πιστῶν δι’ ἐπιστολῶν, καὶ στηρίζων τὴν νέαν πίστιν διὰ τοῦ λόγου καὶ διὰ τῶν ἔργων. Ἀφοῦ ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Συρίαν, εἰς τὴν Κύπρον καὶ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐν μέσῳ μυρίων κυνδύνων καὶ ἵδρυσεν εἰς τὰς χώρας ταύτας ἐκκλησίας, διέβη περὶ τὸ 53 ἢ 54 ἔτος μ. Χ. εἰς Μακεδονίαν καὶ ἐπεσκέφθη τοὺς Φιλίππους, τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Βεροιαν. Ἐκήρυξε καὶ ἐνταῦθα τὸ Εὐαγγέλιον καὶ πολλοὺς προσείλκυσεν εἰς τὸν χριστιανισμόν. Ἐκ Μακεδονίας ἤλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, τὴν μητρόπολιν τοῦ ἀρχαίου υἱοτικεύματος καὶ τὴν κοιτίδα ὑπεριφάνων φιλοσοφικῶν σχολῶν, καὶ ἐδίδαξεν ἀπὸ τοῦ Ἀρείου Ηάγου πρὸς τοὺς συνηγμένους Ἀθηναίους τὸν ἔνα καὶ μόνον ἀλλημινὸν θεόν, τὸν ἄγνωστον θεὸν τοῦ Σωκράτους. Ἄλλος διλύγου ἐκ τῶν Ἀθηναίων ἐπίστευσαν, μεταξὺ τῶν δποίων καὶ ὁ Διονύσιος δὲ Ἀρεοπαγίτης. Ὁ Παῦλος ἀνεχώρησεν ἐξ Ἀθηνῶν χωρὶς νὰ ἰδρύσῃ ἐν αὐταῖς ἐκκλησίαν ἀξίαν λόγου, μετέβη δὲ εἰς Κόρινθον, δπου ἵδρυσεν ἐπιφανῆ ἐκκλησίαν, καὶ μετὰ δεκαοκτάμηνον ἐν Κορίνθῳ διατριβὴν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ο χριστιανισμὸς ἐξηπλώθη καθ’ ἀπασαν τὴν Ἀνατολήν. Μόνον ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ἡ διάδοσις τῆς νέας θρησκείας προσέκρουσε κατὰ πολλῶν ἐμποδίων, διότι οἱ Ἑλληνες ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἔμειναν ἀπ-

αη πρόσκεκολλημένοι εἰς τὴν ἀρχαίαν αντῶν θρησκείαν, τὴν τῶν Ὀλυμπίων θεῶν, τῶν δούλων ἡ λατρεία κατέπεσε σοβαρῶς μετὰ τρεῖς αἰώνας καὶ πλέον ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως.

Πολὺ ταχύτερον ἦ ἐν Ἑλλάδι ἔξηπλώθη ὁ χριστιανισμὸς εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἰσπανίαν, τὴν Γαλατίαν (τὴν σημερινὴν Γαλλίαν), τὴν νότιον Γερμανίαν καὶ εἰς τὰς Βρεττανικὰς νῆσους ἴδομησαν πλεῖσται ἐκκλησίαι. Ἐπιφανεστάτη δὲ ἐξ αντῶν ὑπῆρχεν ἡ ἐκκλησία τῆς Ρώμης, τὴν δούλων κατά τινα παράδοσιν ἴδρυσεν ὁ ἀπόστολος Πέτρος.

92. Ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία τῶν πρώτων χρόνων.

Ο Χριστὸς καὶ οἱ ἀπόστολοι ἀπηγθύνοντο κατὰ προτίμησιν εἰς τοὺς ἀποκλήρους τοῦ κόσμου τούτου. Ἐπὶ μαρῷ χρόνον τοὺς Χριστιανοὺς ἀπετέλουν πτωχοὶ ἀνθρώποι, ἐργάται, μικροῦπάλληλοι, δοῦλοι, ζῶντες εἰς τὸ πόλεις, δπου διαιτεῖτο ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα.

Οἱ Χριστιανοὶ μᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πόλεως συνηθοίζοντο εἰς μίαν οἰκίαν διὰ νὰ τελέσουν τὰ θρησκευτικά των καθήκοντα. Ἡ συνάθροισις αὕτη δινομάζετο ἐκκλησία. Τὰ μέλη τῆς ἐκκλησίας ἀπετέλουν ἐν εἰδος οἰκογενείας. Συμπεριεφέροντες μεταξύ των διαδελφοί, ἐβοήθει ὁ εἰς τὸν ἄλλον, καὶ ὅσοι είχον πλεονάσματα ἔφερον εἰς τὸ κοινὸν πρὸς διατροφὴν τῶν ἀπόρων, τῶν ἀσθενῶν καὶ τῶν χηρῶν. Οἱ Χριστιανοὶ ἐκάστης πόλεως ἀπετέλουν τὴν ἐκκλησίαν τῆς πόλεως ταύτης οὗτο λ. Λ. δινομάζετο «ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀντιοχείας», «ἡ ἐκκλησία τῆς Κορίνθου»· πάντες δὲ οἱ Χριστιανοὶ ἥνωμένοι εἰς μίαν πίστιν ἀπετέλουν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ ἡ τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν.

Εἰς τὰς πρώτας ἐκκλησίας τὰ θρησκευτικὰ καθήκοντα ἐτελοῦντο μετὰ μεγάλης ἀπλότητος. Προσηγύζοντο εἰς τὸν θεόν, ἔψαλλον ὕμνους ἢδος αὐτῶν, ἀνεγίνωσκον μεγαλοφώνως τὸ Εὐαγγέλιον ἡ τὰς Πρᾶξεις τῶν ἀποστόλων, καὶ μέλος τι τῆς ἐκκλησίας ἔξηγει τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ προέτρεπεν εἰς ἀρετὴν. Ἡ μεγάλη τελετὴ ἦτο ἡ τοῦ μυστικοῦ εἵτενου, δοτις δινομάζετο καὶ εὐχαριστία, ἐτελεῖτο δὲ εἰς μνήμην τοῦ μυστικοῦ δείπνου τοῦ Χριστοῦ μετὰ τῶν μαθητῶν του. Παρεκάθηντο δοι εἰς κοινὸν λιτὸν δεῖπνον, τὸ δοποῖον δινόμαζον ἀγάπην, καὶ ηὐλαρίστουν τὸν θεόν ἀσπαζόμενοι ἀλλήλους.

Οἱ προσήλυτοι ἔπρεπε κατὰ πρῶτον νὰ κατηχηθοῦν εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς κατηχήσεως δὲν είχον δικαίωμα εἰσόδου εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλὰ παρέμενον εἰς τὴν θύραν καὶ Ἑλληνικὴ καὶ Ῥωμαϊκὴ Ἰστορία N. Βραχνός. Ἔκδ. Ε'. 9-7-25 13

ἔκειθεν ἥκουον τὴν προσευχήν, τοὺς ὕμνους, τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Εἴαγ-
γελίου, οὐδὲ ἔλαμβανον μέρος εἰς τὴν ἀγάπην. Μετὰ τὸ πέρας τῆς κα-
τηγήσεως ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς ἡ εἴσοδος εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀφοῦ
προηγουμένως ἐβαπτίζοντο. Ἐτελεῖτο δὲ τὸ βάπτισμα ἐντὸς δοχείου
ὑδατος, ὃ δὲ βαπτιζόμενος ἐνεδύετο λευκὸν γιτῶνα καὶ ὄνομάζετο **νεό-**
ψυτος ἢ **νεοφύτιστος** ὡς νεωστὶ καταχηθείς καὶ βαπτισθείς.

Ἐν ἑκάστῃ πόλει ἡ ἐκκλησία ἀπετέλει μικρὰν κοινότητα, δμοίαν
πρὸς τὰς Ἑλληνικὰς κοινότητας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Οἱ ἐπισημότεροι
τῆς κοινότητος ἐτέλουν τὰ τῆς λατρείας, ἐδίδασκον τοὺς προσηλύτους,
καὶ ἐπετίμων τοὺς κακῶς συμπεριφερομένους. Ὡνομάζοντο δὲ οὗτοι
πρεσβύτεροι (ἱερεῖς). Τοὺς παρέβαλλον πρὸς τοὺς ποιμένας, διότι
ἐπροφῆτασσον τὸ ποίμνιον τῶν πιστῶν ἀπὸ τοὺς λέκους, δηλαδὴ ἀπὸ
τοὺς ἀπίστους. Ἡ κοινότης εἶχε τοὺς ὑπηρέτας τῆς, οἵτινες ὄνομά-
ζοντο **διάκονοι**. Οἱ διάκονοι ἦσαν ἐπιφορτισμένοι νὰ διευθύνουν τὴν
περιουσίαν τῆς κοινότητος, νὰ διανέμουν βοηθήματα εἰς τοὺς πτωχούς,
νὰ ἐπισκέπτωνται τοὺς ἀσθενεῖς. Ἐν ἑκάστῃ πόλει ὑπῆρχε καὶ εἰς ἀρ-
χηγός, ὅστις ἐκαλεῖτο **ἐπίσκοπος**. Ὁ ἐπίσκοπος διηγόθεντες τὰς ἐκκλη-
σιαστικὰς ὑποθέσεις τῆς κοινότητος, ἐθεωρεῖτο δὲ ὡς διάδοχος τῶν
Ἀποστόλων, περιβεβλημένος ὑπερφυσικὴν δύναμιν, καὶ ὡς θεματοφύ-
λαξ τῆς ἀληθοῦς πίστεως.

93. Οἱ κατὰ τῶν χριστιανῶν μεγάλοι διωγμοί.

Οἱ χριστιανισμὸς μέροις ὅτου ἐμπεδωθῆ καὶ κατισχύσῃ ἐν τῷ κό-
σμῳ εἶχεν ἀντιπαλαίσην ὅχι μόνον πρὸς τὰς παλαιὰς θρησκείας, ἀλλὰ
καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν δωματικὴν πόλιτείαν. Καὶ ἦτο μὲν ἡ δωματικὴ πο-
λιτεία ἀνεξίθρησκος, ἀλλ᾽ ἡ ἀνεξιθρησκεία αὐτῇ ἀνεφέρετο εἰς θρη-
σκείας ἀνεγνωρισμένας λαῶν ὑποτασσομένων. Κατὰ τὸν μάλιστα
αἰῶνα ἐπῆλθε πλήρης σύγχυσις τῶν διαφόρων θρησκειῶν ἐν τῷ δω-
ματικῷ κοάτει. Ἐλάτερον συγχρόνως τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνικοὺς καὶ ὁσ-
μαῖκοὺς θεοὺς, τοὺς θεοὺς τῆς Αἰγαίου Ἱσιδα καὶ Ὀσιριν, τὴν με-
γάλην θεάν τῆς Φονγίας Ρέαν, τὸν Βάαλ τῆς Σύριας, τὸν δόποιον συν-
έχεον μὲ τὸν Δία, καὶ πρὸ πάντων τὸν περσικὸν θεὸν Μίθραν ἦτοι
τὸν ἀιττητὸν Ἡλιον.

Αἱλλοις ὅμως εἶχε τὸ πρᾶγμα προκειμένου περὶ Χριστιανῶν. Οἱ
χριστιανισμὸς δὲν ἦτο θρησκεία λαῶν τίνος, θρησκεία ἐθνική. Οἱ χρι-
στιανισμὸς κατὰ ἀρχὰς ἐθεωρήθη ὡς κοινή τις αἰρεσις τῆς ιουδαιϊκῆς
θρησκείας, ὃ δὲ Χριστὸς ὡς αἰρεσιάρχης ἦτοι ἀποστάτης τῆς πατρίοις

θρησκείας. Τοιαύτης δὲ αἰρέσεως θιασότας ἐθεώρουν οἱ Ἀρωμαῖοι τοὺς ἐν Ἀρῷ πιατοφίβοντας Χριστιανοὺς καὶ διὰ τοῦτο κατ’ ἀρχὰς ἡ ὁμιλίη πολιτείᾳ ἔδειξεν ἀδιαφορίαν πρὸς τὸ νέον θρησκευμα. Ἄλλος ἐν τῷ ὁμιλίᾳ πρὸς οὐράτει ἐτελοῦντο ἑορταὶ θρησκευτικαί, ἀπὸ τὰς ὅποιας τὰς Ἀρωμαῖος δὲν ἦδύνατο νὰ ἀπόσχῃ. Ὡφειλε νὰ παρίσταται εἰς τὰς δημοσίας ἑορτὰς τὰς διδομένας πρὸς τιμὴν τῶν θεῶν ἐὰν εἴχε δίκην τινά, ὥφειλε νὰ δρκισθῇ εἰς τοὺς θεούς. Πλὴν τούτου εἴχεν ἐγκατασταθῆναι καὶ ἡ λατρεία τῶν αὐτοκρατόρων θεῶν, ἡ ὅποια εἴχε τοὺς φερεῖς της καὶ τὰς τελετάς της. Τὸ ἀποδίδειν τιμὰς εἰς τοὺς αὐτοκράτορας θεοὺς ἐθεωρεῖτο ὡς πρᾶξις πίστεως εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν. Ἄλλοι Χριστιανοὶ καὶ τὸ παρίστασθαι εἰς τὰς δημοσίας τελετάς, τὰς γινομένας πρὸς τιμὴν τῶν θεῶν, καὶ τὸ δρκίσθαι εἰς τοὺς θεούς, καὶ τὸ λατρεύειν τοὺς αὐτοκράτορας θεοὺς ἐθεώρουν ὡς πρᾶξεις ἀσεβεῖς ἀπαγορευμένας εἰς τοὺς λάτρους τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ θεοῦ. Ὁμεν ἥδοντι νὰ λάβουν μέρος εἰς ὅλα αὐτὰ καὶ δι’ αὐτὸν ἔξετίθεντο εἰς τὸν κίνδυνον νὰ καταδικασθοῦν ὅπις οἱ Χριστιανοὶ ἄλλοι ὡς ἀπειθεῖς εἰς τοὺς νόμους.

Οἱ λαὸς τῶν πόλεων ἀπεστρέψτε τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους, οἵ δποιοὶ δὲν προσήρχοντο εἰς τὰς τελετάς, εἰς τὰ θεάματα, εἰς τὰς εὐωνίας, ἄλλοι ἔτινεν κεχωρισμένοι ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ ἐφαίνοντο ὅτι περιεφρόνουν τὸν λοιπὸν κόσμον· τοὺς ἐξελάμβανον συγκάκις ὡς ἀγνότας καὶ μάγους.

Οἱ Χριστιανοὶ συνήρχοντο εἰς μέρη ἀπόκρυφα διὰ νὰ λατρεύσουν τὸν θεόν των ἄλλοι διὰ τὴν προκατατάξειν τοῦ λαοῦ κατηγόρησε τοὺς Χριστιανοὺς ὡς θέσαντας τὸ πῦρ. Δὲν εἶρον οὐδεμίαν ἀπόδειξιν τῆς ἐνοχῆς αὐτῶν. Καὶ θύμως τοὺς κατεδίωξαν «ὡς ἐξθρόνιος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους». Τὰ βασανιστήρια ἦαν ἀπανθρωπότατα. Ἀλλοις περιέβαλον μὲν δωρὰς ἀγρίων θηρίων καὶ τοὺς ἔρριψαν εἰς τοὺς κύνας διὰ νὰ τοὺς κατασπαράξουν· ἄλλους ἐθανάτωσαν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ· ἄλλους ἤλειψαν διὰ ἡτίνης καὶ τοὺς προσέδεσαν εἰς πασσάλους, τοὺς ἤναψαν δὲ διὰ νὰ φωτίζουν ὡς

ενσαρκοι λαμπάδες τους κήπους του Νέρωνος. Τότε ἐμαρτύρησαν ἐν Ρώμῃ οἱ κορυφαῖοι τῶν Ἀποστόλων Πέτρος καὶ Παῦλος.

Ο δεύτερος διωγμὸς ἔγινεν ἐπὶ τοῦ Δομιτιανοῦ, δπότε ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης κατεκλείσθη ἐν Πάτμῳ, ὃπου ἔγραψε τὴν Ἀποκάλυψιν.

Ο Τραϊανὸς εἶναι ὁ πρῶτος αὐτοκράτωρ, ὃ δτοῖος ἔλαβε μέτρον τι γενικὸν ἐναντίον τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Ἀπηγόρευσεν ἐπὶ ποινῇ θανάτου τὰς συναθροίσεις τῶν Χριστιανῶν, θεωρῶν αὐτοὺς ὡς ἀποτελοῦντας ἐπικινδύνους μυστικὰς ἑταιρείας.

Ο Πλίνιος ὁ νεώτερος, διοικητὴς τῆς Βιθυνίας, ἔγραψεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὅτι προσήγαγον ἐνώπιον αὐτοῦ Χριστιανοὺς καὶ ὅτι ἐθανάτωσε τοὺς μᾶλλον ἴσχυρογνώμονας, ἥδητα δὲ τὸν αὐτοκράτορα τὶ ἐπρεπε νὰ κάμῃ τοὺς ἄλλους. Ως ἔξης δὲ διετύπων τὸ συμπέρασμα τῆς ἀναζοίσεως κατὰ τῶν κατηγορουμένων. «Καταθέτοντι τὸ σφάλμα των εἶναι ὅτι συνέρχονται καθ' ὁρισμένας ἡμέρας πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἥλιου διὰ νὰ λατρεύσουν τὸν Χριστὸν ὡς θεόν, νὰ φάλουν ὕμνους πρὸς αὐτὸν καὶ νὰ συνδεθοῦν ἀναμεταξύ των δι' ὅρκου ὅχι ὅπως ἐγκληματήσουν, ἀλλ' ὅπως μὴ διαπράξουν κλοπὴν, φόνον, μοιχίαν, καὶ ὅπως μὴ ἀθετήσουν τὴν πίστιν των δια μεταξύ τῶν συνέρχονται καὶ πάλιν ὅπως γεννατίσουν ὅλοι ὅμοι . . . » Ἐκοινα ἀναγκαῖον—προσέθετεν ὁ Πλίνιος—ν' ἀναζητήσω τὴν ἀλήθειαν ὑποβαλλὼν εἰς βασανιστήρια δύο ὑπηρετίας, τὰς ὅποις δύναμαζον διακονίσσας. Οὐδὲν ἀνεκάλυψα παρὰ μόνον ἄλλογον δεισιδαιμονίαν . . . Ὁχι μόνον εἰς τὰς πόλεις, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ χωρία καὶ εἰς τὴν ὑπαίθριον χώραν ἐνέσκηψεν ἡ κοιλητικὴ αὕτη δεισιδαιμονία».

Ο Τραϊανὸς ἀπήντησεν ὡς ἔξης : «Δὲν πρέπει ν' ἀναζητῶνται οἱ Χριστιανοί. Εὰν τοὺς καταγγέλλουν καὶ ἀποδεικνύεται ἡ ἐνοχὴ των, τότε νὰ τιμωρῶνται ἀλλὰ πρέπει νὰ συγχωρῶνται ὅσοι ἔξι αὐτῶν δηλοῦν δτὶ δὲν εἶναι Χριστιανοί καὶ τὸ ἀποδεικνύουν ἐμπράκτως προσευχόμενοι εἰς τὸν θεοὺς μας. Ως πρὸς τὰς ἀνωνύμους καταγγελίας, δὲν πρέπει νὰ λαμβάνωνται αὗται ὑπ' ὅψιν, διότι εἶναι πρᾶγμα ἀποτρόπαιον καὶ ὅλως ἀνάξιον τῆς ἐποχῆς μας».

Ἐκτότε οἱ Χριστιανοὶ κατεδικάζοντο ἀνευ διακοπῆς εἰς θάνατον, ἰδίως ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀνωτέρῳ διαταγῆς τοῦ Τραϊανοῦ. Οἱ ἀρχοντες συνήθως δὲν ἤρχιζον ἀφ' ἔαυτῶν τὴν καταδίωξιν. Συνήθως δὲ λαὸς τῶν μεγαλοπόλεων ἀπῆται τούτο. Εἰς τὰς σιτοδείας, εἰς τὰς ἐπιδημίας, εἰς τὸν σεισμὸν ἐνόμιζον ὅτι ἔβλεπον σημεῖα τῆς δογῆς τῶν θεῶν, ὀργισμένων διὰ τὴν ἀσέβειαν τῶν Χριστιανῶν. Τότε

ήκουέτο ἡ τρομερὰ κραυγὴ «**Τοὺς Χριστιανοὺς εἰς τὸν λέοντας!**». Καὶ ὁ ἱαὸς ἐξηγάπαξε τοὺς ἀρχοντας νὰ καταδικάζουν τοὺς Χριστιανοὺς καὶ νὰ τὸν δίπτουν εἰς τὰ θηρία.

Οἱ μάρτυρες.— Οἱ Χριστιανοὶ οἱ καταδικαζόμενοι εἰς θάνατον ἔθανατοντο ἀναλόγως τῶν συνηθειῶν τῆς ἐποχῆς. Οἱ Ῥωμαῖοι πολῖται ἀπεκεφαλίζοντο, οἱ ἄλλοι ἐσταυρώνοντο ἢ ἐκαίοντο καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξετίθεντο εἰς τὰ ἀμφιθέατρα διὰ νὰ τὸν κατασπαράξουν τὰ θηρία. Ἐνίοτε καθίστων δεινοτέραν τὴν ἐκτέλεσιν τῆς τιμωρίας διὰ τῶν βασανιστηρίων.

Οἱ Χριστιανοὶ ὅδηγούμενοι εἰς τὰ βασανιστήρια ἥσθιαντο εὐχαρίστησιν, βέβαιοι ὅντες ὅτι θὲν ἀναβοῦν εἰς τὸν οὐρανούς. Ὡνομάζοντο δὴ θύματα, ἀλλὰ **μάρτυρες**. Τὰ βασανιστήρια αὐτῶν ἦσαν μία δημοσία μαρτυρία εἰς τὸν Χριστόν. Παρεβάλλοντο πρὸς ἀθλητὰς ἀγωνιζομένους διὰ τὸ βραβεῖον, τὸ δποῖον δι᾽ αὐτῶν ὀνομάζετο «**στέφανος τοῦ μαρτυρίου**». Διὰ τοῦτο ἡ ἡμέρα τῆς ἑορτῆς ἐνὸς μάρτυρος δὲν εἶναι ἡ ἐπέτειος τῆς γεννήσεως αὐτοῦ, ἀλλ᾽ ἡ ἐπέτειος τού θανάτου του. Ὑπῆρχαν στιγμαὶ καθ᾽ ἃς χιλιάδες Χριστιανῶν διὰ γὰρ λάβουν τὸν **στέφανον τοῦ μαρτυρίου** μετέβαινον καὶ κατεδίδοντο μόνοι τῶν καὶ ἐζήτουν τὴν καταδίκην των.

Ἡ Ἔκκλησία ἀποδοκιμάζουσα τὸν ζῆτον τῶν Χριστιανῶν ἀπηγόρευσεν εἰς τὸν πιστὸν νὰ ἐπιζητοῦν τὸ μαρτύριον. Πολλάκις μάλιστα καὶ αὐτοὶ οἱ βασανισταὶ τῶν Χριστιανῶν τόσον πολὺ ἐξεπλήγτοντο ἐκ τοῦ θάρρους τῶν βασανιζομένων, ὅστε ἐκίρυγτον ἔαυτοὺς Χριστιανοὺς καὶ συναπέθησκον μετ᾽ αὐτῶν ὡς μάρτυρες.

Αἱ κατακόμβαι.— Οἱ Χριστιανοὶ ἔθαπτον τὸν νεκροὺς διμοῦ ὡς ἀδελφοὺς ἵσους ἐν τῷ θανάτῳ. Ὁ τόπος, ὅπου τὸν ἔθαπτον, ὀνομάζετο ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν **κοιμητήριον** (τόπος ἀναπαύσεως). Ἡτο δὲ τὸ κοιμητήριον οίσονεὶ οἰκογενειακὸς τάφος τῆς χριστιανικῆς κοινότητος.

Εἰς τὰς πόλεις, δπον τὸ ἔδαφος ἣτο πολὺ ἀκριβόν, εἰσέδυνον ἐντὸς τῆς γῆς καὶ κατεσκεύαζον ὑπόγεια κοιμητήρια. Τοιαῦτα ὑπῆρχον εἰς τὴν Κυρήνην, εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, εἰς τὴν νῆσον Μῆλον, εἰς τὰς Συρακούσας, εἰς τὴν Νεάπολιν, εἰς τὸ Μεδιόλανον. Τὸ δνομαστότερον διμος καὶ σημαντικότερον κοιμητήριον ἣτο εἰς τὴν Ῥώμην. Ἐντὸς τοῦ ἔλαφροῦ πώρου λίθου, ἐπὶ τοῦ δποίου ἣτο κτισμένη ἡ πόλις, ἥνοιεν στοὰς ἀναοιθυμήτους, αἴτινες ἐφερον εἰς δωμάτια ὑπόγεια. Ἐκατέρωθεν ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν δωματίων ἐλάξευνον κοιλώματα καὶ ἐντὸς αὐτῶν ἔναπέθετον τὰ φέρετρα. Ἐπὶ αἰῶνας ἥνοιγον στοὰς εἰσχωροῦντες διά-

γον κατ' δλίγον βαθύτερον ἔως ὅτου ἐσχηματίσθησαν πέντε δροφοὶ στοῶν ἐπικείμενοι δὲ εἰς ἐπὶ τοῦ ἄλλου. Οὕτω ἐσχηματίσθη μία ὑπόγειος νεκρόπολις. Τὰ ὑπόγεια αὐτὰ νεκροταφεῖα βραδύτερον ὀνομάσθησαν **κατακόμβαι** (λέξις ἀβεβαίας παραγωγῆς).

Αἱ κατακόμβαι αὗται δὲν ἡσαν μυστικαί. Ήολλαὶ ἐκ τούτων ἀρχής ἦσαν οἱ τάφοι χριστιανικῆς πλουσίας οἰκογενείας, εἰς τοὺς δροφοὺς τάφους οἱ ἴδιοκτῆται ἐπέτρεπον τὴν ταφὴν τῶν ἀδελφῶν των Χριστιανῶν. Ἡ εἰσοδος ἡτο ἐνίστε ἐπὶ τῆς δημοσίας ὁδοῦ, ἐσημειοῦτο δὲ διὰ παρεκκλησίου. Οἱ Ἄρωμαῖοι ἐθεώρουν τοὺς τάφους τῶν νεκρῶν ὡς ἐργοὺς καὶ ὡς ἐκ τούτου οἱ Χριστιανοὶ δὲν εἶχον νὰ φοβηθοῦν εἰς τίποτε διὰ τοὺς τάφους των.

Ἡ δροφὴ τῶν ὑπογείων τούτων αἴθουσῶν ἐκοιμεῖτο διὰ διαφόρων παραστάσεων εἰς τὰς κατακόμβας δὲ ἀκριβῶς ενδίσκονται τὰ πρῶτα ἔχνη τῆς χριστιανικῆς ζωγραφικῆς. Ἐν αὐταῖς ενδίσκονται παραστάσεις, αἱ δροφοῖς ἔχουν συμβολικὸν γραμμτῆρα, οἷον Ἰησοῦς, περιστερά, ναῦς, ἀγκυρα, λύρα, ἀμνός, ἄμπελος. Εἰς τὸν Ἰησὸν οἱ πιστοὶ διέβλεπον εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ. Τὰ γράμματα τῆς ἱερεως ταύτης εἶναι τὰ ἀρχικὰ γράμματα τῶν ἱερεων **Ιησοῦς Χριστός, Θεοῦ υἱός, Σωτήρ**. Ἡ ναῦς καὶ ἡ ἀγκυρα τὸ σύμβολον τῆς σωτηρίας. Αἱ συνηθέστεραι παραστάσεις ἦσαν «δ Καλὸς ποιμὴν» φέρων τὸν ἀπολεσθέντα ἀμνόν, εἰς πιστὸς προσευχόμενος μὲ τοὺς βραχίονας τεταμένους, σκηναὶ τινες ἐκ τῆς Ηλαιᾶς Διαθήκης, ὡς ἡ κιβωτὸς τοῦ Νῶε, δ Λαβὶδ καὶ δ Γολιάθ, δ Δανιὴλ εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων. Δὲν παρίστανον ἀκόμη τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ.

Εἰς τοὺς ὑπογείους αὐτοὺς τάφους εἶχον ταφῆ καὶ τὰ σώματα τῶν ἀγίων μαρτύρων. Οἱ πιστοὶ ἥρχοντο καὶ τοὺς ἐπεσκέπτοντο κατὰ τὴν ἐπέτειον τοῦ θανάτου των καὶ κατὰ τὰς ἰοτάς. Συνηθοῦσαντο καὶ ἐτέλουν ἰοτάς εἰς μνήμην αὐτῶν.

Λέγεται ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν διωγμῶν τοῦ τοίτου αἰῶνος οἱ Χριστιανοὶ κατέφευγον ἐνίστε εἰς τὰς κατακόμβας διὰ νὰ τελέσουν τὰς τῆς λατρείας των καὶ διὰ νὰ ἀποφύγουν τοὺς διωγμούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

ΑΙΩΝ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΑΝΑΡΧΙΑΣ ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

94. Περτίναξ ή καὶ Δίδιος Ἰουλιανὸς (193 μ. Χ.).

Οἱ δολοφόνοι τοῦ Κομμόδου ἔσπευσαν ν^ο ἀναβιβάσουν εἰς τὸν θρόνον τὸν γηραιὸν πολίᾳσχον Περτίνακα. Οὗτος ἐδέχθη τὴν ἀρχὴν μετὰ δυσκολίας· ἐν τούτοις κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως ἐπαναφέρῃ τὴν τάξιν καὶ περιορίσῃ τὴν στρατιωτικὴν ἀναρχίαν. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν πραιτωριανῶν μετὰ τούμην ἀρχήν.

Τότε διεδραματίσθησαν ἐν Ρώμῃ σκηναὶ ἀκατονόμαστοι καὶ πρωτοφανεῖς. Ἡ ἀποθραυσινθεῖσα στρατοχαρακία ἔξεμηκε κατὰ γράμμα εἰς τὰ ιειστηριασμὸν τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα καὶ κατεκυρώθη τοῦτο εἰς τὸν γέροντα συγκλητικὸν Δίδιον Ἰουλιανὸν ἀντὶ ἐβδομήκοντα πέντε ἀκατομυρίων δραχμῶν ἐν ὅλῳ.

“Οταν ἐγνώσθη εἰς τὰς ἐπαρχίας ὁ τηλικοῦτος ἔξευτελισμὸς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στέμματος, ἐπήνεγκε γενικὴν ταραχὴν καὶ ἐπανάστασιν. Οἱ λεγενδὲς τῆς Βρεττανίας ἔξελεξαν αὐτοκράτορα τὸν ἀρχηγὸν τῶν Ἀλβίνον, οἱ τῆς Συρίας τὸν Νίγρον, καὶ οἱ τῆς Ἰλλυρίας τὸν Σεπτίμιον Σεβῆρον. Ἀλλ᾽ ὁ τελευταῖος ὡς ἐγγύτερον ενδισκόμενος ἐβάδισε κατὰ τῆς Ρώμης. Ὁ Δίδιος Ἰουλιανὸς ἐφονεύθη κατὰ διαταγὴν τῆς συγκλήτου καὶ ὁ Σεπτίμιος Σεβῆρος ἀνεγνωρίσθη αὐτοκράτωρ.

95. Σεπτίμιος Σεβῆρος (193—211 μ. Χ.)

Ἡ πρώτη φροντὶς τοῦ Σεβῆρου ἦτο νὰ καταβάλῃ τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Νίγρον καὶ Ἀλβίνον. Ὁ Νίγρος ἐπὶ μίαν στιγμὴν ἐπεκράτησεν εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους. Ἀλλ᾽ ἐπελθὼν ὁ Σεβῆρος ἔθηκε ταχέως τέρμα εἰς τὴν ἐφήμερον ἀρχὴν τοῦ Νίγρου. Κατὰ πρῶτον ἐνίκησεν αὐτὸν παρὰ τὴν Κύζικον, ἐπειτα παρὰ τὴν Νίκαιαν καὶ τέλος ἐν Ἰσσῷ, ὅπου καὶ ἐφονεύθη ὁ Νίγρος. Ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ τὸ ὑπερήφανον Βυζάντιον ἐκηρύχθη ὑπὲρ τοῦ Νίγρου. Καὶ μετὰ τὸν θάνατον δὲ αὐτοῦ ἥρανήθη νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν Σεβῆρον. Ὁδεν προέβη οὔτος εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Βυζαντίου. Ἡ ἀνδρεία, ἡ καρτεριότης καὶ ἡ πολεμικὴ ἐπινοητικότης τῶν Βυζαντίων καὶ τοῦ ἐκ Νίκαιας στρατηγοῦ Ποίσκου ὑπῆρξεν ἀνυπέρβλητος. Τέλος μετὰ τριετῆ πολιορκίαν ἥναγκάσθησαν οἱ πολιορκούμενοι ὑπὸ φρικώδους πείνης νὰ παραδοθοῦν. Ὁ Σεβῆρος προσηνέχθη σκληρότατα· ἐφόνευσε τὴν

φρουρὰν καὶ τοὺς ἀρχοντας, κατεκρήμισε τὰ γιγαντιαῖα τείχη, καὶ κατήργησε τὴν αὐτονομίαν τῆς πόλεως. Ἐπειτα ὁ Σεβῆρος ἐστράφη κατὰ τοῦ ἐν τῇ δύσει ἀντιπάλου του Ἀλβίνου, δστις νικηθεὶς παρὰ τὸ Λούγδουνον (νῦν Λυδών) τῆς Γαλατίας ηύτοκτόνησεν.

Ο Σεπτίμιος Σεβῆρος ἐσωτερικῶς ἐπολιτεύθη καὶ δέ. Εἰσήγαγε νόμους πρὸς βελτίωσιν τῶν ἐκλεκτικῶν ἥθων ἐπροστάτευσε τὰς ἐπαρχίας ἀπὸ τῶν καταπιέσεων διεχειρίσθη τὰ οἰκονομικὰ μετὰ μεγίστης χρηστότητος καὶ φειδοῦς· ἵδιως δὲ προσεπάθησε νὰ βελτιώσῃ τὸν δικαστικὸν κλάδον, ἔχων πρὸς τοῦτο συμβούλους τοὺς διασήμους νομομαθεῖς Παπινιανὸν καὶ Οὐλπιανόν. Πρὸς τοὺς Ἑλληνας προσηνέχθη μετὰ τὸν κατὰ τοῦ Νίγρου πόλεμον λίαν ἐπιεικῶς, διὸ δὲ καὶ ἡγαπήθη ἦπις ἀντῖν.

Ο Σεβῆρος ἐπολέμησε δύο ἑξωτερικοὺς πολέμους, πρῶτον κατὰ τῶν Πάρθων, ἀπὸ τοὺς δρόποις ἐκυρίευσε τὴν Σελεύκειαν καὶ τὴν Κτησιφῶντα, χωρὶς ὅμως νὰ δυνηθῇ νὰ διατηρήσῃ αὐτὰς ἐπὶ πολὺ, καὶ δεύτερον κατὰ τῶν δρεινῶν Πίκτων καὶ Σκότων. οἵτινες διαρρήξαντες τὸ τεῖχος τοῦ Ἀδριανοῦ προσέβαλον τὰ δρατα τοῦ κράτους. Κατὰ τὴν δευτέραν ἐκστρατεύαν ἀσθενήσας ἀπέθανεν ἐν Ἐβροδάκῳ τῆς Βρεττανίας τῷ 211 μ. Χ.

96. Καρακάλλας.—Μακρίνος.—Ἐλεγάβαλος.

Ο Σεβῆρος ἀποθανὼν ἀφῆκε δύο νιούς, τὸν Καρακάλλαν καὶ τὸν Γέταν. Οἱ δύο ἀδελφοὶ ἥριζον περὶ τῆς ἀρχῆς, ἀλλ᾽ ὁ θηριώδης Καρακάλλας ἐφόνευσε τὸν Γέταν εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς μητρὸς του καὶ ἐσφετερίσθη ἀπασαν τὴν ἀρχὴν (211—217 μ. Χ.). Διέταξε δὲ τὴν ἀποθέωσιν τοῦ ἀδελφοῦ του εἰπὼν «Ἐστω θεός, ἀρκεῖ νὰ μὴ ζῆ»· εἰς δὲ τὴν σύγκλητον ὑπέμνησεν ὅτι καὶ ὁ θεμελιωτὴς τῆς Τρώμης ἐφόνευσε τὸν ἀδελφόν του. Ἐν τούτοις ἔζητησε παρὰ τοῦ νομοδιδασκάλου Παπινιανοῦ νὰ γράψῃ ἀπολογίαν τῆς ἀδελφοκτονίας, καὶ ἐπειδὴ οὗτος ἡρούμενος, τὸν ἐφόνευσε. Μετὰ τοῦ Παπινιανοῦ ἐφονεύθησαν καὶ εἴκοσι χιλιάδες διπάδοι τοῦ Γέτα. Ἐπανήρχοντο λοιπὸν διὰ τοὺς Ρωμαίους οἱ ζόρδοι τοῦ Κομμόδου.

Καὶ ὅμως ὁ τύραννος οὗτος, ὁ ἐν κακουργίαις ζήσας, κατέστησε τὴν ἀρχὴν του ἀξιομνημόνευτον διὰ δύο πρᾶξεων, αἵτινες παρὰ ἡγεμόνος μόνον ἀρίστου ἡδύναντο νὰ προέλθουν. Ἡ πρῶτη τῶν πούλεων αὐτοῦ ἦτο τὸ πολυθρόνητον διάταγμα τοῦ 212 μ. Χ., διὰ τοῦ δρόποιον «πάντες οἱ ἐλεύθεροι κάτοικοι τοῦ δωματίου κράτους ἔγιναν

‘Ρωμαῖοι πολῖται». Καὶ ἡσαν μὲν λόγοι ἀργυροῖογίας οἱ παρακινήσαντες τὸν Καρακάλλαν νὰ ἐκδώσῃ τὸ διάταγμα τοῦτο, διότι ἔνεκα τῆς μανιώδους στατάλης του εἶχεν ἀνάγκην νὰ συλλέξῃ χρήματα, τὸ δὲ δικαίωμα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου ἐλαμβάνετο ἀντὶ τιμήματος· ἐν τούτοις εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ὑπὸ κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ἔποψιν τὸ διάταγμα τοῦ Καρακάλλα εἶχεν ἴδιαζουσαν ἴστορικὴν σημασίαν. Δι’ αὐτοῦ ἔξελιπεν ἡ διάκρισις μεταξὺ Ῥώμης καὶ ἐπαρχιῶν καὶ ἔληξεν ἡ ἐπὶ τὴν οἰκουμένην τυραννίς μᾶς πόλεως. Ἐπῆλθεν ἡδη πολιτικὴ καὶ νομικὴ ἔξισσωσις μεταξὺ τῶν διαφόρων ἔθνοτήτων τῆς ἀշανοῦς αὐτοκρατορίας. Ἡ ἑτέρα τῶν πράξεων τοῦ Καρακάλλα ἦτο ἡ οἰκοδόμησις τῶν θερμῶν, τῶν ὅποιων τὰ γιγαντιαῖα ἐρείπια μετὰ τῶν τοῦ Κολοσσαίου προκαλοῦν τὸν θαυμασμὸν τοῦ κόσμου.

‘Ο Καρακάλλας ἐπεκείρησε περιηγήσεις ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας, ἀλλ’ αἱ περιηγήσεις αὗται δὲν ἤσαν ἄλλο τι εἰ μὴ ἀρπαγὴ καὶ λεηλασία. Τέλος ὅμως ἐφονεύθη ἐν τινὶ κατὰ τῶν Πάρθων ἐκστρατείᾳ τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν σωματοφυλάκων Μαρώνου, ὅστις καὶ ἀνηγορεύθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ αὐτοκράτωρ (217 μ. Χ.).

‘Ο Μαρώνος θελήσας δι’ αὐστηρῶν μέτρων ν’ ἀποκαταστήσῃ ἐν τῷ στρατῷ τὴν πειθαρχίαν ἀπεξένωσεν ἀφ’ ἕαντοῦ τοὺς στρατιώτας. Δι’ ὃ καὶ ἀνηγόρευσαν οὗτοι ἄλλον αὐτοκράτορα, τὸν Ἐλεγάβαλον, τὸν ὅποιον παρέστησαν ὡς εἰὸν τοῦ Καρακάλλα. Καὶ ἀντετάχθη μὲν κατ’ αὐτοῦ ὁ Μαρώνος, ἄλλὰ νικηθεὶς ἐφονεύθη.

‘Ἐλεγάβαλος.—Οὗτος ἦτο πρότερον ἰερεὺς τοῦ ἐν Ἐμέσῃ τῆς Συρίας ναοῦ τοῦ Ἡλίου, δεκατετραετῆς δὲ ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ τῆς Ῥώμης. ‘Ο Ἐλεγάβαλος ὑπῆρξεν ὁ βδελυφότερος καὶ αἰσχρότερος πάντων τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων. Παρέδωκε τὰ ἀνότερα ἀξιώματα τοῦ κράτους εἰς κουρεῖς καὶ χορευτάς, μετὰ τῶν ὅποιων ἀνεστρέψετο· ἐπὶ πλέον δὲ εἰσήγαγε καὶ τὴν ἀκόλαστον λατρείαν τοῦ Βάαλ, μετὰ τῶν ἀνθρωπισμιῶν. Ἡ φρουρὰ καταληφθεῖσα ὑπὸ φρίκης πρὸς τὴν κτηνόδη φύσιν τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἐφόνευσεν αὐτόν, ἀνεβίβασε δ’ ἐπὶ τὸν θρόνον τὸν ἔξαδελφόν του Ἀλέξανδρον Σεβῆρον, δεκατετραετῇ τὴν ἥλικίαν.

97 Ἀλέξανδρος Σεβῆρος (222—235 μ. Χ.)— Τὸ νέον
Περσικὸν κράτος τῶν Σασανιδῶν.

‘Ο νέος οὗτος ἡγεμὼν ὑπῆρξεν δὲ ἀριστος ἡγεμὼν τῆς ἀξιοθοηνίτου ταύτης περιόδου, καθ’ ἣν οὐδὲν ἄλλο βλέπει τις εἰ μὴ ἐπαναστάσεις στρατιωτῶν, ἐνκλήματα αὐτοκρατόρων, ἐπιδρομὰς βαρβάρων, καὶ ἐν γένει τὴν παρακμὴν τοῦ ὁμοιοῦ κράτους. ‘Ο Ἀλέξανδρος Σεβῆρος δῆλος μόνον ὑπὸ τῆς φύσεως ἦτο πεπροκισμένος δι’ ἔξόχων ἀρετῶν, ἀλλ’ ἐτυχεὶς καὶ ἀνατροφῆς καὶ παιδείας Ἑλληνικῆς ὑπὸ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς συνετῆς μητρός του Μαμμαίας. Γενόμενος αὐτοκράτωρ κατέβαλε

πᾶσαν προσπάθειαν, ἵνα ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν εἰς τὸ κράτος καὶ ἐπαναφέοη τὸ δίκαιον καὶ τοὺς νόμους εἰς τὴν Ἰσχὺν αὐτῶν. Εἰς τὸ δυσχερὲς τοῦτο ἔργον ἔβοήθει αὐτὸν δεξαεξαμελὲς συμβούλιον, οὗτινος προΐστατο ὁ διαπρεπῆς νομομαθῆς Οὐλπιανός. Ἡγωνίσμη παντὶ τῷ πόρῳ νὰ περιορίσῃ τὰ ἀκόλαστα ἥμη τῶν συγχρόνων του καὶ τὰς παρεκτροπὰς τῆς πολυτελείας. Ἀλλ᾽ οὕτε αἱ ἀρεταὶ τοῦ ἡγεμόνος οὕτε τὰ φῶτα τοῦ Οὐλπιανοῦ ἡδυνήθησαν νὰ θεραπεύσουν τὰ κακά, ἀτινα ἐλυμαίνοντο τὸ κράτος, οὕτε τὴν πειθαρχίαν νὰ ἐπιβάλουν εἰς τοὺς πραιτωριανούς. Ὅταν δὲ ὁ αὐτοκράτωρ διώρισεν ἀρχηγὸν τῶν πραιτωριανῶν τὸν πιστόν του Οὐλπιανόν, οἱ πραιτωριανοὶ στασιάσαντες ἐνέπλησαν τὴν πόλιν αἷμάτων, εἰσιρμήσαντες δὲ καὶ εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐφόρευσαν ὑπὸ τὰ ὅμματα τοῦ νεαροῦ αὐτοκράτορος τὸν ἀρχηγὸν του Οὐλπιανόν, τὸν δποῖον ἐθεώρουν ὡς αἴτιον τῶν αὐτηροτάτων μεταρρυθμίσεων.

Ἐν ἔτει 226 μ. Χ. ὁ Ηέρσης Ἀρταξέρξης καταλύσας τὸ πέραν τοῦ Εὐφράτου βασίλειον τῶν Πάρθων καὶ τὴν δυναστείαν τῶν Ἀρσακιδῶν ἴδρυσεν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ τὸ νέον περσικὸν βασίλειον ἢ τὸ τῶν Σασανιδῶν (ἐκ τοῦ ὀνόματος Σασάν, πατρὸς τοῦ Ἀρταξέρξου). Θεωρῶν δὲ ἔαυτὸν ἀπόγονον τῶν Ἀχαιμενιδῶν βασιλέων τῆς Περσίας ἦξιον νὰ καταλάβῃ πάσας τὰς χώρας, δσαι ἄλλοτε ὑπίγονοτο ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Δαρείου, ἥτοι διλόκληρον τὴν Μικρὰν Ασίαν. Ἀλλ᾽ ὁ Σεβῆρος ἀπήντησεν εἰς τὰς ἀξιώσεις ταίτιας τοῦ Πέρσου ἡγεμόνος διὰ προσβολῆς ἐκ τοιῶν σημείων καὶ ἡνάγκασε τὸν ἐπικίνδυνον ἐκεῖνον ἐχθρὸν νὰ ἔκκενωσῃ τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν δποίαν εἶχεν ἐπιδράμει. Ἀλλ᾽ ἡ εἰδῆσις ὅτι οἱ Γερμανοὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Γαλατίαν ἡνάγκασε τὸν Ἀλέξανδρον Σεβῆρον νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν ἐπιστροφήν του εἰς Τρώμην καὶ νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν Τῆνον κατὰ τῶν Γερμανῶν. Ἐφονεύθη ὅμως μετὰ τῆς μητρός του ἐν ἡλικίᾳ εἴκοσι πέντε ἑτῶν (235 μ. Χ.) ὑπὸ τοῦ ἐκ Θράκης χιλιαρχοῦ Μαξιμίνου ἐν τινὶ διχλαγωγίᾳ ὑποκινηθείσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ.

98. Οἱ μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον Σαβῆρον ἔξ αὐτοκράτορες μέχρι τοῦ Βαλεριανοῦ.

Μαξιμῖνος (235-238 μ. Χ.)— Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλέξανδρου Σεβῆρος ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ὁ χιλιαρχος Μαξιμῖνος, δστις κατὰ τὴν νεότητά του ἦτο ποιμήν. Ὁ Μαξιμῖνος εἶχεν ἀνάστημα γιγαντιαίον καὶ ὁώμην ἡράκλειον. Καίτοι οὐτος κατώρθωσεν ἀποκρύψῃ τοὺς Γερμανούς, ἐν τούτοις τοσαῦσαι ἥσαν αἱ αὐθαιρεσίαι καὶ αἱ παρανομίαι αὐτοῦ, ὡστε ἐφαίνετο μᾶλλον ὡς κατακτητής τοῦ ὁμιλεῖκου κράτους παρὰ ὡς ἡγεμών. Δὲν ἐτόλμησεν οὐδὲ

ἄπαξ νὰ ἔλθῃ εἰς Ῥώμην. "Οταν δὲ ἀπεφάσισε νὰ ἔλθῃ κατ' αὐτῆς, ἵνα τιμωρήσῃ τὴν σύγκλητον καὶ τὸν λαόν, ὅστις ἐκάλει αὐτὸν Κύκλωπα καὶ Τυφῶνα, ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν ἰδίων του στρατιωτῶν. Τοσαντή δ' ἐπενθάτει τότε σύγχυσις καὶ ταραχή, ὥστε καὶ ἡ σύγκλητος καὶ ὁ δῆμος καὶ οἱ πραιτωριανοὶ καὶ αἱ ἐπαρχίαι ἀνεκήρυξαν ἰδίους αὐτοκράτορας. 'Αλλ' ὑπερίσχυσεν ὁ ὑπὸ τῶν πραιτωριανῶν ἀνακηρυχθεὶς Γορδιανὸς Γ'.

Γορδιανὸς Γ'. (238—244 μ. Χ.) — Ο νεαρὸς οὗτος αὐτοκράτωρ ἔξεδίωξεν αὐτοπροσώπως τοὺς Γότθους ἐκ τῆς Μοισίας καὶ τοὺς Πέρσας ἐκ τῆς Συρίας, ὃ δὲ γιλιάρχος αὐτοῦ Αὐρηλιανὸς ἐνίκησε παρὰ τὴν Μογουντίαν τοὺς τὸ πφῶτον νῦν ἐμφανισθέντας Φράγκους. 'Αλλ' ὁ ὑπαρχος τοῦ πραιτωρίου "Ἄραψ Φίλιππος ἐφόνευσε τὸν Γορδιανὸν Γ'" καὶ κατέλαβεν αὐτὸς τὴν θέσιν του.

'Ο Άραψ Φίλιππος (244—249 μ. Χ.) — Οὗτος ἐώρτασε μετὰ πρωτοφανοῦς λαμπρότητος τὴν χιλιετηρίδα τῆς Ῥώμης (248 μ. Χ.) μετὰ πέντε ὅμιως ἔτη ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεως του ἔξεθρονίσθη ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν καὶ ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὁ συγγένιτος Δέκιος.

Δέκιος (249—251 μ. Χ.) — **Γοτθικὸς πόλεμος**. — Ο Δέκιος ἀναμφιβόλως ὑπῆρξε καλὸς ἡγεμὼν. Ἐξήτησεν οὗτος νὰ θεραπεύσῃ τὰ κακὰ τοῦ κράτους ἐπανάφερων τὰ ἀρχαῖα αὐτηρὰ ἥμητ' ἀλλὰ πᾶσαι αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ ἀπέβησαν μάταιαι ἔνεκα τῆς γενικῆς διαφθορᾶς τῶν Ῥωμαίων. Ο Δέκιος, θεωρῶν τοὺς δοθημέραι αὐξανομένους Χριστιανοὺς ως ἐπικινδύνους εἰς τὴν πολιτείαν, διέταξε κατ' αὐτῶν διωγμόν· ἀλλὰ δὲν ἐφονεύθησαν πολλοί ἐκ τῶν Χριστιανῶν, διότι ταύτοχρόνως σχεδὸν ἐπῆλθεν ἡ μεγάλη ἐπιδομὴ τῶν Γότθων, ἥτις ἀνέστειλε τὴν ἔκτελεσιν τοῦ περὶ διωγμοῦ διατάγματος.

Οι Γότθοι, γερομανικῆς καταγωγῆς, προελάσαντες ἀπὸ τῶν χωρῶν τῆς Βαλτικῆς ἐνεφανίσθησαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ τρίτου αἰώνος μ. Χ. εἰς τὰς βορείους παραλίους χώρας τοῦ Εὐξείνου Πόντου, κατ' ὀλίγον δ' ἔξετάθησαν πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ Βορυσθένους (νῦν Δνειστέρου) καὶ είτα μέχρι τοῦ Τανάϊδος (νῦν Δόνου) καὶ οὕτω ἔγιναν λίαν ισχυροί, συγγὰ δὲ χαρηνώχλουν τὰς παρὰ τὸν Δούναβιν χωματίζας χώρας. Ἐν ἔτει 250 μ. Χ. εἰσήλασαν πανστρατιῷ εἰς τὴν Μοισίαν, ἥξαντης δ' ἐτράπησαν ἐπὶ τὴν Θράκην. Κατὰ τῶν Γότθων ἐπῆλθεν αὐτοπροσώπως ὁ Δέκιος· καὶ ἐνίκησε, μὲν αὐτοὺς τετράκις, ἀλλ' ἐν τέλει ἐνικήθη καὶ ἐφονεύθη τῷ 251 μ. Χ.

Γάλλος (251—153 ν. Χ.) — Ο Γάλλος διαδεχθεὶς τὸν Δέκιον ἐξηγόρασε τὴν εἰρήνην παρὰ τῶν Γότθων δι' ἐπαισχύντου συνθήκης. Μετὰ δύο ἔτη ἐφονεύθη οὗτος ὑπὸ τῶν στρασιασάντων στρατιωτῶν του, ἀνηγορεύνη δὲ αὐτοκράτωρ ὁ διοικητὴς τῆς Μοισίας Αἰμιλιανός.

Αἰμιλιανὸς (253 μ. Χ.) — Ο Αἰμιλιανὸς τέσσαρας μόνον μῆνας ἥρξε φονεύθεις καὶ οὗτος ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν του.

99. **Βαλεριανὸς** (254—260 μ. Χ.) — Ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων εἰς τὴν Μικρὰν Ασίαν. — **Περσικὸς πόλεμος**

Ο Βαλεριανός, διαδεχθεὶς τὸν Αἰμιλιανόν, εἶχε μὲν ἔξοχα προτερήματα, ἀλλ' οὐδὲν ἥδυνήθη νὰ πράξῃ ὑπὲρ τοῦ κράτους του, διετέλει ἐν φρικώδει ἀνωμαλίᾳ. Οι Ἀλαμανοὶ καὶ οἱ Φράγκοι είζον

διαβῆ τὸν Ρῆνον, καὶ οἱ Γότθοι τὸν Δούναβιν, καὶ οἱ Πέρσαι τὸν Εὐφράτην. Οἱ Γότθοι ἐντὸς βραχέος χρόνου κατέκλυσαν τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν, αἱ δὲ ἐπιδομαὶ αὐτῶν ἐπεξετάμησαν μέχρι τῶν δορίων τῆς κυρίως Ἑλλάδος.

Οἱ Βαλεριανὸς προσεπάθησεν ἀνακόψῃ τὴν ἐπικειμένην διάλυσιν τοῦ κράτους. Καὶ τὴν μὲν ἄμυναν τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν ἀνέθεσεν εἰς τὸν νῖον τοὺς Γαλλιηνόν, τὸν δποῖον προσέλαβε συνάρχοντα, αὐτὸς δὲ ἀνέλαβε τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου δὲ κίνδυνος ἦτο φοβερότερος. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπῆλθε κατὰ τῶν Περσῶν, οἵτινες ὑπὸ τὸν βασιλέα αὐτῶν Σαπὼρον Α' εἶχον καταλάβει τὴν Μεσοποταμίαν καὶ ἐλεγκάτουν τὴν Συρίαν. Ἀλλ' οἱ Γότθοι γενόμενοι κύριοι τοῦ Βοσπόρου διηγύθυναν τὰς ἐπιδομάς των κατὰ τῶν ἐν ταῖς ἀκταῖς τοῦ Εὔξείνου Πόντου ἐλληνικῶν πόλεων, ἐκυρίευσαν δὲ τὴν Τραπεζοῦντα, ὃς καὶ τὰς πόλεις τῆς Βιθυνίας Νικομήδειαν, Νίκαιαν καὶ Ηροῦσαν, καὶ φρικωδῶς ἐλεγκάτησαν αὐτάς. Καὶ ὥσει μὴ ἥρκουν αἱ συμφοραὶ αὗται, τὸ δωματικὸν κράτος ἐπλήγη θανασίμως διὰ τῆς ὑπὸ τῶν Περσῶν αἰχμαλωσίας τοῦ Βαλεριανοῦ, γενομένης διὰ προδοσίας. Τοία ἔτη ἔμεινεν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ὁ Βαλεριανὸς ὑποστάς μυρίους ἐξευτελισμού. Λέγεται ὅτι δὲ Σαπὼρος μετεχειρίζετο αὐτὸν ὡς βάθρον, ἵνα ἀναβαίνῃ ἐπὶ τοῦ ἵππου του, καὶ τέλος ἔχειδειρεν αὐτὸν ζῶντα.

100. Γαλλιηνὸς (260—268 μ. Χ.). —Μεγάλη ἐπιδρομὴ τῶν Γότθων κατὰ τῆς Ἑλλάδος.

Απὸ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ πατρός του δὲ Γαλλιηνὸς ἐκυβέρνα μόνος τὸ κράτος, ἐπὶ δικτῷ δὲ ἐτῇ ἀδιακόπως ἐπάλαιε κατὰ τῶν βαρβάρων καὶ τῶν σφετεριστῶν τοῦ θρόνου. Δέκα ἐννέα· ἦτορεν ἄλλοι ἀνηγορεύθησαν αὐτοκράτορες, ἢ δὲ ἐποχὴν αὐτὴν ὑπὸ τῶν ιστορικῶν ἐκλήθη «ἐποχὴ τῶν τριάκοντα τυράννων». Ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν αὐτοκρατόρων τούτων ἐφονεύθησαν ὑπὸ ἀλλήλων ἢ ὑπὸ τοῦ Γαλλιηνοῦ. Τότε οἱ Γότθοι ὀφελούμενοι ἐκ τῶν τρομερῶν τούτων ἀνωμαλιῶν διέπλευσαν τὸν Εὔξείνον Πόντον, εἰσέβαλον εἰς τὸν Θρακικὸν Βόσπορον καὶ κατέλαβον τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Χρυσόπολιν. Ἐπειτα δὲ διαπλεύσαντες τὴν Προποντίδα καὶ τὸν Ἑλλήσποντον εἰσῆλθον εἰς τὸ Αιγαῖον πέλαγος. Τόρα ή Ἑλλὰς δὲν ἔμειλε νὰ διαφύγῃ τὸν κίνδυνον. Οἱ Γότθοι διαιρεθέντες εἰς πολλὰς μοίρας ἐπέπεσαν καθ' ὅλων τῶν νοτιωτέρων ἐλληνικῶν παραλίων, συγχρόνως δὲ σχεδὸν προσέβαλον καὶ τὴν Αττικὴν καὶ πολλὰ μέρη τῆς Πελοποννήσου, προειλάσαντες καὶ εἰς τὴν

ἐνδότερα αὐτῆς. Ἡ Σπάρτη, τὸ Ἀργος, ἡ Κόρινθος ἔπεσαν εἰς χεῖρας τῶν βαρβάρων. Λεηλασίαι δὲ καὶ φόνοι καὶ ἐμπορησιοὶ ἔμαίνοντο εἰς τὰς ἀρχαίας ταύτας κοιτίδας τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Αὗταὶ αἱ Ἀθῆναι δὲν διέφυγον τὴν ἄλωσιν. Οἱ Γότθοι ἀποβιβάσθέντες εἰς Πειραιᾶ ἐκυρίευσαν ἐξ ἑφόδου καὶ τὴν ἄνω πόλιν. Φαίνεται ὅτι οἱ βάρβαροι ἐκπλαγέντες ἐκ τοῦ αἰώνιου κάλλους τῶν λαμπρῶν κτιρίων ἀπέφυγον τὴν ὀλοσχεοῦ καταστροφὴν τῆς πόλεως. Ἐν τούτοις μέρη τινὰ ὑραῖα κατεστράφησαν, ἐν οἷς καὶ τὸ Ὁδεῖον Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ. Λέγεται ὅτι Γότθος τις ἡμέληησε νὰ πυρπολήσῃ καὶ τὰς διαφόρους βιβλιοθήκας· ἀλλ' ἔτερος ἡμπόδισεν αὐτὸν λέγων «Ἄς ἀφῆσαι μεν εἰς τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν τὰ βιβλία ταῦτα, τὰ δοποῖα ἀφαιροῦν τὴν πρὸς τὰ ὅπλα κλίσιν». Καὶ ὅμως μετ' ὀλίγον ὁ βάρβαρος σύντος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἔλαθον πεῖραν ὅτι ή ἀληθῆς παιδεία παράγει αἰσθήματα ἵκανὰ νὰ κατισχύσουν καὶ τῶν φοβερωτέρων πολειμών.

Εἰς γενναῖος Ἀθηναῖος, δ ἴστορικὸς Δέξιππος, συναμφοίσας περὶ ἕαυτὸν περὶ τοὺς δισχιλίους εὐτόλμους πολίτας ἐπετέθη κατὰ τῶν Γότθων καὶ μετὰ μικρὰς ἀνφιμαχίας κατώρθωσε νὰ ἐλευθερώσῃ τὸ πάτριον ἔδαφος καὶ νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς βαρβάρους ἐκ τῆς Ἀττικῆς. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπεβιβάσθησαν ἀλληλοδιαδόχως δύο ὁρμαῖκαι στρατιαί, ἡ μὲν μία εἰς τὴν Ἡπειρὸν καὶ τὴν Θεσσαλίαν, ἡ δὲ ἀλληλή ὑπὸ αὐτὸν τὸν Γαλλιηνὸν εἰς τὴν Ἰλλυρίαν, καὶ προσέβαλον ἐκ διαφόρων μερῶν τοὺς φεύγοντας βαρβάρους. Ἐν τούτοις δὲ Γαλλιηνὸς δὲν ἡδυνήθη νὰ θέσῃ τέρῳ εἰς τὰς λεηλασίας τῶν βαρβάρων εἰ μὴ ἀφοῦ ἐπλήρωσεν εἰς αὐτοὺς μεγάλην χοηματικὴν ποσότητα. Ἐν ἔτει 268 μ. Χ. δ Γαλλιηνὸς ἐδολοφονήθη ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ Μεδιολάνου, ἐνῷ ἐπολιόρκει τὸν ὑπὸ τῶν Ἰλλυρικῶν λεγεώνων ἀναγορευθέντα αὐτοκράτορα Αὐγούστον.

101. Παλμύρα.— Ὄδοι ιναθος Β'.—Ζηνοβία—Λαγγίνος.

Ἐν δάσει τῆς συριακῆς ἐρήμου είλην ἰδρυθῆ ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος, δῶς λέγεται, πόλις καλούμενη Παλμύρα*. Ἡ Παλμύρα κειμένη κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ἀπὸ τῆς Λαμασκοῦ πρὸς τὸν Εὐφράτην κατέστη σὺν τῷ χρόνῳ μέγα ἐμπορικὸν κέντρον μεταξὺ τῆς Μεσογείου καὶ τῶν χωρῶν τοῦ Εὐφράτου. Ἐπὶ τῶν Σελευκιδῶν εἰσήχθη εἰς τὴν Παλμύραν δ ἐλληνικὸς πολιτισμός. Οἱ Παλμυρηνοὶ οἰκοῦντες μεταξὺ

* Ἐν τῇ ἐπιχωρίῳ γήλωση ἡ πόλις ὠνομάζετο Θαδμός· ἐπειδὴ δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο σημαίνει φοίνικα, τὸ Παλμύρα τῶν ὁρμαῖκων χρόνων φαίνεται ὅτι εἶναι μετάφρασις τοῦ λατινικοῦ palma=φοίνιξ.

τοῦ Ηαρμίκου βασιλείου καὶ τῆς ὁμιαῖκῆς αὐτοκρατορίας διετήρησαν ποιάν τινα αὐτονομίαν ἕως ὅτου ὁ Τραϊανὸς ὑπέταξε τὴν Ηαλιμέραν εἰς τὸ ὁμιαῖκὸν κράτος. Βραδύτερον διώρει ὁ Σεπτίμιος Σεβῆρος ἀνέδειξε τὴν Ηαλιμέραν ὁμιαῖκὴν ἀποικίαν καὶ παρεχώρησεν εἰς αὐτὴν τὸ προνόμιον νὰ ἔχῃ ἴδιους ἀρχοντας. Τότε ὁ ἐπὶ γένει καὶ πλούτῳ ἐπιφανέστατος ἐν Παλιμύρᾳ οἶκος τῶν Ὁδαινάθων ἀνυψώθη εἰς ἡγεμονικὴν τάξιν, τοῦ Σεβῆρου χορηγήσαντος εἰς αὐτὸν τὸ δικαίωμα νὰ φέρῃ τὸ ὄνομα τοῦ γένους.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Βαλεριανοῦ ἥγεντο τοῦ οἴκου ἐκείνου ὁ Ὁδαινάθος Β', ὃστις προσήνεγκε μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὸ ὁμιαῖκὸν κράτος κατὰ τὸν μέγαν πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμον. Ωσαύτως καὶ τὸν Γαλλιηνὸν ἐβοήθησε πολὺ εἰς τὸ νὰ καταβάλῃ τὴν ἐκ τῶν τριάκοντα τυράννων ἐπειληφθεῖσαν ἀναρχίαν. Ὁ δὲ Γαλλιηνὸς ἐτίμησε τὸν Ὁδαινάθον διὰ τοῦ ἀξιώματος *τοῦ καίσαρος* καὶ τοῦ *αὐγούστου*. Ἄλλὰ τῷ 267 μ. Χ. ὁ γενναῖος Ὁδαινάθος Β' ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῶν αὐλικῶν του, ἐκληρονόμησε δὲ τὴν ὅλην κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ἀρχὴν ἥ σύζυγος αὐτοῦ Ζηνοβία, ἥ πολυθρυλῆτος διὰ τὸ κάλλος, τὴν σύνεσιν, τὴν ἐλημνυὴν παιδείαν καὶ τὸν ἀρρενωπὸν αὐτῆς χαρακτῆρα.

Ἡ Ζηνοβία ἀναλαβοῦσα τὴν ἀρχὴν διφοργάνωσε τὸ πολίτευμα κατὰ τὸ κράμα ἐκεῖνο τοῦ ἀσιατικοῦ καὶ Ἑλληνικοῦ βίου, ὅπερ ἐμελέτησε νὰ διασκευάσῃ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος. Πρῶτος σύμβουλος καὶ ὑπουργὸς τῆς Ζηνοβίας ἦτο ὁ ἐπιφανέστατος φιλόσοφος καὶ δήτωρ Ἐλλην Λογγῖνος. Ἡ Ζηνοβία, κανωμένη ὅτι κατήγετο ἐκ τῶν Πτολεμαίων, ἀπετίναξεν ἀμέσως τὴν ὁμιαῖκὴν κυριαρχίαν, ἥ δὲ φορὰ τῶν πραγμάτων καὶ μάλιστο ἥ πρὸς αὐτὴν συμπάθεια τῶν Ἑλληνικῶν πληθυσμῶν τῆς Ἀσίας συνετέλεσεν ὡστε ἀπαρτί ἥ Ἀνατολὴ νὰ ὑποταχθῇ εἰς αὐτήν. Ὁ Γαλλιηνὸς ἥνακγάσθη ν' ἀφήσῃ ἥσυχον τὴν Ζηνοβίαν καὶ νὰ στρέψῃ τὰς δυνάμεις του κατὰ τῶν Γότθων, οἵτιες, ὡς προεπομένει, εἶζον κατακλύσει τὰς Ἑλληνικὰς χώρας τοῦ ὁμιαῖκοῦ κράτους.

102. Κλαύδιες Β (268—270 μ. Χ.). Δευτέρα μεγάλη ἐπιδρομὴ τῶν Γότθων κατὰ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γαλλιηνοῦ ἀνεκρύζθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς συγκλήτου αὐτοκράτωρ ὁ ἐκ τῆς Ἰλλυρίας καταγόμενος Κλαύδιος, ὁ διασημότερος τῶν στρατηγῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ὁ Κλαύδιος Β' ἐνίκησε καὶ ἐφόνευσε τὸν Αὐρίολον. Ἄλλος εὐθὺς μετὰ τοῦτο ἐπῆλθε νέα τῶν Γότθων ἐπιδρομή, ἥ φοβερωτέρα πασῶν τῶν

προγενεστέρων. Δὲν ἐπρόκειτο πλέον περὶ ἀπλῆς εἰσβολῆς χάριν λαφυραγωγίας, ἀλλ' αὐτόχθονα περὶ μεταναστεύσεως λαῶν εἰς ἄλλας χώρας. Ήερὶ τὰς τριακοσίας χιλιάδας Γότθων, ἐν οἷς πλεῖστοι δοῦλοι, γυναικες καὶ παῖδες, ὥρμησαν ἀπὸ τοῦ Δνειστέρου ποταμοῦ ἐπὶ τὰς θρακοελιηνικὰς ἐπαρχίας τοῦ φωμαῖκου κράτους διαιρεθέντες εἰς δύο μοίρας. Καὶ ἡ μὲν μία μοίρα ὥρμησεν εἰς τὴν Μοισίαν, ἡ δὲ ἐτέρα μετὰ του στόλου ἐπλευσεν εἰς τὰ νότια παράλια τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας. Ἐκεῖ ἐπῆλθε νέος διγασμός. Καὶ μέρος μὲν τῶν βαρβάρων ἀπέβη εἰς τὴν ἔηράν, διέδραμε τὴν Θράκην καὶ ἐποιμόρχησε τὴν Κασσάνδρειαν καὶ τὴν Θεσσαλονίκην, οἱ δὲ λοιποὶ διηνύσθησαν εἰς τὰ νότια τῆς Ἑλλάδος πρὸς δύοσιν.

Οἱ Κλαύδιοι ἐπῆλθε κατὰ τῶν Γότθων. Ἀναχωρήσας ἐκ Ηαννονίας ἐφθασεν εἰς τὴν ἄνω Μοισίαν (σημερινὴν Σερβίαν). Οἱ Γότθοι τότε ἀθρόοι ὥρμησαν κατ' αὐτοῦ ἐκ Μοισίας, Θράκης καὶ Μακεδονίας, λύσαντες καὶ τὴν πολιορκίαν τῆς Κασσανδρείας καὶ τῆς Θεσσαλονίκης· ἀλλ' εἰς τὴν μεγάλην μάχην παρὰ τὴν Ναϊσσόν τῆς Μοισίας ὁ Κλαύδιος ἐξωλόθρευσε τοὺς Γότθους. Ἐπίσης καὶ αἱ κατὰ θάλασσαν ἐπιζειρήσεις τῶν Γότθων κατὰ τῶν νοτίων παραλίων τῆς Ἑλλάδος ἀπέτυχον, διότι οἱ Ἑλληνες συνηθίσαντες κατὰ μικρὸν νὰ φέρουν δπλα ἀπέκρουσαν τὰς ἐπιθέσεις τῶν Γότθων. Ἄλλοι οἱ ἐκ τῶν Ἑλλήνων πορθεῖσιν γωρῶν ἐκδιωχθέντες βάρβαροι ἀφῆκαν δπισθενεν ἐκθρόνον φοβερώτερον τῶν γοτθικῶν δπλων, τὸν λοιμόν, δστις ἐπληξε καὶ αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα ἐν Σιριμίῳ τῆς Ηαννονίας.

103. Αὐρηλιανὸς (170—175 μ. Χ.).

Τὸν Κλαύδιον Β' διεδέχθη ὁ ἔξοχος στρατηγὸς Αὐρηλιανός. Οἱ νέοι αὐτοκράτωρ, δραστηριώτατος καὶ ἴσχυρὸς τὸν χαρακτῆρα, ἦτο δ ἄνθρωπος τῶν περιστάσεων καὶ ἐκρίθη ἔξιος τοῦ ὀνόματος τοῦ **Ἀνορθωτοῦ τοῦ κράτους** (Restitutor orbis). Οὗτος κατετόπωσε μεγάλην στρατιὰν Σκυθῶν, Μαρκουμάνων, καὶ Βανδήλων ἐν Παννονίᾳ, ἔξεδιώξεν ἐκ τῆς Ἰταλίας τοὺς Ἀλαμαννοὺς καὶ ἡνάγκασε τοὺς Γότθους νὰ ὑποχωρήσουν πέραν τοῦ Δουνάβεως. Ἀλλὰ βλέπων πόσον ἐπικίνδυνοι ἦσαν οἱ Γότθοι καὶ δτι ἡ Δακία ἦτο πάντοτε ἐκτεθειμένη εἰς τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν, πρὸς τὸ συμφέρον αὐτοῦ τοῦ κράτους συνωμολόγησε πρὸς τὸν Γότθους συνθήκην, διὸ τῆς δποίας παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς τὴν Δακίαν, μέρος δὲ τῶν κατοίκων αὐτῆς μετέψησεν εἰς τὴν Μοισίαν, ήτις ἐκτοτε ὀνομάσθη **Δακία τοῦ Αὐρηλιανοῦ**.

Μετὰ ταῦτα ὁ Αὐρηλιανὸς ἐπορεύθη κατὰ τῆς βασιλίσσους τῆς Παλμύρας Ζηνοβίας, ἥτις εἶχεν αὐξήσει τὸ βασίλειόν της καταλαβοῦσα ὀλόκληρον τὴν Συρίαν, τὴν Αἴγυπτον, καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τῆς Μικρᾶς Ασίας. Ὁ Αὐρηλιανὸς νικήσας τὴν Ζηνοβίαν εἰς δύο μάχας παρὰ τὴν Ἀντιόχειαν καὶ παρὰ τὴν Ἐμεσαν ἡνάγκασεν αὐτὴν νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν πρωτεύουσάν της Παλμύραν, ὅπου ὁ Αὐρηλιανὸς ἐλθὼν ἐπολιόρκησεν αὐτήν.

Όταν αἱ τροφαὶ ἔξηντλήθησαν, ἡ Ζηνοβία ἀπεπειράθη νὰ δραπετεύσῃ, ἀλλὰ συλληφθεῖσα ἦχθη ἐνώπιον τοῦ Αὐρηλιανοῦ, ἡ δὲ πόλις παρεδόθη. Ἡ Ζηνοβία καταπτοθεῖσα, ὅταν εἶδεν ἕαυτὴν αἰχμάλωτον, καὶ θέλουσα νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν της, ἐπέρριψεν ἄπασαν τὴν εὐθύνην τῆς κατὰ τῶν Ρωμαίων ἀντιστάσεως εἰς τοὺς περὶ αὐτὴν φίλους καὶ ιδίως εἰς τὸν Λογγῖνον. Ὁ Αὐρηλιανὸς ἐφείσθη τῶν κατοίκων τῆς Παλμύρας, ἐφόνευσεν δμως τοὺς πιστοὺς τῆς Ζηνοβίας φίλους, ὡς καὶ τὸν Λογγῖνον, τὴν δὲ Ζηνοβίαν ἀπήγαγεν εἰς Ρώμην, ἵνα κοσμήσῃ τὸν θρόνον του. Οἱ Παλμυρηνοὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Αὐρηλιανοῦ ἐπανεστάτησαν καὶ ἐφόνευσαν τὴν ὁμαϊκὴν φρουράν ἀλλ᾽ ὁ αὐτοκράτωρ ἐπανελθὼν ἀπέοφαξε τοὺς κατοίκους καὶ κατηδάφισε τὴν λαμπρὰν πόλιν.

Ο Αὐρηλιανὸς ἐπανελθὼν εἰς Ρώμην παρασκευάζει ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Περσῶν, ἵνα τιμωρήσῃ αὐτοὺς διὰ τὸ αἰσχος, ὅπερ ἐνεκόλαψαν εἰς τὸ ὁμαϊκὸν κράτος διὰ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ Βαλεριανοῦ. Ἀλλ᾽ ὁ γραμματεὺς αὐτοῦ Μηνησθεὺς κατηγορούμενος ἐπὶ καταχρήσει καὶ φοβισθεύμενος τὴν τιμωρίαν ἐνήργησε καὶ ἐδολοφονήθη οὗτος. Ὁ Αὐρηλιανὸς ὑπῆρξεν ἀληθῶς ἡγεμὼν ἴκανὸς καί, ἐὰν ἔξη, ἥθελεν ἵσως σώσει τὸ καταρρέον ὁμαϊκὸν κράτος.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Αὐρηλιανοῦ ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ Τάκιτος καὶ τούτου φονευθέντος ὁ ἀδελφός του Φλωριανός ἀλλὰ καὶ τοῦτον μετ' ὀλίγον διεδέλθη ὁ Πρόβος, αὐτὸν δὲ ὁ Κᾶρος, τὸν δὲ Κᾶρον ὁ υἱός του Νουμεριανός. Φονευθέντος μετ' ὀλίγον τοῦ Νουμεριανοῦ, ὁ στρατὸς ἀνεκήρυξεν αὐτοκράτορα τὸν ἀρχιτρόπον τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς Διοκλητιανόν.

104. Ὁ Διοκλητιανὸς (285—305 μ. Χ.) καὶ οἱ συνάρχοντες αὐτοῦ αὐτοκράτορες.

Ο Διοκλητιανὸς κατήγετο ἐκ Δαλματίας. Ἐκ τῆς κατωτάτης κοινωνικῆς βαθμίδος διὰ μόνης τῆς προσωπικῆς του ἀξίας καὶ διὰ τῶν πολλῶν ἀρετῶν του ἥδυνήθη ν ἀνέλθη εἰς τὸ ὑψιστὸν ἀξίωμα τοῦ αὐτοκράτορος, ὅπερ καὶ διετήρησεν ἐφ' ὅσον χρόνον ἥθελε. Μετέβα-

ιεν οὗτος τὸν δργανισμὸν τοῦ κράτους. Κατέλαβε τὸν στρατιωτικὸν δεσποτισμόν. Ἐπίσης ἐστρέψε τὴν σύγκλιτον πάσης πολιτικῆς ἔξουσίας καὶ οὕτῳ ἐξαλείφεις καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀπομεῖναν ἐκ τῶν παλαιῶν ἀναμνήσεων τῆς Ἑλευθέρας Πολιτείας κατέστη μόνος καὶ ἀπεριόριστος κύριος τοῦ κράτους.

Ο Διοκλητιανός, βλέπων ὅτι τὰ ὅρια τοῦ κράτους τον ἦσαν ἐκτενεμένα εἰς τὰς προσβολὰς τῶν πολλῶν καὶ διαφόρων ἐχθρῶν, κατενόησεν ὅτι εἰς καὶ μόνος ἀνήρ δὲν ἐπήρχει εἰς τὴν ὑπεράσπισιν αὐτῶν. Ὁθεν προσέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν ἐκ Ηπαννονίας τραχὺν μὲν ἄλλὰ γεναιῶν στρατηγὸν **Μαξιμιανόν**. Καὶ εἰς τοῦτον μὲν ἀνέθηκε τὴν διοίκησιν τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν, αὐτὸς δὲ ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς Ἀνατολῆς εἰζον δὲ τὰς ἑδρας των ὁ μὲν Μαξιμιανός ἐν Μεδιολάνῳ, ὁ δὲ Διοκλητιανός ἐν Νικομηδείᾳ τῆς Βιθυνίας. Μετά τινα ἔτη προσέλαβεν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Μαξιμιανοῦ δινο ἀκόμη συνάρχοντας, τὸν ἐκ Δασίας **Γαλέριον** καὶ τὸν ἐκ Δαρδανίας **Κωνστάντιον** τὸν **Χλωρὸν** ἦτοι Χλωμόν, οἵτινες δινομάσθησαν **καίσαρες** καὶ ἦσαν ὑποδεέστεροι τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ Μαξιμιανοῦ, οἵτινες ἐπεκαλοῦντο **αὔγουστοι**.

Οἱ τέσσαρες οἵτοι ἀρχοντες διένειπαν πρὸς ἄλλήλους τὴν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τὴν ἀμυναν τῶν ὅριων, καὶ ὁ μὲν Διοκλητιανὸς ἐκράτησε τὴν Ἀνατολήν, δὲ Γαλέριος ἔλαβε τὰς παριστρίους ἐπαρχίας, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἐλλάδα καὶ τὴν Κορήτην, δὲ Μαξιμιανὸς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἀφρικήν καὶ τὰς νήσους, δὲ Κωνσταντίνος τὴν Γαλατίαν, τὴν Ἰσπανίαν, τὴν Βρεττανίαν καὶ τὴν ἐν Ἀφρικῇ Μαυριτανίαν, ἔχων τὴν ἑδραν του ἐν Ἐβρωάκῳ τῆς Βρεττανίας. Ἄλλα διὰ τῆς διανομῆς ταύτης δὲν διεσπάσθη ἡ ἐνότης τοῦ κράτους. Ο Διοκλητιανὸς ἔμεινεν ὁ ἀπέργτατος ἀρχηγὸς καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐσθετερικὴν διοίκησιν οἱ λοιποὶ συνάδελφοι του οὐδὲν ἥδεν τὸ νὰ πράξουν ἀνευ τῶν διαταγῶν αὐτοῦ.

Ο Διοκλητιανὸς μετὰ τῶν συναρχόντων του διεξήγαγεν ἐπιτυχεῖς πολέμους κατὰ τῶν διαφόρων ἐχθρῶν καὶ οὕτῳ ἀποκατέστησε πανταχοῦ τοῦ κράτους τὴν τάξιν καὶ τὴν ἡσυχίαν ἄλλὰ παρακινούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ κακεντρεζοῦς Γαλέριου κατεδίωξε τὸν Χριστιανοὺς ἀπηνέστατα. Μετά τινα ἔτη δὲ τοῦ Διοκλητιανοῦ νοσήσας βαρέως ἀπεχώρησε τῆς ἀρχῆς, ἤντηνασε δὲ καὶ τὸν Μαξιμιανὸν νὰ μιηθῇ τὸ παράδειγμά του. Οἱ δινο καίσαρες Γαλέριος καὶ Κωνστάντιος δὲ Χλωρὸς ἔγιναν αὔγουστοι.

105. Οἱ τελευταῖς μεγάλοι διωγμοὶ κατὰ τῶν Χριστιανῶν.

Κατὰ τὸν τοίτον αἰώνα οἱ Χριστιανοὶ ἔγιναν πολυαριθμότεροι, πρὸ πάντων ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ὑπῆρχον ἡδη Χριστιανοὶ ὅχι μόνον μεταξὺ τῶν πτωχῶν, ἀλλὰ εἰς πάσις τὰς κοινωνικὰς τάξεις.

Απὸ τοῦ δευτέρου ἡδη αἰώνος, ως εἴδομεν, οἱ αἵτοκράτορες ἐδοκίμασαν νὰ συντρίψουν τὴν νέαν θρησκείαν. Οἱ διωγμοὶ κατὰ τῆς χριστιανῆς θρησκείας ὑπῆρξεν πολὺ σφοδρότεροι κατὰ τὸν τοίτον αἰώνα.

Οἱ Δέκιος ἔξεδωκε τῷ 250 διάταγμα, διὰ τοῦ ὅποιον διετάσσοντο οἱ διοικηταὶ νὰ κολέσονται πάντας τὸν Χριστιανὸν καὶ νὰ τοὺς ὑποχρεώσουν νὰ τελέσουν τὰς δωματικὰς θρησκευτικὰς τελετάς. Ὅσοι δὲν ἤθελον προσέλθει, τούτους νὰ δίψων εἰς τὴν εἰροτήν καὶ νὰ τοὺς βασανίσουν διὰ τῆς πείνης καὶ τῆς δύνης, τοὺς δὲ ἀρχηγοὺς τῶν ἐκκλησιῶν νὰ φρονεύσονται. Ηλεῖστοι τότε ἐπίσκοποι ἦπεστησαν τὸ μαρτύριον.

Οἱ διωγμοὶ καταπάνσας ἔνεκα τῆς μεγάλης ἐπιδρομῆς τῶν Γότθων ἐπανελήφθη ἐπὶ τοῦ Βαλερίου. Ἐν διάταγμα τοῦ Βελεριάνου ἐκδοθὲν τῷ 258 διέτασεν ἀποκεφαλίσοντας τοὺς ἐπισκόπους, τοὺς λειχεῖς καὶ τοὺς διαζόνους, νὰ δηρογίσουν τὰς χριστιανὸς γυναικας, καὶ νὰ ἀποστέλλονται τοὺς Χριστιανοὺς ἄνδρας ἀλασδόδετοις εἰς τὰ καταναγκαστικὰ ἔργα ἐν τοῖς κτήμασι τοῦ αἵτοκράτορος.

Ἐπὶ 40 ἔτη κατόπιν οἱ Χριστιανοὶ δὲν κατεδιώχθησαν. Οἱ Αὐγοῦστιανὸς ἐσκέφθη νὰ τοὺς καταδιώξῃ, ἀλλὰ τὸν ἐπόδιαβεν ὁ θάνατος. Ἐπὶ τοῦ Διοκλητιανοῦ ὑπῆρχον στρατιῶται, ὑπάλληλοι τῆς αὐλῆς, καὶ διοικηταὶ Χριστιανοί, οἵτινες ἐτέλονταν τὰ τῆς θρησκείας τῶν φανερά. Αἷλα Χριστιανοί τινες, πρὸ πάντων ἐν Ἀφρικῇ, ἐμερώδουν ως ἀμάρτημα νὰ ὑπηρετοῦν εἰς τὸν στρατὸν εἰδωλολατρῶν. Εἰς ἀξιωματικός, δὲ ἐκατόνταρχος Μάρκελλος, ἀπέρριψε τὰ δπλα τον ἱέγων «Δὲν θέλω νὰ ὑπηρετήσω τὸν αἵτοκρατορά σας: καταφρονῶ τοὺς θεούς σας τοὺς ξυλίνους καὶ λιθίνους». Διὰ τοῦτο καὶ ἐφονεύθη. Τότε ὁ Διοκλητιανὸς διέταξε πάντας τοὺς στρατιώτας νὰ προσφέρουν θυσίας εἰς τοὺς θεούς. Ποίλοι τῶν Χριστιανῶν στρατιωτῶν ἐγκατέλειψαν τὸν στρατόν. Απὸ τότε ὁ Διοκλητιανὸς ἀπέβη ἐχθρὸς τῶν Χριστιανῶν, παρακινούμενος δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ κακεντρεζοῦς Γαλερίου ἔξεδωκε σειρὰν διαταγμάτων, διὰ τῶν δποίων διέτασσε νὰ καταστρέψουν τὰς ἐκκλησίας, τὰ κοιμητήρια καὶ τὰ βιβλία τὰ χριστιανικά, νὰ παύσουν τοὺς Χριστιανοὺς ὑπαλλήλους, νὰ συλλάβονται τοὺς λειχεῖς τῶν Χριστιανῶν καὶ νὰ τοὺς ἀναγκάσουν νὰ προσφέρουν θυσίας εἰς τοὺς θεούς. Τὸ πρῶτον διάταγμα ἐσχίσθη ὑπὸ τινος Χριστιανοῦ στρατιώτου. Ἐπειτα δέο φοράς ἔξερράγη παραϊαὶ εἰς

τὰ ἀνάκτορα τῆς Νικουηδείας καὶ κατηγορήθησαν οἱ Χριστιανοὶ ὅτι ἔθεσαν τὸ πῦρ. Ὁ Διοκλητιανὸς δογματικός διέταξε νὰ φονεύσουν τὸν ἐπίσκοπον Νικουηδείας.

Ἡρχισαν τότε νὰ ἔξαναγκάζουν πάντας τοὺς Χριστιανοὺς νὰ προσφέρουν μυστίας εἰς τους θεούς, ὅσοι δὲ ὑπονοῦντο ἐβάσανται οντο. Ηλεῖστοι ἀπέθανον, τινὲς ὑπεγώησαν. Τέλος, τῷ 304 ἐτερον διάταγμα διέτασσε πάντας τοὺς Χριστιανοὺς νὰ προσέλθουν καὶ νὰ θυσιάσουν. Οἱ ἀρνούμενοι ἔθανατοντο. Τότε ἥρχισε διωγμός, δστις διήρκεσεν διτὸ ἑτη (303—311).

Ἐν τῇ Δύσει ὁ καῖσαρ Κωνστάντιος, φίλος τῶν Χριστιανῶν, ἀπέφυγε νὰ ἐκτελέσῃ τὰ διατάγματα τοῦ Διοκλητιανοῦ. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ διώσις ὁ Γαλέριος, κατ' ἀρχὰς καῖσαρ καὶ ἔπειτα αὐγουστος, ὑπῆρξεν ὁ μεγαλείτερος διώκτης τῆς Ἑκκλησίας. Καὶ μόνον εἰς τὴν Ηλαστίνην ἔφονεύθησαν ἐννέα ἐπίσκοποι. Ηλεῖστοι Χριστιανοὶ προσήρχοντο αὐθιομήτως καὶ ἔζήτουν νὰ ὑποστοῦν τὸ μαρτύριον. Δὲν ἐφόνευνον δῆμος πιέντας πολλοὺς ἔστελλον εἰς τὰ καταναγκαστικὰ ἔογα τῶν μεταλλείων, ἀφοῦ προηγουμένως ἔξώρυσσον τὸν ἓνα ὀφθαλμὸν ἡ κατέκαιον ἐν νεύρον τοῦ ποδός. Κατὰ τὸν διωγμὸν αὐτὸν ὑπέστησαν τὸ μαρτύριον καὶ οἱ ἄγιοι Γεώργιος καὶ Δημήτριος.

Ἐν τέλει ὁ Γαλέριος, αἰσθανθεὶς ἐγγῆσον τὸ τέλος τῆς ζωῆς του, παρήγησε τὸν κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἀγῶνα. Τῷ 311 ἔξέδωκε διάταγμα ἀνεξιθρησκείας, εἰς τὸ δποῖον ἔλεγεν «Διὰ τὸ κοινὸν καὶ λόγῳ τῶν ὑπηκόων μας καὶ διὰ τὴν διατήρησιν τῆς αὐτοκρατορίας ἀπεφασίσαμεν νῦν ἀποκαταστήσωμεν τὴν πειθαρχίαν τῶν προγόνων μας· ἡθελήσαμεν νὰ διδηγήσωμεν εἰς καλλίτερα αἰσθήματα τοὺς Χριστιανοὺς, οἵτινες εἶχον τὴν θρασύτητα νῦν ἀντιταχθοῦν εἰς τὴν καθιερωμένην λατρείαν· ἀλλὰ ἐπειδὴ οὗτοι ἴσχυρογνωμόνως ἐμμένουν ἐν τῇ τρέλλᾳ των, ἐπιτρέπομεν εἰς αὐτοὺς νὰ συνέρχωνται καὶ νὰ τελοῦν τὰ τῆς θρησκείας των, ὡς ἀντάλλαγμα δὲ ζητοῦμεν παρ' αὐτῶν νὰ δέωνται εἰς τὸν θεόν των διὰ τὸ καλὸν τῶν αὐτοκρατόρων».

Οὕτω ἔληξεν ὁ τελευταῖος μέγας διωγμός, δστις ὑπῆρξεν ὁ σκληρότερος πάντων καὶ δστις δνομάσθη **ἐποχὴ τῶν Μαρτύρων**. Ὁριστικὸν διώσις τέρμα εἰς τοὺς κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμοὺς ἔθεσεν ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, ἴσχυρὸς ὑπέροχος τῶν Χριστιανῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι.

ΑΙΟ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ
ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ

106. Κωνσταντίνος ὁ Μέγας (306—337). — Πόλεμοι αὐτοῦ
κατὰ τῶν συναρχόντων του Μαξεντίου καὶ Λικινίου.

Ο Κωνσταντίνος, ὁ ἐπικαλούμενος Μέγας, ἦτο υἱὸς Κωνσταντίου τοῦ Χλωροῦ καὶ τῆς Ἐλένης, Χριστιανῆς ἐκ Νικουμηδείας, ἐγεννήθη δὲν Ναΐσσῳ τῆς ἀνω Μοισίας τῷ 273. Ο Κωνσταντίνος διεκρίθη εἰς διαφόρους ἐκπρατείας παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Διοκλητιανοῦ, ὑπὸ τοῦ δοποίου καὶ προήχθη εἰς χιλίαρχον. Μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀποχώρησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ Μαξιμιανοῦ ἔγιναν αὐγούστοι οἱ τέως καίσαρες Γαλέριος καὶ Κωνστάντιος, ὁ πρῶτος ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ὁ δεύτερος ἐν τῇ Δύσει. Ως καίσαρος ἐνεδεικνύετο ὁ υἱὸς τοῦ Χλωροῦ Κωνσταντίνος. Ἄλλος δὲ Γαλέριος, χωρὶς κανὸν νὰ συμβουλευθῇ τὸν συνάρχοντά του, ἀνέδειξε καίσαρας τὸν Σεβῆρον καὶ τὸν Μάξιμον. Ο Κωνσταντίνος μόλις συγκρατῶν τὴν ἀγανάκτησίν του διὰ τὴν παραγκώνισιν μετέβη ἐπὶ ἀδείᾳ παρὰ τῷ ἀσθενοῦντι πατρὶ του. Μετὸ δὲ γίγον ἀπέθανεν ὁ Χλωρός, οἷς δὲ λεγεῖνες αὐτοῦ ἀνεκήρυξαν αὐγούστον τὸν νεόν του Κωνσταντίνου. Ἄλλος δὲ Γαλέριος ἡρονήθη νέος ἀναγνωρίσῃ εἰς τὸν Κωνσταντίνον τὸ ὕπατον τοῦτο ἀξίωμα καὶ ἀνέδειξεν αὐγούστον τὸν Σεβῆρον, καίσαρα δὲ τὸν Κωνσταντίνον. Ταῦτορόν τος δὲ καὶ ἡ Ρώμη ἦτις ἀπὸ πολλοῦ εἶχεν ἐγκαταλειφθῆναι, δοργισθεῖσα ἀνεβίβασεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν Μαξέντιον, υἱὸν τοῦ πρώην αὐγούστου Μαξιμιανοῦ, ὁ δὲ Μαξέντιος προσέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν πατέρα του. Ο Γαλέριος πέμπει κατὰ τῆς Ρώμης τὸν Σεβῆρον, ἀλλοὶ οὗτος φονεύεται καθ' ὅδον ὑπὸ τῶν στασιασάντων στατιώτων του. Ἄλλος ἐπειδὴ προηγγέλλετο φοβερὸς ἡ ἐκδίκησις τοῦ Γαλερίου, ὁ Μαξιμιανὸς ἔκρινε καλὸν νὰ ζητήσῃ τὴν συμμαχίαν τοῦ τολμηροῦ καίσαρος τῆς Δύσεως Κωνσταντίνου. Μεταβάς λοιπὸν παρὸ αὐτῷ εἰς Γαλατίαν τοῦ προσέφερε τὴν χεῖρα τῆς περικαλλοῦς θυγατρός του Φαύστας. Ο Κωνσταντίνος ἔλαβε σύζυγον τὴν Φαῦσταν καὶ συγχρόνως ἔλαβε παρὰ τοῦ πενθεροῦ του τὸν τίτλον τοῦ αὐγούστου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Γαλέριος ἀντὶ τοῦ φονευθέντος Σεβῆρου ἀνέδειξεν αὐγούστον τὸν Λικίνιον, ὁ καίσαρος Μάξιμος ἐνήργησεν ὥστε νέος ἀνακηρυχθῆναι καὶ οὗτος ὑπὸ τοῦ στρατοῦ του αὐγούστος. Οὕτω λοιπὸν ἐν τῷ ὁρμαϊκῷ ηράτει οὐπῆρχον ἐξ αὐγούστοι.

Ο Μαξιμιανὸς διζονοήσας μετὸ δὲ γίγον πρὸς τὸν νεόν του Μαξέντιον

τιον κατέφυγε πρὸς τὸν γαμβρὸν τοῦ Κωνσταντίνου ἀνακαίνηθεῖς δῆμος βραδύτερον ὅτι ἐπεβούλευε τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ζωὴν τοῦ Κωνσταντίνου ἐφονεύθη ὑπὲρ αὐτοῦ. Μετά τινας μῆνας ἀπέθανε καὶ ὁ Γαλέριος· οὕτω δὲ ἔμειναν τέσσαρες αὐγουστοὶ καὶ ἡροὶ ἐν μὲν τῇ Δύσει ὁ Μαξέντιος καὶ ὁ Κωνσταντίνος, ἐν δὲ τῇ Ἀνατολῇ ὁ Λικίνιος καὶ ὁ Μαξιμῖνος.

Οἱ Μαξέντιος δινειρεύμενος τὴν κατάκτησιν τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν Γαλατίας, Ισπανίας καὶ Βρετανίας, τῶν δοποίων ἥροεν ὁ Κωνσταντίνος, διεκῆρυξεν ὅτι ἐμελέτα νὰ λάβῃ ἐκδίκησιν διὰ τὸν φόνον τοῦ πατρὸς του. Ἀλλὰ ὁ Κωνσταντίνος, θέλων νὰ προκαταλάβῃ ἀνέτοιμον τὸν ἀντίπαλον του, ἐπῆλθεν ἀμέσως κατ’ αὐτοῦ. Ὅταν ἐφθυσεν εἰς τοὺς πρόποδας τῶν Ἀλπεων, κατελήφθη ὑπὸ ἀνησυχίας διὰ τὴν ἔχθισιν τοῦ ἀγῶνος, διότι ἐπῆρχετο ἐναντίον τῆς Ρώμης, τὴν δοποίαν οἱ Ρωμαῖοι ἐμεώρουν ως τερανὸν πόλιν. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀνησυχίας του εἶδεν ὁ Κωνσταντίνος, κατὰ τὴν περιάλλητον παράδοσιν, ἐν τῷ οὐρανῷ φωτεινόν τι σημεῖον ἐν σχήματι σταυροῦ, φέρον τὰ γράμματα «Ἐν τούτῳ νίκα». Ὁ Κωνσταντίνος ἔξεπλάγη ἐπὶ τῷ φάσματι, πεισθεὶς δὲ περὶ τῆς ἀληθείας τῆς χριστιανικῆς πίστεως διέταξε νὰ κατασκευάσουν πορφυρᾶν σημαίαν μὲν χρυσοῦν στέφανον εἰς τὸ ἄκρον τοῦ δόρατος φέροντα ἐντὸς τοῦ κύκλου τὰ γράμματα Χ. καὶ Ρ. ἅτινα ἐδίλευν τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ. Οὕτω κατεσκευάσθη ἡ πρώτη χριστιανικὴ σημαία, ἥτις ὠνομάσθη λάβαρον καὶ ἥτις διήγειρε μέγαν ἐνθουσιασμὸν εἰς τοὺς ἐν τῷ στρατῷ τοῦ Κωνσταντίνου ενδισκουμένους πολυπληθεῖς Χριστιανούς.

Ηροηγούμενον τοῦ λαβάρου ὁ Κωνσταντίνος ὥρμησε μετὰ θάρρους κατὰ τοῦ Μαξεντίου. Ὁ Μαξέντιος διέπραξε τὸ λάθος νὰ περιμένῃ τὸν Κωνσταντίνον ἔξω τῶν τειχῶν τῆς Ρώμης. Παρὰ τὴν Μονήβιαν γέφυραν κατὰ τὴν εἰσόδον τῆς Ρώμης συνάπτεται φονικὴ μάχη. Ὁ Μαξέντιος νικᾷται καὶ φεύγων πίπτει εἰς τὸν Γίβεριν καὶ πνίγεται (312), δ δὲ Κωνσταντίνος εἰσέρχεται θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Ρώμην.

Ἐν Ρώμῃ ὁ Κωνσταντίνος ἐπολιτεύθη μετὰ πολλῆς συνέσεως. Πριτῶς δὲν ὅμοιόγησε τὰ δόγματα τῆς νέας πίστεως, ἀλλὰ συγκρόνως ἀπέφυγε νὰ μετάσχῃ τῶν ἰεροτελεστιῶν τῆς ἀρχαίας. Μετ’ οὐ πολὺ ἀπῆλθεν εἰς Μεδιόλανον. Ἐκεὶ προσῆλθε καὶ ὁ αὐγουστος τῆς Ἀνατολῆς Λικίνιος καὶ ἐτέλεσε τοὺς γάμους του μετὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Κωνσταντίνου Κωνσταντίας. Ὁ Κωνσταντίνος ἔξέδωκε τότε ἐν Μεδιόλανῳ ἀπὸ κοινοῦ τοῦ Λικίνιος τῷ 313 τὸ περίφημον διάταγμα περὶ

ἀνεξιθοησκείας (edictum Mediolani), διὰ τοῦ δποίου ἀπενέμετο πλήρης θησαυρού τῆς ἐλευθερίας εἰς πάντας τοὺς ὑπηκόους τοῦ κράτους καὶ διετάσσετο ν' ἀποδοθοῦν ἀμέσως εἰς τοὺς Χριστιανοὺς οἱ ναοὶ καὶ τὰ κτήματα, ὅσα είχον ἀρπαγῆ ἀπ' αὐτῶν κατὰ τὸν προηγούμενον διωγμούς.

Οἱ Λικίνιος ἐπανέλθων εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατέβαλε διὰ πολέμου τὸν Μαξιμῖνον καὶ οὕτω ἔμεινε μόνος ἀρχῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐνῷ ἐν τῇ Δύσει ἦρχε μόνος δὲ Κωνσταντῖνος. Ἄλλὰ μετά τινα χρόνον ἔξεργαγή πόλεμος μεταξὺ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Λικίνιου, δὲ δεύτερος νικηθεὶς ἦναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν Κωνσταντῖνον τὰς πλείστας ἐκ τῶν ἐν Εὐρώπῃ χωρῶν του, περιορισθεὶς εἰς τὴν κάτω Μοισίαν, τὴν Θράκην καὶ τὰς ἀσιατικὰς κτήσεις.

Ἄλλος δὲ Λικίνιος δὲν ἦδύνατο νὰ ὑποφέρῃ τὴν μείωσιν τῆς δυνάμεως του· θέλων δὲ νὰ προσοικειωθῇ τοὺς δπαδὸν τοῦ ἀρχαίου θησαυρού τοῦς ἥρχισε νὰ καταδιώκῃ τοὺς ἐν τῷ κράτει του Χριστιανούς.

Ἐκ τούτου λαβὼν ἀφορμὴν δὲ Κωνσταντῖνος ἐκήρυξεν αὖθις τὸν πόλεμον κατὰ τὸν Λικίνιον καὶ ἐνίκησεν αὐτὸν κατὰ Ἑράν μὲν παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ παρὰ τὴν Χρυσόπολιν, κατὰ θάλασσαν δὲ ἐν Ἐλλησπόντῳ, ὅπου ὁ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου νιός τοῦ Κωνσταντίνου Κρίσπος κατετρόπωσε τὸν πολυναριθμότερον στόλον τοῦ Λικίνιου. Οἱ Λικίνιος ἦναγκάσθη νὰ παραδοθῇ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν συνεχώρησεν αὐτὸν δὲ Κωνσταντῖνος· βραδύτερον δὲν διέταξε νὰ τὸν φονεύσουν, διότι ἐφωράθη ἐπιβούλευών τὴν ζωὴν τοῦ Κωνσταντίνου. Οὕτω δὲ Κωνσταντῖνος ἔμεινε μόνος κύριος Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως· ἔπειτε δὲ ἐκηρύχθη ἀναφανδὸν ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς θησαυρείας καὶ πολυειδῶς ἐπροστάτευσε τοὺς Χριστιανούς· οἶον, μετεβίβασεν εἰς τοὺς ἱερεῖς αὐτῶν πάντα τὰ προνόμια τῶν ἐθνικῶν ἵτοι ἀσυλίαν εἰς τὰς ἐκκλησίας των, εἰς αὐτοὺς δὲ ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν δημοσίων βαρῶν ὥρισε τὴν Κυριακὴν ἀργίαν διὰ τὰ δικαστήρια· ἀνεγνώρισε τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱεραρχίαν καὶ διέταξεν ἡ ἀπόφασις τῶν ἐπισκόπων ἐν πολιτικῇ ὑποθέσει νὰ ἔγῃ ἴσχυν νόμου εἰς περίστασιν καθ' ἣν τὸ δύο διαιφερόμενα μέρη ἥμελον δεζμῆ νὰ κριθοῦν ὑπὸ τῶν ποιμένων των. Ἐπὶ πλέον δὲ παρέσχε τὸ δικαίωμα εἰς τοὺς Χριστιανούς νὰ καταλαμβάνουν δημοσίας θέσεις.

107. Η ἐν Νικαίᾳ πρώτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος.—Κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.—Θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου.

Τώρα τὴν προσοχὴν τοῦ Κωνσταντίνου ἐφείλκυσε τὸ θησαυρού τῆς ἡγεμονίας, τὸ δποῖον ἀνεφύη ἐκ τῆς αἰρέσεως (δογματικῆς καινοτομίας) τοῦ

Αρείου, οιρέως ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ὁ Ἀρείος, θέλων νὰ δώσῃ μᾶλλον μονοθεϊκὸν χαρακτῆρα εἰς τὴν χοιστιανικὴν θρησκείαν, ἐπρέσβευεν ὅτι δὲ Χριστὸς δὲν ἦτο τέλειος ἐν τῷ αὐτῷ θεός, ἀλλὰ κτίσμα τοῦ θεοῦ, προβάλλων τὸν συλλογισμὸν «Ἄν δὲ πατήσῃ ἐγέννησε τὸν νίον, δὲ γεννήσας προϋπῆρχε τοῦ γεννηθέντος· ἂρα δὲ νίος δὲν ἔπιχρεν ἀπ' αἰδῶνος».

Ο Ἀρείος συγκροτήσας καθ' ἄπασαν τὴν Ἀνατολὴν μεγάλην μερίδα διπαδῶν συνετάρασσεν ὅχι διάγον τὴν Ἐκκλησίαν. Ὁ Κωνσταντίνος θέλων νὰ φέρῃ τὴν εἰρήνην εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, συνεκάλεσε σύνοδον τῶν ἐπισκόπων καὶ ἄλλων ἐπιφανῶν κληρικῶν τοῦ ὁματικοῦ κράτους, ἵνα ἀποφασίσουν περὶ τοῦ ζητήματος. Ἡ σύνοδος ἀποτελούμενη ἐκ τριακοσίων δέκα δικτὸν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας συνήλθεν ἐν Νικαίᾳ τῷ 325. Ὁ Κωνσταντίνος ἐκήρυξε τὴν ἔναρξιν τῆς συνόδου διὰ προσκλήσης λατινικῆς, μετέσχε δὲ τῶν συζητήσεων αὗτῆς μετὰ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος. Μετὰ πολλὰς καὶ ἐνίστε σφοδρὰς συζητήσεις ἡ σύνοδος διὰ μεγάλης πλειοψηφίας κατέδικασε τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου καὶ συνέταξε τὸ Συμβούλιον τῆς Πίστεως μέχρι τοῦ διηδόου ἀριθμοῦ, διὰ τοῦ δποίου ἐθεσίσθη δεῖ δόγμα ἡ θεότης τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ δμοούσιον αὗτοῦ τὸ Πατρός.

Ο Κωνσταντίνος ἐθεώρησε τὰς ἀλοφάσεις τῆς συνόδου ὡς νόμον ὑποχρεωτικὸν διὸ ὅλους τοὺς Χριστιανούς, ἐξώρισε δὲ τὸν Ἀρείον καὶ τοὺς διπαδούς τον. Ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ διεργίθη ὑπὲρ πάντας δὲ νεαρῶς τότε διάκονος τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας Ἀθανάσιος ὁ Μέγας, ὁ ἐπικληθεὶς «στύλος τῆς Ἐκκλησίας».

Μετὰ τὴν διαδούμασιν τοῦ θρησκευτικοῦ ζητήματος ὁ Κωνσταντίνος ἐπανῆλθεν εἰς Ρώμην, ἔνθα καὶ ὡς αἴτοιοφάτῳ καὶ ὡς πατήρ ἐδοκίμασε πολλὰς θλίψεις. Ὁ Κωνσταντίνος δὲν εἶχεν ἀκόμη βαπτισθῆναι· οὖσίαν δημος εἶχεν ἀποδεκτῆ διὰ τὰ δόγματα τοῦ χοιστιανισμοῦ. Ἄλλη ἐπειδὴ ἐν Ρώμῃ, τῇ ἀρχαίᾳ πρωτεινούσῃ τοῦ κράτους, ὡς ἐπίσημος θρησκεία ἐξηκολούθει νὰ είναι ἡ εἰδωλολατρία, ὁ Κωνσταντίνος περιῆλθεν εἰς διάστασιν πρὸς τὸν λαὸν τῆς πρωτεινούσης ἔνεκα τῆς διαφορᾶς τῶν αἰσθημάτων. Ὁ λαὸς μάλιστα ἐξώκειλε καὶ εἰς βλασφημίας καὶ μυκτηρισμοὺς κατὰ τοῦ αἴτοιοφάτορος διὰ τῶν ὅδων.

Ἐνῷ δὲ ἀρέτης ἥγανάκτει ὁ Κωνσταντίνος διὰ τὴν κατ' αἴτοιο ἐκδηλωθεῖσαν ἀποδοκιμασίαν τοῦ ὅχλου, ἐξ ἄλλου μέρους ἐδυσπίστει καὶ πρὸς τὸν δαφνοστεφῆ νίον τὸν Κοίσπον, τὸν δποῖον ἐββλεπεν ἐπευθυμούμενον ὑπὸ τοῦ πλήθους. Ἡ μητριὰ τοῦ Κοίσπου Φαῦστα, ἐκ Θύσεως μοχθηὸν γυνή, ἐμίσει ἐκ παρδίας τὸν πρόγονόν της, τοῦ δποίου ἢ λάμψις ἐπεσπίάζε τὰ ἴδια αἴτης τέκνα. Ἡ μοχθηὸν αἴτη γυνὴ διέ-

βαλλει κατὰ παντοίους τρόπους τὸν Κρίσπον εἰς τὸν Κωνσταντῖνον, προσπαθοῦσα νὰ πείσῃ αὐτὸν ὅτι ὁ νιός του ἐρειδόμενος ἐπὶ τῆς ἀγάπης τοῦ λαοῦ διανοεῖται νὰ τοῦ ἀρπάσῃ τὴν βασιλείαν. Ὁ Κωνσταντῖνος πεισθεὶς εἰς τὰς δολερὰς εἰσηγήσεις τῆς Φαύστας διέταξε νὰ φονεύσονται τὸν Κρίσπον.

Τότε ἡ βασιλομάτωρ Ἐλένη ἔδραμεν ἐξ Ἀνατολῆς, ὅπου διέτριβεν, εἰς Ψώμην καὶ ἥλεγχε πικρῶς τὸν εἰόν της διὰ τὸ διαπραγμὴν ὑπὸ αὐτοῦ ἀνοσιούργημα. Οἱ δόδυοι καὶ ἔλεγχοι τῆς σεβασμίας ἐκείνης γυναικῶς ἤνοιξαν τοὺς δοφθαλμοὺς τοῦ αὐτοκράτορος. Διὸ ὁ λέγοντος ὅτι ἐν τῇ παραφορᾷ τῆς τύφεως τοῦ συνειδότος διέταξεν ὁ Κωνσταντῖνος νὰ φονεύσονται καὶ τὴν Φαῦσταν.

Μετὰ τὴν οἰκογενειακὴν ταύτην τραγῳδίαν ὁ Κωνσταντῖνος ἀπεφάσισε νὰ μεταφέρῃ τὴν ἔδραν του εἰς τὰς ἔλληνικὰς ἐκείνας χώρας, εἰς τὰς δοποίας παρθένη καὶ τοσοῦτον ηὐδοκίμησε τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα. Ἀπῆλθε λοιπὸν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὸ στρατιωτικὸν καὶ πολιτικὸν ὅμιμα του ἔξελεξεν ὃς τόπον διὰ τὴν νέαν πρωτεύουσαν τὸ ἀρχαῖον στόλισμα τῶν Μεγαρέων, τὸ ἐπὶ τοῦ θρασικοῦ Βοσπόρου Βυζάντιον, ἐκ τοῦ δοποίου ἥδυνατο νὰ ἐπαγχυνπνῇ κατὰ τῶν δύο φοβερῶν πολεμίων τοῦ ιράτους, τῶν Γότθων καὶ τῶν Περσῶν.

Ἡ τοποθεσία τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ στρατηγικὴν καὶ ἐμπορικὴν ἔποψιν ἦτο ἀπαραίμιλος. Ἐκείτο ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς τοῦ Βοσπόρου, ἐπὶ γλώσσης γῆς, ἣτις κατὰ τὴν ἄκραν εἶναι στενωτέρα καὶ ἐπὶ τῆς δοποίας ἕπτηροχον διάφοροι λόφοι. Ἀπὸ βορρᾶ ὁ καλούμενος Κεράτιος κόλπος καὶ ἀπὸ νότου ἡ Προποντίς σχηματίζουν φυσικὸν διγύρωμα, διότι τὰ θαλάσσια δεύματα τῆς Προποντίδος τὰ κατευθυνόμενα πρὸς νότον καὶ οἱ βρόχειοι ἀνεμοί οἱ ἐπικρατοῦντες κατὰ τὸ θέρος καθίστων δυσκερεστάτην πᾶσαν ἀπὸ θαλάσσης προσβολήν τὸ δὲ στενὸν μέρος τῆς γλώσσης τὸ ἀντικρύζον τὴν ἡπειρον ἥδυνατο νὰ δχνωθῇ. Ὁ Κεράτιος κόλπος δυνάμενος νὰ περιλάβῃ ὑπὲρ τὰ γύλια πλοῖα ἐχοησίμευεν ὡς ναύσταθμος καὶ διὸ ἐμπορικὸς λιμὴν πρώτης τάξεως. Ἐκεῖ ἀκριβῶς εἰς τὸ Βυζάντιον συνάπτονται ἡ Ἀσία καὶ ἡ Εὐρώπη καὶ ἀντιφιλοτιμοῦνται ὡς πρὸς τὴν ἀφθονίαν προϊόντων γῆς καὶ θαλάσσης, τὰ δοποῖα ἐκατέρᾳ ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ.

Ἐπειδὴ τὸ Βυζάντιον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, καθὸ ἦν ἐκνοεύθη ὑπὸ τῶν Σεπτιμίου Σεβήρου, ἦτο σχεδὸν κατεστραμμένον, ὁ Κωνσταντῖνος ἡνաγκάσθη νὰ κτίσῃ νέαν πόλιν κατὰ προδιαγεγραμμένον σχέδιον ἐπὶ τὰ λόφων. Ὁ περίβολος τῆς πόλεως ηὐδύνθη εἰς πεντήκοντα σχεδὸν

χιλιόμετρα καὶ περιεβλήθη αὕτη μὲ τοιχού τέλη. Οἱ Κωνσταντῖνος ἐκαλλώπισε τὴν νέαν πρωτείουσάν του μὲ μεγαλοπρεπῆ ἀνάκτορα, μὲ ἵπποδρομον, μὲ ναούς, μὲ πλατείας μετὰ στοῶν, μὲ ὑδραγωγεῖα, μὲ θέρμας, μὲ διπλοθήκας καὶ μὲ παντοῖα ἄλλα ὁχυρωματικά ἔργα. Διὰ τῆς πειθοῦς δὲ ἡ διὰ τῆς βίας οἱ πλονσιώτεροι ἐκ τῶν ὑπηκόων καὶ οἱ ἐπιφανέστεροι ἐκ τῶν συργίτητικῶν μετώκησαν εἰς τὴν νέαν πόλιν. Ἡ νέα πρωτεύουσα, τῆς δοπίας ἡ κτίσις ἐπερατώθη εἰς τέσσαρα ἔτη, ὧνομάσθη κατ' ἀρχὰς Νέα Ρώμη, βραδύτερον δικαὶος Κωνσταντινούπολις ἐκ τοῦ ὄντος Κωνσταντίνου. Ταῦτης τὰ ἐγκαίνια ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπῶς τῇ 11 Μαΐου 330.

Ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινούπολεως ἔχει μεγάλην σημασίαν γιαθῆλου μὲν, ἴδιᾳ δὲ διὰ τὸν ἔλληνισμόν. Διὰ τῆς μεταθέσεως τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐδρας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔλαβε τὴν ἀρχὴν τῆς ἡ σύστασις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Καὶ ἡκοῖούθησε μὲν ὁ Κωνσταντῖνος ἐν τῇ νέᾳ πρωτευούσῃ κατὰ μέγα μέρος τοὺς θεσμοὺς τῆς ἀρχαίας καὶ ἐπίσημος γλῶσσα ἦτο ἡ Ἰατνική, κατ' οὖσίαν δικαὶος τὸ ἀνατολικὸν ἥωματικὸν κράτος ἦτο ἔλληνικόν, διότι πᾶσαι αἱ χωραὶ αἱ συνιτιῶσαι αὐτῷ ἦσαν ἔλληνικαὶ ἢ ἔξηλληνισμένα καὶ ἡ λαϊκούμενη γλῶσσα ἦτο ἡ ἔλληνικὴ καὶ ἡ γλῶσσα τῆς Ἐκλησίας καὶ τῆς ἐκπαideύσεως ἦτο ἐπίσης ἔλληνική. Άιλλα σὺν τῷ χρώνῳ τὸ ἀνατολικὸν ἥωματικὸν κράτος ἐγίνε καὶ κατὰ τύπον ἦτοι ὑπὸ πολιτικὴν ἐποψίν καθαρῶς ἔλληνικόν. Κατὰ τὸν ἄλλα μ. X. παρονσιάζεται πλέον ἀρχαιογνῶς ἔλληνικόν.

Καθ' ὃν χρόνον ὁ Κωνσταντῖνος ἤσχετο εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἵνα ἐκλέξῃ τὴν νέαν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους, ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ἡ ἐνσερής Ἐλένη, ἐπορεύθη εἰς τὴν Παλαιστίνην καὶ μετὰ πολλὰς ἐρεύνας ἀνεῦρε τὸν Τάφον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὸν Τίμιον Σταυρόν. Ἐπὶ τοῦ Παναγίου Τάφου ὁ Κωνσταντῖνος ἀνήγειρε λαμπτὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως.

Οργάνωσις τῆς αὐτοκρατορίας.— Μετὰ τὰ ἐγκαίνια τῆς νέας καθηδρας του ὁ Κωνσταντῖνος ἡσχολήθη εἰς τὴν ἐσωτερικὴν δογμάτων τοῦ κράτους. Κατήργησε τοὺς πρωτωριανούς, οἱ δοποὶοι ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀνεβίβαζον καὶ κατεβίβαζον τὸν ὑπέρτατον ἀρχοντα καὶ οὗτο ἐστεργέωτε τὸν θρόνον. Όσαύτως περιώρισε καὶ τὴν δύναμιν τῶν ἱερεών εἰς 1500 ἄνδας, φῖτινες οὗτοι ἀπέβησαν διλγότερον ἐπικίνδυνοι. Ήλίγην τῆς Κωνσταντινούπολεως καὶ τῆς Ρώμης, αἵτινες εἶχον ἰδίας διοικήσεις, διῆρεσε τὸ δίον κράτος εἰς τέσσαρα μεγάλα τιμήματα καὶ ταῦτα ἕποδιμήρεσεν εἰς διοικήσεις μικροτέρας καὶ τὰς διοικήσεις εἰς ἐπαρχίας ἔτι μικροτέρας, ἐχώρισε δὲ ἐντελῶς τὴν στρατιωτικὴν διοίκησιν ἀπὸ τῆς

πολιτικῆς. Οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχῶν εἰζον μόνον πολιτικὴν καὶ δικαστικὴν ἔξουσίαν. Ἡ στρατιωτικὴ ἔξουσία ἵτο εἰς χεῖρας εἰδικῶν ἀρχόντων ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ. Θέλων δὲ ὁ Κωνσταντῖνος νὰ προσοικειώσῃ μετὰ τῆς βασιλείας τὰς ἀνωτέρας κοινωνικὰς τάξεις, ἔδημιούργησε δι’ αὐτὰς διάφορα ἐπώνυμα ἢ τίτλους καὶ ὑπήγαγε τήν τε αὐλῆν καὶ τὴν ὅλην δημοσίαν ὑπηρεσίαν εἰς μόνιμὸν τινὰ βαθμολογικὴν ἱεραρχίαν. Οὕτω τὰ μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἐπωνομάζοντο τιμητικῶς nobilissimi (=εὐγενέστατοι), τίτλος ίσοδυναμῶν πρὸς τὸν μέχρι σήμερον ἐν χρήσει εἰς τὰς εὐδωπαῖκὰς αὐλὰς τίτλον «ἢ αὐτοῦ βασιλικὴ ὑψηλότης»· τὰ εὐάριθμα μέλη τοῦ ἀνωτάτου συμβουλίου τοῦ αὐτοκράτορος ἐπωνομάσθησαν πατρίκιοι· κατόπιν ἥροντο διάφοραι τάξεις ἔχουσαι ποικίλα διάδηματα, illustrissimi (=ἐκλαυπρόστατοι), clarissimi (=ἐνδοξότατοι), perfectissimi (=τελειότατοι) κλπ. Οἱ τίτλοι οὕτωι ἐν μέρει μὲν ἦσαν συνημμένοι μετὰ πραγματικῶν ἀξιωμάτων, ἐν μέρει δὲ ἀνεξάρτητοι. Ἐπὶ πᾶσιν αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος περιεβλήθη τὴν πόμπην τῶν μοναρχῶν τῆς Περσίας. Ἀντὶ τῆς τηβέννου ἐφόρεσε μακρὰς μεταξύτας καὶ χοιροκεντήτους ἐσθῆτας, ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς ἔφερε διάδημα πεκοσμημένον διὰ μαργαριτῶν. Ἐπλήρωσε δὲ τὰ ἀνάκτορα μὲ ἀναρίθμητον πλῆθος εὐνούχων, σωματοφυλάκων καὶ αὐλικῶν.

Ἄλλὰ διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ πολιωρίθμου προσωπικοῦ τῆς αὐλῆς καὶ τῶν ὑπαλλήλων, ἔτι δὲ καὶ τοῦ στρατοῦ, ἐχρειάζοντο χρήματα πολὺ περισσότερα ἢ ἄλλοτε. Παρέστη λοιπὸν ἀνάγκη νὰ ἐπιβληθοῦν φόροι βαρύτεροι καθ’ ἣν μάλιστα ἐποχὴν ἔνεκα τῆς στρατιωτικῆς ἀναρχίας καὶ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν καὶ λεηλασιῶν ἢ γεωργία εἰχε καταπέσει καὶ ἡ δυστυχία εἶχε φθάσει μέχρι τοῦ κέντρου τῶν πλουσιωτέρων ἐπαρχιῶν. Καὶ δὲν ἤρκει ἡ δυστυχία. Ἐπὶ πλέσν καὶ ἡ ἀπλησία τῶν αὐλικῶν τοῦ Κωνσταντίνου δὲν εἶχεν δρια. Ἡμέραν τινὰ ὁ Κωνσταντῖνος στενοχωρημένος εἶπε πρὸς τοὺς αὐλικούς του «Καὶ ὅλον τὸ χρυσίον τοῦ κόσμου ἀν ἀπόλαυσητε, μετ’ ὅλιγον δὲν θὰ κατέχετε τίποτε ἄλλο παὸν τὸ μικρὸν τοῦτο μέρος, καὶ τοῦτο ἀν σᾶς δοθῇ»· καὶ ἐχάραξε μὲ τὸ ξίφος του ἐπὶ τῆς ἄμμου ἐξ πόδας γῆς, τὴν τελευταίαν δηλαδὴ κατοικίαν μας.

Ἐν ᾧτει 337 ενδισκόμενος ἐν Βιθυνίᾳ ὁ Κωνσταντῖνος ἡσθένησε. Προαισθανθεὶς τὸν θάνατόν του ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Νικομηδείας Εὐσεβίου, ἀπέθανε δὲ τῇ 21 Μαΐου 337. Ο νεκρός του μετακομισθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐτάφη ἐν τῷ ναῷ τῶν ἀγίων Ἀποστόλων.

Ο Κωνσταντίνος παρ^δ ὅλας τὰς ἀντιφόρους τῶν Δυτικῶν, οἵτινες βαρέως ἔφερον τὴν ἐπιφάνησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὲρ τὴν Ρώμην, καὶ παρ^δ ὅλας τὰς ἐλλείφεις καὶ τὰ ἀμαρτήματά του, ἀτινα δέον ν̄ ἀποδοθοῦν κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ἐθνικὴν τοῦ ἀνδρὸς καταγωγὴν καὶ ἀνατροφήν, ὑπῆρξεν ἀληθῶς μέγας αὐτοκράτωρ. Ἐπὶ τῆς μακοῦς—ὑπεροχαικονταετοῦς—βασιλείας αὐτοῦ ὁ ἀρχαῖος κόσμος μετέβαλεν ὅψιν καὶ ἴδεας. Τὸ κράτος ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς πολέμους καὶ ἀπὸ τὰς πολλὰς ἐμφυλίους στάσεις, ὑπὸ τῶν δοπίων πρότερον σχεδὸν ἀδιάλειπτως κατετόγχετο, ἀπήκλιασεν ὑπὸ τὸν σιβαρὸν βραχίονα ἔκείνου τὰ ἀγαθὰ διακοῦς εἰρήνης. Οἱ χριστιανισμὸς ὑπεστηρίζθη καὶ ἀνεδείχθη ἡ ἐπιφατοῦσα ἐν τῷ κόσμῳ φρησκεία καὶ διὰ τῆς ἐπιφραζήσεως τοῦ χριστιανισμοῦ αἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἄλλούς καὶ ἡ νομοθεσία τοῦ κράτους μετερρυθμίσθησαν συμφόνως πρὸς τὰς σωτηρίους ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐξαιρετικῶς ὁ Κωνσταντίνος εὑηγέτησε τὸ Ἑλληνισμὸν διὰ τῆς ἐκαθίδρυσεως τῆς πρωτευούσης ἐν χώρᾳ Ἑλληνικωτάτῃ. Διὰ τοῦτο εἶναι ἀξιος ἴδιαιτέρας εὐγνωμοσύνης ἐκ μέρους τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Καὶ ἡ Ἔκκλησία εὐγνώμων δι^τ ὅσα ὑπὲρ αὐτῆς ἐπράξεν ὁ Κωνσταντίνος, ἀνεκήρυξεν αὐτὸν ἄγιον καὶ ἵσπαστολον ἐπίσης καὶ τὴν μητέρα τοῦ Κωνσταντίνου, τὴν εὐσεβῆ Ἐλένην, ἀνεκήρυξεν ἄγιαν, ἀμφοτέρων δὲ τὴν μνήμην ἔօρταζει τῇ 21 Μαΐου.

108. Διάδοχοι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου.

Οὐλίγον πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ ὁ Μέγας Κωνσταντίνος διένειπε τὸ κράτος εἰς τὸν ἐκ τῆς Φανταςίας νεούς του Κωνσταντίνου, Κωνστάντιον καὶ Κόνσταντα καὶ εἰς τὸν δύο ἀνεψιούς του, ἐν πολέμοις διακριθέντας, Δαλμάτιον καὶ Ἀννιβαλιανόν. Ἄλλ^ο εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου ἐξερράγη στρατιωτικὴ στάσις, καθ^ο ἥν τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Κωνσταντίου ἐφονεύθησαν πάντες οἱ πλάγιοι συγγενεῖς τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἐν ὅλῃς καὶ ὁ Δαλμάτιος καὶ ὁ Ἀννιβαλιανός. Ἐκ τῆς φοβερᾶς ταύτης καταστροφῆς ἐσώθησαν ὅς ἐκ θαύματος δύο μικροὶ ἀνεψιοί τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, οἱ ἀδελφοὶ Γάλλος καὶ Ἰουλιανός. Μετὰ δύο καὶ ἥμισυ ἑτη ἐφονεύθη καὶ ὁ Κωνσταντίνος πολέμῳν κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Κόνσταντος, δέκα δὲ ἑτη μετὰ ταῦτα ἦτοι τῷ 351 ἐφονεύθη καὶ ὁ Κόνστας ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν σωματοφρήάκων του Μαγνεντίου. Οὗτοι δ^ο ἐμεινεν μόνος αὐτοκράτωρ τοῦ ὅλου ἡσματικοῦ κράτους ὁ Κωνστάντιος. Οὗτος ἐφόνευσε καὶ τὸν ἐξάδελφόν του Γάλλον, ὑποπτεύσας ὅτι ἐπεβούλευε τὴν βασιλείαν. Τὴν αὐτὴν τύχην ἐκιν-

δύνενε νὰ λάβῃ καὶ ὁ νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Γάλλου Ἰουλιανός, ἀλλ᾽ ἐπροστάτευσεν αὐτὸν ἡ ἀγαθὴ σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου Εὐσέβια.

Ο Κωνστάντιος φεισθεὶς τοῦ Ἰουλιανοῦ ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς Ἀθήνας πρὸς συμπλήρωσιν τῶν σπουδῶν του. Ἀλλὰ τότε εἰσέβαλον εἰς τὴν Γαλατίαν οἱ γερμανικοὶ λαοὶ Ἀλαμαννοὶ καὶ Φράγκοι καὶ δεινῶς ἐκάκουν αὐτήν. Ο Κωνστάντιος ἀνεκάλεσε τὸν Ἰουλιανὸν μετὰ ἔξαμηνον περίπου διατριβὴν ἐν Ἀθήναις καὶ ἀπονείμας εἰς αὐτὸν τὸ ἀξίωμα τοῦ καίσαρος ἀπέστειλεν ὃς διοικητὴν τῆς Γαλατίας. Ο Ἰουλιανὸς παρὰ τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας του ἐπέδειξε πολλὴν στρατηγικὴν ἴκανότητα κατατροπώσας τοὺς Ἀλαμαννούς.

Αλλ᾽ ἡ πολεμικὴ δόξα τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐκίνησε τὸν φθόνον τοῦ Κωνσταντίου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Κωνστάντιος ἱτοιμάζερο νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Περσῶν, ἐζήτησε ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ μέρος τῶν λεγεώνων του ἀλλ᾽ ὁ γαλατικὸς στρατὸς ἐστασίασε κατὰ τοῦ Κωνσταντίου καὶ ἀνεκήρυξεν αὐγούστον τὸν ἀρχηγόν του Ἰουλιανόν. Ο Ἰουλιανὸς ἀνεκοίνωσε τὰ γενόμενα εἰς τὸν Κωνστάντιον καὶ τοῦ ἐπόρτεινε συμβιβασμόν. Ο Κωνστάντιος διώρεις διακόψας τὰς κατὰ τῶν Περσῶν πολεμικὰς ἐνεργείας του ἐπήρχετο κατὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἵνα τιμωρήσῃ αὐτόν. Αλλὰ καθ' ὅδὸν ἀπέθανε καὶ οὗτοι προελήφθη ὁ ἐμφύλιος πόλεμος. Ο Ἰουλιανὸς ἀνεγνωρίσθη αὐτοκράτωρ ὑφ' ὅλου τοῦ λοράτους.

109. Ἰουλιανὸς (361—363)

Ο Ἰουλιανὸς ὑπῆρξεν αὐτοκράτωρ κατ' ἔξοχὴν φιλέλλην. Ἔγεννήθη ἐν Βυζαντίῳ τῷ 331 καὶ ἦτο ἔξαετής, ὅτε συνέβη ἡ φοβερὰ σφαγὴ τῶν συγγενῶν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου. Η πρώτη παίδευσίς του ἔγινεν ὑπό τινος διδασκάλου, δινόματι Μαρδονίου, δστις κατώρθωσε νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὸν μικρὸν μαθητήν του μεριμήν ἀγάπην πρὸς νὰ ἐκλητικὰ γράμματα καὶ τὴν ἐλληνικὴν σοφίαν. Αλλ᾽ ὁ φιλύποπτος Κωνστάντιος ἐνέκλεισε τὸν Ἰουλιανὸν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Γάλλου ἐν την μοναστηρίῳ τῆς Καπταδοκίας καὶ ἐφρόντισε νὰ δοθῇ εἰς αὐτοὺς ἀνατροφὴ σφόδρα θρησκευτική. Αλλ᾽ ἐνῷ ὁ μικρόνους Γάλλος ἐγίνε δεισιδαίμων καὶ φανατικὸς Χριστιανός, τούναντίον εἰς τὸν εὐφυῖα Ἰουλιανὸν ἡ καταναγκαστικὴ ἀνατροφὴ ἐνέπνευσεν ἀποστοφὴν πρὸς τὸν χριστιανισμόν, ἥδεως δὲ ἀνεμμνήσκετο οὗτος τῶν διδαγμάτων τῆς πρώτης παιδεύσεως. Μετὰ δικαετῆ μοναχικὸν βίον ἀπεστάλη, ὃς προείπομεν, εἰς Ἀθήνας πρὸς σπουδὴν τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ ὅπερι ορικῆς, ἐκεῖ δὲ ἔσχε συμμαθητὸς τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνὸν καὶ

τὸν Μέγαν Βασιλείον, οἵτινες κατόπιν ἔγιναν μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν Ἀθήναις δὲ Ἰουλιανὸς ἡγάπησεν ἔτι μᾶλλον τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἐμελέτησε τὰ ἀρχαῖα αὐτῆς ἀριστουργήματα· τὸ κάλλος δὲ τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ τέχνης καὶ ἡ συναναστροφή του καὶ ἀληθινογραφία μετά τῶν σοφῶν ἐνέβαλον μέγαν ἐνθουσιασμὸν εἰς τὸν εὐφάνταστὸν Ἰουλιανόν. Παραβλέπων δὲ οὗτος τὴν ἡθικὴν δύναμιν καὶ ἀξίαν τοῦ χριστιανισμοῦ ἡπατάτο ὑπὸ τοῦ κάλλους τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ἐπίστευεν ὅτι διὰ τῆς ἀνορθόσεως τοῦ ἀρχαίου θρησκευμάτος θὰ ἥδυνατο νῦν ἐπανέλθῃ ὁ παλαιὸς λαμπρὸς Ἑλληνικὸς αἰών μεθ' ὅλων τῶν μεγαλουργῶν κατορθωμάτων του.

Γενόμενος αὐτοκράτωρ δὲ Ἰουλιανὸς κατὰ πρῶτον ἀπήλασεν ἐκ τῶν ἀνακτόρων τὰ σμήνη τῶν εἰνούχων καὶ τῶν ἄλλων ἐν τῇ αὐλῇ διατοιχόντων παρασίτων καὶ κατήργησε τὴν πολυτέλειαν, ἣτις εἶχε κατακλύσει τοὺς αὐλαῖούς. Ἐπειτα δὲ ἐφρόντισεν ἐκ παντὸς τρόπου νῦν ἀναδεῖξῃ πάλιν τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν θρησκείαν ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κοράτους. Ἰδοὺς πανταχοῦ ἐθνικούς ναούς, συνετήρει διὰ βασιλικῶν δωρεῶν τὰ μαντεῖα, προσέφερε μεγαλοπρεπεῖς θυσίας εἰς τοὺς Ὀλυμπίους θεούς, ἀνεστρέφετο οἰκειότατα μετά τῶν ἐθνικῶν ιερέων καὶ σοφιστῶν. Σημειωτέον δημος ὅτι αἱματηροὺς διωγμοὺς κατὰ τῶν Χριστιανῶν δὲν ἐνήργησε. Μόνον ἡθικῶς κατεδίωκεν αὐτοὺς ἐκβάλλων ἀπὸ τὰ δημόσια ἀξιώματα καὶ ἀπαγορεύων προσέτι νῦν σπουδάζουν τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς καὶ ποιητάς. Διὰ τὴν τοιαύτην ἀντιχριστιανικὴν πολιτείαν του κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀπεκλήθη Ἡ παραβάτης καὶ Ἀποστάτης. Ἀλλὰ πᾶσαι αἱ προσπάθειαι τοῦ Ἰουλιανοῦ ἀπέβησαν μάταιαι καὶ ἀπέδειξαν μόνον ὅτι δὲ Ἰουλιανὸς ἥδυνατο νῦν ἐνθουσιαστὴ εὐκόλως ὑπὲρ μιᾶς ἴδεας, ἀλλὰ δὲν ἀντελαμβάνετο δρῦς τῆς ἀληθοῦς σημασίας τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἐποχῆς. Ἡ ἀρχαία θρησκεία κατέκειτο πλέον ὡς πτῶμα ἄψυχον καὶ παρ' ὅλας τὰς προσπαθείας του δὲν ἥδυνήθη δὲ Ἰουλιανὸς νῦν ἐμφυσήσῃ ζωὴν εἰς αὐτό. Τούναντίον δὲ μὴ χριστιανικὴ θρησκεία ἦτο θεμελιωμένη ἐπὶ βάσεως ἀκραδάντου καὶ ἀσαλεύτου.

Τὸ ἀσκοπογέν τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἰουλιανοῦ δεινούντι καὶ δὲ χρησιμὸς τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν διοθείς εἰς τὸν φιλόσοφον Ὀρειβάσιον, ὅτε οὗτος ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ πρὸς ἀνόρθωσιν τοῦ μαντείου ἐκείνου.

Ἐπειτα τῷ βασιλεῖ, χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά.

Οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβην, οὐ μάντιδα δάφνην,
οὐ παγάν λαλέουσαν. Ἀπέσβετο τὸ λάλον ὕδωρ.

Ο Ιονίανός, ἀφοῦ, ὡς προείπομεν, ἐδάμασεν ἐν τῇ Δύσει τὰ γεωμανικὰ φῦλα, ἥθελησε νὰ ταπεινώσῃ καὶ τοὺς Πέρσας ἐν τῇ Ἀνατολῇ, οἵτινες ἦπι Κονσταντίου πολλὰς ἐπήνεγκαν κατὰ τοῦ κράτους πληγάς. Ὅθεν τῷ 363 ἐπεζείόησε μεγάλην ἐκστρατείαν κατ’ αὐτῶν. Διαβάζ τὸν Γίγηντα ποταμὸν προνηφρῷος μέχρι Κτησιφῶντος, πλησίον τοῦ σημερινοῦ Βαγδατίου, καὶ ἐπολιόρκησεν αὐτήν. Μὴ δυνηθεῖς δὲ νὰ τὴν κυριεύσῃ ἐτράπη ἀνὰ μέσον τῶν πλουσίων τῆς Περσίας ἐπιαγιῶν πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ βασιλέως αὐτῆς Σαπόρος Β', ἀλλ' ἐμπεσὸν εἰς ἐνέδραν τῶν πολεμίων ἔλαβε τραῦμα, εκ τοῦ δρόποιον ἀπέθανεν ἐν Ἰλικίᾳ 32 ἑτῶν (363).

110. Ιοβιανὸς (363—364).— Οὐαλεντιανὸς Α' (364—376)
καὶ Οὐάλλης (364—378).— Ἡ μεγάλη μετανάστευσις
τῶν ἐθνῶν.— Ἡ μεγάλη ἐπιδρομὴ τῶν Γετῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ιονίανοῦ, ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχε πλέον κληρονόμος τῆς ἀρχῆς ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Μεγάλου Κονσταντίου, ἀνηγορεύθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ αὐτοκράτωρ ὁ ἀξιωματικὸς Ιοβιανός. Οὗτος πρῶτον συνθυμολόγησεν εἰδίηνην πρὸς τοὺς Πέρσας, ἀποδώσας εἰς αὐτοὺς τοὺς πέραν τοῦ Τίγρητος χώρας. Ἐπειτα κατίργησεν ὅλα τὰ ὑπὸ τοῦ Ιονίανοῦ ἐκδόθεντα κατὰ τῶν Χριστιανῶν διατάγματα καὶ ἀπέδωκεν εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν τὴν προτέραν ἐν τῷ κράτει θέσιν καὶ δύναμιν. Μετά τινας δὲ μῆνας ἀπέθανεν, ὁ δὲ στρατὸς ἀνηγόρευσεν αὐτοκράτορα τὸν στρατηγὸν Οὐαλεντιανόν.

Ο Οὐαλεντιανὸς Α' προσέλαβεν δὲ συνάρχοντα τὸν ἀδελφόν του Οὐάλλεντα καὶ ἀνέθηκεν εἰς τοῦτον τὴν κυβέρνησιν τῆς Ἀνατολῆς, αὐτὸς δὲ ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν τῆς Δύσεως. Ο Οὐάλλης ἦτο ἐνθερμός ὀπαδὸς τοῦ ἀρειανισμοῦ καὶ μεγάλως ἐπροστάτευσεν αὐτὸν κατὰ τὸ διάστημα τῆς βασιλείας του, ἐνήργησε δὲ μάλιστα νὰ εἰσαχθῇ ὁ ἀρειανισμὸς καὶ παρὰ τοῖς Βησιγότθοις.

Βασιλεύοντος τοῦ Οὐαλεντοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ συνέβη μέγα ἴστορικὸν γεγονός, ἦτοι ἔλαβεν ἀρχὴν ἡ καλούμένη «μεγάλη μετανάστευσις τῶν ἐθνῶν», ἥτις ἔγινεν ἀφοριὴ μεγάλων μεταβολῶν καὶ ἐν τῷ ὅλῳ δυτικῷ κράτει καὶ ἐν τῷ βαρβαρικῷ κόσμῳ τῆς Δύσεως. Τῆς μεγάλης ταύτης μεταναστεύσεως τῶν ἐθνῶν αἴτιοι ἔγιναν οἱ Οὔννοι.

Οἱ Οὔννοι ἦσαν μογγολικῆς καταγωγῆς, βαρβαρώτατοι δὲ καὶ εἰδεχθέστατοι τὴν δψιν. Εἶχον τὸ ἀνάστημα βραχὺ, τὴν δῖνα πλατεῖαν καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς κοῖλους. Διῆγον βίον νομαδικόν, ἐτρωγον κρέας ὁμὸν καὶ ἐνεδύοντο δέρματα αἰγῶν. Εἰς τὰς μάχας ἐπετίθεντο μὲ ἀκάθεκτον

δριμήν. Ἀναζωρήσαντες ἐκ τῶν ἀχανῶν πεδιάδων τῆς βορείου Ἀσίας, ὅπου ἔκπαλαι ἐπλανῶντο, καὶ διαπεράσαντες τὸν Βόλγαν τῷ 374 εἰσέπεσαν εἰς τὴν Εὐρώπην ἐνσπείροντες πανταχοῦ τὸν τρόμον. Πρότοις καθυπέτεξαν τοὺς Ἀκανούς, οἵτινες κατόκουν τὰς μεταξὺ Βόλγα καὶ Τανάϊδος χώρας. Ἐπειτα προσέβαλον τὸ μέγα κράτος τῶν Γότθων, διπερ ἔξετείνετο ἀπὸ τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης μέχρι τοῦ Ειξείνου Πόντου καὶ ἀπὸ τῆς Τανάϊδος μέχρι τοῦ Δουνάβεως. Οἱ Γότθοι διηροῦντο τότε εἰς δύο κλάδους, τοὺς Ὀστρογότθους ἢτοι ἀνατολικοὺς Γότθους, καὶ τοὺς Βησιγότθους ἢτοι δυτικοὺς Γότθους. Ἐκ τούτων οἱ μὲν Βησιγότθοι κατόκουν τὰς μεταξὺ Δουνάβεως καὶ Βορυσθένους (νῦν Δνειστέρου) χώρας, οἱ δὲ Ὀστρογότθοι κατόκουν ἀνατολικότερον μέχρι τοῦ Τανάϊδος (νῦν Λόγου). Αμφότεροι ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ τρίτου μ. Χ. αἰώνος εἶχον προσέλθει εἰς τὸν χριστιανισμόν.

Πρότοι προσεβλήμησαν ὑπὸ τῶν Ούννων οἱ Ὀστρογότθοι, οἵτινες καταδιωκόμενοι ἐτράπησαν πρὸς τὰς οὐγγρικὰς καὶ αὐστριακὰς χώρας. Ἐπειτα προσεβλήμησαν οἱ Βησιγότθοι. Οἱ Βησιγότθοι, μὴ δυνάμενοι νῦν ἀντισταθοῦν εἰς τὸν χείμαρρον ἐκεῖνον, ἔξετησαν παρὰ τοῦ Οὐάλεντος τὴν Ἄδειαν νῦν διαβοῦν τὸν Δούναβιν καὶ νῦν ἔγκατασταθοῦν ἐντὸς τῶν δρίών τοῦ κράτους του ὡς ὑπῆκοοι. Μετά τινας δισταγμοὺς δὲ Οὐάλης ἐπέτρεψε τοῦτο εἰς τὸν Βησιγότθον καὶ παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς κατοικίας ἐν τῇ κάτω Μοισίᾳ, τῇ σημερινῇ Βουλγαρίᾳ (376). Ἄλλῃ δὲ πλεονεξίᾳ τῶν Ψωμάιων διοικητῶν ἔξωθλησε μετ' ὀλίγον τοὺς βαρβάρους μὲν ἄλλὰ γεναίους Βησιγότθους εἰς ἐπανάστασιν. Ἐξεζύμησαν οὗτοι εἰς Θράκην λεηλατοῦντες καὶ καταστρέφοντες πανταχοῦ. Οἱ Οὐάλης ἐστράτευσε κατ' αὐτῶν. ἄλλὰ παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν ἐνικήθη καὶ ἐφονεύθη μετὰ τοῦ πλείστου τῆς στρατιᾶς του (378). Καὶ νῦν ἡ ὑπαίθρος χώρα μέχρι τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου ενρίσκετο εἰς τὴν διάκρισιν τῶν βαρβάρων.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Ούννοι ἔξετειναν τὰς ἐπιδρομάς των πρὸς βορρᾶν μέχρι τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης καὶ ἡνάγκασαν τοὺς ἐν τῇ σημερινῇ Ψωμίᾳ κατοικοῦντας σκυθικοὺς ἢ σλαυτοὺς λαοὺς νῦν ἐπιπέσοντες κατὰ τῶν παρὰ τὴν Βαλτικήν, τὸν Βιστούλαν καὶ τὸν Ἀλβιν κατοικούντων γερμανικῶν λαῶν. Ἐκεῖνοι πάλιν ἐπέπεσαν κατὰ τῶν νοτιώτερον καὶ δυτικώτερον κατοικούντων ἄλλων γερμανικῶν λαῶν καὶ ἡ κίνησις αὗτη τῶν λαῶν ἔξετάθη μέχρι τῆς Γαλατίας, τῆς Ἰσπανίας, τῆς Ἰταλίας καὶ αὐτῆς τῆς Ἀφρικῆς. Ἀποτέλεσμα τῆς μεταναστεύσεως ταύτης τῶν λαῶν ὑπῆρξεν ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ κατάλυσις τοῦ δυτικοῦ ὁμιλικοῦ κράτους τῷ

476, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ μεταβολὴ τῆς ἐμνολογικῆς καταστάσεως τῆς Εὐρώπης καὶ ἡ ἀρχὴ νέου βίου τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν.

III. Γρατιανὸς (276—383).—Θεοδόσιος ὁ Μέγας (379—395).

Τὸν ἐν τῇ Δύσει ἀποθανόντα Οὐάλεντιανὸν Α' διεδέκθη ὁ νίος του Γρατιανός, ὅστις προσέλαβεν ὡς συνάρχοντα καὶ τὸν ἑτεροθαλῆ ἀδελφόν του Οὐάλεντιανὸν Β', καὶ εἰς τοῦτο μὲν ἀνέθηκε τὴν διοίκησιν τῆς Ἰταλίας, αὐτὸς δὲ περιωρίσθη εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κυρίως δυτικῶν ἑπαρχιῶν. Ὁ Γρατιανός, μὴ δυνάμενος νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τοῦ ὑπὸ τῶν Βησιγότθων διαρραζομένου ἀνατολικοῦ κράτους, ἀνέδειξεν αὐτοκράτορα τῆς Ἀνατολῆς τὸν ἐξ Ἰσπανίας καταγόμενον γενναῖον στρατηγὸν Θεοδόσιον.

Οὐ Θεοδόσιος ἀναλαβὼν τὴν ἀρχὴν τῆς Ἀνατολῆς ἐπέστησε κατὰ πρῶτον τὴν προσοχὴν εἰς ἐπὶ τῶν Βησιγότθων, οἵτινες προέβησαν μεζοὶ Κονσταντινουπόλεως. Καὶ ἐνίκησε μὲν αὐτοὺς εἰς πολλὰς μάχας, ἀλλ᾽ ἡ καμπυόταξις ἦ ἐξόλοθρευσις τῶν βαρβάρων τούτων ἵτο ἔργον δυσχερέστατον. Διὰ τοῦτο μετὰ τριετεῖς ἀγῶνας ἔκρινε καὶ δὸν νὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς ἐπιεικῆ εἰρήνην· ἐπέτρεψε δῆλα δὴ εἰς αὐτοὺς νὰ κατοικήσουν ἐκ νέου ἐν Μοισίᾳ καὶ ἐν Θράκῃ ὡς ὑπέρκοοι μετά τίνος περιωρισμένης αὐτονομίας. Καὶ ἤσαν μὲν ἀπηλλαγμένοι φόρου, ἀλλ᾽ ὑπερούντο νὰ παρέχουν εἰς τὸν αὐτοκράτορα στρατὸν ὅπὸ ἴδιους ἀρχηγούς. Διὰ τοῦ στρατοῦ τούτου ἔλαβον οἱ Γότθοι μεγάλην δύναμιν ἐν τῷ κράτει καὶ ἀπέβησαν ἐπικίνδυνοι εἰς τοὺς αὐτοκράτορας.

Καὶ ἐσωτερικῶς ὁ Θεοδόσιος ἐκυβέρνησε μετὰ πολλῆς ἰσχύος καὶ συνέσεως. Ἐπὶ Οὐάλεντος ὁ ἀραιανισμὸς ἤσχεν ἐν Κονσταντινουπόλει. Ὁ Θεοδόσιος, δὲν ὑπέρμαχος τῆς δοθιδοξίας, κατεβίβασεν ἐκ τοῦ ἀρχεπισκοπικοῦ θρόνου τὸν ἀραιανὸν Δημόφιλον καὶ ἀνεβίβασεν ἐπ' αὐτοῦ τὸν δοθιδοξὸν Γεργύδιον τὸν Ναζιαζηνόν, ἀνδρα διαπρέποντα ἐπὶ εὐγήφωττίᾳ καὶ πολυμαθείᾳ. Ἐπειτα δὲ συνεκάλεσαν ἐν Κονσταντινουπόλει τῷ 381 τὴν δευτέραν Οἰκουμενικὴν σύνοδον, ἥτις πρωτοστατοῦντος τοῦ Γεργύδιου τοῦ Ναζιαζηνοῦ κατεδίκασε τὴν αἰρεσίν τοῦ Μακεδονίου, ἀπορρίπτοντος τὴν θεότητα τοῦ Ἅγιου Πνεύματος, καὶ συνεπλήρωσε τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως διὰ προσθήκης καὶ ἑτέρων τεσσάρων ἀρθρῶν, διὰ τῶν δποίων ἐκυρώθη τὸ δόγμα τοῦ Ἅγιου Πνεύματος.

Οὐ Θεοδόσιος συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐνῷ δὲ Μέγας Κονσταντῖνος ἤνεγέτο τὸν ἐμνισμόν, ὁ Θεοδόσιος κατεπίεσε πολὺ αὐτόν. Διὰ διατάγματος ἐκδοθέντος τῷ 392 διέλυσε

τοὺς συλλόγους τῶν ἔθνων θερέων, ἐκλεισε τοὺς ναοὺς καὶ τὰ μαντεῖα, ἐδήμευσε τὴν περιουσίαν αὐτῶν καὶ οὕτῳ κατήργησε καθ' διοκλητίαν τὴν εἰδωλολατρίαν. Κατήργησε προσέτι τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, οὕτῳ δὲ ἔγινεν ὁ μέγας θεμελιωτὴς καὶ ἴδοντις τοῦ χριστιανισμοῦ. Διὰ τὰς ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ἐνεργείας του ὀνομάσθη ὁ Θεοδόσιος ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν Μέγας.

"Αλλ' ἐνῷ ἡ Ἀνατολὴ ὑπὸ τὸν Θεοδόσιον ἀνέκτησε τὴν εἰρήνην, ἡ Δύσις ἐσαλεύετο ὑπὸ δεινῆς ἀναρχίας. Οἱ ἐν Βρεττανίᾳ λεγεῶνες ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν Μάξιμον. ὁ δὲ Γρατιανὸς ἐπερχόμενος κατ' αὐτοῦ ἐφορεύθη ὑπὸ τῶν ὑδίων του στρατιωτῶν ἐν Λουγδούνῳ (σημερινῇ Ανών) τῆς Γαλατίας.

"Ο Μάξιμος ἡθέλησε νὰ ἐκβάλῃ ἐκ τῆς ἀρχῆς καὶ τὸν Οὐαλεντιανὸν Β'. Ἀλλὰ ὁ Θεοδόσιος ἐκστρατεύεται εἰς τὴν Δύσιν ἐνίκησε καὶ ἐφόνευσε τὸν Μάξιμον. Ο Θεοδόσιος παρέδωκε γενναιοφρόνως τὴν ἀρχὴν τῆς Δύσεως εἰς τὸν Οὐαλεντιανὸν Β' καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἀλλὰ μετ' διάγονον ὁ στρατηγὸς Ἀρβογάστης, Φοάγκος τὸ γένος, ἐδοκιμόνησε τὸν Οὐαλεντιανὸν Β' καὶ ἀνέδειξεν αὐτοκράτορα τὸν γραμματέα του Εὐγένιον. Ο Θεοδόσιος ἐλθὼν ἐκ δευτέρου εἰς τὴν Δύσιν κατέβαλε καὶ τὸν Εὐγένιον καὶ τὸν Ἀρβογάστην καὶ οὕτῳ ἤνωσεν ὅλον τὸ ὄωνατον κράτος ὑπὸ τὸ σκῆπτρον του (395). Ἀλλὰ δὲν ἀπέλαυσεν ἐπὶ πολὺ τὸν τελευταῖον θρίαμβόν του. Μετὰ μικρὸν ἥσθενησεν ἐν Μεδιολάνῳ καὶ ἀπέθανεν τῷ 395. Ὁλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του διήρεσε τὸ κράτος του εἰς δύο, εἰς ἀνατολικὸν καὶ δυτικόν, καὶ τὸ μὲν ἀνατολικὸν ἔδωκεν εἰς τὸν πρεσβύτερον υἱόν του Ἀρκάδιον, τὸ δὲ δυτικὸν εἰς τὸν νεώτερον Ὄνωριον.

ΤΕΛΟΣ

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

	Σελ.	Σελ.
1 Έπανολονθήματα τῆς ἐν Ἰηφ μάρῃ	2	Λοχαϊότατοι κατοίκοι τῆς
2 Οἱ διάδοχοι.—Οἱ Δημότοις ὁ Πολιορκητής	3	Ἴταλίας . . . . .
3 Καταστήσεις τοῦ Δημοτικοῦ ἐν Ἐλλάδι.—Διάλυσις τοῦ ἐν Ἀσίᾳ κράτους αὐτοῦ	4	Τοῦ Λατίου.—Ἄρχοντις τῆς Ρό- μοις . . . . .
4 Ὁ Δημότοις βασιλεὺς τῆς Μα- ζεδονίας.—Συνασπισμὸς κατά τοῦ Δημοτικοῦ καὶ θάνατος αὐτοῦ	5	Παραδόσεις περὶ Λατίου καὶ περὶ κτίσεως τῆς Ρώμης . . . .
5 Τὸ Θρακικὸν βασίλειον ἐπὶ Αρ- σηνάρχον.—Τὸ τέλος τῶν δια- δόχων	6	Ρωμύλος . . . . .
6 Πτολεμαῖος ὁ Κεφανίος βασι- λεὺς τῆς Μαζεδονίας	7	Νοεμᾶς Πομπαῖος.—Τύλλος Οστιλίος.—Ἄγνος Μάρκοις.
7 Ελοβόλη τῶν Γαλατῶν.—Ἀντί- γονος ὁ Γονατᾶς βασιλεὺς τῆς Μαζεδονίας	8	Ταρκινίος ὁ Πρεσβύτερος . . . .
8 Ὁ Πέρρος καὶ τὸ βασίλειον τῆς Ηπείρου	9	Κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ συγ- κρότησης τῆς Ρώμης . . . .
9 Τὸ σφριαζὸν βασίλειον τῶν Σε- λενίδων	10	Σερβίος Τύλλος . . . . .
10 Τὸ βασίλειον τῶν Ηεργάμουν . .	11	Ταρκινίος ὁ Υπερήφανος . . . .
11 Τὰ βασιλεῖα τῆς Βαζτριανῆς καὶ τῆς Παρθίας	12	Ἴδρυσις τῆς Ἑλευθερίας. Πο- λιτεία.—Υπατεία . . . . .
12 Τὰ κράτη τῆς Βιθυνίας καὶ τοῦ Πόντου	13-14	Οἱ πρῶτοι Υπατοι.—Ἀπό- πειρα πρὸς κατάλυσιν τοῦ νέου πολιτεύματος.—Νόμοι δημοτικοῖ τοῦ Βαλερίου.
13 Τὸ βασίλειον τῶν Λαγιδῶν ἐν Αιγύπτῳ	15	Πόλις τῶν Ρωμαίων κατά τοῦ Πορσίγνα καὶ πρὸς τοὺς Λατίνορες.—Θάνατος τοῦ Τρο- κενίου . . . . .
14 Τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι κατά τὸν Γ'. π. Κ. αἰσηνα	16	39
15 Κατάστασις ἐν Ἐλλάδι κατά τοὺς μετά τὸν Μέγαν Ἀλέξαν- δρον χρόνους	17	Η διατασσορία . . . . .
16 Αἰτολικὴ στρατολιτεία	18	40
17 Ἀγαζῆς συμπολιτεία	19	Θοησκεία, λατρεία, οἰδωνισμοί
18 Οἱ βασιλεῖς τῆς Σπάρτης Ἀγε- Δ' καὶ Κλεομένης Γ'.—Κλεομε- νίτος πόλεμος	20	41
19 Σεμιαγιζὸς πόλεμος	21	Η σύρλητος καὶ ἡ λοχίτις ἐξκλήσια ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ πο- λιτείᾳ . . . . .
	22	44
	23	Κατάστασις τῶν πληθείων ἐν Ρώμῃ.—Ἀποχώρησις αὐτῶν εἰς τὸ ιερὸν ὄρος.—Ἴδρυσις
	24	46
	25	τῆς δημαρχίας ἐν Ρώμῃ . . . .
	24	48
	25	Κοριολίανος . . . . .
	24	49
	25	Ἀγροτικὸς νόμος τοῦ Σπου- ρίου Κασσίου . . . . .
	24	50
	25	Οἰλαγορία τῶν Φαβίων.—Δι- αίθρια τῶν δημάρχων νὰ ἔγ- γαιοῦν τοὺς ἐπάτους . . . . .
	24	51
	25	Η φελετικὴ ἐξκλήσια . . . . .
	24	52
	25	Ο Τρερντίλιος νόμος.—Πό- λεμος τῶν Ρωμαίων πρὸς τοὺς Αιζούνους.—Κοιντος Κυ- νινάτος . . . . .
	24	53
	25	Σέστασις τῆς Δεκαρχίας.—Η δωδεκάδεκτος.—Κατάλνοσις τῆς δεκαρχίας . . . . .

Σελ.		Σελ.		
25	Ἐπιγαμία τῶν δύο τάξεων.— Χίλιαρχία.—Τιμητεία	48	Μεταβολή εἰς τὸν ἴδιωτικὸν βίον	97
26	Οἱ τελευταῖοι πόδες τοὺς Οὐρητανούς πόλεμος. Ἀλο- σις τῶν Οὐρητίων	49	Θρησκευτικὴ μεταβολὴ	100
27	Εἰσβολὴ τῶν Γαλατῶν	50	Πνευματικὴ μεταβολὴ	101
28	Πυροπόλησις τῆς Ῥώμης.— Μάνλιος Καπιτωλίνος	51	Μεταβολὴ τῶν ἡθῶν	103
29	Νόμοι τοῦ Λιτινού Στόλο- νος καὶ Αενζίου Σεξτίου.— Πολιτικὴ ἰσότης Πατρικίων καὶ Πληθείων	52	Κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ μετα- βολὴ	105
30	Πρότος Σωαντικός πόλεμος Πόλεμος πόδες τοὺς Αατίνους .	53	Οργάνωσις καὶ διοίκησις τῶν ἐπαρχῶν	113
31	Δεύτερος Σωαντικός πόλεμος Τρίτος Σωαντικός πόλεμος .	54	Ἐσφερικὴ κατάστασις τῆς Ῥώμης πρὸ τῶν Γράκχων .	116
32	Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων πόδες τοὺς Ταραντίνους καὶ πόδες τὸν Πύρρον τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας	55	Αἱ μεταρρυθμίσεις τῶν Γράκ- χων καὶ ἡ ἐξ αὐτῶν ἐπελθόσσα στάσις ἐν Ῥώμῃ	117
33	Σχέσεις τῶν ὑποτεταγμένων ἴταλικῶν χωρῶν πόδες τῆς Ῥώμης. — Ἐξασφάλισις τῆς ὑποταγῆς αὐτῶν	56	Τονιγυροθικός πόλεμος	120
34	Οἱ ρωμαϊκὸς στρατός	57	Κίμφροι καὶ Τεύτονες	122
35	Καρχηδόνων καὶ Ῥώμης. — Οἱ νέαγαλοι μεταξὺ αὐτῶν πό- λεμοι	58	Δημαρχικαὶ στάσεις ἐν Ῥώ- μῃ. — Αντιζηλία Μαρίον καὶ Σόλλα	123
36	Πρότος Καρχηδονιακός πό- λεμος	59	Συμμαχικός πόλεμος	124
37	Συνθήκα ήταν τοῦ α' καὶ β' Καρχηδονιακοῦ πολέμου. Δεύτερος Καρχηδονιακός πό- λεμος	60	Πρότος Μιθραδατικός πόλε- μος. — Μέγας ἐμφύλιος πόλε- μος μεταξὺ Μαρίον καὶ Σόλλα	125
38	Ἐξοφία καὶ θάνατος τοῦ Ἀν- νίβα	61	Γναῖος Πομπήιος. — Αποστα- σία Αεπίδον	126
39	Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοῦ Φιλίππου Ε' βασιλέως τῆς Μακεδονίας	62	Πόλεμος κατὰ τοῦ Σερτωρίου	131
40	Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατ' Ἀντιόχου Γ' βασιλέως τῆς Συρίας	63	Πόλεμος κατὰ τὸν δούλων .	132
41	Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοῦ Φιλίππου Ε' βασιλέως τῆς Μακεδονίας	64	Πόλεμος κατὰ τῶν πειρατῶν	134
42	Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατ' Ἀντιόχου Γ' βασιλέως τῆς Συρίας	65	Δεύτερος Μιθραδατικός πό- λεμος	135
43	Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοῦ Περσέως βασιλέως τῆς Μακεδονίας. — Κατάλυσις τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου	66	Συνομοσίᾳ Κατιλίνα	137
44	Υποταγὴ τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς Ρωμαίους	67	Γάιος Ιούλιος Καίσαρ	138
45	Τρίτος Καρχηδονιακός πόλεμος Κατάκτησις τῆς Ισπανίας	68	Πρώτη τριαρχία	139
46	Οἱ Ἑλληνισμὸς εἰς τὴν Ῥώ- μην	69	Μέγας ἐμφύλιος πόλεμος με- ταξὺ Καίσαρος καὶ Πομ- πήιου	141
47		70	Πόλεμοι τοῦ Καίσαρος ἐν Αι- γύπτῳ, Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ .	145
		71	Τιμᾶ καὶ θρίαμβοι τοῦ Καί- σαρος. — Οἱ τελευταῖοι τοῦ Καίσαρος πόλεμος κατὰ τῶν Πομπηίανῶν. — Ο Καίσαρ ἐν τῷ μεγαλείῳ του. — Δολοφονία αὐτοῦ	146
		72	Ἐπακολουθήματα τῆς δολο- φονίας τοῦ Καίσαρος	148
		73	Ἀντώνιος καὶ Ὁσταβιανός. — Ο λερὶ τὴν Μουτίνην πό- λεμος	149
		74	Δευτέρα τριαρχία	151
		75	Τρίτος μέγας ἐμφύλιος πόλε- μος. — Η ἐν Φιλίπποις μάχη. — Αντώνιος καὶ Κλεοπάτρα.	

Σελ.

Σελ.

— Περουσιανός πόλεμος.— Καθαίρεσις τοῦ Λεπίδου	151	νέον περσικὸν βασίλειον τῶν Σασανιδῶν	201
76 Δυναρχία Ὁκταβιανοῦ καὶ Ἀν- τονίου. — Τελευταῖος ἐμφύ- λιος πόλεμος.—Ἡ παρὰ τὸ Ἀζτιον ναυμαχία	154	98 Οἱ μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον Σε- βῆρον ἦς αὐτοχράτορες μέχρι τοῦ Βαλεριανοῦ	202
77 Ὁκταβιανὸς Αἰγυπτος	156	99 Βαλεριανός.—Ἐπιδρομὴ τῶν Γότθων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀ- σιαν. — Περσικὸς πόλεμος .	203
78 Αἱ ἐν Ἑλλάδι διατάξεις τοῦ Ἀνγούστου	160	100 Γαλλιηνός. — Μεγάλη ἐπι- δρομὴ τῶν Γότθων κατὰ τῆς Ἑλλάδος	204
79 Ὁ χρυσοῦς αἰών τῆς ϕωμαϊ- κῆς φιλολογίας	160	101 Παλιμύρα.—Οδαίναθος Β'. — Ζηνοβία, Λογγῖνος	205
80 Τέχναι, συγκοινωνία, ἐμ- πόριον	180	102 Κλαύδιος Β'. — Δευτέρᾳ ἐπι- δρομῇ τῶν Γότθων κατὰ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν	206
81 Οἱ ἐν τοῦ οἴκου τοῦ Ανγού- στου αὐτοχράτορες	183	103 Αὐδριλιανὸς	207
82 Τοءίς αὐτοχράτορες ἀναγο- ρευθέντες ὑπὸ τῶν λεγεώνων	188	104 Ὁ Διοκλητιανός καὶ οἱ συνάρ- χοντες αὐτοῦ αὐτοχράτορες .	208
83 Αὐτοχράτορες ἐκ τοῦ γένους τῶν Φλαβίων.	188	105 Οἱ τελευταῖοι μεγάλοι διωγμοὶ τῶν Χριστιανῶν.	210
84 Νέρβας.—Τραϊανός	191	106 Κονσταντίνος ὁ Μέγας.—Πό- λεμοι αὐτοῦ κατὰ τῶν συναρ- χοντον του Μαξεντίου καὶ	211
85 Αἴλιος Ἀδριανός	194	Λιζινίου	212
86 Τίτος Ἀντωνίνος. — Μάρκος Αὐγούλιος	178	107 Ἡ ἐν Νιζαΐδι πρώτῃ οἰκουμε- νικῇ σύνοδος. — Κτίσις τῆς Κονσταντίνου καὶ θάνατος τοῦ	213
87 Κόμιμοδος.	179	108 Κονσταντίνου	214
88 Αἱ ἐν Ἀθήναις φιλοσοφικαὶ καὶ ἡγετορικαὶ σχολαὶ	179	109 Διάδοχοι τοῦ Μεγάλου Κον- σταντίνου	219
89 Ἡρῷδης ὁ Ἀττιζός	181	110 Ιουλιανός	220
90 Αἱ τέχναι, τὰ θεάματα, τὰ γράμματα	182	111 Ιοβιανός.—Οὐαλεντιανὸς Α' καὶ Οὐάλης.—Ἡ μεγάλη με- τανάστευσις τῶν Ἐθνῶν.—	221
91 Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία.	190	112 Γότθων	222
92 Ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία τῶν πρώτων χρόνων	193	97 Γρατιανός. — Θεοδόσιος ὁ Μέγας	224
93 Οἱ μεγάλοι διωγμοὶ κατὰ τῶν Χριστιανῶν	194		
94 Περθίνας καὶ Δίδιος Ἰου- λιανός	199		
95 Σεπτίμιος Σεβῆρος.	199		
96 Καρακάλλας. — Μαρούνος.— Ἐλεγάβιαλος	200		
97 Ἀλέξανδρος Σεβῆρος. — Τό-	111		

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ

ΔΙΑ ΤΑ ΓΥΜΝΑΣΙΑ

1. *Ιστορία Ελληνική καὶ Ρωμαϊκὴ* ἀπὸ τῆς ἐν Ἰψῷ μάχης μέχρι τοῦ θυγάτου τοῦ Μ. Θεοδοσίου μετὰ εἰκόνων καὶ χαρτῶν, διὰ τὸ Β' τάξιν.
2. *Ιστορία τοῦ μεσαιωνικοῦ ελληνισμοῦ* ἀπὸ τοῦ 395 μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Οθωμανῶν μετὰ εἰκόνων καὶ χαρτῶν διὰ τὴν Γ' τάξιν.
3. *Εὐρωπαϊκὴ καὶ Ελληνικὴ Ιστορία* ἀπὸ τοῦ ΙΕ' αἰώνος μέχρι σύμμερον μετὰ εἰκόνων, διὰ τὴν Δ' τάξιν.

ΔΙΑ ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ

1. *Ελληνικὴ Ιστορία* ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας μετὰ εἰκόνων καὶ χαρτῶν, διὰ τὴν Α' τάξιν.
2. *Ελληνικὴ Ιστορία* ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Ἀχαικῆς Συμπολιτείας μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων μετὰ εἰκόνων καὶ χαρτῶν, διὰ τὴν Β' τάξιν.
3. *Ελληνικὴ Ιστορία* ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων μέχρι τοῦ 1914 καὶ τὰ κυριώτερα ἐκ τῆς Νέας καὶ Νεωτάτης Εὐρωπαϊκῆς Ιστορίας μετὰ εἰκόνων, διὰ τὴν Γ' τάξιν